OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU

HERBERT ADAMS GİBBONS

21 YÜZYIL YAYINLARI

Herbert A.Gibbons

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU

21 YÜZYIL YAYINLARI

21. Yüzyıl Yayınları : 4

Tarih Serisi : 1

Hanımeli Sk. No: 19/20 Sıhhıye-06430 ANKARA
Tel: 231 68 58 - 231 08 72 • Faks: 231 68 58
E.mail: yuzyil@ada.net.tr.

Bu eserin yayın hakları 21. YÜZYIL LTD.ŞTİ.'ne aittir.
Tümü ya da bir kısmı aynen alınamaz ve herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz.
© : Her hakkı mahfuzdur.

Herbert Adams Gibbons, Ph.d
The Foundation of the Ottoman Empire
A History of The Osmanlis up to The death of Bayezid I.
(1300 - 1403)

Mütercim : Ragıp Hulusi (Özdem)
Osmanlıca İlk Baskı:
Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu
Devlet Matbaası, 1928. İstanbul

Yayıma Hazırlayan : Mustafa Everdi
Yayım Danışmanı : Doç.Dr. Ali Birinci
Osmanlıca'dan aktaran: Hüseyin Dağ
İngilizce çeviri : Bülent Arı
Tashih : Elif Tezkan-Şahver Everdi
Kapak : Kerim Erdoğan
Dizgi : ÖzenPc • Emin Elibol • 0.312.230 34 23
Baskı : Kozan Ofset Mat. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: (0.312) 341 14 27 -Fax: 341 28 60

1. Baskı :Ankara, Eylül • 1998

ISBN 975-94730-1-1

SUNUŞ

21. Yüzyıl Yayınları hukuk kitapları yanında kaliteli eserler sözkonusu olduğunda tarih, kültür ve çağdaş Türk düşüncesine ait eserler de yayınlamaktadır. Herbert Adams Gibbons'un ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*** bunlardan biridir. Herbert Adams Gibbons 1900'lü yılların başlarında Türkiye'de bulunmuştur. Türkiye'de –özellikle İstanbul'da-bulunan her yabancıda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu tarihi ve Osmanlıların menşei üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu ilgi ve araştırma elinizdeki eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yalçın Küçük herkesin ortak kanaatini yazılı olarak açıklarken 'tarihçilerimiz arasında en önemlilerinin Ahmet Cevdet Paşa, Fuad Köprülü ve Halil İnalcık' olduklarını söyler. Ancak bütün tarihçiler gibi bunlar 'Edward Gibbon'un nitelemesi ile "galip hizbin esirleri Türk tarihçileri"dir. Tarihçilerin galip tarafı hoşnut edecek bir tarih yazma eğilimi içinde olmaları gerçeğin bütün yönleriyle ortaya çıkmasını mümkün kılmamaktadır.

Herbert Adams Gibbons'un ***"The Foundation of The Ottoman Empire-a history of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I (1300-1403)*** başlığı ile 1916 yılında İngiltere'de yayınlanan eseri; 1928 yılında Ragıp Hulusi tarafından tercüme edilerek ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*** adıyla Osmanlıca yayınlanmıştır. Bu tercümenin şanssızlığı, aynı yıl 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'la Latin alfabesine geçmemiz olmuştur. Tercüme, ana metin, A ve B lahikalarından müteşekkildi. Yayına esas olarak bu metin alınmıştır. İngilizce metinle karşılaştırmalı olarak dilimize aktarılarak kronoloji (takvimi cedveller) ve kitabiyat İngilizce'den tercüme edilmiş ve indeks eklenmiştir. Sadeleştirme yapılmamış, mütercimin Türkçesi muhafaza edilmiştir.

Herbert Adams Gibbons, ABD'li gazeteci (Annopolis-Maryland 1880-1934) olup 1908-1918 yıllarında Newyork Herald Tribune'nin İstanbul'da ve Fransa'da yakındoğu muhabirliğini yapmıştır. 1919-1921 yıllarında Century Magazine, 1922 yılında Chiristian Monitor dergileri muhabiri ve yazı kurulu üyesidir. 1914'te *The New Map Of Europe,* 1923 yılında, *Europe Since 1918-1923,* 1934 yılında *Contemporay World History (Çağdaş Dünya Tarihi)* yayınlanan başlıca eserleridir.Gazeteci-Tarihçi Herbert Adams Gibbons'un en önemli ve etrafında tartışmalar doğuran eseri ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu***'dur.

Halil İnalcık, Osman Gazi'nin adını Atman olarak verir. Buna mukabil bu ismi ve Atman'ı parantez içinde (Osman) olarak vermek dışında bir açıklaması yoktur. (Halil İnalcık, *Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus" zikredilen yer ve tercüme, Osman Gazi ve Dönemi, - sempozyum sonuç bildirileri-*, Bursa 1996, sayfa 13) İnalcık'ın adeta, ABD'de yaptığı tarihçiliği Türkiye'den esirgeyen bir hali vardır. Kitap ve makalelerinin tercümesi ile ancak farklı görüşlerinin ipuçlarını görebiliriz.

Türkiye'de sanıldığından daha çok tarihe yönelik tabular ve ön yargılar ile tarihçiler üzerinde baskı vardır. Bu nedenle genel kabul bulan yargılar ve tabular tartışılmaz. Konunun uzmanı olan tarihçiler de bu tartışmalardan çekindikleri için tarih genel kabulleri ve ön yargıları besleyen bir belge derlemeciliğine dönüşmüştür. Mevcut belgelerden yeni yorumlar ve günümüze açıklık getiren yaklaşımlar görülmez. Bu alan sanki siyasetçilere terkedilmiştir. Bu nedenle de meslekten tarihçi olmayanların tarihe ilgisi çoğalırken buna karşılık akademik tarihçilere ve eserlerine verilen önem azalmaktadır. Gibbons, fanatik bir hristiyan olarak, Osmanlılar yerine Sırplar'ın –daha çok Stephan Dushan'ın– ve Boucicaut'un Doğu Roma İmparatorluğu mirasını tevarüs edebilme ihtimaline karşı bunun gerçekleşmemesine ve Osmanlıların Bizans İmparatorluğuna tevarüs etmiş olmalarına hayıflanır. Bu yaklaşımı kitap ve kitaptaki tezlerde belirleyici olmuş ama gerçeklerden uzaklaşmasına ve belge olmadan ve kaynak bulmadan fikir serdetmesine neden olmamıştır. Bilimsel temelde tarih yazımının daha 1916 yılında örneğini vermiştir. Yayınevi olarak bütün görüşlerini benimsediğimiz söylenemez.Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Herbert Adams Gibbons'un tezlerine karşı cevaplarının önemli noktaları ve buna ilişkin kitabiyat kitabın sonuna eklenmiştir.

Fuad Köprülü'nün Fransa'da verdiği konferanslardan oluşan makaleleri "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" başlığı ile Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Yayınlanan bu reddiye Türk okuyucusuna ulaştığı halde reddiyeye esas alınan kitabın 70 yıldan fazla bir süredir yayınlanmamış olması önemli bir eksikliktir. Yayınevimiz bu eseri genel okuyucuların, tarihçilerin ve öğrencilerin istifadesine sunmaktan haklı bir gurur duymaktadır.

Osmanlıca metindeki şahıs ve coğrafi isimler İngilizce metin esas alınarak yayınımızda yer almıştır. Örneğin Osmanlıca metinde Yuvannis, Yuhannis, Yuannis gibi okunan isimler John olarak; Mihail, Michael olarak ... yazılmıştır. Kronoloji ve kitabiyatla uyum içinde olması için bu usul tercih edilmiştir. Ayrıca İngilizce metinde Aegean olarak geçen Ege Denizi Osmanlıca metinde Akdeniz olarak geçmekte iken bu baskıda pa-

rantez içinde Ege olarak verildiği gibi bütün coğrafi adların orijinal metinde geçen şekli parantez içerisinde belirtilmiştir. Ayrıca orijinal ve Osmanlıca tercüme metinlerde bulunan haritaların elverişli olanları kitapta yer almıştır. Takip kolaylığı bakımında dipnotlara sıra numarası verilmiştir.

Osmanlıca'dan latin alfabesine aktarılan ve İngilizce'den tercüme ile bütünleştirilen eserde yanlışlık ve eksikliklerin bulunması mümkündür.

Tenkitler yayınevimize güç katacaktır. Eksiklik ve noksanlıkların yeni baskılarda giderileceğini bildirir ve bu yönde tenkitlerin yayınevimize ulaştırılmasını dileriz.

Mustafa Everdi

YÜZYIL YAYINLARI

MÜELLİFİN İFADESİ

Osmanlı ülkesinde bilhassa İstanbul'da ve inhitatının en felaketli devrinde geçirdiğim dört sene beni bu imparatorluğun menşe'lerinin araştırmağa sevketti. Bu kitabı yazmama sebeb de tetkikatımın neticesinde gerek yakın şarkın XX. asra aid mesailini tetkik etmek isteyenler ve gerek Avrupa'nın XIV. asırdaki halini tetebbu' etmek arzusunda bulunanlar için yeni bir nokta-ı nazar meydana geldiği zannında bulunmaklığımdır. Esasen maziyi tetkikden maksat hali anlamak ve istikbal için hazırlanmak değil midir?

Notlarımın bir çoğunda kusurlu olduğumu itiraf ederim. Kitab metninin büyük bir kısmı münakaşalı bir tarzdadır. Ve esasen mevzu da umumi karilerce o kadar az ma'lumdur ki salahiyettar bazı zevat ve menba'lara mütemadiyen – fakat herhalde can sıkmayacağını ümid ettiğim bir derecede– müracaat etmeksizin kendilerinin bir fikir edinebilmeleri pek güçtür.

İsimler hususunda şark lisancıları tarafından tenkidata düçar edilmem ihtimal ve tehlikesi pek büyüktür. Kendilerinin müsahelekarlıklarını dilerim. Bu hususta İngilizce mütekellim ilim müntesibleri arasında Türkçe ve Slavca isimlerin nakil tarzlarına dair kabul edilmiş bir mi'yar bulunmadığı keyfiyetini nazara alacaklarını ümit ederim. Eserimde mümkün olduğu kadar yakın şarkda ve İngilizce belli başlı luğat ve kamuslarda müsta'mel telaffuz şekillerini kabul ettim. Umumi isti'mal ta'yin edilemediği ahvalde de ekseriya tereddüde düştüm. Ve olabildiği gibi hareket ettim.

Müracat ettiğim menba' ve müelliflerin bahş ettikleri imkan derecesinde telaffuzlarda ıttıradı muhafaza etmeye gayret ettim. Asıllarda ıttırat mevcut olmadığı zaman muttarıt bir nakıl tarzını ta'kip etmek, bizzat hal ve fasl edemeyeceğim bazı müşkilâtı dai oluyordu. Muayyen bir sisteme malik bir filolog bile kıraat tarzları i'tibari ile menba'ların birbiri ile – hatta ekseriya olduğu gibi– kendi kendileriyle ihtilafta olduklarını görünce şaşırıp kalır. Filoloğ bu babtaki sistemini kelimenin melfuz şekli üzerine istinad ettirmeyi düşündüğü takdirde de buna muvaffak olamaz. Çünkü İstanbul'dan Kahire'ye kadar karadan bir seyahat icra edince yolunun müntehasına varmadan bu kelimenin namütenahi tünevvülerine rast gelir. Osman kelimesinin (dişli s ile) "Osmaṇ" ve (peltek s ile) Othman tarzındaki her iki telaffuz şeklinin de doğru olduğunu Türkiye'de

öğreneli pek çok zaman olmadı. Bunu bilmiş olmak ise İstanbul veya Konya'da olmaklığımıza tabidir. Halbuki payitahtın telaffuzunu kabul etmeye karar verince, size Konya'nın Türkiye'nin Tours'ı (kadim ve mübarek beldesi) olduğunu söylerler.

Lütufkâr dostlarıma karşı minnettarlıklarım pek çoktur. Uzun zamanlar vakit ve dikkatlerini işgal ettiğim Bibliothéque National memurlarının senelerce devam eden tahammülperverlik ve cemilekarlıklarına karşı müteşekkir ve medyunum. Princeton İlahiyat Medresesinden Prof.John De Witt, Hartford İlahiyat Medresesinden Duncan B. Macdonald, Pennsylvania Darülfununu'ndan P.Cheyney cenabları yazma halinde kitabın bazı kısımlarını okumuşlar, mühim ve kıymetli tavsiye ve irşadlarda bulunmuşlardır. Colombia Darülfünun'dan Prof. Talcott Williams ile Princeton Darülfunundan R.M.Elroy cenabları ise kitabın tamamını gözden geçirmişler ve eserin arz ettiği nazariyenin münakaşa ve tenkidi için saatlar sarf etmekten çekinmemişlerdir.

Bilhassa kitabın telifi fikrinden başlayarak yazmanın matbaaya teslimine kadar, gerek taharriyat ve gerek telif sırasında fiili yardım ve teşvikatta bulunan ve teferruatın sıhhatini, tahkiyenin üslubunu temin için musırrane gayret eden zevcem ile cihanın şehirler melikesinin "Richelieu", "Servandoni" ve "Montparnasse" sokaklarındaki ikametgahlarımızda kendileri ile birlikte mesud seneler geçirdiğimiz tetkikat arkadaşlarım Alexander Souter ve Abardeen Darülfununda ulum-ı edebiye müderrisi Prof.Regius'a minnettar olduğumu arz eylerim.*

H.A.G.

Paris 1 Eylül 1915

Enstitü Müdiriyeti

* Bu eserin metni Ragıb Hulusi Bey tarafından tamamen ve aynen tercüme edilmiştir. Yalnız eserin sonundaki takvimî mahiyette bazı tarihî cedvellerle bibliyografya kısmını bu neşrettiğimiz cilde derc edemedik. Onları bilahare müstakil bir risale halinde neşr edeceğiz.
(Bu bölümleri *Kronolojik Tablo ve Kitabiyat'ı* yayıncı olarak İngilizce'den tercüme ile kitaba dercettik. 21. Yüzyıl Yayınları)

MÜNDERİCAT

SUNUS 1-3

Müellifin İfadesi (Yazarın Önsözü) 5-6

Birinci Mebhas

Osman: Tarihte yeni bir ırk zuhur ediyor 10-44

İkinci Mebhas

Orhan: Yeni bir millet teşekkül ediyor ve garb âlemiyle temasa geliyor 46-90

Üçüncü Mebhas

Murad: Osmanlılar Avrupa'da bir imparatorluğun temellerini kuruyorlar 92-148

Dördüncü Mebhas

Bayezid: Osmanlılar Bizans imparatorluğuna tevarüs ediyorlar 150-215

Lahika: A

Osmanlıların menşei ve saltanatları hakkındaki anâ̂nevi yanlış telakkiler 217-230

Lahika: B

XIV. asır zarfında Anadolu'daki emaretler 231-253

Müstakil hristiyan devletleri ve harici devletlere tâbi arazi 254-256

Netice 257-293

Takvimî Cedveller 297-312

Kitabiyat 313-349

İndeks 351-360

HARİTALAR

1.	Osman'ın emareti	9
2.	Osman ve Orhan'ın Emaretleri	45
3.	Murad'ın Emareti	91
4.	Murad ve Bayezid'in Balkan Yarımadasında ve Bayezid'in Anadolu'daki Fütühatı	149
5.	Timur'un Anadolu İstilası	216
6.	XIV. Asırda Anadolu Emaretleri	258

HARİTA 1

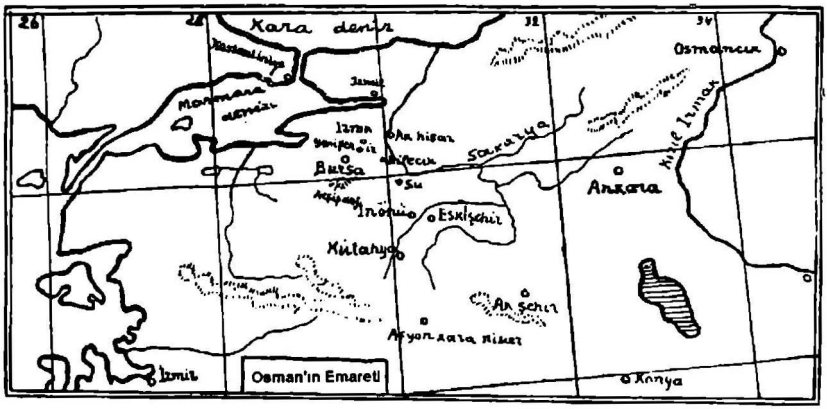

Osman'ın Emareti

BİRİNCİ MEBHAS

OSMAN
Tarihte yeni bir ırk meydana çıkıyor.

I

Anadolu'ya Demir yolu ile girmek isteyen bir yolcu ya İzmir veyahut İstanbul'dan hareket edebilir. Anadolu hattının İstanbul münteha istasyonu Asya sahilinde Haydarpaşa'da kâindir. İstanbul Boğazı buralarda Marmara Denizine açılmaktadır. Buradaki Prens adaları geçilip İzmit körfezi boyunca üç saat trenle gidilince İzmit'e Diocletian zamanında Roma İmparatorluğunun şarki payitahtı olan eski İzmit - İznikmit–(Nicomedia) ya varılır. Burası körfezin tam nihayetindedir. İzmitten sonra hatt-ı nisbet bir ovadan geçer. Sapanca gölünün garp sahilini dolaşır ve Lefke'ye kadar Sakarya vadisine dahil olur. Buradan cenube dönerek Sakarya kollarından biri olan Karasu mecrası boyunca süratle yükselir. Ve şirin manzaralı Bilecik kasabasından geçip bir yaylaya çıkar. Bunun şimal-i garbi müntehasında İzmit'ten 7 saat mesafede kâin Eskişehir kasabası vardır. Eskişehir kadim Dorylaeum'dır. 1097 de Godfrey de Bovillon'un Türklere karşı kazanıp ehl-i salibe Anadolu yollarını açtığı muzafferiyeti burada vaki olmuştur.

Eskişehir'den iki demiryolu hattı ayrılır. Birisi şarka doğru biraz yavaş hareket etmek üzere 13 saatte Ankara yani kadim Ancyra münteha istasyonuna gider. Ötekisi, ki asl-ı hattır, cenuba Afyonkarahisar'ına giderek orada İzmir hattı ile birleşir ve sonra cenub-ı garbiye dönüp Konya'ya yani kadim Iconium varır. Burası yeni Bağdad hattının garb münteha istasyonudur. Eskişehir'den Konya'ya 15 saatte gidilir. Karasu ile Sakarya'nın birleştiği Lefke'den yahut Mekece'den araba ile 4 saatte garb taraftaki İznik yani kadim Nicaea yahut oniki saatte Keşiş Dağı(Uludağ–Olympus tepesi) eteğinde kâin Bursa'ya gidilebilir. Lefke ile Eskişehir arasında hattın Karasu mecrası boyunca yükselmeye başladığı yerde Bilecik vardır. Eskişehir ile Bilecik arasında Söğüt bulunur. Eskişehir garbında bir sıra alçak tepeler üzerinden atla altı saat gidince İnönü'ne gelinir. Eskişehir'in cenubunda araba ile bir günlük mesafede Kü-

tahya vardır. Anadolu hattından Kütahya'ya Alayund'dan ufak bir kol gider. Burası Konya yolu üzerinde ve Eskişehir'in iki buçuk saat ötesindedir.

Yukarıdaki fıkraları, önünde harita, okuyan bir kimse derhal görecektir ki Anadolu'nun şimal-i garbî köşesi olan bu arazi aşağı yukarı Romalıların Firigya (Phrygia) "Epictetus" ile Bithynia arasındaki sahil kıtasına tekabül eder ve İstanbul'a yakındır. Eskişehir, Söğüt, Bilecik ise Bursa, İznik ve İzmit'e mülhaktır. Mudanya ve İzmit körfezinin temin ettiği su yolları sayesinde Bursa, İznik ve İzmit daha gemiciliğin ilk devirlerinde bile bahren bir günlük mesafede bulunuyordu. Eskişehir'in arkasındaki tepelerden Keşiş dağı garb ufkunun hakim bir noktasıdır. İstanbul'dan Keşiş dağı bulanık havada bile kolayca fark edilir.

İşte İstanbul'a civar ve Anadolu'nun sair taraflarından sarp dağlar silsilesiyle ve şarkta kâin tuzlu çöle doğru uzanan kurak ve ağaçsız yaylasıyla ayrılan bu kıtadır ki zuhurundan bir asır sonra Bizans imparatorluğuna tevarüs edip kayserlerin tahtına kendi sultanlarını iclas eden bir kavmin mehdi olmuştur.

II

O kadar uzun müddet halifelerle Bizans arasında muharebe meydanı olmuş olan Anadolu XIII. asrın sonlarında Bizans tarafından kısa bir zaman için hemen tamamen, o zaman merkezleri Konya olan Rum Selçukları hükümdarlarına terk edilmiş sonra tekrar bir taraftan garpden gelen ehl-i salip, diğer taraftan şarktan gelen Moğol istilalarına uğrayarak kendi haline bırakılmıştı. Bizanslılar İstanbul'da tekrar yerleşmiş olmalarına rağmen (yahut belki de bundan dolayı) gaib ettiklerini Selçuk Türklerinden istirdad için ciddi bir teşebbüste bulunamayacak derecede zayıf bulunuyorlardı. Cengizhan'ın Moğol tavaifi Konya sultanlığının istiklalini mahvetmiş ve bu şehirde sultalarını tesis etmişlerdi. Fakat tabiî ve mantikî bir suretle varis olmaları icab eden Konya şimal ve şimal-i garbiyesindeki havaliyi ribkaları altına geçirmek için katiyyen hakikî bir gayret sarfetmemişlerdir.

XIV. asrın bidayetinde yarımadanın Şimal-i şark ve cenub-ı şarkî müntehalarında iki hıristiyan krallığı Trabzon ve Küçük Ermenistan veya Kilikya krallıklarını buluyoruz. Şimal-i garbî köşesinde ise Bizanslılar Alaşehir, Bursa, İznik ve İzmit'i ve bu şehirlerin kâin bulundukları

–Hellespont yani Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı boyunca uzanan dar sahadan ibaret– araziyi muhafaza ediyorlardı. Bütün Anadolu, merkezî bir hükümet nüfuzunun izini bile muhafaza edememiş bir halde, adeta kazanıp elinde tutabilenin malı olabilecek bir vaziyette idi.

XIII. asrın son nısfında tarihî bir maziye ve kudretli bir reise malik mütefevvik bir unsur mevcut olsaydı Konya sultanlığının yeniden canlandığını görecektik. Yahut ta aynı sebeple Helenizmin yeniden eski unsur üzerine aşılanıp Asya vilayetlerinin istirdadı sayesinde Bizans imparatorluğunu yeni temeller üzerine kuracak surette canlandığına şahit olacaktık. Fakat gerek Moğollar ve gerek salibiyyun işlerini iyi görmüşlerdi. Filhakika İstanbul'da latinler ve Acemistan ve Irak'ta Moğollar ne Arap-İslam ve ne de Rum-hristiyan ananelerinin bir daha dirilmesine hiçbir imkan bırakmamışlardır.

Latinlerin İstanbul ve Balkan yarımadasının aşağı kısmındaki altı senelik hakimiyet ve idareleri garbi Avrupa tarafından Şarkî Roma imparatorluğunu tevarüs etmek için edilen gayretin boş olduğunu ispat etti. O zaman dünyanın en kudretli ve inzibatlı askerî kuvveti olan Moğollar hristiyanlık lehine kazanılamadığı için Kayserler'in şarktaki[1] mirasını kendileri için yeniden kurmak arzusuna düştüler. İtalyanlar ise eski Yunanlılar için o kadar meş'um olan site mefkuresiyle meşbu ve siteleri dahilinde fırkalara münkasim bir halde şarktaki ticari faikiyetleri için çetin bir muharebeye girişmişlerdi. Bu ticaret ise Vasco de Gama, Colombus ve Magellan'ın keşfiyatı neticesinde hayati ehemmiyetini gayb etmiş olduğu için İtalyanlar asırlarca süren hesabata müstenit gayretler ve faidesiz fedakarlıklardan sonra nihayet Osmanlılar önünde aciz kalmışlardı. Bu suretle en son büyük ehl-i salib seferi biricik kalan Müslüman hükümetine karşı mezbuhane bir mücadelede bütün kuvvetlerini sarfetmişlerdi.

Tarihin sair bu gibi buhranlı devirlerinde olduğu gibi o zamanda tamamen yeni bir millet, tamamen yeni bir hükümdar silsilesiyle ortaya çıkıp bu metruk ülkede kendine bir tali yaratacaktı. Yahutta –vakide

[1] Çin hududu üzerinde yerleşmiş çok nüfuslu bir kabile olan Kerayitler eski zamanlarda hristiyan idiler. Reşidüddin, *Quatremère tabı*, I, 93. Lyon meclisi 1245'de IV. İnnocent zamanında Moğollara misyonerler göndermişti. XIII. ve XIV. asırlarda Moğollara gönderilmiş olan misyonerlere dair olan seyahat haberleri için bkz. Howorth, I. 68 ve aşağısı, 189-192; II, 183 not; III, 72-75, 278-281, 348-355, 576-580; Kezalik Ming hanedanı zamanına ait vesaik Hirth tercümesi, 65.

olduğu gibi– Avrupa'da kazanacağı kuvvet ve nüfuz sayesinde burasını zapt ve temellük edecekti.

VIII. asırdan XIII. asra kadarki müddet zarfında Anadolu'ya yeni kavmi unsurlar girmiştir. Toros silsilesi boyu ile Akdenize dökülen nehirlerin vadileri istisna edilecek olursa, Rum unsuru veya daha tahsisi bir manada imparatorluk müesseselerinin Helenik teşkilatı evvelce gelmiş olduğu sahil şehirlerine doğru geri çekilmişti. İlerleyen müslüman fütühatı Anadolu'ya önlerindeki daha gayretli ve muharip Ermenilerle Suriye hristiyanlarını sürerek kısmen Suriyeli ve kısmen Arap olmak üzere din ve mezheb itibariyle birbirlerinden farklı külliyetli bir muhacir kitlesi getirmişti. İran'da bir müddet ikametten sonra oradan azim bir mikyasta Anadolu'ya gelen ilk Türkler büyük Selçuk kafilesine mensuptu. Bunlar doğrudan doğruya müslümandılar ve Selçuk orduları tarafından Türklerin muhaceretine müsait surette açılmış olan her yerde devamlı bir surette yerleşmiş oldukları için burada da çabucak yerlileştiler. Ve bulundukları yerde o kadar kökleştiler ki tali-i harbin sevkiyle oturdukları yerlerin bazıları ehl-i salib eline ve İznik Bizanslılarına düştüğü zaman bile yerlerinden kımıldanmayı akıllarından geçirmediler. Burası şimdiye kadar gördükleri en iyi bir memleket idi ve bunu katiyyen terk etmek istemiyorlardı. Osmanlılar Bursa ve İznik'i zabtettikleri zaman orada üç kuşaktan beri iskan etmekte olan müslümanları bulmuşlardı. Zihniyetleri basit, başkalarına karşı tesamuhkar, teşkilatlı bir cemiyetin imtiyaz ve mükellefiyetlerinden tamamen gafil olan bu ilk muhaceret devrine mensup Türkler Anadolu'ya gelişlerinden beri bu kıtanın sık sık düçar olduğu siyasi değişikliklere ne yardım etmiş ne de muarız bulunmuşlardı. Bugünkü Anadolu Türkü için de doğrudur ve bu unsur cahil ve tahsilsiz kaldığı müddetçe böyle olacaktır.

XIII. asrın ilk rubunda Anadolu'ya doğru diğer bir büyük muhaceret vardı. Anadolu'ya diyoruz içerisine demiyoruz. Çünkü bu muhacir kitlesi kısmen Ermenistan dağları içinde dağılmış, kısmen cenube dönerek Toros ve Amanos silsileri üzerinden Kilikya (Clicia) ve Suriye'ye (Syria) geçmişti. Hatta bazıları Mısır'a kadar bile gittiler. En evvelki Selçuk istilası muzaffer ordunun arkasından giden müsta'mirlere aittir. Bu istila ise müthiş bir düşman önünden firar etmekte olan mültecilerin istilası idi. Çünkü Cengizhan ve maiyetindeki Moğol tavaifi Orta Asya'da meydana çıkmışlardı ve bunların önünden herkes, en cesurlar bile kaçıyordu. Kendisine mukavemet etmenin muhakkak bir helak demek olacağı hakkın-

daki ders çabucak öğrenilmişti. Çünkü bu bütün mamelekleriyle birlikte ailelerin muhacereti idi. Bunlar acele etmek mecburiyetinde oldukları gibi nereye gideceklerini de bilemiyorlardı. Tabiidir ki bunların azim bir kitlesi çok ileri gidemedi.[2]

Bu taifelerden birçoğu bir kaç sene Ermenistan dağlarında ve Fırat-'ın yukarı mecrası vadilerinde kaldıktan sonra Cengiz'in vefatı üzerine memleketlerine dönme arzusuna kapıldılar. Rum diyarının yalçın dağları ve dar vadileri bunları daha garbta elverişli yerler aramak tecrübesinden vazgeçirmişti. Hayvanları için buraları çok inişli çıkışlı dere tepe yerler idi.[3]

Daha azimkar ve maceraperver olanlar daha ileriye Anadolu'ya geçip gidiyor fakat bunu yaparken kadın ve çocuklarının ve sürülerinin çoğunu arkada bırakıyorlardı. Çünkü bunlar Alaattin Keykubat'ın ordusuna asker yazılmak fikriyle hareket eden küçük muharib zümreleri idi. Bu zat Konya Selçuk sülalesinin en son şanlı hükümdarı idi. Çünkü henüz Moğollarla karşılaşmamış idi ve muhacirler tarafından muhtemel bir halaskâr ve müntakim gibi telakki ediliyordu.

Bunlar yüzlerini garba çevirdikleri zaman Alaaddin'in himayesi altına girmeyi düşünmemiş olsalardı bile herhalde onunla temasa gelmek mecburiyetinde kalacaklardı. Zira Ermenistan'dan Anadolu'ya geçmek için tutulacak iki yoldan üst taraftaki Sivas ve Ankara; alt taraftaki ise Kayseri, Aksaray ve Konya üzerinde gidiyordu. Hangi yolu tutmuş olsalar Selçuk toprağından geçmiş olacaklardı.

Alaaddin'in bu muharib çetelerin gelişini tavahhuştan başka bir his ile karşılamış olduğu şüphelidir. Selçuk sultanı muharebecilikteki şüphe götürmez maharetlerine rağmen bunları kendi ordusuna ithal etmeye cesaret edemedi. Çünkü biliyordu ki kendisi muharebede bozulduğu veya vefat ettiği takdirde bu kudretli ulufe askeri kendi sülalesini devirebilirlerdi. Ne Harezmlilere ve ne de Moğollara karşı bunlara emniyet edemiyordu. Çünkü gelenlerin birçoğu o esnada kendisinin muharebe etmekte olduğu Harezm sultanının memleketinden idi. Moğol ordusuyla ise yakında boy ölçüşmek üzere idi. Onun için basiret ve ihtiyatın tavsiye ettiği

[2] Ben böyle bir muhacereti 1912 teşrin-i evvelinde Bulgarlar Trakya'ya girdiği zaman görmüştüm. Firar eden Türklerin ilerlemesi ovada bile pek betanet ve zahmetle vuku buluyor idi. Ve vefeyat ise müthiş idi.

[3] Neşri, Nöldeke tercümesi. *Zeitsch Nift der deutschen morgenlandischen,* Gesellschaft, XIII, 190.

bir siyaset takib etti. Bunları kendi ordusunda asker sıfatıyla istihdam etmekten sarfı nazar ederek reislerine tımar olmak üzere artık kendisinin olduğunu iddia edemeyecek derecede kuvveti süratle azalmış olan imparatorluğunun hudutları üzerinde bir takım arazi tefviz etti. Bunlar kendilerine "temlik" olunan bu yerlerde hüküm süren mahalli anarşiyi ortadan kaldırmağa uğraşmak suretiyle kendi başlarının selametlerini temine çalışacaklardı. Ve adeta Arz-ı Kenan Yahudileri gibi İznik ve Bizans kayserlerine karşı kendi tımarları olan araziyi harben müdafaa edeceklerdi.

Bu şerait altında en talihli kabile İstanbul ile Bizans imparatorluğunun bakiyyesi olan araziye en yakın oturanı olacaktı. İster Alaaddin Keykubat'ın emir ve müsadesiyle[4] ister Konya sultanlarından müstakillen,[5] Bitinya hudutlarında tavattun eden Türk aşireti, ilk tarihî reisi Osmanlıların babası "Osman" olan aşirettir.

Daha başka müstakil beylikler (emaretler) tesisine muvaffak olan[6] sair Türk aşiretleri ile Osmanlılar, Orhan zamanına kadar temasta bulunmamışlardır. Onun için burada onların ahvalini nakle lüzum görülmemiştir.

III

Osmanlı kavminin ve hükümdar hanedanının menşeleri için veya bunların XIV. asırdan evvelki tarihleri için müverrihin müracaat edebileceği Osmanlı menbaları yoktur. İstanbulun fethinden evvelki devre ait hiçbir yazılı vakayiname mevcut değildir.[7]

En eski müverrihleri XV. asır sonlarındandır. En fazla ehemmiyet verdikleri iki büyük müellifleri XVI. asrın sonuyla XVII. asrın ilk kısmına mensuptur.[8]

---

[4] Sadeddin, (Bratutti tercümesi), *Casa Ottomana*, I, 6.

[5] Neşri XIII, 190.

[6] Bu emaretler için B lahikasına bakınız.

[7] Farisi, Arabi ve Türkçe resmi evrak külliyatını havi, *Feridun Bey Münşeâtı*'nda (Bibliothèque Nationale, Türkçe yazmaları, 79) ilk sultanlara ait birtakım mektublar ve fermanlar münderictir. Fakat bu vesikaların sıhhati hakkında hiçbir delil yoktur.

[8] Neşri ve İdrisi XV. asrın sonlarında; Sa'deddin XVI. asır sonlarında; Hacı Halife XVII. asırda. Kitabiyata bakınız.

Binaenaleyh tarihî vâkıaların temhidi nokta-i nazarında zamanımızda sade-dil Osmanlıların sorusuz sualsiz kabul ettikleri bir takım menkıbelerin ilmî bir mukabeleden sonra oldukları gibi uzun uzadıya eserine derc eden Hammer'in tarz-ı hareketini takipte tereddüt hasıl oluyor. Bizanslılar ise bize Osmanlıların menşei hakkında itimada layık bir şey vermiyorlar. Çünkü mevsuk malumat almak için ellerinde hiçbir vasıtaları yoktu. Eski Avrupa müelliflerine gelince bunların şehadeti ancak hristiyanlığın Osmanlılar hakkında Avrupa medeniyeti için bir tehlike teşkil etmeye başladıkları zaman hasıl etmiş oldukları fikrin bir in'ikası olmak itibarıyla bir kıymeti haiz olabilir.[9]

Diğer cihetten bu menkıbeler Osmanlı tarihi hakkında en son eseri yazan nüfuzlu muharririn yaptığı gibi meçhul de bırakılmamalıdır.[10]

Mevsuk vakıaların bulunmadığı yerlerde ananeler tahakkuk olunup itina ile muhakeme ve muvazene edilmelidir. Bir kavmin menşeini mütalaa ettiğimiz zaman bu cihet esasî bir mahiyettedir. Bir kavmin mebdeleri o kadar ehemmiyetsizdir ki, yaptıkları işler sayesinde başkalarının dikkati üzerlerine celp edilinceye kadar umumi tarihte farkında olunmaksızın kalırlar.

Kendilerine reisleri olan Osman'ın ismini veren ve Bizanslılarla en evvelki tesadüfleri anından itibaren kendilerini başka reisler etrafında toplanmış olan sair Anadolu Türkleri gruplarından sarahaten ayırmağa mecbur olduğumuz bu millet kimlerdi? Bunlar Osman'ın siyasi hayatının ibtidasından beri ayrı bir milli vicdana malik mi idiler? Bir mazileri var mı idi? Önlerinde kati bir gaye ile mi bir devlet tesisine kalkıştılar? Şaşılacak bir derecede büyüme ve muvaffakiyetleri için hal-i inkirazda bir imparatorluğun hudutları üzerinde en müsait bir coğrafi vaziyette bulunmuş olmalarından daha başka bir sebep var mı?

İşte bu meselelerden bazılarına cevap vermek ve daha sonra tavazzu' edecek diğer bazılarına cevap verme imkanını temin etmek maksadıyla burada Osmanlıların kendi menşelerine ve 1300 den evvelki tarihlerine müteallik olarak kabul etmiş oldukları rivayetlerin arz ve tetkiki icap etmektedir.[11]

---

[9] Paris'te, Bibliothèque Nationale'de, bildiğime göre Türkiye hakkında 1600'den evvel basılmış bütün kitabları tetkik etmişimdir. Kitabiyattaki cetvele bakınız.

[10] Bakınız: (Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches,* (Jorga külliyatında Geschichte), tabı 1908-1913, mukaddime ve I, 152-153.

[11] Ertuğrulun vefatına kadar (1288), ayrıca başkasını göstermediğim zaman Neşrî'yi takib ediyorum. ZDMG, XIII, 188-198. Doğrudan doğruya zikirler yaptığım zaman hususi işaretlerle gösteriyorum.

Hicri 616 tarihinde[12] Cengiz'in takarrubu üzerine Horasan'dan[13] çıkmak mecburiyetinde kalmış olan Türkler için "bilad-ı Acemde huzur kalmadığı ecilden" , "göçer evli etrakin cümlesi ellibin hane reisleri Süleyman Şah[14] (Bin Kayaalp)a uyup, gelüp ruma döküldüler. Ol vakit Sultan Alaaddin Bin Keyhüsrev.... ki bani-i Konyadır Rumda padişah olduğunun ibdidası idi. Bu ellibin göçer evli Erzurum'da ve Erzincan'da birkaç yıl yazın yaylayıp kışın kışlayıp ol etrafın kafirlerinden kapıp karıp yürürlerdi. Ahir... Süleymanşah dahi yine vatan-ı asliyesine müteveccih olup Halep diyarından gitmek kast edip varıp Caber kalesi iline çıktılar. Andan Fırat ırmağı yollarına gelip geçmek istediler. Süleyman Şah geçit talep edip atın suya depti. İttifak yarimiş at serçip Süleyman Şah atla suya düştü. Eceli anda mukaddermiş, Allah emrine varıp.... Ol etrakten bir taife anda mütemekkin oldular. Andan evvel etrak müteferrik olup kimi Beriyye'ye gitti ve şimdi Şam Türkmeni derler. Kimi yine Rum'a geldi. Şimdi Rum'da olan göçer onların neslindendir. Elkıssa çünkü Süleyman Şah müteveffa olup dört oğlu kaldı. Biri Sungurtekin ve biri Kündoğdu ve biri Ertuğrul Gazi[15] ve biri Dündar. Etrakten bazı bu dört karındaşı uyup yine ruma düşüp Fırat başında... vardılar. Ertuğrul Dündarla anda 400 ev miktarı göçer ola kalıp iki karındaşları yine vatanı asliyesine rücu ettiler." Ertuğrul rum diyarında daha ileriye giderek Ankara civarında Karacadağ'da temekkün etti. Oradan "Sultan Öyüğü" ne nakl etti.[16]

Neşrî bunun üzerine bir rivayet naklediyor ki sonraki Osmanlı müverrihleri tarafından bir vakıa gibi kabul edilmiştir. Neşri bu hikâyeyi

---

[12] Miladi 1219, Evliya Efendi I, 27'de hicri 600 gösteriyor; Sadeddin ve Hacı Halife,619. Ve Drechsler, Chron. Saracenarum, 610 hicri.

[13] Yoksa Harezm mi? Schefer Rıza Kouly'un Harezm sefaretnamesi tercümesinin mukaddimesinde (*Bibl. de l'Ecole des des Langues Viv. Orientales,* 1. seri, cilt III.) diyor ki Harezm kısmen Horasanla bir idi. Fakat Şehabeddin (Quatremè terçümesi, *Notices et Extraits*, XIII, 289) Harezmin Horasan'dan ayrı olduğunu beyan etmektedir. Hacı Halife, *Cihannuma,* Paris Bibliyotek Nasyonal yazmaları yeni kitaplar kısmı No: 888, s.815 de bu fikri tekid etmektedir. Mamafih bu müelliflerin böyle bir ifadede bulunmağa itina gösterişleri keyfiyeti bu tabirler hususunda çok karışıklık mevcut olduğunu gösteriyor. Vambèry'ye göre Harezm elan Çağatay türkçesinde bugünkü hatve hanlığının diplomatiği ve siyasi ismidir. (Howorth *History of the Mongols,* c.II, 78). Türk kabilelerinin Moğol fütühatından sonra bu ülkelerde kalmış olduklarını söylüyor. Bunlar Marco Polo'nun Urgana yahutta Urgheuz'ları olmasın?

[14] Hezarfen Hüseyin Efendi, II, 287 ve Chalcocondylas (Patr, Graec, Migne, Cilt: 21.de) Ertuğrul'un babasına Oğuzalp namını veriyor. Bu noktanın intikadı için "Lahika A"ya bakınız.

[15] Neşri bu ünvanı doğrudan doğruya Osman'ın neslinc mensup her bir hükümdara veriyor, nasıl ki Osmanlıların düşmanı olan bütün hristiyanları da "kafir" tesmiye ediyor.

[16] İhtimal ki doğrusu sultan İnönü'dür, ve mıntıkanın bugünkü isminin daha evvelki şeklidir.

"Sikattan" birinden, bu ise Orhan'ın rikabdarından, nihayet bu da babasından ve ceddinden işittiğini söylüyor. Bu hikâye zikre şayandır. Çünkü Şarklı bir müverrihin zikr ettiği vakıaların aslî menba' diyeceğimiz bir şeyle münasebetini aramak zahmetini ihtiyar ettiğine dair pek nadir misâllerden birini teşkil eder.

"Ol vakit ki Ertuğrul 400'e yakın erle Ruma azm ettiler. Sultan Alaaddin dahi bazı a'dasıyla cenk sadedinde idi. Bunlar dahi göçümlü gelip ittifak Sultan Alaaddin'in şol haline yetişirler ki Tatar Sultanı Alaaddin'i bunaltıp sayayor. Ertuğrul yanında birkaç yüz yarar yoldaş var idi. Ertuğrul eyitti. Yaranlar cenge düş geldik. Yanımızda kılıç götürürüz. Avrat gibi kaçup gitmek erlik değildir. Elbette şunların birine muavenet etmek gerek. Galibe mi muavenet edelim yoksa mağluba mı? Eyittiler mağluba muavenet asirdir, âdemimiz azdır. Ve hem *yekine kuvvet* demişler dediler; Ertuğrul eyitti. Bu söz merdaneler kelâmı değil. Erlik oldur kim mağluba yardım edeviz, Hızır gibi bun deminde biçarelere medet yetişe destgir olavız dedi:

Bin hac ederse bulmaya kişi ol sevabı kim

Vaktinde çaresizden ede def-i ıztırar.

Pes heman Ertuğrul etbaıyla el kılıca urup... Tatar'a kılıç koydular... filhal adevii münhezim kıldılar. Sultan Alaaddin anı görüp Ertuğrul'a istikbal gösterdi Ertuğrul dahi etbaıyla inüp sultan Alaaddinin elin öptü. Sultan Alaaddin dahi Ertuğrul'a hilat-i fahire giyürüp tevabiine ve levahikine ata ve ihsanlar eyledi. Andan Söğüt namyeri halkına kışla ve Domaniç'i[17] ve Ermeni dağlarını yaylak verdi. Osmangazi'nin zuhuru Söğüt'ten olmasına sebep (?) budur. Ve ol vakit Karacahisar feth olunmamıştı. Amma Karacahisar'la Bilecik Sultan Alaaddin'e itaat ederlerdi ol taraflar uc idi."

Bir müddet sonra Ertuğrul, Alaaddin ordusunun pişdar fırkası kumandanı sıfatıyla Rum ve Tatar ücretli askerlerinden mürekkeb bir kuvveti üç günlük bir muharebe neticesinde hezimete uğratarak Marmara Denizi'ne kadar takip etmişti. Ertuğrul'un kuvveti bizzat kumanda ettiği 444 atlıdan ibaretti. Bu muharebeden sonra Alaaddin, Ertuğrul'a tımar olmak üzere Eskişehir mıntıkasını tevfiz etmişti ki bunun şimalinde kâin Söğüt ile cenubunda vaki Karacahisar da buraya dahildi.

[17] Kütahya ile Bursa arasında büyük bir dağ: Hacı Halife, *Cihannüma*, Varak 1975; "Bu dağlar üzerindeki yollar o kadar sarptır ki yaya bir kimse tepesine güç hal ile çıkar" keza, varak 1850.

Ertuğrul ilk defa bu havaliye geldiği zaman buranın muntazam bir muhasara ve hücum ile alınmış olduğu rivayet edilir. Fakat bu aynı zamanda bunun babasının vefatından sonra Osman'ın Hristiyanlara karşı yaptığı ilk fütühattan biri olmak üzere zikr edilir.

Osmanlı müverrihlerinin hiçbiri Ertuğrul'un uzun ve müsalemetli hayatı müddetince fütühatın ileri götürüldüğüne dair malumat vermiyorlar.

1288'de vefat ettiği zaman Osman 30 yaşında idi. Ertuğrul oğluna, Osmanlı müverrihlerinin I. Alaaddin'den müveffez olarak malik olduğunu iddia ettiklerinden daha ufak bir malikane bırakmıştır. Osman'ın 1289'dan sonraki fütühatı hakkında kendilerinin rivayetleri doğru ise inanmamız icap eder ki Osman'ın kabilesi yalnız Söğüt ile bunun doğrudan doğruya garbında vaki dağlar sırasına malik idi. Ertuğrul'un vefatında bir köyleri hatta ufacık bir dağ kaleleri bile yoktu.

IV

Ertuğrul'un vefâtından sonra şaşılacak bir tebeddül olmuştu. Osman ve köylüleri komşularına tecâvüz edib hududlarını tevsie ve devlet kurmağa başladılar. Bu vâkıatın tedkikine girişmezden evvel, bize Karasu vâdisinde zararsız ve uyuklar bir hayat geçiren bu ufacık çoban aşiretinin birdenbire cengâver, mütearrız ve muharib bir kavim haline geçişini izah için lazım gelen anahtarı veren bu devre âid bazı anâneleri zikr etmek zaruridir.

Bir gün Osman geceyi zâhid bir müslümanın evinde geçirmişti. Uykuya gitmeden evvel ev sahibi odaya girmiş ve rafa bir kitab koymuş; Osman bu kitabın ünvanı ne olduğunu sorunca "Kur'an" cevabını almış. Bunun üzerine "içinde ne var?" diye sormuş ve ev sahibinden "Peygamber Muhammed vasıtasıyla cihana gönderilen Tanrı sözü" cevabını alınca Osman kitabı almış ve okumağa başlamış. Bu sûretle ayakta, bütün gece okumuş. Sabaha karşı yorgun ve bitkin bir halde uykuya dalmış. Kendisine bir melek görünerek şu sözleri söylemiş. "Madem ki sen benim ke-

lâm-ı kadimimi o kadar hürmet ve ta'zimle okudun, evlad ve ensalin nesilden nesle aziz ve mükerrem olacaktır."[18]

İt burnu tesmiye edilen ve Eskişehir'le Söğüt'den çok uzak olmayan bir köyde bir müslüman fakih sâkindi ki civarındaki İslâm ahali arasında kaza ve iftâ eylerdi. Osman bunun kerimesi Malhatun'la izdivaç talebinde bulunmuşdu. Lakin Şeyh Edebâlı iki sene kadar bir müddet bu izdivaca muvâfakatdan imtina eylemişdi.[19] Nihayet, Osman bir gece Edebâli'nin evinde uyurken bir rüya gördü.

Rüyasında kendisi şeyhin yanında yatıyordu. Bu esnada Edebâlı'nın koynundan bir ay doğdu ve dolunlaşınca inib kendisinin koynuna girdi. Bunun üzerine belinden bir ağaç çıkarak yükseldi ve büyüdükçe yeşillendi ve güzelleşdi, dallarının gölgesiyle bütün dünyayı örtüyordu. Ağacın köklerinden dört sıra dağlar gördü ki bunlar Kafkas, Atlas, Toros ve Balkanlardı. Ağacın köklerinden Dicle, Fırat, Nil ve Tuna çıkıyordu. Ve deniz gibi üzerlerinde gemiler vardı. Tarlalar mahsulat dolu idi. Dağların tepeleri de sık ormanlarla örtülü idi. Vadilerin her tarafında şehirler vardı. Bunların hepsinin altın kubbelerinde bir hilâl yükseliyor, sayısız minarelerinden müezzinler ezan okuyor ve bu sesler ağacın dalları üzerindeki kuşların cıvıltısıyla karışıyordu. Ağacın yaprakları kılıç kını gibi uzanmağa başladı. Derken bir rüzgâr çıkıp ağaçların yapraklarını İstanbul şehrine doğru çevirdi "Şehir iki denizin ve iki karanın mültekasında, iki firuze ile iki zümrüd arasına oturtulmuş bir elmas gibi idi ve böylece bütün dünyayı kuşatan geniş bir ülkenin teşkil ettiği yüzüğün kıymetli taşını teşkil ediyordu." Osman yüzüğü takarken uyandı.[20]

Bu rüya Edebâlı'ye söylendiği zaman bunu, kızını Osman'a verib bu suretle din-i mübînin ilâsı uğrunda bu gibi muazzamât-ı umurun husule gelmesine bâis olması için Allah tarafından bir işaret gibi telakki ve tefsir etti. Bunun üzerine izdivac meselesi yoluna girdi.[21]

---

[18] Âli ile Neşri'de böyle. Sadeddin bu rüyayı Ertuğrul'a izafe ediyor. Esasen Ertuğrul ile Osman bütün Osmanlı müverrihlerince birbiriyle karıştırılmaktadır.

[19] Osmanlı müverrihleri bu imtinâa sebeb olmak üzere, kızı ile genç "şehzâde" arasındaki ictimâî farkı gösterirler. Bu, Osmanlı ikbâl devrinin en parlak ânında eser yazan müverrihlerin nisbet hissini nasıl gâib ettiklerini ve yahud fiilen hükümdar hanedanının müessisi hakkında ne kadar medihkârane ta'birlerle yazı yazmak mecburiyetinde bulunduklarını göstermek için mükemmel bir misaldir.

[20] Hammer, C.1, 67'de bu rüyayı hikaye ederken İdrîsî'nin farisi şiirini sadakat ve sıhhatle nakil eylemişdir.

[21] Leunclavius, *Pandectes*, s.113 de Âli'ye istinâden Ay rüyasını Ertuğrul'a atf ediyor ve yerini Konya olarak gösteriyor. Boecler, *Commentarius de rebus turcicis*, sh 104 –105 de, Chalcocondylas'a istanaden aynı şeyi yapıyor, fakat Kur'an rüyasını Osman'a atf ediyor.

Osman ve kavminin kendileri ve babalarının müslüman olub olmadıkları mes'elesi Osmanlı ve Bizans müverrihlerince mevzu-ı bahs edilmiyor. Bu keyfiyet Osmanlı İmparatorluğunun tarihine dair eser yazan Avrupalı müvverihlerce de hata ki bir vâkıa gibi kabul edilmiş görünüyor.[22]

Fakat vazıhan görülüyor ki Osman ve aşireti Söğüd'e gelip yerleştikleri zaman müşrik idiler. XIII. asrın ibtidasında Küçük Asya hududları üzerinde görünen Horasan ve sair Maveraünnehir havalisine mensub kabilelerin İslam oluşları hakkında hiçbir tarihi tezkirede doğrudan doğruya bir kayıt yoktur. En eski Türk istilacıları memlekete ancak Arap İslamiyetiyle nesillerce temasda bulunduktan sonra girmişlerdi. Filhakika her ne kadar dinleri hakkında büyük bir malumat veya gayret göstermemiş ve Arap müslümanların taassubundan berî bulunmuşlarsa da, Selçuklar her halde müslümandılar.

Fakat Osman'ın içlerinden neşet ettiği bu sonradan hicret etmiş Türkler, bir kaç neslin bir müddet İran hudutlarında bulunmuş olmalarına rağmen hiçbir zaman o kadar geniş bir mikyasta İslamiyet tesiri altına düşmemişlerdir. Bizzat Osmanlıların Süleyman Şah neslinden geldiklerine dair şehadetlerini kabul edecek olursak -ki bu Şah'ın "elli bin göçer evli ile" *Mahanı* terk ettiği söyleniyor.- Süleyman Şah'ın vefatından sonra bu cemaatın dağıldığı hakkında Neşrî'nin verdiği haberi bunların gayrı müslim olduklarına dair sarih bir işaret telakki edebiliriz. Neşrî bunların Şam Türkmenlerinin ve diyar-ı Rum'daki sâir göçebe kabilelerinin yani kendi zamanındaki maruf göçebelerin cedleri olduğunu söylüyor. Halbuki XII. asırdan beri devam edip gelen seyyahların rivayetleri bu

Sadeddin, sh. 11'de rüyaya tamamen dinî bir mahiyet veriyor ve Malhatun'un sevda hikâyesini ismiyle zikr etmiyorsa da Osman'ın Edebâlı'nın kızıyla evlenmek hususunda ancak Edebâlı'nın rüyayı ta'bir etmesi neticesinde teşvik görmüş olmasını istidlal ediyor. Biz Sa'deddin'in daha sonra Nilüfer'e ne kadar ehemmiyet verdiğini gördüğümüze nazaran bu Malhatun'un zikr edilmemesi keyfiyeti daha manidardır. Evliya Efendi, C. 2, sh 9, Osman'ın Malhatun'la izdivacı neticesinde Osmanlı Sultanlarının peygamberin nesebine mensubiyet iktisab ettiklerini söylüyor.

[22] Bu hususta Rambaud (Rambo)yu istisna etmemiz lazım gelir. Ki bu zât *Histoire Generale*, c. 3, sh 822 – 824 de Osmanlıların islam dinini kabul edişleri Osman'ın riyâseti zamanında olduğunu beyan etmiştir. Tahririne iştirak ettiği eserin umumî mahiyeti ve kendisine tahsis olunan çerçevenin darlığı bu nokta-i nazarı teyid edecek esbabı dermiyan etmesine imkan bırakmamıştır. Vanell, *Histoire de l'Empire Ottoman*, sh. 357 de Ertuğrul'un Kur'an-ı okuyup ihtida edinceye kadar müşrik kaldığını söyler.

kabilelerin müşrik oldukları lehine azim bir ekseriyetle şehadet etmektedir.[23]

Osman ile beraber Anadolu'ya giren ve yarımadanın garbî kısmı içlerine ilerleyen muhtelif Türk aşiretleri, az zaman sonra kendilerini bir müslüman muhiti içinde buldular. Adedleri azdı. Bunlar için Selçuk soydaşlarının dinini kabulden daha tabii bir şey yoktu. Ve bunu da yaptılar. Nasıl ki tamamıyla aynı sebeb dolayısıyla Bulgarlar da ilk zamanlarda İslamiyete meyil hasıl etmişlerken sonradan hıristiyanlığı kabul etmişlerdir.[24]

Bu o kadar tabiî idi ki hiçbir gûna tefsirâta meydan vermedi. Bu Türkler her şeyden evvel derin dinî duygu ve kanâatlerle alâkası olmayan bir takım harb adamları idi. Onun için etrafında hiçbir gürültü ve karışıklığa meydan vermeden yeni bir dine –o da evvelce bir dine mâlik bulundukları kabul edildiği takdirde– girmişlerdi. 800-1000 tarihleri arasında Selçuklar üç defa din değiştirmişlerdir.[25]

1286 da Musul'a hücum ve yağma edildiği zaman Türkler ve Türkmenler müslümanlarla hristiyanlar arasında bir fark gözetmeksizin her iki mezhebe mensub erkekleri katl ve kadınları gasb eylemişlerdi.[26]

Din hususunda gerek Türklerin ve gerek Tatar ve Moğolların tesâmuhkârlığını bütün seyyahlar kaydetmişdi. Ve bu Garbî Avrupaca o kadar malum olmuşdu ki Cengiz Han'dan Gazan Han'a gelinceye kadar muhtelif zamanlarda papalar tarafından bu Asyalı tâifeleri Hristiyanlık havzasına idhal için ciddi gayretler sarf edilmişdi. Müttehid bir Hristiyanlık, hatta müttehid bir Roma bu misyonerlik işini muvaffakiyetle tetevvüc etmiş görmek isterdi.

Osman'ın hükümetinin ibtidasında sulhperverâne münasebetlerde bulunduğu köy ve kale reislerinin hemen hepsi hristiyan idi. Talih de bunlarla beraberdi. Konya'daki inkırâza mâil Selçuk ülkesiyle araları

[23] Şahsen görüp bildiğim için şehadet edebilirim ki bu göçebeler (yörükler) XX. asra kadar Muhammed hakkında gayet mübhem, Kur'an ve müslümanlık ibadet ve ayinleri hakkında ise hiçbir fikre malik olmaksızın kalmışlardır.

[24] Bakınız: (Şehabeddin, *Paris yazmaları*, Bibliothèque Nationale, Arabça yazmalar. 2325, varak 69 zahr ve 70), bunda Mes'ûdî ve daha evvelki müelliflerin Bulgarlar arasında İslamiyeti neşr için sarf ettikleri faaliyetden bahs edilir.

[25] Cahun'un *Histoire Générale* C. 2, sh. 887 deki üstâdâne yazılarına bakınız.

[26] Ebu'l Ferec, *Chronicon Syr*, sh. 606 – 608.

kesilmiş idi. Anadolu'nun sair beyleriyle fiilen hiçbir temasda bulunmuyordu.[27]

Kendisinin yegâne ciddî düşmanları Moğollar idi ki bunlar da kendisi gibi müşrik idiler; daha kendisinin doğduğu sene, 1258'de, Bağdad hilafetini imha etmek suretiyle İslâmiyete bir ölüm darbesi indirmişlerdi ve Osman siyasî hayata girdiği zamanda da Filistin (Arz-ı Mukaddes) deki Frenklerle İslâmiyet'in son kalesi olan Mısır Sultanlığı'na karşı onlara yardım için fesat kurmakta idiler.

İşte bunlardan Osman'ın bu rüyalarının, Edebâlı ile görüşmelerinin Malhatun ile izdivacının azim ehemmiyetini görüyoruz.

Biz bu hadiselere Osman'ın İslâm oluşunun, hakikî şark usulünce, tezkirinden başka bir nazarla bakamayız. Bu hususta Mukaddes Kitab rüyasının tefsiri derhal göze çarpmaktadır. Sa'deddin müstesna olmak üzere bütün diğer menbalarda Ay ve ağaç rüyasının manası Osman ile Malhatun'un âşıkâne destanı yanında gölgede kalıyor. Artık Şeyh Edebâlı'ye tarihdeki hakiki mevkiini verebiliriz. Ki bu mevkide Şeyh mensub olduğu dinin en buhranlı bir anında hilâfeti yeniden tesis ve Muhammed'in nâmını üç kıt'ada yeniden yaymağa kâdir ve lâyık kılıç ehli bir ırkı bulmuş büyük bir İslâm nâşir ve mürşidi olarak görülmektedir.

İşte Osmanlı kavmini meydana getiren, Osman ve aşiretinin ihtidasıdır. Çünkü bu Anadolu'nun şimal-i garbî köşesinde yaşayan muhtelif unsurları bir ırk halinde kaynaştırmışdır. Yeni din onlara bir **illet-i vücûd** teşkil etmiştir. Onun için Osman 1290'dan sonra, daha evvelki elli sene[28] zarfında Söğüd'de geçirdiği rahat ve tenperverâne hayatı ile tezat teşkil eden faaliyeti, Konya Selçukîlerinin zevaliyle[29] değil, bu ihtidâ keyfiyeti ile izah edilmek iktiza eder.

---

[27] Osmanlı müverrihleri, Osman'ın bütün hayatı müddetince, bunlarla arasında ne bir dostluk ve ne de düşmanlıktan bahs etmezler.

[28] Neşrî, ZDMG, XIII, sh. 196'da yetmiş sene diyor. Fakat bu gibi ikrarlarıyla mütemadiyen kendini tekzib ediyor.

[29] Ertuğrul ve Osman'ın Konya Selçuk Sultanları ile –pek de muhtemel olmayan – irtibatları Osmanlı müverrihlerinin beyânatına müsteniden Avrupalı müverrihler tarafından da sualsiz münakaşasız kabul edilmiştir. Bu ise garibdir. Çünkü bu irtibat aleyhinde pek zahir bir bedahat vardır. Rum Selçuk Sultanlığı 1244 de vuku bulan Erzincan muharebesinde istiklâlini gâib etmişdi. (Bakınız Heyd, *Histoire du commerce dans le Levant*, C.I, sh.534)

Neşrî de itiraf ediyor ki bu tarihten sonra "Çünkü Tatar, Ruma hakim oldu. Muluk-i selaçıkanın hemen bir adı kaldı" ZDMG, XIII, 195.) Tarihin bu suretle tahakkuk eden vakıaları karşısında Avrupalı müverrihlerin sadece "II. Mehmed"in Karamanı ribkasına

Söğüd köyünün reisi sıfatıyla Ertuğrul ile Osman, küçük köylerinin ufuklarından ötesi hakkında bir hırs ve emel beklemeksizin, bir çoban kavmi sadeliğiyle yaşamışlardı. Bu zamanda yapılmış bir muharebe veya kazanılmış bir zafer hakkında elde hiçbir rivâyet ve malumat mevcud değildir. Vaktiyle Anadolu'nun sahil şehirlerine, Akdeniz adalarına, hatta Balkan Yarımadasında Türkler akıncı sıfatıyla gelip görünmüşlerdi. Fakat bunlar Osman'ın Türkleri değillerdi. Son Bizans İmparatorluğu'nun ve İtalyan ticari sitelerinin şark ile olan münasebetlerini tedkik edenler bu Türkler ile Osmanlılar arasındaki farkı anlayıncaya kadar bu noktada daima bir karışıklık hüküm sürecektir. Ertuğrul'un maiyyetinde dört yüz muharib adam vardı.[30]

Osman'ın daha fazlasına malik olduğuna inanmak için ise hiçbir sebep yoktur. Komşularıyla olan münasebeti de tam bir dostluktan ibaretti.[31]

Arada müslüman ve kafir meselesi mevzu-ı bahs değildi.

Birdenbire Osman'ın, komşularına hücum ederek kalelerini zabt ettiğini görüyoruz. Bu Osman 1290 dan 1300 senesine kadar ki on sene zarfında Bizanslılarla temasa gelecek derecede hududlarını tevsi ediyor ve yanındaki dört yüz muharibin adedi dört bine varıyor. Şimdi artık "Türk" değil, ilk defa olarak reislerinin nâmına izafeten "Osmanlı"[32] denilen bir kavmin ismini işitiyoruz. Bunlar Rumların da Tatarların da düşmanlarıdır ve kat'î sûrette İslamiyet taraftarlarıdır. Kendilerinde din nâşirliği ruhu vardır ve yeni muhtedilerde olduğu gibi başkalarını da dinlerine sokmak arzusunu besliyorlar. Aralarındaki birlik ve Anadolu'nun sâir Türklerinden tamamen farklı olan seciyyeleri XIV. asrın ilk altmış senesi zarfında o kadar tebarüz ediyor ki Avrupa bunları bir millet diye tanımağa mecbur oluyor. Anadolu'nun diğer gruplarından daha fazla Avrupa önünde bulundukları için Avrupalılar bunlara sadece "Türk" na-

ithal için yardım maksadıyla icad edilmiş olan bu efsaneyi zamanımıza kadar idame ve teyid etmeleri şaşılacak bir şeydir. Bu meselenin muvafık bir tarzda münakaşasını ve müelliflerinin ifadelerinin tafsilen zikrini bu sahife notları arasına sıkışdırmak mümkün olamayacağından kârilerin A lâhikasına müracaat etmelerini rica ederim.

30 Bütün Osmanlı müverrihleri bu aded üzerinde ittifak etmektedir.

31 (Neşrî, XIII. sh. 197) "Ona ve evladına ol yerin kafiri ve müslümanı izzet ederdi." Heyd, hristiyanların, dinini değiştirmemiş Türkler arasında hiçbir ezâ görmeksizin serbestçe dolaştıklarını beyan ediyor. C. 2. Sh. 65.

32 Osman'ın, ismini de bu ihtida sırasında almış olması muhtemeldir. Babasının, kardeşlerinin hatta oğlunun ve cenk arkadaşlarından bir çoğunun halis Türk isimlerini taşımaları manidar değil midir?

mını veriyorlar ve bunları bütün Anadolu Türklerinin mümessili gibi addediyorlar.

Fakat yüksek sınıflar üzerine Avrupa tahsil ve terbiyesi icra-yı tesir edinceye kadar ve ancak 1789'dan itibaren hristiyan ırklara mensup reayada milliyet hisleri uyanması üzerinedir ki Osmanlılar kendilerine de daha evvel hiçbir zaman kabul etmedikleri bu ismi vermişlerdir. Osmanlıları zamanının muharrirlerinin hepsinden iyi anlayan Mouradjea d'Ohsson 1785 de şu satırları yazıyordu: "Osmanlılar Türk tabirini kaba ve haşin bir adam" hakkında kullanırlar. Osmanlılara nazaran "Türk" kelimesi Türkistan ahalisiyle Horasan çöllerinde durgun bir hayat geçiren serseri taifelere ıtlak olunur. İmparatorluğun teb'ası olan bütün kavimleri "Osmanlı" namıyla anarlar ve Avrupalıların ne için "Türk" dediklerini anlayamazlar. Bu kelimeye en sarih bir hakaret manasını izafe ettikleri için imparatorlukta hiçbir ecnebi kendilerine hitab ederken bu kelimeyi kullanmağa cesaret edemez."[33]

V

Yüz sene sonra, Bayezid'in saltanat devrine kadar bile Anadolu'da en kuvvetli askerî ve siyasî âmil Osmanlılar değildi. Saruhan, Germiyan, hâssaten Karaman Türk emâretleri arazilerini tevsi ve bunları müdafaa kabiliyeti hususunda Osmanlılarla rekabet edebiliyorlardı.[34]

Daha ileride Osmanlıların Avrupa'da kazandıkları nüfûz ve Avrupa'dan devşirdikleri askerlerle Anadolu komşularını mağlub ettiklerini göreceğiz. Bu kitabın başlıca maksadı Osmanlı İmparatorluğu'nun teşekkülü hakkında şimdiye kadar devam etmiş olan bir takım esaslı yanlış fikirleri tashih eylemektir.[35]

Osmanlıların Türk müslüman bir ırk olub Anadolu'yu istila ettikten sonra orada yerleşerek Avrupa üzerine yürümüş ve Bizans İmparatorluğu'nu devirmiş oldukları hemen umumiyetle kabul edilmiş bir fikirdir. Halbuki hakikate bundan daha muhalif bir şey olamaz. Çünkü Osmanlılar daha Konya'ya kadar bile Anadolu'yu elde etmemişlerken bütün Balkanlara hakimdiler!

---

[33] *Tableau de l'Empire Ottoman*, IV., 373.

[34] Lâhika B'ye bakınız.

[35] Müttefik Balkanlılarla olan son muharebede (1912-Balkan Harbi) dünyanın bütün gazeteleri "Türklerin geriye, eskiden bulundukları Asya'ya sürülmeleri"nden ve Osmanlı payitahtının tekrar Bursa ve Konya'ya naklinden bahsetmişlerdir!

Osman ile halkının Bizanslılarla temasa gelinceye kadar hiçbir tarihleri yoktu. Osmanlı vak'anüvisleri ile bunları takib eden Bizans ve Avrupa müverrihleri Osman'ın ilk fütuhatını az çok tafsilat ile anlatırlar. Fakat verdikleri malumat ve haberler hayali, müphem ve çok kere mütezaddır. Bunlar bir köy reisinin gittikçe artan geniş bir sahada komşuları üzerine sultasını tesis ederek nihayet küçük bir devlet kurduğundan bahs ederler. Fakat bu eski Selçuk vilayetlerinde müstakil devletler teşkil eden sair Anadolu Beyliklerininkinden farklı bir hikâyedir. Çünkü Osman, begliğini İstanbul'a mücavir bir arazi üzerinde ve Boğaziçi ile Marmara denizi sahil ve hinterlandında kâin Bizans Ülkesinin son parçalarına hücum etmek suretiyle tesis etmiştir. Osman'ın düşmanları hep hristiyan idi. Eğer o devletini kurmak için evvela Türk komşularına hücum etmiş ve şimal ve garb yerine cenub ve şark istikametine gitmiş olsaydı cihanın tarihini değiştirecek yeni bir ırk kat'iyyen doğmuş olamazdı.

Osman'ın 1300 den evvelki fütuhâtını az çok katiyetle söylemek mümkün değildir. Bir takım köy muharebelerini –üç asır sonra gelen en meşhur Osmanlı coğrafyacısının da yerlerini tayin edemediği[36] bir sıra coğrafî isimlerle birlikte zikr ve nakl etmenin ise hiçbir kıymeti olamaz. Osman ve halkının tarihde ilk göründükleri zaman malik oldukları ülkenin vüsati pek cüz'i idi. Osman 1300 de eski Phrygia Epictetus ve Bithynia'nın bir kısmını sultası altına geçirmeye muvafak oldu ki bu kıt'anın dört köşesinde olmak üzere, Cenub-ı Şarkîde Eskişehir, Cenub-ı garbîde Keşiş dağının şark ucu; Şimal-i Şarkîde Karasu ve Sakarya mültekası ve Şimal-i garbide de Yenişehir bulunuyordu. Burası Beyliğin en ileri noktası idi. Ve Bursa ile İznik arasında bulunması dolayısıyla mevkii son derece ehemmiyetli idi.[37]

---

[36] Armain'in *Cihannüma* (Mirror of the World) ismindeki, Hacı Halife'nin umûmi coğrafyaya ait eserinin tercümesine bakınız. (Bibl.Nat., yazmalar, Fransızca kısmı, yeni gelenler, no: 888-889). Anadolu kısmı az çok tafsilat ile yazılmış ise de Osmanlı müverrihlerinde bulduğumuz isimlerin bir çoklarını ihtiva etmiyor. *Burada tarih mütetebbi ve kârilerine hiçbir mana ifade etmesi mümkün olmayan bir takım isimler belletilmesine karşı protesto etmeden geçemiyeceğim.* Onun içindir ki kitabımda haklarında malumat alamadığım şahıs ve yer isimlerini zikretmedim.

[37] Hacı Halife, aynı eser, varak 1917'de Bursa'dan Yenişehir'e olan mesafeyi iki günlük göstermekle hata ediyor. Ben Bursa'dan İznik'e araba ile orta bir süratle bir günde vardım. Yenişehir iki kasaba arasındaki anayol üzerinde ve Bursa'dan altı, İznik'ten dört saat mesafededir.

Altmış senede Osman'ın aşireti "Eskişehir"den "Yenişehir"e kadar olan altmış millik mesafeyi kat edebildiler.[38]

Yalnız Karasu[39] vadisinde hükümleri mutlak bir surette geçiyordu. En mühim köy ve kaleleri olan Bilecik[40], İtburnu, Ayine göl[41], Karacahisar[42], Yondhisar ve Yarhisar[43] birbirinden birer gün mesafede idiler. 1301 de, yani devlet teşkil ettiğinden on iki sene sonra Osman ilk muharebeyi vererek Bizanslılarla doğrudan doğruya temasa girdi. İznik civarındaki Vafeun[44] (Baphaeon)da Heterarch Muzalon, 2000 kişi ile Osman'ın mahsulleri ile İznik'in iktisad ve refahında o kadar mühim bir

---

[38] En eski Avrupa müverrihleri Osman'ın faaliyet sahası hakkında pek garip ve müsteb'ad bir takım fikirler dermiyan ediyorlar. Birçokları Eskişehir'in dört beş saat şimal-i şarkisindeki "Osmancık"ı Osman'ın ilk fethi gibi gösteriyorlar. [Cuspianus (Antwerp, 1541), sh. 6]; Spanduqino'nun eserinde (sh 143) Spanduqino; Egnatius, sh 28. Bkz. Hacı Halife, aynı eser, varak 1789). Halbuki burası Bayezid'in devr-i saltanatına kadar Osmanlılar tarafından feth edilememişti. (Evliya, aynı eser, 2, 95.) Zamanında çok muteber olan İtalyan müverrihi Paulo Giovio, Osman'ın belli başlı fütuhatından biri olarak Sivas şehir ve mıntıkasını gösteriyor. Haham Joseph de *Chronicles* eserinde (İngilizce tercümesi Biallobotzky'nindir), 2, 505'inde öyle yapıyor. *Lezze, Historia Turchesca* (Romanca'ya tercümesi Ursu'nundur), sh 4 ve 5 inde "Rum, Sivas vilayeti, Finike ve sair yerlerin (!) fatihi" diye gösteriyor. Cuspianus, *De Turcarum Origine*'sinde Donado da Lezze'yi harfiyyen zikr ediyor. Fransız kralı I. Fransuva için yazılmış olan *De Rebus Turcarum*, Richer Circiter 1300, sh. 11: Ottomanus impune invitis omnibus summam imperii, quod ante partitum tenebant factiosi magistratus, occupaggit, seseque Asiae minoris sive Anatoliea imperatorem nominare sit aggressus Syvam, quae eadem cum Sebaste est, expugnit, et oppida ad Eyxinum posita non pauca cepit), Eseri Avrupa'da en çok okunup zikredilen Osmanlı müverrihi Hüseyin Hezarfen **hiçbir zaman deniz görmemiş olan** Ertuğrul hakkında diyor ki: "Birçok gemiler techiz edib Akdeniz'e akın, adaları yağma etmiş, Yunanistan'a uğramış, Moraya kadar girmiş ve birçok ganaim ve servet ile yurduna (ufacık Söğüt köyüne!) dönmüş. Yanında da kendisinin kahramanlık şöhretine ve taliinin güzelliğine meftun olmuş ve her millete mensup tecrübeli cengaverlerden mürekkep azim bir ordu bulunuyormuş, o kadar ki Sultan Alaaddin bile bu azim şöhret sahibine karşı hürmet göstermiş, *Petits de la Croix* tercümesi, II, 288-289.

[39] Bu ufacık arazi için bile "mutlak" tabirini kullanmakta haklı olduğumdan emin değilim. Pachymeres, C4, 30, sh. 345-7 de, 1303'de İznik'i tehdit etmiş olan bir Süleyman Paşa'dan; keza V, 23 sh. 427 de de, 1307 de Roger tarafından Alaşehir(Philadelphia)'i kurtardıktan sonra Sakarya'ya çekilen "Alisor" dan bahseder.

[40] İhtimale göre Osman'ın ilk fethi. Karasu üzerinde kâin olan kasaba, bu gün de mamur bir yerdir. Mevkii letafetlidir. *Arabic History of the Kurds* müellifi (Bibl.Nat. Paris Ducaurroy yazmaları, Varak 151, 152). Bileciği Ertuğrul'a Alaeddin tarafından tefviz edilmiş bir şehir olarak gösteriyor ve bunun Söğüd (Sögice) ü Tekfur keferesinden zabt ettiğini bildiriyor.

[41] Bizanslıların Angelcoma'sı.

[42] Osman'ın Bizans cihetinde olmayan yegâne fethi. Hacı Halife, ayn. eser, varak 1851.

[43] Yenişehir, Bursa ve Ayine göl arasında kâindir. Yenişehir'den Yarhisar'a Kütahya yoluyla bir günde gidilir. Hacı Halife, varak 1917.

[44] Osmanlılar bu mevkie "Koyunhisar" derler. Spandugino'un Schefer tarafından tab'ına bakınız. Sh 16 not.

tesiri olan vadiye karşı yaptığı bir akını durdurmağa teşebbüs etti. Bu vak'a yaz ortasında mahsulatın toplanmasından biraz evvel idi.[45]

Muntazam bir muharebede Osman'ın techizatsız atlıları o kadar sürat ve şiddetle hücum ettiler ki hasımlarının ağır hattını yarmağa muvaffak oldular. Rum kumandanın ric'ati de tam zamanında yetişen ücretli Slav askerleri sayesinde setr edilebildi.[46] Osmanlılar bu zaferin arkasını takib edemiyecek derecede azlık idiler. İznik üzerine taarruz etmiş olmaları pek muhtemel değildir.[47] Fakat girmeğe cesaret ettikleri yerlerde zarar ve tahribat yapmışlardır.

VI

Tam bu sırada Akdeniz sahillerinde bulunan Türk beylikleri Rumların sahil şehirleriyle dahildeki Manisa, Alaşehir (Philadelphia) ve Kedus (Sardes) gibi hâlâ Bizans nüfuzuna tabi olan kasabaları şiddetle sıkıştırmaya başladılar. 1302 de IX. Michael Palaelogos, Slav ücretli askerlerine kumanda etmek üzere Anadolu'ya geldi. İlk önce Türkler, Pachymceres'a inanmak caiz ise, tedehhüş ettiler, fakat sonradan IX. Michael'in pek de çarpışmak arzusunda bulunmadığını görünce cesaret buldular ve imparatoru Manisa'ya firara mecbur ettiler. Michael'in çarpışmak istemeyişi cesaretsizliğinden değil, Slavlara karşı itimatsızlığından ileri geliyordu. Bunlar halis ücretli askerler sıfatıyla para için harp ediyorlardı, halbuki kendilerine verilecek para yoktu. Michael'in babası ihtiyar imparator II. Andronicus kendisine para göndermemişti. İstanbul'da Venedikliler Andronicus'u hal' etmekle tehdid ediyorlardı. Bizans tarihinin son bir buçuk asırlık zamanı zarfında o kadar mühîm bir yer tutan ve hemen her sene tekrar eden o sıkıcı ve yıkıcı kilise münazaâtı kendisini pek üzüyordu. Hazine boştu. Para mevcud olsaydı bile bu iş yine tehlikeli bir teşebbüs olurdu çünkü Türk korsanları Marmara denizine saldırmışlar ve hat-

[45] Pachymeres IV,25, sh. 327 de muharebenin 27 Temmuz'da vuku bulduğunu söyler. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, C. 1, 157. Bunun tarihini 27 Harizan'da göstermekle hata ediyor; Hammer, I., 190 ve Jorga, her ikisi de 1301 senesini veriyorlar. Muralt, *Chronografhie Byzantine*, II, 480 de muharebeyi 1302 de gösteriyor.

[46] Pachymeres, 4, 25, sh. 335.

[47] Cantemir, Romence tab'i, 1, 20 Osman'ın İznik'e bu muharebeden sonra taarruz ettiğini istidlâl ediyor ve Osman'ın Kütahya'yı zabt ettiğini söylemekle herhalde yanılıyor.

ta İmparatorluk beldesinin gözü önündeki Prens adalarını ele geçirmişlerdi.

Kendileri için ne para ne ganimet çıkmadığını ve ümitsiz bir harbe girişeceklerini gören ücretli askerler Michael'i Avrupa'ya avdetlerine müsaade etmesi için icbar ettiler. İşte bu kayserler ahfadından birinin Asya vilayetlerini kurtarmak için en samimi ve ciddi şahsî gayreti idi ki rezilane bir mağlubiyet ile neticelendi. Çünkü hiçbir muharebe verilmedi ve Slavların çekilmesi akabinde Rumlar da akın akın Akdeniz sahillerine ve oradan Avrupa tarafına göç ettiler. Pachymeres bu hicretin umumi olduğunu beyan eder. Fakat biz Pachymeres'in bu noktadaki şehadetini tamamen itimada şayan telakki edemeyiz. Filhakika, daha sonra arz edeceğimiz bir çok sebepler dolayısıyla, Rumların birçoğu Anadolu sahil mıntıkalarında kalmış ve Osman'ın harekât icrâ ettiği araziyi, kayd olunmağa değer bir mikyasta terk etmemişlerdi. Maamafih Türkler Ege (Aegaean) sevahilindeki bütün adalara akınlar icra ettiler ve Trakya'yı da baştan başa geçtiler, ki bu akınların neticesinde burada iki sene kadar tarlalar sürülemedi.[48]

Bu buhranlı zamanda Türk beyleri tarafından müttehid bir hareket icra edilmiş olsaydı İstanbul ihtimal ki bunların ordu ve donanmalarına kolay bir şikâr olurdu. Fakat bu beylerin herbiri kendi başına hareket ediyor ve Türk rakiplerine karşı Bizans İmparatorlarına karşı olduğu kadar düşman bulunuyordu. Bunlardan ikisinin kuvvetlerini birleştirib birlikde hareket ettiklerine dair bir misal bulamıyoruz. Bütün XIV. asır müddetince Bizans İmparatorluğunu müdafaa eden ordular içinde hemen ona hücum edenlerin adedi kadar Türk vardı.

II. Andronicus, kendisini müdafaadan tamamıyla âciz bir halde, şarktan garbtan imdad ümit ve intizarında idi. Bu zamandan itibaren İstanbul'un sukûtuna kadar geçen bir devir zarfında Bizans İmparatorluğunun tarihi son yüz sene zarfındaki Osmanlı imparatorluğu tarihinin bir eşidir. Bu tarih bir türlü arası kesilmek bilmeyen en şiddetli dahilî münazaalar, her tarafı kırpılmış arazinin en yakın hududları üzerindeki sabık tâbi valilerin hucümları, yegane düşünceleri ticarî kazançtan ibaret olan muhasım ecnebi kolonilerinin el altından yaptıkları hile ve fesatlar ve arasıra fakat hemen daima hodgâmâne sâiklerle hareket eden garbî Avrupa'nın bu meş'um günü def etmek için sarf ettiği gayretlerden ibaretti.

[48] Pachymeres, V, 9; Gregoras, VII, I, sh. 214.

Andronicus, şark tarafında Gazan Han'dan çok şey bekliyordu. Anadolu Türkleri Moğol hakanı ve imparatorunun tabi beyleri değil miydi idiler? Andronicus Gazan'a İstanbul'da kendisinin tabii kerimesi olduğu söylenen genç bir prensesin dest-i izdivacını teklif etmek üzere murahhaslar gönderdi. Gazan bunları nezaket ve samimiyetle istikbal ve teklif olunan izdivacı kabul ederek Garbî Anadolu Türkleri üzerinde bir tazyik icra etmeyi va'd etti.[49]

Fakat bu vaadin arkasından ciddi bir hareket vuku bulmadı. Moğollar Anadolu'da hiçbir zaman akıncılıktan başka bir şey yapmamışlardı.[50]

İzdivac icra olunmadan evvel Gazan Han öldü. Genç prenses bu sefer onun halefine teklif edildi, o da kabul etti. Fakat bu fedakârlık da faidesiz kaldı. Çünkü XIV. asrın ilk on senesi zarfında hristiyanlarla müslümanlar arasında Moğolları kazanmak için yapılan uzun mücadele hanların İslam olmalarıyla neticelendi.[51]

Garbdan ise Andronicus pek yıkıcı mahiyette bir yardım gördü. Ferdinand Aragon 1302 de Sicilya Kralı Charles d'Anjou ile sulh yapınca azgın ücretli askerlerini Bizans İmparatorluğuna göndermek suretiyle bunlardan kurtuldu. Zamanında cür'et, küstahlık, soygunculuk, zulm ve kendinin yaralanmayacağı hakkındaki Aşilvârî (Achillean) itikadı hususunda bir eşi bulunmayan Roger de Flor bu maceracı asker tipi, İstanbul'a seksen bin Katalonyalı ve Almogavar'la geldi. Ki bunlardan evvelkileri ağır techizatlı ova ve deniz askerleri, sonrakileri de hafif techizatlı şimalî İspanya dağlıları idi. Bunlar "Alva" ve "Cortes" askerlerinin halis ilk numuneleri idi. Roger, Grand Duke yapıldı. Ve kendisine Andronicus'un yeğeni prenses Marie tezvic edildi.

Hemen daha gelişlerinin akabinde Katalonyalılar Galatadaki Cenevizlilerle kanlı münazaalara giriştiler ve Rumları öyle bir şiddet ve huşunetle soymağa, vurmağa başladılar ki Andronicus hemen bunları Anadolu içine saldırmakta istical etti. Roger Kapudağ (Cyzicus) yarım adasında yerleşti. Burada Katalonyalılar hemen çapulculuğa başladılar, zavallı ahali de pek az sonra yağmurdan kaçıp doluya tutulduklarını anladılar

[49] Howort'un "Bu ittifak Türkler üzerinde zecri bir tesir icra etti." tarzındaki ifadesini doğru bulamıyorum. Bkz. *History of the Mongols*, III, 464.

[50] Bkz. Bibliothéque de *l'Ecole des Chartes*, VI, 318, ki burada azim bir vâkıanın tarihi "1305 e doğru" olmak üzere gösteriliyor.

[51] Pachymeres. V. 14, sh. 399 – 400; 21, sh. 410-417.

ve İstanbul'a bunların azgınlık, ihtiras ve kıtalleri hakkında yürekler paralayıcı hikayeler nakletmeye başladılar.[52]

Türklere karşı zikre şayan bir iş görebilen biricik Rum generalinin harp ganaimi, Roger tarafından elinden alındı.

1305'de Karamanbeyi Alisur tarafından muhasara edilen Alaşehir'in kurtarılması için yapılan süratli bir harekette Roger ile yanındaki Katalonyalılar istedikleri zaman neler yapabileceklerini gösterdiler. Bunun neticesinde Türkler muhasarayı ref etmek mecburiyetinde kaldılar. Roger bunları Sakarya menbalarına kadar takip etti.[53]

Fakat yolda, Katalonyalılar Rum müttefiklerinin elinde zengin ganaimden hiçbir şey bırakmadılar ve kendilerine kafa tutmak isteyen Slav ücretli askerini kılıçtan geçirdiler.[54]

Gregoras, ihtimal doğru olarak diyor ki Roger bütün Anadoluyu Bizanslılar hesabına zabt edebilirdi.[55]

Fakat bu memleket Moğolları cezb etmediği gibi kendisi için de cazip değildi. O dağlar arasında ve çorak yaylalar üzerindeki askerî hareketlerin tevlid ettiği müdhiş meşakkatlere katlanmak isteyen şen ve haris bir ehl-i salib askeri değil idi. Ve önünde bu zahmeti kendisine ihtiyar ettirecek kıymette bir şey yoktu. Onun için Türkleri kendi hallerine bırakıp Gelibolu'ya gitti ve orada Katalonyalıların yeniden dördüncü ehl-i salib seferine girişmek için tedarükatta bulundukları haberini işaa etti.

Hem hayat ve hem de tahtının tehlikeye düşeceğinden korkan Andronicus Roger'e "Şark vali-i umumîliği"ni yani Asya tarafındaki bütün kıtaat kumandanlığını, yirmi bin altın ile birlikte bahşetti. Bu tedbirleri tamamlamak için de kıtaatın bir senelik iaşesi için lazım gelen miktar buğdayı gönderdi. Fakat bu "Şark Vali-i Umumiliği", Selçuk sultanı Alaaddin'in Türk göçebe reislerine "tefviz" ettiği söylenen arazi gibi boş ve manasız bir takdime idi. Asya'ya gidip de bir iş görebilecek yegane kuvvet esasen Roger'in kumandası altında bulunuyordu. Lâkin bu hususta az çok sehhar bir tesir icra edebilen altınlar da arkada bırakılmıştı, çünkü murahhası bunu götürmekten korkuyordu. Roger imparatorun teklifini istihfaf etti. Fakat on gün sonra pişman olarak imparatordan otuz bin aded altın, yüz bin kile buğday ve kayser ünvanını kabul etti. Bu

[52] Pachymeres V. 14 sf. 399-400, 21, sf.410, 417.
[53] Pachymeres V. 23, sh. 426-428; Gregoras. VII. 3, sh. 221.
[54] Pachymeres V. 21, sh. 423; Gregoras. Ayn. Yerde.
[55] Gregoras Ayn. Yerde. Bkz. Muralt, Latin authorities. II, 487.

şahane hedayâya mukabil yalnız Türklere karşı üç bin asker sevk etmek vadinde bulundu.

Lâkin Amerika'nın keşfinden daha çok zaman evvel, İspanyolların hayali gayesi "El Dorado"yu aramaktı. Bunun için garbtan gelen ticaret gemileriyle akın akın Gelibolu'ya döküldüler ve Bizanslıları Türklerden ziyade Roger'den korkacak bir hal ve mevkiye düşürdüler. Filhakika derman dertten daha vahim olmağa başlamıştı! Sefere çıkmazdan evvel Roger o zaman Edirne'deki sarayda ikamet etmekte olan genç imparator IX. Michael'ın ta'zimatını arz için çabucak Edirne'ye kadar gitti. Fakat orada imparatorun yatak odasının eşiğinde Duke Quise Blois gibi hançerlenip öldürüldü. Maiyyetindekiler de kılıçtan geçirildiler.

Roger de Flor'un katli üzerine Makedonya ve Trakya üzerine bir yığın felaketler geldi ve Michael az sonra yanlış bir nasihata kapılarak yaptığı işten pişman olacak bir hale düştü. Katalonyalılar, tehevvürlerinin ilk anında yalnız büyük reisleri ve arkadaşlarının intikamlarını, tarif edilmez vahşetler icrası ve rastgeldikleri köyü tahrip suretiyle almakla kalmamışlar belki vukua gelen meydan muharebesinde genç imparatoru da mağlubiyete düçar ederek onu sahne-i harpten firar ederken yakalamışlar ve aynı zamanda Anadolu'dan Makedonya'ya celb olunabilecek bütün Türkleri getirtmişlerdir.

Gelibolu'da Katalonyalılar bir devlet tesisine kalkıştılar. Lakin reislerinin aralarındaki tefrika dolayısıyla buna muvaffak olamadılar. Trakya'ya yaptıkları akınlar memleketi o kadar harap etti ki kendileri bile kıtlığa uğradılar. Bunun üzerine Makedonya'ya doğru bir destanî hareket kalktılar, ki burada adi efrad, kumandanların aralarındaki dahili nizalar neticesinde birbirlerini boğazlamaları için verdikleri emirlerden bıkarak bu kendilerine pek pahalıya oturan şahsi münaferetlere bir hatime vermeği kararlaştırdılar ve başlarındaki asilzâdeleri öldürerek Cenuba, Teselya'ya doğru ilerlediler. "Gauthier de la Brienne" Atina'da bunların yardımına müracaat gafletinde bulundu. 1310 da "Brienne"i öldürdüler ve Atina'da askerî bir demokrasi tesis ederek Peleponez harplerini tekrar canlandırmağa kalktılar.[56]

[56] Pachymeres, V, VI, VII. kitap; Gregoras, VII. kitap. Keza, Phrantzes I. Kitap; Moncada, *Expedicion de los Catalanes*, Munfaner, Bibliothek. des lit. Vereins zu Stuttgart, C. VII. Daha sonraki maceraları için Finlay'ın *History of Greece* IV, 146 – 156'sında mükemmel malûmat vardır.

Bu "Büyük Katalonya Kumpanyası"nın bundan sonraki macerası bu eserin çerçevesi dahiline giremez. Çünkü Roger ve Katalonyalılar, Osmanlılarla hiçbir zaman doğrudan doğruya temasta bulunmamışlardır. Fakat bunların Osmanlı imparatorluğuna etmiş oldukları hizmeti daha iyice takdir için Bizans İmparatorluğuna karşı yapmış oldukları hizmetleri kısaca tezkâr etmemiz icab ediyordu. Bunlar Tesalya'ya çekilince arkalarında Trakya ve Makedonya'daki Türkleri bıraktılar ve dokuz sene evvel kendilerini imparatorluğun halâskârı sıfatıyla kabul eden zavallı imparatora böyle bir miras terk ettiler.

Reisleri olan "Halil"in mâhir idaresi altında ve Slav ücretli askeri kendisini bırakıp Bulgaristan'a çekildikleri için tamamen aciz bir halde kalan Andronicus karşısında bu Türkler Makedonya ve Trakya'yı öyle bir anarşi içinde bıraktılar ki artık Selanik ile Payitaht arasındaki kara muvasala yollarında emniyet kalmadı.[57]

Halbuki Halil'in kumandası altında nihayet bin sekiz yüz kişi vardı! 1311 de Katalonyalılar'ın gitmesinden pek az sonra Halil, Andronicus ve Michael ile bir itilâf akdetti. Bunun mucibince kendisi ve silah arkadaşları Marmara Denizinden salimen geçeceklerdi. Fakat Rumlar, bu itilâfın en mühim noktalarından birini ihlâl ile Türklerden aldıkları ganimetleri zabt etmek fikrine düştüler. Halil Avrupa toprağını terk edecek yerde, Anadolu'dan yeni kuvvetler istetti. İmparatorluk ordusu kat'i bir hezimete uğradı ve Michael de zâti eşyasını bırakıp kaçmağa mecbur oldu. Bu zaferden mest olan Halil kendisini imparatorluk alâmetleriyle[58] tezyin etti. Marmara Denizi ile Saroz körfezi etrafındaki bütün havali üç sene ekilmeden kaldı. Michael için vaziyet o kadar ümitsizleşti ki Cenevizliler ve Sırplardan imdad dilenmeye mecbur oldu. 1314 de Halil'in Türkleri Gelibolu civarında bir pusuya uğratılarak kılıçtan geçirildiler. Fakat ne pahasına!.. Bu suretle Rumlar lehine zaferi kazanmış olan Sırplar Şarkî Makedonya ve açık denizi gördüler. Buraları hoşlarına gitti. Ve Bizanslılar için yeni gâileler başladı.

---

[57] Andronicus zevcesi imparatoriçeye yazdığı bir mektupta Selanik'ten İstanbul'a kara tarikiyle gelmemesini şiddetle rica ediyor. Pachymeres, VII, 12, sh. 586; *Chalcocondylas* (Bon tab'ı) I, sh. 19.

[58] I, Gregoras. VII. 8, sh. 354-358; *Chalcocondylas*, VI., sh. 19; Jorga ayn. Eser, I, 160 da Halil'in "Zmückte Krone die schjne mit Perlen und Edelstein gesch" (inci ve cevahirle müzeyyen güzel bir tacından da bahseder. Acaba sarık olmasın? (Bkz. Hammer, I; 364 not X)

Daha uzaklarda da çoktan beri tehdidini icra eden gâileler vardı. Şarkta Moğollar cenubi Rusya'yı istila etmişlerdi ve Andronicus için vaktiyle Valens için Gotların olduğu gibi, büyük bir kabus teşkil ediyorlardı. İstanbul hükümdarları Karadeniz üzerindeki emniyetlerini hânedâna mensup prensesleri kafirlerin haremlerine kurban göndermek sûretiyle tekid olunan mütarekenâmelerle satın almakta ve hanlara, ayrıca murahhaslar göndererek muhabbet ve ubudiyetlerini arz etmekte tereddüt göstermiyorlardı. Hanlar ise bunlara tabi hükümdarların elçileri gibi muamele ediyorlardı.[59]

Garbda, Bizans İmparatorlarının başı üzerinde başka bir demokles kılıcı asılı durmakta idi. Filhakika karilerce malumdur ki Rumlar ancak 1260 dan beri payitahtlarına yeniden malik bulunuyorlardı ve Frank İmparatorlarının vârisleri hâlâ İstanbul'da Latin hükümetini yeniden tesis etmek sevdasını besliyorlardı. 1305 deki tam V. Clement'in papalık tahtına geçtiği tarihte, Fransa Kralı Güzel Philippe Charles de Valois ile İstanbul'un yeniden zabtı meselesini müzakere ve münakaşa ediyorlardı.[60]

Ertesi sene de, V.Clement Venediklileri Bizans imparatorluğunun zabtına iştirak etmeleri için teşvik ediyordu.[61]

Andronicus'a karşı aralarında açıktan açığa münasebetin inkıtaına[62] müncer olan bazı şikayetleri bulunan Venedikliler papanın tasavvuruna derhal kulak asmağa mütemayil bulunuyorlardı. Venedik ile Charles de Valois arasında bir ittifak akd eyledi. Charles'ın arkasında Fransa kralının kuvvetli müzahereti vardı.[63]

1307 de V. Clement Napoli Kralı II. Charles'a İstanbul'u yeniden zabt etmesi için musırrâne yazdı[64]

Fakat papanın nazarı az bir müddet sonra Ermenistan ve Kıbrıs'ı Mısırlılara karşı himaye edecek bir ehl-i salib projesine matuf oldu.[65]

---

[59] "İstanbul İmparatorları Kıpçak Han'ının gazabından korkarlar ve kendisine itaat göstererek onu teskin, bu suretle mütareke müddetini idameye gayret ederler". Cengiz Han ahfadı bu memlekette hükümet sürmeye başlıyalıdan beri ahval böyle olmuştur: Şehabeddin, Paris Yazmaları, Varak 70 r°.

[60] Ducange, *Hist. De Constantinople Soules Emp,* Francais, harita kısmı sh. 46 .

[61] Ducange, *Hist. De Constantinople Soules Emp.* Francais. Harita kısmı, sh. 54.

[62] Venedikliler Cenova'nın gittikçe artan kudretini nazar-ı hasedle görüyorlar ve İstanbul'da Venedik tüccarlarına karşı gösterilen husumetten nâhoşnut bulunuyorlardı. Bkz. Lahika B. Keza Heyd, *Handelsgeschichtede Mittelalters,* I. 366.

[63] Ducange, ayn. yerde, sh. 57; Buchon, *Collection des Chroniques* nat. Fr. Sh. 55.

[64] Muralt, *Chronograghie Byzantine,* II. 493, Numara 21, not.

Güzel Philippe ise dikkatini Templiye Şövalyelerinin yağma ve tahribatına ve bedbaht VIII. Boniface'nin hatırasını ihya hareketinden doğan bir takım kilise meselelerine atfetti.

Maamafih Güzel Philippe'in 1314'de vefatına kadar Andronicus ve Michael bir gün olup dördüncü ehl-i salib seferinin tekerrür edeceğinden korkuyorlardı. Osman'ın İzmit, İznik ve Bursa'ya karşı hemen maniasızca ilerlemesinin sebeplerini ararken, Bizans imparatorlarının bu mezbuhâne mücadelede hristiyanlık tarafından mânevi bir müzaherete bile malik bulunmadığını hatırlamamız icab eder.

VII

XIV. asrın bu ilk on senesi zarfında Bizanslılar fiilen hemen bütün Akdeniz hakimiyetini kaybetmişler ve yalnız Marmara Denizinden geçme hakkını temin için cenkleşme mecburiyetinde kalmışlardı.

Son Balkan muharebesi akâbinde Bab-ı Âli devletlere bir muhtıra vermiş, bunda Rodos, Sisam ve Sakız adalarının Anadolu'da Osmanlı Devletini muhafaza edebilmek için katiyyen elzem bulunduğunu beyan etmişti.

Eski İran harplerinden bugüne kadar tarih bu nokta-i nazarı teyid etmektedir. Onun için, Osman'ın fütuhatının ilerleyişi bahsine avdet etmezden evvel şurasını kayd etmemiz içab eder ki Osman'ın Bizanslılarla olan muharebeleri senelerinde Sakız ve Rodos ellerinden çıkmıştı.

1303 de Roger De Flor Sakız adasını yağma etmekle Türkler için yolu açmış oldu. Kendilerinin tahrip edemedikleri veya alıp götüremedikleri ne varsa ertesi sene adaya akın eden Türklerin eline düştü. Andronicus artık Sakız'ı valilerinin korkaklığı dolayısıyla Türklere karşı daha fazla müdafaa edemeyeceğini anladı. Türkler daha o zaman kendilerini Anadolu ve adaların bir çoğuna hakim addediyorlardı."[66]

---

[65] Hakikaten Marsilya'ya silahsız bir güruh gelmişti. Yalnız Brindisi'de gemilerin hareketine bir fırtına mani olmuştu. Bkz.: La coma Bosio, *Della Historia della Religione,* II, 1. Tam bu ehl-i salib seferi teşebbüsü meş'um bir muvaffakkiyetsizlikle neticelendiği sırada bu tasavvufa sebep olan iki hükümdar şiddetli bir münazaaya girişmişlerdi. V.Clement, *Epistola Comm,* VII, 773 - 774, 787.

[66] Hopf'un, Guistiniani, *Dynastesde Chios,* büyük risalesinin Vlasto tarafından yapılan Fransızca tercümesi, sh. 8

Buna binâendir ki Foçalı "Benedetto"yu Sakız valisi yaptı ve ada Bizanslıların elinden çıktı. Venedikli Giustiniani sülalesi Osmanlı fethine kadar Sakız'ı muhafaza etmiştir.

Menteşe beyi Rodos'u 1300 tarihlerinde istilâ etmiştir.[67]

Fakat burasını tamamen zabta muvaffak olamadı. On sene kadar bir müddet Rumlarla Türkler bu Akdeniz'in geçit yoluna hakim olmak için mücadele etmişlerdi. Derken birdenbire haricden bir düşman geldi ve hristiyanları da müslümanları da mağlub etti. Kudüs' deki St.John Şövalyeleri "Arz-i Mukaddes" i istila eden Mısırlılar tarafından sürülünce iltica etmiş oldukları Kıbrıs'tan bıkmışlardı.[68]

Adanın mülkiyet hukukunu kendi tarikatlarına nakil ve ferağ ettirmek için İstanbul ile giriştikleri müzakerattan bir netice çıkmayınca Güzel Philippe ve papanın teşvikiyle Rodos'a hücum ve burasını zabt ettiler. Gerek Türkler ve gerek Rumlar için aynı derecede felaketli olan bu büyük hadise 1310 senesi Ağustos'unun 15 inde vuku bulmuştur. Bunlar iki asırdan fazla bir müddet Rodos'ta ve Cihanın az zaman sonra "**diyar-ı küffara dahil (in portibus infidelium)**" olacak bir kısmında hristiyanlığın ileri tabyasını teşkil eden kaleyi muhafaza edebilmişlerdir.[69]

Menteşe beyi Rodos'u tekrar almak için ciddî gayretler sarf etti. Hospitallers şövalyeleri adanın istihkamlarını tamir ve tahkime vakit bulmadan hücuma maruz kaldıkları için mağlubiyetten ancak tam zamanında yetişen "Amadeus of Savoy"nın kahramanlığı sayesinde kurtuldular. İşte Savoy'un bu günkü İtalyan bayrağı üzerinde teb'id edilmiş olan armasının ve Piedmont hükümdarlarının düsturları (dövizleri) olan FERT **Fortitudo Eius Rhodum Tenuit** (kuvvet ve şecaati ile Rodos'u tutmuştur) alâmetlerinin menşei bu olduğunu söylerler.[70]

Gerek Rodos müverrihleri ve gerek Savoy hanedanı vak'anüvisleri Rodos'a 1310 ve 1311[71]'de taarruz eden Türklerin reisi Osman olduğunu ve bunun Cenevizliler tarafından tahrik edilmiş bulunduğunu söylerler.[72]

---

[67] Mas-Latrie, *Historie de Chypre,* II, 602

[68] Mas-Latrie, Ayn. eser ve yerde. Heyd, Fransızca tab'ı, I, 537

[69] Bildiğime göre, tarihi tetebbular için henüz katiyyen temas edilememiş olan mükemmel bir saha Vatikan menabiine nazaran en eski hristiyan dünyasının Afrika ve Asya'daki ruhani kaza dairelerinin zeval buldukları tarihlerin zabt ve cem'idir. Yani bu dairelerin piskoposları ne zamandan beri diyar-ı küfarda **in partibus** tayin ve tasdik olunmağa başlamıştır?

[70] Bosio, aynı eser, II, 37; Abbé Vertot, *Histoire des Chevaliers de Malte,* I, 106

[71] Bosio'ya bkz. II, 37 ve aşağısı Vertot, I, 101 ve aşağısı. Tarikatın ve Duke dö Savoya'nın şanını ila için bu hayali vâkıa uydurulmuş ve teyid edilmiştir. Muralt gibi ciddi bir eser

VIII

Halbuki Osman bunların ve sonraki müverrihlerin fikrince Rodos'a hücum ederek Anadolu'ya hakim olmuş iken, hakikatta ufacık beyliğinin dar hududları içerisinde duruyordu. Ve buradan bilebildiğimize göre hututunu çizdiğimiz siyasi hayatı müddetince hiç çıkmamıştı. Çünkü kendi makarrından birer günlük mesafede Bursa ve İznik gibi imparatorluk şehirleri vardı ki bunların duvarları henüz çocuk olan Osmanlılara karşı pek sağlamdı. Biraz daha Şimal-i garbiye doğru, sevkulceyş nokta-i nazarından emsalsiz bir ehemmiyeti haiz ve Sakarya[73] vadisinden İstanbul'a giden en tabii su yolunu müdafaa eden İzmit bulunuyordu.

Koyunhisar (Baphaeon) muharebesinden sonra 1308 senesine kadar Osman' a dair hiçbir şey işitmiyoruz. Bu sene ehemmiyeti büyük bir takım vukuât dolayısıyla zikre şayandır. Bunlardan biri, Sakarya'nın münhat-ı mecrasını ikmal edib de İzmit arkasındaki ovaya girdiği yeri muhafaza eden "Akhisar"ın zabtıdır. Burası Osmanlıların İzmit körfezi ile Karadeniz arasında uzanıp da Asya'nın Şimâl-i garbî köşesini teşkil eden dar yarımada ortasından ilerlemelerine karşı gelecek son hâili idi. Katalonyalılar yüzünden Bizanslıların uğradıkları müthiş felaketler dolayısıyla, bu yarım adayı müdafaa için İzmit'in üss-i harekat ittihaz edilmesine gayret eylediği görülmüyor. Bu suretledir ki senenin sonu gelmeden Osmanlılar ilk defa olmak üzere Boğaziçi sahillerinde göründüler. Akhisar'ın sukûtunu takib eden sene içinde Osmanlılar yavaş fakat sağlam bir surette nüfuzlarını tevsi ederek nihayet Sakarya ağzı ile Boğaziçi arasındaki Karadeniz sahillerinin bütün liman ve kalelerini ele geçirdiler.

---

bile, sadece Bosio'yu zikreden "Raynaldus" a istinaden Osman'ı Rodos'a hücum eden kuvvetin reisi yapıyor. Bkz. *Chronographie Byzantine*, II, 507. Son İtalya-Türkiye harbinde Rodos meselesi mevzu-ı bahs olduğu zaman, belli başlı bir çok İtalyan gazeteleri bu Osmanlı hanedanın müessisini mağlub eden İtalyan hanedanının müessisi hikayesini yeniden ortaya attılar. Şüphesiz ki böyle bir iddianın aslı yoktur.

[72] V. Clement, buna katiyyen kaniydi. Kendisinin Cenevizliler'e gönderdiği mektubu okuyunuz. *Epistola comm*, VII, 10.

[73] Sakarya'nın evvelce Karadeniz'e değil de İzmit körfesine döküldüğü fikrini eski ve yeni bir çok coğrafyacılar serdederler. Sakarya'yı kanallar vasıtasıyla Sapanca gölü ve İzmit gölüyle birleştirerek bu suretle ovada derin bir su yolu açmak ve bu havali zürraına evvelden beri bir çok hasarlar ika eden feyezanların önüne geçmek için müdeaddid tasavvurlar olmuştur.

Aynı sene zarfında, Mudanya Körfezi ağzına yakın bir yerde kâin Marmara adalarından Kalolimni Kara Ali[74] tarafından zabt ve işgal edilmiştir. Bu suretle Bursa'dan İstanbul'a giden su yolu ile İznik'ten İstanbul'a giden iki yoldan birisi tutulmuş oluyordu.[75]

Kalolimni ilk Osmanlı adası olmak ve Osman'ın riyaseti zamanında zabt edilmiş olan biricik ada bulunmak şeref ve imtiyazını haizdir. Bundan sonra Bursa'nın kara tarafında kuşatılması başlamıştır. Kumandan bu vaziyetten o kadar telaşa düşmüştü ki sulhu satın almak[76] için Osman'a bir "hediye" göndermiş ve bu misal hristiyanlığın en şevketli imparator ve krallarının bundan sonra teakub edecek olan tezellülleri silsilesini açmıştır.

Osman'ın Tricocca[77]'yı zabt edişi de bu 1308 senesindedir. Bunun neticesinde de İznik ile İzmit arasındaki berrî muvasala yolu kesilmiştir. Osman İznik ve Bursa işleriyle meşgul iken kendisini şarktan bir tehlike tehdit etmiştir: hükümetin hududları üzerinde bir Tatar taifesi dolaşmakta idi.[78]

Bunlardan bir kısmı bir panayır zamanında Karacahisar'ı yağmalamışlar. Fakat tam zamanında yetişerek süvarisinin faikiyetiyle bunları, mağlubiyete uğratan Orhan sayesinde Eskişehir üzerine yürüyüşleri tavakkuf etmişdi.

Esirlerini katledecek yerde, Orhan, babasının Rumlara karşı daima yapmak mutadı olduğu gibi bu akıncılara İslâmiyet ve Osmanlı tabiiyetini teklif etmişdir.[79]

İşte Osmanlılar bu sayede nüfusca artmışlardır.

1308'den sonra Osmanlıların gayretleri İznik ve Bursa cihetine masruf olduğu anlaşılıyor. Osman'ın hayatında olmak üzere kayd ve rivayet olunan biricik vak'a Bursa'nın sukûtudur. Ancak Bursa'nın ne vakit ve nasıl düştüğü sıhhat ve katiyetle söylenemiyor. Muahharan İznik ve İzmit'in sukûtları meselelerinde de aynı müşkilata rastgeleceğiz. Sadeddin'in topladığı Türk rivayetleri Osman'ın Bursa'yı büyük bir ordu ile 1317 de muhasara ettiğini söyler. Bunlara göre Osman kaplıca civa-

[74] İdris, ki Hammer tarafından zikr edilmektedir, I, 192

[75] Bursa ve Mudanya körfezinin Cenub sahilindeki limandan araba ile üç ve dar hatlı demir yoluyla bir saatlik bir mesafededir. İznik'e Mudanya veya İzmid Körfezi'nden gidilebilir.

[76] Pachymeres, VII, 18, sh. 597 - 599

[77] Pachymeres, VII: 25, sh. 620. Türkler bu hisara "Hocahisar" derler.

[78] Keza, ayn. yer. Fakat Pachymeres bu tatarların adedini 30000 e çıkarıyor. Bunda on kat mübalağa olsa gerekdir.

[79] Sa'ddedin, Brattuti tercümesi, sh. 27. Türkçe isimleri nakledişi tarzını bir türlü anlayamadığım Brattuti Karacahisar'a "Kociya(Codqia)" diyor.

rında bir istihkâm vücuda getirmiş ve yeğeni Aktimur'u buraya memur etmiştir. Keza Osman tarafından ya inşa veya zabt edilmiş ikinci bir istihkâm da "En sadık yoldaşı" Balaban'ın himmetine bırakılmıştır. Şimdi Çekirge namıyla ve sıcak banyolarıyla[80] maruf olan kaplıca Bursa kasabasından takriben bir mil mesafede bir sırt üzerindedir. Bursa limanından gelen yola hâkimdir. Ve mevkii yolun nehri aştığı noktadan çok uzak değildir. İkinci kalenin an'anevi bakayası bu gün, kasabanın iki mil kadar cenub-ı şarkîsinde Keşiş dağının eteklerinden biri üzerinde görülmektedir.

Bursa'nın asl-ı sukûtu hakkında Sa'deddin de kat'î kaydı yoktur. Yalnız şehrin Orhan'a teslim olduğu ve Orhan'ın bu haberi ölüm hâlinde bulunan pederine yetiştirdiği söyleniyor. Osman 1326'da öldüğü için şehrin muhasarası ile zabtı arasında dokuz senelik bir fasıla hesap edilmek lazım gelir. Bu havalinin etrafını tetkik etmiş ve bu iki istihkamın şehre yakınlığını görmüş olan bir kimse için vazıhtır ki ya Bursa Osmanlıların şehir kapılarına garnizon yerleştirmeleri üzerine derhal muhasara edilmiş ve biraz sonra sukut etmiştir. Yahud da Osmanlılarla mahalli garnizon arasında herhangi bir tesviye tarzı bulunarak bu hal o kadar bir müddet devam etmiştir. Homeros'un Truva'yı terennüm ettiği zamanlardan beri efsanevi muhasaralar için on sene müttefekun aleyh bir müddettir.

Muasır Bizans müverrihlerinden ihtimal ki doğru olan şöyle bir intiba hasıl oluyor ki Bursa sadece Osmanlılara "terk" edilmiştir. Şehre hücum vaki olmamış ve duvarları haricinde boğaz boğaza cenk edilmemiştir.[81]

İmparatorların kendisine imdad için gösterdikleri kabiliyetsizlikleri veya iradesizlikleri[82] dolayısıyla fütura düşen Rum kumandanı şehri teslim edivermişti. Bu halden, pek haklı bir surette derin bir nefret duyan "Evrenos" müslüman olup Osmanlılarla taliini teşrik etti. Rumların ileri gelenlerinden bir çoğu kendisine imtisal ettiler. Çünkü Bursa halkı uzun senelerden beri şehri muhafaza ve Bizans'ın Asya'daki şerefini idame için bütün kuvvetlerini bezl ettikleri halde, ihtiyar Andronicus ile torunu III.

[80] İbn Batuta, Voyages, II, 320 de Bursa'nın zabtını takip eden on sene zarfında bu kaplıca yerlerinde Orhan tarafından inşa ettirilmiş olması lazım gelen bir takım binalardan bahsediyor. Ona nazaran daha evvelki binalar "Bir Türkmen emiri tarafından inşa edilmiştir." Ayn. yer, sh. 318 (Çekirge) bugün de ecnebi ve yerlilerce rağbet gören bir yerdir.

[81] Cantacuzenos ve Gregoras.

[82] Gregoras, XI, 2, sh. 401

Andronicus birbirlerini mahvetmeye çalışıyorlardı. Ortada hiçbir necat alâmeti izhar etmeyen sefil bir dahili çatışma vardı.

İmparatorların hiçbirinde vatanperverlik, şahsi şeref ve ailenin mukaddes rabıtaları hakkında en zayıf bir telakki yoktu. O zamandan itibaren Palaelogoslar hükümdarlık makamını lekeleyen en zalim ailelerden biri sıfatıyla müsabakaya çıktılar. Yüz yirmi yedi sene sonra "Constantine" şehrinin duvarlarıyla beraber sukut ettiği zaman bunun ölümü, kendisine karşı buğz ve hakaret perverde edenlerin dördüncü nesil ahfadı üzerinde Allah'ın gazabını gösteren parlak bir misal idi.

Bursa'nın düştüğü aynı sene zarfında ve İznik ile İzmit için de aynı akibetin yakın olduğu bir sırada, Andronicus büyük merasimle düğününün şenliğini yapıyordu. Keşişdağı karşısındaki At meydanı (Hipodrom) şen cirid oyunlarına sahne olmuştu. Burada genç Andronicus maiyetindeki saray mensubininden fazla mızrak kırmıştı. Yaşlı Andronicus imparatorluk tahtından buna bakıyor ve kafasında da torununun gelinini dul yapmak için türlü türlü fikirler çeviriyordu. Düğün şenliklerinden sonra, Andronicus gelinini alıp Dimetoka'ya giderken yolda soyguncu Türkler tarafından tecavüze uğramış ve bunların elinden kendisi ve Cantacuzenos yaralar almışdı. Dimetoka'ya vasıl olduğu zaman ise büyük babasının kendisine karşı ikinci bir harb hazırladığı haberini aldı.[83]

Bu şerâit dahilinde Anadolu Rumlarının müslüman olup da İstanbul'a tevarüs edecek yeni bir milletin teşekkülüne yardımdan çekinmemelerini garib görebilir miyiz? Yaşlı Andronicus aleyhine serd edilecek bir itham daha vardır. Müslüman istilasının durdurulması için "Marino Sanudo" tarafından bir ehl-i salib seferi tasarlandığı zaman Andronicus yalnız buna iştirakten imtina ile kalmamış, hatta Mısır sultanı ile olan dostane münasebetlerini bile kat' etmemiştir."[84]

IX

Osman hayatını, hepsi de kendi doğduğu yerden birer gün mesafede kâin üç Bizans şehrini zabt etmek yolunda sarf eylemiştir. Biz mücadelenin daha ibtidasında Bizansın ne kadar yakın olduğunu ve Bizanslıların

[83] Cantemir, I, 42, sh. 204 - 206 ve 208; Gregoras VIII. 15. sh. 384, Gregoras IX. c.1. sh. 390 - 392 de İlk önce büyük babasıyla bozuşmak isteyenin genç Andronicus olduğunu söylüyor. Keyfiyet ne türlü olursa olsun bu hal düşmanları imparatorluktan uzaklaştırmak için çalışan Anadolu Rumlarının intibaını yine değiştiremezdi!

[84] Gregoras XI. 1. sh. 392.

gittikçe ne kadar zayıf ve maneviyatı bozuklaştığını nazara aldığımız zaman anlıyoruz ki burada evvelce uyuklar bir halde iken sonradan kemaline varmış bir medeniyeti tahrib eden bir Asyalı ırkın çoşkun istilası mevzu-u bahs değildir. Belki, bizim meşgul olduğumuz yeni bir ırkın doğduğu yerde mevcud unsurların kaynaşmasından müteşekkil bir ırkın tarihidir. Bizans imparatorluğunun siyasi vahdeti harici ve dahili düşmanlar tarafından ifna edilmişti. Millet üzerine yüksek düsturlar vaz' eden ve hayatın her safhasına hakim olan müşterek din râbıtasının vücuda getirdiği içtimâi vahdet de gaib olmak üzere idi. Zira Şark kilisesi manevi hayatını gaib edince fikrî inkişaf itibariyle garbdan asırlarca ileride olan Levanten Hristiyanlar üzerindeki icazını da gaib etmişdi. Bunda bir reform zamanı gelmiş fakat hiçbir Savonarola, Luther veya Calvin'e mazhar olmadan geçib gitmiştir. Veyahut eski akide için mücahede edecek bir Loyola da çıkmamışdır. Kilise, ilk ibtidai hristiyanlıkda olduğu gibi müşrik istilacıları gayr-ı kâbil-i mukavemet manevi fâikiyetiyle mas ve temsil etmek kabiliyetinden mahrum idi.[85]

İslamiyetin daveti hristiyanlığınkinden daha büyük idi. Gerek müşrik ve gerek Hristiyanlar, bu yeni, taze dine girmeleriyle yeni bir ırkın teşekkülüne müştereken hizmet ettiler. İşte Osman ve onun nâmını alan kavminin hikâyesi budur.[86]

Milletlerin müessisleri etrafında muhakkak bir surette teşekkül eden menkıbeler Osman'ın şahsiyetini örtmüş ve kendisinin seciyyevi evsafını tayin hususunu güçleştirmiştir. Osmanlı müvverrihlerinin verdiği malumat ve hükümleri tamamen anmamız icab eder. Zira şimdiye kadar kendi milletinden olup da Osmanlı İmparatorluğunun müessisi olan hakiki adamın şahsiyetini gölgelendiren bir yığın uydurmalar içinde mevcud ufak mikyasdaki hakikatı tefrik etmek tecrübesinde bulunacak bir kimse çıkmamıştır. Filhakika bu zat aynı muharrirler tarafından hem kudretli bir hükümdar, hem de basit bir köylü; hem Anadolu'nun hâkimi hem birkaç mil uzaktaki komşularıyla hayat mücadelesine girişen bir

---

[85] Taine'nin *Origine dela France Contemporaine*'nin "L'ancien Regim" e aid cildinde sh. 3 - 6; ilk lâtin hristiyanlığının müşrik zihniyeti üzerine olan tesiri hakkında son derece mükemmel bir tahlil vardır. XIV. asrın Rum kilisesi böyle bir tesiri meydana getiremezdi.

[86] Osmanlıların ilk zamanlarından bu güne kadar din ile milliyet birbirlerinden ayrılmamıştır. "Osmanlı" ve "Müslüman" müteradif tabirlerdi. Nasıl ki bugün de Osmanlı imparatorluğunun fiilen kurulduğu Balkanlarda "Türk" ve "müslüman" tabirleri müteradifdir. Burası bir defa anlaşıldıktan sonra mütetebbi' veya seyyah; "Türklerin bu tabirin bu gün Türkiye'de anlaşılan manasıyla, asyaî bir ırk olup memleketi fatih istilacılar sıfatıyla zabt etmiş oldukları hakkındaki" evvelden edinilmiş fikirlerden kurtulur.

köy reisi; hem Kur'an okuyan, hem okuması olmayan bir adam, hem bir harb meclisinde kendisinin bir muharebe planına itiraz eden amcası Dündar'ı öldüren yavuz ve mütehakkim bir kâtil, hem de rahim ve kerim bir fâtih; hem harb meydanında ölen kafirlerin uzuvlarının kat'ını emreden mutaassıb bir müslüman, hem de din ve mezheb farkı gözetmeden müslüman ile hristiyan arasında müsavaten adalet tevzi eden hakim bir hükümdar; hem altın ve gümüş hazinelerini bir komşunun kalesinde hıfz ettiren, hem de öldüğü zaman yalnız bir hil'at, bir tuz kabı, bir kaşık ve birkaç koyun bırakan bir kimse gibi tasvir ve irâe ediyorlar.

Muasır bir şehadetin ve tezatsız bir an'anenin yokluğu karşısında biz Osman hakkında fikrimizi sırf kendisinin icraatı üzerine istinad ettirmek mecburiyetindeyiz. Osman şüphesiz ki bir padişahın oğlu değil idi. Hayatında ancak ufak bir mâlikâneye hâkim olabilmişti. Yaşadığı müddet zarfında bu vazifeyi –ki üç imparatorluk şehrinin zabtıdır– daha ibtidada hesaptan geçirmemişti. Kendisinin etrafına halkı toplayıb bir devlet nüvesi teşkilini temin eden, onun muharebe meydanında kazandığı şâyân-ı hayret muvaffakiyetleri değildir. Bu hükümet her ne kadar kendisine mahsus bir paraya malik olacak derecede harici dünya ile temasa gelmemiş ise de[87] seneden seneye mütemadiyen büyümüştür. Bu devletin büyümesi bilhassa onun devamına ve istikbalinin büyüklüğüne olan emniyetden ileri geliyordu. Bu da kendisini tesis eden adamın hakiki büyüklüğüne dalâlet eder.

Osman cihanın bildiği en büyük imparatorluklardan birinin vahşi Asya kanı ile en eski ve en yeni Avrupa unsurunu kaynaşdırmış olan tarihdeki yegâne milletin, ve altı asır müddet inkıtaa uğramaksızın erkekler vasıtasıyla devam etmekle temayüz eden bir hanedanın müessisidir. Biz bu neticeleri kendisinin icra - yı faaliyet ettiği sahanın darlığıyla karşılaştırırken Osman'ın hayatında bunları bize izah eden mütemayız icraat hakkındaki malûmatımızın yokluğunu nazara alırsak kendimizi "William of Orange and England"i hatırlatan bir seciye ve esvaf halitası karşısında buluruz.

---

[87] Jorga, I, 162 "Osman'ın altın paraları her yerde makbule geçiyordu." demekle hata ediyor. Hacı Halife, Osman'ın para basmamış olduğunu söylüyor. Keza Miralay Cevad Bey, *Histoire militare del' Empire Ottoman*, I, 95'de ; Abbe Sestini'in (Salaberry, *Hist. de l'Emp. Ott.* IV, 193) kolleksiyonunda halis oldukları ispat edilemeyen birkaç gümüş para müstesna, meskukat kolleksiyonlarına aid kayıdlarda Osman'a aid bir sikke kaydına da destres olamadım. Bu meselenin münakaşası için bkz. Hammer, I, 117, ki burada Orhan'dan evvel sikke basılmadığı hakkında bir çok Osmanlı müverrihlerinin sözlerini zikreder. Keza Toderini, *Historia della Letteratura ottomana*, Fransızca tercümesi, III. 183.

Osman icazkâr bir şahsiyetti. Öyle bir şahsiyet ki kabiliyetleri itibarıyla kendisiyle rekabet edecek olanlar veya ona fâik bulunanlar bile maiyetinde seve seve hizmet ederlerdi. Mihaloğlu ve Malkoçoğlu aileleri Osman'ın ancak uzun bir temasdan sonra kendisiyle dost olmuş olan Hristiyan arkadaşları tarafından tesis edilmiştir. Mihal, Malkoç ve daha başka kumandanlar, hatta Osman'ın oğlu bile mesleklerinde Osman'dan daha mümtaz askeri muvaffakiyetler kazanmışlardır. Fakat bunlar daima reisleri namına iş görmüşlerdir. Bunların arasındaki vifak ve ahenk, hak ve vazifeperverlik Bizans ve Katalonyalı reislerinkiyle nazara çarpacak bir tezad teşkil eder. Osman işinin erbabı adamları kullanacak kadar büyük adamdı. Orta kıratta adamların çok kere yaptıkları gibi, mümkün olan rakipleri aradan çıkarmak ve etrafına yalnız kendisinden aşağı simaları toplamak suretiyle fâikiyetini meydana çıkarmak ihtiyacını katiyyen duymuyordu. Gerek kendini ve gerek başkalarını inzibat altında tutmağı biliyordu. Sabırlı ve pişkin idi. Biz bâniyi binasından biliriz.

Sonra ortada sebep de vardı. İslâmın ileri yürüyüş devrinin kahramanları ufûl etmişti. Ve bu med hareketi cezre başlamış gibi idi. Asya'da müşrikler hüküm sürüyordu. Afrika uykuda idi. 1309 da İspanya'daki "müminler" ilk ciddî nikbete uğruyorlardı. Osman yeni dinine bir mühtedinin saf itikadını ve taze vecdini getirmiştir. Kendisi âdeta büyük adaşının ve daha evvelki halifelerin ikinci nüshası idi. Sadeddin'in Osman'a söylettiği dua bu seciyyeyi temyiz ediyor.

Eyle firuz rûzumu yâ rab
Sâyimi kıl zuhur - ı hakka sebeb
Eyle tedbirimi savaba karin
Tâ zuhûr eyliye levâmı - i dîn
Düşman - ı dini haksâr eyle
Cünd - i küffarı târumâr eyle
Seyfimi şem '-i râh - ı din eyle
Rehnümâ-yı mücahidin eyle
Nâm-ı nigüya mazhar eyle beni
Nazar-ı lütfa manzar eyle beni
Ey atâ - bahş-ı mekremet - kester
Muktezâ yı rıza ki yol göster.
Sened et Şer'-i Mustafâ'yı bana
Gazavât içre ver safâyı bana

Mutaassıb (fanatic) tâbiri dinî gayret ile müteheyyic olmak ve dinini hayatta en birinci ve evvelki gaye yapmak manâsına alınırsa Osman (fanatic) mutaassıptı. Fakat ne kendisinin, ne de doğrudan doğruya haleflerinin tesamuhkârlığına söz yoktur.

Eğer bunlar Hristiyanlara eza etmeğe kalkmış olsa idi Rum kilisesi yeni bir hayat nefhasına mazhar olacak ve Osman Osmanlı ırkını meydana getiren yeni mühtedileri kazanamayacaktı.

Attila, Cengiz Han, Timur, Osman'ın mensub olduğu bütün bu büyük fatihler kitlesi vücuda gelmiş bir ırkla iş görüyorlardı. Müttehid bir kavmin sâik ve rehberleri idiler. Bunlar göz kamaştırıcı muzafferiyetlerine rağmen akıncı olarak kalmışlardı ve imparatorlukları da temsil edilmemiş bir fetih yolu idi. Osman'ın eseri onlarınkinden daha devamlı ve neticeleri itibariyle tesiri çok daha vâsi ve şümûllü idi. Çünkü o sükûnet içinde iş görüyor. Evvelkiler ise boru ve trampet sesleri arasında yakıp yıkıyorlardı. Şu halde ona, bunlarla birlikte, belki de bunların fevkinde bir mevki vermemiz icab eder. Filhakika bunlardan acaba hangisi bir millete ismini vermiştir?

Harita 2

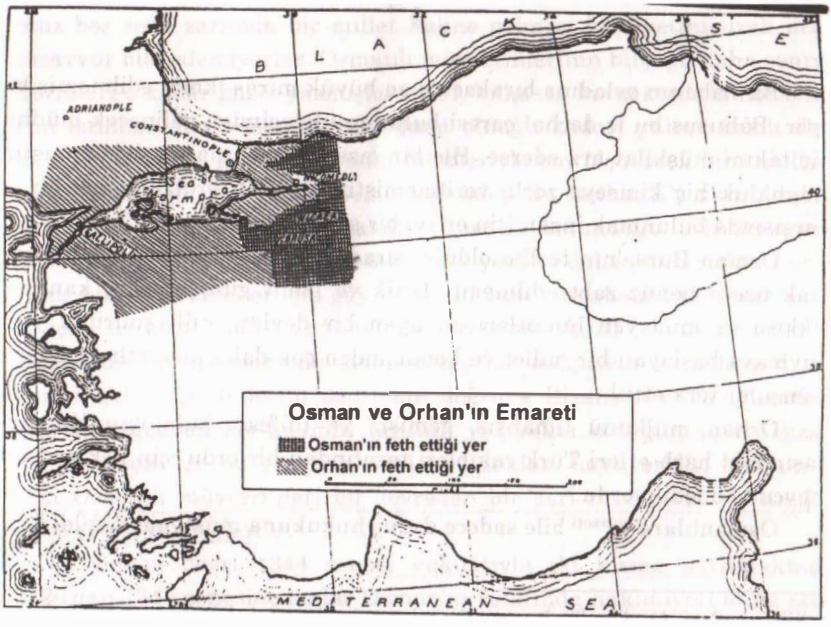

Osman ve Orhan Emaretleri

İKİNCİ MEBHAS

ORHAN

Yeni Bir Millet Teşekkül Ediyor Ve Garb Âlemi ile Temasa Geliyor

I

Bir babanın evladına bırakacağı en büyük miras ikmâl edilmemiş bir iştir. Bâhusus bu iş derhal çaresi bulunup uhdesinden gelinecek müdhiş bir takım müşkilat arz ederse. Hiç bir insan büyük olarak doğmamıştır. Büyüklük hiç kimseye zorla verilmemiştir. Sonuna erdirilmemiş bir iş karşısında bulunmak insan için en iyi bir sâik teşkil eder.

Osman Bursa'nın teslim olduğu sırada vefat etti. Orhan'a miras olmak üzere henüz zabt edilmemiş İznik ve İzmit gibi şehirler; kanunu, sikkesi ve muayyen hudutları olmayan bir devlet; millî şuurunu yeni duymaya başlayan bir millet ve kendisinden çok daha kuvvetli muhasım komşular terk etti.[1]

Orhan mülkünü limansız, gemisiz ve tâifesiz bulmuştu. Kumandasındaki harb erleri Türk rakibleri tarafından bir ordu için pek zaif bir mevcud addediliyordu.[2]

Osmanlılara [riyaseti] bile sadece doğuş hukukuna müstenid değildi.[3]

---

[1] XIV. asırdaki Anadolu Türk emaretlerinden bahseden B Lahikasında bu komşuların mahiyet ve ahvali tayin ve tasvir edilmektedir.

[2] Şehabeddin'e bkz. Paris yazmaları, 139 zahr, ki bunun ifadesi 70. sahifede zikr olunmaktadır.

[3] Türkler arasında reislik irsi olmaktan ziyade intihab tarikiyle idi. Bu devirde onların âdetlerini müşahede için mükemmel bir fırsata mâlik olan Ermeni Haython şu sözleri yazıyordu: "Peisque les turcs prisrent la seigneurie de Turquie, ilz ordonnerent un seigneur entre eulx, lequel ilz applerent le Soudan" Bibliyo-Nasyo, Paris. Fransızca yazmaları, 280 varak, 230 z. Hüseyin Hezarfen (II, 287-289) diyor ki Ertuğrul babası yerine intihab ile geçmiş ve sonra oğlu Osman'ın intihabını temin için tedbirler almıştır. Evliya Efendi, I, 27, Osman'ın müntehab reis olduğunu beyan eder. Barletius Lonicerus, C. II, varak 231/-232 de "Barletius " da öyle söylüyor. Keza Spandagino; Cantemir (Romanca tab'ı) I, 19: Vanel, sh.359. Bkz. Chalcocondylas (Migne tab'ı) koleksiyon 24.

Şahsî ehliyeti dolayısıyla insanlara kumanda ve onları celb için intihab edilmişti. Şimdi Bursa Osmanlıların eline düşünce tabiidir ki beylerden şahsi câzibe ve muharebede şecaattan fazla bir şey isteniyordu. Bu cihetle Orhan yaşamağa kadir bir devlet tesisiyle riyaset hakkını isbat ve tahkim etmek mecburiyetinde idi. Bu ancak İznik ve İzmit'in de mülküne ilhakı ve tâbilerinin bir millet haline ifrağı sayesinde mümkün olabilirdi.

Hiçbir yerde Osmanlı müverrihleri Orhan devri vukuâtı hususunda olduğundan daha fazla işe elverişsiz bir halde değildirler. Bunlar mensub oldukları ırk veya milletin gayr-ı mütecanis bir sergüzeştci zümresinin otuz beş sene zarfında bir millet haline gelmesi keyfiyetini -izah değil- tasavvur bile edemiyorlar. Osmanlı müverrihlerinin birçoğu daha sonraki devreleri o kadar güzel yazmışlardır ki, bilhassa bu noktadaki noksanlarını istihbar menbalarının yokluğuna olduğu kadar, yalnız nasılı değil niçini de soran asrî müfekkirenin talebleriyle boy ölçüşecek bir kabiliyette bulunmayışlarına hamletmemiz icab eder. Bu tarihin XX. asırda tekrar yazılması daha yüksek bir kabiliyete malik bulunduğu itikadıyla vaki olmamıştır. Belki bizim bu bâbtaki daha yeni ve daha geniş nokta-i nazarımız bizden evvelkiler için gayr-ı kabil-i vusûl menbaları tedarik ve mukayese fırsatını elde etmekliğimiz sayesinde hasıl olmuştur. Biz bu mebhasde Bizans menbalarından geniş bir mikyasda istifade etti isek bunun sebebi milletlerini doğrudan doğruya Bizans'ın enkazı üzerinde meydana getiren bir kavmin tarihini yazmakta olduğumuz ve Bizans menbalarının ise bu vukuâta muâsır oldukları keyfiyetidir; halbuki en eski Osmanlı müverrihleri bu devreden bir asrı mütecaviz bir müddet daha sonra yazmışlardır.[4]

Orhan'ın devri 1344 senesi vukuatıyla iki kısma ayrılmaktadır. 1326'dan 1344 senesine kadar Osman'ın vefatında hakimiyeti iddia ettiği araziyi altına almak, milletine bir şekil vermek, ordusunu tensik etmekle meşgûl oldu. 1344'den 1360'da vuku bulan vefatına kadar da bilhassa Makedonya ve Trakya'ya ayak basma imkânını temine gayret etti.

[4] Tarihler için Kitabiyata bakınız.

II

Orhan için terettüb eden ilk vazife İznik ve İzmit'in zapt ve ilhakı idi. Bursanın duvarları kendisinin kuvvetlerine karşı nihayete kadar meydan okuduğu gibi İzmit ve İznik'in duvarları da aynı suretle onun toplayabildiği cinsten bir ordu tarafından alınamaz şeylerdi. Bu acaba orduda duvarları tırmanıp kapuları döğecek Bizanslı Türk Slav veya Bulgarlar mevcut olmadığından mı yoksa o zamanın silâhları taarruzdan ziyade müdafaya yarayan neviden olduklarından mı ileri geliyordu? Tayin edilemez. Ancak ortada şu garip vaka kalıyor ki bu asır içinde hücum ile zapt edilmiş şehirlere ait pek az misâl vardır. Şehirlerin zaptı daha ziyade teslim veya ihanet suretleri ile vuku buluyordu.

Bursa meselesinde tam bir muhasara ve bunun neticesinde hasıl olan kahtlık tehdidi mevzu' bahis değildi. İznik ile İzmit te kahtlıktan dolayı teslim olmamışlardı. İşte son mebhasin nihayetinde olacak yerde burada Neşrî'nin Bursa Kumandanı ve ileri gelen yerlileri ağzından teslime ait olmak üzere zikrettiği uzun esbab listesinden ikisini nakl etmenin yeridir.[5] Zira bu sebepler İznik ve İzmit'in vaziyeti de sade ve muknî bir tarzda anlatmaktadırlar.

İktisadî sebep şu idi ki ahali Osmanlıların üç büyük şehir etrafındaki bütün arazide yerleşip buralarını daimî suretle işgâl ederlerken, İstanbul'dan gelen mütecaviz bir hareket ile rahatsız edilmediklerini görüyorlardı. Sonra İzmit her ne kadar ticaret için müsait bir mevkide kain ise de büyük ticaret yolunda uğranacak bir liman değildi. Bunun, mamuriyet ve refahı, dahil ile serbestçe muvasalası sayesinde mümkün idi. Bursa ile İznik ise sınaî şehirler olup bunların da mamuriyeti civar havalideki mevad-ı ibtidaiyenin istimali ve bu masnu mamulâtı pazara çıkarma kabiliyeti ile mümkün oluyordu. Erzak daha tedarik edilebilmekte ise de ticaret ve iş durgunlaşmıştı. Rumlar Osmanlıların kendi içlerinde kalmak üzere geldiklerini ve Selçuk Türkleri gibi sadece akıncı olmadıklarını görünce bu vaziyet karşısında itaat şıkkını ihtiyar etmedikleri takdirde ikinci şıkkın helâk demek olacağını anladılar.

Manevî sebebe gelince buna Bursa'dan bahsederken temas etmiştim. Eğer içinde yaşadıkları tahammül olunmaz iktisadî şerait altından kurtuluş ümidi mevcut olsaydı İznikliler ve İzmitliler ilânihaye mukavemet edebilecekler. Allah ve vatan muhabbeti uğrunda merdane, mücahede ve

[5] Nöldeke'nin *Zeitschrift der deutschen Morgenlandischen Gesellchaf*, XIII, 214-217 deki tercümesi.

mücadelede devam edeceklerdi. Filhakika birçok ağır senelerce devam eden muvaffakiyetli mukavemetleri bunların dini gayret ve vatanperverlikleri hakkında dikkate şayan bir vesikadır. Bunlar ancak kendi kan ve din kardeşleri tarafından tamamen terk edildiklerini his ettiklerinden sonradır ki nihayet mukavemetten vazgeçmişlerdir. Osmanlılar bunlara karşı harben galip gelmemişlerdir. Hisarları hücuma maruz kalmamıştır. Kendileri de kahtlığa uğramamışlardır. Bizanslılar tarafından terk edilmişler ve bu suretle Osmanlı olmuşlardır.

III

Bu şehirlerin sukutunun nasıl ve niçinini ve galip ile mağlubun bir ırk halinde kaynaşmasını anlamak için Osman'ın vefatını takip eden seneler zarfındaki Bizans tarihini gözden geçirmemiz lazımdır.

Bursa'nın ziyaı Andronicus ile torunu arasındaki aile kıtalini mucip çatışmalara hitam vermedi. Bahsetmiş olduğumuz parlak izdivaç merasiminden sonra genç Andronicus gelinini Dimetoka'ya götürmüş ve orada 1327 yazında büyük babasını baskına uğratıp, yerinden tard eylemek tasavvurunu kurmuştu.[6] İhtiyar adamın ölümünü beklemekten memnun değildi. Bitinya'daki Bizans şehirlerinin başına gelecek tehlikeyi düşünmek suretiyle yeni bir dahili muharebe açmaktan da korkmuyordu. Torununun niyetinden haberdar olan ihtiyar Andronicus bunun payitahta girmesini men etti. Ve ona arkadan hücum etmeleri için Sırplarla müzakerata girişti.[7]

Bu imparatorluk için pek az sonra tehlikeli düşmanlar haline gelen Sırpların Bizans arazisine girmeleri maksadıyla tasmim edilmiş bir davet idi. Genç Andronicus'un İstanbul'a gelip masumiyetini ispat etmesine müsaade olunması talebine karşı imparator Patrike "asinin ismini umumi duadan tay etmesi için" emirname ısdarıyla cevap verdi. Patrik reddetti.[8] Hattâ Retbetlu daha ileriye giderek imparatorun emrine itaat edecek papazın elbisesini soyacağı tehdidinde bulundu. İhtiyar Andronicus

---

[6] Gregoras, IX, 1, s.390-392. Fakat Cantacuzenos, I, 42, sh. 208-215 de genç Andronicus'un bir harekete kalkmağı düşünmezden evvel büyük babasının kendisine karşı bir "darbe" hazırladığı haberini aldığını beyan eder.

[7] Cantacuzenos. I, 44, sh.215-216:; Gregoras. IX. 1, sh.392, Phrantzes, I. 6, sh.35.

[8] Cantacuzenos I. 4-5, sh.216-223; Gregoras. IX, I, sh. 396.

kendi adamlarından topladığı bir **"Sinot"** vasıtasıyla Patriki hal' ederek hapse attırdı.[9]

Harp zuhur etti. İstanbul'u[10] ansızın almak için muvaffakiyetsizce bir teşebbüsten sonra genç Andronicus Serres'de büyük babasının ordusunu ve Sırpları muhasara etti. Bunlar kendisi ile muharebeye cesaret edemediler. Bunun üzerine Selanik'e yürüyerek ahalisinin iğmaz-ı ayn etmesi sayesinde burasını zapdetti.[11] Makedonya ve Trakya birkaç müstahkem mevki müstesna olmak üzere hiç muharebe olmadan kendisinin eline girdi.[12]

Artık Sırbistan kralı Stephan daha fazla yardım talebiyle imparatordan gelen mükerrer davetlere karşı kulağını sağırlaştırmıştı. Bu suretle me'yus olunca ihtiyar Andronicus Bulgarları çağırdı. Eğer genç Andronicus vaktinde yetişip de bu daha yaşlı Palaelogosun en son perdeye varan denaatinin önüne geçmese idi, İstanbul'u Bulgarlara satmış olacaktı. Şehri muhasara eden bir Venedik donanması geri çekilmişti. Çünkü kumandanı genç imparatorun ne lehinde ne aleyhinde bir vaziyet alıyor görünmek istemiyordu. Dostlar da bir kapuyu açık bırakıyorlardı. Bu sıralarda genç Andronicus şehre dahil oldu ve birdenbire sarayda göründü. Patrik yeniden mevkine geçirildi. İhtiyar Andronicus hal edilerek hapse atıldı.[13]

İhtiyar adam, Gregoras'ın merhametkarene söylediği gibi "ağlaya ağlaya kör olduktan sonra"[14] manastıra çekildi. Ve orada büyük bir fakr u sefalet içinde öldü.[15] Sair Palaelogos'lar gibi II. Andronicus'un seciyesinde de kendisini şefaate erdirecek tek bir vasıf, lehine kayd olunacak en küçük bir hayır yoktu. Her türlü tabii muhabbet hissine yabancı olan bu adam hayatında olduğu gibi öldüğü zaman da kendi et ve kanından olanlara kin besliyor, memleketinin harab olmasına çalışıyor ve taşıdığı geniş libası için Allah'la istihza ediyordu.

Büyük babası ve rakibinden kurtulduktan sonra genç Andronicus'un ilk kaygısı Edirne'ye yürümek oldu. Ki burada Cantacuzenos'un ifadesine nazaran "parlak ordusu"nun harekatı sayesinde Bulgar kralı "Michael

9 Cantacuzenos I. 50, sh.248, 252; Gregoras, IX. 3, sh.405-407.
10 Cantacuzenos I. Aynyer; Gregoras. IX., 3, sh. 407-409.
11 Cantacuzenos I.52, sh.260-262; Gregoras. IX. 4. sh.409-410; Cantacuzenos I. 53, sh.260-270.
12 Cantacuzenos I. 55, sh. 277, 281-282; Gregoras, IX. 4. sh.414.
13 Cantacuzenos I. 55; II. 1, sh.277-312; Gregoras. IX. 4-8, sh.411-432; Phrantzes I. 6, sh.35.
14 IX. 8, sh.431.
15 Cantacuzenos II. 28, sh.473; Gregoras. IX. 14, sh. 461 ve 10, sh.474.

Asan"ı sulha icbar etti.[16] Fakat galiba ya bu esnada Bulgarlar zayıf idi, veyahut III.Andronicus'un "parlak ordu"su çabucak erimişti. Çünkü ertesi sene 1329 baharında ilk defa olmak üzere muhasara olunan İznik'e yardım etmek vazifesi olduğunu hissetmesi üzerine alelacele bir ordu toplamak[17] mecburiyetinde kaldı. Boğazı geçti ve Osmanlılarla Palecanon –ki bugünkü Maltepe'de– muharebeye girişti. Burası İzmit körfezinin şimal sahilinde ve bugün Haydarpaşa denilen Chalcedon'un birkaç mil ilerisinde bir yerdir.

Maltepe muharebesi Osmanlı müellifleri tarafından zikre değmeyecek kadar ehemmiyetsiz addolunarak meskut geçilmektedir. Fakat bu İzniklilerin şehirlerini ne için Orhan'a teslim etmediklerini göstermek itibariyle fevkalade ehemmiyeti haizdir. Bu muharebeye iştirak etmiş olan Cantacuzenos bize buna dair uzun bir hikaye naklediyor. Ve bunda muharebenin neticesi evvelki vukuatı tamamen tekzib edecek bir mahiyet aldığını itirafa mecbur oluyor. Cantacuzenos dediğine göre Bizanslılar Osmanlıların hücumlarını püskürtmeye tamamiyle muvaffak olmuşlar, her tarafta Rumlar kazanmışlar ve kendi zayiatları az olduğu halde hasımlarından yüzlercesini telef etmişler, fakat Orhan'ı bu hezimete uğrattıktan sonra Andronicus akşama doğru ordunun İstanbul'a çekilmesini teklif etmiş mamafih âteşin muhariblerden bir kısmı düşmanlara taarruza devam etmiş, Andronicus ise etrafında bulunan maiyeti efradından birkaç kişi ile kuşatılarak yaralanmış ve ancak süratli bir ric'at sayesinde esaretten kaçıp kurtulabilmiştir. Üsküdar'a da bir sedye ile geçirilmiş ve buradan ordunun haberlerini bile beklemeksizin bir kayığa atlayıp selametle sarayına varmıştır. İşte kayserlerin halefleri Asyayı bu suretle ebediyyen terk etmişlerdir.

İhtiyar Andronicus son zillet saatlerinde memleketine karşı bir darbe daha vurmaktan çekinmemiştir. Orduda bulunan hafiyeleri genç imparatorun öldüğü haberini işaa etmişler. İmparator askerleri kaçmağa başlamış ve bütün eşyalarını bırakmışlar. Kalanları Osmanlılar tarafından kılıçtan geçirilmişler, firarileri de üzerlerinden Ayasofyanın kubbelerini gördükleri tepelerde yakalanıp tepelenmişlerdir.[18]

---

[16] III. 3, sh. 324.

[17] Cantacuzenos, IX, III. Andronicus'un aynı senenin son baharında 70 Türk gemisinin baskınını püskürten ordusunu toplamasından bahsederken de aynı tabiri kullanıyor. Bkz. II. 13, sh.390.

[18] Bu muharebeye ait malumatı şu menbalardan topladım. Cantacuzenos II. 6-8, sh. 341-360; Gregoras. IX. 9, sh.433-435; Phrantes I. 7, sh. 36-37; Chalcocondylas (Migne tab'ı) I,

Biz Andronicus ile büyük babası arasındaki dahili harbin toplanan orduların, harç edilen paraların, sarf edilen gayretlerin uzun hikayesini Bitinya'nın üç büyük şehrine yardım için yapılan pek zavallı teşebbüs ile mukayese ve aradaki tezadı tebyin edince bu şehirlerin ne için Osmanlılar eline düştüğü hakkında daha fazla imali fikir etmemize hacet kalmaz. Filhakika imparator libasını hamil hiçbir kimse bu kadar müellim bir manzara arzetmemiştir: İhtiyar Andronicus sahte haberlerle memleketinin maneviyatını kırmak suretiyle ona suikast ediyor. Genç Andronicus ise hafif bir yara alır almaz harp meydanından kaçmak suretiyle bu şayiaları mümkün kılacak bir harekette bulunuyordu. Şu halde Cantacuzenos'un bu muharebeden sonra İznik'in Osmanlılar eline düştüğü hakkında verdiği haberlere hiç de şaşılmaz.[19] Şüphesiz ki İznik ahalisinin de Bursa'dakilerin yaptığı gibi teslim şeraitinden istifade ederek İstanbul'a gitmeyişleri kezalik pek tabidir.[20] Çünkü bunların ipek dokumacılık ve çömlekçilik işleri başka yerden tedarik edilemeyecek mahalli mevad-ı iptidaiyeye merbuttur. Bunlara vaktiyle Högnuların muhaceretlerinden uzun bir müddet sonra "nant beyannamesi" ile tekrar davetleri üzerine bila tereddüt her şeylerini bırakacak derecede merbut bulundukları iman gibi ilham verecek bir şey yoktur.

Hacı Halife, XVII. asırda İznik duvarlarının tamamıyla harab bulunduğunu söylüyor.[21] Halbuki duvarların bugünkü hali (çünkü son zamanda tamir edilmemişlerdir) bu ifade ile tezat teşkil etmektedir.[22] İznik'in harben alındığı Osmanlıların iddiaları cümlesinden idi. Bu doğru olsaydı duvarların bundan müteessir olması lazım gelirdi. Sonra İznik'in Osmanlıların fethi zamanında ve ondan biraz sonra mamur ve mürreffeh bir şehir olduğu hakkında umumi bir itikad mevcuttur.[23] Lakin şehrin sahibini değiştirdiğinden altı-yedi sene sonra burasını ziyaret etmiş olan İbni Batuta duvarların sapsağlam bir halde bulunduğunu ve şehrin ye-

11. Kawa. 32. Öteki muharrirlerin kısalığına nazaran Cantacuzenos'un buna ne kadar fazla yer tahsis ettiği kayda şayandır.

19 II.C, 8, 363. Sadeddin, Neşrî, İdris İznik'in sukutunu 1330 veya 1331 de göstermek hususunda Gregoras, IX, 13, sh.453, ile itilaf etmektedirler. Gregoras işi kendileri lehine hüsn-i tevil ederek, şehrin "Türkler tarafından yağma" edildiğini söylüyor. Leunclavius ise, Âli'ye istinaden hicrî 734 senesini gösteriyor ki miladi 1333 veya 1334 senelerine mukabildir.

20 Phrantzes I, 7.

21 *Cihannümâ*, Paris yazmaları, varak, 1934.

22 Ben 1913 de İznik'te bulunduğum zaman Yeşil Cami'nin imamı Osmanlı fethi zamanında İznik'te 70 bin ev bulunduğunu söylemişti. Bu mahalli bir tevâtürdür.

23 Hammer, I, 146, aynı iddiada bulunuyor.

gane medhali köprü gibi inşa edilmiş ve üzerinden bir atlı geçemeyecek kadar dar bir yol olduğunu ve duvarlarında içi su dolu geniş ve derin bir hendekle muhat bulunduğunu yazıyordu. Şehrin büyük kapısına muntazaman işleyen bir uzatma köprü ile varılırdı. Ve bu Onun ziyareti zamanında istimal ediliyordu. Asıl şehir harab bir halde olup yalnız Orhan'ın hizmetinde bulunan ufak miktar nüfus tarafından işgal ediliyordu. Kendisine bu şehri Orhan'ın 10 sene, Osman'ın ise daha evvel 20 sene muhasara etmiş olduğu söylenmiştir. Meşhur seyyahın o zaman Orhan'ın zevcesinin de içinde bulunduğu Orhan Sarayının muhterem bir misafiri olduğu ve İbni Batuta'nın İznik'te bulunduğu 40 gün zarfında bizzat emirin de gelmiş bulunduğu nazara alınınca, şehadeti muhakkak ki itimada layıktır.[24]

İznik'in mükemmel istihkamlarını muhafaza etmekle beraber Bizans imparatorlarının İstanbul'a avdetiyle Osmanlı işgali arasında geçen 70 sene zarfında ehemmiyet ve nüfusca o kadar süratle sukut etmiş olması için ancak üç ihtimal farz edilebilir. Ya nüfusun çoğu telef olup gitmiştir, veya bir tarafa hicret etmişlerdir, yahut da tedricen Osmanlı kavmiyle talilerini birleştirmişlerdir. Bizans vakayinamelerinde İznik çömlekçi ve porselen işçilerini dokumacılarını İstanbul veya sair yerlere sevk eden büyük bir muhaceret veya müthiş bir salgın hakkında hiçbir malumat mevcut değildir. Bu sıralarda pek muharebe de olmamıştı. Çünkü Osmanlılar henüz katliam etmeyi öğrenmemişlerdi. O halde son zamanlara değin o kadar mamur olan bu beldenin azim nüfusu hakkında neye inanmalıyız?

Biz burada İznikliler'in mütemadiyen büyüyen zümre ile talilerini kaynaştırmış olmaları lazım geldiğini söylersek pek de müstebad bir faraziye serdetmiş olmayız. Bunlar da kendilerinin iradelerine rağmen asırlık anane ve hislerine karşı cebren kendisini ilzam eden sağlam bir kanaat vardı ki o da cemiyetin eski binası tamir edilemez bir halde olup eski temeller üzerine tamamen yeni bir bina kurmak lazımdır. Bu kanaat birdenbire ve herkese birden gelmedi. Bu tedrici bir ışıklanma ve uyanma idi ki Osmanlı saflarının seneden seneye artmasına sebep olmuştur. Filhakika Orhan'ın saltanatının nihayetinden evvel küçük Söğüt köyünde Osman'ın etrafında toplanmış olan Asyalı sergüzeştciler nüvesi yarım milyona varmıştı. Bu tabii bir artma olamazdı. Şarktan gelen göçebelerin

[24] İbni Batuta, II, 322-323. İbni Batuta'nın şehadetlerinin kıymeti hakkındaki mütalaat için B Lahika'sına ve Kitabıyata bkz.

iltihakıyla da mümkün değildi. Çünkü Orhan, Asya hinterlandı ile temasta münkatı'dı. Rakipleri Karaman, Satalya, Aydın ve Saruhan ise kendisinden evvel hariçten sergüzeştçi celbetmek isterlerdi. Orhan milletini bulunduğu yerlerdeki unsurlardan teşkil etmiştir. Bunların çoğu Rum idi. İznik yeni ırkın nasıl doğduğu ve yeni milletin nasıl teşekkül ettiğini gösteren misallerden yalnız bir tanesidir.

İstanbul'dan hayır gelmeyeceği kanaati yalnız tabiiyeti Palaelogos'lardan Osmanlı hanına nakilden ibaret kalmamış daha ileriye giderek İsa yerine, Muhammedi de ikame etmişti. Rum ortodoks kilisesi vekayiinde patrikliğin 1339 ve 1340 seneleri zarfında İzniklilere karşı hristiyan dininden irtidad etmemeleri için gönderdiği âteşîn beyannamenin ne müthiş bir manası vardır.[25] Tam İstanbul kilisesi mensubini imparatorluk makamını ele geçirmek isteyen liyakatsız müddeilerin birbirlerine rakip davalarına taraftar olarak adi kelamiyat burhanlarıyla birbirlerini tekfirde devam ettikleri bir sırada İznik akidesinin doğduğu beldede hristiyanlar (I believe in one God, and Mohammed is his prophet!) "eşhedüenla ilahe illallah muhammedün resulullah" diyerek yeni dini kabul ediyorlardı.

İzmit'in teslim oluşunu 1337 veya 1338'de olarak kabul edebiliriz.[26] Burası Anadolunun Osmanlı köşesindeki son Bizans ülkesi idi. Üsküdar arkasındaki tepeler üzerinde kain Aydos ve Semendre'nin sukutu Boğaziçi yolunu açtı. Kaplıcaları ile meşhur Yalova ve Büyük Kostantinin öldüğü Hereke Osmanlılara İzmit Körfezi medhalinde tamamen hakimiyetlerini ve Diyoklitya(Diocletian)'nın Roma imparatorluğu için yeni payitaht ittihaz etmiş olduğu şehre kat'i hakimiyetlerini temin etmiştir.

---

[25] Miklositsch-Müller. *Act.* LXXXII, 1339, *Act.* XCII 1340.

[26] İzmit'in sukutu tarihini tesbit etmenin imkanı yoktur. Osmanlı müverrihleri buranın 1326 da yani Bursa'nın sukutu ile kendisinin tahta cülûsu tarihinde, Orhan'ın mülküne idhal edildiğini yazarlar. Burada Bizans menbalarının müttefikan şehadetlerini kabul etmek daha muvafıktır. Çünkü bunlar İzmit'in İznik'ten sonra sukût etmesi lazım geldiği hakkındaki istidlâlî mutalaayı te'kid ediyor. Gregoras. IX, 6, sh. 545; Phr. I. 8, sh. 38. Hammer burada Gregoras'ın şehadetini nazara almamazlık edemez. Kendisi şehrin Osmanlılar tarafından gaib edildikten sonra tekrar zabt edilmiş olması yolunda ferasetkârane bir fikir dermiyan etmektedir. Cantacuzenos (II. 24, sh. 446 ve 26 sh. 459) III. Andronicus'un 1331 de iki defa İzmit'in imdadına gittiğini söyler, fakat ne İzmit ve ne Bursa'nın ziyanından bahsetmez. Feridun Bey Münşeât'ında (Bibliyo-Nasyo. Eski yazmalar, Türkçeler 79) 1332 de Süleyman'ı İzmit valisi tayin eden bir ferman vardır, fakat bu Münşeât'ın ilk parçalarının mevsukiyeti ağır bir şüphe altındadır. (Kitabiyata bakınız.)

IV

Orhan artık Osman tarafından ikmal edilmeksizin bırakılmış olan büyük vazifenin ilk kısmını ifa etmişti. Fakat yeni devleti için kanunlar vaz'ına girişmezden evvel kendisinin önce müthiş komşularıyla olan münasebatındaki vaziyetini tahkim ve tarsin etmesi icab ediyordu. Şarktan ve cenubtan birtakım tehlikeler kendisini tehdid etmekte idi. 1327 de Rum vilayeti Moğol valisi Çobanoğullarından Timurtaş, Moğol ordularının o vakte kadar vasıl olamamış oldukları Akdeniz'e kadar akınlarını temdid ediyordu. Bu münasebetle sıra ile hem Rumlar hem de Türkler ile çarpışmıştı.[27] Orhan'ın taliine payitahtı Kütahyada olan Germiyan emiri Timurtaş'ın gözüne o kadar namüsait göründü ki Moğollar şimal cihetine gelmediler. Fakat Anadolu Beyleri ve bunlar arasında Orhan için 1335 tarihine kadar daima korkulacak bir tehlike menbaı teşkil ediyorlardı. İşte o tarihte yani Timur'un doğmasından tam bir sene evvel Bahadır Hanın vefatı garbi Asya'da Moğol kuvvetinin inhilalini mucib olmuştur.[28]

Moğol tehdidi Orhan'ın Bizanslılara karşı hiçbir taraftan rahatsız edilmeksizin harekat icra etmesine imkan verdi. Bu tehdidin kalkması akabinde Orhan öteki Türk emirleri tarafından tehdid olundu. Bu Orhan için pek buhranlı bir zaman idi. Çünkü arazisi henüz Aydın emiri Ömer ve Saruhan Emiri Mehmet (Muhammed) Beylerinki gibi geniş bir devlet ebadına vasıl olmamıştı. Bunlar yalnız başına Orhan'ı ezebilirlerdi. Birleşmiş olsalardı muhakkak ki böyle bir şeye kalkışacaklardı. Fakat burada Bizanslılar kendi sukut ve inkirazlarını kendileri hazırlamışlardır.

1329 da Foça'da (Phocaea) Andronicus Aydın ve Saruhan Emirleri ile ilk müzakeratı idare etmişti.[29] Anadolu beylerini birbirlerine düşürmek için vaki olan bu muvaffakiyetsiz teşebbüs Andronicus tarafından pek acıklı bir zaaf ikrarından başka bir şey değildi. Bundan Osman'a hiçbir zarar gelmedi. Fakat bu emirlerin Andronicus'un zaafı hususunda nazar-ı dikkatlerini celbetti ve Makedonya ile Trakya'ya bir sıra ehemmiyetsiz akınlar icra etmelerine sebep oldu. İlk muvaffakiyetlerin kolaylığından cesaretlenen Saruhanoğlu Mehmet (Bey), 1333 de kendi kumandasında Makedonya sahiline 75 gemilik seferî bir kuvvet sevketti. Andronicus

[27] Howorth, III, 613.
[28] Canale, I, 215.
[29] Schlumberger'in *Numismatique de l'Orient Latin* eserinde sh. 480 farz ettiği gibi Orhan'a karşı fiili ve tedâfui bir ittifak değil. Bakınız Cantacuzenos II, 13 s.388-90-Phr.I, 8 s.37.

bunların karaya çıkmalarına mukabele edemeyecek derecede zayıf idi.[30] Aynı sene zarfında Türk korsanları Marmara denizi kenarında ve İstanbul'dan[31] yelkenli ile birkaç saat mesafede kâin Tekirdağ (Rodosto)yu ele geçirdiler. Ertesi sene imparator Selanik'i Türklerden kurtarmak için sefere bir ordu çıkarmağa mecbur oldu.[32]

Mutasavver müttefikleri tarafından gördüğü bu cemilekarlıklar Andronicus'u 1336 da Foça'daki Cenevizlileri muhasara ettiği zaman yine bu mahafilde muavenet aramaktan men etmemişti. Mehmet, İmparator ordusuna muavenet maksadıyla 24 gemi, bir çok asker ve lüzumu kadar erzak gönderdi. Andronicus'un bu seferden kazandığı safi kar Foçalı Catthaneo'nun kuru bir teşekkürü idi. Cattaneo Andronicus'dan korktuğu için değil gerek kendisi ve gerek Türk müttefikleri tarafından taciz edilmek istemediği için esasen Andronicus'un Türklerin yardımıyla da elinden alamayacağı şeyi İmparatorluk tımar arazisi gibi muhafaza etmek istemişti.[33]

Komşularının dikkat ve faaliyetlerinin muvakkaten başka yerlere masruf olması Orhan için en müsait bir zemin idi. Andronicus ona bu hususta büyük bir hizmet etti. Ve Orhana yalnız tasavvurlarını icra etmekten men edecek değil, belki de mahv ve perişan edecek bir muhalefete uğramaksızın arazisini genişletip, hududlarını münasip surette çizmek imkanını verdi. Orhan böyle bir anı bekliyordu. 1333 de Misiya (Karesi) Emiri "Türkmen Bey" vefat etti. Küçük oğlu (Dursun), Orhan nezdine iltica ederek, kardeşini hal'e yardım ettikleri takdirde mukabeleten Balıkesir ile daha üç tane sahil şehrini Osmanlılara teslim edeceğini vadetti. Orhan büyük kardeşe mülkünü Dursun ile taksim etmesi nasihatını vermekle iktifa etti. Dursun keyfiyeti bizzat müzarekere etmek üzere gitti ve biraderi tarafından telef edildi. Bu Foça seferinden az evvel idi. Orhan artık hazırdı. Besbelli himayegerdesi olan Dursun'un katlini cezalandırmak için askeri sefere çıkardı. Ve burada Karesi Beyini Bergama'yı kendisine teslim edip Bursa'ya menfa gitmeye icbar edecek derecede kuvvet gösterdi.[34] İhtimale göre herhalde 1337'den evvel olmayan bir tarihte ikinci bir sefer hazırlayan Orhan Mihaliç ile Ulubad ve Kermasti'yi de

[30] Cantacuzenos II. 28, sh.470-473.
[31] Aynı yer. 22, sh. 425.
[32] Aynı yer. 35, sh. 455-456.
[33] Cant. II, 29-30, sh.4804; Gregoras XI. 2, sh.530.
[34] Hammer, Âşık Paşa'yı zikrediyor, I, 150-151.

mülküne ilhak etti.[35] Şimdi artık hükmen Karesi (Misiya) ilinin hakimi olmuştu.

İşte Orhan'ın Anadoludaki fütühatının miktar ve vüsatı bu idi. Bu noktayı bilhassa tebarüz ettirmek lazımdır. Çünkü bu hususta evvelden beri kabul edilmiş ve birçok yeni müelliflerin eserlerine kadar yol bulmuş, yanlış bir fikir vardır.[36] Süleymanın 1354'de Ankara'yı tatarlardan zaptetmiş olduğu hakkındaki Cantacuzenos'un rivayetini teyid edecek bir şey bulamıyoruz.[37] Bundan maada ne Bizans ve ne de Osmanlılar Orhan'ın Asyada daha başka bazı fütühatına ait hiçbir haber vermiyorlar.

Bu vakıanın tamamiyla meskût geçilmesi keyfiyetinden meşru bir suretle istidlal edebiliriz ki Osmanlılar Orhan devrinin son on senesi zarfında birçok küçük devletlerin istiklallerini imha etmişlerdir. Ki 1339 ve 1349 arasında[38] bunların mevcudiyetini İbni Batuta ve Şehabeddin'in rivayetleri ispat etmektedir. Fakat bunlar umumi bir suretle ya Misiya

---

[35] Mordmann, (1911) ZDGM, LXV, 105'de ifadesini, Hammer gibi Âşık Paşazâde'ye (Vatikan yazması varak 33) istinad ettirerek 735, 737 ve 740 senelerini veriyor. Bu tarihlerden en evvelkisi bu yerleri, H.735.de henüz müstakil bir halde bulmuş olan İbn Batuta'nın şehadeti ile aradan çıkıyor. H. 737 tarihi, Orhan'ın her şeyi Bergama'ya olan seferinde yapmış olduğunu kabul ettiğimiz taktirde, mümkün olabilir. Mordmann, yine Âşık Paşazâde'nin sözlerine istinaden bu üç şehirde Palaelogosların akrabaları bulunduğunu söylüyor. Eğer bu doğru ise şu cihet ispat edilmiş olur ki bütün Osman ve Orhan'ın hükümetleri müddetince müslümanlar ile hristiyanlar arasında hemen dostane denilecek münasebetler mevcuttu. Ve herhalde Osmanlı tarihinin bu devresinde dini taassup yoktu.

[36] "Osmanlılar Anadolu'da hakimiyetlerini tevsi etmişler ve o zamana kadar bu müslüman imparatorluğunun vahdetine mani olmuş olan devletlerin istiklallerini husûfa uğratmışlardı!" Delaville - Leroulx *France en Orient au* XIVe siecle, I, 118; Keza "Osman'ın oğlu Orhan Anadolu'yu ribkası altına almıştı"; Wüstenfeld, *Geschichte der Türken*, sh. 16; "Orhan hemen bütün Natolya'ya hakim oldu." Alberi, Relazione. Ven Amb. külliyatının III. serisi, I. cildi, mukaddime (8111). Garbın en eski müverrihlerinden biri, Orhan'ın "Anadolu'da müstakillen hakim yaşamak hırsı"nı beslediğini yazar. Cervarius, sh.5. Hammer bile I, 150 de Orhan hakkındaki fasıllardan birinde şu sözleri söylemekle zamanından pek ileri gitmiştir: "Osmanlı kıt'aları"... ilâhin."

[37] Cant. IV. 37 sh. 284. Bir Rum müellifin bu sarih hatasına istinadendir ki Evliya Efendi, II, 229 da, Orhan'ın "Ankara'yı Germiyan oğullarından Kütahya beyi elinden" aldığını söyler! Hezarfen Hüseyin Chalcocondylas istinad etmekle beyanatını bir Rum müellifin muteber sözüne istinad ettiren Osmanlı müverrihlerine ait bir misal teşkil eder.

[38] İbni Batuta ve Şehabeddin'in bulundukları zaman için Lâhika B'ye bkz. Mas-Latrie, *Tresor de Chronologie*, 1796 da Şehabeddin ve İbn Batuta'yı dikkatle mukabele ettikten sonra şu neticeye eriyor ki Orhan Balıkesir, Marmara, Akbara, Kaouia (Kaviya), Geredek, Gölhisar, Tinigizli beyliklerini 1349 ve 1360 seneleri arasında hükümete ilhak eylemiştir. Bunu, B Lahikasında etrafiyla tenkid ve tahlil etmekteyiz.

(Karesi)ye veyahut âmmece Orhan'ın Osman'dan tevarus ettiği farz olunan arazi meyanına ithal edilmişti.[39]

Karasi seferinden ve İzmit'in sukutundan sonra Orhan muayyen bir devletin tanınmış bir hükümdarı sayılabilir. Biz daha kendisinin Bizans İmparatorluğunun mukadderatını tayinde müessir bir amil olmazdan evvel bu devirdeki seciye, kudret ve şöhreti hakkında muasır sağlam şehadetlere malik bulunuyoruz.

İbni Batuta onu "Bursa'nın Beyi Osmancığın oğlu, Türkmen Beyleri arasında hazine, belde ve askerce kuvvetli ve zengin" bir emir sıfatıyla ziyaret etmişti. Orhan malik olduğu yüzlerce kaleleri devr etmekten hali kalmazdı. Bunların her birinde birkaç gün kalıp tamiratını yapar ve vaziyetlerini teftiş ederdi. Hiç bir şehirde hatta Bursa'da tam bir ay kalmadığı umumen rivayet edilir. Her zaman kafirlerle muharebe ve onları muhasara etmekte idi. Faslı seyyah üzerinde en ziyade tesir bırakan onun yorulmaz cevvaliyetiydi. O sonradan gelmiş Türk mühtedilerinde Allah'ın iradesine karşı tenebbül ve kaygusuzca teslimiyet ve tevekkülün katiyen fıkdanı senelerce müslüman dininde bulunmuş ırklar hakkındaki müşahadeleri, henüz taze olan bu İslam aliminin daimi hayreti için tabii bir menba oluyordu.[40]

Şehabeddin ise o kadar sitayişkar değildir, o diyor ki: "Orhan'ın hakimiyeti altında elli belde ve daha azim miktar kaleler vardır. Ordusu 40.000 atlı ile hemen sayısız piyade askerlerinden müteşekkildir. Fakat bu askerler o kadar cengaver değildirler. Sayıları da hakikatte olduğundan ziyade görünüşte azametlidir. Bu Emir komşularına karşı pek müsalemetperver ve müttefiklerine karşı daima muavenete hazır görünüyor. Bununla beraber daima muharebelerde bulunur, birçok düşmanlarla mütemadiyen tefrika halindedir. Bu cenklerden az bir netice elde ediyorsa bunun sebebi askerlerinin kendisine iyi hizmet etmedikleri, tebasının kendisine karşı pek hayırhah olmadıkları ve komşularının birçoğunun kendisiyle açıktan açığa muhasemede bulundukları keyfiyetidir. Osmanlıların kalpleri yalnız kin ve kafaları fena düşüncelerle dolu hain insanlar olduğunu işitmişimdir."[41] Başka bir yerde Şehabeddin Orhan'ın hal-i seferde 25.000 atlısı mevcut olup bunların hergün İstanbul hüküm-

[39] Marmara, mesela, Osmanlı müverrihleri tarafından Osman'ın fütühatı meyanında gösterilir. Bkz. Hammer, I, 89, halbuki *Şehabeddin Notices et Extraits des Mss de la Bibl du roi*, XIII, 358, 366'da müstakil bir beylik olarak zikr edilmektedir.

[40] İbn Batuta, II, 321-322.

[41] Şehabeddin, Paris yazmaları, Arapçalar, 2325, varak 139 v°, B-140 r°.

darı ile cenk ettiklerini "Rum İmparatoru Orhan'a aydan aya bir vergi vermek suretiyle hüsn-i rızasını celp etmek arzusunda" olduğunu ve onun Avrupa tarafına seferi kuvvetler gönderdiğini ve "buralarda sebiller gibi kan aktığını" kayd ediyor.[42]

V

İlk Osmanlı kanununun vaz'ı ve ordusunun tensiki anane tarafından asıl emirden ziyade büyük biraderi Alaaddin'e izafe olunur. Rivayete nazaran Alaaddin bir sulh adamı idi ve harplere girmezdi. Orhan'ın, babaları öldüğü zaman bıraktığı emlaki müştereken taksim etmeleri hakkındaki asilâne teklifini kabulden imtina etmiştir. Alaaddin yalnız riyasetin taksimini değil, Osman'ın şahsi emlakinden bir hisse almayı bile kabul etmemiştir. Bunun üzerine Orhan kendisine "madem ki hükümet başına geçmek istemiyorsun o halde vezirim ol ve memleket teşkilatı yükünü sen taşı" demişti.[43] İşte Osmanlı tarihinde o kadar mühim bir rol oynamış olan sadrazamlık makamı bu suretle tesis edilmişti.

Çok sonra cem ve telkin edilmiş olan muhtelif esami cetvellerde, Alaaddin, ilk sadrazam olmak üzere gösterilmektedir. Bu makamın kabul edilen manasıyla Orhan devri zamanında tesis edilmiş olması katiyyen gayr-ı muhtemeldir. Orhan ile Alaaddin arasındaki muhabbetkar münasebet ve bunların vazifeleri müştereken taksim edişleri hikayesi Ertuğrul'un Kur'an okunduktan sonra vaad alması gibi pederşahi günlerin bir hatırasıdır. Rüya ve va'd efsanesi Yakup ve merdivenine kadar çıkar.[44] Orhan ile Alaaddin arasındaki münasebet bilakayt kabul edilemeyecek derecede Musa ve Harun münasebetini andırıyor. Bunun için sadece Kuran'ın yirminci sûresini açınız. Orada bu münasebet ve ilhamı bulacaksınız. "Gale Rabbi'ş-şahli sadrî ve yessirlî emrî va'hlul ukdeten min lisanî yefkahû kavlî ve'c-allî vezîren min ehlî Harune ahi."[45]

---

[42] Keza, verak, 125 v°.

[43] Hammer, I, 110-111 de diyor ki Alaaddin "askerlik sanatına vakıf olmayıp yalnız hükümet işleriyle meşgul olurdu." Halbuki 133. sayfada Orhan'ı bir tepe üzerinde tarassud ettirirken Alaaddin'e harp meydanında askere kumanda ettiriyor!

[44] Vezir kelimesinin iki türlü, hem yük taşıyan, hem de yardım eden manasına gelişini tahkik için bkz. İbni Haldun, *Mukaddime (Prolegomena), Notices et Extraits*, XX, 4.

[45] Ayetin meali: Rabbim göğsüme genişlik ver ve işimi kolaylaştır ve dilimdeki düğümü çöz ki sözümü anlasınlar ve ailemden, kardeşim Harun'u bana vezir yap dedi. 20/30." Tekvin, XXVIII, 11-18.

Orhan ile Alaaddin arasındaki bu altın devre layık hikaye ile 50 sene sonra Yakub'un Bayezid tarafından Kosova muharebe meydanında öldürülmesi arasında ne tezat!

Alaaddin aynı zamanda "paşa" ünvanını alan ilk Osmanlı idi. Kendisinden daima "Alaaddin paşa" diye bahsolunur. Aynı unvan Orhan'ın en büyük oğlu Süleyman'a da verilmişti.

Murad'ın en büyük oğlu ihanet etmiş ve yaşı ergin başka bir oğlu mevcut bulunmamış olduğu için Murad bu ünvanını Kara Halil'e bahş etti. Farisiden gelen bu kelime Osmanlı hükümdarları tarafından pek az sonra hükümdarın en büyük oğlunun ünvanı demek olan asli manasından inhiraf ettirilmiştir.[46] Az zaman sonra yüksek askeri ve mülki ricale bahş edilen bir unvan oldu. Kezalik vezirlik mansıbı da pek az sonra hükümdar ailesinden başkalarına geçti.[47]

Alaaddin'in Osmanlı müverrihlerinin kendisine isnad ettiği kanun vaz'ı ve ordunun tensiki işini icra etmesi imkansız olup bunun da üç sebebi vardır. Bu büyük iş için zaman pek kısa olduğu gibi ahvalde müsait değildi. Evvela Alaaddin babasının vefadından yedi sene sonra 1333 de –ki henüz Orhan'ın hakimiyetini tamamen tesis edebilmesinden evvel– vefat etmişti. Saniyen bu rivayet Orhanın bildiğimiz seciyyesiyle gayr-i kabil-i teliftir. Salisen devletin ve ordunun tensiki uzun seneler devam eden batî (yavaş) bir inkişaf mahsulu olmak ve bunun hitama ermesi de Alaaddin'in vefat ettiği seneden çok sonraları Orhan'ın siyasi hayatının orta veya son senelerine ait bulunmak lazım gelir.

İslam devletinin umumi şimesi (alâmeti) teokratiktir. Kanunları, adetleri İslamiyetin ilk "İmam"ları tarafından doğrudan doğruya Kur'an ve Kur'an'ın tefsiri üzerine istinad ettirilmiştir. Şer'i kanundan ayrı nizami bir kanun yoktur.[48] Hakimler ve müdafiiler ilmiye sınıfına mensupturlar.

---

[46] Miralay Cevad Bey, sh. 20, not 2. Miralay Cevad Bey Hammer'in "Paşa" kelimesini Farisi'den iştikak ettirmesini doğru bulmuyor. Fakat bu kelimenin esas itibarıyla Türkçe olduğunu beyan ederken bir lisancıyı ikna edecek delil göstermediği gibi asıl manasını izah için de birşey söylemiyor. Paşa, galiba, Padişah kelimesinin muhtasar şeklidir. Bkz. *Century, Dictionary*, V. 4228.

[47] Hammer'in zikr ettiği Bursalı teracim-nüvîsin ifadesine göre.

[48] Hammer'in I, 116 da kanunnamenin Şer'i olmaktan ziyade siyasî manada alınması lazım geldiği hakkındaki sözünden bir şey anlamıyorum. İslamiyette bunlar birbirinden ayrılamaz. Yahut belki de siyasi (medenî) kanun hiç yoktur demek daha doğru olur. Asıl kanun kelimesi Yunanlılardan alınmış olup bunlar tarafından dini kanun manasına kullanılıyordu. Kelimenin (Orhan devrinden çok sonra) Osmanlılar tarafından alınması şer'i kanunlardan başka bir nevi kanun tasavvur edilemediği keyfiyetini daha ziyade izhar edecek bir mahiyettedir. *Kanun* kelimesinin şüphesiz ki daha başka manaları da vardı. Fakat umumî kanun manasında yalnız kilise ve dine müteallik kanun ve kaideler

Orhan'ın hal etmesi icab eden mesele son derece müşkildir. İster Türk mühtedileri ister Rum mürtedleri olsun Osmanlılar umumen bir müslüman devleti tesisi hakkındaki cehaletleri hususunda müşterek bir zemin üzerinde idiler. Osmanlıların ilk kanuni müesseseleri hakkında nazariyatta bulunmak beyhudedir. Çünkü bunlara ait hiçbir yadigar yoktur. Fakat Osmanlıların bu ilk zamanlarda Kuran ahkamı ile uygun bir kanunlar külliyatı tesisi tecrübesinde bulunmamış olmaları muhtemeldir. Şeriat (yani dinî kanun) anlaşıldığı ve mahalli şeraite tatbik edildiği yerlerde tabii suretde istimal ediliyordu. Fakat mukaddes şer'î kanun yanında bir de eski Bizans nizamatı mevcuttu. Osmanlılar İstanbul'da sağlamca yerleşinceye kadar bu nizamatı tatbik etmişlerdi. Ve ancak o zaman müdevven bir müslüman kanunnamesine malik olabildiler. Fatih Mehmed'in kanunnamesindeki kuvvetli Bizans ve mutedil Türk tesirlerini göstermek bu cildin ihtiva ettiği devirden ziyade daha muahhar bir devri mevzu edinen bir eserin gayesi olabilir.

VI

Mamafih Osmanlı tebalarıyla muharebede ele geçecek olanlar için Osmanlılar tarafından Orhan zamanında kabul edilmiş bazı umdeler vardı. Bunların en birincisi tam bir dinî tesamuh idi. Osmanlı imparatorluğunun inkişaf ve tevessuunu şüphesiz ki geniş bir mikyasta mümkün kılan işte bu keyfiyettir.

İlk Halifeler zamanında İslamiyetin kılıçla intişarı yeni dinin Arabistan çölünden Suriye Mısır şimali Afrika'ya kadar giden ani ve emsalsiz bir tarzda yayılması istilacı insan sürülerinin Tours'da Charles Martel tarafından tevkif edilmeleri ve müslüman korsanlarının bahri sefidde yaptıkları müthiş yağma ve tahribat... bütün bunlar İslamiyetin ve Muhammed muakkiblerinin taassub ve gaddarlıkları hakkında aynı derecede mutaassıb ve gaddar olan Avrupa üzerinde hasıl olan derin intibaın menbaları idi. Osmanlılar idaresinde İslamiyet hareketinin yeniden kuvvetlenmesinin de ilk Avrupalı müelliflerce aynı renkler altında gösterilmiş olmasını ancak bunların ellerinde bitarafane haberlerin bulunmadığını ve Osmanlıları Atilla ve Hunlar, Cengiz ve Moğollar, Timur ve Tatarlar gibi Asyalı fatihlerle karıştırmış olduklarını nazara aldığımız za-

manasına geldiği anlaşılıyor. Kelimenin muhtelif manaları için bkz. Souter, *Text and Canon of the New Testament*, (Londra, 1913), sh. 154-155.

man izah edebiliriz. Herhalde bu müverrihlerin eserlerini Osmanlıların mutaassıb Arap tesiriyle bozuldukları ve Avrupa sulhu için hakiki bir tehlike teşkil etmeye başladıkları bir zamanda yazmış olduklarını da dikkatimizden uzak tutmamamız icab eder. XV.den XVII. asra kadar "Türkler"; uzak ada yurtlarında emniyetleri içinde yaşayan İngilizleri bile ellerinden kurtulmak için[49] dua ettiren korkunç bir zulüm ve vahşet timsali idiler. Osmanlı imparatorluğunun muahhar tarihi mateessüf bu intibaı idame hususunda müessir olmuştur.

Sathi bir nazarla bakılınca muhalif bir hükme isal eder gibi görünen bir yığın sarahatlere rağmen Osmanlı hiçbir zaman dinde Arab müslümanı gibi mutaassıb değildir ve olmamıştır.[50] O tab'an âteşîn ve heyecanlı olmadığı gibi fıtraten zalim de değildir. Uysal, halim, nazik, hulasa sevimlidir. Bu hüküm Osmanlı imparatorluğundaki müslüman ahalinin umumiyetle "Türk" namını taşıyan kısmını görüp tanımak fırsatına malik olan seyyahların verdiği bir hükümdür. Osmanlıları cihanın medeni milletleri arasında bir mevki kazanmak ve tutmaktan men eden şey hristiyanlara karşı olan kinden ziyade dinlerinin diğer tesirleridir. Mücerred bir nazariye olarak Kur'an'ın ve müslümanlık ahkâmının umumi heyeti lehinde ne söylenirse söylensin bunların müşahhas amelî neticeleri cehalet, durgunluk, ahlaksızlık, kadınlığın madun tabiiyeti, kayıtsızlık, iradi kötürümlük, digergamlığa müşevvik şeyin bulunmamasıdır. Müslüman imparatorluklarının müslüman milletlerinin çaresiz ve devasız bir surette inhitat bulmalarının sebepleri işte bunlardır.

Osmanlı imparatorluğu hükümetinin ve hakim sınıflarının fenalığı icabı olmaktan ziyade selbî mahiyettedir. Osmanlıda fıtratından gelen hiçbir fenalık yoktur. Yalnız atıldır. Ve bundan dolayıdır ki medeniyetin terakkisiyle hasıl olan kemal seviyesine yetişememiştir. Hiçbir gayesi yoktur. Bunun içindir ki asrî cihanın münevver vicdanını rencide etmek-

[49] Bu münacat VI. Edward'ın dua kitabındaki ediye ve evrad kısmında münderictir. Bkz.: Schaff, *Church History*, IV, 151.

[50] Dini hissin zamanımızdaki katl-iâmlarda hiç bir rol oynamamış olduğunu söylemek istemiyorum. Fakat bu kıtaller hükümet adamları tarafından tertib ediliyordu. Bunlar cahil halkın zihnini mukaddes dinin müdafaasından ziyade ırkî husumete, soygunculuğa ve namussikenliğe davet sûretiyle alevlendirerek bu müslüman ahaliyi hristiyan komşularına karşı kışkırtmışlardı. Ermeni katl-î-âmlarında cahil müslüman köylüsüne Ermenilerin müstakil bir devlet tesis etmek için fesat kurdukları ve vatanı Avrupa devletlerinden birine teslim edecekleri söylenmişti. Ben o müthiş 1909 katl-iâmı sırasında Adana'da idim ve bu sözleri kendi tecrübe ve müşahedeme müsteniden söylüyorum.

tedir. Binnetice "beka-yı aslah" kanunu icabınca bir kenarda kalmağa mahkum olmuştur.

Fakat evvelki Osmanlıları Bizanslılar ve Balkan yarımadasındaki sair unsurlarla mukayese ettiğimiz zaman Osmanlıların "aslah" olduklarını kabul ve beyan etmemiz icab eder. Bunlar taze ruhlu, heyecanlı, tefessüh etmemiş ve cevval insanlardır. Bir mefkureleri vardı. Bir maksad gözetiyorlardı. Ferd için olduğu gibi millet için de hal aynıdır. Maksat hasıl olunca mefkure zail oluyor. Hayat mücadelesi kesilince inhitat başlıyor.

Bir taraftan Türk komşuları tarafından sıkıştırılan diğer cihetten ülkesine henüz temsil olunmamış vasi bir hristiyan kütlesi ithal etmek tehlikesine maruz kalan Orhan, cebren tebdili din ettirmek teşebbüsünde bulunmayacak kadar akıllı idi. Fakat herhalde bir idareyi maslahat tarzı bulunmak icab ederdi. Adi bir akıncı olsaydı katliam eder ve tahrib ederdi. Fakat kurduğu saltanat doğduğu asırdan sonra devam edemezdi. Orhan ne bir akıncı ne de bir istilacı idi. Babasının ve büyükbabasının memleketinde yaşıyordu. Maiyeti erkanından birçokları –şüphesiz ki en ehliyetlileri–[51] neşetleri itibariyle Anadolunun en eski ailelerine mensup idiler. Milleti eğer bir millet olacak idiyse Bizanslıların hiç olmazsa kısmen temsiline vabeste idi. Ülkesi artık büyüdükçe müslümanlarla hristiyanlar arasında din ve mezheb farkından başka bir tefrik olmak lüzumu tevazzuh etti. Hristiyanlar bilhassa bunların yüksek sınıfları için öyle cazib bir mükafat icat etmek lazım geliyordu ki bunlar menfaatlarını temin için dinlerini tebdil edebilsinler. İşte mesele bu idi.

Orhan askeri hizmet mukabilinde bir mükafat sistemi tayin ve bu askeri hizmeti müslümanlara tahsis suretiyle bu meseleyi halletmiştir. Feth ettiği araziyi sadık muharibleri arasında taksim etmiş ve müstakil fütühatta şehirler haricinde kazanılmış olan arazinin seferlere iştirak etmiş olanlara tefviz edileceğini ilan ettirmişti. Bu arazi askerî tımar olarak tasarruf edilecektir. Yegane mükellefiyet askerî hizmetten ibaretti ki bu ya tasarruf edilen araziye nisbetle muayyen bir miktarda adamı sefere çıkarmak veya aynı miktar yerine kâin olacak ücretli asker tutmak için kafi bir meblağ tesviye etmek suretiyle ifa edilebilirdi. Fakat bu sistem tımar arazisinin küçük olması ve iki asır müddet mütemadiyen yeni

[51] Mihail Köse, Köse Mihal, Malkoç ve Evrenos Rum idiler. Bkz. Leunclavius, *Pandectes*, sh.125.

tımarlar kazanmak fırsatının mevcut bulunması dolayısıyla Avrupa sistemine faikti.

Eski asilzadelerin İslam olduktan sonra da arazilerini muhafaza edececkleri Arnavutluk ve Bosna kıtaları müstesna olmak üzere daha evvelki büyük emlak sahiblerinin mülklerini ellerinden almağı icap ettirecek surette bu tasavvura mani olacak mahalli anânât yoktu. Selçuklar ehli salib ve Moğollar Anadolu'da, Katalonyalılar, Bulgarlar, Sırplar ve imparatorlar arasındaki dahili muharebeler, Makedonya ve Trakya'da dördüncü ehl-i salibin sülük gibi yapışkan sergüzeştçileri Tesalya, Yunanistan ve Akdeniz (Ege) adalarında toprağa merbut eski aristokrasiyi o kadar tam bir surette silip süpürmüşlerdi ki Orhan'ın fikri kabil-i icra idi. Bu ufak tımarlar ve feth olunan arazinin suratle artması sayesinde Osmanlı sultanları daha ilk zamanlardan itibaren geniş ülkeleri üzerinde mutlak bir hükümet sürmeye ve bir asilzade sınıfının doğmasına mani olmaya muktedir oldular. Osmanlı imparatorluğu hiçbir zaman ırsî bir asilzadeganlık görmemiştir. Son fütühatta "Bab-ı âli" bazen mahalli beylere ve büyük emlak sahiblerine mirasın oğula kalacağı zımmen anlaşılmak üzere kaydı hayat şartıyla bulundukları yerlerde tasarruf ve idare hakkı vermişti.(*) Fakat bu imtiyazlar İstanbuldan uzak ve hiçbir zaman tamamiyle hüküm altına alınamamış mıntıkalarda idi. Bu imtiyazlara malik olanların merkezi hükümette hiçbir iştirakleri olmaz ve kendi hususi mıntıkaları haricinde hiçbir rütbeleri tanınmazdı.

Askeri hizmet mukabili olarak her ergin hristiyan ordu masarafı için istimal edilmek üzere hususi bir nüfus vergisi verirdi. Hristiyanlar askeri hizmetten, müslümanlar ise vergiden[52] muaftılar. Bu vergi ağırdı ve hristiyanları kasabalardan birinde yaşamadığı takdirde iktisaden müslüman emlak sahibine tabi bir vaziyette bulunduracak surette tarh edilirdi. Umumi bir kaide olmak üzere Osmanlı fütühatının ilk birbuçuk asrı zarfında eski dine sadık kalanlar kasaba veya büyük şehirlerden birine gitmişlerdi. Bu suretle müslümanlar bunları cebren tebdil-i din ettirmeye veya umumi kıtale mecburiyet his etmeksizin memleket arazisinin tamamen hâkim ve mutasarrıfı olmuşlardı.

Bu ağır nüfus vergisinden maada kanun ve mezheb haricinden izdivac hususlarında da hristiyanlar aleyhinde bir takım müsavatsızlık-

(*) Sened-i İttifak kastediliyor. (Yn.)

52 Tanzimat tarihi olan 1839'a kadar hristiyanlara "Raiyye" denilirdi; raiyyenin asıl manası "sürü" ise de bu bir hakaret tabiri değil belki hristiyan millete, nüfus başına şu kadar vergi verecek bir mükellefin cemaatı olduğuna delalet ederdi.

lar vardı. İstanbul'un sükutundan sonra Fatih Mehmet hristiyanlara geniş mikyasta bir muhtariyet vermiş ve bunları kilise erbabının riyaseti altında (milletler) halinde teşkil etmişti. Fakat mezhebler haricinde izdivaç meselesinde müsavatsızlık hiçbir zaman kaldırılmamıştır. Bir müslüman hristiyan kadını alabilir. Fakat bir hristiyanın bir müslüman kadını alması memnudur. Arada ne ırki ve ne de dini münaferetin mevcut olmadığı ve hristiyanlarla müslümanların oldukça sıkı bir içtimai ihtilat halinde yaşadıkları en evvelki zamanlarda bu kanun, dine yeni müntesipler kazanmak için çok kuvvetli bir amil idi. Ve dini tebdil heves ve arzusunu uyandırıyordu. Bu öyle bir arzu ki uyandığı zaman arazi, iktidar, iktisadi istiklal ve medeni müsavat arzusundan çok kuvvetli idi.

Bir adam müslüman olunca derhal Osmanlı olurdu. Osmanlı imparatorluğunda din her zaman milliyetin bir alameti olmuştur.[53] Osmanlılar Makedonya, Trakya ve Anadolu'da binlerden milyonlara çıktı. Ecdada ait hatırat, mütemadiyen değişen şerait ortasında ve yeni bir içtimai nizamın teessüsü üzerine çabucak unutuldu. Osmanlıların mümeyyiz vasıflarından biri de bir lakaba malik olmamalarıdır. XVII. asrın ve Türklerin hakkında yazı yazmış ve en çok okunan bir müverrihi şu satırları yazarken, Osmanlılardaki kan karışıklığını anlatıyordu. "Halen Türklerin kanı sair türlü türlü lisan ve milletlerle o kadar karışmıştır ki bunlardan hiçbiri kendi neslini eski müslümanların (sarazan) kanına isal edemez."[54]

Orhan, Murad ve Bayezid'in ribkası altına düşen bizanslıların ekseriyeti müslüman olmuş olmalıdırlar. Bir defa din değiştirildikten sonra artık yeni ırkın inkişafı güç bir şey değildir. Anadolu Türkü ile bizanslı arasında müşterek birçok cihetler vardı. Muasır bir Ermeni müellifi

---

[53] Garbî Anadolu'da, Makedonya ve Trakya'da bu güne kadar ırkı ne olursa olsun, her müslüman mühtedi, kanun huzurunda doğrudan doğruya Türk addedilir. Bab-ı âli 1913 yazında Edirne'yi istirdad ettiği zaman Trakya vilayeti nüfusunun azim bir ekseriyeti "Türk" olduğu iddia edilmişti. Bu kelimenin katiyen ırkî bir manası yoktur. Trakya'daki her müslüman ırkı ve lisanı ne olursa olsun Türk addedilmek isteniyordu. Jöntürkler 1908 meşrutiyeti tesis ettikleri zaman bütün Osmanlı teb'asına şamil olmak üzere "Osmanlı" kelimesini ihya etmek tecrübesinde bulundular. Fakat bir hristiyanın, müslümanların malik olduğu bütün imtiyazat ve hukuku hakikaten haiz olabileceğine yalnız milleti değil, kendilerini de ikna edememişlerdi.

[54] Ricaut, 1682 tab'ı, sh. 148. Eski Garb müelliflerinde "Türk" ve "müslüman" isimlerinin karıştırılışı hakkında bkz. *Chronique latine* de Guillaume de Nangis, Géraud tab'ı, I, 46. 86-88; Memoires d'Olivier dela Marche Bonn, d'Arbaumont tab'ı, I, 22-25 ve IV. 83; Gilles le Muisit, Lemaître tab'ı, sh. 196. Ricaut'un bu hatasına ehl-i salib hakkında eser yazan XV. den XVII. asra kadar bütün müellifler iştirak ederler.

bunlar hakkında adeta müsavi imişler gibi bir lisan kullanıyor.[55] Rumlar yeni idareden[56] dolayı o kadar hayıflanmamışlardı. Çünkü Bizans vergi sisteminin fenalıkları onları daha evvelce herhangi bir değişikliğe hazırlamıştı. Hiç birşey o vakte kadar çektiklerinden daha fena olamazdı.[57]

Şüphesiz ki kadın sevgisi, macera arzusu, araziye nailiyet ve ağır vergilerden kurtulma suretiyle iktisadi istiklal ümidi Bizans idaresinden ve hükümdarlarla kilise erbabının hiçbir yardımda bulunmamalarından mütehassıl nefret, bütün bu tesirler umum hristiyanların dinlerini tebdil etmelerine sebep olmamıştır. Müsavatsızlık ve eski dine sadık kalma mahzurunun asgariye inmiş olduğu şehirlerde ki burada hristiyanlık daima kendisini hissettirmiş ve işittirmiştir.[58] Din değiştirmek için büyük bir heves ve arzu yoktu. Osmanlılar daha ziyade kuvvetlenerek fütühatın tearruzi devrine girmelerinden sonra adetlerini kabartmak için daha başka çarelere müracaat ettiler. Yeniçeriler müessesesi ve ribkaları altına aldıklarını esir etme imkanı Osmanlılara daha ziyade kuvvet kudret ve doğrudan doğruya zecr için sebep ve illetler bahş etmişti.

Orhan tarafından Bitinya (Bursa ve havalisi) fethinin icrasından itibaren Osmanlılar milli vicdana ve ittisa arzusuna malik yeni bir ırk addolunabilirler. Ve bu sıfatla gerek Anadolu beyliklerinin Türklerinden ve gerek Bizanslılardan ayırd edilebilirler. Ne bu Türkler Rumları, ne de Rumlar Türkleri mas ve temsil etmemişlerdir. Her iki unsur da yeni bir din ittihaz etmişti. Lisan olarak Türkçe kabul edilmiş ise de Arap tesiri başlayıncaya kadar hukuk sahasında Bizans örf ve kanunları hüküm sürmekte idi. Bu tesir islamiyetin asırlık icazına malik olduğu için gerek Türk ve gerek Bizans ananeleri üzerine tefevvuk ve tahakküm etmiştir. Fakat bu ancak Osmanlıların XVI. asır ibtidasında Suriye, Mısır, Elcezire ve Irak'ı istila ettiği zamandan itibaren başlar.

Şurası hatırlatılmalıdır ki Türk esas kütlesine iltihak eden unsur yalnız Rumlar değildi. Türk lisanının Osmanlılarca kabulü de yalnız bu-

---

[55] Urfalı Matyo (Matthew d'Edessa), Paris, Bibl. Nat., Ermenice Yazmaları, No 95, Varak 8 (sh. 281, Birinci kısım, IX. Notices et Extr.) de "Türkler ve onların emsali olan Rumlar gibi barbar ve münfesih milletlerin sebep oldukları felaketler." den bahsediyor.

[56] İstanbul'un fethi hakkında bile bu söz söylenebilir, ki bu, Avrupa'da, Rumlar arasında olduğundan çok fazla hüzün ve teessüfü mûcib olmuştur. Francis Fielphus'un II. Mehmed'e gönderdiği mektuba bkz. (Bibl.de l'Ecole des Langues vivantes orientales, serie 3, XII.) sh. 63-66, 211-214.

[57] Rambaud, Umumî Tarih, II, 816.

[58] Osmanlı imparatorluğunun İstanbul, İzmir, Selanik ve daha küçük sahil şehir ve kasabalarında ve kezalik dahildeki kasabalarda insan Cuma günlerinden ziyade pazar günleri "sebt" (Sabbath) gününün sâkin havasını bulur.

nun ibtidadan beri askerlik ve hükümet lisanı olmasından değil belki Osmanlı olan muhtelif kavimler arasında anlaşmak için en sade ve en kuvvetli bir vasıta bulunmasından ileri gelir.

Osmanlılara Türk denilmesi ve bunların Avrupa toprağına müstevli bir unsur gibi gösterilmesi, tarihi bir hatadır. Bu hata o kadar uzun zaman devam etmiştir ki Osmanlılar bile bu hataya düşmüşlerdir. Bunlar daima kendilerini Türkler'den ayırd etmişlerdi. Buna delil kendilerinin de bu kelimeyi, kendilerinden Rumlar derecesinde farklı bir milleti tasavvur için kullanmış olmalarıdır. Evliya Efendi "Türklerin kaba ve haşin dilinden" bahseder ve 1312 de Osman tarafından feth edilen Türbeli Köylük'den bahsederken şu sözleri söyler "Ahalisi Türk ise de şirin bir şehirdir"[59] Hacı Halife Türkleri Tatarlarla müradif addediyor ve hemen tamamen yabancı bir ırk sayıyor.[60]

Osmanlıların tesamuhkarlığı ister siyaset ister halis insaniyet duygusu, isterse lakaydî neticesi meydana gelmiş olsun şu vakıaya itiraz edilemez ki Osmanlılar yeni zaman tarihinde milliyetlerini tesis ederken dinî hürriyet umdesini temel taşı olmak üzere vaz' etmiş ilk millettir. Arası kesilmeyen Yahudi tazibatı ve engizisyona resmen muavenet mesuliyeti lekesini taşıyan asırlar esnasında hristiyan ve müslümanlar Osmanlıların idaresi altında ahenk ve vifak içerisinde yaşıyorlardı. Bu hal her ne kadar külliyetle değilse de umumiyetle Anadolu Türk beyliklerinde de bütün XIV. asır müddetince cari bulunuyordu.[61]

VII

Osman'ın ordusu tamamiyle *akıncı* denilen gönüllü süvarilerden mürekkepti. Muayyen bir kıyafetleri yoktu. Fakat mükemmel binici idiler ve birlikte "bir duvar gibi" hareket ediyorlardı, ki bu tabir bugüne kadar Osmanlı ordusu askeri talimlerinde muhafaza edilmiştir. Osman bir sefere niyet ettiği zaman "cenge gitmek isteyenler"in filan gün filan yerde bulunmalarını köylerde münadilerle ilan ettirirdi.

Osmanlı ordusunu tensik eden Orhan olmuştur. O ve halefi Murad iki asır bir müddet rakipsiz bulunmuş olan askeri satvetin esaslarını

[59] Evliya Efendi, II, 241.

[60] *Cihannüma*'da, sh.951.

[61] Bir Anadolu sevda türküsünde şu mısra vardır: "Benim sevdiğimde din var, iman yok." Ki bu, Osmanlı'da derin dinî duygunun yokluğunu gösterir. Bu hususta Türk Rum gibi, Slav, Acem ve Arap'tan farklıdır. Bkz. Knoss, ZDMG. LIII, 237.

kurmuşlardır. Her ne kadar bir çok müverrihlerin Osmanlıların daimi bir ordu tesis etmek hususunda[62] Avrupa'dan yüz sene kadar ileride oldukları hakkındaki iddialarının esası yoksa da daimi seferber bir ordunun mükemmel tensiki hususunda şüphesiz ki ötekilerine tekaddüm etmişlerdir. Orhan "Quise Laisse payer se laisse Commander" prensibini Fransa kralı V. Charles'dan 30 sene evvel iyice anlamıştı.

Muharebe olduğu zaman gayr-i muntazam piyadesi (azaplar) cephede bulunuyordu.[63] Bunlardan kaçının telef olduğu veya şecaat gösterdiği o kadar ehemmiyeti haiz değildi. Yalnız düşmana ilk ateşi açmağa yararlardı. Düşmanın kuvveti hırpalanmış veya kaçan azapları, muzafferiyet kendilerinin olduğu zannıyle takibe düştükleri zaman ikinci saftaki askerlere rastgelirlerdi ki bunlar ücretli ve inzibatlı nizamiye kıtaları idi. Bunlar birlikte harp etmeye alışmış ve kumandanlarının emirlerini ve tabiye usullerini öğrenmiş kimselerdi. Aynı zamanda bunların hayatlarıyla merbut oldukları bir gaye uğrunda ve menfaatleri kendilerininkiyle bir olan bir hükümdar yolunda hizmet etmeleri o devrin alelade ücretli askerlerine karşı müthiş bir faikiyet temin ediyordu. Bunun sebebi ister genç yaşlarından beri almış oldukları terbiye, ister gösterdikleri şecaate mükafaten yalnız ganaimden hisseye değil (ki bu alelade ücretli askerin harpteki işini hakkıyla görmezden evvel daima gayr-i muayyen miktarda peşinen temin etmeyi düşündüğü birşeydir) belki vazifelerinde terfie ve mahsuldar tımar arazisine nail olacaklarını bilmiş olmaları olsun netice aynı idi.

Bu ücretli askerlere kapu kalı (kulu olacak) ocakları denilir ve hizmetleri padişahlarının şahsında temerküz ederdi. Daima "sultanın kapısında bulunurlardı" Sultan bunlara muntazaman ve şahsı namına ulufe verirdi. Onlar da padişaha muntazaman ve şahsı için hizmet ederlerdi. Bunlar sultandan gayrı bir kumandanın idaresi altında sefere çıktıkları zaman kumandan vazifesini ifa ettiği müddetçe, sultanın kaim makamı addolunurdu.[64] Bu *ocakların* sayısı yediye kadar çıkmıştı. *Yeniçeriler*

---

[62] Balıkesir'de Sultan Demur İbn Batuta'ya "en-nas alâ sulûki mulûkihim" demiştir. II, 317. İşte Avgusburgdan evvel "Cuius regis eiuo religio" prensibi burada mevcut imiş! İngiltere kralı III. Edward, bir nevi mecburî hizmeti askeriye ihdas etmişti. Kendisinin vücuda getirdiği muntazam piyadeler 1346 daki Crecy muharebesine iştirak eylemişlerdir. Bkz. Mist. générale Lavisse-Rambaud, III., 76.

[63] Halil Ganem, I, 39.

[64] Bu hâlâ böyledir. Ben 1912 Teşrin-i evvelinde V. Sultan Mehmed'in Bab-ı Seraskerî meydanında Balkan harbi için ordu kumandanlığını Nâzım Paşa'ya tevdî ettiğine şahid oldum.

acemioğlular (acemi oğlanları) topçular, (sahra topçuları), cebeciler (demirciler), top arabacılar (toparlakçılar), humbaracılar (muhasara topçuları), sakalar (su arabacıları).[65] Bu ayrı ayrı kıtaların ne zaman zuhur ve teşekkül ettiklerini sıhhatle söylemek mümkün değildir. Fakat bunların hepsi Orhan'ın *ulufeci*lerinin tabii inkişafları neticesi idi. Ulufeciler ise askerliği kat'i bir meslek edilmiş ve kanunen muayyen ve muntazam bir ücret alan, seneden seneye toplanıp dağılır efraddan ibaretti.

Akıncılar esasen bir nevi süvari keşşafları fakat daha büyük faaliyet ve ehemmiyeti haiz kıtalar olup pişdar kolları vazifelerini görürler ve feth olunacak arazide kısm-i külli için yol açarlardı. En büyük tehlikeler ve en zengin nimetler onlara düşerdi. Bunlar tımar sahipleri arasından seçilirdi. Klağuzlar (çavuşlar) ve muntazam ücretli süvari askeri (sipahiler) bu teşkilatı itmam ediyordu.

İhtimal ki Orhan Katolonyalılarla Avrupayı ilk istila eden Türklere ait müşahedelerinden kıymetli destek almıştır. Çünkü teşkilatını o suretle yapmıştı ki ordu kendi şahsi menfaatlerini hükümdarlarınınkinin fevkine koyabilecek madun kumandanlara değil doğrudan doğruya kendisine merbut ve tabii bulunuyordu. Tımarları sayesinde merbutiyet ve sadakatleri temin edilmiş olan *akıncılar* müstesna olmak üzere birtakım sergüzeştçiler tarafından toplanıp sevk ve idare edilen gayr-i muntazam çeteler yoktu. Vahdet Osmanlı ordusunun yegane bariz mümeyyizesi idi.

İkinci farikası da daima sefere hazır bulunmaları idi. III. Andronicus'un "alelacele topladığı ordunun" Osmanlılara mukabele etmeye çalıştığını görmüştük. Bizanslıların hezimetlerinin birçoğunda sebep, hazırlanma için kafi zaman bulunmayışı idi. Eskilerden salahiyattar bir seyyah Osmanlıların daha önceden hristiyan ordularının ne vakit geleceklerini ve kendileri ile çatışma için yer neresi olduğunu bildiklerini yazıyordu. Çünkü bunlar daima seferber bir halde idiler. *Çavuş*ları ve casusları, kuvvetleri nasıl ve nereye sevketmek lazım geldiğini biliyorlardı. "Bunlar birdenbire harekete gelebilirlerdi. Yüz hristiyan askeri ise onbin Osmanlıdan daha fazla gürültü yapıyordu. Trampet bir defa vurdu mu derhal yürüyüşe başlarlar, kat'iyyen adımlarını yavaşlatmazlar ve yeni bir kumanda verilinceye kadar kat'iyyen durmazlardı. Hafif teçhizatlı oldukları için hristiyan muhasımlarının üç günde kat' edemedikleri mesafeyi bir gece içinde kat' ederlerdi."[66]

---

[65] Miralay Cevad Bey, sh.18.
[66] Bertrandon de la Broquière, Schéfer tab'ı, sh.220-221.

VIII

Bursa, İznik ve İzmit'in sukutu Avrupa'da hiçbir telaş ve heyecanı mucip olmamıştı. Osmanlıların zuhuru Bizanslılar tarafında bile pek o kadar fark edilmemişti! Mamafih Osmanlılarla hiçbir münasebet ve irtibatları olmayan[67] Türk korsanları Akdeniz'de Venedik ve Cenevizlilerin ticareti ve daha şimali Yunanistan (Achaia) ile adalarda kalmış olan Latin prenslerinin hakimiyetleri için bir tehlike teşkil etmeye başlamıştı. Marino Sanudo'nun mektuplarından birinde şu manidar fıkrayı buluyoruz: "1328 Eylül'ünün 18. günü bana Eğriboz'dan (Negropont) bir mektup yazmış olan Marco Gradenigo şayanı hayret bir surette adedleri artan bu Türklere karşı bir çare bulunmadığı takdirde Eğriboz ve Akdeniz (Ege) adalarının hepsinin mutlaka bunların eline düşeceği muhakkaktır."[68] 1327'de II. Andronicus Papa XXII. John'a yazdığı bir namede hristiyanlık için bir tehlike teşkil eden Türkler hakkında nazarı celbetmiş ve imdat talebinde bulunmuştu.[69] O zaman bir şey yapılmamıştı. Çünkü Bizanslılar dinen mutezile idiler. Fransa ise müslüman korsanlarının ilerlemelerini menden ziyade arz-ı mukaddesi istirdat kaygılarında idi.[70] 1333'de III. Andronicus büyükbabasına imtisalen XXII. John nezdinde yeni bir müracaatta bulundu. Hatta kiliselerin tevhidi meselesini öne sürmek suretiyle Papa'nın ağzına bir parmak bal çalmak teşebbüsünden bile çekinmedi.[71] Aynı sene zarfında Venedik, Kıbrıs ve Rodos'un da Türklere karşı olan ittifaka dahil olmaları için musırrane teklifte bulunmuştur.[72] İşte Papaların, Venedik senatosunun ve Bizans imparatorlarının Orhan'ın saltanatı zamanında bir ehli salip meydana getirmek için sarf et-

---

[67] Bu ifadenin bilhassa tasrihi lazımdır, çünkü bir çok müverrihler "Chalcocondylas" ve "Bosio"yu takiben, bu korsan filolarını Osman ve Orhan'a izafe etmektedirler. İtinalı asrî tarih yazılışına misal olmak üzere Romanin'in *Historia documentata di Venezia*, III, 147 deki şu hatayı zikr edebiliriz: "La lega .. per raffenare l'ognor crescente Potenza Ottamona."

[68] Bongars, *Gest Dei per Frances*, II, 313.

[69] Bu mektup, Paris Milli Kütüphanesinde mevcut bir yazmadan alınmış olup *Ecol des Chartes* (Feramin mektebi) kütüphanesi külliyatında (Bibl. *de l'ecole des Chartes* 1906), LXVII, 587. Aynı sefaret heyetine aid vesikalar, ayn. yerde (1892), LIII, 254-257.

[70] H.Lot'un Bibl. de *l'Ecole des Chartes*, 4. seri, (1859), V, 503-509 ve (1875), XXXVI, 588-600 daki makalelerine bkz. Keza Bosio, II, 58.

[71] Raynaldus, sene 1334, sh. 17-19. Papaların ehl-i salib teşkili teşebbüslerine müteallik müzakerelerini aynen bu kitabın metnine derc edemiyeceğimiz için kârilerin "*takvimi cedveller*" deki papalık müzakereleri faslına müracaat etmelerini tavsiye ederiz.

[72] Senato'nun müzakeresi, 18 Teşrin-i sani 1333 de, Misti, XVI, varak 40.

tikleri bu gayretlerin fiilî neticesi 1344 teşrini evvelinde İzmir'in alınması olmuştur. Bu vakada Aydın emiri Ömer bey gafil avlanmıştır.[73] Şehir Timur tarafından 1403 tarihinde alınıncaya kadar Rodos Şövalyelerinin elinde kalmıştır.[74]

Avrupada İslamların yeniden uyanışına karşı yapılan faidesiz tahrikat Orhan'a hiçbir suretle zarar vermemiştir. Bilakis bunların ona çok yardımı dokunmuştur. Filhakika 1336'da III. Andronicus'un Foça ile olan ehemmiyetsiz muharebesi Orhan'ın kudretli cenub komşularını işgal etmiş olduğu gibi bu defa Papa'nın işe karışması ve Rodos ile Venedik'in faaliyetleri de kendisinin en tehlikeli rakipleri olan Saruhan, Aydın ve Hamit beylerine kat'i bir darbe vurmuş olması itibariyle Osmanlıların terakki ve inkişafını temin etmiştir. 1340 tarihinden sonra Orhan Avrupa'da mülkünü tevsie hazır bulunuyordu. Bu da kendisini çok geciktirmedi.

IX

Orhan'ın tek bir rakibi vardı ki onun da gayesi kendisininki gibi idi. Sırbistan kralı Stephan Dushan açıkça imparatorluk tahtına göz dikmişti. Bizans bu cengaver kraldan daha müthiş bir düşman görmemişti. Filhakika Stephan yirmibeş sene zarfında Rumlara karşı onüç defa sefer açmıştı.[75] Pek az süren saltanatının hatırası Sırplar tarafından bugün bile taziz edilmektedir. Sırpların folklorlarında da Stephan Dushan ve menkıbeleri tebid edilmiştir. Bu adam ve fütühatını hâlâ destanî bir roman halesi kuşatmaktadır. Tarih ilminin bu Stephan fütühatının tamamen muvakkat mahiyetini ispat etmiş olması bir netice tevlid edemediği gibi simasının vekayı-namelerin ve destanî şarkıların şaşalı bulutlarından çıkarılarak vakıat ile uygun bir halde tasvir edilmesi de bir semere bahş edememiştir. Sırp köylüsü için o hâlâ Sırp toprağını evc-i kemale çıkaran şanlı Çar aziz Stephan'dır. Bu sergüzeştçi ve akıncının ayağını bastığı bütün şehirler XX, asırda büyük Sırbistanın meşru bir parçası gibi

---

[73] Raynaldus, sene 1344, sh.11. Stella (Moratoride) Kava, 1080; Dandolo, sh. 418; Gregoras II, sh 686; Cantacuzenos, III. sh. 192; *Mon. Hist. Patr.* X, 757; Misti, 1344 içinde, varak 30; *Rymer, Acta Publica,* II. cild, IV. kısım, sh. 172; *Commemoralia,* IV, 80.

[74] Rodos'un 1347 den itibaren İzmir'le münasebatı hakkında Bosio, söylediğimiz yerde, hassaten II, 80 ve 118-119.

[75] K'allay'ın *Geschichte der Serben,* I, 66 da zikrettiği Sırp vakayinamesi.

iddia ediliyordu. Sırplar böyle bir hayal için harbe girmişler ve canlarını feda etmişlerdir.[76]

Stephan Dushan dikkatimizi celb edecek bir simadır. Zira Kayserlerin mirasına Osmanlılardan evvel konabilecek kabiliyette bulunan yegane adamdı. Şu halde Balkan yarımadasının Osmanlılar tarafından istilasına yol açan vukuatı hikaye etmezden evvel bu adamın hayatından bahsetmemiz icab eder.

Stephan, babası Urosh'un 1330 da Bulgaristan'a yaptığı harpte temayüz etmiştir. Çar Michael, III. Andronicus hemşiresini tezevvüç etmek için Sırp Prensesi Anna'yı saraydan def' etmişti. Bulgarlar bu muharebede fena bir mağlubiyete uğradılar. Stephan muharebeye parlak bir suretle iştirak edişine mükafat olmak üzere Zenta adasını aldı. Yaşı henüz yirmiüç olduğu halde hükümdarlık hırsı kendisinde uyanmıştı. Vaziyetinden memnun kalmayınca babasının mülkünün yarısını istedi. Urosh bunu reddetti. Stephan babası üzerine yürüdü. Onu hal ve haps etti. Hatta bazı müelliflere nazaran öldürdü.[77] Herhalde kendisi fiilen katl' emrini vermiş olsun olmasın bu cinayetten istifade etmiştir.

Saltanatının ilk on senesi zarfında Sırpça konuşan akvamın büyük bir ekseriyetini idaresi altına almış mülkünü Dalmaçya sahillerine kadar tevsi etmiş ve Balkanlardaki arazinin büyük bir kısmı üzerinde faik hakimiyetini tesis etmiştir. Sırplar buraları için el'an Bulgarlarla çekişmektedirler. Adriyatik kenarlarında görünüşü Venedik ile resmi bir ittifak aktini mucib olmuştur.[78] 1340'da aşağı Makedonya'nın istilasına başlamıştır. Vardar ovasını ele geçirince, Serres'e hücum etmiş ve burasını zapt eylemiştir. Bunun üzerine kendisini İstanbul üzerine yürümeye hazır bulmuştur. Muvaffakiyetinden sermest bir halde Serez'de[79] "hakkın

---

[76] 1913 Temmuz'undaki kardeş harbinde cahil Sırp köylüsü hakikaten gazeteler ve askerlere ait nutuklarda "vatanın aziz toprağı" olmak üzere gösterilen "Makedonya"yı Bulgarlardan almak için harp ettiklerine inanıyorlardı. Harbe girdikleri zaman Aziz Stephan'ın ismi yad ediliyordu.

[77] Orbini, *Regno degli Slavi*, II, sh. 259 da bu katl' hakkında mufassal malumat vermektedir. Bunda diyor ki Stephan adamlarına ihtiyar kralı gece yarısı hücresinde boğmak için emir vermiştir. Buna rağmen Orbini bilahare Stephan'dan bahs ederken "Çok dindar bir adamdı." (fu huomo molto pio) diyor. Borschgrave, sh. 266 Stephan'ın bu işe göz yumduğundan emin değildir.

[78] I. Schafarik, Elenehus actorum spectantium a historiam Serborum, (Harb tarihine müteallik vesaik mecmuası) XXV - XXVII.

[79] Bu tac giyme merasiminin Skoplje (Üsküb veya Scopia) da vuku bulduğu hakkındaki mükerrer ifadeleri tevsik edecek bir kayıt bulamadım. Son Balkan harbinde, Sırplar Yunanistan ile dostane münasebetlerini muhafaza için Üsküb nazariyesini müdafaa e-

lütfuyla Sırbistan, Arnavutluk ve Sevahil Kralı, Bulgaristan İmparatorluğu Prensi ve hemen bütün Roma İmparatorluğunun Hakimi"[80] sıfatıyla taç giydi. Birkaç ay sonra ünvanını "Sırbiyye ve Roma Memaliki İmparator ve Mutlak Hükümdarı" ünvanına tebdil etti.[81]

Stephan ile Venedik arasında 1345 ile 1350 seneleri arasındaki fasıla esnasında cereyan eden münasebet Sırplar'la Venedikliler arasında bir ittifakın ne kadar kolayca akd edilebildiğini göstermektedir. Bu sıralar Orhan için pek buhranlı bir devir idi. Stephan Dushan Venedikliler'in yardımıyla İstanbul'a 1350'den evvel hücum etmiş olsaydı Osmanlılar maksudlarını kaybetmişlerdi. Taclandıktan sonra "Roma imparatoru" İstanbul'un zaptı hususundaki kat'i maksada senatonun yardımını temin için Venedik'e sefir gönderdi.[82] 1347'de senato ikinci bir teklife cevaben Stephan'ı "İstanbul imparatoru" sıfatıyla taç giymiş olduğundan dolayı tebrik ediyor fakat kendisine yardım imkanı bulunmamasından dolayı teessüflerini beyan ediyordu. Venedik ile Bizans arasında bir müsalaha akd edilmişti. Aynı zamanda Zara ile bir harbe girişmiş bulunuyorlardı.[83] Bununla beraber tipik tacirler sıfatıyla Stephan'a silah götürmeye razı oluyorlardı.[84]

1348'de senato Stephan'ı fütühat ve zaferlerinden[85] dolayı tebrik ediyor ve biraz sonra yine aynı sene içerisinde kendisine üç ve sonra dört kadırga[86] hediye ediyordu. İşte Venedikliler'in Stephan Dushan'a ettikleri yardım buna münhasır kalmış görünüyor. Fakat Stephan'ın Teselya'yı ribkası altına alışı ve daha aşağılara çok daha cenuba doğru ilerleyerek nihayet Venedikliler'in Eğriboz'daki Peteryon (Ptelion) Kalesi'nin tam karşısındaki karalarda Sırp bayraklarını dalgalandırması Venedikliler'i telaşa düşürdü. Senato Sırplar'ın Akdeniz'deki(Ege) korsanlıklarından şikayet etti ve Rumlar'la Sırpların arasında sulh tesisine çalıştı.[87]

---

diyorlardı. Fakat bkz. Ljubic *Monumenta spectantia ad hist. Slavorum meridionalium*, II, 278, 279, 326; *Commemorialia*, IV; A. *Secreta Rog.* 33.

[80] Stephanus, D.G. Serviae... Albaniac, maritimae regionis rex, Bulgariae imperii princeps et fere totius imperii Romaniae dominus" Ljubi'c, II, 278.

[81] Ayn. yer. II, 326.

[82] Ayn. kitap. Ayn. yer.

[83] A. Secr. Reg., 33.

[84] Misti, XXIV, 12,

[85] Ayn.yer. XXIV, 110.

[86] B.II. Secr. Rog. 4; Misti, XXIV, 103.

[87] Bkz. Misti, XXV, 7, 10. Sonra Borschgrawe tarafından Belçika Akademisi bülteni (Bulletin de l'Acedemia Royale de Belgique) 1888. 8. Seri, IV, 429-530) da zikr edilen: Fiorinsky, *The South Slavs and Byzantium* athe second quarter of the fourteenth century.

Stephan gittikçe muannit, senato gittikçe muteriz davranıyordu. 13 Nisan 1350'de senato Sırbiyya ve Roma Ülkesi İmparatoru Arta despotu ve Ulahiye Kontu Stephan Dushan'ın elçisi tarafından getirilen müteaddit talepleri nazar-ı mütalaaya alıyordu. Bu talepler arasında kendisi zevcesi ve oğlunun Venedik hemşehriliğine ithali Ragusa düçesiyle bir mülakat ve "Roma Ülkesinin İstanbul haricindeki ön parçasını fethettikten sonra"[88] İstanbul üzerine yürüyeceği zaman kendisine maddi bir surette yardım maddeleri vardı. Hemşehrilik beratı kabul edildi. Fakat Düçe'nin ifayı vazife sırasında hiçbir zaman Venedik'i terk etmemiş olduğu ve Venedik ile Bizans arasında bir muahede mevcut olduğu cihetle Kayserler şehrini zapt için vuku bulacak bir teşebbüse iltihak edilemeyeceği bildirildi.[89]

Venedik'ten maddi bir yardım göremeyeceğinden emin olan Stephan, Bizans İmparatorlarının eski hilekârlıklarını tatbik etmek tasavvuruna düştü. O vakit Sırplar Rum Ortodoks kilisesinden ihraç edilmişlerdi. Stephan Sırpların Roma mezhebine dönmeleri için Papa ile müzakareta girişti.[90]

Venedik ile Ceneviz arasında harp zuhur edince Stephan, Orhan'a İstanbul'a karşı Sırp ve Osmanlı ordularının birlikte bir sefer açmalarını teklif için elçiler gönderdi. İttifakı temhir için kızını Orhan'ın oğluna tezvic edecekti. Orhan bu teklifi kabul etti. Ve ittifakın teferruatını tanzim için derhal Stephan'a bir heyet gönderildi. Fakat Cantacuzenos Orhan'ın ahdindeki bu değişmeyi men için çok gaddarane bir tedbire tevessül etti. Çünkü Orhan ile Dushan arasında bir ittifaktan korktuğu kadar Orhan'ın gazabından korkmuyordu. Osmanlı elçileri pusuya tutuldu ve bazıları itlaf edildi. İçlerinde Stephan'a ait hediyeleri hamilen kaçabilenler de Dimetoka'da tutuldular.[91]

Ne Stephan ve ne de Orhan yeniden müzakerata girişmek teşebbüsünde bulunmadılar. Zira anladılar ki her ikisinin de maksatları alınacak ganaimi taksim için ahenktar bir itlafa mekan vermeyecek derecede yekdiğerinin aynı bulunuyordu. Makedonya'nın taksimi XIV. asırda da XX. asırda olduğu kadar güçtü. 1351'den sonra Stephan, Venedik ile Ceneviz arasındaki harbin bunların mukadderatına ne tesir hasıl edeceğini görmek için fırsat bekliyordu. O da Orhan'ın yaptığı gibi Bizans'ın dahili

[88] Commen, IV, 157.
[89] Misti, XXVI, 16-22; cOmmen IV, 157.
[90] Raynaldus, sene 1347, XXX da zikredilen Vatikan Yazması, 3765.
[91] Fiorinsky, sh. 207.

muharebeleri ve entrikalarına karıştı. Bu günler kapua (Capuan) günleriydi. Ve –Sırp folkloru haricinde olmak üzere– Stephan'ın şan ve şöhreti için meş'un günlerdi. Orhan'ın oğlu Süleyman'ın 1352 deki ilk seferi Stephan'ı o kadar telaşa düşürdü ki Ortodoks kilisesi ile tekrar barışmak teşebbüsüne kalktı. İstanbul'a bir elçi heyeti gönderdi. Fakat Stephan'ın imparator ünvanından ve "Vardar" şarkındaki araziden vazgeçmesini[92] temin etmeden takdisden imtina etti. Stephan bunu yapamazdı. Daha ziyade de bekleyemezdi. Vuracağı darbeyi süratle indirmezse yoluna Osmanlılar çıkmış olacaktı. Artık bir kumar gibi taliini denedi. Seksen bin kişi ile İstanbul üzerine hareket etti. Yürüyüşün ikinci günü ölüm kendisini aldı[93] ve Sırp İmparatorluğu banisinden sonra çok yaşamadı.

X

John Cantacuzenos'un siyasi hayatı Stephan Dushan'ın vefatı senesiyle hemen hemen hemzaman idi. Kendisi İznik ve İzmit'in sukutunu gören son on senelik müddetin devamınca III. Andronicus'un umuruna başvekil, karin ve müşavir sıfatıyla iştirak etmişti. III. Andronicus büyükbabasını hal'e muvaffak olduktan sonra şiddetli bir hummaya yakalandı. Hastalıktan şifayap olduktan sonra da cinayetle lekeli beyninde yakında öleceği fikri kalmış bir türlü çıkmamıştı. Cantacuzenos'un imparatorluk libasını iktisa etmesi talep ve iltimasında bulundu. Kendisi taht ve tacını terk edip keşiş tariklerinden birine girmek istiyordu. Mamafih tılsımlı bir menbadan içtiği su ona yeni bir hayat hamlesi bahşetti.[94] Çünkü daha onbir sene her buhranda daha kararsız bir adam her mağlubiyette daha şansız bir kral sıfatıyla ve daima Cantacuzenos'un daha kuvvetli iradesi önünde eğilerek yaşamakta devam etti. 1341'de nispeten erken sayılan 45 yaşında değersiz hayatı hitama erdi. İmparatoriçe Anna ve henüz çocuk olan varisine vasiyyeti "dostu ve müşaviri John Cantacuzenos"un vesayeti idi. Başvekil bu saltanat vekaletini mütehalikane kabul etti.[95]

III. Andronicus'un vefatından üç ay sonra Cantacuze-nos Dimetoka'da imparatorluk tacını giydi. Bir Bulgar prensesi olan zevcesi

[92] Engel, *Geschichte von Serbien*, sh.285-286; Müller, *Beitrage Chron.* Byz, sh.406 n.
[93] Cantacuzenos IV, 43, sh.315; Gregoras. XXVII, 50, sh.557, von Kállay; I. 69.
[94] Cantacuzenos II, 9, sh. 363-370; Gregoras. XII, 3, sh. 582; Ducas, sh. 6.
[95] Cantacuzenos II, 1, sh. 14-28; 40, sh. 560; III, 4, sh. 91; Gregoras. IX, 11, sh. 506-750; XIII 2, sh.576.

İrene'nin başına da İmparatorluk tacını koydu. Ne İstanbul ve ne de Edirne'de Cantacuzenos'un iddiası kabul edilmedi. Andronicus'un dul zevcesi Anna (Anna of Savoy) gasıbı meşru tanımaktan istinkaf etti. Edirne ahalisi Bulgarlar ve Türkler'i Cantacu-zenos'a karşı kendilerini müdafaa için davet ettiler.[96] Bulgar Çarı gizlice damadı aleyhine taraftarlar edindi. 1342 senesi kendisini başka bir müthiş dahili harbe girmiş buldu. Bu kendi kendine mansup imparator Priştine'ye gidip Stephan Dushan'a Palaeologlar'a karşı Sırplar'ın yardımı mukabilinde Serez'e kadar bütün Makedonya'yı teklif etmekten çekinmedi.[97]

Sırplar'ın yardımından bir faide hasıl olmayınca Cantacuzenos Aydın Türkleri'ni davet etti. Ömer Bey 83 gemi ve 29.000 askerle imdadına geldi. Fakat şiddetli soğuklar sebebiyle bir şey yapılmadan Asya'ya döndü.[98] 1343 baharında 290 gemi ile tekrar geldi. Ve Cantacuzenos'un Selanik'e girmesine yardım etti. Bu senenin nihayetlerine doğru Cantacuzenos maiyetindeki ücretli Türk askerini Trakya'ya sevk etti. Anna'nın rakibine daha uzun zaman muavenet etmemeleri için Türkler ve Sırplar üzerinde bir tazyik icra etmeleri zımnında Venedikliler'in vaki olan müracaatları bir netice vermedi.[99] Bundan meyus olunca Bulgaristan Kralı Alexander birkaç bin asker mukabilinde Rodop Dağları'ndaki müstahkem mevkilerden dokuz tanesini verdi. Cantacuzenos'un maiyetindeki Türkler'i de para ile kandırma yoluna müracaat etti. Orhan'a birtakım tekliflerde bulundu.

Aydın Türkleri'ne karşı vaki olup İzmir'in zaptıyla neticelenen 1344 ehl-i salibi Cantacuzenos'un Ömer'den esaslı bir yardım görmesi imkanını selb etmişti. Ömer Bey bundan dört sene sonra İzmir'i istirdat teşebbüsü esnasında vefat etmişti.[100] Ve Stephan Dushan'ın ise kendisi Bizans tahtına göz dikmişti. Cantacuzenos yalnız Osmanlılara müracaat edebilirdi.

Cantacuzenos Orhan'a vaki olan sefilane teklifini 1345 Kanun-ı sanisinde yapmıştır. Altıbin asker mukabilinde kızı Theodora'yı Osmanlı emirine vermek istemiştir.[101] Orhan bunun üzerine Anna'nın müracaat-

[96] Cantacuzenos II, 24-27; sh. 145-167; Gregoras, XIII, 11-16; sh. 608-626; Phr, 9, sh. 40, *Ducas*, 6, sh. 24 ilâ 7, sh. 26.

[97] Cantacuzenos bu tarz tesviyeyi meşru göstermeğe çalışıyor ve buraları zâten Stephan Dushan tarafından zabt edilmiş bulunduğunu ileri sürüyor. Lakin Ducas, 6, sh.26 da ve 8, sh. 30 da Cantacuzenos'un İmparatorluğu Sırplara feda ettiğini söylemektedir.

[98] Cantacuzenos III, 57, sh. 347-348; Gregoras, XIII. 4, sh. 648-652.

[99] Misti, XXI, 35.

[100] Gregoras, XVI, 6, sh. 834-835; Dukas, 7, sh.29; VI. Clement, *Secr, Epp*, VII, 99 Auvq "Ya emîr" ya "Ömer" olacaktır.

[101] Cantacuzenos III, 31, sh. 498; Ducas, 9, sh.33-34; Chalc. I, sh.24.

larına karşı kulaklarını tıkamıştır. Çünkü bu daha güzel bir teklifti. Osmanlılar derhal Avrupa'ya geçtiler ve bunların yardımıyla İşbuli (Sozopolis) müstesna olmak üzere Karadeniz'in bütün sahil şehirlerini ele geçirdiler. İstanbul'u muhasara ve civarlarını tahrib ettiler. Edirne'yi de zapt ettiler.[102]

Fakat Orhan ancak Palaelogoslar tarafını tutacağı tehdidiyle pazarlığın yerine getirilmesini temin etti. 1346 mayısında Theodora'yı zevciyetine aldı.[103] Birkaç gün sonra Cantacuzenos o kadar pahalıya satın aldığı askerlerle payitahtı muhasara ederken, mahsur şehrin halkı bir sabah meşum bir hadiseyle uyandılar. Ayasofya Kilisesi'nin şarki kısmi yıkılmıştı.[104]

Bütün 1346 senesi devamınca İstanbul Cantacuzenos ve ücretli askerleri tarafından mahsur kaldı. Aristokrat partisi hemen tamamen açıktan açığa gasıbın tarafını tutmuştu. Anna ise demokrat partisi ile Cenevizliler'e dayanıyordu. Kilise erbabına gelince bunlar ve halkın kütlesi dahili muharebeden ziyade Bogomile mezhebine girmek suretiyle irtidad etmiş olan "Barlaam"ın ruhani mahkeme huzurundaki davasıyla alakadar idi.[105] 1347'de ruhani meclis (Synod) Barlaam'ı muhakeme etmekle meşgul olurken ve Anna vahim bir hastalık dolayısıyla yatağından çıkamaz bir halde kalmış iken Cantacuzenos taraftarları altın kapuyu açık bıraktılar. Ve III. Andronicus'un aziz dost ve müşaviri hiçbir mukavemet görmeksizin şehre dahil oldu. Müstahfız kıtaat para ile tatmin edilmişler ve Cenevizliler'in İmparatoriçe'nin imdadına gelmelerini men etmişlerdi. Ancak Blachernae Sarayı'nın da taarruza uğradığını gördükten sonra teslimiyet gösterdi. İmparatoriçe, Cantacuzenos ve İrena'nın müşterek saltanatlarını kabule ve Cantacuzenosun'un kızı Elene'nin genç John Palaelogos'a nişanlanması suretiyle ailelerinin birleşmesine razı oldu. Onbeş yaşında olan John onüç yaşındaki Elene'nin kendisine tezvicine karşı şikayette bulunmuş fakat validesi itirazlarına kulak asmamıştı. Ve Ayasofya henüz harabe halinde olduğu için izdivac merasimi Mayıs'ta ve Blachernae Sarayı Kilisesi'nde vuku bulmuştur. Bu merasimin akabinde de iki imparatorun John Cantacuzenos ile John Palaelogos'un ve üç impa-

[102] Cantacuzenos III, 81, sh. 501-502; 84, sh.518-519; 85, sh.525-529.
[103] Cantacuzenos III, 95, sh.585-589; Gregoras, XV. 50, sh.762-763; Ducas, 9, sh. 3J.
[104] Gregoras. XV, 2, sh. 749.
[105] Bahsettiğimiz Barlaam davası hakkında bkz. Muralt, II, 575. no 17; sh. 576 no 22: sh.578, no: 37.

ratoriçenin Anna, İrene ve Elene'nin taç giyme ayini yapılmıştır.[106] Bizans imparatorluğunun son bakiyyesi üzerinde beş hükümdar! Aynı tarihte Fransa'da, İstanbul Latin İmparatorluğu'(nun varisi Marquis de Monterrat Papa ile birlikte hem Cantacuzenos hem de Palaelogos'un yerlerinden sürüp def etmek tasavvurlarını kuruyorlardı.[107]

Orhan araya giren bu müsait hadiseden pek memnun idi. Şimdi kendisi bu imparatorlardan birinin damadı, birinin de kayınbiraderi bulunuyordu. Zevcesi Theodora, Bulgar Çarı'nın hafidesi idi. Stephan Dushan ile de bir sıhri karabet imkanı kendisi için açık bulunuyordu. Hulasa talih kuşu gelip gelip de hep onun başına konuyordu.

Cantacuzenos derhal Orhan'a karşı imdat aramak mecburiyetinde idi. Kendisi İstanbul aleyhinde kuvvetlerini sarf etmekte iken Stephan Dushan Makedonya'da azim cevalanlar yapmıştı. Orhan'ın kayınpederine imparatorluk erguvanı libası için vaki olan muharebenin mesud neticesini tebrik maksadıyla gelmiş olduğu Üsküdar mülakatında Cantacuzenos Sırplar'ı Makedonya sahil şehirlerinden sürüp çıkarmak için altıbin Osmanlı askeri talep etmişti. Orhan bunları memnuniyetle gönderdi. Bununla beraber kendilerine gizli talimat vermiş olmalıdır. Zira bunlar azim miktar ganaim elde ettikten sonra Stephan'ın elindeki şehirlerden hiçbirini Cantacuzenos namına alıp teslim etmeden İzmit'e dönmüşlerdir.[108]

XI

Cantacuzenos'un bu andan itibaren devleti nasıl bir tehlikeye maruz bıraktığını ve boynunu nasıl bir tuzağa soktuğunu anlamış olduğuna inanmamak imkansızdır. Papalık hazine-i evrakı ve Cantacuzenos'un yazdıkları Cantacuzenos'un daha 1347'den itibaren Garp prenslerini Osmanlılar'a karşı bir ehli salip halinde birleştirmesi için papaya müracaat ettiğini[109] bu müzakerelerin 1349[110] ve 1350' de[111] tecdid edildiğini ve 1353'de Cantacuzenos tarafından papa Clement'e vaktiyle kendi namına

[106] Cantacuzenos III, 98, sh. 604 ilâ IV, 4. sh. 791; Ducas 30, sh 37 ilâ 10, sh. 38.
[107] Cantacuzenos IV, 1, sh. 12 ilâ 2, sh.19.
[108] Cantacuzenos, IV, 4, sh. 30; 5, sh. 32; 20. sh. 147.
[109] Cantacuzenos, IV, 9, sh. 53-57.
[110] Raynaldus, sene 1349, XXXI.
[111] VI. Clement, *Epp. Secr*, VIII, 248-250.

muharebe etmeleri için Avrupa'ya soktuğu[112] kuvvetlere karşı imdat için kat'i bir müracaatta bulunduğunu ifşa etmektedir.

1348 ile 1353 arasındaki beş sene zarfında üç vaka zuhur etmiştir ki Bizans İmparatorluğu için meş'um olmuştur. Bunlar; Osmanlıların Avrupa'da daimi surette tutunup kalmalarına sebep olmuşlardır. Bir adamın kendi gayreti ve kendi kabiliyeti muvaffakiyetinin yegane amilleri değildir. Fırsat mevcut olmayınca çalışma ve deha hiçbir faide veremez. Bir adamın üzerinde kendisinin hiçbir tedbir ve tasarrufu olmayan bir takım şurut ve ahval geniş bir mikyasda müessir olur. Orhan siyasi hayatının en yüksek noktasında, ki kavmini arz-ı mevuda sevk etmeye müheyya bulunduğu zamandır, kara ölüm denilen salgın, Venedik ile Ceneviz arasındaki harp ve John Cantacuzenos ile John Palaelogos arasındaki mücadele gibi üç yardımcıya nail olmuştur.

Vebanın ilk Karadeniz limanlarında zuhur ettiği haberi gelmiştir. Bu salgın 1347'de İstanbul'a kadar gelmiş ve ertesi sene Avrupa'ya yayılmış, İtalya'yı tamamen kaplamış ve üç sene devam etmiştir. Burada umum nüfusun %15-20 si telef olmuştur.[113] Şark ile sıkı bir temasta bulunan bahri kasabalarda salgının devamı daha uzun sürmüştür. Vefayat nispeti daha fazla oldu. Bu hastalığın manevi ve iktisadi tesiri bütün Avrupa'da mahsus oldu. Nüfusun beşte birini alıp götüren bu anlaşılmaz hastalığa herkes haşyetle bakıyordu. Çünkü haber vermeden geliyordu. Elinden kurtulanlar da pek azdı. Son vakanın kaydından dört sene geçtiği halde bunun tekrar dönmesi endişesi asabi bir korku tevlid ediyordu. Şark ile olan ihtilat kısmen kesilmişti.[114] Ve Orhan ile Osmanlılar Makedonya ve Trakya'da iyice kök salmazdan evvel bu münasebetler yeniden tamamen tesis edilmemişti. Avrupa milletlerinin kafasında bu afetin hatırası mevcut kaldıkça Orhan'ın hiçbir ehli salibden korkusu olamazdı. En cesurları ve en sergüzeştcileri bile ölüm meleğine karşı harbetmek istemiyorlardı.

XIV. asrın mütebaki kısmı ile XV. asrın ilk otuz senesi zarfında salgınlar Balkan ve Anadolu sahil şehirlerini vakit vakit ziyaretten geri

---

[112] Cantacuzenos, IV, 13, sh. 85.

[113] Guazzo, Marco, *Cronica*, sh. 269; Stella, Annales genuenses (Muratory'de) XVII, 1090.

[114] Muralt tarafından II, 618 zikredilen 2040 nolu Vatikan yazması: Petrarch, *Epp. Fam.* 7; Kara ölümün tarihi ve tıbbî ehemmiyeti derecesi hakkında bkz. Hecker, Der Schwarze Tod im 14 ten Jahrhundert (Berlin, 1832). Paris Milli Kütüphanesi yazmalarından, Latince kısmı 8369-8370 nolu yazma, Paris etıbbasından Simon de Kavino (Symon de Cavino)nun uzun zamana aid çoğu Heksameter vezninde merakbahş bir manzum hikâyesi vardır.

kalmadı. 1348 ile 1431 arasında 9 büyük salgın haber verilmektedir.[115] Bu tarihler Osmanlı fetihlerinin en taarruzkar devrine tekabül eder. Şehir ahalisinin büyük bir ekseriyeti Rum ve hristiyan oldukları için bu salgınların ehemmiyetini pek izam etmiş sayılamayız. Bunlar Osmanlılar'ın şiddetli mukavemete maruz kalmaksızın ilerleyip mağlupları temsil etmelerinde hakiki bir yardımcı olmuşlardır.

Kara ölümün tesiri İtalya'dan henüz zail olmuş bulunuyor idi ki Cenova ve Venedik arasındaki ticari rekabet son dereceye varmış ve iki sene kadar devam eden bir harp tevlid etmişti. Bu harplerde tali' nevbetle her iki tarafa da müsaadekarlık göstermiş nihayet 1353 deki Lojera muharebesinde Cenevizliler'in bahri kuvveti kırılmıştı. Beş asırlık bir istiklalden sonra Cenevizliler Milan himayesi altına girmek mecburiyetinde kaldılar.

Bu mücadele neticesinde arada hasıl olan münaferet ve adavet her iki cumhuriyetin hazine-i evrak kuyudatında görünmektedir. Bunlar birbirlerini tahrib ve ifna için her çareye tevessül etmişlerdir. Venedik ile Cenova'nın XIV. asırdaki tarihi Isparta ve Atina tarihinin aynı bir tarzda cereyan eder. Mücadele sahnesi aynıdır. Bunları tevlid eden saik ve illet, ruh ve zihniyet ve netice aynıdır. Venedik bu harpten maddi bir menfaat elde etmemiştir. Esasen çoktan beri Osmanlılar'ın teşkil ettikleri tehlikeden haberdardı.[116] Hatta Petrarch gibi bazıları tarafından kendisine Cenova ile olan bu muharebenin neticesi müsait veya gayri müsait olsun herhalde az çok bir tehlike tevlid edeceği keyfiyeti ihdar edilmişti.[117]

Osmanlı ve Bizans müverrihleri bu muharebe esnasında Osmanlılar'ın Cenevizlilerle olan münasebetleri hakkında sakit bulunuyorlar. Bu Cenevizliler'in Orhan'dan muavenet talep ettikleri ve buna nail oldukları muhakkaktır. Osmanlılar'la Beyoğlu'ndaki Cenevizliler arasında daha evvelden bir itilaf vardı.[118] Gerek bunlar gerek Venedikliler'e karşı Or-

---

115 Finlay'ın *History of Greece*'ında IV, 409 N zikrettiği Ducas'ın nihayetindeki Breve Chronicon.

116 1340'da Venedik, İngiltere kralı III. Edward'a "Gittikçe umumileşmekte olan Türk tehlikesine karşı kendisini muhafaza için" ihtiyacı olacağı sebebiyle, para ve gemi göndermeği reddetmişti. Wiel. s.204.

117 17 Mart 1351 de Petrarch, Padovadan duçe Andrea Dandolo Cenova ile harbe girişme aleyhinde bir muaheze ve ihtar mektubu yazmıştı. Bu mektup Hazlitt tarafından III, 112 zikr edilmektedir.

118 Cenova evrak mahzeninde Cenevizlilerle Bizans imparatorluğu arasında münakid 6 mayıs 1352 tarihli bu muahedename mevcuddur. Bunda şu satırlar görülüyor: Cenevizliler tarafından Orhan Bey ile yapılan mukavele ve sulh ahkamı kema fi's-sabık? sağlam ve mer'i tutulacaktır (İtalyanca), Belgrano, Attı della Societa Ligure di Storia Patria, XI-I, 124.

han'ın yardımı herhalde esaslı mahiyette bir şey olmalıydı.[119] Çünkü kırk sene sonra minnetle hatırlanıyordu.[120]

İstanbul'a muzafferane girişi ve İmparatorluk hukukunun kilise tarafından tasdikiyle Cantacuzenos'un dertleri hitama ermiyordu. İlk önce kendi aleyhine dönen oğlu Matthew oldu. Çünkü o da İmparator olmak istiyordu. Cantacuzenos ona Trakya'nın bir kısmını vermek suretiyle bir müddet için kendisini teskine muvaffak oldu. Ondan sonra Beyoğlu'ndaki Cenevizliler başka milletler için tarifelerin tenzil edilmiş olmasından hoşnutsuzla-narak Rum kadırga ve tersanelerini yakmışlar ve İstanbul'a taarruz etmişlerdi. Cantacuzenos şehri kurtarmak için Dimetoka'daki hasta yatağını alelacele terk mecburiyetinde kaldı. Rum donanması Cenevizliler tarafından tahrip edilmişti.

Cantacuzenos'un ordusu Galata üzerine olan hücumlarında muvaffak olamamışlardı. Sulh ancak bedbahd imparatorun Haliç üzerinde Cenevizlilere daha fazla arazi satılmasına ve bunların gümrük tarifeleri hususunda evvelki "en imtiyazlı millet" mevkiine geçirilmelerine rızası üzerine akd edilebilmişti.[121]

1349'da Cantacuzenos Avrupa'ya asker göndermesi için Orhan'a tekrar müracaat etti. Matyas (Matthew) kumandasında 20.000 Osmanlı süvarisi Selanik üzerine yürüdü. Burası Stephan Dushan'a teslim olmak üzere idi. Cantacuzenos da Genç John ile birlikte gitmişti. Orhan, son defa olduğu gibi bu seferde gizlice kayınpederi aleyhine iş görmüştü. Cantacuzenos'u hamil yelkenliler hareket edince Orhan Matthew kumandasındaki askerleri geriye çağırdı. Bereket versin ki Cantacuzenos Amphipolis'de memleketi yağma etmek için karaya bir akıncı kuvveti çıkarmak üzere bulunan bir Türk filosuna rast gelmiş ve bunun kumandanını kendisiyle müştereken Selanik'e karşı bir harekat icrası için ikna edebilmişti. Aksi takdirde bu sefer suya düşmüş olacaktı. Beklendiği ve-

---

[119] Cenova Senyörlüğü 21 Mart 1356 tarihinde Beyoğlu Podesta (valilik) sına yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Bizim harplerimiz sırasında gerek Venediklilerin ve gerek Rumların tahrib ve ifnası hususunda Türkiye emiri Orhan Bey'den ne kadar iyilik ve lütüfkârlıklar gördüğümüz bize, size ve cümle Cenevizlilere âşikâr ve hüveydadır. (Latince), aynı yer, sh. 127.

[120] 1387'de Murad ile olan muahedenâmelerinde Cenevizliler şöyle diyordu: "Bir taraftan hatırası tazize şayan olan pederi Orhan Bey, diğer taraftan şanlı Cenova cumhuriyeti" (Latince) aynı yer, 147.

[121] Cantacuzenos IV, 11, sh. 68-77; Gregoras, XVI, 6, sh. 835 ilâ XVII, sh 865.

cihle Selanik teslim oldu. Cantacuzenos ordusu Vardar boyunca Üsküp'e kadar ilerleyip burasını tekrar işgal etti.[122]

Burada Cantacuzenos ile John Palaelogos arasındaki dahili murahebenin bütün tafsilatına girişmek can sıkıcı bir şey olur. Bunda Sırp kralı Stephan Dushan ve Bulgar Kralı Alexander'ın entrikaları ve Venedik ile Cenova'nın mütehavvil vaziyetleri birbirine karışır. İlk önce Cantacuzenos ezilecek gibi görünüyordu. Palaelo-gos'un taraftarları Matyas'ı Edirne'de muhasara etmişlerdi. Galata'daki Cenevizliler kuvvetli Venedik donanmasına rağmen (mamafih bunların muavenet ve iştirakleri biraz gevşekti).[123] Cantacuzenos'u Silivri ve Ereğli(Herecloa)'yi kendilerine bırakmaya ve bundan maada Galata'daki arazilerini artırmağa mecbur ettiler.[124] 1352'deki sukutu üzerine Venedikliler ile Bulgarlar açıktan açığa Palaelogos'u ilzam ettiler.[125]

Bu me'yusiyed içinde Cantacuzenos son defa olarak tekrar Türkler'e döndü. Orhan'ın göndereceği yirmibin askere para bulmak için payitahtının kiliselerini soydu. Ve Orhan'a Gelibolu Yarımadası kalelerinden birini vadetti.[126] Bu muavenet sayesinde Edirne'yi istirdad ve el an kaleyi muhafaza etmekte olan Matyas'ı tahlis etti. Sırplar Orhan'ın büyük oğlu Süleyman tarafından Dimotoka yakınında mağlubiyete uğratıldılar. Bütün Trakya ve Makedonya'nın büyük bir kısmı yeniden Cantacuzenos'a tabi oldu.[127]

1353'de Cantacuzenos kaybettiği sahayı yeniden ele geçirmiş ve taliinin en yüksek derecesine varmış görünüyordu. Yuhanis(John) Palaelogos taraftarları tarafından terk edilmiş ve Bozcaada'ya (Tenedos) nefy olunmuştu. Bunun tarafından bir entrika ile İstanbul'u yeniden almak teşebbüsü muvaffakiyetsizlikle neticelenmişti. Şimdi fiilen yegane hükümdar bulunan Cantacuzenos yeni bir imparatorluk sülalesi kurmak

---

122 Cantacuzenos, IV, 16-17, sh. 104-105, 108/111; 114-130. 19, sh. 133-135; 22, sh. 156; Gregoras. XVI, 1, sh. 795; XVIII, 2, sh. 876; Phr. I, sh. 40. Bu tarihi Cantacuzenos'un kızını Orhan'a tezvic ettiği tarih olarak gösteriyor.

123 Cantacuzenos IV, 30, sh.218-220; Gregoras, XXVI, 19, sh. 86 ve 22, sh. 88. Venedik Amirali Pisani'nin hareketini izah için Daru, Romanın'in tarihlerine bkz.

124 Villani, (Muratori) *Historia Venetiana,* XIV, 300, Canale, Nuova *Historia di Genova,* I, 222.

125 Cantacuzenos IV, 33, sh.246-247, 36. sh. 266. Cantacuzenos. 1351 de Bulgarları Stefan Dushan'a taarruz ettirmek teşebbüsünde bulunmuştu. Bkz. Cantacuzenos IV. 22, sh.162-166.

126 Gregoras. XXVIII. 20, sh. 150-151.

127 Cantacuzenos IV, 36, sh. 265-266; Gregoras. XLVII. 55, sh. IVI ve XVIII. 3, sh.167-178; Cantacuzenos IV. 24, sh. 247-250; Gregoras. XXVIII, 7, sh. 181-182.

zamanı geldiğini hissetti. Matyas'ı müşterek imparator (şerik-i saltanat) ilan etti.[128] Bu ikbal anında Orhan'ı yani kendisini bulunduğu mevkiye isal edeni unuttu. Kendisinin Osmanlılar'ı Avrupa'ya çağırıp onlara Makedonya ve Trakya'nın münbid vadilerini gösterdiğini ve Orhan'ın harp adamlarının kendisi ve oğlunun kumandası altında imparatorluğun askeri yolları üzerinden geçtiğini ve kendisinin bizzat Selanik, Edirne, Dimetoka, hatta İstanbul duvarları önünde Osmanlı ordularına resm-i geçit yaptırdığını unuttu.

XII

Osmanlı müverrihleri Avrupa toprağına Osmanlılar'ın ilk ayak basmaları tarihi olarak hicretin 758 (1356) senesini gösterirler. Ve Süleyman'ın bir mehtaplı gecede üçyüz harp eri ile Marmara denizi geçip Gelibolu ile Boğazın Akdeniz (Ege) müntehası arasında kâin Çimpe (Teympe) Kalesi'ni aldığını söylerler.[129] Bu geçiş müverrihlerin tasvirince romantik bir maceradır. Süleyman rüyasında ayın ışıklarının kendisi için Asya'dan Avrupa'ya doğru davetkar bir yol açtığını görmüştü.[130] Eski garp müverrihleri bu vakaya dair pek mütehalif tarihler verirler. Bazıları ilk geçişi Murad'a atfederler.[131] Birçokları Osmanlılar'ın iki ufak Ceneviz gemisi ile karşıya geçtiklerini ve bunların adedi altıbin olduğunu iddia ederler! Ve Cenevizliler'in adam başına bir düka altını aldıklarını ilave ederler. Bunların ifadelerine nazaran Avrupa'nın başına gelen bütün bu "Türk belası"nın sebebi Cenevizliler'in tamahkarlıklarıdır.[132] Gerek bu nevi hikayeleri ve gerek Osmanlı müverrihlerinin verdikleri tarihleri hiç tereddüt etmeden red edebiliriz.[133] Osmanlılar 1345'den beri Avrupa'da

---

[128] Cantacuzenos IV. 34. sh.250-253; 36, sh. 266; Gregoras. XXVIII. 19, sh. 188.

[129] Gelibolu'dan atla takriben altı saatlik mesafededir.

[130] Sadeddin, I, 58-63.

[131] Gilbert Cousin, *Opera,* I, 399 (Herhalde Drechsler'den kopyadır) ve Egnatius, *de Origine Turcarum* (Paris, 1539), sh. 29 1363 tarihini veriyor. Bunlar acaba Phr. I. 26, sh.80 deki kayda ittiba etmiyorlar mı?

[132] Her ikiside âteşin Venedikli olan Donado de Lezze, sh. 7 ve Paolo Giovio, ve haham Zoref (Rabbi Joseph), I, 235, bu gemilerin isimlerini, biraz farklı olarak vermektedirler. 1551 de Marmara'dan geçen Nicolas de Nicolay bu Cenevizliler hakkındaki rivayetin mahalli bir tevatür olduğunu söylüyor ve Çimpe kalesinin yerini Boğaz'ın Akdeniz (Ege) müntehasından birkaç mil ötede gösteriyor! Bkz. *Les -uatres livres des navigations,* sh. 58, (1587 tab'ı) ve Sunli, *Della Colonia Genovese in Galata,* II, 44-45 de Cenevizlileri bu iftiraya karşı şiddetle müdafaa ediyor.

[133] Bu tarih hakkında şüpheye katiyen mahal yoktur. Bkz. Cantacuzenos IV. 28, sh.277-280; Gregoras XXXIII. 67, sh. 222 ve XXVIII, 40-42, sh. 202-204; Villani, sh.105; Byz.

harp etmekte idiler. Buralara muhtelif fırsat ve vesilelerle külliyetli bir miktarda gelmişlerdi. Bunların Avrupa'ya ilk ayak basışlarında öyle esrarlı ve romantik bir şey yoktur. 1352'de Cantacuzenos Orhan'a Gelibolu Yarımadası'nda bir kale vadetmişti. Çinpe ya Süleyman'a verilmiş ya da Cantacuzenos'un vaadi ifa edilmeyince onun tarafından alınmıştı. Bunun için Asya'dan gizlice denizi geçmesine hacet yoktu. Osmanlı askerleri o zamanlar Avrupa tarafına istinas hasıl etmişlerdi. Reisleri Süleyman da bunlara müteaddid seferlerde kumanda etmişti.

Çimpe'nin işgalinden pek az sonra Gelibolu Yarımadası'nda sık sık vukua gelen zelzelelerden biri Gelibolu duvarlarından bir kısmını tahrip etmişti. Bu Süleyman için bir fırsat oldu. Derhal şehri işgal etti. Rahneleri tamir ve Bitinya'dan ilk Osmanlı müsta'mir kütlesini davet etti. Süleyman'ın askerleri Malkara ve (yarımadanın anahtarı olan) Bolayır[134] ve Tekfur Dağı'na kadar Marmara Denizi'nin Avrupa tarafındaki sahillerini alınca daha başka kolonilerde bunları süratle takip etti. Osmanlı piştar kolları İstanbul'dan bir iki mil mesafelere kadar ilerlemişler ve buralarda "kendi mülklerinde imişler gibi hareket etmişlerdi."[135] Bu istimar ve iskan o kadar surat ve suhuletle vuku bulmuştu ki insan bu müstamirlerin çoğunun eski yurtlarına avdet eden Rum mürtedleri olduğunu kabule meyl his eder.

Cantacuzenos şimdi ektiği siyasetin bütün mahsulünü topluyordu. Patrik Kalliktos (Callisetus), Matyas'ı takdisden imtina etti. Ve Cantacuzenos'u "Hristiyanları kafirler eline teslim etmiş ve bir Rus Prensi tarafından Ayasofya'nın tamiri için gönderilmiş olan paraları[136] Orhan'a vermiş" olmakla muaheze ve itham ediyordu. Hayatını kurtarmak için Galata'daki Cenevizliler nezdine kaçmak mecburiyetine kalan Patrik doğrudan doğruya Palaelogos tarafını tutmak kararını verdi. Cantacuzenos mevkiye girmek için Matyas'ı takdise razı olan başka bir patriki, Piloteos(Philotheus)'u intihab edince Kaliktos bunu aforoz etti. Piloteos mukabelede bulundu. Bunun üzerine Kaliktos John Palaelogos'a iltihak etmek üzere Tenedos (Bozcaada)'ya gitti.[137] Cantacuzenos İstan-

Annalen, Müller tab'ı, Sitzungs berichte der Wiener Akademia, IX. 392. Muralt, *Chronographic Byz*, II. 643.

134 Balkan harbinde bu yerin ismi geçmişti. Osmanlılar Çanakkale'yi müdafaa için ordularını burada bulundurmuşlardı.

135 Gregoras. XXIX. 26, sh.241.

136 Gregoras. XXVIII, 30, sh. 195-201.

137 Cantacuzenos IV. 37, sh. 270-272; 38. Sh. 276; Gregoras. XXIX. 17-38, sh. 234-336, sh.257.

bul'da da mevkiinin tam şahsi gayesine varmak için her türlü müşkilata galebe ettiğini düşüneceği bir sırada esassızlaştığını his edince kendisine karşı sadakatsizlik gösterdiğinden dolayı Orhan'a şiddetli serzenişlerde bulundu. 10.000 düka altını mukabilinde Çinpe kalesini yeniden satın almağı ve Orhan'ın Gelibolu'yu terk etmeleri için Osmanlılar'a emir vermesini teklif etti. Orhan bu kaleyi ne zaman isterse tekrar istirdad edebileceğini bildiği için Çinpe'ye ait fidye'yi kabul etti.[138] Gelibolu'ya gelince Allah'ın kendisine bahşettiği bir yeri geriye veremiyeceğini beyan etti. Filhakika Gelibolu kapılarını kendisine açan şey silahlarının kuvvetinden ziyade Allah'ın iradesi değil miydi? Cantacuzenos damadı ile bir mülakat yapmayı düşündü. Çünkü altın sayesinde Osmanlılar'ı geriye çekilmek hususunda ikna edebileceğini ümit ediyordu. İzmit Körfezi'nde bir buluşma kararlaştırıldı. İmparator mülakat mahalline geldiğine zaman Orhan'dan gelen bir haberci efendisinin hasta olduğu için gelemiyeceğini bildirdi.[139] Artık daha fazla müzakerata imkan kalmamıştı. İnkıta tamam olmuştu.

İstanbul'a avdetinden sonra Cantacuzenos Sırplar'a, ve Bulgarlar'a Balkan hristiyanları arasında tedafuî bir ittifak yapmaları lüzumunu musırran bildirmek için elçiler gönderdi. Bunlar "elinden geldiği gibi kendini müdafaa et" cevabını verdiler. İkinci bir elçi heyeti Çar Alexander'dan şu cevabı aldı. Üç sene evvel "Size Türkler'le olan kudsiyetşiken ittifakınızdan dolayı tevbihte bulunmuştum. Artık şimdi fırtına kopmuştur. Bunun avakibine Bizanslılar dayanmalıdır. Türkler bize karşı gelecek olurlarsa biz kendimizi nasıl müdafaa edeceğimizi biliriz."[140]

Rumların kendilerini taşkın ihtirası uğrunda feda etmiş olan bu adama karşı besledikleri infial 1354 teşrini sanisinde son tahammül noktasına varmıştı. İstanbul ahalisi bu John Palaelogos taraftarı olduklarını ilan ettiler. Cantacuzenos kendisini barikatlarla sarayda muhafaza mecburiyetinde kaldı. Katalonyalı vesair ücretli askerlerin yardımıyla işi biraz yatıştırmaya kalkıştı. Matyas'ın Edirne ve Tekirdağ havalisi valiliği üzerinde kalmak şartıyla İmparator ünvanını muhafaza etmesine müsaade olunduğu takdirde tahtdan çekileceği vaad ve teklifinde bulundu. Halkın hissiyatındaki fırtınanın bir sükun dakikasından cesaret alarak onları kendisinin anladığı gibi bir "vatanperverliğe davet" küstahlığında

[138] Herhalde, Cantacuzenos, IV. 38, sh. 276 da Çimpe için fidye verdiğini iddia ediyor.
[139] Cantacuzenos IV. 38, sh.283.
[140] Gregorovic'in eserinin bir lâhikasında zikrettiği Romence vakayiname Gregorovic, *Relations of Serbia with her Neighbouring Statetes*, principally in the Fourteenth and Fifteen th Centuries (1859, Kazan).

bulundu. Ve Sırplarla Osmanlılar tarafından zapt edilmiş olan vilayetleri istirdat için yapacağı seferde milletin kendisine müzaharet etmesi lüzumunu beyan etti. Utanmazlığın bu tarzda teşhiri her taraftan hakaret sesleriyle karşılandı. Cantacuzenos İstanbul'u Orhan'a teslim etmek istediği cürmüyle alenen itham edildi. İkinci bir isyan onu tahtdan çekilmeye mecbur etti. Bunun üzerine kendisi Manastır'a çekilip keşiş oldu. İrene de rahibe örtüsüne büründü.[141]

John Palaelogos menfasından avdet etti ve Kaliktos'u patriklik tahtına çıkardı. Matyas'ı saltanat hukukundan feragat ettirmek için birçok seneler muharebe ve müzakerelerle geçti. Nihayet 1358 senesinde V. John İmparatorluğun Makedonya ve Trakya'da kalan aksamı üzerinde[142] mutlak bir suretle hakim oldu. Fakat felaket bir defa vukua gelmişti. Filhakika Osmanlılar müstamir sıfatıyla Avrupa toprağına ayak basmış bulunuyorlardı.

Cantacuzenos otuz sene kadar eski Isparta civarında Mistra Manastırı'nda yaşamıştır. Bu müddet kendisinin ihtirası uğrunda memleketinin başına getirdiği tamir olunmaz felaketi ve vaktiyle üzerinde hakim olmak için her türlü yüksek ve necip insiyakları feda ettiği milletini nasıl mahv ve perişan etmiş olduğunu görmesi için kafi derece uzundu. Cantacuzenos ahlafın mahkemesi huzuruna bütün manasıyla müttehem olarak çıkmıştı. Filhakika uzun senelerini cihanın dağdağasından uzak bir yerde müdafaanamesini tanzim ile geçirmiş ve bize hayatının ve zamanının hikayesini bırakmıştır. Bunda kendisini müdafaa etmektedir. Fakat Cantacuzenosun hikayesini tamamlamak için elimizde Gregoras'ın şehadeti ve İtalyan siteleri ile Vatikan'ın vesaiki bulunmamış olsaydı bile kendisinin anlattığı vakayi onu mahkum etmek için kafi gelirdi.

Cantacuzenos fıtraten II. Andrenicus ve III. Androni-cus'tan çok daha kabiliyetli idi. Şahsi ihtirasını tatmin için giriştiği uzun ve hararetli mücadelede keskin, cesur ve icatkar bir reis olduğunu göstermiştir. Siyasi hayatının başlangıcında hakim bir nüfuza malik bir vaziyette bulunuyordu. Memleketini, ırkını, dinini, vatanını seven her fertte en iyi, en asil duyguları uyandıracak bir buhran ile karşılaşmıştı. Fakat John Paleogos yalnız kendisini seviyordu. Kendisine emniyet ve hürmet göstermiş olan dostunun kendisine tevdi ettiği dul kadın ve aciz çocuk -mukaddes bir emanet gibi- en yüksek bir vazifenin ifasında hakiki bir büyüklük göstermek için münasip bir fırsat teşkil ediyordu. Halbuki Cantacuzenos yalnız ölmüş bir adamın emniyetinden istifade etmek fırsat ve imkanını görmüştü.

[141] Cantacuzenos IV. 39-43, sh. 284-307; Gregoras, XXIX, 27-30, sh. 242-243.
[142] Cantacuzenos IV, 49, sh.358-360.

Bizans İmparatorluğu'nun sukutuna Cantacuze-nos'un sebep olduğunu söylemek aynı neticenin husulünü temin eden daha başka kuvvetleri bilmemek ve münferit şahsi bir iradenin cihanın mukadderatına bir şekil vermek hususundaki kabiliyetine pek fazla bir ehemmiyet atfetmek demektir. Bununla beraber cihan tarihi sahnesinde insanları idare eden fertler, sebepleri kendilerinde temsil eden şahsiyetlerdir.

Biz herşeyi onların etrafında topluyoruz. Cantacuze-nos'un seciyesi bize o zamanki Balkan Yarımadası'nın meşum zaafının sebeplerini izah etmektedir. Osmanlı fütühatına imkan veren şey dini ve ırki ma'şeri şuurun fıkdanı idi. Kan ve şahıs rabıtalarıyla birbirlerine sıkıca merbut olmak şöyle dursun bunlardan müteessir bile olmayan insanlardan bu geniş fedakarlık bu geniş vazife ve mesuliyet hissi nasıl beklenebilirdi?

XIII

1355'de Cantacuzenos Bizans işlerinde bir amil olmak mahiyetini gayb etmişti. Fakat Rumlar Orhan'dan o kadar kolaylıkla kurtulamadılar. Çünkü Osmanlılar bulundukları yerlerde kalmışlardı.

Süleyman Paşa'nın Saros Körfezi ve Marmara Denizi arkalarındaki arazide yapmış olduğu fütühatın derecesini az çok sıhhat ve katiyetle söylemek mümkün değildir. Fakat bu zatın Dimetoka'yı zapt ve Çorlu'yu[143] işgal suretiyle Edirne ve İstanbul arasını kat etmiş olduğunu biliyoruz. Bu yerler vakitsiz ölümünden sonra Bizanslılar tarafından tekrar alınmış ise de bu pek kısa bir zaman için idi. Murad devrinin iptidalarında Osmanlılar Trakya sahilleri boyunda sağlamca kökleşmişler ve daha içerilere doğru ilerleyip esaslı bir suretde yerleşmişlerdir.

1354 tarihinde Osmanlılar'ın Rumeli'ye ayak basmalarının tamir edilmez bir felaket olduğunu anlamaları üzerine Rumlar'da ani ve derin bir intiba husule geldi. Süleyman Paşa'nın Gelibolu Yarımadası üzerinde müslü-man müstamirlerini yerleştirmesinden bir sene evvel Philadelphia (Alaşehir) ahalisi kendilerini imparatorlar tarafından o kadar tamamen metruk his etmişlerdi ki Roma mezhebine dönmeleri vaadiyle doğrudan doğruya Papa'dan istimdad etmişlerdi.[144] Osmanlılar'ın Trakya'ya yaklaşmaları üzerine memleketin ahalisi herşeyi bırakıp kaçmışlardı. Başka yere hicret etmek için elinde parası olanlar derhal bunun çaresine bakmışlardı. Çünki kendi memleketlerinin taliinin değişeceğinden ümitleri yoktu.[145]

---

[143] Çorlu Balkan harbinin ilk ayı zarfında Osmanlı Erkan-ı Harbiye-i Umumiyesi Karargâhı, Lüleburgaz muharebesinden sonra da Bulgarların karargâh-ı umûmisi olmuştu. İstanbul'a karşı taarruz harekâtı buradan idare edilmiştir.

[144] Muralt, II, 640, no 10 not.

[145] Gregoras. XXIX. 34 sh. 224-226.

Bizans imparatorları vakanüvistleri Süleyman Paşa ordusuna karşı vaki olmuş kahramanca, muannidane bir mukavemet hakkında hiçbir rivayet kayd etmiyorlar. Millette hükümdarlarına karşı itimad uyandıracak veya iktidarsızlık gösteren bir sülaleyi hal edecek hiçbir saray teşrifat nazırı bir John yoktu. Rumlar Cantacuzenos'tan korkuyorlar ve bulundukları ümitsiz hali bunun Osmanlılar'la olan ittifakına mal ediyorlardı. Fakat John Palaelogos'a da daha fazla emniyet besliyemezlerdi. Çünkü o da kendisinin zayıf ve namert selefinden farklı olduğunu ispat edecek en ufak bir tarzda hiçbir gayret göstermemişti.

Bizanslılar o zaman Bizans İmparatorluğu'nun tama-miyetini altından yıkmak hususundaki planlarında bugünkü Osmanlı imparatorluğu'nun nüfuz ve hakimiyetini zaaf ve zevale uğratmak isteyen şarkta ticaretle meşgul ecnebilerden farklı olmayan Cenevizliler'in entrikalarından da korkuyorlardı.[146] Cantacuzenos'un nefy ve tağribi bunları Osmanlılar'dan kurtaramadı. Palaelogos'da kendilerini kurtaramazdı. Kendi kendilerini de kurtarabilecek bir vaziyette değildiler. Osmanlı fütühatına karşı durabilmek için kendilerine açık olan yegane yol hristiyan devletlerden birine teslim olmaları idi. Filhakika imparatorluğun bakiyyesini Venedik, Macaristan ve Sırbistan'a teslim tasavvurları bile nazara alınmıştı![147]

Fransa'da XIV. asırda Türkler yakın şarkta daimi bir amil gibi görülmüyorlardı. Garbi Anadolu'ya henüz **Turkuie** veya **Turkuemanie** ismi verilmiyor, belki "Türklerin ellerindeki arazi"[148] deniliyordu. İtalyanlar arasında böyle bir batıl hayal yoktu. Bunlar daha pek erkenden Türk kabilelerinin değilse de Osmanlılar'ın Anadolu ve Akdeniz'de kalmak üzere bulundukları fikrine gelmişlerdi.

1354'de Marmara üzerinden geçilerek Rumeli'ye girip yerleşme keyfiyeti Bizanslılar'ın zaaf ve aczini bilenler için alalade bir akın veya muvakkat bir iş addolunmu-yordu. Birçok seneler evvel Cenevizliler Orhan'ın dostluğunu temin hususunu kârlı bulmuşlardı.[149] 1355'de nafiz nazarlı iki Venedikli senotaya bütün hakikatı bildirmişlerdi. Bu yaptıkları iş küçük bir şey değildi. İstanbul'daki Baylo, Matteu Venier Osmanlılar'ın büyümesinden mütevellit tehlikeyi şiddetli bir ifade ile senatoya

---

146 1908 'de meşrutiyet ilanını takip eden beş sene zarfında Osmanlı imparatorluğunun birçok yerlerini gezdim dolaştım. Orada ticaret ile meşgul ecnebiler arasında Osmanlıların emellerine ve müteakiben uğradıkları müthiş ve ezici felaketlere karşı en ufak bir his besleyen pek az adam gördüm. Bununla tenkidatta bulunmak istemiyorum, fakat sadece bir vâkıayı zikir ve nakil ediyorum.

147 Schafarik, CVII.

148 Fransız kralı Flipp (Philippe) de Valois'in meclisinin 1332'de, neticesiz kalmış olan ehl-i salibin takip edeceği yol hakkındaki mütelaanâmesinde Anadolu kıt'ası yerine daima "la terre que les turcs tiennent" tabiri kullanılmaktadır. Bkz. Archives nationales Paris. P. 2289, sh.711-712.

149 Bkz.: Bu kitapta sf. 113 dipnot 119 - 120.

bildirmişti.[150] Marino Falieri daha ileri gitmişti. Bizans İmparatorluğunun çaresiz bir surette Osmanlıların pençesine düşeceğini göstermiş ve memleketdaşlarının bunlardan daha evvel davranmaları lüzumunu anlatmıştı.[151] Bunlar peygamberane sözler ve cüretkerane nasihatlardı. Filhakika eğer Venedik de o zaman 4. ehli salibi, kendisini sakatlayanlardan intikam almak için yolundan alıkoyan gözü yılmaz kör Duçe kıratında bir Dandolo bulunsaydı İslamiyet Avrupa'dan sürülüp çıkarılmış olacaktı.

John Palaelogos babasının tahtını istirdad ettiği zaman kendini Cantacuzenos gibi Orhan'ın hükmüne tabi buldu. Bu tabiiyet "Halil" meselesinde kendisini göstermektedir. Orhan ve Theodora'nın oğlu Halil, 1357'de korsanlar tarafından tutularak Foça'ya götürülmüştü. Orhan bu çocuk kaçırma keyfiyetinden kayınbiraderini mesul tuttu ve yeğenini kurtarması için ona müracat etti. 1358 şubatında Osmanlılar Süleyman Paşa kumandasında Trakya'da ilerlerken, biz V. John'un Orhan'ın emri ile olanca kuvvet ve kudretini Foça muhasarasında sarf etmekte olduğunu görüyoruz. Daha sonra kendisi İstanbul'a dönüp gelince, Orhan kendisinin tekrar yerine dönüp muhasarayı bizzat idare etmesi için kat'i emir vermişti. Bunun üzerine Yuhannis (John) hareket etmiş fakat yolda kendisinin kaybubeti üzerine endişeye düşüp muhasaradan vazgeçen donanmasına rast gelmişti. Bu kadırgaların kendisiyle birlikte tekrar geriye avdet etmeleri hususunda sözünü geçiremedi. Ve Orhan'a bu teşebbüsü muvaffakiyetle neticelendirmenin kendisi için maddeten imkansız bulunduğunu söyleyerek mazeret beyan etti.

Orhan nokta-ı nazarını katiyyen değiştirmedi. Çünkü artık Bizans İmparatorluğu üzerinde birinci hükümdar olmuştu. 1359 martında Kontantinos'un halefi tabi bir prens sıfatıyla Osmanlı mafevk hükümdarı ile Üsküdar'da mülakat etmek üzere gitti. Ve ancak Halil için verilecek fidyenin nıfsını ita etmek ve Trakya'daki yeni statükonun bilkuvve kabulünden başka bir şey olmayan bir sulh muahedenamesi imza eylemek suretiyle Orhan'ın gazabını teskin edebildi. Sulh, 10 yaşındaki kızının Halil'e nişanlanması suretiyle kat'i bir süretle mühürlenmiş oluyordu. Orhan'ın maiyetinde bir serseri oğlan gibi V. John Foça'ya tekrar gitti. Halil için ödenecek 100.000 altını verdi ve onu İznik'e getirdi. Orada hristiyan prensesin müslüman kuzeni ile nişanlanma merasimi muhteşem şenliklerle icra edildi.[152]

John Cantacuzenos Osmanlılar'ı Avrupa'ya sokmuş, John Palaelogos bunlarla muharebe etmeden Trakya'da kalmalarını kabul etmiştir. Bu itibar ile bu iki John arasında hiçbir fark yoktur.

---

[150] Romanın'ın *Cancelleria Secreta*, IV, 232 sinden nakl edilmiştir.

[151] Bu mektup "Jireçek" tarafından aynen neşr edilmiştir. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, sh.309.

[152] Gregoras. XXXVII. 52, sh.558; 59-63, sh. 561-563; 67-69, sh. 565-566; XXXVI, 6-8, sh.504-509; Cantacuzenos IV. 44, sh.320.

XIV

Orhan bu zikre şayan on sene müddetin nihayetinde irtihal etmiştir.[153] Yeni bir milletin babası olmak şerefi Osman'a ait ise, milleti tesis etmenin daha büyük şerefi de Orhan'a izafe edilmek icab eder.[154] İki nesil zarfında o kadar büyük işler yapmış, ve o kadar derin tebeddüller görmüş insanlar pek azdır. Halk ananesine göre Orhan daha Bilecik zaptında henüz 12 yaşında iken harp erleri meyanına dahil olmuş ve ganaim sırasında bir geline nail olmuştu. Hayatı muharebeler ile ve bunların neticelerini daimi surette müsmir kılmak yolundaki mesai ile geçmiştir. Maişet ve zevk itibariyle babası kadar sade idi. İznik'te fukaraya kendi eliyle ekmek ve çorba tevzi etmiştir.[155]

Eski garp müverrihlerinin ahlafa naklettiği şeyler Orhan'ın seciye ve evsakını tayin için bir esas teşkil edecek gibi değildir. Kendisi ne faziletsiz, ne gaddar ve ne de dessaftır. Göze çarpan üç esas vasfı tarihte büyük işler gören insanları temyiz eden vasıflardır: Maksatta vahdet, yorulmaz cevvaliyet ve feri işlerde hudutsuz bir iktidar. Hayatına mechul bir kabileye mensup bir köy genci gibi başlamıştı. 60 senelik siyasî bir hayattan sonra vefat edince Bizans İmparatoru'nun kayınbiraderi, Ceneviz hükümetinin dostu ve müttefiki, Trakya'nın bilkuvve hakimi bulunuyordu. Hayatının gayesi sikkeleri üzerinde bulduğumuz şu düsturda icmal edilmiştir. "Allah Osman oğlu Orhan'ın mülkünü daim etsin."

---

153 Orhan'ın umumiyetle kabul olunan vefat tarihi, Osmanlı menbalarına nazaran 1359 veya 1360'dır. Fakat itinakâr ve muktedir bir alim olan Jirecek, sh.321, not 10, bunu 1362 Mart olmak üzere kabule mütemayildir. Bu devir hakkında büyük bir karışıklık hüküm sürüyor. Burada Osmanlıların verdiği tarihin şüphesiz doğru olduğu fikrindeyim.

154 Fessler, *Geschichte von Ungarn*, II, 151 de "Osmanlı Devletinin hakiki banisi Orhan idi." diyor.

155 Miralay Cevad Bey, sh.254.

Harita 3

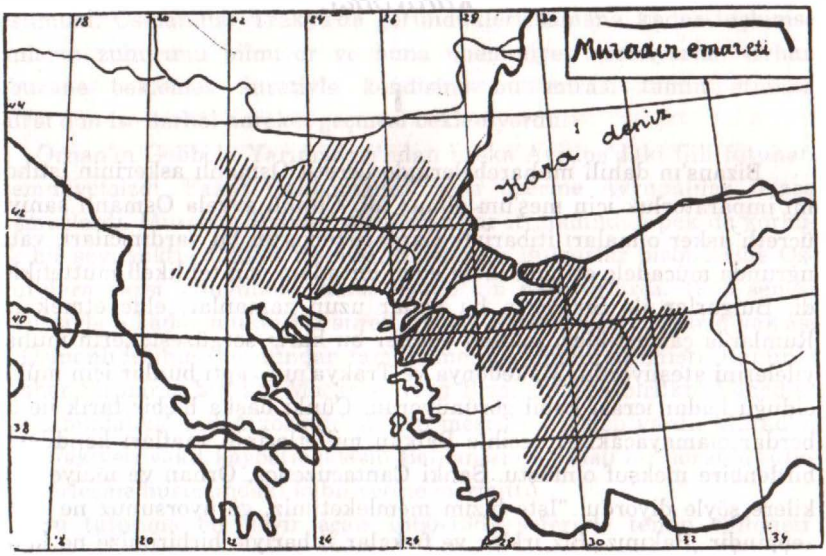

Murad'ın Emareti

ÜÇÜNCÜ MEBHAS

MURAD:

Osmanlılar Avrupa'da Bir İmparatorluğun Temellerini Kuruyorlar.

I

Bizans'ın dahili muharebelerinde ücretli Osmanlı askerinin istihdamı imparatorluk için meş'um olmuş idi. Çünkü evvela Osmanlı saniyen ücretli asker olmaları itibariyle Cantacuzenos'un bu yardımcıları, vatan uğrunda mücadele ettiğini iddia eden bir adam için tehlikeli müttefikler-di. Bulgarlar ile Sırplar'ın bu kadar uzun zamanlar, elde etmek için Rumlar'la çarpıştıkları münbit vadiler bu haris sergüzeştçilerin muhayyilelerini ateşliyordu. Makedonya ve Trakya'nın zaptı bunlar için mühim olduğu kadar icrası kabil görünüyordu. Çünki başka hiçbir tarik ile haberdar olamayacakları vecihle Balkan milletlerinin zaafları kendilerine birdenbire mekşuf olmuştu. Sanki Cantacuzenos, Orhan ve maiyetindekilere şöyle diyordu: "İşte bizim memleketimiz, görüyorsunuz ne kadar zengindir. Bakınız. Biz ırklar ve fırkalar itibariyle birbirimize ne kadar kin besliyoruz. Başımızda sırf hodgâm saiklerden başkasıyla müteharrik olmayan hükümdar ve rehberlerden başka kimse yok. Bizim için ne dinimiz, ne vatanımız artık bir mana ifade etmiyor. İşte askeri yollarımız da bunlar. Biz size yollarımızın en rahatını görüp tanımak, en iyi iaşe tarzlarını öğrenmek fırsat ve imkanını veriyoruz. Bizim rehberliğimiz altında kalelerimizin duvarlarının en rahnelebilecek yerlerini keşf edeceksiniz."

Murad henüz kendisini birdenbire Osmanlılar'ın riyasetine geçmeye salih kılacak kadar kumandanlık ve mesuliyet terbiyesi görmemişti. Ortada mevcut varis yanında pek ziyade gölgede kalmış ve hiçbir zaman hükümdarlığı hayalinden geçirmemişti. Mümtaz bir reis ve orduda bir mabud olan Süleyman Paşa, milletin tevveccü-hünü kazanan başka bir rakibe tahammül edemezdi. Orhan öldüğü zaman büyük oğlunun Bolayır'daki meşum sukutundan iki ay sonra Murad kendisini yeni ikballere hazırlamak için lazım gelen zamana malik olmadan emarete geçi-

rildi. Fakat ihzarat ve teçhizatını tamamlamak için "durunuz" diyemezdi. Ordu yürüyüş halinde idi. Ve artık Trakya'nın fethine kalkışılmıştı.

Osman ile Orhan kimse farkında olmadan bir ırk ve bir millet vücuda getirebilmişler, binaanaleyh henüz hiçbir mukavemete maruz kalmamışlardı. Çünkü Anadolu'daki o ufacık köşeyi Bizanslılar terk etmişlerdi. Sonra İstanbul'un Latinler tarafından zaptından itibaren İznik'in imparatorluk payitahtı olduğundan beri Avrupa ile olan ticari münasebetleri kesilmişti. Osmanlılar Trakya'da göründükleri zamana kadar hiçkimse bunların zuhurunu bilmiyor ve buna ehemmiyet vermiyordu. Orhan saburane beklemek suretiyle kendisine bu mirası temin etmişti. Murat'dan ise derhal hareket geçmesi bekleniyordu.

Orhan'ın Gelibolu Yarımadası'ndan başka Avrupa'daki fiili futuhatı ehemmiyetsizdi. Fakat Gelibolu'nun zaptı üzerine Avrupalılar telaşa düşmüşlerdi. Murad'ın Balkan yerli unsurlar ittihadından pek de korkacak bir şeyi yoktu. Çünkü Rumlar, Sırplar ve Bulgarlar birbirlerine Osmanlılara karşı olduğundan daha ziyade kin besliyorlardı. 1913 senesi vukuatıyla o kadar mukni bir surette ispat edilmiş olan bu tarih vak'ası ilk Osmanlı fatihleri tarafından tam kıymetiyle takdir edilmişti. Bununla beraber Sırplar'la birlikte Macarlar veya Bizanslılar'la birlikte Venediklilerin müdahalesinden korkulmak için meşru bir sebep vardı. Murad'ın muvaffakiyeti vakit kaybetmeksizin Balkanlar'da esaslı bir suretde tutunup yerleşme hususundaki kabiliyetine merbuttu.

Bu tutunma bir devir açan 1360-1361 seferiyle temin edilmişti. Murad'ın ilk himmetlerini şaşılacak muvaffakiyetler bekliyordu. Kendisi tecrübeli ve gün görmüş bir muharip değilse de maiyetinde babasından kalma kıymetli generaller vardı ki bunlara tamamiyle emniyet edebilirdi. Kendi tecrübesizliklerini gördüğü için Çandarlı Kara Halil'i vezir yaptı ve babası ile büyük babasının mücerrep dostu ve hadimi olan zatın re'yiyle hareket etmek hususunda tereddüt göstermedi. Çimpe'nin zaptında Süleyman'ın arkadaşı olan Lala Şahin'e beylerbeyi ünvanı verildi ve Trakya ordusu başkumandanlığı tevcih edildi. Gaye Edirne idi. Murad, Evrenos Bey'e de ikinci bir ordu verdi. Bunun vazifesi garp tarafından Sırpların hücumuna karşı müdafaa idi.[1]

İlk elde edilecek nokta Çorlu idi. Çünkü buranın zaptı Edirne'ye karşı harekât icra eden bir ordunun gerisini himaye edebilirdi. İstanbul'dan yalnız 46 mil mesafede bulunan bu şehir metinâne müdafaa gösterdi. Ve

[1] Sadeddin, I, 80.

hücum ile alınmak mecburiyeti hasıl oldu. Kumandanın başı kesildi, müstahfız kıtaat kılıçtan geçirildi. Ve hisarları yıkıldı.[2] Osmanlılar Çorlu müdafilerinin akıbeti haberini mümkün olduğu kadar uzaklara yaymak için tedbirler aldılar. Bu suretle ordularının önlerinde görüneceği sair şehirlere de bir ibret göstermek istiyorlardı. Evrenos Bey sola doğru ilerleyerek Dimetoka[3] ve sonra Gümülcine'yi zaptetti. Bu harekat Osmanlılara Meriç vadisi havzasını tasarruflarında bulundurmak imkanını temin ve Sırplar tarafından vaki olacak bir taarruz tehlikesini selb etti. Sağ cenahtan bir kol Karadeniz sahillerinden ilerleyerek Kırkkilise'yi zaptetti. Burası Edirne'yi kurtarmak için deniz ile nehir arasındaki dağlık araziden bir ordu getirmek suretiyle vaki olacak herhangi bir Bulgar teşebbüsünü men etmek için son derece mühim bir sevkül ceyş noktası idi.[4]

Çorlu'nun zaptından sonra Murad, Ergene'nin şimal kıyısınında kâin Lüleburgaz'a ilerleyerek orada Evrenos ve Lalaşahin orduları ile iktisal peyda etti. Kat'i muharebe Bunarhisar ile Eskibaba (Babaeski olacak) arasında vaki oldu. Edirne müdafiileri bu son noktaya kadar ilerlemişlerdi.[5] Bizanslılar'la Bulgarlar mağlup edildiler. Edirne'nin Rum kumandanı, ordusunun bir kısmıyla Meriç boyunca Enos'a[6] kadar inmeye muvaffak olabildi.

Tarihin dikkate şayan bir tesadüfüdür ki Osmanlılar'ın tam Avrupa'da kendilerine şanlı bir istikbal hazırlayan ilk muharebeyi kazandıkları yer 550 sene sonra Balkan Yarımadası'nda son yeisengiz makarları olmuştur.

Kumandanlarının firarından ve Babaeski hezimetinden sonra tamamiyle maneviyatları kırılan Edirne halkı Osmanlılar'a şehrin kapıları açmışlardı.[7] Murad Lalaşahin'i Edirne'de yerleştirip kendisi de karargahı Dimetoka'da kurdu[8] ve orada bir saray ve bir cami inşa ettirdi. Lalaşahin de Edirne'de yerleşmezden evvel muzaffer ordusuyla Meriç vadisi yukarlarına ilerleyerek Filibe'ye kadar gitti orasını alıp iyice tah-

[2] Sadeddin, I, 82; Hacı Halife, Rumeli, Sh. 19.

[3] Fakat Muratory, XIV, 672 de, Matteo Villani, keza bunu takip eden Leonclavius Dimetoka'nın 1361'de Orhan'a terk edilmiş olduğunu yazarlar.

[4] Barberini'nin Pachymeres, yazmasındaki kenar şerhine bkz. (Muralt, II, 630, no 9).

[5] Sadeddin, I, 84-85; Hacı Halife, Rumeli, 22.

[6] Bütün Osmanlı müverrihleri.

[7] Paris, Bibliyotek Nasyonal yazmaları, Türkçe yazmalar, no 79, sh.25; Leonclavius Annales. sh.30; Sadeddin, I, 85.

[8] Schéfer'in Bertrandon de la Broquiere tab'ında zikrettiği Muhlis Abdurrahman Efendi, sh.17, not 3.

kim etti. Ve nehir üzerine taştan bir köprü inşa ettirdi.[9] Filibe'nin işgali Osmanlılar için Bulgarlar'a karşı faideli bir harekat üssü vermekle kalmamış, aynı zamanda şimdiye kadar istifade edememiş oldukları derecede zengin bir varidat membağı temin etmiş bilhassa pirinç ziraatı üzerine vergi tarh etmek iktidarını bahş eylemiştir. Halbuki gerek Bulgarlar gerekse Sırplar Filibe etrafındaki pirinç tarlaları mahsulatına tabi bulunuyorlardı.

II

15 ay içinde Osmanlılar Trakya'nın başlıca sevkül ceyş noktalarına hâkim oldular. Zaruret saikasıyla başlanılan ve başarılan bu büyük sefer Murad'ın saltanatı ve Osmanlılar'ın Balkan Yarımadası'nda hakimiyetleri için uğurlu bir başlangıç idi. Avrupa bir defa daha "Kara Ölüm"[10] tarafından ziyaret edilmişti. Balkan milletlerinin maneviyatı tamamiyle kırılmıştı. John Palaelogos kendi payıtahtında bile halk tarafından o kadar sevilmez olmuştu ki Murad, John'i katletmek üzere Bizanslı birtakım hainlerin teşkil ettiği bir fesat heyetine dahil olarak imparatorluğun fethini tamamlamak tasavvurunu bile aklından geçirmişti.[11] Vakıa bu fesat cemiyetine tamamen dahil olmuş idiyse de teşebbüsün muvaffakiyetsizlikle neticelenmiş olması 1916'da Bulgar kuvvetlerinin Çatalca Osmanlı hatlarını delememiş olmaları gibi kendisi için hayırlı oldu. Çünkü temsil edilmemiş unsurların çok geniş ve seri bir surette hakimiyet altına alınması akabinde tahassul edecek felaket ani olduğu kadar da tamir kabul etmez birşeydir. Ve devamlı bir imparatorluk binası ancak tecanüs kanunuyla idare edilir.

Osmanlılar hâlâ miktarları mahdudi ve henüz millet sıfatıyla mevcudiyetlerinin ibtidasında bir ırk idi. Feth olunan arazideki ırkî anasırı temsil vetiresi daha Osman'ın Söğüt köyünü terk ettiği andan itibaren başlamış ve tavakkuf etmemişti. Çünkü Osmanlı devletinin vücudu bunun devamına tabidi. Bitinya'(Bursa ve havalisi) da Rumlar iki asırdan beri Türkler ve Müslümanlar'la birlikte yaşamışlar ve bunları iyi komşu bulmuşlardı. Binaenaleyh karşılarında temessüle mani olmak için ne ırki bir münaferet ne de Muhammed'in dinine karşı bir nefret mevcut değildi.

---

[9] Sadeddin, I, 89; Hacı Halife, Rumeli, 52.

[10] Villani bize 1360 daki bazı tahribatı bildirmektedir; ricominciata "in diversi paesi dei mona" Muratory, XIV, 653, 58, 690, 727.

[11] Kezalik, sh. 649-650. Murad'ın "Bir çok defalar İstanbul'u almak fikrine düştüğünü" yazar. Molte volte tentato di vincere Constantinopoli.

Kezalik ne mağlub tarafında kin ve korku ne galip tarafında gurur ve nahvet yoktu. Anadolu Rumları asırlarca müddeti muayyen birtakım siyasi ve iktisadi şerait ile ünsiyet peyda etmişlerdi. Nihayet bu şerait bunların ekseriyetinin talilerini Osmanlılar'ın yeni doğan ikbal yıldızına rabt etmelerine sebep olmuştu.

Balkan Yarımadası'nın bütün nüfusunu teşkil eden hristiyanların temsili meselesi yeni bir şey idi. Burada Murad'ın saltanının ilk iki senesi zarfında birdenbire Osmanlı boyunduruğu altına girmiş azim ve kesif hristiyan kitleleri vardı. Bunlar yeni efendilerini bilmiyorlardı. İslamiyet'in ne olduğundan haberleri yoktu. Bunları iradi ihtida suretiyle ve hüsn-i rızalarıyla temsil daha uzun zaman mümkün olamazdı. Osmanlılar'ın dine karşı olan vaziyetlerinde cezri bir tebeddül isteniyordu. Toptan katliam icrası kabil değildi. Çünkü Osmanlılar'ın bu yerli anasırın yerine koymak üzere müracaat edebilecekleri ihtiyat müsta'merleri yokdu. Sonra vaziyetleri henüz Anadolu'nun bir köşesinde hakimiyetleri altında bulundurdukları kimselerden serbestçe asker alabilmelerine müsait olacak kadar sağlam değildi. Makedonya ve Trakyalılar'ın cebren ihtida ettirmek suretiyle kazanmak ciheti de olamazdı. Hatta Murad'ın şimdiye kadar zaptedmiş olduğu yerleri elinde tutabilmesi için bütün askeri menabiini sarf etmesi lazım geliyordu. Esasen bir insanın takatının fevkinde işler gören bu kuvvete bir de zabıta yükünü ilave edemezdi. Hatta böyle bir tebdili din usulüne müracaata kalkışmış olsaydı bile ehli salip kâbusu onu korkutmaya kifayet ederdi.

Murad'ın müşavirleri bu temsil meselesini harp esirliğinin yarıcılığa tenzili ve yeniçeri takımlarının teşkili suretiyle hal etmişlerdir.

Osmanlı askerinin eline geçirdiği her esir üzerinde İslam dinini kabul ve onunla amel etmedikçe mutlak bir tasarrufa hakkı olduğunu kabul eden bir kanun ıstar edilmişti. Esirler ganimet gibi telakki olunuyordu. Bunlar ev veya çiftlik işlerinde kullanılabilirler veya umumi pazarda satılabilirler ve hükümetin beşte bir (hums-ı şer-i) hakkına tabi bulunurlardı. Köleliğin mucib olduğu meşak ve mihnetlerden ziyade zillet kaydı Rumlar için o kadar giran geliyordu ki[12] bunlar hürriyetlerini gaybetmektense dinlerini tebdil etmeyi daha hayırlı bulmuşlardı. Esirlerden köle edinmek hakkı fatihler için kadın ve odalık tedariki hususunda müessirdi. Çünkü bunların kendi kadınları yoktu. Harpte ölenlerden kalan dullar ve Rumlar'ın, Sırplar'ın, Bulgarlar'ın kızları, Osmanlı ırkını

[12] Finlay, IV. 45, 169.

artırmak için alet olmuşlardı. Birinci Murad'dan II. Mehmed'e kadar geçen yüz sene zarfında Osmanlılar kan itibariyle Yunanlılar ve Romalılar'dan sonra dünyanın en kozmopolit ve kudretli bir ırkı oldular. "Muhteşem Süleyman" devrinde bütün dünyayı titreten Osmanlılar'ın ecdadı Rum, Türk, Macar, Alman, Rus, Tatar, Moğol, Çerkes, Gürcü, Acem, Suriyeli, Arap idi. Kan zenginliği itibariyle son zamanlarda Osmanlılar'a muvazi olmak üzere gösterilecek yegane numune şimali Amerika müddehideleri ve Kanada'nın bugünkü ahalisidir.

Fakat bu köleliğin mukabil şıkkı olmak üzere meydana çıkan bil vasıta tebdil-i din usulü Osmanlılar arasındaki erkek nüfusu birden bire artırmadı. Hücum ile zaptedilen bir şehirde erkek nüfusun en raculi kısmı telef olmuştu. Mütebaki nüfus ise hayat ve hürriyetini satın alabileceklerden idi. Erkek köleler Murad'ın mütemadiyen hareket eden orduları için bir engel oluyorlardı. Esir alanlar bunun yerine fidye almağı daha hoş gördüler. Birçok şehirlerde ahali mücadele etmeksizin teslim oluyor ve teslim muahedesinde bunların hürriyeti temin ediliyordu. Zırai mıntıkalarda kölelik korkusu o kadar hissedilmiyordu. Osmanlılar henüz her yerde bu gurubu sürüklemek için ne vakite ne de kuvvete malik değildiler. Balkanlarda her yerde dağlara iltica pek kolaydır. Çünkü muhakkak ki çiftçilerin yokluğu pek yüksek kıymetteki tımar arazisini tamamen kıymetten düşürecek, iaşe mevaddı hususunda bir kıtlık veya mahsulat vergisi üzerinde bir tenezzül meydana getirebilecekti. Hristiyanların hakkından gelmek için yapılacak daha başka tazyik çaresi keşfedilmek lazım geliyordu.

Osmanlı müverrihlerinin beyanınca, meşhur yeniçeri teşkilatı Orhan'ın eseriydi.[13] Aile ile rabıtasını kesmiş ve herşeyden evvel hükümda-

[13] Sadeddin, I, 42. Hammer, I, 384-385, VIII. Osmanlı müverrihlerinin Bizans müverrihlerinin hilafına olmak üzere bu ifadede müttefik olduklarını söyler. Askerî tarih nokta-i nazarından zamanımızın salahiyetdar bir müellifi olan Miralay Cevad Bey bu meseleyi memnuniyet ve kanaat vermeyen bir tarzda intikad etmektedir. (sh.25) de tarih olmak üzere 726 (1326) gösterdiği halde (sh.78)de bunu 730 (1329) olmak üzere kayd etmektedir. Eserinde hiçbir menba zikretmiyor, çünkü yoktur. Aynı zamanda (sh.54) de I. Murad'ın yeniçeriler için kanunlar meydana getirmiş olduğunu kabul ediyor. Eski Avrupa müverrihleri arasında bu hususta çok tahalüfler vardır. Spandugino, sh. 185. Bunların menşelerini Osman'dan ve isimlerini "Ser" köyünden getiriyor. "Bunlar Ser delikanlıları idi" diyor. Ricaut, 1682 tab'ı, Osman'a atıf ediyor. Chalcocondylas Latince tâbı, üzerine tesir icra eden Reineccius (Bkz. Migne tab'ı, sh.26, not 11). Osman'ı müessis gösteriyor ve isimlerini "januae"den getiriyor. "Bunlar muhafaza bölükleri idiler Costodes corporis" diyor. Leunclavius, Pandectes, sh.129, bu nazariyeyi intikad etmekle beraber hiçbir neticeye varmıyor. Gioevio Geuffraeus ve Nikolay sh.87 menşelerini İkinci Murad'a atf ediyor. Filhakika onun zamanından evvel yeniçeriler Avrupa'nın dikkatini celb etmişlerdi. D'Ohson, VIII, 311, II. Mehmed'e kadar muayyen bir teşkilatları ol-

rın şahsına hizmet etmek üzere terbiye ve talim edilmiş olan bu kapıkulları, Orhan ile birlikte meydana çıkmış olsalar gerektir. Eğer böyle ise bu Mısır Sultanı tarafından Memlükler'in[14] teşkili ile tatbik mevkine konmuş olan bir fikrin kabulünden başka bir şey değildi. Fakat cebri ihtidaya vasıta olmak üzere hristiyan gençlerinin Osmanlı ordusuna alınmasının Murad'dan evvel mevcud olduğuna ait hiç bir delil yoktur. Filhakika müverrihler yeniçerilerin münhasıran Avrupa'daki hristiyanlardan alındığı hususunda müttefiktirler.[15] Böyle bir şeyi iptida Orhan'ın tasavvur etmiş olması müstebaddır. Çünkü bu keyfiyetin halline medar olduğu mesele Orhan'ın vefatından evvel henüz zuhur etmemişti.

Yeniçeri teşkilatının cebri ihtida için bir vasıta olup Osmanlı ordusunun kuvvet ve müessiriyetini artırmak maksadıyla ihdas edilmemiş olduğu Osmanlı tarihinin ilk günlerindeki yeniçerilerin adedi hakkında elde mevcut kuyudat ve rivayetlerle sabittir. Murat ile Bayezid bin veya bundan az miktarda yeniçeriye malik olmak üzere gösterilmektedirler. Bayezid'in oğulları arasındaki dahili çarpışmaların devam ettiği on senelik tezepzüp içinde yeniçerilerin hiçbir rolü yoktu. Fatih Mehmet[16] zamanında yalnız 1200 yeniçeri vardı. Osmanlı İmparatorluğu Muhteşem Süleyman[17] zamanında kemalinin zirvesine vasıl olduğu zaman miktarları 20.000 idi. II. Mahmud'un ise ordusunda 140.000 kişi vardı.[18] Bu rakamlar gösteriyor ki bu o kadar meşhur Osmanlı askeri teşkilatı, inhitat devrine kadar kuvvetli bir amil olamamıştır. Yeniçeriler umumen zannedildiği gibi XIV. ve XV. asırların fütühat muharebelerinde Osmanlı muharib kuvvetinin esas unsuru değildiler. Bunların Osmanlı tarihindeki büyük rolleri artık yapılmış olan fütühatın muhafaza ve müdafaası idi. Yeniçerileri tensik ederken Murad şüphesiz ki şahsına karşı sadakat ve merbutiyetlerine tamamen itimat edebileceği bir hassa ordusu teşkili arzusunun tesiri ile hareket etmişti. Fakat başlıca gaye Makedonya ve

---

ınadığını söylüyor. Mignotise, I, 119-120, I. Murad'ın bunları teşkil ettiği nazariyesine taraftardır.

[14] Seignobos, Umumi Tarih, II, 224.

[15] Miralay Cevad Bey, sh.251'de diyor ki: "Nesillerce devam eden mücadelelerden sonra Anadolu Rumları kendilerini toplamaları için tekalifden muaf tutulmuşlardı. Fakat yıpratıcı mücadeleler Balkan yarımadasında da daha az kesretli ve daha az şiddetli olmamıştı." Gibbons'u, Anadolu müslüman ve hristiyanları harbe elverişli olmadığı için devşirmenin Avrupa'da yapıldığı yolundaki mülahazası, büyük ingiliz müverrihinin yeniçerilerin hikmet-i vücudunu anlamaktan ne kadar aciz kaldığını göstermektedir.(Mütercim)

[16] Hammer, I, 126.

[17] Miralay Cevad Bey, sh.90.

[18] Keza.

Trakya'daki hristiyan anasırını erkek kısmından tecrit etmek idi. Çünkü bu erkekler şahsi menfaatleri kendilerini milliyet ve dinlerini terke sevk ettiğini kendi kendilerine göremeyecek anlayamacak kadar fazla mutaassıp ve fazla cahil idiler.

Murad'ın "devşirme kanunu" Avrupa'da feth edilmiş olan mıntıkalardaki hristiyan gençlerinden haraç bedelinin tediyesi suretiyle askeri hizmet mecburiyetinden kurtulma imtiyazını nez'ediyordu. Osmanlılar bu hristiyan gençler arasında istediklerini seçip yurtlarından ve akrabalarından ayırarak İslam dinine sokmak hakkını kendilerine tahsis ediyorlardı. Bunlar sultanın hassa bölüklerinde talim görüyorlardı. Doğrudan doğruya sultanın emrinde bulunuyorlar ve ondan muayyen meratibe göre ulufe alıyorlardı. Alâmetleri kase ve kaşıktı ve zabitleri de sahra matvahı vezaifini temsil eden birtakım isimler alıyorlardı.[19]

Yeniçerilerin teşkilatına dahil Avrupa müverrihlerinin müttefiken kabul ettikleri bu fikirden ayrılmak mecburiyeti his olunmaktadır. Bunların çok noksan itikatları bir Fransız müverrihi tarafından şu yolda icmal edilmiştir. "Bu, galipler tarafından mağluplardan alınan en korkunç bir insan eti vergisidir..." Osmanlıların asırlarca müddet Avrupalılar tarafından bir nefret mevzuu ihdas edilmelerine hak vermektedir. İlave edelim ki bu garip asker alma usulu ile birlikte Osmanlılar aynı zamanda hristiyanların en raculi unsurunu ortadan kaldırmak ve mağlupların eline silah vermeksizin kendi askerlerinin miktarını iki kat artırmak çaresini bulmuşlardır."[20]

Silah altındaki yeniçerilerin hakiki miktarı fütühat devri sultanlarından birine tatbik edildiği takdirde bu intikadın son kısmını tamamen cerhetmektedir. Mağlupların ellerine silah vermek meselesine gelince göreceğiz ki Murad ile Bayezid kendi beyleri tarafından sevk ve idare edilen hristiyan tebalarının harpteki hizmetlerinden haberdar idiler. Çocukların yurtlarından alınmaları, hristiyanlık mirasından mahrum kalmaları insani ve dini hassasiyetler için bir darbe teşkil eder. Fakat biz Murad ve Bayezid devrinin Osmanlılar hakkında kendi asırlarındaki hristiyanlar vasıtasıyla hükmedebiliriz. Filhakika Osmanlılar'ın fütühat usullerini İspanyollar'ın mağribilere, İngilizler'in Fransız ve İskoçlar'a, İtalyanlar'ın bir başkasına karşı olan usulleriyle mukayese ettiğimiz takdirde teslim etmemiz icap eder ki Murad yeniçeriliği teşkil etmekle çok insani, ferasetkârane ve son derece muvaffakiyetli bir fikir keşfetmiştir.

[19] Ayn.yerde, sh.55-56; Ducas, sh.16, Leuncl., Annales, sh.34; Ricaut, sh.358-359.
[20] Lavallée, I, 190-191.

Cahil Balkan köylüleri –hassaten Slav unsuru– erkeklerine kızlarından çok ehemmiyet verirlerdi. Ordu için asker toplama onlara, harem için kadın toplamadan daha müthiş bir darbe gibi geliyordu. Çünkü seçilen en gürbüz, babacan delikanlılardı. Bu ise kesenin bağlarına olduğu kadar kalbin tellerine de dokunuyordu. Anadolu Rumları hassaten şehirdekiler ecdadlarının dinlerine karşı olan hamiyetlerinden ziyade askeri tekalife tahammül hususundaki şevklerinin yokluğundan dolayı müslüman olmaktan korkuyorlardı. Makedonyalı Rumlar, Bulgarlar ve Sırplar ise silah taşımayı tabii bir mecburiyet biliyorlardı. Döğüşme onlar için hayatın bir kısmı idi şu halde erkek oğlun hasat yardımı olmamasından ise Muhammed'in dinini kabul etmek onlarca daha müreccah idi. Devşirme tatbik olunacağı korkusu neticesinde toptan ihtidalar vuku bulduğu Murad'ın maiyetinde 1000 yeniçeriden fazla asker bulundurmadığı keyfiyetinden mantıken istidlal olunabilir.

III

Bizans İmparatorluğu, Murad'ın Avrupaya ilk seferinden sonra hatta muvakkaten olsun kendini toplayamadı. Dimetoka ve Edirne'nin sukutlarının pek az müddet akibinde Filibe'nin düşmesi 18 ay içinde imparatorluğun mukadderatını yeniden düzeltmek ümidini ref etmişti. Trakya'da Bizanslılar elinde kalan daha birçok yerler vardı. Fakat Ergene ve Meriç vadisindeki kalelerin teslim olmaları Bizanslılar'ın askeri nüfuzlarını mahvetmiş ve bütün memleketin pek az zamanda hakimiyet ribkası altına girmesi için zemin hazırlamıştı. Trakya ile esas Balkan sıra hattının cenubundaki büyük ova mahsulatının elden çıkması imparatorluğun hazinesini Selanik ve İstanbul limanları rüsumuyla belediye vergilerine tabi bırakmıştı. Bundan sonra daha 90 sene kadar imparatorluğun yalnız gölgesi kaldı. Fakat Konstantin'in halefleri elinde ne kadar nüfuz ve kudret kalmış olursa olsun bu Balkan Yarımadası'ndan ziyade garbi Avrupa'da idi. Meşhur eski Bizans'tan Edirne'nin sukutuna kadar devam eden 1030 senelik mevcudiyet bir iki senede zail olamayacak kadar derin idi. İnhitat, asırlardan beri devam ediyordu. Nihayi inkıraz da tabii birkaç nesil devam edecekti.

Bizanslıların kati zilletleri V. John Palaelogos'un Filibe'nin zaptından pek az sonra Murad ile yapmaya mecbur kaldığı muahade de görülmektedir. 1362 nihayetlerinde veya 1363 baharında John, Trakya'da e-

linden çıkmış olan yerleri gerek münferiden hücum ile ve gerek Sırplar veya Osmanlılar'ın sair düşmanlarıyla birleşmek suretiyle yeniden almaktan ictinab etmeyi taahhüt ediyordu. Buna ilaveten Murad'a Anadolu'daki düşmanları olan Türk emirlerine karşı yardım etmeyi vadediyordu.[21]

Bu muahede imzalandıktan sonra Murad Ankara'ya kadar yaptığı muvaffakiyetli bir seferin akabinde eline geçen yeni memleketlerin tensiki işleriyle uğraşmak üzere Bursa'ya çekildi. Bu sırada Anadolu'daki komşularıyla asyadaki müslüman hükümdarlarına Trakya'daki muzafferiyetlerini bildirmek üzere yazmış olduğu mektuplar henüz kendisini Anadolu'nun sair büyük emirlerine karşı mafevk bir hükümdar vaziyetini takınabilecek derecede kudretli hissetmediğini vazıhan göstermektedir. 1363 baharında Bursa'da bulunduğu sırada vukua gelen bir hadise Murad'ı Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatına şekil veren ani bir karar ittihazına sevk etti: Avrupa'da Osmanlılar'a karşı ilk ittifak meydana gelmişti.

IV

Filibe'nin sukutundan sonra Rum kumandanı kaçmaya muvaffak olmuş ve Sırp hükümdarı Kral V. Urosh'a iltica etmişti.[22] Ona Osmanlılar'ın adedi az olduğu, vaziyetleri gayri emin bulunduğunu ve Sırplar Osmanlıların Trakya'da sağlamca yerleşmelerine kadar bekledikleri takdirde nasıl bir tehlike hasıl olacağını belagatla anlattı. Papa V. Urban'ın teşvikiyle Eflak ve Bosna prensleri Macaristan Kralı Layoş ile birlikte Yukarı Makedonya'da Sırplar'la birleştiler. Rum mültecisinin rehberliği altında Edirne'yi istirdat için süratli bir yürüyüş hareketine kalktılar. Bu ehli salip mahiyetinde olarak teşebbüs edilmiş bir seferdi. Müttefiklerin adedi nihayet yirmibin kadardı.

Lalaşahin'in kumandasında onikibin'den fazla asker yok gibiydi. Bunlardan bir kısmı da zaptedilmiş olan şehirlere dağılmış idi. Havadisleri işidir işitmez hemen Trakya'ya dönmeye şitabeden Murad, Marmara denizi üzerinde Kapudağ civarında Katolonyalılar'dan kalma ikinci nesle mensup gürültücü bir çete elinde bulunan bir kaleyi zapttedmek mecburiyetiyle biraz alıkonmuştu. Bunları arkasında bırakmaktan korkuyor-

[21] Phr, I, 26, sh.80; Chalc. I. sh.25; Michand, Ehl-i salib Tarihi*(Hist.des Croisades)*, V, 275.
[22] Sadeddin, I, 91.

du.[23] Bunların cenup komşularıyla birlikte kendisinin Anadolu'daki ülkesine karşı bir hareket yapmak için fesat kurduklarından şüphe ediyordu.

Eğer Rumlar ehl-i salip ile birlikte hareket etmek kudret ve iradesini göstermiş olsalardı Osmanlılar'ın Trakya'daki hakimiyeti başladığından çok daha az bir zamanda bitmiş olacaktı. Fakat bunlar hiçbir hareket göstermiyorlardı. Filhakika Bizans müverrihlerinden biri John Palaelogos'u Osmanlılara yardım etmekle itham etmektedir![24] Lala Şahin ahiren zapt edilmiş olan şehirlerden ehli salibe karşı gitmek üzere "Hacı İlbey" kumandasında 10.000 kadar asker toplayabilmişti. Lalaşahin'in maksadı bu orduyu tamamen müdafaada bırakmak idi. Hacı İlbey bunların Meriç'i geçmelerine mani olabilseydi, bunlar Enos'un istikametinde Cenub'a dönmeye mecbur olacaklardı. Bu takdirde Lala Şahin vuku bulacak üç şey üzerine istinad edebilirdi: Ya ehli salip içinde ihtilaflar çıkacaktı. Ya Rumlar, Sırplar'ın Enos ve Denize yaklaştıklarını görünce telaşa gelecekler ve ehli salibe hücum edeceklerdi. Ve yahut da Murad ordusunu Çanakkale'den geçirmeye vakit bulabilecekti.

Lakin Hacı İlbey ehli salibi nehri geçmekten menetmekten daha iyi bir şey yaptı. Esasen bunlar nehri geçmişlerdi. Ve hiçbir mukabele görmeksizin Meriç'i geçmelerini bir akşam ziyafet ve şenliğiyle tesîd ediyorlardı. Hacı İlbey bunları sarhoşluk sersemliğiyle uyurlarken bastı.[25] Ve Gideon gibi pervasızca üzerlerine düştü. Ehli salip bozguna uğrayarak kendilerini gerideki nehre attılar. Kıtalden ve boğulmadan kurtulabilenler alelacele firar ettiler. Tekrar birleşmek için bir teşebbüs olmadı. Setirya(Styria)'nın şimal hududunda Semmering Alpleri'nin eteği civarında Mariazell denilen küçük bir kasabada Layoş tarafından kendisini bu muharebede ölümden kurtarmış olduğu için Meryem namına vakıf olarak inşa edilmiş olan bir kilise elan mevcut bulunmaktadır.[26]

Lala Şahin Osmanlılar'ı tamir edilemez bir perişanlıktan kurtaran maiyetindeki kumandanının cüretkarlığını mükafatlandıracağı yerde müthiş bir kıskançlık tehevvürüne tutuldu. Filhakika bu havadisi alır

[23] Bu koloni Biga'da idi. Bkz. Lahika B, sh.374.

[24] Phr. I. 26, sh.80.

[25] Katona, X, 393.

[26] Chalcocondilas, I, 30 ve Haham Joseph, I, 240 bu muharebeyi s.1970 de aynı yer civarında ve aynı netice ile vuku bulan Çermen (Cernomen) muharebesiyle karıştırıyorlar. Fakat burada muhakkak ki iki ayrı muharebe olmuştu. Birincisi Macaristan kralı Layoş'da iştirak etmişti. Nasıl ki Mariazell'de gösterilen tarih ile Fejer'in *Cod.Dipl.Hung* külliyatının 9. kısım, VII, sh. 212 deki vesika bunu göstermektedir. Bkz. Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmunds*, I, 87. Vambery'nin *Story of Nations Series* külliyatında *Hungary* ünvanlı eserindeki sh. 171, tafsilat tamamen esassızdır.

almaz düşündüğü yegane şey Hacı İlbey'in kendisini bu büyük zafer şerefinden mahrum bırakmış olduğu idi. Onun için bu pek muvaffakiyetli maiyetini zehirletti.[27]

Osmanlılar'a karşı teşkil edilen ilk ehli salibin bu ani ve külli muvaffakiyetsizliği Murad'a yanlış bir emniyet hissi vermedi. O kendisini mahvetme derecesinde tehdid eden bu tehlikenin muvaffakiyetle karşılanışını taşkınca bir sevinme ve himmetini gevşetme için bir fırsat değil bilakis böyle bir dersten ibret almış olmak için olanca kuvvetiyle tetikte bulunmak lüzumunu bildiren bir saik telakki etti. Meriç Muharebesi Murad için bir tenbih mahiyetinde idi. Tehlike yeniden başgösterebilirdi. Ve nitekim gösterdi. Şimdi artık onun için ya Asyalı bir emir kalmak veya Avrupalı bir hükümdar olmak yani ya en evvel nüfuz ve sultasını sair Anadolu emirleri üzerine infaza kalkmak veya Balkan Yarımadası'nı fethe çalışmak şıklarından birini ihtiyar etmesi lazım geliyordu. Hülasa Osmanlılar Avrupa tarafında mı yoksa Asya tarafında mı müdafaa da kalmalıydılar?

Murad saltanatını Balkan Yarımadası'nda kurmaya karar verdi. Vakıa Anadolu dağlarına ve vadilerine gözatmıyor veya Toroslar'a kadar uzanmaya hırsı kafi gelmiyor değildi. Fakat şu hakikati görecek kadar bir görüşe malikdi ki Osmanlı ırkı Anadolu'daki Türk unsurlarını yalnız kendi anasırı ile tedricen temsil edemezdi. Irk ne tarzda inkişafa başladı ise yine o tarzda yani Avrupa'ya karşı davranabilmek ve Bizans imparatorluğu'nun mirasını idare etmek için lazım gelen inceliğe siyaset bilgisine ve teşkilat kabiliyetine malik yegane unsur olan muhtelif cins hristiyanların asli nüfus meyanına ithali ile devam etmeliydi. Avrupa'dan Anadolu ve daha öteleri feth edilebilirdi. Asya'dan ise Avrupa'nın hiçbir kısmı feth edilemezdi.

Osmanlıların Murad devrine dair yazılı kuyudatı yoktur. Murad'ın ne düşündüğünü ve zamanındakilerin ne düşündüklerini veya ne düşündüğünü söylediklerini okuyup anlamak için müracaat edebileceğimiz bir menba mevcut değildir. Fakat biz onun icraatından düşüncesini anlayabiliriz. Bu noktada herhangi bir şüpheye mahal yoktur. Trakya'daki ilk seferden sonra Murad, Bursa'ya dönmüş ve oradan etrafa tarihli mektuplar göndermiştir. Evvela komşularına karşı taarruzi bir sefer planını düşünmüştür. Fakat Meriç muharebesinden sonra Bursa'yı bırakıp

[27] Sadeddin, I, 94.

Dimetoka'ya geçmiş ve üç sene sonra 1366 da Edirne Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk hakiki payitahtı olmuştur.

Bursa'nın Osmanlı tarihindeki yegane mevkii hakkında yazılmış olan bütün şeylere rağmen Osmanlılar için burası Saint Denis'in Fransızlar ve Winchester'in İngilizler için olduğundan daha fazla bir şey değildi. Osmanlılar hiçbir zaman İstanbul'da kendilerini "evlerinde" hissetmemişlerdir. Tarihi ve mimari noktadan denilebilir ki daima daha büyük bir mazinin gölgesi altında kalmışlardır. Edirne ise Adriyan zamanlarından beri ehemmiyetli bir şehir ise de en büyük ihtişam ve şerefini Osmanlı sultanları zamanında görmüştür. Filhakika "ay ve yıldız" Viyana ve Kahire'nin duvarları altında, İtalya sahillerinde ve Acemistan içlerinde görülünceye kadar dairesi tedricen genişledikçe etrafa dehşet salan ve kuvvet ve tesiri artan şarka ve garba müteveccih seferler burada tasavvur edilmiş ve bunlara buradan ibtidar edilmişti. Osmanlı tarihi mütetebbileri içinde "bâb-ıâli"nin Balkan Harbi akibinde Edirne'nin Osmanlılar için mukaddes bir belde olduğu yolundaki itirazını tasdikten imtina edecek kimse olamaz. Lala Şahin'den Şükrü Paşa'ya kadar Osmanlılar'ın en iftiharlı ve kıymetli hatıraları Edirne'dedir. İnsana dehşet ilka eden ve inhitat halinde bile son derece güzel olan büyük camii, buranın vaktiyle ve şimdi ne olduğunu göstermek için bir numune teşkil eder.

Murad'ın kararı halefleri tarafından kabul edilmişti. Hatta İstanbul'un zaptından sonra bile Türk sultanlarının birçoğu payitaht şehrinden ziyade Edirne'de kendilerini daha "evlerinde" hissetmişlerdir. Bir asırdan fazla bir müddet Osmanlılar hemen bütün kudretlerini münhasıran Avrupa fütühatına tevcih ettiler. Asya'da yaptıkları şey hep Avrupa'daki sayısız muvaffakiyetlerinin bir neticesi idi. Evvelinden sonuna kadar Osmanlı Hükümdarlığı'nın müslümanlar üzerine yayılması hep Avrupa'da devşirilmiş ve harpte pişmiş kendileri veya cedleri hristiyan birtakım askerler vasıtasıyla idi ki bunların damarlarında Yunan, Rum, Got ve Hun, Arnavut veya Slav kanı vardı.

V

1365'de Murat harici âlem tarafından da Bizans İmparatorluğu'nun aşikar varisi sıfatıyla malik bulunduğu hakim mevkiinin ilk defa tanındığını gördü. Bu Dalmaçya sahilindeki mamur Ragoza Cumhuriyeti'nin

Ragoza tacirleri için Osmanlı memalikinde serbest ticaret temin edecek bir muahade akdine müteallik bir teklifi idi. Hiçbir kayda tabi olmayan ticari imtiyazlara mukabil cumhuriyet her sene azim bir meblağ ita etmeyi kabul etmişti ki bunu verenler hediye addediyor, alanlar ise daima haraç telakki ediyorlardı.[28] Mamafih ibtidalarda bunun mahiyeti ne olursa olsun hediye az zaman sonra haraç haline geldi. Çünkü birkaç sene sonra Ragoza Cumhuriyetinin vücudu Osmanlı sultanlarının hayirhahlığını satın almak sayesinde mümkün oluyordu. Ragozalılar'ın acizlikleri arttıkça haracın miktarı ziyadeleşiyordu. Orhan ile Cenevizliler arasında ahkamını ve hususiyetini bilmediğimiz itilafnameyi istisna edecek olursak, Ragoza ticari muahedesi Avrupa sitelerinin ve milletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ticaret ve açık denizlerde seyrüsefer etmek hakkını satın aldıkları muahedelerin uzun sırasının bir neticesidir. Osmanlılar birçok ahvalde tacirleri soymak veya bunların ticaretlerini men etmekten tevakkiden başka hiçbir taahhüdde bulunmadıkları için zorla aldıkları hediyeler fidye-i necattan başka bir şey değildi. Osmanlılar'ın bahri kuvveti kırıldıktan sonra Berberiyeli korsanlar vaktiyle ufak bir mikyasta Ragozalılar tarafından başlanmış olan bu usule tevarüs etmişlerdir.

Murad yazı bilmiyordu, imza etmesi için Ragoza muahedenamesi kendisine getirildiği zaman elini mürekkebe koymuş ve kağıt üzerine parmaklarının izini bırakmıştı. İşte ondan sonra Osmanlı hanedanının resmi imzası olan *Tuğra*'nın aslı budur.[29]

VI

Murad Edirne'de yerleştiği ve Makedonya ile Bulgaristan'ın fethi için planlar kurduğu sırada yeni bir ehli salib'in tehdidine uğradı. Neticesi boş çıkmış olmasına rağmen yahut daha doğrusu bilhassa bu sebep için Savova Kontu Amedéo Savoy'ın 1366 seferi nazarımızı celbe layıktır. Zira bu da Amiral Boucicaut'un 1399'da Cenova'dan yaptığı sefer gibi henüz yükselen Osmanlı kudretinin gayesi bir ve azimkâr bir ehl-i salip kütlesi tarafından ne kadar kolaylıkla ezilebilecek idiğine ve şark ile garbın Rum

[28] Miltitz, II, Birinci kısım, 166.

[29] Miralay Cevad Bey, sh.97, not 1 "Engel, *Geschichte Rag*, sh.141; Hammer, I, 231, 405; Timur'un da emirnâmelerini bu suretle imza etmesi mutad usuluydu. Bkz. Şerafuddin, IV, 55; Murad'ın işaretlerini havi vesika Ragoza belediye sarayında mahfuzdur.

ve katolik kiliseleri arasındaki kökleşmiş münaferet dolayısıyla bu maksat birliğinin temini imkansız bulunduğuna dair bariz bir misal arzetmektedir.

1361'de Venedik düçeliğine Lorenzo Celsi geçirildiği vakit senato John *Palaelogos'a* Murad aleyhine bir ittifak teklif etmiştir.[30] Bu tasavvur Osmanlılar'ın Trakya'daki muvaffakiyetleri ile hükümsüz bırakıldı. Venedikliler geri çekildiler ve John'un kendisini Murad'a tabi bir Prens derecesine indiren muahedeyi imzalamasına meydan verdiler. Meriç hezimetiyle nihayetlenen ehl-i salip seferine Venedikliler'in iştiraki tam gönülden değildi. Ve kıymetsizliği meydana çıktı idi. Venedikliler Murad'ın Çanakkale'den mururunu men etmeye bile kadir olamamışlardı. Filhakika inanmak için pek çok sebep vardır ki bunlar şimdi Osmanlılar'a Stephan Dushan'ın ömrü pek kısalmış imparatorluğunu tevarüs etmek için Macar kralı Layoş(Luis)'in beslediği hırsa karşı set teşkil edecek bir alet gibi bakmaya başlamışlardı.[31]

Murad'ın Trakya'da kalmak üzere geldiğini ve Venedikliler'den hiçbir ümid olmadığını görünce John Palaelogos Macarlara müracaat etti. Layoş'un muavenetini temin için Buda'yı gizlice ziyaret etti ve mutad vecihle Bizanslılar'ın Roma mezhebine avdet edeceklerini vadetti.[32] Avdetinde Sisman'ın eyaletine uğradı ki bu o sıralarda Bulgaristan'ın aşağı kısmına tevarüs etmişti. Sisman ya pederi yerine geçmek isteyen Andronicus Palaelogos'un tavsiyesi veya Murad'ın teveccühünü kazanmak ümidiyle imparatoru Tuna üzerinde kâin Niğbolu (Nicopolis) kalesinde tevkif etti.[33]

Savova hükümdarı VI. Amedou, Papa V. Urban'dan 1363 senesinin mukaddes bir cuma günü hiçbir zaman vuku bulmamış bir ehli salip seferi için salib nişanını almıştı. Yeğeninin (John'un annesi Savova prensesi idi) hapsolunduğunu bildiren ve Osmanlılar'ın süratle intişarını gösteren Macar kralı Layoş'un mektubu Amedeo'yu papanın devamlı ve musırrane taleplerine boyun eğmeğe mecbur etti.[34] 1500 kadar asker ve 15 kadırga ile şarka hareket etti. Eğriboz (Negrepont) ve Midilli'de takviye kuvvetleri almak için bir müddet mola verdikten sonra Amedeo Marmara'ya girdi. Ve Gelibolu'yu kolayca zaptetti. Osmanlılar kaleyi terk ederek geceleyin

---

[30] Villani, X, 30.
[31] Bkz. Hazlitt, III, 216.
[32] V.Urban, *Epp. sec.* IV. 114.
[33] İl le print por prissonnyer, et le destint a cause dece quelc roy de Bourgarye sy sestoit accorde et alyez secretement avecques le turc." *Chronicque de savoye,* sütun, 300.
[34] Bkz. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren,* sh.325.

kaçtılar.[35] Fakat Savoralılar bu muzafferiyetin arkasını takip etmek hatta Gelibolu'yu muhafaza etmek teşebbüsünde bile bulunmadılar. Kafirlere taarruz edecek yerde Karadeniz'e yelken açtılar ve Bulgarlar'a karşı şiddetli bir sefere giriştiler. İşbuli (Sozopolis) ve Burgaz ve şimalde daha birçok kaleleri teslim aldılar. Ehl-i salib'in vahşetleri şecatlerinden geri kalmıyordu. Bunların hunrizliği (bloodlusb) Bulgarlar üzerine o kadar tesir hasıl etti ki artık haç taşıyan Frenklerle hiçbir alıp verecekleri kalmadı. Savovalılar Varna'yı muhasaraya başladıkları zaman Sisman şehri kurtarmak için mahbusu salıvermeye mecbur oldu.

John Palaelogos bir zafer alayıyla İstanbul'a getirildi. Fakat az zaman sonra çatışma başladı. Ve Amadeo akrabasına kendisini istihlas etmesine mukabil vermesi lazım gelen ücretin tesviyesini ve Roma kilisesine avdet hakkındaki vaadini icra etmesini söylediği zaman gerek imparator ve gerek patrik tarafından şiddetle reddedildi. Bunun üzerine Amadeo müthiş bir tehevvüre tutularak Beyoğlu (Pera) tarafına çekildi ve denizden karadan Rumlar'la cenge tutuştu. İstanbullular o kadar korktular ki "başlarını kapıdan çıkarmaya cesaret edemediler." Her taraftan gerek Osmanlılar ve Bulgarlar'dan ve gerek halaskarları tarafından tazyik görünce şerir John, hatalarını açıkça itiraf ve Papa'ya sadakat yemini itadan başka çıkar bir yol bulamadı.

Kendilerini müdafaa için geldiği adamlardan bu vaadi kopardıkdan sonra Amedeo hemen Roma'ya müteveccihen yelken açtı ve "kendi talebi üzerine İstanbul İmparatoru ve milletinin kendilerini pek şiddetle tazyik eden kafirlere karşı kilisenin himaye ve muavenetine mazhar olacakları ümidiyle "mukaddes Roma kilisesine inkiyad ve itaat etmeye hazır bulunduklarını" ruhani meclisin umumi celsesinde söyledi.

Urban ve kardinaller Savova (Savoy) Kontu'nun kiliseleri birleştirme zeminini ihzar için kazandığı muvaffakiyetlerin hikayesini pek o kadar alaka ile dinlemediler. Artık bu hikaye eskimeye yüz tutmuştu. John'un teklifi şüphe ile telakki edildi. Çünkü Urban 1366 baharında kral Layoş(Luis)'un John ile Budal da yaptığı mülakattan[36] bahis mektubunda aynı vaadi almıştı. Tam Urban'ın Roma'ya hareket edeceği sırada Avigyon'a gelmiş olan Layoş'un elçisine Papa kiliselerin ittihadı fiilen

---

[35] Cibrario, Stroia di Savoya, III, 193. Fakat ben burada, anonim Fransız müverrihinin sefer hakkında verdiği tafsilatı olduğu gibi nakl etmekteyim. *Mommena Historiae Patria,* Torino, 1840, 1. cild, sütun. 299-319. Datta tarafından yazılmış yeni bir eser de vardır. Keza, bkz. *Delaville le Roulx,* I, 148 ve maba'di.

[36] V.Urban, *Epp. sec.* IV, 124.

vuku buluncaya kadar ehl-i salip teşebbüsünü talik etmesi emrini havi bir mektup verdi.[37]

VII

Urban'ın saltanatının ibtidalarında ehl-i salipleri ihya hususunda hırsının arkasında acaba ne vardı? İsanın merkadini müslümanların elinden kurtarmak gibi kudsi bir gayret ile mi yanıyordu? Yoksa kalbi Kıbrıs ile Rodos'u himaye cihetlerine mi müteveccihti?

Acaba Bizanslılar'ı ve şark hristiyanlarını Murad'ın tecavüz ve zulmünden kurtarmak için her çareye başvurmak azminde miydi? Mektupları gösteriyor ki onun başlıca menfaat gayesi Papalığın gayb olmuş olan kudret ve şerefinin iadesi idi. Doğrudan doğruya halefi olan XI. Gregoras'ın mektuplarında da aynı şey kendini göstermektedir. Bunlar herşeyden evvel Avigyon'da Fransa ile İngiltere ve İspanya arasındaki hakem rollerini muhafaza ve aynı zamanda Milan Visconti Kontu'nu bir hile ile aldatarak çökmekte olan mukaddes Roma İmparatorluğu'nun cismani kudretini tevarüs etmeye gayret ediyorlardı. Murad ile Bayezid'in Avrupa'daki imparatorluğunun temelini sağlamca kurmalarına yardım eden o garp ve şark kiliseleri arasındaki büyük tefrika bu iki papanın kısa görüşlü ve tamamen hodbin siyasetleri neticesi idi. Bunları Avrupa'yı şarktan gelen tehlikeye karşı cesaretle can-u gönülle ve musırrane uyandırmaya çalışır gibi göstermek hakikatten ne kadar uzak birşeydir!

Edirne ve Filibe'nin sukutu Urban'a bir ihtar hizmetini görmeliydi. Halbuki o bunda müslümanları Avrupa'dan sürüp çıkarmak ve hristiyan kardeşleri irtidad, esaret ve ölümden kurtarmak suretiyle hristiyanlığın tesanüdünü göstermek için değil belki tefrikacı Rumları Roma katolikliği camiasına zorla sokmak için parlak bir fırsat görmüştü. XIV. Asır papaları arasında Urban, kendisini İsa ve medeniyetin değerli bir kahramanı göstermek için en büyük bir talie mazhar olmuştu. Çünkü onun saltanatı zamanında idi ki Osmanlılar Avrupa'da fütühat-larına ve dinlerini neşre başlamışlardı. İbtidada bunların kolayca haklarından gelinebilirdi. Fakat Roma kilisesinin fevkinde ve haricinde hıristiyanlığın müşterek menfaati olduğu fikri Urban'ın aklından geçmemişti.

[37] Keza, IV, 240.

Hata sadece Urban'da veya Gregory'da değildi, onlar zamanın ruhunu aks ettiriyorlardı. Fakat bu herhalde onların şahsi seciye sahipleri olduğuna veya yüksek bir mevki tuttuklarına dair bir hüsn-i şahadet teşkil etmez şu kadar var ki Rumlar mensup oldukları zaman ve neslin hakim taassup ve cehaletin amili değil belki kurbanı idiler. XIV. asırda garp artık ticaretini adetlerini, kanunlarını ve dinini şarka kabul ettirmeye başlamıştı. Şark ile garp arasında mütekabil bir muhabbet üzerine müstenit bir "alış veriş" yoktu. Ve o vakitten beri de hiçbir zaman olmadı. Filhakika bir darphanede basılan para, kalıbına tamamen uymazsa defedilir. Aynı suretle Garp'ta her Şark milletini kendi kalıbına uydurmağa çalışır ve bunu mutabık bulmazsa def ederdi. O vakitten beri bir tarafta "ben senden iyiyim" demek isteyen bir istihfaf diğer taraftan yalnız korku ve madunluk kanaatinden değil belki haksızlığın caiz olmadığı ve olurulamayacağını bilmekten hasıl olan ve ondan daha az hayati kudrette olmayan bir haksızlık ve mağduriyet hissinden doğmuş bir kin vardı.

Medeniyet görmemiş cahil olduğu için mutaassıp, taassup için bereketli bir tenmiye zemini ve IV. ehl-i salibin hakiki ve değişmemiş bir varisi olan Savova hükümdarı Amadeo, 1336 da İstanbul'da peygamberane bir şahsiyet idi. Bu adam Bizans'ın yegane mümkün olan halâskarı tipini temsil ediyordu.

Fakat onun teklif ettiği şartlar dahilinde bir halâsı Rumlar kabul etmiyordu. Onlarca ölüm veya müslümanlık herhalde tercihe şayan idi. Filhakika bundan dolayı kendilerini kim tâ'yib edebilir. Amadeo'nun seferinden iki sene evvel Girit Rumları arasında Venedik valilerine karşı bir isyan çıkmıştı. Bunun sebebi onlar tarafından kendilerine Latin itikat ve ayinlerinin[38] kabul ettirilmek istenmesi idi. Giritliler garp usulüne göre tapınmaktan imtina ettikleri için tepelenip katliam edildikleri zaman yalnız Papa Urban değil Petrarch bile Duçe'ye Girit'te İsa'nın kilisesini kurtarmak yolundaki kahramanca ve muvaffakiyetli mücahadelerinden dolayı tebrikler gönderiyordu![39]

Papa Urban'a yazdığı bir mektupta Petrarch şark hristiyan rafiziliğinin izini kaldırmak için Osmanlı tehdidini alet edinme siyasetini tasvip ediyordu. Bunlara "Osmanlılar sadece düşmandırlar" diyordu. Rafizi Rumlar ise "düşmanlardan daha beterdirler." "Osmanlılar bize karşı o kadar kin beslemezler çünki bizden o kadar korkmazlar halbuki

[38] Greg, XXV, 17, sh.41.
[39] V. Urban, *Epp secr*, II, 230. *Petrarch, Senilia*, IV, 2.

Rumlar bütün ruhlarıyla bizden hem korkarlar hem nefret ederler"[40] diyordu. Petrarch'ın bu sözleri zamanında şark ve garp kiliseleri arasında hissiyatı gayet güzel hülasa etmektedir. Nasıl ki bugün kendi gözlerimizle Kudüs'te vesair yerlerde gördüğümüz şeyler XX. asra kadar ahvalin ne merkezde olduğuna dair güzel bir misal teşkil eder.[41]

Eğer Avrupa milletleri Ortodoks kilisesi saliklerine (bu Yunanca tabir dini manasında bütün Balkan ırklarını ihtiva edecek surette alınmalıdır) "düşmandan yani Osmanlılar'dan beter" diye bakıyorlar idiyse aynı derecede hakikat olmak üzere Osmanlılar da 1350'den 1500 senesine kadar Balkan ırkları arasında latin kilisesine karşı olan kin ve nefretin kendilerine yalnız fiili fütühat hususunda değil belki mağlupları talilerine ısındırmak hususunda da kuvvetli bir müttefik olduğunu görüyorlardı. Eski Osmanlı hükümdarlarının dehasını ve Osmanlı ordularının o kadar haklı olarak kazanmış oldukları pek yüksek harbî kabiliyet şöhretini zemme kalkışmak doğru değildir. Ancak şurası unutulmamalıdır ki Balkanlar'da münferiden her ırk Osmanlıların hakimiyetini komşularınınkine tercih ediyordu. Ve Balkan milletlerinin birleştikleri yegane nokta Osmanlı hakimiyetinin Macar, veya İtalyanlar'ınkine müreccah olduğu keyfiyeti idi. Çünkü her ehl-i salip seferi dini propaganda ve arazi tevsii için bir proje idi. Nasıl ki son asırlarda da Avrupa aynı zihniyetle Osmanlı hristiyanlarının sefaletini sırf kendisine imtiyazlar koparmak için istismar etmişti.

John Palaelogos kendisine Patrik Philotheus tarafından İmparatoriçe'nin riyaseti altında muhtelit bir ruhban ve hükümet memurunu[42] meclisinin 1376 haziranında ictima ederek kiliselerin ittihadı aleyhine karar vermiş olduğu ihbar edilmiş olmasına rağmen papa ile müzakeratına devam etti. Urban, Bizans İmparatoru'nun Roma'ya ziyaretini teshil için elinden geleni yaptı[43] fakat aynı zamanda Venedikliler'e ve Dalmaçya sitelerine ölgün (Cattaro) katoliklerini Sırp ve Arnavut

[40] "Nescio enim an peius sit amississe Hieru salem an ita Bizantion possidere. İbienim non agnosscitur. Christus hic neglegitur dum sic colitur. İlli (Turcae) hostes, hi scismatici peiore, hostibus: İlli aperte nostrum imperium detra etant: hi verbo Romanam ec clesiam matrem dicunt: cui quam devati filiisint, quam humiliter Ronani pontificis. İusa suscipiant, tuusa te ille datus patriarcha testabitur. İlli minus nos oderunt quam minus metnunt. İsti autem totis nos visceribus et metnunt et oderunt" *Senilia,* vol.VII.

[41] Kudüsdeki merkad-i İsa kilisesinde ve Beytullahm'daki mevlid-i İsa Kilisesinde ancak Osmanlı askeri kuvveti sayesinde anarşi, -hatta kan dökülmc-nin önü alınmaktadır. Kudüs'deki Latin ve Rum Papazlarına sorulduğu zaman onlar da utanmadan bu hakikati itiraf etmektedirler.

[42] Miklositsch-Müller, *Acta et diplomata graeca,* CLXXX-IV.

[43] Epistolae secretae, VI, 1-10.

şiacılarına[44] karşı himaye için yazıyor ve Layoş'u da Bulgarlar'a karşı intihar demek olan sefere teşvik ediyordu.

1369'da John Palaelogos İstanbul hükümetini büyük oğlu Andronicus'a bırakarak Roma'ya müteveccihen yelkenleri açtırdı ve orada teşrin-i evvel 18'inde dört kardinal huzurunda yeni dini ikrar etti ve bunu bir yaldızlı ferman ile teyid etti. Ertesi sabah Sen Piyer (St.Peter's) Kilisesi'nde de elleri papanın elleri içinde olduğu halde en yüksek mihrap karşısında ortodoks dinin dalaletlerinden resmen istiğfar etti.[45] Papa da onu "kilisenin bir evladı" sıfatıyla kabul etti. Ve Türkler'den kurtarılacağı vaadinde bulundu ve bütün hristiyan hükümdarlarına onun davasını ciddiyetle tavsiye eden bir mektup verdi.[46]

V. Urban John Palaelogos'un iltihakıyla malik olduğuna kani olduğu kudret ve nüfuzu istimalde atik davrandı, bütün etrafa mesaisinin muvaffakiyetle neticelendiğini ilan ve Bizans İmparatorunun Sen Piyer'deki İsa mihrabına boyun eğdiğini beyan etti.[47] Fakat aynı kış esnasında Rum ruhbanına da imparatorlarının tarzı hareketini kabul etmeleri lüzumunu bildiren mektuplar göndermesi[48] ve o seneye ait daha bazı gizli mektupların bulunması kendisinin imparatorun samimiyetine ve vaadlerini icra hususundaki iktidarına ne kadar az itimat ettiğini göstermektedir. Acaba Sen Piyer'deki tecdidi iman ayini imparatorla Papanın herbiri doğrudan doğruya zati menfaatleri için, içerisinde mukaddes şeylerle oynamak cüretinde bulundukları bir nevi mudhike mi idi?

John kendisinin Roma kilisesine iltihakı ile Latin prenslerinden para, gemi ve asker olmak üzere hediye ve muavenetlere mazhar olacağını ve etrafında Osmanlılarla çarpışmak üzere bir ordu toplanacağını ümit ediyordu. Fakat Fransa'dan "elleri boş" dönmekle kalmamış belki Venedik'te tüccarlara olan borcundan dolayı tevkif de edilmişti. Andronicus'tan boş yere kendisini kurtarmak için para göndermesini istedi. Lakin dört sene evvel babasının Bulgaristan'da haps edilmesinde parmağı olmakla itham edilmiş olan bu evlat bu zilletli buhran zamanın-

---

[44] Aynı yerde, VI, 3.

[45] Ziyaret tarihi resmi tecdid-i iman vesikasından bellidir, ki, Raynaldus'da sene 1369 XI de aynen münderictir. Ducas, c.II, Chalc. I. sh.25 bu seyahati daha sonra göstermekle hata ediyorlar. Berger de Xivrey, *Mem. d L'Acad. des İnscriptions*, XIX, 2. kısım sh.25. Bizans müverrihlerinin bu seyahatı, otuz sene sonraki Manuel'in seyahatı ile karıştırdıkları fikrini ileriye sürüyor.

[46] *Epp. sec.* VIII, 37, 38, 80.

[47] Bir papalık tamiminde, *Epp. sec.* VIII, 4. Keza Venedik ve Cenova duçelerinin mektuplarına da bkz. Ayn. yer. Keza, sh.24.

[48] Ayn.yer. VIII, 55.

da da daha fazla evlatlık muhabbetiyle mütehassis değildi. Hazine ve para olmadığı ve Ruhbandan da bir şey koparamadığı yolunda cevap verdi. Fakat genç oğlu Manuel Selanik'ten fidye-i necatı getirdi.[49]

John Palaelogos payitahtına çıktığı zamandakinden daha fakir olarak döndü. Avrupa'dan hiçbir yardım getirememiş ve ifa edemeyeceğini bildiği bir vazifeyi ifa için âleni bir yemin ile kendini bağlamıştı. Bu seneler zarfında gittikçe kudreti artmakta olan Murad'la da dostlukları bozulmuştu. Artık kendisi için Murad'a haraçgüzar olup son malikanesinde "kayd-ı hayat şartıyla" sükünetle yaşamaktan başka yapacak birşey kalmamıştı.[50] Üç sene sonra 1373'te elçisi John Lascaris garb prenslerinden[51] yardım talebi için vaki olan teşebbüslerinde muvaffak olamayınca Bizans İmparatoru, Murad'ı kendi fevkinde hükümdar olarak tanıdı. Murad'ın ordusunda bizzat askerlik hizmetinde bulunmağı vadetti ve ona oğlu Manuel'i rehine olarak verdi.[52] Urban, John'un Roma'yı ziyaretinden birkaç ay sonra öldü. 1370 kanuni evvelinde yerine geçen XI. Gregory'ın ise şark kilisesi ile daha fazla müzakerata devam etmek ümidi azalmıştı. Çünkü Rum kilisesi erbabı patrikliğin mutlak istiklalini idame için verdikleri kararda taannüd gösteriyorlardı. Cenevizliler ile Venedikliler Kıbrıs'ta şiddetli muharebelere tutuşmuşlardı. 1371 de XI. Gregory arz-ı mukaddesteki son hristiyanları kurtarmak için Fransa, İngiltere, Venedik ve Flanders Cenevizliler'le teşriki mesaiye davet eden şiddetli bir name yazdı. Hiç cevap veren olmadı.[53]

Gregory'ın Murad'ın ordularının ilerlemesindeki tehlikeyi vazıhan görmüş olduğu 1372 mayıs ve teşrini evvelinde Macar Kralı Layoş'a yazdığı iki şayan-ı dikkat mektuptan anlaşılmaktadır. Bunda Papa, Layoş'a Osmanlılar Avrupa içerlerine daha fazla ilerlemeden evvel mukavemet etmesi lüzumunu musırrane bildiriyordu. Halbuki bunlar artık Sırbistan'a girmiş bulunuyorlardı. Eğer Arnavutluk'tan geçerek Adriyatik sahilinde bir liman tutacak olurlarsa ahvalin ne renk alacağını düşündükçe Papa tedehhüş ediyordu. Layoş bir an vakit kaybetmeksizin hristiyan komşularıyla bir ittifaka girmezse kendi krallığını ve aynı zamanda

[49] Phr. I. 22, sh.25-53; Chalc. I, sh.50-51; Morosini, h.13.
[50] Phr. I, II, 46.
[51] Chalc. I. sh.51-52.
[52] XI. Gregory, *Epp. sec.* III, 36, 58.
[53] Raynaldus, sene 1371, VIII.

hristiyanlığı müslüman tehlikesinden nasıl koruyabilirdi?[54] Macaristan Kralı'na ikinci defa bu ihtarda bulunurken papa aynı zamanda Macar ve Slav başpiskoposlarına Macaristan, Lehistan ve Dalmaçya sitelerinde ehl-i salip hakkında vaazlar ve teşvikatta bulunmaları için emirler verdi. Her tarafta iane toplamak için kiliselere kutular kondu. Macaristan ve Dalmaçya Manastır zaviyelerinden onda bir (öşür) alındı. Layoş en nüfuzlu beş asilzadesiyle birlikte haç takındı ve bir sene zarfında sefere bir ordu çıkaracağı hakkında yemin verdi.[55] Venedikliler'den üç çift kürekli (teriremler) istedi. Venedikliler Layoş'un bunları "müşterek maksad" için teberrü olarak istediğini anlayınca bunları inşa edemiyeceklerini gördüler.[56] Padua inşaat masarıfını tekeffül hususunda edilen bir daveti reddetti. Macarlar da vaadlerini ifa etmediler. Filhakika bunların ettikleri yemini yerine getirmek için herhangi bir teşebbüs ve gayrette bulunduklarına dair bir şahadet yoktur.

John Palaelogos Murad ile üçüncü ve sonuncu itilafa girmezden evvel Papa'dan son defa olarak meyusane istimdat ettiği zaman Gregory İmparator'un elçisini kabul ederken hüngür hüngür ağladı. Bizans İmparatoru milletini şialı itikadlarından vazgeçirip Roma kilisesine soktuğu takdirde İstanbul'u kurtaracağını vadetti. Ve 1375'de İstanbul'un Murad tarafından zapt edilme tehlikesine maruz bulunduğu hakkında Layoş'a bir daha yazdı.[57] Aynı sene zarfında İngiliz Kralı Edward'a gönderilen mektuplar Osmanlılar'ın ilerlemesini ve hristiyanlığın maruz bulunduğu tehlikeyi tasvir ediyor Osmanlılar'a karşı umumi bir harp açılmasına şiddetle lüzum gösteriyor ve "İstanbul vukuu pek garip bir tehlikeye maruz bulunduğu cihetle Avrupa'ya daha fazla Türklerin geçmesini men için" kadırgalar tedarik edilmek üzere nakdi muavenet talep ediyordu.[58]

XI. Gregory'ın hristiyan prenslerine gönderdiği mektuplarda Murad'ın ilk muvaffakiyetlerinin bütün şumül ve ehemmiyeti Papa tarafından anlaşılmış ve bütün Avrupa ruhban ve keşiş sınıfları arasında umumi bir telaş hasıl olmuş olduğunu mukni bir surette ispat etmektedir.

---

[54] *Epp. Sec.* II, 32 87. 1375 Kanun-ı evvelinde Layoş'a gönderilen buna benzer bir mektup, ayn. yerde V. 46. Daha başka mektuplar Fejér de 9. kısım, IV, 583-584; V, 54-56; VI, 155-156.

[55] Bernino, sh.15-20.

[56] Fejér, 9. kısım, VI, 427-428.

[57] Ayn.yer, V, 52-53.

[58] Rymer, *Acta Publica,* III, kısım 3, sh.38-40.

Fakat gerek John ve gerek Gregory nafile yürek tüketiyorlardı. Bunlardan hiçbiri Roma'da akdettikleri mukavelenin hükmünü yerine getiremiyordu. Gregory, Bizans'ı kurtarmak için hristiyanları birleştiremiyordu. John bizanslıları kendisinin yaptığı gibi "Rum şialığından" vazgeçmeleri için ikna edemiyordu. Bunun üzerine gördüğümüz vecihle Murad'a tabi bir hükümdar kalmaya razı oldu.[59] İmparator IV. Şarl (Charles) ile Bavyera dukasının Marquis Brandenburg ile olan münazaalarına karışan ve bunların papalık için hasıl edeceği netice üzerine İtalyan sitelerinde vukua gelecek daimi kargaşalıklardan endişe eden papa 1378'de Avignon'dan Roma'ya döndü birkaç ay sonra da vefat etti.[60] Gregory'in halefinin intihabı etrafında zuhur eden mücadeleler büyük Şizma'yı (Great Schism) doğurdu. İşte Balkan Yarımadası'nı hakimiyet ribkası altına almak için Murad'ın ellerini serbest bıraktıran keyfiyet budur.

VIII

Balkan hristiyanlarını kurtarmak için hariçten vaki olan hareketlerle Bizanslılar'ın dini ve siyasi kavgaları hakkındaki haberlerin menbaları o kadar çok ve o kadar tafsilatlıdır ki insan bu kadar çok malzeme içinde ne yapacağını şaşırıyor. Bunlar arasında birçok mühim vakıaları bile zikr edemiyor.. Fakat Murad ve Bayezid devrinde Osmanlılar'ın Avrupada'ki ilk fetihlerine gelince kendimizi mümtaz bir Slav müverrihinin "cenubi Slav tarihinin en muzlim ve müşkil devresi" dediği gibi birşeyin ortasında buluyoruz.[61] Slav, Romen veya Osmanlı vakanüvisleri sarih ifadelililik hususunda o kadar tezatlar ve noksanlar arz ediyorlar ki biz bunların bahsettiği vukuatın teakubundan emniyetle bahsedemiyoruz. Ehemmiyetsiz ve saçma birtakım kavga ve vakaları tafsil ederken can sıkacak derece söz kalabalığı yapan Bizans vakanüvisleri İmparatorlukları'nın zevalini tayin ve işaret eden en mühim hadiseleri sükut ile geçiştirmektedirler. Birbirine dolaşmış çileleri ayırıp da Bizans'ın 1366 dan 1389 senelerine kadar ki tarihi için bir ipucu bulmak güçtür. Birbirlerini tutmaz rivayetlerden birini ihtiyar mümkün olmadığı zaman hare-

[59] 1374 senesi Kanun-ı evvelinin 12 sinde XI. Gregory Avinyon'dan John'a yazdığı bir mektupta "Murad ile ittifak"ın imparatorluğun zevalini mucib olacağını evvelden söylüyordu: *Epistolae secretae* VI, 68.

[60] Raynaldus, sene 1378, XIX.

[61] Jirecek, *Bulgarlar Tarihi*, sh.317.

kat sahasının ·müverrihe birinci elden malumat verecek ilk esas olan coğrafyası Edirne'nin Murad tarafından payitaht ittihaz olunması ile Sırplar'ın Kosova hezimetleri arasındaki vukuatın sırasını tayin için nihai bir amildir. Edirne'nin ve Filibe'nin işgali Bulgarlar'a olduğu kadar Bizanslılar'a da ciddi bir darbe idi bununla beraber Osmanlılar'ı Trakya'dan sürüp çıkarmak hiç olmazsa ilerlemelerini tevkif etmek, gerek Bulgarların gerek Rumlar'ın müşterek menfaatları icabı olduğu halde o zaman arada bir ittifak için hiçbir hareket vuku bulamıştı. Bilakis daha Osmanlılar Trakya seferi ile meşgul iken V. John ile Alexander arasında harp zuhur etmişti. Bizanslılar Anchiale'yi almışlardı ve Silivri'yi hücum ile almak için meyusane uğraşıyorlardı.[62] Rum Patriği Çar Alexander böyle bir buhranlı zamanda ahenk ve imtizacın kudsiyetini ve vifak ve ittifak lüzum ve zaruretini hatırlatıyor fakat Çar, Bizans İmparatoru'nun hulus ve hüsniniyetlerinden müzaharet görmüyordu. Ne John ne de Alexander Meriç kıyılarında o kadar felaketli bir suretle nihayet bulan Sırp ve Macar ehli salibine yardım etmek gayretinde bulunmamışlardı.

Bulgaristan'ın esas Balkan hattına kadar fethi Murad'a Trakya'daki Osmanlı hakimiyeti ve Edirne ile Filibe'nin emin bir surette elde tutulması için zaruri bir netice gibi görünüyordu. Çünkü Bulgarlar asırlarca müddet değişen talileri ile Trakya'da yaşamak hakkını elde etmek için çarpışmaya alışmışlardı. Çok kere mağlub olarak Balkanlar'a kadar püskürtülmüşler, çok kere de galip gelerek Ergene'ye kadar ilerlemişlerdi. Edirne vesair Trakya şehirlerini almak ve kaybetmek onlarca eski bir hikaye idi. 1362 ile 1365 aralarında Murad Bulgarların sebatlılığını ve gayelerindeki taannütlerini tecrübe etmişti. Hatta Murat, payitahtını Bursa'dan Edirne'ye naklettiği zaman bunlar tekrar Kırk Kilise, Midye, Bunarhisar ve Vize'yi ele geçirmişlerdi. Diğer cihetten Yambolu Alexander tarafından iyice tahkim edilmişti. Hulasa Bulgaristan Murad'ın saltanat rüyalarına Anadolu emaretleri kadar müthiş ve mümanaatkar görünüyordu.

Şimdi ise talih tekrar Osmanlıların lehine dönüyordu. 1365'de[63] çar, arkasında üç varis bırakarak vefat etmişti. John Sisman'a Tuna'dan Rodob Balkanları'na kadar olan orta ve cenubi Bulgaristan ile, Bulgar-

[62] Cant. IV, 50 - s.362-363.

[63] Her ne kadar Engel 1353, sairleri 1356 ve Rumen vakanüvisleri 1371 diyorlarsa da bu tarihlerin doğrusu 1365 olduğunda şüphe caiz olamaz; çünkü gerek Bizans ve gerek Osmanlı müverrihleri 1364'deki Bulgar çarı olmak üzere Alexander'dan bahs ederler ve bu tarihten sonra ondan bahs etmezler, çünkü artık doğrudan doğruya Sisman ve biraderleri meydanda görünüyorlar.

lar'ın Trakya'da iddia ettikleri kısımlar düşüyordu. Payitahtı eski Tırnova idi. Stracimir, payitahtı Vidin olmak üzere garbi Bulgaristan'a ve Vardar vadisi ile garbi Makedonya'daki Bulgarlar'ın iddia ettiği araziye tevarüs ediyordu. (Şarki Makedonya'nın Bulgar kalan kısmı da müstakil bir Bulgar prensi olan Konstantin elinde idi ki buranın müstahkem mevkii Köstendil idi.) Dobrotic (Dobruca) ile Yukarı Karadeniz sahillerini alıyor burada Bulgarlar, Komanlar, Alanlar aralarında hemen hiçbir mümeyyiz farika olmaksızın birlikte yaşıyorlardı.

Tam da birleşmenin esasî ehemmiyette olacağı bir zamanda Bulgarlar'daki vahdetsizlik meşum bir netice tevlîd etti. Alexander'in oğulları hiçbir zaman müşterek tehlikeye karşı durmak için aralarında birleşmemişlerdi. Alexander'in krallığının vahdetsizliği o kadar bariz idi ki fetihten sonra arazi-i meftuha "Üç Bulgaristan" namıyla atanıyordu.[64]

Alexander'ın mirasından aslan payını Sisman'ın almış olduğundan dolayı ona haset eden Stracimir Murad'a Osmanlılar'la birlikte kardeşi aleyhine hareket ederek Sisman'ın hissesini birlikte taksim teklifinde bulunmaktan çekinmedi.[65] Mamafih bu hususta henüz bir uzlaşma hasıl olmazdan evvel Stracimir garp tarafında kendisine Sisman'ı da Murad'ı da unutturan müthiş bir tehlike ile karşılaştığını gördü. Macar Kralı Layoş ehl-i salip hakkında aldığı emri "şiacılara karşı harp açmak" yolunda tefsir etmişti. Bu sadece Sırbistan'ı da kraliyetine almak üzere tasavvur ettiği harisane planın tahakkuku için elzem olan Vidin'in ele geçirilmesi hususunda bir vesile idi. Bulgarlar'a kilisenin düşmanı oldukları dolayısıyla hücum ediyor ve Roma'nın hakimiyetini kabul etmeleri için kendilerine cebir istimali lazım geldiğini söylüyordu. Vidin zaptedildi ve Stracimir hapse tıkıldı.[66] Stracimir'ın memleketini bir alay Fransisken misyonerleri istila etti. Bunların din neşri hususundaki faaliyetlerine bir alay vahşi askerler de muzaheret ediyordu.[67] 200.000 Bulgar ortodoksluk şiasından çıkıp, tecdidi iman ederek tekrar Latin mezhebine vaftiz edilmişlerdi. Tamamen siyasi mahiyette bir şey olan bu cebri tebdil-i din Bulgarlar için de Giritliler için olduğu kadar yolsuz ve nahoş idi. Onlar Papa Urban'ın gönderdiği Fransisken rahiplerinden ve bunların taraftar oldukları davadan "nefreti tamme" ile nefret ediyorlardı.

---

[64] Schiltberger, Neumann tabı, sh.93.
[65] Orbini, sh. 472-473.
[66] Bonifinius. II, 10
[67] Fessler, *Geschichtevon Unporn* II, 152.

İlk fırsatta garp Bulgarları Sisman ile Eflak prensi Vadislav'ı memlekete çağırdılar. Macarlar Vidin'den dışarı atıldılar. Ve şehirdeki Fransiskenler de katliam edildiler.[68] Fakat Layoş bunun müthiş bir suretle intikamını alabilecek bir iktidara haizdi. 1370 de Vidin bir defa daha eline düştü. Bu yüzden garbi Balkan Bulgarları o kadar insafsız bir derecede zulme uğradılar ki ibadetlerinin serbestisini temin için müslüman fethini gönülden arzu eder oldular. Urban, Layoş'u bu muharebeye teşvik etmiş ve şialıları "din-i hakka" irca hususundaki "hidemat-ı memduha"sından dolayı tebrik etmişti.[69]

Yukarıda John Palaelogos'u haps ve tevkif etmiş olması neticesinde Sisman'ın nasıl bir cezaya uğramış olduğunu söylemiştik. Karadeniz sahilindeki İtalyan ehl-i salibcileri Murad'ın saltanatının tessüsüne garp cephesindeki Macar ehli salipçileri kadar yardım etmişlerdir. Layoş'un halefleri onun gayri salim siyasetinin acı semerelerini topluyorlardı. Layoş ile Savova Kontu Amadeo, Murad'ın fütühatına imkan hazırlamak hususunda hatırı sayılır bir derecede müessir olmuşlardır. Amadeo Bulgaristan'dan çekildiği zaman zapt etmiş olduğu şehirleri Rumlar'a bırakmıştı. Sisman bunları yeniden zapt için bütün kudretini sarfa mecbur oldu. Fakat Murad ondan evvel davranarak Burgaz limanı medhaline hakim olan İşebolun gibi mühim bir kaleyi ele geçirmişti.[70] İşebol'un Osmanlılar tarafından işgalinden pek az sonra Bulgarlar Trakya'da her yerde ellerinde bulundurdukları yerlerden çıkarıldılar. Yamboli'nin zaptı[71] Sisman'ı John Palaelo-gos'un hareketine imtisal etmeye mecbur bıraktı. O da Murad'a tabi bir hükümdar oldu. Hemşiresi Mara, hristiyan dinini muhafaza etmesine müsaade olunması şartıyla Murad'ın haremine girdi.

Murad, memnuniyetle yeni müttefik ve kayınbiraderine Macarlar'a karşı birlikte hareket etmek üzere kuvvetli bir Osmanlı ordusu verdi. Osmanlılar Layoş'u Vidin'den çıkarmak için yardım ettiler. Sisman da Cantacuzenos gibi evvela kendisi Osmanlılar'ı memleketinin içerilerinden geçirdi. Bunlar Sisman'ın sevk ve idaresi altında kendilerine mukadder olan nehri, Tuna Nehri'ni gördüler. Sisman Osmanlı ve Ulah'ların yardımıyla da Stracimir'ın arazisini eline geçiremeyince Tırnova'ya avdet

[68] Wadding, Annales minorum, sene 1369, XI.
[69] *Epp.sec.* VI. 131-136.
[70] Sozopolis'in Osmanlı müverrihlerince adı "İşebol" dur.
[71] Osmanlı ordusunun Timurtaş kumandasındaki ikinci fırkası tarafından. Bkz. Jirecek, s.326.

etti. Orada Lala Şahin'in garbe doğru ve galiba Sofya'ya müteveccih bir sefere hazırlandığı haberini aldı.

Sisman artık vaziyetin buhranlı olduğunu ve Bulgaristan'ın talii tehlikede bulunduğunu anlamıştı. 1371 senesi baharının ibtidalarından evvel Rilo Balkanları'na kendini attı. Ve oradan o sırada garbi Makedonya'da hüküm süren Sırbistan kralına bir istimdatname gönderdi. Ondan sonra Osmanlılar tarafından tehdit edilmeye başlanan İştiman(İshtiman)'ı kurtarmaya gitti. Bu mesaisinde muvaffak olamayınca geriye Samakova düştü ve orada Sırplar'la birleşti. Lala Şahin ordusunu İştiman'dan Eysker vadisine soktu. İki kral Samakov ovasında onunla muharebe etmek üzere birleştiler, Osmanlılar'ın muzafferiyeti kati oldu.[72] Sırplar'la Bulgarlar Balkan yarımadasının en yüksek dağı olan Masla (Musalla)'nın kuytu yerlerine ve Popovaşayaka (Popova Shapka)'ya çekildiler. Sisman muharebeden sonra ortadan kaybolmuştu.[73] Sofya yolu açık idi. Bütün Bulgaristan fatihin ayakları altında uzanmış duruyordu. Biz müstakil Bulgaristan'ın zevali tarihini Samakofv Muharebesi'nden itibar edebiliriz.

Fakat Murad henüz bu kat'i zaferin arkasını takib için hazır değildi. Samakov Muharebesi'nin doğrudan doğruya yegane neticesi Struman'ın yukarı vadisindeki Köstendil'in Bulgar prensi Kostantin'in itaat altına girmesi oldu. Samakov'un sukutundan sonra vaziyeti tutulamaz olmuştu. Kostantin derhal Murad'ın karargahına koştu ve fatihe tazimatını arz etti. Murad kendisine tabi bir hükümdarı sıfatıyla ona prensliğini iade etti.[74] Avrupa'daki ilerleyişinin her müteakip adımını temyiz eden bir dirayetlilikle Murad Samakov'tan daha ileri gitmekten men-i nefis etti. Lala Şahin'e ordusunu Makedonya'ya sevk ederek orada Vardar istikametinde ilerleyen Evrenos Bey'e iltihak etmesini emretti.

---

[72] Sadeddin, I, 104. Sırp kralının ismini zikretmiyor.

[73] Samakov civarında köylüler size bugünkü kasabanın cenub-ı şarkisinde üzerinde kayıp olduğu sırtı gösterirler. Sisman'ın ruhunun Rodop dağları eteğindeki tepeleri dolaştığını ve gece başsız bir halde ovaya inip atla gezindiğini söylerler. Bu tevatür ve Ducange'ın, VIII, 289, Sisman'ın 1373 de Napoli'de öldüğü hakkındaki ifadesi, Bulgaristan'ın Osmanlılar tarafından fethi ile alakadar olmak üzere üç Sisman olduğu yolunda bir nazariyeyi mümkün kılmaktadır.

[74] Hacı Halife, Rumeli, sh.38.

IX

Stephan Dushan'ın 1355'de, tam bütün hayatınca hazırlanmış olduğu İstanbul'a karşı bir seferin icrasına kalkıştığı sırada facialı bir süretle ölüşünü bundan evvelki mebhasda nakletmiştik. Stephan'ın oğlu, babasının temayüllerini edinip işini başa çıkarmak hususunda o kadar kabiliyetsiz idi ki milleti tarafından istihzakâr bir manada Nejaki (zayıfça oğlan) lakabını almıştı.[75] Stephan Nejaki'nin maiyetindeki asilzadeler ve generaller onu adam saymıyorlardı. Her biri eline geçirebildiği araziyi tutuyor ve onu komşusuna karşı müdafaa ediyordu. Makedonya ve Sırbiyye'de anarşi vardı. Stephan Dushan'ın zapt ettiği memalikin inhilali şehirler ve fırkalar arasında tahaddüs eden kanlı ve yıkıcı dahili muharebeler neticesi idi.[76] Naibe-i saltanat çariçe Siroz'da, hüküm değilse de nüfuza benzer bir kudret muhafaza edebiliyordu. Fakat artık imparatorluk yoktu. Mahalli hükümdarlar sıfatıyla Makedonya'nın bazı şehirlerinde Sırplar bulunuyordu. Köylerin ahalisi içinde şüphesiz Sırp unsuru da vardı. Mamafih Stephan'ın maiyetindeki cengaverlerin ve sair Sırp beylerinin efendiliğini tanıyan köylüler o zaman hangi ırka mensup olduklarını bilmiyorlardı. Makedonya meselesi daima böyle olmuştur.

Ehl-i salibcilerin 1363'de Meriç kıyılarındaki hezimetleri Osmanlılar için tedafui bir muharebe idi. Bunlar o zaman Makedonya'yı istila teşebbüsünde bulunmamışlardı. Murad Trakya ve Cenubi Bulgaristan'ı ribkası altına almakla meşgul iken Bizanslılar tarafından Sırplar'la bir anlaşma temini için birçok gayretlerde bulunulmuştu. 1364'de patrik Callictus Siroz'da bir manastıra çekilmiş olan Stephan'ın dul zevcesini görmeğe gitmişti. Maksadı bir ittifak vücuda getirmekti. Siroz'a vusulünden pek az sonra Callictus yolda çektiği meşakkatlerden hastalanarak öldü.[77] Ve gayretleri neticesiz çıktı. Stephan'ın oğlunun daha babasının müddeiyatına sadık kaldığı ve Bizanslılarla anlaşmak niyetinde bulunmadığı "1365 Piriştine" tarihli bir emirnameden anlaşılmaktadır ki bunda kendisine "Sırplar'ın ve Rumlar'ın imparatoru" ünvanını vermektedir.[78]

---

[75] von Kállay, *Sırpların Tarihi, (Geschichte der Serben)* I, 152.

[76] Ayn. Yerden, I, 152-159; Jirecek, mezkur eserinde, 319-320; Ljubic, *Monum. Spect. ad hist. Slav.* Meridi, IV, 189.

[77] Cant. IV. 50, sh. 360-362; Müller *Chron. Byz.* 1364 senesi.

[78] Miklositch *Acka Serbica*, CLIII.

"Zayifçe" Stephan Urosh 1367'de ölmüştü.[79] Siroz Krallığı'nı gasp ile Stephan Dushan "imparatorluğunu" kardeşleri ve sergüzeştçi arkadaşlarıyla taksim eden Uglesa ile Vukasin ve Koyiko[80] Patrik Philotheas bir elçi heyeti göndererek Stephan'ın müstakil bir Sırp kilisesi[81] vücuda getirmek için 1352'de ısdar ettiği emirnameyi iptal etmek ve bütün Sırplar'ı ortadoksluk merbutiyetine yeniden ithal eylemek istediklerini bildirdiler.[82]

Üç sene müzakereden ve saçma bir takım merasimler dolayısıyla kıymetli vakitler kayb edildikten sonra, Sırp ve Rum kiliseleri arasında bir ittihad ve vifak husule geldi.[83] Fakat Orbini'nin zikrettiği salahiyattar müelliflerin dediklerine bakacak olursak Uglesa bir taraftan İstanbul Rumları ile müzakerede iken diğer taraftan Selanik Rumları'ndan vergi alıyordu. Ve eğer vakitsiz ölümü büyük Sırp rüyasının tahakkukundan onu men etmemiş olsaydı Selanik'i de ele geçirmiş olacaktı.[84]

Ortodoks kilisesi ile vifak halinde bulunduğu sırada Uglesa iki kardeşi ile birlikte Osmanlılar'ın Makedonya'yı istilalarına karşı müşterek bir hareket planı hazırlamıştı.[85] Filhakika Uglesa Edirne'de büyük bir ordu toplanmış olup yürüyüşe başlamak üzere Murad'ın Bulgaristan'dan avdetini beklemekte olduğu haberini almıştı. Bizanslılarla muzakeratın muvaffakiyetle neticelendiğinden dört hafta sonra 1371 baharı ibtidasında Sırp ordusu Edirne ile Svilen[86] arasında Çermen[87] mevkiinde Meric'e vasıl oldu. Tarihlerde bu muharebe 1363'teki muharebe ile karıştırılmış olup bu iki vaka hakkındaki rivayetleri birbirlerinden ayırmak mümkün değildir.[88] Burada yine Osmanlılar galip gelmiş ve Uglesa ile Goiko Meriç'te boğulmuşlardı. Vukasin ise muharebe meydanından kaçıp

---

79 Ayn.yerde CLX.

80 Fakir bir Dalmaçya Beyinin oğulları: Ducange, *Familine Byz*, VIII, 294.

81 İpek'de müstakil bir patrik ile Engel, *Geschichte von Serbien*, sh.279.

82 Mikloziç, Müller, *Acta gr.*; CLXII; Viyane kütüphanesi yazmaları; Rumca tarihler no 47, varak 90.

83 Ayn. yerde, CLX; Keza, varak 286.

84 Orbini, sh.275.

85 Engel, mezkur eser; sh.231 ve maba'di. Vak'anın mevsuk tafsilatını Müller, *Byz. Analekten*, sh.359-364, 405-406 yukarıda zikrettiğimiz Viyana yazmasına atfen vermektedir.

86 Şimdi Çermen veya Çirman denilmektedir.

87 Şimdi Bulgaristan'ın hudud istasyonu olan Svilengrad ki 1361'den 1913 tarihine kadar Mustafa Paşa namını taşıyordu. Son Balkan harbinden evvel Türkiye'nin son hudud demiryolu istasyonuydu.

88 Fakat muhakkak ki burada 1363 ve 1371 tarihlerinde olmak üzere iki ayrı muharebe olmuştu. Yukarıya bkz.

kurtulmuş ise de boynunda taşıdığı altın zencire tamaan hizmetçisi tarafından öldürülmüştü.[89]

Çermen Muharebesi Sırplar'a Makedonya'yı kaybettirmişti. Üç prens burada telef olmuş ve Stephan Dushan'ın seferlerinde kendisine refakat eden ve Makedonya'daki fütühatında mütenaim olan sergüzeştçilerin hepsi ortadan kaybolmuştu. Onun için Osmanlılar Vardar vadilerine girerken hiçbir mukavemete rastgelme-mişlerdir.

Siroz keşişlerinden İsaias, Osmanlılar'ın Makedonya'yı istilalarına dair o asra ait tasvirkar bir tablo bırakmıştır. "Semanın kuşları gibi İsmaililer memlekete istila ettiler ve mütemadiyen ahaliyi katlettiler veya esarete sürüklediler. Memlekette insan ve hayvan, tarlalarda mahsül kalmamıştı. Meydanda hiçbir prens veya hükümdar yoktu. Halk içinden hiçbir münci veya halaskâr çıkmıyordu. Herşey İsmaililer'in korkusundan sönüp gidiyor hatta kahraman insanların cesur yürekleri bile zayıf kadın kalplerine dönüyordu. Can taşıyanların hepsi haklı bir suretle ölümü arzu ediyorlardı."[90]

Makedonya'nın 1371-1372'de istilası on sene evvelki Trakya istilası kadar seri ve kat'i bir sefer olmuştu. Kavala, Drama ve Siroz Hayrettin ve Evrenos tarafından işgal edilmişlerdi.[91] Drama ve Siroz iskan edilmeye başlanmış, kiliseleri camiye tahvil edilmiş ve buraları az bir zaman sonra Şarki Makedonya'da verilen tımar arazisi sahiblerinin makarları olmaya başlamıştı. Bu iki kasaba daima Makedonya'daki müslüman unsurun müstahkem yerleri ve büyük müslüman arazi sahiplerinin makarrı olmuştur. Mesta ve Struma vadileri arasındaki köyler ve kasabalar Murad'ın hakimiyetini tanımışlar ve hiçbir mukavemet göstermeden Osmanlı kanunlarına ve Osmanlı vergi usulüne itaat etmişlerdi.[92] Nerede imkan bulduysa Murad orada araziyi ele geçiriyor ve buralara Osmanlı valileri tayin ediyordu. Asayiş vazifesi müşkil olan yerlerde kendine tabi

---

[89] Ducange mezkur eser, sh.294; Bialloblotszk, Haham Jozeph tercümesi, I, 240; Klaic, sh.199. Jirecek 329-330; Zinkeisen, I, 224 de bu muharebeyi 1363, dekiyle karıştırmıştır.

[90] Miklositch, *Chrestomathia Palaoslau,* sh.77.

[91] Phr., I, 26; sh.80. Bu şehirlerin zabtını Manastır'ın zabt edildiği 1386 tarihinde vakî olmak üzere gösteriyor. Fakat Sırp vakayinameleri bu hususta o kadar sarihdir ki hiç tereddüt etmeksizin, bunların dediklerini kabul edebiliriz. Bahusus ki Osmanlı müverrihleri de bunları teyid etmektedirler. Bkz. Hammer, 141 ve Zinkeisen, I, 229.

[92] Papa XI. Gregory, 14 mayıs 1372 tarihinde Macar kral Layoş'a yazdığı bir mektupta Osmanlıların Yunanistan'ın bazı aksamını zabt ettiklerini yazıyordu. "Subactis quibusdam magnatibus Rasciae, tum in eis dominantibus" Burada Rascia'dan maksad "Sırbiye" idi. Theiner, monumenta Hungarica, II, 115.

hükümdarlar sıfatıyla Sırp rüesasının hüküm icra etmelerine müsaade ediyordu.

Edirne'nin zaptından sonra kendilerini Rodop Balkanlarının eteklerindeki tepelere sevk eden aynı şiddet ile Osmanlılar 1372'de Vardar'ı geçerek Eski Sırbistan, Arnavutluk, Bosna hatta Dalmaçya dağlarına kadar ilerleyerek oradan Adriyatik'i gördüler.[93] Daha başka sergüzeştçi çeteler de Murad'ın dikkat, teveccüh ve mükafatını celb maksadıyla Katalonyalıların izlerini takip ederek Teselya'yı geçmişler ve Attika ovalarında görülmüşlerdi.[94]

Murad Stephan Dushan'ın Makedonya İmparatorluğu'nu fazla bir cehd sarfetmeksizin yıkmıştı. Vardar'ın şarkında kalan Sırplar'ın beyleri ve köylüsü Osmanlı tebası olmuştu. Yukarı Sırbistan'da ise içlerinden Sırp krallarının halefi olmak üzere intihap ettikleri "Lazar Gresljanovitch" isminde birinin etrafında toplanmışlardı. Fakat Lazar o kadar zayıf idi ki İmparator (tsar) veya (kral) ünvanını takınmaya cesaret edememiş kendisine sadece Prens (knez) ünvanını vermişti.[95] Krallığının veya Prensliğinin emniyetini temin için de Murad ile sulh yapmağı düşündü. Ve Bizans ile Bulgar hükümdarlarının hareketine imtisalen Osmanlı emirine tabi ve haraçgüzar bir bey oldu.[96]

X

1372 senesi nihayetinden evvel, Osmanlılar'ın Balkanlar'da kalmak üzere geldikleri umumen anlaşılmıştı. Trakya fethinin ikmaliyle cenubi Bulgaristan'ın hakimiyet altına alınmasının pek az müddet akabinde Vardar şarkındaki Makedonya'nın fethi Murad'a Balkan Yarımadası'nda faik bir mevki vermişti. Bizans İmparatoru ile Bulgar ve Sırp prensleri kendisinin haraçgüzarı idiler. Eflak, Bosna, Arnavutluk, Epir, Teselya, Şarki Yunanistan ve Mora artık Osmanlı İmparatorluğu'nun hudutları üzerinde idi ve Osmanlı istilasına maruz bulunuyordu.

---

[93] XI.Gregory, Epp. Sec. II, 32-33.

[94] Raynaldus, sene 1364. XXVIII deki kaydına istinad eden Amilhau ile Jirecek'e nazaran Yunanistan yarım adasının bu ilk istilası 1363'de vuku bulmuştur. Fakat bu sene zarfında mevzu bahs edilen Türkler galiba daimi korsan tiplerinden olup Osmanlı değildiler. Belki Aydın veya Saruhan Türkleri idiler.

[95] Klaice, *Geschichte Bosniens*, sh.200.

[96] Hammer, 242, 409 ve Lazar'ın Murad'la ilk münasebetlerini Niş'in sukutundan sonra ve bunun tarihini yanlış olarak 1376 göstermektedir.

Avrupa'da Murad'ın Macaristan'ı istila niyetinde olduğu zannediliyordu. Hatta Macaristan'a hücum için Rusya'daki Tatarlar'la bir ittifak yapmış olduğu rivayet ediliyordu. Tatarlar Boğdan tarikiyle Karpatlar'ı geçip Erdel'e girecekler, Murad ise Tuna vadilerinden ilerleyip kendisine yol açacaktı.[97] Murad böyle bir tasavvuru hayalinden geçirmiş olabilirdi. Nasıl ki ilk Trakya seferi akibinde de İstanbul'a girmek için son bir gayret sarfetmeyi düşünmüştü. Fakat böyle bir tasavvurda bulunmuş olsaydı bile pek haklı bir surette çok acele hareket etmiş olmak endişesiyle korkacak ve geri çekilecekti. On sene evvel böyle bir meş'um hata irtikabından tevakki etmişti. Onun için şimdi de yavaş acele etmekte devam edecekti. İlk Osmanlılar akıncı değildiler. Ülke kurucu idiler ve muvaffak oluyorlardı. Çünkü unutmuyorlardı ki halletmeleri lazım gelen en büyük mesele temsil idi. Filhakika fütühatlarını temsilin mümkün olduğu sahadan ötelere tevsi ettikleri zaman inhitat devri kendiliğinden hulul etmişti.

1371-1372 Makedonya seferini takip eden on senelik müddet cenubi Bulgaristan ve şarki Makedonya'nın Osmanlılaştırılması, Trakya'daki temsil işinin tamamlanması, ordunun yeniden tensiki, tımar veya askeri emlakin tevzii usulünün yeniden tanzimi işlerine sarf edildi. Miri emlak ihdas edildi ve camilerle sair dini müesselerin ihtiyacatını temine medar olmak üzere "vakıf"lar tesis olundu.

Murad'ın Macarlar'a karşı yaptığı yegane hareket Venedikliler'in Layoş'a karşı yaptıkları harpte onlara muavenet için senatolarının talebi üzerine 5000 tirendaz göndermesidir.[98]

Makedonya seferinden sonra Murad dikkatini bir defa daha Bizans'a çevirdi. John Roma'ya olan seyahatından avdet edince oğlu Theodore'u, Osmanlı ordusuna göndermek suretiyle Murad'ı teskin etti. Ve 1373'de Andronicus'un hakkını çiğneyerek imparatorluk tahtına müşterek Kayser sıfatıyla Manuel'i geçirdi. İmparatoru Venedikli alacaklılarından kurtarmak için verilecek fidye meselesinde büyük oğlunun hiyaneti üzerine John'a oğlu Manuel'i müşterek Kayser sıfatıyla intihap etmesi tabii idi.[99]

John, Andronicus'un seciyesini tahminde haksız değildi. Filhakika bundan hoşnutsuzlanan prens, babası Anadolu'da meşgul iken uhdesine Trakya ordusu kumandanlığı tevdi edilmiş bulunan Murad'ın oğlu Savcı ile bir fesat birliği teşkil etti. Bazı rivayetlere nazaran John ile Manuel'in

[97] XI. Gregory, *Epp. sec*, III, 42.
[98] 15 Haziran 1373; Andrea Gatoro, Muratory, XVII, sütun 176.
[99] Ducas, 12. sf.43-44, Phr. I. II. sf.49-50.

ikisi de Murad'la beraber harpte idiler. Bu itibar ile fırsat müsaitti. İki evlat babalarına karşı birlikte isyan bayrağını kaldırdılar. Kendi oğlundan nefret eden ve ondan çekinen Murad derhal Trakya'ya geçti. Genç prenslerin davasını güden ordu onları terk etti ve asiler firar ederek Dimetoka'ya gidip kapandılar.[100]

Kıtlıkla karşılaşınca Dimetoka ahalisi kasabalarının kapılarını Murad'a açtılar. Murad pek vahşiyane bir intikam aldı. Bütün müstahfiz kıt'a efradının elleri ve ayakları bağlanarak nehre atıldılar. Prenslere katılıp onlara taraftar olan genç Osmanlılar ve Rumlar idam edildiler. Hatta mümkün olan yerlerde Murad babalarını çocuklarının celladı olmaya mecbur eylemiş ve bunun için kendisi oğlu Savcı'nın gözlerini çıkarıp badehu kafasını kesmek suretiyle misal göstermiştir.[101]

Tarihler umumiyetle Murad'ın aynı cezayı Andronicus hakkında da tatbik ettirmek teşebbüsünde bulunduğunu yazarlar. Filhakika zevahiri kurtarmak için John Palaelogos'a oğlunun gözlerini çıkarmasını emreylemiştir. Fakat bu icra edilecek bir emir değildi. John Palaelogos Andronicus'un, torununun ve ancak 15 yaşında olan[102] adaşının gözlerinin oyulmasına muvafakat etti. Lakin ameliyat muvafakiyetle icra edilmemişti. Gerek Andronicus ve gerek oğlu muvakkaten kör olmuşlarsa da tekrar görme kabiliyetini temin etmişlerdir. Bazıları bunu Cenovalı bir tabib tarafından tedavi edildiklerini söyleyerek izah etmek isterler.[103] Bu münasebetle güzel bir hikâye de naklederler. Buna göre Andronicus gözlerinin şifa bulmasını anasına medyun imiş. Anası kendisini her gün Anemas kulesinde ziyaret eder ve onu şifaya kavuşturmak için emsalsiz gayretler sarfedermiş. Birkaç ay devamdan sonra Andronicus ümidini kesmiş fakat nihayet birgün duvarı tırmanmakta olan bir kertenkele görmüş.[104]

Eğer Murad hakikaten Andronicus'un ölmesini veya tamamen kör olmasını arzu etmiş idiyse bu neticeyi kolaylıkla temin edilebilirdi. Mamafih o kendi oğlunu cezalandırırken Andronicus'un aynı cürmün neti-

[100] Chalc, I, 42-43, fakat Murad, Münşeât-ı Feridun Bey'e nazaran Karaman beyine mektup yazdığı zaman Savcının bir meydan muharebesinde mağlub edildiğini yazıyordu. Paris Milli Kütüphanesi yazmaları Türkçe nüshalar, no 79, sh.3.

[101] Biraz evvel zikrettiğimiz mektup; Chalc., I, sh.44-45; Phr., I, 12, sh.51. Savcı'ya Ducas - "Kunduz", Phrantses, "Mosis", Chalcocondylas ise "Saouzis" ismini veriyor. Hammer'in I, 412 ve not LIX de kayd ettiği ve Chalcocondylas atf ettiği "Siyavus" tarz-ı kıraatini bulamıyorum.

[102] Chalc., I, 46; II, sh.69; Phr, I, 12, sh.51; Ducas, 12, sh.44.

[103] Canale, II, 16.

[104] Clavijo Gonzales, 15e V, 16 re.

celerinden kurtulmuş olması için tedbirler almıştı. Burada Murad'ın basiretkarlığını ve soğukkanlığını görüyoruz. Oğlunu öldürmüştü. Çünkü onun kendisine rakip olacağından korkuyordu. John Palaelogos'un oğlunu esirgedi. Çünkü İmparator'la oğlu arasındaki rekabeti devam ettirmek istiyordu. Andronicus'u öldürmüş olmak veya aciz bir hale getirmek kendi noktai nazarınca adalet olmaktan ziyade hamakat olurdu. Çünkü Andronicus parlak, sergüzeştçi, cazip ve sahhar bir sima olmakla beraber taşıdığı isme layık bir numune idi. Öyle bir isim ki vicdansızca hareketin kusvası ve kan rabıtalarını ayaklar altına almanın timsali idi. Murad sadece bekliyebilirdi. Tarih kendi kendine tekerrür edecekti. Palaelogos hanedanı arasındaki dahili şikak ve tefrikalar Orhan'ın ikbalini hazırlamıştı. Murad Andronicus'un vücudunu ortadan kaldırmak niyetinde değildi. Onda Bizans imparatorlarının başına çorap örmekte devam için güzel bir vasıta görüyordu.[105]

Bizans müverrihleri 1374 senesi için Murad'ın John Palaelogos'a nazaran kudretini tasvir ve irae eden başka bir hadise nakletmektedirler. O zamanlar Selanik valiliğini deruhte etmiş bulunan Manuel, Siroz ahalisini Osmanlı müstahfız kıtasının ve Osmanlı müstamirlerinin eliyle hürriyetlerini istirdat için tahrik teşebbüsünde bulunmuştu. Siroz son Sırp tarihindeki mümtaz mevkiine rağmen Bizanslılar tarafından (bugünkü Rumlar tarafından da olduğu gibi) kendilerinin Rum kasabası olmak üzere telakki ediliyordu. Manuel'i Struma ile Vardar arasındaki arazide giden Bizans nüfuz ve hakimiyetini tesis imkanına kandıran esbabın ne olduğunu tayin için vesaite malik değiliz. Yalnız bu teşebbüsden hasıl olan netice bunun me'yus bir adamın taşkın, esassız bir ümidinden ibaret olduğunu ve Osmanlıların iki sene zarfında Makedonya'daki vaziyete kadar esaslı bir surette hakim bulunduklarını göstermektedir.

Bu tasavvurdan vaktinde haber alan Murad Hayrettin Paşa'yı büyük bir ordu ile Siroz'a gönderdi. Fesada dahil olan Rumlar derhal idam edildi. Ve Hayrettin Selanik'e hareket etti. Ordu şehre yaklaşırken Manuel deniz tarikiyle İstanbul'a firar etti. John Palaelogos o kadar korktu ki müşterek imparator mevkiine isâd etmiş olmuş olduğu sevgili oğlunu imparatorluk şehrine kabul etmeye cesaret edemedi. Manuel bunun üzerine Lesbos (Midilli) adasında, sıhrıyet dolayısıyla amcası olan Ceneviz Beyi'nin yanına gitti. Fakat Murad'ın korkusu Akdeniz'e kadar vasıl oluyordu. Firariye yoldan geri dönmesi tavsiye edildi. Nihayet kurtulmak

[105] Phrantzes, I, 12, sh. 51'de şöyle diyor: "ταύτην ωμοτ.;τα χαι απανθοωπιαυ οΑμουδτσεν αει ειξ τα παντα χαλωζ πολιτυομευοζ"

için herşeyi göze alarak Bursa'ya gidip Murad'ın ayaklarına kapandı. Zaman henüz Palaelogosları tamamen ortadan kaldıracak bir safaya girmemişti. Murad Manuel'i affederek tekrar İstanbula gönderdi. Ve Manuel ancak Murad tarafından affedilmiş olduğunu mübeyyin mektubu ibraz etmek suretiyledir ki Bizans İmparatoru oğlunu ve varisini İstanbul duvarları içine alabilmişti.[106]

Venedikliler tarafından sıkıştırılan Yuhannis (John) 1375'te Roma'ya ziyaretinden sonra kendisinin zimmeti olmak üzere hesabına geçirilen üçbin düka altını ile cevahir mukabilinde onlara Tenedos (Bozcaada)'yı vermek gibi bir hatada bulunmuştu.[107] Tenedos'un sevkül-ceyş noktasından ehemmiyeti o kadar azim idi ki Cenevizliler bu adanın rakiplerinin eline düşmüş olmasına müsaade edemediler. Tarih kadar eski bir mütaarifedir ki Bozcaada'yı kim tutarsa Çanakkale Boğazı'nın girintisini çıkıntısını da o tutar. Karadeniz kurumadıkca ve Rusya hububat tarlaları mahsul vermekte devam ettikçe bir **boğazlar meselesi** mevcut olacaktır.

Venedik'e yapılan bu teberru haberleri Cenevizliler için tek bir mana ifade edebilirdi. Cenevo'da hummalı bir faaliyet hüküm sürüyordu. Zahiren şark (Levante) kolonilerini Türkler'e karşı müdafaa için bir donanma mürettebatı hazırlanmıştı.[108]

Papa XI. Gregory Cenova başpiskoposluğuna donanmayı teçhiz ve tezyid için iane tarikiyle azim paralar toplamak üzere müsaade vermişti.[109] Bu donanmayı Ak (Ege) ve Karadeniz'de adetleri gittikçe artan Türk korsanlarını temizlemek veya Osmanlılar'a tecavüz etmek için istimal edecek yerde Cenevizli Amiral doğruca İstanbul'a yelken açtı. Galatadaki Cenevizliler ve Bayezid'ın yardımıyla Andronicus Anemas kulesinden firar etti. Donanma Cenova'dan gelince, Amirale Tenedos'u Cenova-lılar'a bahş eden yaldızlı bir emirname verdi.[110] Murad'a da yardımına mukabil olmak üzere hemşiresini takdim etti.[111] Eski hikaye tekrarlanmıştı. Bir aylık bir muhasaradan sonra Andronicus Osmanlı ve Cenevizli müzaheretçilerinin yardımıyla İstanbul'a girdi. Babası ve iki kardeşi Manuel ve Theodore evvelce kendisiyle oğlunun mahpus bulundukları Anema kule-

[106] Chalc, I, sh. 46-47, Phr.I. 11 sf.47-49.
[107] Romanin, III, 255; bu tasavvur Cicogna, İstoria di Venezia, VI,95 e nazaran John zihnine 1370 de Venediği ziyaret ettiği zaman sokulmuştu.
[108] Raynaldus, sene 1376, XXIII.
[109] *Epp.sec.* VI, 136.
[110] Ducas, 12, sh.45.
[111] Caresino, Muratory, XIII.

sine hapsedildiler.[112] Murad'ın Andronicus hakkındaki görüşü doğru çıktı.

Andronicus İstanbul'u muhasara ederken V. John Bozcaada ahalisine Cenevizliler'e karşı mukavemet edip Venedikliler'e teslim olmaları için bir haber göndermeye muvaffak olabildi. Eğer bu mümkün olmazsa adayı Cenevizliler'in işgal etmelerine müsaade etmekten ise Türkler'e terk edeceklerdi.[113]

Bir sene mahbusiyetten sonra İmparator zindancının karısının yardımıyla İstanbul'da sakin Venedikliler sayesinde bir firar planı tertibine muvaffak oldu. Fakat John ayrı odalara tıkılmış olan oğullarının bu firara dahil olamayacaklarını sonradan öğrenince icrasını tehir etmişti. Bilahare Bozcaada'nın yine kendilerine iade edileceği vaadi üzerine Venedikliler yeniden gayrette bulundular. Lakin tertibat keşfedildi. Venedikliler tam o sırada Karadeniz'den gelen bir filonun Haliç'e (Golden Horn) dahil olduğu "haberi mes'udunu" alır almaz İstanbul'dan firar ederek John Palaelogos'u kendi mukadderatına bıraktılar.[114] IV. Andronicus Bizans'ın yegane imparatoru sıfatıyla Ayasofya'da taç giydi. Daha iki sene hapiste kaldıktan sonra[115] John ve oğulları 1379 haziranında firara muvaffak oldular. Boğaziçi'ni geçerek o sırada Üsküdar'da vukuatın cereyanını gözleyen Bayezid nezdine iltica eylediler. Elan evladı babaya karşı kışkırtmak oyununu oynayan Murad bundan kendisine azim bir intifa hissesi çıkardı. Şimdi Andronicus'u bir daha af etmesi ve kendisine ihtimal Selanik de dahil olmak üzere[116] birtakım şehirlerin valiliği verilmesi lazım geliyordu. John ile Manuel kurtuluş ve yeniden imparatorluk tahtına çıkışın mukabili olmak üzere senede 30.000 altunluk senevi bir haraç ödemeye, Osmanlı ordusuna 12.000 asker vermeye ve Bizanslılar'ın Asya'da son mülkleri olan Alaşehir (Philadelphia)'i[117] teslim etmeye muvafakat gösterdiler. Alaşehir bu hayasızca muameleye muvafakattan imtina edince John ile Manuel Osmanlı ordusuyla birleşerek Asya'daki hristiyan tebalarına karşı onları müslüman boyunduruğunu kabule icbar maksa-

[112] Ducas, 12, sh.45; Chalc, II, sh.63. Phr, I, 13, sh.54. Bayezid'in ona 1000 nefer verdiğini ve ona çok defa babasını ve kardeşlerini öldürmesini tavsiye ettiğini söylüyorlar. Bkz. Muralt, II, 706.

[113] Sauli, II, 57.

[114] Quirino, Vita di Zeno, Muralt'ın zikrettiği, II, 707, no. 6-9.

[115] Ducas, 12, sh. 45.

[116] Selanik'in bu devirdeki mukadderatı mübhemiyet içindedir. Bakınız daha aşağıda: (Bayezid faslı, Selanik fethi.)

[117] Chalc, II, sh.63; Phr, I, 13, sh.55-56.

dıyla hareket ettiler.[118] Bu suretle Murad John Palaelogos'un dudaklarına son acı yudumlarını içmek üzere zillet, hayır, daha doğrusu süfliyet kadehini uzatmıştı. Bizim burada John ile Manuel hakkında bir hüküm vermemize lüzum yoktur. Çünkü onlar bu kadehi içmişler ve ölmemişlerdir!

Bozcaada meselesi Venedikliler ile Cenevizliler'i o asrın en şedid ve mütehevvir münazaalarına sevketmiştir. Milano ve Visconti Venedikliler'le ittifak ediyor, Macarlar ise onlara karadan taarruz ediyorlardı.[119] İbtidada bazı muvaffakiyetlerden sonra Venedik Amirali Pizani 1379'da kat'i bir hezimete uğratılmıştı. Cenevizliler Chioggia'yi zapt ettiler ve Venedikliler'in kendi bataklıklarından harice çıkmamalarını temin ettiler. Adriyatik Cumhuriyeti'ni kurtaran Charles Zeno ile donanmanın tam vaktinde şark sularından gelmiş olmasıydı.[120] 1381'de Savova kuvvetini Amedeo'nun vesatetiyle bir sulh akdediliyor, bunun mucibince senato Bozcaada'yı Amedeo'ya teslim ediyor, o da iki sene zarfında istihkamları yıkmağı tekeffül ediyordu. Kezalik Torino muahedesi ahkamından biri mucibince IV.Andronicus V.John'un halefi tanınıyordu.[121] Acaba Murad'ın tesiri Savova'nın uzak payitahtındaki sulh müzakerelerine tesir icra edecek kadar uzun mesafelere erişiyor mu idi? Savova Kontu vaadini icra etti. 1383'de Tenedos istihkamları yerle yeksan edildi. Ve adanın sakinleri Girit ve Eğriboz'a nakl olundu.[122]

Bozcaada'sı dolayısıyla vuku bulan harp boğazları açık tutmuştu. Fakat bu Osmanlılar'ı Trakya ve Makedonya'da tutan bağları daha ziyade sıkıştırmaları için tahminin fevkinde bir derecede hayırlı oldu. İtalyan cumhuriyetleri artık Osmanlılar'ı Avrupa'dan çıkarmayı düşünmediler. O vakitten itibaren kendi mülklerinin de ellerinden alındığını ve şarktaki ticaretlerinin Murad'ın halefleri tarafından mahv edildiğini görünceye kadar Venedikliler ve Cenevizliler Müslüman fatihin çadırının kapısında imtiyaz arkasından koşuyorlardı.

---

[118] Chalc, II, 64. Fakat Ducas 4, 19 da bu şehri Bayezid'in zabt etmiş olduğunu söylüyor.
[119] Bonifinius, II. I; Sanodo Vue de Duchi, Muratoride, XXII. Sütun 680.
[120] Bu muharebeye ait mükemmel bir hulasa Wiel'in *Stroy of Venice*'inde mevcuttur. Sh. 227-237.
[121] Cenevizliler V.John 1382 Teşrin-i sanisinde Andronicus sulh yapmağa icbar etmişlerdir: Sauli, II, 260.
[122] Cicogna, mezkur eser, VI, 97, Romanin, III, 301.

XI

Palaelogoslar arasındaki mücadele ile Venedik'in Cenova ve Macaristan'la muharebesi Murad'ın Avrupa'daki vaziyetini takviye etmekte iken Murad dikkatini saltanatın ibtidasında Ankara'ya ettiği seferinden beri ilk defa olmak üzere Osmanlı hakimiyetinin Asyada tevsii cihetine atf etti. Cenub Slavlar'ının Macarlar'a karşı olan nefretleri, Sırplar arasındaki anarşi, Bulgarlar arasında ruesanın yokluğu ve Bizans'ın imparator ailesi içindeki dahili münazaa 1376'dan 1381 tarihlerine kadar olan devreyi kendi devletinin hudutları üzerindeki emaretlere karşı bir harekete ibtidar için hassatan elverişli yapıyordu. Murat şimdilik kendini Makedonya ve Trakya'da emin buluyordu. Feth edilmiş olan memalikteki ahali bir şey yapamazlardı. Ortada ehl-i salip zuhuruna ait emareler yoktu. Avrupadaki ilk 15 sene zarfında Osmanlı ırkının süratle artması ve hristiyan prenslerin tabi beyler haline indirilerek bunların harp için orduya asker vermeye mecbur edilmeleri sayesinde artık Anadolu'daki doğrudan doğruya rakiplerine karşı gelecek kadar para ve askere malik bulunuyordu.

1360'da Ankara'nın zaptından ve Galatyalı köy reislerinin[123] hezimetinden sonra Murad gaflete dalmamıştı. Belki Germiyan tarafından gelecek bir taarruzdan korkacak kadar akıllı davranmıştı. Şimdi ise Avrupada kazandığı nüfuz ve fiilen malik olduğu kudret sayesinde artık korkutabilirdi de. Germiyan emiri vaktiyle istihfaf ettiği rakibinin oğluyla bir harp tehlikesini göze alamayacak kadar ihtiyatkar bulundu. İstiklal ve aynı zamanda izzetinefsini muhafaza için kızını Bayezid'a tezvice razı oldu. Murad'ın göz diktiği ve kuvvetle almaya kalkışacağı arazi kızla birlikte izdivac hediyesi olarak Murad'ın mülküne dahil oldu. Germiyan'ın garp ve şimal tarafları Osmanlı ili olmuştu. Bu yeni alınan arazide en mühim kasaba Kütahya ki kadim Cotyaedum idi. Buranın sevkulceyş noktasından büyük kıymeti vardı. Sayısız kuleleri havî dikkate şayan kalesi elan mevcut bulunmaktadır.

Germiyan emirinin kızının Bayezid'le izdivacı Bursa'da büyük bir ihtişamla tesit olundu. Burada ilk defa olmak üzere Osmanlılar'ın saray ve sefahat hususuna alakadar olduklarını işitiyoruz. Köy meclisinden ve kır ateşinden başka bir şey bilmeyen basit harp adamları Yunan şehirlerinin çok şekilperest ve çok karışık hayatına alışmağa başlamışlardı. Her za-

[123] Hacı Halife, *Cihannüma*, (Varak) 1852. Evliya Efendi, II, 229.

ferden ve her saltanat tevsiinden sonra ordu ve sivil memurin kitlesine her yeni ilave yapıldıkça hükümdar ile millet arasındaki mesafe genişliyordu. Osmanlı sarayı tarafından inkişaf ettirilen merasim Bizans'ınkinin aynı idi. Artık şimdi kendi kuvvetleri sayesinde nail oldukları mevkiin farkında olan yüksek sınıfların adetleri kadınların örtünmesine kadar Bizansvari olmuştu.[124] Osmanlılar henüz Araplar ve Mısırlılar'la temasa gelmemişlerdi. Acemlerden de bir takım şey aldılarsa bu ancak İstanbul tariki ile idi.

Osmanlılar'ın Kütahya'yı işgal etmeleri Teke ve Hamit ili emaretlerinin emniyetleri için ağır bir darbe idi. Hamit ili emiri mücadelenin ümitsizliğini anladı. 1377 de Murad'a Teke, Germiyan ve Karaman arasındaki araziyi "satmak" suretiyle izzet-i nefsini telafi etti. Isparta ve Karaağaç da dahil olmak üzere birçok şehir ve kasabalar Osmanlı oldu. Fakat bunlardan en mühimi Akşehir idi ki Osmanlıları Karaman hududuna getiriyordu.

Bu mühim arazinin satın alınması Osmanlı Devleti'ni cenupta Teke hududuna kadar tevsi etmişti. Yalnız 1378'de dir ki Murad Asya'daki rakip bir emire karşı silahla bir muzafferiyet kazanmıştı. Murad, Teke hudutlarına dahil olmuş ve göl mıntıkasının cenup ve cenub-ı garbisindeki mıntıkaları ilhak etmişti. Fakat dağları aşıp bahri sefide (Akdeniz'e) kadar inmedi. Bundan dolayı Teke emiri daha Adalya'yı muhafaza ediyor ve Alaiye emniyet içinde bulunuyor idi.

Üç sene kadar Murad gayretini bu Germiyan, Hamit ve Teke ilinden alınan arazi dilimlerinin asayiş ve temsili işini yoluna koymak için

---

[124] 1325 ilâ 1340 seneleri zarfında Anadolu, cenubi Rusya ve sair birçok yerleri ziyaret etmiş olan seyyah İbni Batuta'nın şehadeti bu noktada tamamen kanaatbahş bir mahiyettedir: "Bu beldelerde bir zaviye yahut haneye insek komşularımız olan erkek ve kadınlar ahvalimizi soruştururlardı. Orada kadınlar ihticab etmezler." Esna-yı mufarakatta güya kavm ve tebarımız gibi bize veda ederler ve nisvan eşk-i rizan ve iftirakımıza teessüfhan olurlardı. (I, 31). "Burada acib bir hal meşhudum oldu ki o da Türkler indinde kadınların mazhar-ı tazim olmasıdır. Bunların mevki ve mertebesi erkeklerin fevkindedir... Alelekser nisvan zevcleriyle beraber bulunup erkeği gören kadının hüddamından biri zanneder. I, 368-369. (Bkz. *Damad Şerif Paşa tercümesi, İstanbul, 1332. (Mütercim).* XVI. asrın Türk kadınının vaziyeti hakkında hiçbir mütetebbi herhangi bir şüpheye düşemez. Sair gürbüz ve kudretli milletlerde olduğu gibi Osmanlı kadınlarının da yüksek bir mevkii vardı ve hiçbir zaman haremlere kapanmıyorlardı. Ancak II. Murad zamanındadır ki hükümdarların bile haremi vardı. Kadınların madunluğu hakkındaki müslüman telakkisi Muhteşem Süleyman'ın saltanatından sonraki zamanlara kadar Osmanlılar arasında cari değildi. Ondan pek az sonra bu telakki hakim olmağa ve ırk inhitat etmeğe başlamıştır. XVII. asırda tesettür o kadar umumileşti ki Türkiyedeki hristiyan ve yahudi kadınları bile bu âdeti kabul etmişlerdi. Bkzç. Pere Febre, *Theatre dela Turquie* (1682), sh. 164-165. Pere Faebre kendi tecrübesine istinaden "dans la Plupart des lieux dela Turquie" diyor.

sarfetti. Fakat bu üç beylikten hiçbiri tamamen söndürülmüş değildi. Saruhan, Aydın, Menteşe beylerine de dokunulmamıştı. Garbi Anadolu'da daha yapacak çok şey vardı. Lakin Murad Edirne'ye dönmeyi tercih etti. Çünkü Avrupa'daki kudretini ve nüfuzunu artırmak ordularına Balkanlar'dan asker toplamak ve sonra tekrar Anadolu'ya dönmek istiyordu.

XII

Osmanlılar'ın Balkanlar'daki faik mevkilerini sağlamlaştırmak için üç şehrin zaptı zaruri idi. Sofya'nın zaptı Osmanlı hakimiyetinin Bulgaristan üzerinde Tuna'ya yayılması demekti. Niş, Sırbistan'ın anahtarı idi ve Osmanlılar Vardar'ın garbında sadece akıncı kalmak istemiyorlarsa Manastır'ın alınması da elzemdi.

1380'de Murad Vardar'a doğru yürünmesini emretti. "İşitep" (İstip) zaptedilerek Drama ve Siroz'da yapıldığı gibi iskan edildi. Timurtaş kumandasında büyük bir ordu Vardar'ı geçerek birçok yürüyüşlerden sonra Manastır'ı hücumla zapt etti. Ve Prilep istikametinde şimale ilerledi.[125] Manastır ve Prilep imparatorluğun hudut kaleleri oldu. Bu şehirler garptaki Arnavutlar'a ve cenubu garbtaki Epirlilere karşı mükemmel birer üssül hareke idiler.

Murad'ın saltanatı zamanında Osmanlılar Arnavutluk ve Epir kıtalarını hakimiyetleri altına almak teşebbüsünde bulunmadılar. Bununla beraber bu memleketlere yerli prensler tarafından davet edilmişlerdi.

Yanya despotu olan Thomas 1382'de Solyod'lara (Soulioters) karşı Osmanlı ücretli askerini istihdam etmişti.[126] İki sene sonra Thomas'ın katli üzerine Arnavutlar Osmanlılar'ın yardımıyla Yanya'yı (Janina) muhasara ettiler.[127] Thomas'ın dul zevcesi etrafında zuhur eden dahili muharebe Osmanlılar'ın Arta körfezine kadar hakimiyetlerini tevsi için yol açmıştır.

1385'de Bulgarlar'ın eski kilise merkezi olup Manastır'ın bir günlük mesafe garbında kâin Ohri'yi zaptetmiş olan Hayrettin Paşa, Draç beyi olan Şarl Topiya (Thopia) tarafından Arnavutluğun en kuvvetli Frenk Prensi Balsa'ya karşı muavenet etmek üzere davet olmuştu. Hayrettin bu teklifin arzettiği fırsattan memnun olunmuştu. İlbasan dağlarını aşıp

[125] Hacı Halife, Rumeli, sh. 96.
[126] *Historia epirotica*, Bonn tab'ı, sh. 228.
[127] Ayn. yer. sh. 230-231.

Balsa ile karşılaşmak üzere cenuba döndü. İşte Osmanlılar'ın Arnavutluk'taki ilk muharebeleri Devol Nehri'nin sol sahilinde Savra tuzlu çöllerinde verilmiştir. Osmanlılar karşılarında şecaat, cerbezelilik, kuvvetlilik ve ölünceye kadar boğaz boğaza çarpışma hususundaki arzu itibariyle kendilerine müsavi muharibler buldular. Netice uzun zaman belirsiz kaldı. Muzafferiyet pek pahalıya mal oldu. Balsa ile müttefiki ve müsafiri olan kral Vutasin'in oğlu İvaniç (İvanitch) maktül düştü.[128] Osmanlılar bu muharebeden mühim bir netice elde ettiler. Arnavut mühtedileri ordularına azim bir cemaatle iltihak etti.[129] O zamandan bugüne kadar Arnavut asri Osmanlı ordusunda, hususiyle zabitleri arasında, ne kadar fazla tahmin edilse yeri olan bir kuvvet teşkil etmektedir.

Savra muharebesinden sonra Osmanlılar muvakkaten olsun Arnavutluk'tan çekilmiş olmaları şüphelidir. Çünkü 1388'te Avlonya (Avlona) prensesi Osmanlılar tarafından o kadar sıkıştırılmış idi ki memalikini Vene-dik'in himayesi altına koymuştu.[130]

İstilacılar 1386'da şimali Arnavutluk'ta Karuya (Croia) ve İşkodra'yi zaptettiler. İşkodra Murad'ın haremine Zenta hükümdar ailesi ef'radından birinin ilavesi mukabilinde geriye verildi. Osmanlılar Karuya'dan da çekildiler. Çünkü Murad tam da Filip dö Mezires'in (Philippe de Méziéres) yeni bir ehli salip lehinde o kadar şiddet ve muvaffakiyetle va'z ettiği bir sırada Venedikliler'i tahrik etmek ve telaşa düşürmek istemiyordu.[131]

İsker'in dört kolunun birleştiği ova Adriyatik, Akdeniz (Ege) ve Karadeniz'den hemen hemen aynı mesafede ve Balkan yarımadasının tam göbeğindedir. Burada garbi Balkan, merkezi Balkan ve Rodop Dağları gelip takarub (yakınlaşmak) ederler. Ve üç mühim nehir menbalarını buradan alır. "Struma" Makedonya'dan geçerek cenuba akar, İsker şimali şarkıye doğru Balkan derbentlerinden biri arasından Tuna'ya, Nisava'da şimal-garp istikametinde Morava'ya dökülür. Bu ovanın cenup kenarının ortasında yüksek bir dağın gölgesinde Sofya şehri uzanır. Sofya yolu Samakov muharebesiyle açılmıştı. Fakat Vardar ve Struma vadileri zapt edilmezden evvel buranın işgali Murad için mantıki bir hareket değildi. Sofya'nın işgaline 1371'de teşebbüs edilmiş ve parlak bir mukavemete rast gelinmişti. 1381'de ise bu artık zaruret olmuştu. Çünkü Balkan ardı

[128] Ducange, VIII, 292.
[129] Jirecek, ayn. eser, 340.
[130] Misti (Venedik evrakı, muhtelita kısmı) LX, 154.
[131] Aşağıya bkz. (Bayezid faslı, Filip Dö Meziyer).

Bulgaristan'ı ve Sırbistan yolunu açıyordu. Murad ise şimdi İsker ve Morova tarikiyle fütühatını tevsie hazır bulunuyordu.

Slav vakanüvisleri Sofya'nın sukutu hakkında sakit bulunuyorlar. Son Osmanlı kuyudatından ise şehrin birçok seneler vakit vakit muhasara edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. O sırada bir genç Osmanlı şehre bir firari gibi girerek kumandanının mutemedi ve doğancısı olmuş, efendisini maiyetindeki gözü önünden biraz mesafede bir av peşine düşürmüş ve bir dağın boğaz yerinde üzerine hücum edip kumandanı atına bağlayarak İşteman'a esir getirmiştir. Bunuıl üzerine on sene evvel Bursa'yı muhasara eden Osman'ın generalinin oğlu olan İnce Balaban ordusunu Filibe'den getirerek, kumandanı, elleri ayakları bağlı olduğu halde Sofya duvarları önünde teşhir eylemiştir. Bunun üzerine Bulgarların cesareti kırılarak imdattan da ümitleri kesilince teslim olmuşlardır.[132] Biz ne Bulgarlar kumandanının ismini ne de teslim tarihini mevsukan bilemiyoruz. Fakat ihtimale göre bu 1385'de olmalıdır.[133] O vakitten beri artık Bulgaristan ana Balkan hattına kadar Osmanlı arazisi olmuştur.

1386 yazında Niş'in sukutu Murad'ın imparatorluğunun yeni inkişafını gösteriyordu.[134] Sırplar Bulgarların yaptığı gibi mücadele etmeksizin

---

[132] Silvestre de Sacy Memb de l'Acad. des Inscipt, VII, 327-334. Fakat kumandan doğancısı tarafından bu tarzda Filibe'ye kadar güç sevk edebilirdi. Osmanlı müverrihleri galiba unutuyorlar ki Filibe'den Sofya'ya giden yol üzerinde ve geçidin ağzında olan İştiman'da bir Osmanlı müstahfız kalesi vardı.

[133] Meçhul bir müellifin *Ein gautz neu Reysebuch von Prag auss biss gen Constantinopel,* Nurnberg, 1622, eserine nazaran Sofya 1362 de zabt edilmişti. Schéfer'in *"Bertrandon de la Broquière"* tab'ı; sh. 202 notunda zikretmekle doğru bulduğu anlaşılan Hacı Halife'nin Rumeli; sh. 51 deki kaydı Sofya'nın 780 (1378) de teslim olduğunu bildiriyor. Bu tarihi, 1382 olarak tesbit eden Sadeddin, I, 125; Hammer, 250; Klaic, sh. 237, ve sairleri dahi takip etmektedir. Halbuki aynı müellifler Niş'in sukut tarihi olmak üzere 1375, 1376 yı gösteriyorlar. Bu ise imkansızdır. Phr, I, 26, sh. 80 de Sofya'nın sukutunu 1385 olmak üzere gösterdiği anlaşılıyor. Bu tarih en makuldur. Ve gerek mevzu-ı bahs yerlerin topografyası ve gerek Murad'ın bütün fütuhatta misalini gösterdiği vecihle Sofya'nın fethi tam saltanatın sonlarına yakın ve Niş'in fethinden bir iki sene evveline olması Murad'ın seferi usullerine de mutabıktır. Bu tarihi teyid için Münşeât-ı Feridun'daki mektuplar da zikredilebilir. İnce Balaban'ın, Sofya'nın zabtını müş'ir, Murad'a gönderdiği mektup tarihsizdir. Fakat bunun akabinde Murad'ın cevabı vardır ki bunda Murad İnce Balaban'a kayd-ı hayat şartıyla yeni eyaletin valiliğini veriyor ve muvaffakiyetinden dolayı kendisine güzel bir at ve hil'atler gönderdiğini bildiriyor. Bu mektup Edirne'de 788 evasıtında olmak üzere tarihlenmiştir. Ki bu miladın 1386 senesine tekabül eder. Bu mektuplar Paris Milli Kütüphane yazmaları, Türkçe nüshalar, 79, sh. 31-32 dedir.

[134] Niş, coğrafi vaziyeti dolayısıyla, Chalcocondylas'ın söylediği gibi, 1375'de sukut edemez. Hammer, I, 241; ve Zinkeisen, I, 230 Osmanlıları Kajala, Drama ve Siroz'dan aynı sene zarfında buraya nakl etmekle şaşılacak derecede kayıtsızlık gösteriyorlar. Engel, *Geschichte von Serbien*, sh. 341 de Hammer'in dediğine göre Niş'in zabtını 1388'de göstermekle otuz sene kadar yanılmış değil, belki hakikaten Hammer'den on bir sene daha yakın bir derecede yaklaşmıştır. Sırp İmparatoriçesi Eudoxia namına verilmiş olan bir

teslim olmadılar. Niş hücum ile alınmıştı. Lazar ancak haracın miktarını artırmak ve Osmanlı ordusuna verdiği asker miktarına bin atlı daha ilave etmek suretiyle sulhu temin etti.[135] Niş İstanbul'dan araba ile 60 gün idi. Murad ise şimdi Belgrad'dan İstanbul'a giden büyük Roma caddesinin beşte dördüne hakim bulunuyordu. Çünkü Çorlu, Dimetoka, Edirne, Filibe, İştiman, Sofya ve Niş elinde idi. Niş aynı zamanda Belgrad'dan Selanik'e giden yolun cenuba döndüğü yerde idi. Balkan Yarımadası ortasından geçen Adriyatik Denizi üzerinde kain Dırac'tan İstanbul'a kadar ki, yolun, son bir günlük kısmı müstesna olmak üzere hepsi Osmanlı arazisi idi. Anadolu'da Murad İstanbul'dan Trabzon'a kadar giden caddenin Ankara'ya kadarki kısmını ve hacılarla ehl-i salip'in takip ettikleri Kudüs istikametindeki tarikin Akşehir'e kadarki kısmını elinde tutuyordu. Ankara'dan Niş'e kadar 25 gün tutuyordu. İstanbul'dan Drac'a kadar 17 gün[136] halbuki 25 sene evvel, –ki Murad Osmanlılar'ın riyasetine geçtiği vakit– Osmanlılar'ın mülkü üç gün zarfında herhangi bir istikamette baştan başa geçilebilirdi.

XIII

1386'da Bizanslılarla Cenevizliler arasında akdedilmiş olan muahede Murad'ın Niş seferinden sonraki kudret ve satveti hakkında bariz bir misal arzetmektedir. Metni mahfuz kalmış olan bu muahede John ve Andronicus ve Palaegolos ile Beyoğlu Podestası ve Ceneviz sefiri tarafından imzalanmıştı. John Palaelogos oğlu Andronicus ile sulh halinde yaşamak ve "Murad Bey ve Türkler'i müstesna olmak üzere" Cenevizliler'in bütün düşmanlarına karşı gitmeyi taahhüd ediyordu. Buna mukabil Cenevizliler "Murad Bey ve mezkur Murad Bey'in idaresi mucibince hareket eden Türkler müstesna olmak üzere herhangi millete mensup olursa olsun bütün düşmanlara karşı" İstanbul'u müdafaa etmeyi vaad ediyorlardı!

Bütün muahede metninde Murad her iki taraftan kemal-i itina ile müstesna tutulmaktadır.[137]

---

vesikaya göre Strumnitza 1379'da müstakil idi. (Müller, *Acta Serbica*, CXXXI), Sofya 1382 den evvel sukut etmemişti. O halde Niş 1375'den evvel nasıl Osmanlı olabilirdi?

135 Von Kállay, I, 166.

136 Balkan Yarımadasındaki şehirlerin birbirine olan mesafeleri için, Jirecek, "*Die Heerstrasse von Belgradn ach Konstantinopel und die balkanpasse*" ünvanlı mühim ve meraklı eserinin 122. sayfasına bkz. Jirecek, intikal devri bahsinde, Hacı Halife'ye istinad etmektedir.

137 Metin Sauli de, II, 260-268 dedir.

Cenevizliler 1385'de Murad ile resmi bir muahede yaptılar. Bunda Beyoğlu'nda işleri olan Osmanlılar'a müsaade bahş olunuyor, buna mukabil Ceneviz tüccarlarına Murad'ın memalikinde ikamet ve işlerini görmeleri için serbesti temin ediliyordu. Muahede Cenevizliler'in Orhan ile olan dostluklarını hatırlatıyor ve Murad'ı "muhteşem ve kudretli emirlerin emiri ve büyük amiral[138] ve amirallerin emiri, Murati bey" diye zikrediyordu.[139] Fakat tam ertesi sene Ceneviz "bu zulm ve şirk oğlu ve mukaddes salibin düşmanı olan ve hristiyan milletine vahim bir surette tecavüze kalkan Murad Bey ve mezhebtaşları aleyhine" Kıbrıs, Sakız, Scio, (Chios) ve Midilli ile tecavüzi bir ittifak maksadıyla gizlice birleşmişti.[140]

Murad'ın saltanatının ilk senesinde Venediklilerin cevvaliyeti refah ve sefahat yüzünden o kadar baltalanmıştı ki senato sefahat aleyhine bir kanun ısdar etti.[141] Cenevizliler üzerine son muzafferiyetleri bunlara yenilmez oldukları itikadını vermişti. Kendileri hakkında besledikleri fazla itimadı nefs ve kalem ile defteri bir tarafa bırakıp kılıç ile kalkanı almak hususunda gittikçe artan temayülsüzlük inhitata ait telaş verecek alametlerdi. Cenevizliler'in Chioggia verdikleri ders, Venedikliler'e hayat mücadelesinin hiçbir zaman kesilmeyeceğini öğretmesi lazım geliyordu.

Şarktaki inkişafları kendileri için o kadar hayati ehemmiyette olmasına rağmen ve muharib kuvvetlerin o kadar kolaylıkla satın alınabildiği bir zamanda, servetleri bir nesil zarfında kendilerine o kadar kudret vermişken Venedik, Osmanlı fütühatının ilerlemesini men için hiçbir cehidde bulunmadı. Bilakis 1368'de daha Arnavutluk'un kariben istilası mevzu bahs olmazdan çok evvel senatosu Osmanlılar'la İşkodra'nın teslimi için müzakereler ediyordu. Bu tasavvur 1384'de Venedik tüccar gemilerinin tabi olacağı gümrük rüsumuna ait müzakerat esnasında istifsar tarikiyle ortaya konulmuştu.[142] Ragoza ve Cenova'nın hareketlerine imtisalen Venedikliler de 1388'de Murad ile bir ticaret muahedesi akdetmişlerdir.[143]

---

[138] Bizim admiral yaptığımız armiratuns veya amiratus, sonra amiralus'un deniz ile hiçbir alakası yoktu. Bu sadece emir kelimesi'nin muharrefidir.(!)

[139] Magnificuns et potens dominus, dominus Moratibei magnus armiratus et dominus armiratorum Turchie." Metnin tamamı Belgrano tarafından Cenova Hazine-i Evrakından alınıp *Atti della Societa Ligure di Storia*, XIII, 146-149 da aynen temsil edilmiştir. Keza Silvestre de Sacy, *Notices et Extraits*, XI, 58-61. Bkz. Canale, II, 59.

[140] "Cortr a İllum Turcum filium iniquitatis et nequiciae, ac Sancte Crucis İnimicum Moratum bey et eius sectam, Cristianum genus sic graviter invadere conantes." Bu muahedenin metni de Belgrano tarafından aynı yerde, XIII, 963-965 münderictir.

[141] Metni Roman'ın, III, 386-389. 1334 de de buna benzer bir kanun mevki-i tatbike konulmuştu.

[142] Bkz. dolavil Loro, I, 159-160.

[143] Roman'ın, III, 331.

İtalyan cumhuriyetlerinin müslümanlarla ticaret aleyhine 1272'de papa X.Gregory, 1299'da VIII.Boniface, 1366'da V.Urban, 1372'de XI.Gregory taraflarından beyanatta bulunulmuştu.[144] Papalar nafile yere bunları aksine teşvik ediyorlardı. nafile yere bunları tekfir ve dinden ihraç ile tehdit ediyorlardı, nafile yere menfur esir ticaretinin aleyhine lanetler yağdırıyorlardı. Bu bahri medinelerin siyasetlerine yalnız ticari menfaatlar hakimdi. Bunların mensubini hiçbir zaman satılacak mallar sebebiyle birbirlerinin boğazına atılmaktan çekinmiyorlardı. Onlar için ehl-i salip tamamen ticari bir maslahat idi. Venedik hazine-i evrakı birçok defalar senatonun müslüman beylerine ehl-i salibin niyetleri hakkında haber veren tüccarların hareketini tasvib etdiğini ifşa etmektedir. "Goyon dadam (Guillaume d'Adam) pek haklı olarak müslümanların arz-ı mukaddes ve Mısır'daki hakimiyetlerini kendilerine ordularını idame için hristiyan esirleri veren tüccarlar sayesinde idame ettirdiklerini beyan etmişti.[145] Ceneviz 1315 ve 1340'da Karadeniz[146] esir ticareti aleyhine kanunlar çıkarmış fakat bu kanunlar hiçbir zaman fiilen tatbik edilememiştir.[147]

Venedik ile Cenova Papa'nın tevbihlerine ve Osmanlılar'a karşı ehl-i salibe yardım etmeleri için papalık tarafından vaki olan davetlere karşı kulaklarını tıkamışlar ve sırf ticaretlerini idame maksadıyla Murad'a hoş görünmüşler ve hiç olmazsa bil vasıta onun şark hristiyanlarını hakimiyeti altına almasına muavenet etmişlerdi. Fakat 3.-4. kuşaktan evlatları Murad'ın nesline bu hırslarının cerimesini ödediler. Ticaretlerini kurtaralım derken onu kaybettiler.

XIV

Ancak 1387'dedir ki Murad kendisini Karamanlı-lar'a karşı silahla boy ölçüşecek kadar kuvvetli gördü. Konya'nın ilk şan ve şeref devrinde ismi kalmış olan damadı Alaaddin, Anadolu'nun en kuvvetli bir devletinin emiri idi. Osmanlı müverrihleri Alaaddin'in Osmanlılar'ın tecavüzatına karşı müdafaasını ve Murad'a karşı meydan okuyuşunu

---

144 Bullarum, III, kısım 2, sh. 4, 92, 338; V. Urban, *Epp. sec,* III, 25; IV, 256; XI.Gregoras, *Epp. sec,* II, 32-23, V, 88-89, 311; Philippe de Mézeray, sh. 19; Reynaldos, sene 1372. XXIX. 1425 de V.Martin Türklere hristiyan esir satanlar aleyhine lanetini tekrar etmiştir. Bullarum, III, kısım 2, sh. 454.

145 Delaville Leroulx, I, 70, not 2 de zikrettiği Bâle Kütüphanesi yazmaları, AI, 28, varak 232-254. Adam'ın tasavvuru senato'nun müslüman ticaretini mahvetmek hususundaki teşebbüsünün ihyasından ibaretti.

146 *Manumenta historiae Patriae,* I, 320; III, 336, 371.

147 1432 de Bertrandon de la Broquière Şam'da Mısır Sultanına esir satan üç Kefe'li Cenevizli'ye rast gelmiştir. Voyage, Schéfer tab-ı, sh. 68.

isyan diye göstermiş ve Avrupalı müverrihlerin birçoğu da bu hususta onları körü körüne takib etmişlerdir. Halbuki Osmanlılar ile Karamanlılar arasındaki münazarayı bu suretle telakki etmek hakikatten çok uzak düşmektir. Karaman ilinin ne vakitten beri ve nasıl Murad'a tabi olduğuna dair hiçbir kayd mevcut değildir. Hakikatte Murad 1387'ye kadar hakimiyetini daha Karaman ilinin garp hudutları üzerinde bulunan Hamid ve Teke devletlerinin tamamı üzerine bile tevsi etmemişti.

Ne Alaaddin'in kendisi ve ne de selefleri Osmanlı hanedanının faik hükümdarlığını hiçbir zaman tanımamıştılar. Karamanlılar noktai nazarından Osmanlı emiri Anadolu'daki Türk emirleri arasında **beynel akran birinci** bile değildi. Hatta Karaman hanedanının müessisi ihtimal Osman'ın ismini bile bilmiyordu. Orhan hiçbir zaman Karamanlılar'la doğrudan doğruya temasa gelmemişti. Murad saltanatının ibtidasında Firikya rüesasına karşı yaptığı seferin muvaffakiyetle neticelenmesi ve Ankara'nın zaptı üzerine dolayısıyla Karaman emirine karşı bir rüçhan kazanmıştı. Onbeş sene sonra Germiyan Hamit ve Teke illerini ele geçirmiş bulunması da onu Alaaddin ile doğrudan doğruya rakip bir vaziyete sokmuştu. Fakat Murad'ın Avrupa fütühatından kazandığı nüfuz ve kudret onu hatırı sayılacak bir rakip haline koyuyordu. Onun gittikçe artan kudretinin tanınması iki emir hanedanı arasında bir izdivac rabıtasının tesisi keyfiyetinde idi. Mamafih Alaaddin bu izdivac ile kendisini kayınpederine tabi bir hükümdar vaziyetine girmiş addedmiyordu. Feridun Münşeatı'nda Murad'ın Alaaddine gönderdiği mektuplar akrana hitap eder tarzda yazılmıştı.

Murad Asya'daki ilk büyük Osmanlı seferi için Kütahya'da ordusunu tahşid etti. Çünkü Karaman ilini istila gibi azim bir işe teşebbüs içün kafi derece Osmanlı askeri bulamazdı. Kendisine tabi hükümdarlardan İmparator John ile Kral Lazar'ın mukavele mucibince gönderdikleri külliyetli miktar Rum ve Sırp askerlerine dayanması icab ediyordu.[148] Bayezid'ın kumandasında bulunan bu Balkan askerleri Osmanlı ordusunun sol cenahını teşkil ediyordu.

Muharebe o kadar çok defa Osmanlı muzafferiyet ve hezimetlerine sahne olan Konya önündeki büyük ovada vukua gelmiştir. Osmanlı müverrihleri en ziyade Timurtaş'ın şecaati sayesinde Alaaddin'in mağlub olduğunu söylerler ve Konya Muharebesi'ni "isyanı teskin eden" kat'i bir zafer olarak gösterirler. Onların ifadesine nazaran Alaaddin "sulh niyaz

[148] Chalc, I, sh. 53; Phr, I, 26, sh; Bkz. Hertzberg, sh. 503.

etmiş", Murad da Alaaddin'in zevcesi olan kızının gözyaşlarıyla ricası üzerine onu affetmiştir.[149]

Fakat bu pahalıya mal olan seferin salih neticesi iki emirin barışması olmuştur. Osmanlı müverrihleri tarafından kaydedilen yegane netice ise Alaiddin'in Murad'ın elini öpmüş olduğudur.! Murad Karaman ilinin hiçbir cüzünü ilhak etmeksizin hiçbir ganimed veya Avrupadaki harpler için haraç veya asker yardımına müteallik bir vaad almaksızın Kütahya'ya çekilmiştir. Eğer Murad Konya Muharebesi'nde hakikaten kendi vaziyetini muhafazadan fazla bir şey yapabilmiş olsaydı bu sefer o kadar menfaatsiz bir suretle neticelenmezdi. Burada Osmanlılar'ın muzaffer olduğu kabul edildiği takdirde Murad'ın muharebeden sonraki hareketi onun bütün hayat ve seciyesiyle mutabakatsız kalmaktadır. Onun için biz bu kat'i muzafferiyet hikayesini reddetmek mecburiyetindeyiz. Herhalde anlaşılıyor ki Bizanslılar'ı, Bulgarlar'ı ve Sırplar'ı kendine tabi hükümdarlar haline koymuş olan Murad Avrupalı müttefiklerinin yardımıyla bile kendini rakibi olan Anadolulu emirin kuvvetini kırmaktan aciz görmüştü.

XV

Karaman seferi esnasında Murad gayri muhariblere dostane bir tarzda muamele siyasetini kabul etmiş ve her nevi tecavüz ve yağmacılıktan tevakki edilmesi için sıkı emirler vermişti. Murad Karamanlılar'ı iyilikle kazanmayı ve bilahare kendilerini temsil için zemin hazırlamayı ümit ediyordu. Filhakika bu müslüman dindaşlara karşı teşebbüs olunan ilk sefer idi. Bu siyasetin muvaffak olması için hiçbir alaka duymayan ve hizmetlerine mukabil kendilerine ganimet vadedilmiş olduğunu iddia eden Sırp askerleri ise bu emre itaat etmediler. Bunun üzerine bunlardan bir kısmı derhal idam edildi.[150]

Geride kalanlar 1388 baharında memleketlerine avdet ettikleri zaman gördükleri muameleden dolayı acı şikayetlerde bulundular ve hristiyanlar için bir tehlike olan ve hiçbir kazanç teşkil etmeyen Osmanlı

[149] Sadeddin, I, 130-132 de İdrisi ve Neşri'ye istinad ediyor; bütün Osmanlı müverrihleri de bugüne kadar onun rivayetini takip eylemişlerdir.

[150] Miralay Cevad Bey, sh. 62-63; Alaaddin Bey'den bahs ederken: "ayant ieve l'etendard de le revolte" diyor ve Sırpların bu seferde düçar oldukları cezayı Kosova Muharebesine baş sebep olarak gösteriyor.

ordusunda hizmetin kendilerini ölüme sevkeden bir esaretten başka bir şey olmadığını söylediler. Bu hoşnutsuzluk Lazar için uzun zamandan beri gözlediği fırsatı vermişti. Sırplar'ın Murad'a karşı olan nefretinden istifade idip[151] Sırbistan'ı Niş'in işgalinden beri gittikçe büyümüş olan Osmanlı boyunduruğu tehdidinden kurtarmak için son bir gayret de bulunmayı kararlaştırdı.

"Yukarı Sırbistan" ve "Bosna" ahalisi bir Osmanlı istilasının kariben vuku bulacağını anlamışlardı. Şimdi artık Lazar etrafında toplanmaya hazır –veya hiç olmazsa hazır görünüyor– idiler. O zamana kadar Sırplar onu hiçbir zaman milletlerinin reisi olarak tanımamışlardı.

Pan-Sırp ittihadı Bosna Kralı "Tvrtko"nun iltihakıyla mümkün olmuştu. Bu adam Çermen Muharebesi'nden sonra Lazar'ın intihabından gayri memnun kalan ve Vukasin'in oğullarına vesair Sırp ruesasına karşı ona müzaharet etmiş olması itibarile ortada iyi bir mevki tutmuştu. Bu yardımına mukabil Yukarı Sırbistan'ın Sırplar'a havarilik eden Aziz Sova'nın medfenini havi Milesevo'nun bulunduğu yeri de ihtiva eden bir kısmının idaresini ele geçirmiş ve 1376'da aziz Sava'nın mezarında başına iki taç koyarak ve ismini Stephan'a tahvil ederek kendisini "Bosna ve Sırbistan Kralı" namiyle tetviç (taçlandırmış) etmişti. Tvrtko ne Macar Kralı Layoş'a ne de Lazar'a hiçbir hususta müracaat etmiyor ve müddeiyatına bunların da muvafakatini temin için hiçbir tedbir almıyordu. Tetevvücünden sonra Cattaro'yu zabt etti ve Arnavutluk hükümdarlarından Balsa ile muvaffakiyetle harp etti.[152]

1383'te Tvrtko Dalmaçya sahilinde o kadar kudret kesbetti ki senato onu "Sırbistan, Bosna ve Rivyera Kralı" sıfatıyla tanıdı ve ona Venedik hemşehriliği imtiyazını bahşetti.[153] Şüphe yok ki Venedik'in maksadı Tvrtko'yu 1382'de "Sırbistan, Dalmaçya ve Bulgaristan Kralı" ünvanını takınmış olan Macar Kralı Layoş'a karşı tutmaktı.[154] Venedik Torino Muahedesi akabindeki birkaç sene zarfında Adriyatik'in şark sahili üzerindeki rabıta ve menfaatini kaybetmişti. 1384'de senatonun nasıl İşkodra'yı vermek esası üzerine Osmanlılar'la muahedeye temayül gösterdiğini yukarıda görmüştük. 1385'de artık Tvrtko'ya daha fazla kavuk sallamağa lüzum görmeyerek Venedik'e olan borcunu tesviye ettirmek üzere sıkıştırmak için kendisine bir elçi gönderdi.[155] Tvrtko Dalmaçya

[151] Chalc, I, sh. 53; Phr, I, 26, sh. 81.
[152] 1383'e kadar Tvrtko'nun hayatını çizerken Klaic'i takip ettim: Klaic, sh. 201 – 203.
[153] Schaffarik, *Acta archivi veneti*, CXLI.
[154] Liyobiç tarafından 1 nisan tarihli bir mektupta, IV, 185-186.
[155] Misti, XXXIX, 113.

sahili üzerindeki vaziyetini tarsine (kuvvetlendirmeye) devam etti. Nihayet Niş'in zaptı Osmanlılar'a karşı Lazar'a yardım için onu sevk edecek derecede müessir oldu.

Artık vakit çok erken değildi. Bir Osmanlı ordusu Vardar'a geçmişti ve Bosna'yı istila için ileriye yürüyordu. Tvrtko ve Lazar'ın kumandasında 30.000 Sırp ve Boşnak, Toplica vadisinde kaim Peloşnik'de (Plochnik) istila ordusu ile karşılaştılar. 20.000 Osmanlıdan beşte biri güç hal ile ölüm ve esaretten kurtulabildi.[156] Boşnaklar da Rudnik ve Biletchia'da Osmanlı ordusuna muvaffakiyetle mukabele ettiler.[157]

Peloşnik muharebesi havadisi üzerine Balkanlar'daki bütün Slav ahali arasında bir sevinç kasırgası geçti. Çünkü otuz seneden beri muttasıl devam eden Osmanlı fütühat zinciri artık kırılmıştı. Filhakika tabi hükümdar olmalarına bedel Osmanlı ordusunda yaptıkları askerlik hizmetindeki esaret ve tehlike Karaman seferinden berhayat olarak geri dönenler tarafından o kadar canlı bir surette tasvir edildikçe Slavlar me'yusiyetinden ne yapacaklarını bilemiyordu. Osmanlılar'a karşı hasıl olan manevi isyanın akabinde kazanılmış olan bu zafer onlara ümit vermişti. Cenub Slavları çok şiddetli bir heyecana tutuldukları vakit çocuk gibiydiler. Gözyaşlarından kahkahaya, kahkahadan gözyaşlarına geçerler ve kolayca me'yus oldukları kadar da kolayca ve pek ufak bir sebeple ümitlenirler. En küçük bir muvaffakiyetsizlik üzerine vaktiyle kendilerinin muvaffakiyetle mukabele etmiş oldukları kuvvetlerle başa çıkmak hususunda kendi kabiliyetlerinden şüpheye düşerler. Sonra ufacık bir muvaffakiyet de kendilerine taşkın bir itimad getirir ve azim muhakeme hatalarına sevk eder. Seciyelerinin bu hususiyetiyle birlikte onlarda bir de kendi komşularına karşı hadsi (doğal) bir emniyetsizlik onların menfaat ve gayelerine karşı bir alakasızlık ve kendilerine daha iyi bir iş gören "öteki yoldaş"a karşı hadsi bir nefret vardı. Tabii bu haller arada bir tesanüdü ve bir cemaat ruhunu imkansız kılıyordu. Sırpları nihai ve tamir edilmez felakate sürükleyen hadiseler silsilesini işte cenubi Slavlar'ın bu seciyeleri izah eder.

Sırp asilzadeleri Lazar etrafında şimdiye kadar hiçbir zaman yapmamış oldukları bir tarzda toplandılar. Bosna Kralı Tvrtko, Arnavutluk Hükümdarı George Kastriota ve daha bazı küçük Arnavut ve Sırp beyleri Osmanlılar'a karşı bir ittifak heyeti halinde birleştiler. Bulgar Kralı

[156] Klaic, sh. 237; Jireçek, sh. 342; Halbuki Von Kallay, I, 166 bu muzafferiyeti Arnavutluk hükümdarı George Kastriota atf etmektedir.
[157] Orbini, sh. 361.

Alexander'ın haleflerinden kalmış olan Dobrotich oğullarından Sisman ile İvanko Murad'a karşı sadakatten vazgeçerek müşterek mücadele için asker vereceklerini vadettiler. Eflak hükümdarı da Lazar'a Rumenler'in bu harekete iştirak edeceklerini temin etti.

Murad'ın Plochnik hezimetinden intikam almak için Mora üzerine düşeceğinden korkan Venedik, Mora ve Merkezi Yunanistan'daki bütün Rum ve Frenk umerası ile bir birlik heyeti teşkiline çalıştı.[158] Mevcut kayıtlara nazaran hükmedilmek icab ederse Venedik'in gayreti faaliyetten ziyade niyyattan ibaretti. Filhakika kağıt safhasından daha ileriye geçmedi. Senato Slav ittifak heyetine de kuru sözlerden daha esaslı bir teşvikatta bulunmadı. Diğer cihetten Macar Balkanları'nın hudut beyleri kendi arzularıyla Osmanlı ordusuna karşı bir taarruz hareketine iştirak etmek niyetinde bulunduklarını bildirdiler.

XVI

Murad Plochnik felaketinin hemen akabinde Sırplar'a karşı ordusunu harekete getirmedi. 1363'deki Sırp ve Macar ehl-i salibi haberlerini aldığı zaman yaptığı hareketi temyiz eden hummalı isticalden eser yoktu. Çünkü bu muzafferiyet Balkan hristiyanlarında Osmanlılar'ı Avrupa'dan çıkarmak azmini ve bu maksadın hakkından gelebilecekleri hissini uyandırmıştı. Bunun doğrudan doğruya neticesi sadece Osmanlılarca mutasavver Bosna istilasını defetmeleri oldu. Ali Paşa şimdiye kadarki fütühatı elinde tutacak kadar kuvvetlere malik bulunuyordu. Murad ise muamele etmekte olduğu milletin mahiyetini anlayabilmişti. Ve 1388'in ilk ayları zarfında Asya'da kalmış olması kendi ordusuna yeni asker toplamaktan ziyade müttefiklere birbirinin boğazına atılmak için kafi zaman vermiş olmak içindi. Şevk ve heyecanın ilk ateşi ve umudun kabardığı bir anda vurmaya kalkmak müttehid bir düşman ile karşı karşıya gelmek idi. Bekleyişinin sebebi Balkan prensleri ile olan mazideki tecrübesi dolayısıyla bu düşmanların zahir birleşmiş olarak görünen safları arasına hased ve münafese zehrinin nüfuz edeceğini bilmesi idi. Osmanlılar 1912 Haziran'ına kadar Balkan ittifakı ile olan muamelelerinde katiyyen bir muhakeme hatasında bulunmamışlardır.

[158] Hopf, Ersch-Gruber'in *Algemeine Encycl.* inde LXXXVI, 49.

Sırplar'a karşı taarruzi bir hareket tasavvurundan uzak kalan Murad, Theodoro Palaelogos'un daveti üzerine Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyet ve nüfuzunu Frenk baronlarına karşı müdafaa ve himaye etmek üzere Yenice'deki (Yanitza) Evrenos beye Mora'ya bir miktar Osmanlı ulufeci askeri sevk etmesini emretti.[159] Aynı zamanda Ali Paşa'ya Balkanlar'ı geçip şimali Bulgaristan'a girmesi emrini verdi.

Ali Paşa 1388 baharında Bulgaristan fethini ikmal etmek üzere otuzbin kişi ile Edirne'den kalktı. Osmanlılar tarafından o vakitten beri "Nadirköy" şehri dolayısıyla "Nadir derbend" denilen Aydos (Aitos) şimalindeki geçitten Balkanlar'ı geçti.[160] Peruvadi (Provadia) geceleyin hücumla alındı. Ondan sonra Shuman (Şumnu) ve etrafındaki köyler zaptedildi. Varna üzerine muvaffakiyetsiz bir hücumdan sonra Osmanlılar bugünkü Varna-Sofya demiryolunu takiben Peruvadi ve Şumnu tarikiyle geriye döndüler. Bulgaristan'ın eski payitahtı olan Tırnova kısa bir muharebeden sonra teslim oldu.

Sisman, Osma vadisi tarikiyle Tunaya çekildi ve Niğbolu kalesine kapandı. Nehir tarafından erzak temini kolay olduğu cihetle burasını açlıkla zaptetmek imkansızdı. Ali Paşa Murad'a müracaata mecbur kaldı. O da tam bu sırada Asya'dan Trakya'ya geçmişti. Murad Niğbolu önüne gelince Sisman istiman etti ve kendisine teklif edilen daha evvelki seneden zimmetine kalmış olan haracı vermesini ve ileride uslu hareket etmesini temin için Dister Kalesi'ne bir Osmanlı müstahfiz kıtası yerleştirilmesine muvafakat etmesi şartlarını memnuniyetle kabul etti.

Daha Murad cenuba hareket eder etmez Sisman son bir defa daha olmak üzere meyusane bir mukavemete karar verdi. Dister'i vermekten imtina etti. Halbuki Ali Paşa'nın Şumnu'ya ve Varna yoluna hakim bulunduğunu unutmuştu. Osmanlılar Dister'i hücumla aldılar. Tuna boyunda Ruscuk (Rustuk) ile Niğbolu (Nicopolis) arasındaki birçok köyler Osmanlılar'ın eline düştü. Kendisinin zaafının ve Osmanlılar'ın kuvvetinin bu suretle meydana çıkması Sisman için ezici bir darbe idi. Bunun üzerine bilaşart teslim oldu. Ve karısı ve çocukları ile birlikte Murad'ın karargahına götürüldü. Vakanüvislerin göstermediği bazı sebeplere binaen Sisman kendisinin af olunmasını ve Bulgaristan'ın tabi bir hükümdarı sıfatıyla evvelki mevkiine geçirilmesini temin etti. Fakat artık Osmanlılar Tuna nehrine kadarki Şimali merkezi Bulgaristan'da yerleşmişlerdi.

---

[159] *Chronique de Moree,* sh. 516. Evrenos'a Branezis diyor. Bu yukarıda zikri geçen Evrenos olmayıp başka bir Makedonyalı muhtedidir. Bkz. Finley, IV, 233. not.

[160] Jirecek; *Die Heerstrasse,* sh. 147.

Şumnu ile Niğbolu Osmanlı kaleleri olmuştu. Ve Sisman büyük ittifaka fiili yardımda bulunamayacak bir vaziyete getirilmişti.[161]

XVII

Bütün hristiyanlar Balkan Harbi davasına sadık değildiler. Dikkate şayandır ki Osmanlılar Balkan Yarımadası'nı fethederken müslüman boyunduruğu altına koydukları milletlerin kanına ve dinine mensup bir müttefikin yardımı olmaksızın hiçbir muharebe etmemişlerdir. Bu bahsin ibtidasında Osmanlılar'ın Balkan devletlerini yeniçerilerin istihdamı ile feth ettikleri iddiasının tarihi bir esası olmadığını göstermiştik. Fakat bunlar yeniçerilerin edebileceğinden çok daha kuvvetli bir mahiyette hristiyanların yardımına malik olmuşlardı. Yeniçeriler hakkındaki eski efsane Balkan milletleri için garbi Avrupa'nın teveccüh ve muhabbetini celb eylemiştir. Halbuki müslüman fatihlerin nail oldukları hristiyan muaveneti bizim teveccühümüzü kazandırmaktan ziyade kayb ettirecek bir mahiyettedir.

1389 baharında Murad kendisini Peloşnik'in (Plochnik) intikamını almaya hazır bularak tedib seferi için Bulgaristan'dan hareket ettiği zaman maiyetinde Köstendil Beyi Kostantin Siroz'u tımar olmak üzere alan Sırp Beyi Dragaş (Dragosh) ve hatta 1371 de Çermen'de maktül düşen Sırp Kral Vukasin'in oğulları vardı.[162] Zenta (Yukarı Arnavutluk) hükümdarı Balsa müttefiklerle birleşmek için yürüyüşünü tehir etmiş ve Osmanlı karargahında bulunan bir Sırp asilzadesi vasıtasıyla Murad'la gizlice muhabereye girişmişti. Lazar bu ihaneti haber aldı. Hatta generallerinden bazılarının agleb-i ihtimal kendisini Osmanlı emirine teslim etmek üzere onunla uyuşmuş olduklarını da biliyordu.[163]

Preştine'nin garbında ve Mitroviçe'nin cenubunda[164] (Morovana'nın yukarı kollarından biri olan) Sitnika Nehri vadisine Kosovapol "Karata-

[161] Leunclavius (1611 Frankfurt tab'ı) sh. 276. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, sh. 3412-342 Sadeddin ile Leunclavius'un ve bunu takip eden Zinkeisen'ın, I, 252-255 Bulgarları 1388 de tamamen mahkum göstermekle hata ettiklerini söylüyorlar.

[162] Sırp menabiine müsteniden, Mijatovich s.13.

[163] Ayn. yerde, sh. 16-17.

[164] Mitroviçe ile Skoplje (Balkan harbinden evvel Üsküb) arasındaki hatt Kosova Ovasından geçer. Bu hat evvelki Yeni Pazar sancağı vasıtasıyla Bosna'daki Avusturya (?) hattı ile birleşecek olursa Kosova Ovası Avrupa dahili büyük yollardan biri olacaktır.

vuk ovası" namı verilir. İşte 1389 senesi haziranının 20 sinde burada Sırp istiklali için kat'i bir muharebe verilmiştir.[165]

Sırp vakayinameleri bu muharebeden sonra Murad'ın askerlerine bu kalenin zengin kale, köy ve kasabalarını ne tahrip ne de yağma etmemeleri için emirler vermiş olduğunu söylerler .Filhakika yalnız dört kale tahrip edilmiştir.[166] Bu emir Murad'ın neticeden emin olduğuna delalet eder. O bu memleketi onun servetini ve o sayede hasıl olacak nüfuzu elde etmek için harp ediyordu. Kendisinin ölünce istediği gibi müteneffi (faydalı) olacağını bildiği şeyleri tahrip etmek niyetinde veya lüzumsuz bir huşunetle Sırp köylüsünü kendisinden soğutmak arzusunda değildi. Burada da sair yerlerde olduğu gibi **gaye-i maksut** Osmanlı tebaları değil yeni Osmanlılardı: Bunlar ancak iyilikle kazanabilirlerdi. Muharebeden sonra Osmanlılar'ın mağluba karşı olan muamelelerindeki rıfku mülâyemet Sırplar tarafından da alenen itiraf edilmekte olduğu cihetle bu hakim ve basiretkar fatihin emirlerinin ciddiyetle tatbik edilmiş olduğundan şüphe etmemiz caiz değildir.

Kosova hakkında çok şeyler yazılmıştır. Bu vakıa elli sene evvel Stephan Dushan'ın zaferleriyle başlayan Sırp tarihinin menkıbevi devri içinde en yüksek bir hadisedir. Arkasında hiç uzun bir ecdad silsilesine asırdaşları arasında büyük bir siklette nüfuz ve hakimiyete malik olmayan siyasi hayatına Murad'a miskinane itaatle başlayıp 18 sene sonra muharebe meydanında ezici bir mağlubiyetle idam hükmünü giyen Sırp reisi Lazar işte Sırp destanının Şarlmanı budur.

Kosova Muharebesi'nin bir dönümünde Sırplar onun ruhuna dualar etmektedir. Ve bir aziz sıfatıyla bunun türbesinde ölü iken dirilmiş olan Bethanyli adaşınınkinden ziyade kandil yanmaktadır. İşte tarihte menkıbe budur. Fakat insanı hayrete düşüren cihet şu ki aziz Lazar'ı tebcil eden ve Kosova'nın matemini terennüm eden hakiki halk türküleri bile hadisatın samimi ve bir tasvirini vermiyor. Ve efsanenin ne kadar az teminat bahş olduğunu ispat ediyor.

---

[165] Sırp Vakayinameleri ve türküleri tarafından muttasıl bir anane halinde 15 Haziran tarihi tesbit edilmiştir. Tvrtko'nun Floransa'ya gönderdiği mektupda da öyle. Halbuki Tvrtko Dalmaçya'da Trau ahalisine gönderdiği bir mektupta 20 Haziran tarihini kayd ediyor (Pray Annales, II, 90); Sadeddin, Murad'ın vefatını 4 Ramazan (27 Ağustos) da göstermek hususunda yalnızdır. Gerek sair Osmanlı müverrihleri ve gerek Chalcocondylas, Ducas ve ismi meçhul Hist. epirot müellifi bu vukuatı bir "bahar zamanı" vuku bulunmuş olarak göstermektedirler.

[166] Mijatovich tarafından zikredilen (sh. 12, not) *"Chron of Abbey of Tronosha"* 54. kısım, sh. 84; *Chron of Pek*, sh, 53.

Sırplar daha muharebeden evvel davalarından ümidi kesmişlerdi. Düşmanlarının muazzam adedi onları dehşete düşürmüştü.[167] Müttefiklerin ordugâhında ihanet şayiaları devaran ediyordu. Cesaretlerinin yokluğu birbirlerinin hüsn-i niyetine karşı besledikleri emniyetsizlik ruhu, Lazar'ın muharebeden evvel bir akşam ziyafetinde verdiği nutuktan bariz bir surette inikas etmektedir. Kendisi burada kendisinin de malik olmadığı bir cesaret ve itimadı gösteren sözler söyledi ve damadı Milosh Obravitch'i alenen ihanetle itham etti. Sırp ordugahı üzerine çöken hüzün ve yeis reislerden adi neferlere kadar sirayet etmişti. Ve muharebe kaybedilmiş gibi idi. Çünkü zafer hiçbir zaman artık mahvolduklarını zannedenler tarafından kazanılmaz.[168]

Muharebeye Osmanlılar tarafından başlanmıştı. Murad iki bin tirendazdan mürekkep bir pişdar kolunu ileriye gönderdi.[169] Müttefikler buna bir hamle ile mukabele ettiler. Bu sayede Osmanlı ordusunun sol cenahı Lazar tarafından yarılmış ve bir müddet için netice şüpheli kalmıştı.

Bayezid Sırplar'ın meşhur hücumlarına karşı dayandı. Fakat Osmanlılar taarruza geçmek teşebbüsünde bulunmadılar. Daha muharebe neticesinin katiyyen takarrür etmemiş olduğu bu nazik zamanda Lazar'ın başka damadı olan Vuc Brancovitch on ikibin kişi ile kemal-i sükunetle meydandan çekildi. İhtimale göre Murad'la evvelce üzerinde anlaşılmış olan bu karar Sırpların maneviyatını o kadar kırdı ki derhal gevşeyip firara başladılar. Lazar ve başındaki asilzadeler ile askerlerinden bin kişi esir edildi. Bu sonuna kadar can cana dövüşülen bir muharebe olmamıştı.[170]

Murad Kosova Muharebesi'ni kendi hayatı bahasına kazanmıştır. Onbeş sene sonra Clavijö de Gonzales'in işittiği hikayeden istidlal olunabilir ki Murad muharebe esnasında telef edilmiş ve cesedi etrafında cenk tekrar alevlenmiş[171] işte o zamandı ki Bayezid kendi kılıcı ile Lazar'ın

---

[167] Sans arrater, pendant quinze jour, pleins, J'ai chemine le long des, hordes turques, Sans en trouver ni la fin ni le nombre-A'Avril de, sh. 36.

[168] Orbini, sh. 314-315. Kezalik, Kosova'ya dair Sırp türküleri için Fransızca'da Adolphe d'Avril ve İngilizcede Madam Mijatovitch, Stajon Novacovich, Apovitch'nin muhtelit şiirlerine müsteniden daimi bir hikaye şeklindeki tercümelerine bkz.

[169] Miralay Cevad Bey'in zikrettiği Solakzâde, sh. 196. Ok, Osmanlı ordusu tarafından II. Murad saltanatının ortalarına kadar taarruzî bir silah olarak kullanılmıştır.

[170] Sadeddin, I, 147-152; Chalc, I, sh. 53; Ducas, 3, sh. 15-16; *Hist. Epirot,* sh. 234; Sırp Şarkıları; Bonincontrius, sütun 52; Zamanımızın müelliflerinden Hertzberg, sh. 503-507; Jirecek, sh. 342-344; Fesler, II, 254; von Kállay, I, 166; Klaic, sh. 236-240; En canlı tasvir Racki, Hırvatça, Jugosl. Akademie, III, 92 ve maba'dindeki yazılarıdır.

[171] Clavijo de Gonzales, Varak, 27 r°

başını kesmiştir. Pray iki hükümdarın her ikisinin de şahsi bir mubarezede mühlik bir suretde yaralanmış olduklarını söylüyor.[172] Osmanlı müverrihleri ise Murad'ın muharebeden sonra harp meydanında dolaşırken ölüme uğradığına inanıyorlar. Onlara nazaran ölmüş olduğu zannedilen yaralı bir asker son bir gayretle dizlerine kadar davranıp kalkmış ve geçerken kılıcını Murad'a saplamıştır.

Fakat şahadetleri Bizans müverrihlerince de teyid edilen hikayelere ve bazı Osmanlılarca da kabul edilmekte olan Sırp türkülerine nazaran Murad, harpten sonra veyahut muharebe henüz inkişaf etmekte iken Miloş (Milosh) Obravitch tarafından katledilmiştir. Filhakika Miloş muharebenin arifesinde Lazar'ın verdiği nutukta[173] haksız bir surette ihanetle itham edilmiş olduğu için davaya sadakatini her türlü itirazın fevkinde olarak ispat etmeye karar vermiştir.

Bunun için bir firari sıfatıyla Osmanlı safları arasına girmiştir. Herhalde o meşum günde bunlar pek çok olmalıydı. Hükümdarane kıyafetinin işhad ettiği yüksek sınıfa mensup olduğu davası ona Murad ile mülakat imkanını vermiş ve emir ile karşı karşıya gelince hançerini memleketin hürriyetini mahveden adamın vücuduna saplamıştır. Bu meşruiyeti sorulmaya şayan hareketin Sırplarca milli tarihin en azizane ve kahramanane bir menkıbesi olmak üzere ahlafa intikal etmiş olması Sırp seciyesini bize ifşa edecek bir karinedir.

XVII. asırda öyle inanılıyor ve Osmanlı tarihine dair eser yazan bazılarınca da tekrar ediliyordu ki ecnebi sefirlerinin sultanın huzuruna girerken silahlarının alınması adeti böyle bir cinayetin tekerrürünü men için ittihaz edilmiş bir tedbirdi.[174] Halbuki daha birçok Osmanlı adetleri gibi bu meclislere müteallik merasim de Bizans sarayının adetleri arasında mevcuttur.[175] Ve bugüne kadar da bazı şark saraylarında da devam etmektedir. Bu keyfiyet şu suretle izah edilmiştir ki, "bir ecnebi, hükümdarın huzuruna çıkınca onun şaşaasının o kadar tesiri altında kalır ki bir yere dayanmadan ayakta duramaz."[176]

Kosova Muharebesi'ne iştirak eden askerin miktarı hakkındaki kuyudat o kadar mütehaliftir ki bu harekata kaç kişinin iştirak ettiğini veya hangi tarafın daha kuvvetli olduğunu tayin etmek imkansızdır. Sırp halk

---

172 Annales, II, 186.

173 Keşiş. Pahomye Vakayinamesinden alınan bu nutuk Miyatoviç, sh. 17'de münderictir.

174 Busbecq. ingilizce tab'ı, I, 153; Bkz.Ricaut, 1682 tab'ı, sh. 159.

175 Cantacuzenos *antin Porphyr*, I, 394, 396-405.

176 Howorth, II, 796. Stoddard'ın Buhara emiri tarafından kabule mazhar olmasını anlatırken.

türküleri düşmanın dehşetengiz adedi üzerinde ısrar etmektedir. Osmanlı müverrihleri ise Sırplar'ın rivayet edilen adedine nispeten miktarları o kadar az olduğunu hatta bundan dolayı adedî faikiyeti o kadar bariz bir düşmanla mukabeleye kalkışmak gibi büyük bir tehlikeyi göze almanın makul olup olmayacağı muharebeden evvel bir mesele teşkil ettiğini kaydediyorlar. Murad'ın öldüğü haber alınınca katliama uğratılan esirler de dahil olduğu halde Sırplar zayiatlarını yetmişyedibin maktül hesap ediyorlar. Osmanlılar'dan ise onikibin şehit düşüyordu. Yalnız bildiğimiz mühim bir vakıa vardır. Muharebe esnasındaki hayat zayiatı ve ondan sonra vukua gelen asilzadelerin katliamı o kadar büyük idi ki millet otuz sene içinde üçüncü defa olarak reissiz kalmıştı.

Tvrtko Kosova'dan o kadar süratle kaçmıştı ki hezimetin ne kadar muazzam bir şey olduğunu anlayamamıştı. Filhakika Murad'ın vefatını haber alınca Floransa'ya kendi idaresi altında kazanılan şanlı muzafferiyeti ve hristiyanlığın başdüşmanının ölümünü tebşir eder bir mektup yazıyordu.[177] Bunun üzerine Floransalılar Kosova haberlerini büyük Kilisede bir **Te Deum** ile tesit ettiler. Ya bu ters ve yanlış haber Fransa'ya vasıl olmuş veya Murad'ın vefatına pek fazla ehemmiyet atfedilmiş olmalıdır ki VI.Charles, Notre Dame giderek Kosova'daki vakıat için kemal-i tantana ile Cenab-ı Hakka şükür etmişti![178] Sırplar'a gelince bunlar yanılmıyorlardı. Onlarca Kosova istiklalleri için bir ölüm çanının sesi idi. Macarlar da kendilerini tehdit eden bir tehlikenin baş gösterdiğini anlıyarak uyanmışlardı.

XVIII

Otuz sene kadar bir müddet Murad, zamanının hiçbir devlet adamı tarafından fevkine geçilmeyen bir kiyaset ile Osmanlılar'ın mukadderatını sevk ve idare etmiştir. Biz Fatih ile Muhteşem Süleyman hakkında daha çok şey bildiğimizdendir ki Murad Osmanlı hanedanı içerisinde en şayan-ı dikkat ve en muvaffakiyetli bir devlet ve harp adamı sıfatıyla kendine has mevkiye geçememiştir. Kendisinin karşılaştığı müşkilatı hal ettiği meseleleri ve saltanatının neticelerini daha ziyade göz kamaştıran haleflerinin icraatıyla mukayese edecek olursak, onun onların üstünde değilse de onlarla birlikte kolayca yer tutabileceğini görürüz, onun hayatı

[177] Metn-i Mon. *spec. hist Slav.* Merid, I, 528-529 dur.
[178] *Chronique du Religieux de St-Denis,* (Bellaguet tab'ı), II, 391.

esnasında vukua gelen inkilabat bütün tarihin en hayret veren vukuatından biridir onun fütühatı 1878'deki Berlin Muahedesine kadar beş asır devam etmiştir: hatta bunlardan bazıları son Balkan Harpleri inhidamından sonra da baki kalmıştır.

Kendisinin harp hususundaki cevvaliyet ve gayreti babasının gibi idi. Fakat babasının tahayyül ettiğinden daha geniş bir icraat sahasına yayılmış olduğu için daha fazla tecrübeye maruz kaldığı halde gevşememişti. Maiyetindeki kumandan ve valilerin hiçbirisiyle arasında bir vifaksızlık zuhur etmedi. Hiçbir anane veya tedrici bir inkişaf zeminine istinad etmeyen fütühat ve hükümet usulü çerçevelendiği her şarta tevafuk ediyordu. Rumlar'a karşı muamelesi onların seciyesini tayinde mükemmel bir feraseti gösteriyor. Bizans kilisesi erbabının nazarında bir kafir ve İsa'nın düşmanı idiyse de onlara papalardan daha iyi muamele etmekle teveccüh ve muhabbetlerini celbetmişti. Hem ırki hem de dini mahiyette olan temsil meselesinde kazandığı tam muvaffakiyetin en parlak delilini görmek için Ortodoks Patriki'nin 1385'de papa VI. Urban'a yazdığı mektuptan daha iyi bir vesika olamaz. Filhakika bunda Patrik, Murad'ın kiliseye hareketlerinde tam bir serbesti bahşetmiş olduğunu söylemektedir.[179] 1360'dan 1389 tarihine kadarki[180] Rum patrikliği kuyudatında papazların Osmanlılar tarafından bir fena muameleye maruz kaldıklarına dair tek bir şikayete misal bulunamaz.

Osman etrafına bir ırk toplamıştır. Orhan bir devlet yaratmıştır. Fakat imparatorluğu kuran Murad olmuştur.

[179] Viyana kütüphaneleri yazmaları, Yunan tarihi kısmı, 48.

[180] Miklositch ve Müller'in büyük kolleksiyonunda bulabileceğimiz kuyudatın tarihi bu kadardır. Ducas'ın, 23, sh. 137 de hristiyanların Murad tarafından işkenceye uğratıldığı hakkındaki rivayeti hiçbir esasa müstenid değildir.

Harita 4

Murad ile Bayezid'in Balkan Yarımadasında ve Bayezid'in Anadolu'daki Fütühatları

DÖRDÜNCÜ MEBHAS

BAYEZİD

Osmanlılar Bizans İmparatorluğuna Tevarüs Ediyorlar.

I

Murad'ın vefatının intikamı daha muharebe meydanında iken, asilzade mahbusinin derhal idamı suretle alınmıştı. Bu suretle fiilen Lazar ve milli davaya sadık kalmış olan, bütün Sırp aristokrasisi mahv olmuştu.

Bu kanlı icraat ortasında da Bayezid maiyetindeki kullarını göndererek muharebe esnasında temayüz eden ve askerleri tarafından alkışlanan biraderi Yakup'u arattırmış ve onu çadırına aldırarak bir ok kirişiyle boğdurmuştu.[1] Yeni emir bu cinayetini kendisi lehine olmak üzere hocalar tarafından Kur'an-ı Kerim'de bulunan bir ayet ile meşru gösteriyordu. "Onlar fitneye kalkıştıkça içine düşerler. Ve eğer sizden uzaklaşmazlar, size barış teklif etmezler ve sizden el çekmezlerse onları yakalayınız ve nerede bulursanız öldürünüz."[2]

Bunlar hükümdarın kardeşleri arasında ihanet ve isyan kastı mevcut olduğunu ve fitnenin katilden eşed bulunduğunu beyan etmişlerdi. Halbuki bu şeriat uleması Bayezid'e Peygamber'in şu ihtarını gösterseler daha iyi olurdu: "Kardeşini katletmek arzusunu duydu, onu katletti ve hüsrana düşenlerden oldu."[3]

Bu suretle Kosova sahrasında başlamış olan ve zuhuru mümkün rakip davacıları katl ile ortadan kaldırmak gibi menfur icraat II. Mehmet tarafından[4] kanun mertebesine isad edilerek zamanımıza kadar Osmanlı hanedanı için bir leke olmak üzere kalmıştır.

---

[1] Phr., I, 26, sh. 82; Chalc., I, sh. 59; Ducas, 3, sh. 16; Kezalik Osmanlı müverrihleri.
[2] Dördüncü sûre, 94. ayet (Seyl tercümesi, sh. 64).
[3] Beşinci sure, 53. ayet (Ayn. eser. sh. 77)
[4] Hammer, III, 302-304; Ramboud, *Histoire generale*, III, 831 de bu kanunu Bayezid'e atf etmekle hata ediyor.

Mamafih Bayezid sadece asrındaki Hristiyan hükümdarların misalini takip ediyordu: Kastilya hükümdarı Petro kardeşi Don Fadrique[5], Trabzon hükümdarı III. Andronicus Kommenos iki kardeşi Michael ile George'yi[6] III. Andronicus Palaelogos babası ölmekte iken kardeşini öldürmüştü.[7]

Kosova sahrasından Bursa kadısına Murad'ın vefatını gizli tutması ve yalnız "Macarlar'a karşı kazanılan zaferden" dolayı umumi şenliklerle meşgul görünmesi için emir ısdar edildi. Bu emirle birlikte Bayezid babasının ve kardesinin cesetlerini, gizlice defn olunmak üzere Bursa'ya gönderdi.[8]

İtalyan siteleri mümessilleri muharebeden sonra gelip Bayezid'i tebrik ve Murad tarafından kendilerine verilmiş olan ticari imtiyazların tasdikini ricaya geldiler. Bayezid bunlara karşı pek mağrur ve müteazzım göründü. "Macaristan'ı zaptettikten sonra Roma'ya kadar atını süreceğini ve orada Sen Piyer mihrabı üzerinde atına arpa yedireceğini" söyledi.[9] Avrupaya karşı vaziyetin değiştiği, bu çalımlı ifade de bariz bir surette görülmektedir. Murad kendisi aleyhinde bir ehl-i salip tasavvuru olmasına rağmen, üzerine bunların dikatini ve hiç olmazsa garp hristiyan hükümdarlarının suiniyetlerini celbetmemek hususunda takayyüd ediyordu. Vakıa tecavüze geçiyordu, fakat muayyen bir zamanın icab ettirdiği dereceden ötesine gitmiyordu. Ve hiçbir zaman tecavüzkar bir müslüman gibi hareket etmemişti.

Bayezid daha saltanatının başlangıcından beri hristiyanlığa karşı olan düşmanlığını ve İslam kahramanı sıfatıyla ağır basmak arzusunu gizlemek için hiçbir zahmet ihtiyar etmiyordu. Yalnız Mısır Sultanı[10] ve sair müslüman hükümdarlarıyla ittifaklar teminine çalışmıştı. Ve Osmanlı hakimiyetinin Anadolu'da tevessüne en fazla ehemmiyet veriyordu.

---

[5] 1350 den 1369'a kadar hükümet sürmüştür.

[6] 1330 da Panaretos, sh. 7.

[7] 1320 de Selanik'te: Greg., VII, 13, sh. 271.

[8] Hicri 791 Şaban ayında: Paris Milli, Kütüphanesi Türkçe el Yazmaları, no 79, sh. 35, 40. Bkz. Langles, *Notices et Extraits*, V, 672.

[9] Froissart, IV, 47. Kervyn tab'ı, XV, 216-217. Froissart Bayezid'i Murad ile karıştırarak "Amorath-Baquin" namını veriyor. Biraz aşağıya bkz.

[10] Ebu Yusuf İbn Tanrı birdi, el Münhelu's Sâfi. Paris Millî Kütüphanesi, Arapça Yazmaları, no 748, II, varak 70.

II

Kosovada'ki kan dökme hırsı sükun bulupta babasının intikamı alınınca Bayezid Lazar'ın oğlu ve varisi Stephan Bulcovitz ile dostane münasebata girmek arzusunda bulundu. Çünkü Sırplar'ın artık bu dersten ibret aldıklarını ve kendisinin ezgin ve münfail düşmanları halinde kalmaktansa müttefikleri sıfatıyla daha ziyade yardımları dokunacağını hissetmişti. Tasarlamakta olduğu Anadolu seferi için bunların yardımına muhtaçtı. Aynı zamanda Avrupa'daki memalikinin selameti için Macarlar'a karşı bir istinad yastığı sıfatıyla son derece ehemmiyetleri vardı. Zira Macarlar'ın kendisinin Asya'da bulunuşunu fırsat ittihaz ederek Tuna boyuna akacaklarını biliyordu. Onun için Stephan ile muharebeden sonra berhayat kalmış Sırplar'a son derece iyilikle muamele etti. Stephan babasının gördüğü bütün imtiyazlara nail oldu.[11] Ve Sırplar'a dahil oldukları seferlerde musavi ganimet hissesi alacakları vadedildi. Diğer cihetten Stephan gümüş madenlerinin varidatıyla temin edilen senevi bir haraç vermeye Osmanlı ordusunda hizmet edecek Sırp kıtaatına bizzat kumanda etmeye ve hemşiresini Osmanlı emirine vermeye muvafakat etti.[12] Ve her iki taraf Kosova'nın acısını unuttu.

Bayezid Niş'in 20 mil şimali garbında (İastrebatz) Dağı'nın eteğinde kain Kuruşevaç (Krutchevatz) civarında Alahisar Camii'nde yapılan resmi bir nikah merasimi ile Lazar'ın kızı Despina'yı tezevvüc etti.[13] Bu Osmanlı hanedanına mensup bir hükümdar tarafından akdedilmiş son nikahtır.[14] Ve Bayezid'a pek faidesi dokunan bir sıhriyeti temin etmişti. Bayezid bütün hayatı müddetince Despina'ya sadık ve merbut kalmış ve buna mukabil kayınbiraderi onun vefakar ve metin bir dostu kalmıştır.

---

[11] Vuk Brankoviç, ihanetine mükafat olarak Lazar'ın mirasının nısfına, mamafih payitahtı Priştine olmak üzere nail olmuştur. Ailesi bir asır kadar müddet Osmanlılara tabi hükümdarlar sıfatıyla talileri bir çok defa değişmek üzere devam eylemişlerdir.

[12] Ducas, 4, sh. 6.

[13] Kantitz, Serbien, sh. 254 ve maba'di.

[14] Busbequius İstanbul'da Timur'un Despina'ya karşı sû-i muamelesi dolayısıyla Bayezid'in fena halde müteessir olması sebebinden Osmanlı hükümdar ailesinde nikah âdetinin ibtal edildiği söylenmiştir. Fakat Ricaut, sh. 296, bunun sebebi cihaz masarıfı ve Osmanlı hükümdarlarının kendilerini ailc rabıtalarından âzâde bulundurmak arzuları olduğunu söylüyor. Tabiidir ki o zaman hüküm fermâ olan din farkı Osmanlıların hükümdarları için Avrupa kralları aileleri içinden kadın bulmalarına mani teşkil ediyordu. Kendi teb'alarından birini tezvic ettikleri takdirde daima zevcenin ailesi tarafından bir fitne endişesi vardı. Aile karabetlerinin Avrupa'da o kadar mühim bir rol oynadığı bir zamanda Osmanlı İmparatorluğu böyle bir kabiliyetsizlikten dolayı pek ziyade zarar görüyordu.

Sırplar da Osmanlılar'a sadık ve müttefik olmuşlardır. "Niğbolu" ile "Ankara"da onlarla birlikte harp etmişlerdir. Diğer taraftan Bayezid Arnavutlar'a, Dalmaçyalılar'a, Macarlar'a karşı olan akınlarında Sırplara da ganimet kazanmak fırsatını vermek ve ortodoks kilisesi lehine hareket etmek suretiyle onların sadakatlerini idame ettiriyordu. Biz Sırpların bu münasebetle -şairler müstesna- olmak üzere Osmanlı boyunduruğunu ne kadar büyük bir memnuniyet ve sürûrla üzerlerine aldıklarını gördüğümüz zaman inanmamız icab eder ki, "Kosova" ancak asırlardan sonra gelen nesiller tarafından müthiş bir felaket telakki edilmiş ve yalnız bunlar Osmanlı hakimiyetini ecdatlarından daha ağır bulmuşlardır.

Bayezid Üsküp'e kuvvetli bir Osmanlı mühtahfiz kalesi koymuş ve Üsküp ile Niş arasındaki araziye müslüman müstağmirler yerleştirmişti.[15] Sırplar arasında da ihtimal ki din tebdil etmenin kendilerine daha menfaatli olacağını görenler vardı. Her ne olursa olsun, Bayezid'in saltanatı müddetince Sırplarla arası bozulmamıştır.

Bosna Kralı Stephan Tvrtko Kosova vakıasını bir hezimet addetmiyordu. Büyük düşmanı Murad'la büyük rakibi Lazar'ın her ikisinin de muharebe meydanında öldükleri ve Osmanlılar'ın muzafferiyetlerinin arkasını aramadıkları nazara alınınca bu tarzda bir görüş pek tabii idi. Kosova'dan sonra Tvrtko'nun kuvvet ve nüfuzu artmıştı Hatta kendisine "Bosna, Sırbistan, Hırvatisvan ve Dalmaçya Kralı" namını veriyordu. Stephan Dushan gibi o da 38 sene saltanatından sonra 1391 Mart'ında öldüğü zaman "büyük işler" tasavvur etmekte idi.[16]

Vefatından pek az sonra Tvrtko kendisine Sigismund tarafından gönderilen bir Macar ordusunun yardımıyla Osmanlı ordusunun istilasına karşı muvaffakiyetle mukavemet etti. Mamafih, halefi, Stephan Dobitcha onun bu akıllı siyasetinden inhiraf ederek Macarlar'la kavga etmiş ve Osmanlı istila seyline karşı set çekmek için son gayretini sarfeden Sigusmund'a muarrız vaziyet almakla tam Bayezid'in istediği tarzda bir oyun oynamıştı. Bosnalılar krallarının deliliğinin cezasını hakkıyla ödediler. 1398'de Bosna büyük bir Osmanlı ve Sırp ordusu tarafından istila edilmiş bütün memleket harap olmuş ve ahalisi esarete sürüklenmişti.[17] Vakanüvisin biraz savurma olan ifadesine rağmen bu sadece

[15] Sadeddin, I, 158.

[16] Klaic, sh. 248. Zannederim Romanin, III, 331 de Stefan Bulcovith'i Stefan Tvrtko ile karıştırmıştır. Çünkü Venedikle olan "Pace vergognasa" dan ne murad ettiğini anlamak güçtür.

[17] Klaic tarafından, sh. 271 zikredilen eski Sırp Vakayinâmesi: "quasitotaliter destruxerunt Bosniam et populum abduxerunt"

bir akın olmalıydı. Çünkü 1398'den 1415'e kadar Bosnalılar daha müstakil idiler ve Ragoza ile Macaristan'a karşı harp etmişlerdi. 1415'de ise, kendiliklerinden Osmanlılar'la ittifak etmişler vesair Balkan milletlerinin eski hikayesini tekrar eylemişlerdir. Bu münasebetle kendilerine Macarlar'a karşı yardım için I. Mehmet'i çağırmışlardır.[18] Osmanlılar da gelmişler ve kalmışlardır.

III

Saltanatının ikinci senesinde Yukarı Makedonya Sırpları ile muvafık bir statüko tanzim ettikten sonra Bayezid nihayet kendisinin sukutuna sebep olan Anadolu'daki "tevsii memalük" siyasetine başladı. İlk tecavüzü Aydın Beyi İsa'ya karşı oldu. İsa tek başına Bayezid'e karşı duramayacak kadar zayıftı. Osmanlılar'a karşı müstakil emirlerle ittifak teminine çalışacak yerde Bayezid'e tabi bir bey olmayı daha tehlikesiz gördü. Ve Ayasoluk'u verip Tire'yi (Tyra) makar edinmeye mecbur oldu. Bayezid ise derhal İsa'ya karşı sözünden dönerek onu Bursa veya İznik'e nefy etti ve İsa orada vefat etti.[19] Oğullarından İsa ile Ömer pek az zamanda Asya'nın en kudretli müslüman hükümdarı olmaya başlayan Timur nezdine kaçmaya muvaffak oldular.

Ayaslog'un (Ephesus) işgali biran için Bayezid'da İzmir'i elegeçirmek hissini uyandırdı. Filhakika 1391'de veba dolayısıyla pek ziyade zaafa uğramış olan İzmir mustahfız kıtasını zorla bastırmak istedi.[20] Bilahare İzmir'e erzak ithalini men için etrafındaki geçitleri işgal etti.[21] Fakat İzmir de İstanbul gibi Osmanlılar denize hakim olmadıkça açlığa düşürülemezdi. Bayezid ise bu hafif muhasara şeklini kat'i bir hücuma tahvil eylememişti. Çünkü başka taraflarda işleri başından artmıştı. İzmir'e karşı yapılacak bir hücumun muvaffakiyetsizlikle neticelenmesi hükümdar ailesinin ortadan kaldırılmasıyla henüz kat'i bir suretle kendisinin olmuş olmayan yeni Aydın ilindeki nüfuzunu mahv edebilirdi. Belki de İzmir'in şarkta Rodos müstesna olmak üzere Roma kilisesi için bir

[18] Klaiç, sh. 324-325.

[19] Vefatın yeri hakkındaki rivayetler tahalüf etmektedir. İsa'nın oğullarının Timur tarafından yeniden iktidarları tesis edilmezden evvel Aydın'ın istiklalinin tamamen mahv olmuş olduğu şüphelidir. Bkz. Schlumberger, s.484; Mas Lattri Tresor'de Chronologie, sütun 1800. Hammer I, 100 de bu gasb hakkındaki ifadesini tevsik için hiçbir müellif zikretmiyor.

[20] Bosio, II, 143.

[21] Ayn. yer, II, 148.

mev'ud belde olduğunun farkına varmıştı. Rodos şövalyeleri tarafından faal bir mukavemeti tahrik etmek istemiyordu. Çünkü bunlar kolayca henüz mahvetmekte olduğu emirlere yardım fikrine düşebilirlerdi.

Saruhan ile Menteşe Murad'ın saltanatı zamanında nüfuslarının en racülî unsurunu bir takım korsanlık seferlerinde kaybetmişlerdi. XIV. asırda Bahr-i Sefid'de (Adalar Denizi) korsanlık ve akıncılık yaptığını okuduğumuz Türkler'in en çoğu bu emaretlerden idi. Mukabilinde yeni cenk adamları getirilmeksizin senelerce devam eden sarfiyyat bu bahri emaretlerin nüfusunu o kadar kırmıştı ki bunları, babalarının ve büyük babalarının zamanında olduğu gibi Bayezid'e karşı mukavemet edemeyecek bir vaziyete sokmuştu. Bunların ahalisi daha ziyade gemici ve hükümdarları ise muharib olmaktan ziyade tüccar adamlardı. Bayezid'in orduları Saruhan ile Menteşe'yi istilâ ettikleri zaman her iki emir de hiçbir mukavemet teşebbüsünde bulunmadılar ve Kastamonu emiri Bayezid'e iltica ederek emaretlerini Osmanlılara terk ettiler.[22]

Saruhan Aydın, ve Menteşe'nin ele geçirilmesinin neticesi Osmanlılar'ın Akdeniz (Ege) kenarlarında görülmeleri oldu. İşte Osmanlı bahri kuvvetinin başlangıcı budur. Mamafih bu kuvvet Bayezid'in saltanatı zamanında hiçbir inkişafa mazhar olmamıştır. İlk Osmanlı bahri seferine 1390 sonbaharında ibtidar edilmiştir. Altmış gemi Sakız Adası'na bir baskın yaparak adayı tahrib etmiştir. Eğriboz (Euvoea) ve Atetika (Attica) (Şarkî Yunanistan) sahilleri de bu deniz akıncıları tarafından hasarata uğramışlardır. Bayezid bunun üzerine Asya'dan Midilli, Sakız ve Rodos adalarına hububat ithalini men etmiştir. Fakat henüz bu ambargoyu icra edecek bir vaziyette bulunmaktan çok uzaktı.

Akdeniz ve şarki Bahr-i Sefid adalarının ahalisi Türkler'in seferlerini canlandıran yeni bir gayenin mevcudiyetini anladılar. Ki bu gaye evvelkilerinde yoktu. O da artık ganimet değil adaları daimi surette ele geçirmek arzusu idi. Çünkü Osmanlılar gittikleri her yerde müstamir sıfatıyla gidiyorlardı. Ve burada yurt ve kadın edinmek için cenk ediyorlardı.

Cenub tarafında Bayezid Teke emirinin son beldesi olan Adalya'yı aldı. 1391 tarihinde Osmanlılar Akdeniz'de ilk limanları olan burasını

[22] Saruhan ve Menteşe emirlerinin iktidarlarının ne suretle mahvedildiği hakkında Aydın emiri için olduğu gibi haber kıtlığı vardır. Hammer sadece "Saruhan ve Menteşe beylikleri Osmanlı İmparatorluğuna ilhak edildi." I, 300, diyor. Fakat hiçbir menba zikretmiyor.

aldılar. Ve Mora'nın cenub limanlarını istisna edecek olursak bundan sonra bir asır bir müddet daha buna başka bir liman ilave etmediler.

Bundan sonra Bayezid kendisine bağlı Hamit emirinin Alaaddin aleyhinde vaki olan bir şikayetini vesile ittihaz ederek Karamanlılar'la boy ölçüşmek kararını verdi. Babası zamanındaki emsali seferlerde olduğu gibi Bayezid Avrupa'daki hristiyan tabi hükümdarlardan asker devşirmişti. Davete icabet edenlerden biri Manuel Palaelogos olup 1390-1391 kışını Ankara'daki Osmanlı karargahında geçirmişti. İşte kendisinin bir müslüman ilahiyat müderrisi ile münakaşatını gösteren hristiyan dinine dair meşhur "mukalematını" burada yazmıştır.[23]

Bayezid Karaman hudutlarına dahil olarak Konya'yı muhasaraya aldı. Kurtulmak için Toros Dağları'na firar etmiş olan Alaaddin şehirde mahsur kalınca Konya'nın gayri muayen bir zaman için Bayezid'e karşı ilanihaye mukavemet edebileceğini anladı. Çünkü Osmanlı emiri iaşe merkezinden çok uzaktı. Ve Avrupa'daki vukuat hakkında merakta idi. Bunu görünce Alaaddin müsalaha teklif etti. Bayezid Alaaddin'i artık Osmanlılar eline geçmiş olan Akşehir ile Aksaray kasabaları dahil olduğu halde memleketin şimal-i garp köşesini resmen terk etmesi şartıyla Konya'dan çekilmeye razı oldu.[24] Ve yeni alınan arazide Timurtaş'ı vali bırakarak Edirne'ye avdet etti

1392'de Bayezid Bulgaristan'da Sigusmund'a karşı tedafuî bir sefer ile meşgul olmakta iken Alaaddin son bir gayretle Anadolu'daki faik hakimiyeti Bayezid'in elinden almaya karar verdi. Terk etmiş olduğu şehirleri yeniden işgal ve Germiyan'daki Osmanlı ordusuna ansızın taarruz etti. Bu sırada Timurtaş esir edildi. Karamanlılar'dan bir kol Ankara bir diğeri de Bursa istikametinde yürüyüşe başladı.

Bayezid ordusunu o kadar süratle Anadolu'ya geçirdi ki bu münasebetle "Yıldırım" namını almıştır.[25] Kendisine tabi Hristiyan hükümdarlarının talimli ve harpte pişmiş askerlerinin, Rumlar'ın, Sırplar'ın, Bulgarlar'ın, Ulahların müzaheretiyle Macarlar'a karşı kazandığı taze

---

[23] Dialogi XXVI cum *Persa quadam de Christianae Religionis* veritate, Paris Milli kütüphanesi, Rumca Yazmalar, no 1253. Kısmen *Notices et Extraits*'in Cild VIII, 2. Kısmında ve kısmen Migne, 156, sh. 171-174 de münderictir. *Notices es Extraits*'de zikrettiğimiz yerde C.B. Hase'nin bu mükalemeler ve bunların ne gibi şerait altında yazıldıkları hakkında tenkidî bir icmali vardır.

[24] Sadeddin, I, 163; Hammer, I, 301'in şu ifadesinde "quaqie depuis la paix renouvelec aveclui par Orkhan, Les deux nations eussent continuellemnt vecu dans des relatiios de sincere amitie." Orhan yerine Murad denilmek istenmiyor mu?

[25] Evliya Efendi, II, 21 Bayezid *bir sene içinde yedi defa* Anadolu'dan Eflak'a geçtiğini yazıyor.

muzafferiyetten dönen Bayezid'in birdenbire Bursa'da görünüşü Alaaddin'i pek az zamanda kendisinden daha kudretli olmağa başlayan rakibiyle bir daha anlaşmak mecburiyetinde bıraktı. Timurtaş'ı salıverdi ve evvelki senenin statükosuna avdet edilmesini teklif etti.

Bayezid şimdi artık kat'i bir mücadelenin şayan-ı tavsiye olduğunu görmüş değil, belki aynı zamanda ilk defa olmak üzere vaziyetin her cihetle Osmanlılar lehinde bulunduğunu da çarçabuk anlamıştı. Erzakı kıt ve rüzgarlara maruz yaylalar ortasında uzun bir yürüyüşten sonra düşmanla kendi memleketinin ta göbeğinde buluşmak yerine bu sefer o seyahati düşmanı yapmış ve kendi memleketinden uzak düşmüştü. Bu vaziyette bir defa mağlup olunca Alaaddin için artık ric'at mümkün olamazdı.

Kendisini temyiz eden bir çabuklukla Bayezid Timurtaş kumandasında bir orduyu ileriye gönderdi. Bu ordu Akçay ovasında bir muharebeye girişti. Muharebenin asıl yerini tayin mümkün değildir. Fakat her türlü ihtimale göre Kütahya'dan pek uzak olmayan bir mesafede idi. Çünkü ric'at eden iki Karamanlı kolunun tabiatıyla iltisak edecekleri yer burası idi. Alaaddin ile oğulları Ali ve Mehmet esir alındılar. Alaaddin Timurtaş'ın önüne getirildiği zaman Timurtaş Bayezid gelinceye kadar hiddetini zaptedemedi. Çünkü uzun ve parlak mesleki hayatında yegane hezimete Alaaddin tarafından uğratılmış bulunduğundan başka bir şey hatırlayamadı. Düçar olduğu su-i teveccüh ve Karaman emirine karşı beslediği hissiyat Alaaddin'in kendisini ihtiyarı ile salıvermiş olması ile de kat'iyyen teskin edilmiş olmuyordu. Onun için Timurtaş esirin ipe çekilmesini emretti. Bayezid geldiği zaman kayınbiraderi artık göçmüştü. Rakibinin o kadar muvafık bir tarzda ve kendisi üzerine mes'uliyet düşmeksizin vücudu izale edilmiş olmasına fevkalade sevindi.

Karaman İli istilacıların ayakları önünde serili bulunuyordu. Osmanlılar Aksaray, Larende, Konya vilayetlerini işgal ettiler. Kendilerine hiçbir yerde teşkilatlı bir mukavemet gösterilmedi. Fakat burada birçok müverrihlerin yaptıkları gibi[26] bu seferin neticesi "Karaman ilinin Os-

[26] Osmanlıların Anadolu'daki fütuhatlarının tevessüüne dair hususatta Fransız, Alman ve İngiliz müellifleri hiçbir intikadî tefsire lüzum görmeksizin sadece Leunclavius'dan veya Sadeddin tercümelerinden derleyib topladıkları şeylerle iktifa eylemişlerdir. Bir çok ahvalde Hammer'den daha gerilere gitmemişler ve hatta Hammer'in sözlerini kelimesi kelimesine nakil ve tekrar eylemişlerdir. Hammer bile Osmanlı tarihinin bu ilk devresi için kendisinin müsteşrik derecesindeki müktesebâtına rağmen, esas itibarıyla Leunclavius'a ve Sadeddin'in Bratutti tarafından yapılmış İtalyanca tercümesine istinad eylemiştir.

manlı ülkesine damimi olarak ilhakı" olduğunu söylemek vakıata karşı pek garip bir kayıtsızlık göstermektir.[27] Akçay muharebesinin kat'iliği ancak bundan sonra Karamanlılar'ın değil Osmanlılar'ın Anadolu'da hakim bir millet olması derecesinde idi. Konya vesair Karaman şehirlerinin muharebeden sonra Osmanlılar tarafından işgali de ancak hükümdarlarının maktül ve oğullarının esir düşmüş olmalarından ileri geliyordu. Alaaddin harp meydanından kaçıp kurtulabilmiş olsaydı Osmanlı istilacılarına karşı muvaffakiyetli bir mukavemet hazırlayabilirdi. Napolyon Jena'dan sonra Prusya'yı, Molteke Sedan'dan sonra Fransa'yı feth etmiş olduğu gibi Bayezidde Akçay Muharebesi'nden sonra Karaman İli'ni teshir etmiş olmuyordu. Bir müddet için bir memleketin payitahtına girip onu işgal etmek o memleketin, muvaffak istilacısının mülküne ithali demek değildir. Karaman Hanedanı'nın Timur tarafından derhal yeniden tesisi Osmanlı işgalinin ne kadar sathi olduğunu gösterir. Karamanlılar artık garbi Asya'da siyasi bir amil olmaktan çıkmış olmakla beraber İstanbul'un sukutundan sonralarına –Akçay muharebesinden 70 sene sonralara– kadar Osmanlılar'ın kendilerini mahv ile milletleriyle kaynaştırmak için sarf ettikleri gayretlere muvaffakiyetle meydan okumaya devam etmişlerdi.[28]

Karaman'ın şimali şarkisinde ve Kızılırmak boyunda Kayseri ile Sivas'ı ihtiva eden bir beylik tesis etmiş olan Burhaneddin, Şark'ta Karaman'dan sonra hücum edilecek en evvelki rakip idi. Burhaneddin'in 20-30 bin kadar tevabii olduğu söyleniyor.[29] Bu bir mübalağa olsa gerektir. Çünkü tarihlerde kendisinin Osmanlı istilasına mukavemet etmediğini okuyoruz. Filhakika Bayezid'in takarrubu üzerine Harput civarındaki Ermenistan dağlarına çekilmiş ve burada ya meşhur Akkoyun Hanedanı'nın müessisi olan Kara Yoluk tarafından telef veya Bayezid'ın emiri ile

[27] "la principante fut pour toujour, reunies a l'empire" Hammer, I, 308. Bu ikinci seferden bahsederken Hammer şöyle başlıyor. "Le prince de Karamanie avait de nouveau leve l'etendard de la revolte" bu tabir herhalde müstakil bir prensin hareketi hakkında kullanılır bir kelime değildir. Alaaddin hiçbir zaman Osmanlı emirlerine tâbi bir hükümdar olmamıştır.

[28] Karamanlıların daha sonraki iktidarları derecesi hakkında 1443'de Kıbrıs elçisi ile birlikte İbrahim'in sarayını ziyaret eden Bertrandon de la Broquiére'in dikkati calip bir şehadeti vardır. Bkz. Seyahatnâmenin Schéfer tab'ının 108-120. sayfaları Kezalik aşağıda XIV. asırdaki Anadolu emaretleriyle Osmanlıların münasebetlerini mevcut menabiden yapılmış mebzul nakillerle birlikte içerisinde mufassalen mevzu-ı bahs ettiğimiz B Lahikasına da bkz.

[29] Howorth, III, 749.

idam edilmiştir.[30] Emareti Bayezid ile Kara Yoluk arasında taksim edilince Osmanlı emiri Tokat, Kayseri ve Sivas'ı almıştır. Bu seferin tarihi hakkında mevsuk bir şey söylenemez. Ondan sonraki vakıattan istidlal olunduğuna nazaran bu ağleb-i ihtimale göre 1395'deki Niğbolu vakasından bir sene evvel olmalıdır.[31]

Hemen hemen Romalılar'ın Paflagonya (Paphlogonia) vilayetiyle hem hudud düşen Kastamonu Osmanlı memalikiyle Karadeniz arasında bulunuyordu. 1393 seferinde Samsun ile birlikte dahildeki Ankara ile Samsun arasında kain şehir ve kasabalar da Osmanlılar tarafından zapt edilmişti. Osmanlı ordusu Kastamonu'ya hücum etmek üzere ilerlediği zaman Bayezid Saruhan ve Menteşe emirlerini teslim ettiği takdirde kendisine tabi bir bey sıfatıyla kalmasına müsaade edeceğini bildirdi. Bayezid'in misafirperverlik kavaidini ihlal etmek istemediğinden mi yoksa Aydın emirinin başına gelen halden sonra fatihin vadine pek inanmadığı için mi nedir söylenemez, bu teklif üzerine kendisi ve misafirleri Bayezid nezdine firar etmişlerdir. Sinop'un işgali Karadeniz'in cenup sahilinde Osmanlılar'a mükemmel bir liman vermiştir.

Bayezid şimdi Anadolu'nun büyük bir kısmının hakimi, fakat yalnız ismen hakimiydi. Bu fetih olunan aksamı temsil etmemişti. Daha sonraki vukuatın ispat ettiği vecihle bu yerlerin ahalisi hâlâ evvelki hükümdarlarına merbut ve sadık bulunuyorlardı.

IV

İlk Anadolu seferinden avdetinden sonra Bayezid şimal ve şimal-i garb hudutları boyunca umumi bir yürüyüş emretti. Bir kol Bosna içlerine girdi. Fakat çok yol katedemedi. Üç kol da Macaristan'a girdi ve seri akın usulünü ihdas etti ki bunların bir ucu Almanya'ya kadar uzandı. Ve Türkleri Slav, Cermen ve İtalyan Avrupa'sı için "kâbus" haline getirdi. Macaristan toprağında verilen ilk muharebe Sirmiyya (Syrmia) ve Karlofça'dan (Karlovitz) çok uzak olmayan bir mesafede Nagy-Olosz mev-

[30] Şerefuddin'de, III, 256, ki o zamana ait yegâne eser sahibidir. Bayezid'in onu idam ettiği söyleniyor. Timur'un Bayezid'e ettiği ithamlardan biri de budur.

[31] Mümkün olabilen en eski tarih 1393'dür. Belki de Osmanlılar ilk defa olarak o zamanlarda Sivas civarında görünmüşlerdir. Fakat Bayezid, Karaman ilindeki vaziyetinden emin olmadan böyle uzun ve tehlikeli bir sefere girişemezdi. Şerefuddin ihtimale daha yakın olan 1395 tarihini veriyor. İbn Hecir ise Burhaneddin'in vefatını 1396 da göstermektedir.

kiindedir ki Osmanlılar üç asır sonra yine burada "cihan siyasetleri"nin idam vesikasını imzalamışlardır.

Tuna boyunda Silistre civarından da karşıya geçilmişti. Müthiş akıncılar memleketin daha içlerine girmezden evvel Mirçe (Mircea) Voyvoda teslim oldu veya esir edildi. Bursa'da bir müddet için menfada kaldıktan sonra 3000 düka altını, 30 at ve 20 şahin vermeye rıza göstermek suretiyle hürriyetini istirdat edebildi.[32] Aynı zamanda hayli zamandan beri Eflak üzerinde hakimiyet iddia eden Macarlar'a karşı Bayezid'e yardım etmeye muvafakat ediyor, buna mukabil Bayezid, Tuna'nın şimalinde müslüman yerleştirmemeyi ve cami inşa etmemeyi vaad ediyordu. Macaristan'ın ilk istilasında Bayezid Eflaklılar'dan yeniçerilerinkinden daha kıymetli yardım görmüştü. Bunlar Balkan Yarımadası'nda Trajan (Truva) askerlerinin bu son hafidlerinden daha iyi muharipler değildi. Sigismund'un araya karışması Osmanlılar'ı Boğdan'ı istiladan men etmişti. Buranın voyvodaları Fatih Mehmed zamanına kadar hemen hemen Osmanlılar'dan müstakil kalmışlardır.[33]

Macar Kralı Layoş öldüğü zaman iki kızı kalmıştı. Daha küçüğü, Hedwig ile asilzadeleri tarafından Lehistan kraliçesi intihab edildi. Bu kızın hristiyanlık dinini kabul ederek Ladislas ismiyle vaftiz edilmiş olan Litvanyalı Jagello ile izdivacı Lehistan ile Macar taçlarını kat'i bir suretle ayırmış ve Osmanlılar'ın bundan sonraki mukadderatı üzerine bunun çok şumüllü tesiri olmuştur. Macaristan tacı ise Marya'ya düşmüştü. Ki bunun mirası en yakın erkek varisi olan Napoli Kralı Charles de Durazzo tarafından iddia edilmekte idi. Bunun da 1385 de Dalmaçya'yı istila edişi Macaristan'ı Lüxemburg hükümdarı IV. Charles (Şarl)'ın ikinci oğlu Alman İmparatoru Sigismund'u sokmuştu. Çünkü Sigismund Marya ile nişanlanmıştı. Fakat güveylik rolünü üzerine almakta terahi gösteriyordu çünkü Hedwig'in Lehliler tarafından intihab edilmiş olmasından memnun olmamıştı. Bunun üzerine Macaristan tacı için mücadeleye girişti. 1387'de bu taç başına konuldu. Lehistan ile Macaristan arasındaki ittihat kırılmıştı. Fakat Macaristan ile Sigismund'un neslen tahtına varis

---

[32] D'ohsson fils, VII, 442, böyle diyor, fakat 1390 tarihini veriyor. Hammer bunu daha doğru olarak 1391 diye tayin ediyor. Xenopol salahiyetdarane ve mutenâ bir surette tevsik edilmiş tarihinde, Mirçe'nin Bayezid ile olan münasebetleri hakkında bir az farklı malumat veriyor. Ve Mirçe'ye Murad'ın hesaplarında layık olduğundan fazla bir nüfuz ve tesir atfediyor. Fakat Mirçe'nin Lehistan, Macaristan ve Osmanlılara karşı siyasetine ait, Xénopol'ün verdiği izahat bu devreyi tetebbu edenler için sükut ile geçiştirilemez bir kıymettedir.

[33] "Pierre Aron fut le premier des hospodars qui paya un tribut aux Turcs" Costin, *Histoire dela Moldavie*, sh. 367; *Notice, etxtraits*, Cild XL.

olduğu Çehistan (Bohemya)'nın mukadderatı birleşmiş ve zamanımıza kadar bir daha ayrılmamıştır. Tahta yeni geçen Macar Kralı'nın harici münasebet ve irtibatları Osmanlı İmparatorluğ'unun büyümesinde mühim bir amil olmuştur. Yegane menfaati Macaristan tacında olan metin ve kudretli bir kral Osmanlıların Avrupa'daki kudretini kolaylıkla imha etmiş olacaktı. Fakat 1411 de mukaddes roma imparatorluğu gibi daha geniş bir vazifeye çağrılan Sigismund büyük Şizma ile nihayetlenen Huss (Hussite) münazaaları ve kilise meclisleri işleriyle eli tutulmuş bulunuyordu. Bundan dolayı Macaristan tacını hamil bulunmakla beraber Osmanlıların, krallığı müslüman boyunduruğu altına almakla neticelenen hazırlıklarını yapmalarına müsaade ve imkan bırakmıştı.

İlk günlerde Sigismund'un menfaatleri yeni iktisap ettiği Macar tacında iken Osmanlılar'ın tehdidinden haberdar idi. Hatta Bayezid'e bir mektup göndererek Macaristan himayesinde olan Bulgaristan'ın işlerine ne hakla müdahale ettiğini sormuştu. Bayezid Kral'ın elçisinin sözüne hiçbir cevap vermedi sadece eliyle çadırında asılı durmakta olan silahları gösterdi ve mülakatın bitmiş olduğunu anlatan bir işarette bulundu.

Sigismund hakareti anladı ve mukabele etti. 1392'de Bulgaristan içerisine girdi. Ve Osmanlılar'a karşı ilk muharebeyi kazandı ki bunda yeni müttefikleri olan Eflaklılar olmasaydı Osmanlılar tamamen mahv olacaktı. Uzun bir muhasaradan sonra Tuna üzerindeki Niğbolu'yu[34] aldı. O sırada Bayezid Bulgaristan'a büyük bir ordu gönderebildi. Sigismund üzerine gelen kuvvetlerin adedini görünce bu kazandığı zaferin kendisine bir zindan kazanmaktan başka hiçbir faidesi olamayacağını pekiyi anladı ve Osmanlılar kendisini kuşatmazdan evvel akılane Niğbolu'yu terketti. Bu ricat kahkari olmuştu.[35] İşte bu seferden avdetindedir ki, Sigismund Hünyadi Kontluğu'nda Elisabeth Morsinay'e rastgelmişti. Bunların izdivacından büyük bir kahraman dünyaya gelmişti ki İmparator babası dini münazaalar ve imparatorluğun karışık menafiiyle uğraşırken kendisi I. Mehmet ve II. Murad'a karşı kahramanca harb etmiştir.

1392 seferi Sigismund'a Bayezid'ın Avrupalı hükümdara layık bir düşman olduğunu ve Macaristan kurtarılmak lazım gelirse bunun yürü-

[34] Phr., I, 13-14, sh. 58-59, 60 ve 6, sh. 82; Bonifiniyus, III, 3 Drechsler, *Chr. Anon de Sant-Denis* vakayinamesi; Campana varak 8 (fakat 1393 tarihini veriyor). Leunclavius. Annales, sh. 51, Osmanlı menabiine istinaden Sigismud'un mağlub olduğunu söyler. Bu ilk zafer ve perişan ric'at 1396 seferini nakleden müteaddid Fransız Vakayinamelerinde zikredilmektedir.

[35] Engel, *Geschichte von Ungarn*, II, 368. Bütün eski Macar müelliflerinin rivayetlerini zikrediyor.

yüşü durdurulmak lazım geldiğini ve Macarlar'ın garbi Avrupa'da bir yardım olmaksızın tekrar Osmanlılar'a karşı taarruza geçemeyeceklerini ispat etti. Çünkü Layoş'un Balkan devletlerinin fevkinde bir hükümdar olmak yolundaki iddiaları ve kendisinin haksız ihtiraslarını pek iyi setr etmeyecek bir tarzda katolik dinini neşr için gösterdiği insafsız propaganda Balkan milletlerini Macaristan ve garp "ehl-i salibi" aleyhine çevirmişti. Hatta bunlara kalırsa kendilerini esir eden müslümanların tarafına geçmeyi tercih ederlerdi.

Sigismund'un Bulgaristan'a tecavüzü üzerine Bayezid Kosova Muharebesi'nden biraz evvel Murad ile Sisman arasında akdolunan itilafa hatime vermeyi kararlaştırdı. Bulgaristan'da Trakya ve Makedonya gibi imparatorluğun mütemmim bir kısmını teşkil edecek ve mümkün olduğu kadar İslamiyet'e sokularak Osmanlılaştırılacaktı. Çünkü yeniden eski payitahtında ibka edilmiş olan Sisman, ikinci bir Macar tecavüzü halinde kendisine emniyet edilemiyecek kadar şüpheli bir müttefikti.

1393 baharında Bayezid'in en büyük oğlu Süleyman Çelebi kumandasında bir ordu-Çelebi ilk defa olarak kumandanlık vazifesini ifa ediyordu. Tırnova'yı muhasara etti. Süleyman ordusunun kısmi küllisi Makedonya hristiyanları ile ilk kuşaktan bir takım mühtedilerden mürekkepti. Üç aylık bir muhasaradan sonra yaz ortalarında Tırnova bugün de elan mevcut olan büyük kale tarafından hücum ile alındı.[36] Ateş ve demirden kurtulan ahali, esir edilerek Anadolu'ya sürüklendi. Bunlar arasında patrik Euthymius da vardı.[37]

İşte bu Bulgar istiklalinin ve milli kilisenin zevali idi. Ve milli kilisenin zevali istiklalin zevalinden daha ağır bir darbe idi. Çünkü Bulgar milliyeti bundan dolayı asırlarca küsufa uğradı. İmparatorluk'taki hristiyan unsurların "kendi kendilerini idare etmelerine dair" Fatih Mehmed tarafından ısdar edilen kanunlarda Bulgarlar Rum *milleti* meyanına dahil bulunuyorlardı. Cismani nüfuzunu azaltacak her tesire her bir harekete düşman olan Fener Rum Patrikliği Bulgar milli ruhunu ezip boğmak için mesaisinde katiyyen yorulmamış bunu temin edecek en çılgın vesaiti tavsiyeden hiçbir zaman geri durmamıştır. Filhakika Rilo'daki eski manastırı ziyaret eden bir kimsenin Bulgarlar'ın müslüman hükümdarlarından ziyade hristiyan papazlarının elinden ıstı-

[36] Bkz. Baedeker, *Konstan und Kleinasien*, 2. tab'ı, sh. 46. Muralt, II. n.10.

[37] Jirecek, *Geschicte der Bulgaren*, sh. 347-349, bu tarih için Slavca menbalar gösteriyor ve Camblak'ın şehirde yapılan müthiş yağma, katl-iâm ve kilise tahribatına ait tersimî tasvîrini zikrediyor.

rap çektiklerini anlamaması mümkün değildir. Kezalik Makedonya ve şarki Rumeli'nden Tuna'ya kadar ve Bulgar –Sırbistan'ı ile Rodob– arasındaki Moesia kıtası Manastır'dan Karadeniz'e kadar dolaşıldığı zaman buralardaki kilisesiz cemaatlerin sakin şehadetiyle tezahür eden namütenahi mezalim silsilesi karşısında 1913 deki Bulgar metalibine karşı bir alaka ve teveccüh hissedilmemesi ve adet üzere aydınlık kafalı ve hissiyatla hareket etmez bir milletin o kadar vahşi bir tehevvür ve kin ve nefretle İkinci Balkan Harbi'ne ne için sürüklendiği anlaşılmamak imkansızdır.[38]

Tırnova sukut ettiği zaman Sisman sarayında bulunmamıştı. Üç sene sonra Schiltberger ehl-i salib ile birlikte Bulgaristan'dan geçtiği halde bile taliinin ne olduğunu mechul bulunuyordu. Schiltberger bunun esarette öldüğüne inanıyordu.[39] Oğlu Alexander hayatını kurtarmak için müslüman olmuş ve kendisine Samsun valiliği verilmişti.[40] 1420'de "Dede Sultan" isyanında Osmanlı bayrağı altında harp ederken maktul düşmüştür. Bulgar hükümdar ailesinin ondan başka varisi bulunmuyordu.

Silistre, Niğbolu, Vidin ve daha başka Tuna kalelerine kuvvetli müstahfiz kıtaları konmuş ve iyice tahkim edilmişlerdi.[41] Bu şehirler veya daha doğrusu kaleleri hassaten "Vidin" Osmanlılar tarafından zabt ve bilahare tahliye edilmişlerdir. Ve buralara tebdil-i din ve muhaceret suretiyle müslüman nüfusu yerleştirilmişti. Bunlar İmparatorluğun şimal hududu üzerinde gittikçe artmakta idiler.

V

Kosova Muharebesi İstanbul üzerine doğrudan doğruya bir tesir icra etmedi. Bayezid Sırbistan'daki statükoyu tanzim ile uğraşıyordu.

---

[38] Çekçede Jazyk kelimesi hem *lisan* hem *millet* demektir. (*Lützouw Life and Times of Master John Hus*) sh. 239. İşte bu Slavların milliyet telakkisini tasvir ve Avusturya-Macaristan ile Balkan meselesini bir "fındık kabuğu içinde" izah eder. Slavlarca milliyet için başka miyar olamaz. Kilise ve mekteplcr tarafından Makedonya'da yapılan Bulgar propagandası milletin lisan vasıtasıyla ihyasından ibaretti. Rumlar bu hareketi söndürmek ve ezmek için Ortodox kilisesini alet olarak kullandılar. Bunlar Ortodoks kilisesinin bütün mensuplarına "Rum" diyorlar. Bulgarlar ise Bulgarca mütekellim olanları, "exarchate" mensup olmasalar bile Bulgar milletine mensup addediyorlar.

[39] Schiltberger, *Neumann tab't*, sh. 65, bu mesele hakkında: Jirecek mezkur eser sh. 350-353. Miller, sh. 189; Rambaud'un *Hist. Generale,* III, 382 nottaki çok güzel izahatına bkz. Kezalik eserimizin 172. sayfası ile altındaki notlara.

[40] Schiltberger, ayn. eserde, ayn. yerde.

[41] Bu şehirler veya daha doğrusu kaleleri hassaten "Vidin", Osmanlılar tarafından zabt ve bilahare tahliye edilmişlerdir.

Sigismund'un kendisine artık taarruz etmek istemediğinden emin olunca, Anadolu'ya geçti. Burada bütün kuvvet ve kudretini Türk emaretlerini ortadan kaldırmağa sarfetti.

Palaelogoslar arasındaki eski aile münafereti devam ediyordu.[42] 1390 Nisan'ında Andronicus'un oğlu John İstanbul'a girdi ve babasıyla amcasına karşı muhalif olmak üzere imparatorluk tahtına geçti. Fakat yeğeninin tekrar avdeti tehlikesi cidden mevcut olmasına rağmen Manuel'in Eylül'de Asya'dan avdeti üzerine firara mecbur oldu.[43] Manuel'in Osmanlılar'a tabi bir hükümdar sıfatıyla vazifeleri İstanbul'daki esassız vaziyetinin icabatından güçtü. Babası mecalsiz bir halde bulunmasına rağmen Manuel teşrini evvel ayında Karamanlılar'a karşı olan harbinde Bayezid'ın maiyetinde bulunmak üzere İstanbul'u terk etmişti.

Manuel'in düçar olduğu zelil vaziyet hakkında kendi kaleminden çıkmış dikkati calib hatırat vardır. Büyük Kostantin'in varisi için kendi kesesinden iaşe pek pahalı oluyordu. Adeta açlıktan ölme derecesine gelmişti. Kendi sefaletiyle müthiş bir tezat teşkil etmek üzere Bayezid sarayının barbarca ihtişamını ve kendisinin mevkisizli-ğine mebni iştirak edemediği şenlik, merasim ve ziyafetlerini tasvir ediyordu. Osmanlılar ona hesaplı bir surette tahkir ve istihfaf ile muamele ediyorlardı.[44]

Bayezid Karaman İli'nde iken ihtiyar imparator payitahtın duvarlarını tamir etti. Yaldızlı kapının iki yanındaki kuleleri yeniden inşa için bazı kiliseler yıkılmış ve tamir edilmelerindeki maksadı gizlemek için bunlara süslü bir manzara verilmişti. Bayezid ulakları vasıtasıyla bunu haber alınca kulelerin derhal yıkılmasını aksi takdirde Manuel'in gözleri çıkarılacağını bildirdi. İhtiyar imparator itaat için istical gösterdi. Fakat

---

[42] Hammer, Bayezid saltanatının ibtidası bahsinde, 295-297, Andronicus'un babası ile ve Manuel ile olan kavgalarını Anemas kalesinden firar keyfiyetini vesaireyi 1389 ve 1390 da vuku bulmuş gibi gösteriyor ve şehrin zabtını da 1391 de olarak kayd ediyor. Kendisini bu fikre taraftar eden şey, Ducas'ın rivayeti ile Bizans müverrihlerinin bu iade-i sulh müzakelerinden Murad ile değil Bayezid ile alakadar olmak üzere bahsetmeleri keyfiyetidir. Asıl Bizans müverrihlerinin gösterdikleri yerli vesikalarla bu devrin kronolojisi tayin edilemez. Fakat Phrantzes Kondilas Dandolo'nun devamı olan "Quirino"nun verdiği malumat ve izahat dahilinde Beyoğlu (pera) kolonisinin evrakına da müracaat olunduğu ve bu hadisatın vuku bulduğu zamanın uzunluğu, kezalik Bayezid'in saltanatının ilk devrindeki iştigalatıyla mukayese edildiği zaman Andronicus'un John ve Manuel aleyhindeki mücadelelerini Chioggia harbinden evvelki zamanlarda olmak üzere tesbit güç değildir. Herhalde Andronicus Hammer'in bu vakayi için verdiği tarihten on sene evvel olmuştur!

[43] Muralt tarafından, II, 738 no 1, zikredilen şiir.

[44] Paris Milli Kütüphanesi, Rumca Yazmaları, no 1253, varak 193 V°.

bu yıkma ameliyatı bitmezden evvelce oğlu için zevceliğe taleb etmiş olduğu halde sonradan kendisi için metres ittihaz ettiği Eudoxia Commena'nın kolları arasında can verdi. Gam ve zillet acısından ziyade nakris ve sefahat hayatına hatime çekmişti. Çünkü 61 yaşında idi ve babası ile büyükbabası gibi bünyesini tahrib edecek surette Osmanlılar'a mukavemet için kudret sarfetmemişti.[45]

1391 baharında, Manuel Bursa'ya döndüğü zaman babasının öldüğünü ve kendisi hakkında vaki olmuş olan tehdidi haber aldı. Geceleyin bir takrible sıvışarak İstanbul'a firar etti.

Arkasından Bayezid tarafından bir ültimatom gönderildi. Bunda tabi hükümdarlığın tekrar tanınmasından ve senevi daha fazla miktar haraç itasından maada Bayezid İstanbul'da sakin müslümanların davasına bakmak üzere bir kadılık tesisi taleb ediyordu. Bu haberi getiren postanın ardından Osmanlı ordusu da yürüyordu. Cenubi Trakya'da elan hristiyan kalmış Rumlar telef edildiler. Veya esir edilerek Anadolu'ya sürüldüler. Osmanlılar çekirge gibi her tarafa yayıldılar. Ve İstanbul duvarlarına kadar bütün köylerde takım takım göründüler.[46] Bu suretle İstanbul'un Osmanlılar tarafından ilk defa muhasarası başlıyordu.

Şehrin sıkıca kuşatılması yedi ay kadar devam etti. Bayezid Bulgaristan tarafında Sigismund'a karşı gelmek için orduya muhtaç olduğundan muhasarayı önce koyduğu şartlardan daha ağırlarını kabul ettirdikten sonra ref'e razı oldu. Manuel Sirkeci taraflarında bir müslüman mahkemesi tesisine ve şehir dahilinde müslüman müstamirler için yediyüz ev itasına müsaade etmiştir. Ceneviz Kalesi'nden Kağıthane'ye kadarki kısmı Bayezid'a bırakılmış o da buraya altı bin kişilik bir müstahfiz kıtası yerleştirmişti. Bundan maada vergi miktarı arttırılmış. Ve şehir haricindeki bağlardan bostanlardan Osmanlı hazinesi için onda bir resim kabul edilmişti.[47] Bu suretle mevcut iki camiin minarelerinden müezzinin sesi

---

[45] V. John Palaelogos, Bernino'nun ifadesine nazaran (sh. 9) "Consumevasi vanemente il tempo piu in dolersi della calamita che in reparale" vaktini nafile yere felaketi tamirden ziyade ondan dolayı sızlanmakla geçiren bir adam idi.

[46] Ducas, 13, sh. 25-49 aynı fikrada; Chalc., II, 81-82.

[47] Zamanında musırran devam eden bu Osmanlı rivayetini Evliya Efendi, I, 29-30, II, 21. Zikrettiği gibi aynı rivayet Hacı Halife ve Nazmizâde de mevcuttur. Vorga'nın *Notes a servir* ünvanlı âlimane eserindeki, I, 42, Beyoğlu Cenevviz kuyudatına bkz. Bertrandon de la Broguiré tab'ındaki Schéfer'in ifadesine nazaran, sh.1654, muahede İstanbul'a kaçan esirlerin iade edileceği maddesi de mevcuttu. Fakat biz bu maddenin I. Bayezid zamanında olup olmadığını katiyetle bilemiyoruz. Kadı vesâire tesisinin tarihi de açık bir mesele olarak kalıyor. Bazı müellifler bunun tarihini Niğbolu'dan sonra gösteriyorlar.

imparatorluk şehri üzerinde akis-endaz olmuş, o zamandan beri Osmanlılarca buraya "İstanbul" denilerek burası bir mev'ud belde olmuştur.[48]

1391'de Timur'un zuhuruna kadar İstanbul kara tarafından abluka edilmişti.[49] Galata ile Küçük Çekmece ve Büyük Çekmece garnizonları ise yolcular ve erzak bayilerine karşı tacizkarlık ve zorbalık etmek için daima tetikte bulunuyorlardı.

Sadrazam Ali Paşa Manuel'in işlerini bozmak için Palaelogos'un torunu ve adaşı V. John'u alet olarak istimal ediyordu. Esasen Osmanlılar için böyle bir alet olmak kabiliyeti kanında da vardı. 1393 de Ali Paşa şehir ahalisini Manuel'i hal ile yerine son imparatorun büyük oğlunun varisi sıfatıyla John'a tamamen meşru hakkı olan mevkiyi vermeleri için tahrik teşebbüsünde bulunmuştu.[50] İki sene sonra filhakika John Osmanlı askeriyle birlikte şehri muhasara etmiş fakat geriye püskürtülmüştü.[51]

Manuel'in imdat ve para gönderilmesi için hristiyan hükümdarlarına yaptığı teklifat o kadar şevk ve heyecanla karşılanmamıştı. Latin kilisesiyle mevcut Şizma dolayısıyla Manuel Papa'dan hiçbir muzaheret bekleyemezdi. Venedik Limni'yi satmak hususundaki teklifini reddetmişti.[52] Senatonun Bizanslılar tarafından Akdeniz'de (Ege) satmıya çıkarılacak bir adaya en ufak bir para kıymeti olsun tayin ettiği zamanlar artık geçmişti.

1395'da Siroz'da Bayezid kayserlerin varisi sıfatıyla ilk saray meclisini kurdu. Manuel'i, Theodoros'u ve Andronicus'un oğlu John'u huzuruna çağırdı. Bizansın elindeki son vilayet tema olmak üzere kalan Mora (Peleponisos) valisi Theodoros, Monembazya (Monembasia) beyinin hukukuna tecavüz etmekle itham edilmişti. Mütebaki birkaç Sırp prensi de

---

[48] Şehabuddın, varak 72 r° "İstanbul" yazıyor; Petits dela Croix Şerefuddin, IV, 37 deki kaydı "İstanbol" diye nakledıyor; Vattier ise Arabşah'dan, sh. 124 "Estanbol" diye nakletmektedir. Wylie, I, 156, not 2 de zaman ile εις την πόλιν den muharref olan halk istimalini zikrediyor. Kezalik Telfer Schiltberger tab'ında, sh. 119. Bunun için o kadar uzaklara gitmeye ne hacet! İstambul, Constantinople kelimesinin tabii bir ihtisarıdır. Rumlar bu kelimeyi telaffuz ettikleri zaman *stan* ve *pol* heceleri aksanlı oldukları için tabiatıyla daha kısa bir şekilde cem edildi. Lisancıları müşkilata düşüren I ye gelince Osmanlıları tanıyanlarca bunun izahı güç bir şey değildir. Bugün bile makabline "*i*" koymadan "*st*" hecesini telaffuz edemezler.

[49] Neşrî'nin Nöldeke tercümesi, ZDMG, XV, 345; Sadeddin, I, 189; Saguntinus, sh. 187; Drechsler, sh. 228 "octo aunos vexatur et obsidetur" (Sekiz sene tazyik ve muhasara olundu) diyor.

[50] Ducas, 13, sh. 50.

[51] Muralt, II, 753, no 29.

[52] *Secr. Cons-Rog,* III E 84.

ispatı vücud etmişlerdi. Bayezid bütün Bizans imparator ailesini ortadan kaldırmayı düşünmüştü. Ve filhakika bütün Palaelogosların öldürülmesini emretti. Fakat Ali Paşa bu tasavvurun icrasını Bayezid fikrini tebdil edinceye kadar tehire muvaffak oldu. Hüküm geri alındı Bizans ayanından birçoklarının elleri ve gözleri çıkarılmak suretiyle ilk ihtar yapılmıştı. Palaelogoslar'la İstanbul ancak Bayezid'in bir bendesi sayesinde kurtulmuştu. Bu adam imparator ailesinin zevalini ve imparator şehrinin sukutunu istemiyordu. Çünkü bu hükümdar hayaletleri kendisi için bir varidat menbaı idiler.!

Siroz tehlikesi o kadar hakiki idi ki Bizans ve Sırp prensleri derhal Osmanlı boyunduruğunu atmak için ittifak heyeti teşkil ettiler. Ve bir daha Bayezid'ın davetine katiyen icabet etmemek için birbirlerine yeminle vaadlerde bulundular. Bu muahede Kostantin Dragaş'ın (Dragush) kızı İrena'nın Manuel'e tezviziyle teyid edildi.[53] Fakat Dragash izdivaçdan az zaman sonra öldü.[54] Üç sene sonra da kendisini Vuk Brankovitch takip etti.[55] Bunlar Dushan'ı Makedonya seferlerinde takip eden Sırpların sonuncusu idi. Niğbolu hezimeti de pek az sonra fesatçıların ümidini tamamen ezdi.

VI

Büyük Şizma'nın Roma'da ilk papası VI. Urban fiilen Osmanlılar'a karşı hiçbirşey yapmamıştı. Yalnız 1388"de İstanbul'un müdafası için iki tane mücehhez kadırga gönderdi ve her tarafa ehl-i salibe iştirak edenler için "endülüjans" vadini havi mektuplar yolladı.[56] Fakat kendisini tanıyan devletlerden bir birlik teşkiline çalışmadı. Saltanatı devri Bayezid'inkiyle tetabuk eden halefi XI. Boniface Napoli'deki Angevin'ler partisi ile olan mücadele ile ve papalık devlet ve şehirlerini muhafazaya çalışmakla çok meşgul olduğu için Osmanlı tehdidine o kadar dikkat atf edemezdi.

---

[53] Chalc., II, sh. 8-81; Phr., I, 13; sh. 57-58; 26, sh. 82.

[54] Miklositch, *Acta Serbica*, CCIV. Hammer, 341 de bu Kontantin'e "Tvrtko'nun oğlu" diyor, bununla galiba Stefan Tvrtko'yu murad ediyor. Fakat Bosna kralının bir oğlu olduğunu veya olduğu taktirde ne için Siroz'da bulunması lazım geldiğinin sebebini bilmiyorum.

[55] Ayn. yer, CCXXIII. Vuk'un tesis ettiği hanedanın daha sonraki kralları için Picot'un *Columna lui Traianu* ünvanlı mütena makalesine bkz. Yeni seri, Kanun-i sani Şubat 1883, sh. 64 ve maba'di.

[56] *Epp. cur*, II, 64.

1391'de Boniface kendisine Rasçia (Sırbistan) Kralı ünvanı veren George Stracimir Durazzo Şizmalîler'den feth etmek için teşvik ediyor ve olgon (antivari) başpiskoposluğuna Makedonya ve Dalmaçya hristiyanlarını Osmanlılar'la ittifak etmekten men etmesini emrediyordu.[57] Bunlar Boniface'in kısa görüşlülüğünü ve aptalca taassupkarlığını meydana çıkaran boş sözlerdi. Çünkü Osmanlılar 1393 baharında Durazzo'ı tehdit ediyorlardı.[58] Hristiyan mezheblerine karşı harp açmakla onların muvaffakiyeti temin edilmiş oluyordu.

Yunanistan'da Latin papazlarının müdahalesi gittikçe artan şiddetli bir nefret uyandırıyordu. Kiliseye mensup olanlar ve olmayanlar bu tebdil-i din teşebbüslerine ve garptan her yardım talebinde mutlaka araya bir kazanç maddesi konulmasına karşı aynı derecede içleniyorlardı. 1393 Mart'ında Atina metropolidi ve Yunanistan eksarhı (exarch) Dorotheus, Atina Dükası tarafından Ducaslığa Osmanlılar'ı sokmak istemekle itham edilmiş ve İstanbul'a kaçmıştı. Ducas tarafından kendisi aleyhine edilen bu itham üzerine sekiz kişilik bir Sinod (Synod) tarafından muhakemesi icra edilmiş ve beraatine karar verilmişti.[59] Bu hareket bütün şark kilisesindeki hissiyatı-katolik misyonerleriyle Frenkler'den ise Osmanlılar'ın müreccch olduğu hissini gösteren bir delildir. Bayezid'in hristiyanlara karşı değişmiş olan vaziyeti bile bu hissiyatı zerre kadar tadil etmedi.

Fransa Avignon papalığına müzaharet etmekte olmasına rağmen Papalık 1394'te VI. Charles (Şarl)'la Sigismund'a yardım etmesi veya hiç olmazsa tebalarının Macar bayrağı altında harp etmelerine müsaade etmesi için yazmıştı.[60] Aynı sene zarfında ehl-i salip lehinde vaazlar edilmesi için iki defa emir vermişti.[61] Fakat bu re'sen hareketi tevlid eden bir teşebbüs olmaktan ziyade Macaristan'a yardım için ruhani sınıfları arasında zuhura gelen bir hareketi kanadı altına almak, onu teyid etmek maksadından ibaretti. Çünkü Sigismund'un müttefiklerinin çoğu öteki papalığa mensup idiler.

1394'de Avignon'da bir İspanyol olan XIII. Benedict papalık tahtına geçti. Mecnun Fransız Kralı'na tahakküm eden Burgundy Dükası'na olan tesiri Roma'daki rakibininki kadar ehemmiyetsizdi.

---

[57] *Epp cur*, II, 103-104. VI.Urban 1387 de Lucca'dan Frenk prenslerini Achaia (Şimali Yunanistan)daki Şizmalılara (Schismatics) karşı harbe teşvik eden bir mektup yazmıştır.
[58] *Secr. Cons. Rog*, III E 74.
[59] Miklositch-Müller-*Acta graeca*, CCCCXXXV.
[60] Chalc., II, sh. 75; Ducas, 13, sh. 73
[61] Chalc., ayn. yerde; *Epp. cur*, II, 300-301, 311; III, 261.

Marino Sanudo'nun eserini tamamlamaya çalışan ve ömrünü bir ehl-i salip seferi meydana getirmek için sarfetmiş olan Philippe de Mèziéres 1378'de Kıbrıs'tan çıkıp Paris'te yerleşmiş ve oradan merkad-i mukaddes'i kurtarmak için hristiyanlık alemine ateşli mevizalar ve mektuplar yazmıştır. Kudüs'ü ellerinde bulunduran müslümanlara karşı bir muharipler nesli yetiştirmiş olan Pasyon (Passion) tarikatında eski tarikatlerin tebettül ahdi yerine merkadi mukaddes müdafiilerinin nesli artması ve çocuklarından itibaren aynı kutsi vazife için yetiştirilmeleri maksadıyla zevci sadakat ahdi ikame edilmişti. Philippe de Mèzières'in bütün düşüncesi zamanın ahvaline uymayan bir şey idi. Ehl-i salip devirleri artık geçmişti. Filhakika 1390'dan sonra bu yeni tarikat nisyana gömüldü.[62] Marino Sanudo gibi Mèzières de fiilen Osmanlılar'ın büyümesinde müessir ve medhaldar olmuştur. Çünki istimdatnameleriyle heyecan ve harekete gelen zihinleri hakiki bir müslüman tehlikesi yerine Don Kişotça ve tamamen faidesiz bir hülyaya tevcih etmişti. Ehl-i salip seferleri bir defa daha şu tarihi mütearifeyi daha aşikar bir surette meydana çıkardı ki, Suriye ve Filistin ancak Irak veya Mısır vasıtasıyla tutulabilirdi.

Gerek Osmanlılar ve gerek arz-ı mukaddes müslümanlarına karşı kilise artık Avrupa'yı harekete getirecek bir iktidarda değildi. Niğbolu ehl-i salibi kilise erbabı tarafından teşebbüs ve icra edilmişti. Bunun ne dinî bir saiki ve ne de dini bir müeyyidesi yoktu.

Macaristan'ın da Osmanlılar'ın ilerlemesini men hususundaki menfaatı Venedik ve Cenevizliler'inkinden kat'iyyen aşağı değildi. Beş-on sene evvel Akdeniz hakimiyeti ve boğazlardan serbestçe murur için olanca mevcudiyetlerini tehlikeye koymaktan çekinmeyen bu iki İtalyan cumhuriyetine Kosova Muharebesi'nin bir ibret olacağı ve artık bunların Osmanlılar'a karşı olanca menabileriyle mukavemet etmek lüzum ve zaruretini idrak eylemiş olacakları zannedilir. Halbuki bu iki beldenin hazine-i evrakı Bayezid'ın bütün saltanatı müddetince vahim ve meşum olduğu kadar hicapengiz olan iki yüzlü ve gayri samimi bir siyasete müteallik kuyudatı ifşa etmektedir.

Kosova haberlerini işidir işitmez Venedik senatosu Murad ile müzakerede bulunan Andra Bembo'ya Murad'ın ölmesi üzerine takip etmesi lazım geldiği hattı hareketi mübeyyin bir mektup göndermiştir. Oğullarından hayatta kalanı araştıracak ve eğer ikisi de hayatta ise biri ötekini öldürünceye veya mağlub edinceye kadar ihtiyatlı bulunacaktı. Bu sırada

[62] Jorga, *Bibl. de l'Ecole des Chartes*, 2. seri, 110 cüz.; Molinier, Philippe de Mèzières yazmaları *Archives de l' Orient Latin*'den, I, 335-364; *Del Leroulne*, I, 281.

her ikisini de birbirlerinden haberleri olmaksızın senato tarafından şu yolda maruzatta bulunacak idi: "Senato pederinizin vefatını işitmiş ve bundan dolayı pek müteessir olmuştur. Çünkü kendisini daima hassaten dostumuz addediyor, şahsını ve hükümetini pek seviyorduk. Aynı zamanda bu memleketin riyaset ve iktidar mevkiine saadetle geçişinizi haber almış bulunuyoruz ve bundan dolayı kendimizi çok bahtiyar addediyoruz. Çünkü pederinizi ne kadar samimiyetle seviyor idiysek oğlunu ve mülkünü de aynı derecede seviyor ve sevmiye hahişker bulunuyoruz. Ve onu da has muhibbimiz addediyoruz." Ondan sonra senato tarafından arzu edilen ticari imtiyazlardan bahsedecek ve Murad'ın kadırgalarına taarruz etmiş olan Venedik Amirali Pietro Zeno'nun hareketini muaheze edecekti.[63] Murad'ın hangi oğlunun kendisine halef olduğunu işitince senato Francesko Quirino'yi kaç sene evvel Murad ile akdedilmiş olan ticari muahedenin tecdidini temin için hediyelerle Bayezid'e gönderdi. Bayezid Venedik ticaretini himaye teklifini kabul ediyorsa da hiçbir teminat vermiyordu.[64]

Osmanlılar'ın Akdeniz'de (Ege) görülmeleri ve Sakız, Eğriboz, Attica (şarki Yunanistan)'yı yağma etmeleri senatoyu fena halde telaşa düşürdü. Eğriboz[65] ve Girit[66] adalarındaki Venedik kaleleri hususunda endişeler izhar edildi. Bütün buradaki garnizonlar tensik iaşe ve takviye edildiler.[67] 1393'de senato Bayezid'e karşı olan samimi muhabbetini unutarak Osmanlılar'a karşı tecavüzî bir ittifak ahd için Sigismund ile müzakereye girişmeye karar verdi.[68] Şu hale nazaran Venedikliler'in gittikçe büyüyen tehlikeyi anlamamış oldukları kabul edilemez.

Ertesi senenin Eylül'ünde Sigismund'un gelecek bahar zamanı "Türkler'e karşı onları harap ve perişan etmek" üzere hareket edeceğini

---

63 "Nostra dominatio andiverat de morte ipsims dom. Morati, de qua maximam displicentiam habuerat, quia semper eum habuimus eum et statum suum. Simileter audivimus de felici creatione suaad imperium et dominium ipsius patris sui, de que sicnt sincere `dileximus patrem, ita diligimus et diligere dispositi sumus filium et suum dominium et habere ipsum in singularem amicum... de" Misti (Muhtelit), ZLI, 24, Ljubic, IV, 269-270 tamamen münderictir.

64 Ayn. yer, XLII, 58-59; *Muahede Commem*, VIII, 150 de mevcuttur. Bkz. Romain, III, 330.

65 Orta ve Yeni zamanlarda Euboca'ya Negropont (Egriboz), Peleponnesus Morea (Moro), Lesbos'a Mytilene (Midilli), Girid (Crete)e Kandiye (Candia) ve Chies'e (Sakız) Scio derlerdi.

66 Misti Mütenevvia, XLII, 55.

67 Ayn. yer. XLIII, 156.

68 *Secr. Con. Rog*, III, E 81.

bildirdiği bir mektuba, müsait fakat müphem bir tarzda cevap verdiler.[69] Fakat 1396 Mayısı'nda ileri yürüyüşe hazır bulunduğunu bildirmek ve vadedilen yardımı temin etmek üzere Venedik'e bir Macar elçisi geldiği zaman Venedikliler yalnız dört kadırga kadar bir şey taahhüt ediyorlar ve Rodos, Sakız, Midilli'nin kendileriyle birlikte hareket etmelerini şart koşuyorlardı.[70] Bunun üzerine Tommaso Monicego'ya yüksek perdeden bir mektup gönderildi.[71] İtalya'nın pişkin gemicilerine mukavemet edemeyecek kadar zayıf ve acemi olan Osmanlılar bir an için denizden çekildiler. Çünkü bahriyeleri henüz altı senelikti ve henüz *gavur*larla boy ölçüşemezdi. Moniçego hiçbir muharebe yapmadı çünkü karşısında kendisine mukabele edecek bir düşman yoktu. Fakat Osmanlılar'ın Asya'dan Avrupa'ya ve Avrupa'dan Asya'ya geçmelerini men için hiçbir gayret sarfetmedi. Kendisinin Niğbolu ehl-i salip seferinde olan bahrî iştirakindeki samimiyeti ağır bir şüphe altındadır.[72] Senato Sigismund'u hiçbir zaman tahakkuk etmeyen teminat ve vaadlerle avutmakta iken Bayezid ve Manuel ile müzakere ve muameleye devam ediyordu. 1394 Eylül'ünde Osmanlılar Adriyatik üzerinde Boyana mansıbında göründüler ve oradaki Venedik tebasını esir ettiler. Draj (Durazzo) için tehlike pek yaklaşmış idi. Çünkü Osmanlılar artık Drin vadisine hakim bulunuyorlardı. Senato esirlerin tahlisini ve Durazo'nun müdafaasını temin için alınacak tedbirleri müzakere ederken Bayezid'e tehdidatta değil, maruzatta bulunmaya karar verdi.[73] Bayezid tabii Venedikliler'in bu sözlerine kulak asmadı. Ve bunlar kuvvete müracaat etmeye çalışmadıkları için o da Arnavutluk ve Yunanistan'ı boyunduruk altına almağa devam ediyordu.

Senato Manuel'e 1394'de bir mektup yazarak bunda "Allaha tevekkül ve hristiyan prenslerinin nasıl alacaklarını bildikleri tedabîre itimat etmek ve Papa ile bu berikilere (hristiyan prenslerine) umumi bir ittifak hareketi tevlid etmesi için mektup yazmasını"[74] tavsiye ediyordu. Fakat senatonun müzakeratına bakılınca bunlar da kendilerinin de Manuel'e

---

[69] (İre contra dictos Turchos ad damnum et destructionem suam) aynı yer, sh. 94 ve Ljubic, IV, 335-336.

[70] Misti, LXIV, 140.

[71] Keza, LXIV, 156.

[72] Morozni'nin, Viyana kütüphanesi yazmaları, varak 135 ro de Bayezid'in "Romanya "Romania" boğazına başka gemilerin mururuna meydan bırakmayacak derecede çok kadırgalarla girmiş olduğu" yolundaki ifadesini red ve Moniçego'nun kırkdört Venedik ve Ceneviz gemisiyle Boğaziçini zorlayıp Türklerin imha edilmesine "a la distrucion deldito Turcho"ya kuvvetle iştirak etmiş olduğundan da şüphe edebiliriz.

[73] Misti, XLIII, 29.

[74] Ayn. yer, XLIII, 5: Confidasse in Dio, confidasse nei provedimenti che saprebbero a fare i pricipi christiani, scrivesse al Papa ea questi promovendo una lega generale.

tavsiye ettikleri usulün müessiriyeti hakkında bir ümitleri olduğunu istidlal ettirecek ne bir nutuk ne bir takrir ve ne de bir mektup görülüyor. Filhakika altı ay zarfında "Türkleri Avrupa'dan sürüp çıkarmak" için ihzar edilmekte olan Macar tecavüzi seferine rağmen, Bayezid'e Bizans İmparatoru'yla bir itilafın şayan-ı tavsiye olacağını musırran beyan için bir elçi gönderiyorlardı.[75] Ancak Sigismund'un teşkil ettiği ehl-i salip'in artık bir defa harekete girdiğini ve bunun faidesizliğini gördükten sonradır ki bu neticesi meçhul teşebbüsten vazgeçtiler ve Osmanlılar'la açıkça muhasamaya düşmeksizin Venedik donanmasının selametini ve İstanbul'un da Bayezid'in eline düşmemesini temin edecek tedbirleri müzakere ettiler.[76] Acaba Venedik zahiren ehl-i saliplerle birlikte hareket ettiği halde Niğbolu'da kazanılacak bir zaferin Balkan Yarımadası'nda Macar hegemonyasını temin edeceğinden endişe ederek gizlice Osmanlılar'ın muvaffakiyetini mi arzu ediyordu?

Cenevizliler'e gelince, bunların da Bayezid'ın teveccühünü Venedikliler'den kazanmaktan başka bir siyaset takip ettikleri fazla yoktu. Bayezid tahtına geçer geçmez kendisine birçok tebrikat gönderilmişti. 1390 sonbaharında bir Ceneviz elçisi Edirne'ye gelerek Consulta'nın babası ve büyük babası ile olan ananevi dostluğunu hatırlattı. Bu teminatın arkasından kıymettar hediyeler de geliyordu.[77] Osmanlılar'la dostluk siyaseti gütmekte iken Consulta bir taraftan da hakimiyetini kabul ettirebildiği bütün karyeler ve nevahide Akdeniz ve İstanbul'daki Ceneviz donanmasını takviye için cebri bir vergi alıyordu.[78] Osmanlılar'la Venedikliler'in harekatı iyice tabassur ediliyordu. Ne Sigismund ne de Manuel Ceneviz'den esaslı bir yardım görmemişlerdir.

Macaristan'ın selameti uğrunda elzem görünen ehl-i salip seferi için zaruri olan harici muzaheret ve muavenet hususunda Sigismund'un tefrika içinde olan papalık ile Venedik ve Ceneviz cumhuriyetlerinden başka yerlere bakması lazım geliyordu. Sigismund'un Osmanlılar'ın Macaristan'ı mahv edebilecekleri hususundaki endişesinin esaslı olup olmadığı açık bir meseledir. Fakat şüphe edilemez ki onun bu faaliyeti İstanbul'un daha Bayezid saltanatının ilk senelerinde zabt edilmesine mani olmuştur.

[75] Ayn. yerde, XLIV, 108.
[76] Ayn. yerde, XLIV, 128.
[77] Belgrano, sh. 152, 153.
[78] Lib. iurium, sene 1392, varak 474. Bibl. de l'Ecole des Chartes tarafından tab edilen Torino Hazine-i Evrakından, (1857), 4. seri, III, 451-452.

VII

Daha 1384'te Fransız sarayı Osmanlı fütühatının dikkati calip terakkisinden haberdar idi. Murad'ın seciyesi ve harisane emelleri o zaman henüz çocuk olan kral VI. Charles'a garip bir tarzda anlatılmıştı. Kendisine Murad'ın bir gece rüyasında mabudlardan Apollon'u gördüğünü ve bunun Murad'a önünde onüç garp prensinin secde ettiği bir altun taç takdim ettiği söylenmişti.[79]

Marmousets'ler idaresinde vesayetten tamamen kurtulmuş olduğu bir zamanda ki 1391'de Charles'da bu çocukluk intibaı yeniden canlanmıştı. Arz'ı mukaddesten gelen bir hacılar heyeti ona "Lamorat Baxin Türkleri'ne karşı" Macar Kralı ile birlikte harp ederlerken bir hezimete uğradıkları haberini getirmişti. Charles onlara prensin şeceresini ve ecdadının ismini sordu. Bunlar ise onu babasının ismiyle karıştırıyorlardı ve onun "Acemistan hükümdarına tabi bir bey" olduğundan başka bir şey bilmiyorlardı.

Fakat seciyesi ve emelleri hakkında öyle bir ifadede bulunmuşlardır ki Niğbolu'da ölmeye giden Fransız aristokrasisinin zihnindeki hakim olan telakkileri tenvir eylemesi itibariyle zikredilmeye layıktır. Hacılar diyor ki: "Türkler'in batıl ananâneleri mucibince Allah'tan korkan akıllı ve temkinli bir adam idi.... Mağluba karşı insaniyetli idi. Çünkü onlar üzerinde pek az itisafda bulunuyordu. Ve bunlar kendisine miktarı cüzi senevi bir vergi verip sadakat vaadinde bulunmaya rıza gösterdikçe onları memleketlerinden sürmüyordu. Vaadini tutuyor ve onlara kendi kanunları altında yaşamaya müsaade ediyordu... Mührü o devirde o kadar ihtiramda idi ki onu gören derhal dizleri üzerine çökerdi. Avrupa'daki krallar ve bunların siyasetleri hakkında kendisine malumat vermek üzere tercüman ve casusları vardı. *Avusturya ile işini bitirdikten sonra Fransa'ya geleceğini hacılara söylemişti."*[80]

Bu rivayeti kendisinden aldığımız vakayinameci Charles'ın bu tehditten hayli heyecana geldiğini ilave ediyor. Bayezid'ın tecavüzüne mukabele için İngiltere ile sulh yapmak ve ordusunun başında gidip onunla münferit mübarezede bulunmak için telaş ediyordu. Fakat Charles ertesi sene akli muvazenesini tamamen kaybetmişti ki artık şahsi iktidar mevkini muhafaza edememiş ve hanedana mensup prenslerin tesiri altı-

[79] *Religieux de St-Denis,* Bellaguet tab'ı, I, 319-321.

[80] *Chronicarum Karoli Sexti,* Bellaquet tab'ı, I, 709-711. Sigismund'un Burgonya dükası ve VI. Charles ile münasebetleri hakkında *Religeux de Saint Denis*'de malumat vardır.

na düşmüştü. Fakat Osmanlılar'a karşı cenk tasavvurlarına gönlü daima merbut kalıyordu.

1395 baharında kralın amcaları olup o sırada Fransız tacına ait bütün iktidarı ellerinde tutan Berry ve Burgundy dükaları Lion'da Sigismund'un Osmanlılar'a karşı imdat talebi için gelen bir elçisini kabul ettiler. Burgundy Dükası Philip bu mukaddes vazifeye çok alakadar oldu. Kendisinin Balkan Yarımadası hristiyanları veya Macaristan'ın büyümesi ve hatta İstanbul'un müslüman harimşikenliğinden siyaneti için herhangi bir alaka duymuş olması tamamen gayrimuhtemeldir. Ancak Erkek Lui'nin (Louis Le Male) vefatı üzerine karısı vasıtasıyla kendisine Flander Artois ve Burgundy dükalıkları isabet edince Philip Avrupa'da yeni bir krallık tesisini tahayyül etmişti. İşte bu rüyadır ki Fransa'yı en elim dahili muharebelere sokmuş ve Jan Dark'ın Domrémy'deki inzivagahından çıkmasına ve büyük torununun Nansi duvarları altında telef olmasına sebebiyet vermiştir. Philip'in Sigismund'un tasavvuruna yardım etmesi için binbir sebep mevcuttu. Bir defa Bayezid'e karşı mücadelelerinde muvaffak oldukları takdirde arz-ı mukaddese kadar ilerleyip orada daimi menfaat –veya mezarlarını– bulacak olan cevval ve kudretli asil aile filizlerinin Fransa'dan gaybubetleri kendisinin mecnun VI. Charles üzerindeki doğrudan doğruya tahakkümünü takviye edeceğinden maada Sigismund da dostluğu güdülecek birisiydi.

Macar Kralı'nın büyük biraderi Wenceslaus Roma imparatoru idi. Fakat vaziyetten emin değildi. Tam bu esnada Wenceslaus müzaheretine mukabil kendisini Milano Dükası yapmak üzere Giovanni Galeazzo ile müzakerede idi.[81] Galeatsu Luis of Orleans'ın kayınpederi Fransız Kralı'nın küçük biraderi ve Philip'in müthiş rakibi idi. Burgundy Valois'inin istikbali Alman İmparator ailesiyle bir itilafı icab ettiriyordu. Bu itilaf Wenceslaus ile akdedilemediği ve Wenceslaus herhangi bir anda hal edilebileceği için Burgundy Dükası Philip'in siyaseti Sigismund ile sıkı bir irtibata girmek idi. Çünkü Philip bunun Bohemya ve İmparatorluk'taki istikbalini anlıyordu. Hiç olmazsa Sigismund'a yardım etmekle Philip yeni Burgundy'nın Hollanda'da kuvvet bulması için Lüxemburg'u elde etmek hususunda mükemmel bir fırsat elde ediyordu.

[81] 13 Eylül 1395 de hristiyanlığın her tarafından hatta "Gran Türko'dan, Tataristan kralından, büyük Soldano'dan ve Büyük Tamerlano'dan ve hristiyanlık dininc sadık ve asi olan fakat "Milano Senyörü" hesabına tıpkı hristiyanlar gibi muamele gören ve iskan edilen elçiler huzurunda Galezzo dükalık makamına terfi olunmuş ve Wenceslaus tarafından Milan dükası nasb olunmuştur. Andra Gataro, Muratori'de, XVII, sütun 820.

Ertesi sene zuhur edecek en ciddi yardım olmak üzere Burgundy Dükası derhal Kont Comte d'Eu'nun birkaç asilzade ve altıyüz süvari ile Macaristan'a hareket etmesini emretti.[82] Macar elçisi Paris'teki kral ile bir mülakat merasiminden geçtikten sonra Philip'in kendi büyük oğlu Never Kontu Jean Valois kumandasında ehemmiyetlice süvari ve ücretli askerle yardım edeceği vaadine havi bir mektubu hamilen Sigismund'a avdet etti.

Sigismund İngiltere'den Hollanda'dan Savova'dan Lombardiya'dan ve Almanya'nın her tarafından en mümtaz şövalyelerin sancakları altına şitap edeceklerine ve Bayezid'i Avrupa'dan sürüp çıkarmak için yapılacak bir seferde bütün Avrupa'nın kendisine müzahir olacağına dair birçok teminat almıştı.

VIII

Niğbolu hezimetiyle neticelenen ehl-i salip yalnız buna iştirak edenlerin tarihi ehemmiyetleri dolayısıyla değil belki feodal şövalyeliğin en son büyük beynelminel teşebbüsü olması itibariyle orta zaman nihayetlerinin en şayanı dikkat vukuatından biridir. Ve Avrupa tarihinde bir devrin sonudur. Sigismund'un Osmanlılar'a karşı silah başına daveti o kadar geniş ve şümullu bir alaka uyandırmıştı ki kendisini 1396 baharında Budin'de yalnız Fransız gönüllüleri değil İngiltere, İskoçya, Flander, Lombardiya, Savova, Bohemya ve Almanya ile Avusturya'nın her tarafından gelen asil ailelerin son filizleri de görmeye geldiler. Normandiya'da İngiliz harbine hitam verilmişti. Şimali İtalya'da Milano en âli mevkii tutmuş ve bir an için Mukaddes Roma İmparatorluğu'nda sulh teessüs etmişti.

Bu sefer Froissart'ın eserinin son kısmına mütalaası çok cazip sahifeler vermektedir.[83] Daha başka birtakım Fransızca, İtalyanca, Almanca ve Latince vakayinamelerde de az çok tafsilat ile zikredilmektedir.

---

[82] *Memoires de Madame de Lussan*, III., 5.

[83] Bundan sonra Froissart'dan yapacağımız zikirler Kervyn de Lettenhove tab'ının XV. cildindedir. Schiltberger'e ait atıfları ise ayrıca tahsis edilmediği zaman, Haklyut şirketi serisinin LVIII cildindedir.

Buna iştirak edenlerden birçoğu şovalyelerin toplanışı Tuna boyunca iniş, muharebe ve kıtalin netayici, üseranın esir edilişleri ve fidye ile kurtuluşları hakkında tersimi mahiyette yazılar bırakmışlardır. Dijon ve Lille hazine-i evrakı buraya giden Fransız askerinin teçhizat masrafiyle üseranın fidye bedeli miktarını bildirmektedir. Bayezid'in hayatını tetviç eden bu hadise hakkında Osmanlı tarihinin İstanbul'un sukutuna kadarki sair menkıbelerinin hiçbiri için mevcut olmayan miktarda menabi malzemesi vardır.[84]

Fransız şövalyelerinin adedi bin kadardı. 6-7 bin de muavin ve ücretli nefarat vardı. Bunlar Dijon'da Burgundy Dükası Philip'in en büyük oğlu ve Puvatya muharebesinde esir edilmiş olan Kral John'un torunu Jean de Nevers kumandasında toplandılar. –ki bu 22 yaşında bulunuyordu– ve şövalyelik rütbesini yeni kazanmıştı Burgundy Dükası'nın varisi olması ve kral nesline mensup bir prens bulunması ona kumandanlığı vermişti. Philip Fransa'nın en cesur ve mücerreb cengaverlerinden biri olan Sieur de Coucy'ye çocuğu gözetlemesini ve kendi rey ve nasihatıyla seferi sevk ve idare etmesini emretmişti.[85]

Fransız şövalyeleri arasında Philippe d'Artois, Constable de France, kralın kuzenleri Henri ve Philippe de Ban, Sieur de Coucy, Guillaune de la Tiemouille Fransa Amirali ve hanedan nesline mensup prens, Jacques Baurbon de Vienne, Boucicaut, Mareşal dö Frans, Sieur de Stipol, Jean de Nevers'ın anasının kardeşleri olan üç tane Flaman prensi temayüz ediyordu. Bavyera dükalığı varisi de Fransız şövalyelerine iltihak etmek arzusunda idi. Fakat Dük Albert'in akılane sözleriyle bu hareketten alıkonmuştu. "William, sen Macaristan ve Türkiye'ye gidip bize hiçbir zaman bir şey yapmamış bir millete ve memlekete karşı silah çekmek istiyorsun. Fakat oraya gitmek için bu cihanın vahi gururundan başka hiçbir sebep yoktur. Bırak John de Burgundy ile Fransa'daki kuzenlerimiz bu teşebbüsü yapsınlar, sen kendi işini yap. Friesland'a gidip kendi mirasımızı zaptet. Böyle yaparsan sana yardım ederim."[86]

---

[84] Niğbolu hakkındaki menabi ve atıflar için tasnifli Kitabiyât kısmındaki gruplara bkz. Metin dahilinde yaptığım zikirler en ziyade Froissart ile Schiltberger'den ise de bu kısmın ihzarı için tedariki kabil bütün vakayinameler o zamanın menbalarından da hassaten Bellaquet'in *Religieux de Saint-Denis* tab'ı, II, 425-430, 483-522 den istifade edilmiştir. (Mamafih Bellaquet'in bu fasla ait notları pek nâhoş bir tesir bırakacak bir mahiyettedir).

[85] Froissart, sh. 218, 221, 223.

[86] Ayn. yerde, sh. 227-228, 230, 394-398. Şövalyelerin menbalardan toplanma tam bir listesi Buchon'da ve çok daha tam ve sahih bir şekilde *Delaville Leroulx*, II, 78-86 da mevcuttur.

Şövalyeler Almanya ve Bohemya tarikiyle gelerek Avusturya Dükası tarafından kabul edildiler. "Yolda Amorath - Bacqui'nden bahsediyorlar ve bunun kuvvetini istisgar ediyorlardı."[87] "Buda denilen şehre muvasalat ettikleri zaman Kral onlara büyük bir kabul gösterdi. Azim bir sevinç izhar etti. Elbette böyle yapması lazım gelirdi. Çünkü bunlar ta uzaktan kendisini görmeye gelmişlerdi ve Onun için silah taşıyorlardı."[88] Bunlar burada Sigismund'un davetine icabet edip gelmiş olan daha başka şövalyeler de buldular. Bunlar arasında Bastard de Savova,[89] Büyük Toton tarikatı baş duagûsu Frederik dö Hohenzollen'den, Rodos Şövalyesi reisi Philibert de Naillac ve maiyetinde bir takım Sen Jan şövalyeleri Palatin Elektoru ve Brandenburg sülalesinin ilk ceddi Nürnberg Burgrave John vardı.[90] İngiltere Kralı IV. Henri'nin âlimane bir tercüme-i halini yazan zat "onun Lancaster kontu" sıfatıyla Niğbolu Seferine iştirak edenlerden biri olduğunu yazmıştır.[91] Bu hata en şayan-ı itimad yeni müverrihlerimize kadar bile yol bulmuştur.[92] Vakıa II. Richard'ın halefi hakikaten Niğbolu'da bulunmamış ise de İngiliz Kral Hanedanı'nın damatlarında da

---

87 Froissart ve ondan evvelki daha başka müverrihler Bayezid'i muhtelif suretlerle göstermektedirler. Froissart O'na "Amorath Baguin" s.216, "Amurath" s.220, Leroybasaach di "*Ameourath Baquin*", s.230, birkaç defa "L'Amorath Bacquin" ve bir fıkrada üç defa L'Amurath, s.311, ismini vermektedir. XV. Asrın vakayinamesi ve müverrihleri Bayezid ile Murat'ı mutemadiyen karıştırıyorlardı. Bkz. Cuspianus, Secundius, Sylvuis Aeneas, Donado de Lezze, Paolo Giovio vs.., Froissart'ın Bayezid'i göstermek için kullanıdığı muhtelif tarzlardan bunu Murad ile karıştırmadığı belki, "Didl'Amourath-Bacquin"e tabiri ile *Le'emir Pacha*"yı murad ettiği anlaşılıyor. O kadar kesretle harfi tarifi istimal ederek çok fazla "L'amourath" deyişi bunun için müsbit, bir delildir. Bunun ve daha başka garp müverrihlerinin "emir" kelimesini tarz-ı nakilleri daha sonraki müverrihleri bunların Murad'ı, murad ettikleri zehabına sevk eylemiştir. Kelimelerin bu kadar birbirlerine benzeyişi tamamiyle tesadüf eseridir, mamafih, Froissart Bayezid yerine Murad diyebilecek bir halde idi. Çünkü s.216 da Sigismund'a Henry s.334 de Lui, diyor. Oliverde la Marche de (Arbuthnot Beaune tab'ı. I.83-84 de iki defa "Lamourath Bahy'den bahsediyor. Burada da herhalde Murad ile Bayezid arasında bir karıştırına yoktur. O da Fraissart gibi "L'amiral-Pacha" demek istiyor. "Emir" yerine "amiral" hakkında daha yukarıdaki açıklama ve notlara bkz.

88 Froissart, sh. 230-231, 242.

89 Donado De Lezze, sh. 9.

90 Leunclavius *Hist. Musul. Turc.* sh. 14 de Sigismund'un bilahare Borgrav'ın Niğbolu Seferinde kendisine ettiği hizmetten dolayı şahsen ne kadar müteşekkir olduğundan ve bu suretle orada hasıl olan dostluğun bilahare Brandenburg hanedanının ilerlemesine sebep olduğundan bahseder.

91 Wylie I, 6, 158, Ducas, 13 ü zikrederken, ve *Venetian State* (Brown) Papers, I, 85. Ducas'ın Niğbolu'dan katiyen haberi yoktu, Venediklilerin sözlerine atf keyfiyeti ise bir yanlış anlama neticesidir.

92 Lavisse, *Histoire de France*, IV, 311: "On l'avait vu ála bataille de Nicopoli sur les boras de la Baltique avec les chevaliers teutoniques". Lavisse, görülüyor ki Henri'nin iştirak etmiş olduğu eski Prusya Seferini karıştırmıştır. Aynı sayfada IV. Henri'nin Boucicaut Seferine iştirak ettiğini söylemesi ikinci bir hatadır.

hemen Avrupa'daki kral ailelerinin her birinde olduğu gibi Niğbolu salibiyyununun kanı vardır. Sigismund Bayezid'ın kendisine 1396 baharında[93] Osmanlılar'ın Macaristan'a tecavüz edeceklerini temin ettiğini söylemişti. Osmanlı tecavüz hareketine dair hiçbir emare görmeyince salibiyyün Bayezid kendilerini aramaya gelmediğine nazaran en iyisi kendilerinin bu yaz aylarından istifade ederek Hristiyanlığın bu baş düşmanını gidip bulmaları olduğuna karar verdiler.[94] Eflak Voyvodası Mircea ile de Osmanlılarla bozuşup ittifak heyetine iltihak etmesi için tertibat alındı. İstilacılarla birlikte hareket için davet olunan Manuel Osmanlılar aleyhine dönmek için gizlice ihzaratta bulundu.[95]

Vakayınamelere göre Bulgaristan'ın istilası ciddi bir askerî hareket olmaktan ise alalede bir "kır eğlencesi" idi. Filhakika bu söz garp şövalyeleri için doğru idi. Çünkü bunlar kendileri ile birlikte birçok şarap ve kadın getirmişlerdi. Eşyaları meyanında alışmış oldukları her nevi zinet ve sefahat malzemesi mevcuttu. Fransız nevgerleri buradan Tuna'ya kadar Erdel ve Eflak tarikiyle gelmişler ve Karpatları Brasso (Karlstadt) ile Sinaia arasından geçmişlerdi.

Macarlar Tuna boyunca giderek Sırbistan'a dağıldılar ve oradaki silahsız hristiyan ahaliyi Osmanlı akıncılarının yapabileceklerinden daha fazla bir mikyasta yağma ve kıtale uğrattılar.[96]

Kendilerine hiçbir mukabelede bulunulmamış olduğu halde bunlar düşman memleketinde bulunuyorlarmış gibi bu hareketlerinde devam ve ısrar ediyorlardı. Vidin mücadele etmeksizin teslim oldu. Beş gün sonra Orsova düştü.[97] Eylülde ordular Niğbolu Kalesi önünde birleştiler ki buranın üç sene evvel teslim oluşu Bulgar istiklalinin zevalini işaret etmişti. Bunların daha ileriye gidememeleri mukadder bulunuyordu.[98]

---

[93] Henry'nin 1396 yazında nerede bulunduğu hakkında mukni bir delil "escript.... le XX e jour d'augst" kayıtlı mektuptur. Bu mektup Paris, Milli evrak, J. 644: 3511 dedir. Henry'nin Henry de derebey iken iştirak ettiği seferler hakkında Camden Cemiyetinin Lucy Toulmin Smith tarafından tab edilen LII. cildine bkz. (Londra, 1894, Oktavo).

[94] Froissart, sh. 244.

[95] Phr., I, 14, sh. 59; Bonifinius, III, 2.

[96] Engel, *Geschichte der Bulgaren*, sh. 468, Niğbolu Seferi hakkında en tam eseri yazmış olan salahiyettar müellife nazaran, Sigismund'un garb müttefikleri de dahil olduğu halde 120000 kişi vardı: Kiss, Á Nikápolyi újkozet, sh. 266. Kiss'in tahmini *Chronica Dolfina* tarafından da teyid edilmektedir. Buna göre Sigismund'un 1394'de silah altında yüzbin kişisi vardı. Sanuto bunu Muratory, XXII, sütun, 762 de zikretmektedir. Macar Milli evrakına da bkz. Vesika, 8201, 8212, 8214, 8493, 8541.

[97] Schiltberger, sh. 2.

[98] Bruun, *Geographische Anmerkungen zum Reisebuch von Schiltberger* (Bawyera kraliyeti akademisi zabıtları, 1869, II, 271) muharebenin Tuna üzerindeki Niğbolu'da değil, belki Trajan'nın tesis ettiği eski Niğbolu yakınında vuku bulmuş olduğunu ispat etmeğe ça-

Onaltı gün kadar Sigismund ile müttefikleri hiçbir hücumda bulunmaksızın Niğbolu karşısında ordugah kurdular.[99] Bayezid'in nerelerde bulunduğu hakkında hiçbir fikir ve malumatları yoktu. (Coğrafya ve mesafe hususundaki cehaletleri zamanımızda bizimkinden aşağı olmayan) Fransızlar arasında Bayezid'ın Mısır'da bulunduğu ve salibiyyunun muzaffer yürüyüşlerine mukabele için bütün müslüman dünyasından azim bir ordu toplamakta olduğu zan ediliyordu. Mesela Froissart'da şu sözler okunabilmektedir. "Bayezid Sultan'la birlikte asker toplamak üzere Yabilonya'da (Babylonia) kain! Kahire'de bulunuyordu. Sultan'ı orada bırakıp kuvvetlerini İskenderiye ve Şam'da tahşit etti. Ve emri "Faris, Midya, Tarsus"a kadar cari olan "Bağdad ile Anadolu'nun halifesinin kumanda ve dualarıyla" bir yığın Arap vesair kefereyi topladı. Ordusunda Tataristan, Acemistan, Midya, Suriye, İskenderiye ve daha birçok uzak[100] küffar diyarlarından gelen milletler vardır.[101]

Sigismund garbi ve merkezi Avrupa şövalyelerine hitaben bir nutuk irad ederek şu sözleri söylemişti. "İster gelsin, ister gelmesin biz inşallah gelecek yaz Ermenistan Krallığı'ndan geçip, Bras Saint George'yi aşıp Suriye'ye girecek, Yafa ve Beyrut kapılarını Araplar'dan alacağız. Suriye'ye girmek için daha başka şehirleri de elde edeceğiz. Ve Kudüs şehri ile bütün arz-ı mukaddes'i fethetmeğe gideceğiz. Eğer sultan çıkarabileceği bütün askeri kuvveti ile bize karşı gelirse onunla harp edeceğiz ve muharebe olmaksızın Allah'ın lütfuna kavuşmak üzere ölmek olmayacaktır." Froissart bu nutku naklettikten sonra kemal-i safvetle ilave ediyor. "Fakat işler pek daha başka türlü oldu."

Hakikaten öyle oldu. İstanbul muhasarasını idare eden Bayezid de, halife ve sultan ile "uzak küffar diyarları" hakkında Froissart'dan daha başka bir şey bilmiyordu. Ne o ne de halefleri Asya'daki müslüman hükümdarlarıyla hiçbir münasebet ve muamelede bulunmamışlardı. Ordusunda Acemler, Araplar, "Saracens" Mısırlılar yoktu. O sadece talimli

---

lışmıştır. Fakat Hakluyt, LVIII cildindeki İngilizce tercümesinin notlarında, sh. 108-109, Kanitz'in *Donaun-Bulgarien*, II, 58-70 sayfasında muharebenin Tuna üzerindeki Niğbolu civarında olduğu hakkındaki itirazına hak vermektedir. Vakayinâmelerin tetkiki Jirecek'in ferasetli muhakemelerine karşı Kanitz'in faraziyesini tekid etmektedir. Bazı müverrihler coğrafi mülahazatı o kadar nazardan uzak tutmuşlardır ki muharebenin yerini Ortellius'un, sh. 225 de bahs ettiği kadim *Nicopolis ad Haemum* (Balkanlardaki Niğbolu) olmak üzere göstermişlerdir.

[99] Schiltberger, sh.2

[100] Froissart, sh. 251, 262-263, 310, 339. şüphesiz ki asıl manasıyla "miscreant = gayr-ı mümin küffar" idiler.

[101] Ayn. yerde, sh. 31.

muhariblerini toplamış kendisine tabi hristiyan hükümdarlarından verecekleri asker miktarlarını istemiş ve malum yoldan, Tuna boylarına doğru ilerlemişti. Son zamanlardaki müteaddid seferler sayesinde kendisi ve askerleri geçtikleri arazi ile tamamen istinas hasıl etmişlerdi. Burada halk onlardan kendilerini kurtarmaya gelen hristiyanlardan olduğu kadar korkmuyordu. İki haftalık bir yürüyüşten sonra Niğbolu civarında harp karargahını kurduğu zaman sadece Osmanlı silahlarının iki defa muzaffer olduğu bir yere avdet etmiş oluyordu.

Sigismund Bayezid'in adedi 120.000 ile 200.000 arasında olduğu kendisine söylenen ordusuyla çabucak meydana çıkmasından fena halde ürkmüştü. Çünkü şövalyelere karşı söylediği kahramanca sözlere rağmen Sigismund, Osmanlılar'ın harp adamları sıfatıyla kıymetlerini ve öyle birkaç şiddetli süvari hücumuyla bir yana püskürtülemeyeceklerini biliyordu. Bunun için Jean de Nevers ve arkadaşlarına kendisiyle müşavere edip muayyen bir hareket planı tertip etmelerini rica etti. Aynı zamanda herşeyden evvel Bayezid'in vaziyetini ve maksadı anlaşılmak üzere bir keşif yapılması fikrini ortaya attı. Ve bu fikre şövalyeler arasında en görgülü bir cengaver olan Sieur de Coucy'nin iştirakini temin etti. Çünkü eğer Bayezid halen hücuma kalkıyor veya kalkmak üzere bulunuyorsa garplılar için makul hareket ilk hücuma mukavemet için Macar ve Eflak piyadelerini öne sürmekti. Garbın şeci atlıları ve ücretli askerleri ise gerek taarruz ve gerek müdafaada ikinci hattı işgal edeceklerdi.

Şövalyeler bu fikre karşı şiddetle tehevvüre geldiler. Philip d'Artois, Sigismund ile uzun zaman birlikte bulunduğu için onu pek iyi tanıyan Grand Kontu Constable de France, onun, şövalyeleri Bayezid'i mağlup etmek şerefinden mahrum bırakmak istediğinden şüphe ettiler. İçlerinden biri "evet evet" diye bağırdı. "Macar kralı günün parlak zafer ve şerefini kendi kazanmak istiyor. Biz piştarda geçmiştik ve bize pişdarlığı kendisi vermişti. Şimdi onu bizim elimizden almak ve ilk muharebeyi kendisi kazanmak istiyor. Buna kim inanırsa inansın ben inanmam," Bunun üzerine sancağını taşıyan şövalyeye dönerek bağırdı. "Allah ve St.George adıyla ileriye sancak.! Bugün benim hakiki bir şövalye olduğumu göreceklerdir."[102] Bu hareket umuma sirayet etti. Düşmanın nere-

[102] Ayn. yerde, sh. 311-317; *Relig.ds St. Denis, sh.* 490-497 Schiltberger, sh. 3. Bu teşebbüsü atf ediyor ve ona Niğbolu'ya dair yazı yazan sair müellifler gibi, daha evveldcn Burgundy dükası ünvanını veriyor. "Donado dö Lezze" ise sh. 9 da şöyle diyor: "Il signor Carlo *Prima* Duca di Borgogna". Keza Morozini, sh. 6. Niğbolu zamanında Sigismund'dan çok kere Almanya imparatoru, sıfatıyla bahsederler. Bkz. Chalcocondylas, Migne tab'ı, sütun 76: (Latince metin) 194.

de olduğunu bilmeden nereye ve ne kadar bir mesafeye gideceklerini bilmeden ve ordularının kısmı küllisi ile müşterek bir hareket için anlaşmak üzere beklemeksizin Fransız, Alman ve İngiliz asilzadeleri Avrupa şövalyelerinin Muhammed dini saliklerine son savletini yapmak üzere ileriye atıldılar.

Bayezid'in bu suretle ansızın baskına uğrayan ileri karakolları kılıçtan geçirildi. Teslim olan Osmanlılar aman verilmeksizin katledildiler. Büyük bir zafer kazandıklarını ve merkad-ı mukaddes ile kendileri arasındaki yegane maniayı kırmakta olduklarını zanneden şövalyeler ölüm ve hüsrana doğru atlarını sürdüler. Haham Joseph tasvirkar lisanıyla şöyle yazıyor. "Aha aha"! diyorlardı. Fakat bu sevinçleri çabucak zail olmuştu. Çünkü Bayezid'in süvarileri ve ordusuyla arabaları kendilerine doğru yeni doğan bir hilal gibi harp nizamında ilerliyordu."[103]

Bu şövalyeler insan ve hayvanca bütün kuvvetlerini hücuma iştirak ettirmişlerdi. Kılıçlarından kanlar akıyordu. Artık gün kendilerinin olduğunu zannediyorlardı. Derken birdenbire kendilerini Bayezid ordusuyla karşılaşmış buldular. Hiç değişmeyen adedi mucibince Bayezid şövalyelerin harbe başladıklarını görünce taarruzlarını karşılamak için ileriye kollar sevketmişti. Bu kıymetsiz ve talimsiz efrad düşman tarafından çiğnenip kesilecek fakat bunların kuvvetlerini hırpalayacaktı. Şayan-ı itimad fırkalarını ise maksad-ı mahsus ile, intihab için kafi zaman bulduğu münasip bir vaziyete yerleştirmişti. Askerleri henüz harbe girmemiş taze bir halde idiler. Osmanlı okçuları oklarını şövalyelerin atlarına nişan alıyorlardı. Atlarından mahrum ve altmışbin kişi tarafından süratle ihata edilmiş olduklarını görünce Avrupa'nın mağrur şövalyeleri evvelce hakir görmüş oldukları düşmana teslim olmaktan başka bir çare bulamadılar.

Şövalyelere gelince bunların muharebesi üç saat içinde bitmişti. Fransa amirali Jack Bourbon elleriyle Notre-Dame sancağına sıkıca sarılmış olduğu halde muharebe meydanında yatıyordu. Guy de la Trèmouille, Philippe de Bar, Fransa, Flandar, Bavyera ve Savova'nın en asil kanlarına mensup daha başka birçokları hücum sırasında telef olmuşlardı. Fakat Sigismund'un asil nevkerlerinin birçoğu Bayezid ordugahında esir bulunuyorlardı. Bunlar o kadar güzel giyinmişlerdi ki Os-

[103] Haham joseph, I, 252.

manlılar bunları garp prensleri zannetmişler ve Bayezid tarafından tali'leri tayin edilmek üzere ölümden kurtarmışlardı.[104]

Sigismund şövalyelerin kendi nasihatini dinlemediklerini ve Bayezid'i bulmak üzere atlarını sürüp gitmiş olduklarını duyunca fena halde canı sıkıldı. Çünki Bayezid'in tabiye usulünü biliyordu. Ve daha fenasından korkuyordu. Rodos şövalyeleri reisine şu sözleri söyledi. "Biz bu Fransızlar'ın büyük gururları ve çılgınlıkları yüzünden zaferi kaybedeceğiz. Benim sözüme itimad etmiş olsalardı düşmanla çarpışmak için kuvvetlerimiz tamamen kafi idi."[105]

Vakayinamelerin mukayesesinden şövalyelerin hücumu boşa çıktıktan sonra ne olduğu hakkında vazıh bir fikir edinilemiyor. Şüphesiz ki her iki tarafın da ana kuvvetlerinin çarpıştığı bir muharebe vuku bulmuştur. Fakat Sigismund'un Fransızlar'ın hücumuyla Osmanlı hatları arasında açtıkları yolda, taarruza mı devam ettikleri ve yahud Macarlar'ın ve muavinlerinin hali tedafuide mi kaldıklarını söylemek mümkün değildir. Froissart ile Morosini Sigismund'un şövalyelerin hezimetinden sonra muharebeye devam teşebbüsünde bulunmadığı hükmünü çıkarmaktadırlar. Hatta garbi Avrupa'da Niğbolu felâketi şövalyelerin kendi çılgınlıklarından ziyâde Sigismund'un kendilerine muzaheret etmeyişinden ileri geldiğine inanılıyordu. Macarlar'la kralları aleyhine muharebeden sonra berhayat kalan Fransızlar tarafından acı acı sözler söylenmiştir.[106]

Diğer cihetten muharebeye iştirak etmiş olan Schiltberger, Macar Kralı kuvvetle ilerlemekte Bayezid ricat eylemekte iken Osmanlılar'ın Sırbistan Kralı'ndan esaslı bir muavenete mazhar olduklarını bildirmektedir.[107]

Sırplar Kosova Muharebesi'nden sonra o kadar Osmanlı hükmü altında idilerdi ki Bayezid'ın boyunduruğundan kurtulmak için hiçbir te-

---

[104] Joseph Froissart, sh. 313-317; *Relig de St. Denis*, sh. 490 ve maba'di. Haham Joseph, sh. 253; Schiltberger, sh. 3; Sadeddin, I, 184; Neşrî ZDMG, XV, 345-348. Kitabiyatta zikredilen müelliflere de bkz.

[105] Joseph Froissart, sh. 317. Bazı müellifler Herman de Cilly ve Nürnberg Burgrave, Sigismund'un önüne atılarak onu kurtarmış ve birlikte kayığa sürüklemiş olduklarını söylemektedirler.

[106] Macarlar'a karşı olan şiddetli infial ve istihfâfı şu aşağıdaki beyitler ifade etmektedir: " Nichopoly cite de payennie Au temps la ou li siege fut grans, Fut delaisses par orgueil et folie; Car les Hongres qui furent sur les Champs Leur roy meisme enmaineut per puissance saus assembler." (*Euvres inedites d'Eustache des Champs*). Tarbe tab'ı, I, 166.

[107] Schiltberger buna "der hertzog auss der Sirifey, der genant despot" *Bibl. des. Lit. Vereins* (Tobingen), CLXXII, 4.

şebbüste bulunmadılar.[108] Anadolu'da ve Balkanlar'da Karamanlılar'a ve Tatarlara karşı olduğu kadar Salibiyyun'a karşı ve Niğbolu'da olduğu kadar Ankara'da da Sırp müttefikleri Bayezid'in sadık müzaheretçileri oldular. Şüphesizdir ki Niğbolu Balkan Yarımadası hristiyanlarının yardımıyla kazanılmışdır. Osmanlılar için kazanan yalnız Sırp imdat kuvvetleri değildi. Eflak Beyi muharebenin nasıl gittiğini görünce meydandan çabucak çekilmiş ve bozgun başlamadan evvel kuvvetlerini Tuna'dan aşırmıştı.

Mircea'nın bu hareketi hainane sebeplerle mi olduğu meselesi münakaşa için açık kalmaktadır. Belkide artık vaziyetin tabana kuvvet (*sauve quit peut*) denilebilecek bir hale geldiğine samimiyetle inanmıştır. Eğer böyle ise bu hareketi Sigismund'unkinden daha şayan-ı muaheze değildir. XV. asrın ilk on-yirminci senelerinde Avrupa tarihinde mühim bir rol oynayan Mukaddes Roma İmparatoru geçen hafta söylediği cüretkerâne sözleri unutmuştu. "Eğer sultan topladığı bütün askeri kuvvetleri ile bize karşı gelecek olursa onunla harp edeceğiz ve muharebe etmeksizin Allahın lütfuna kavuşmak üzere ölmek olmayacaktır." Sigismund ile Rodos şövalyeleri reisi alelacele Tuna'ya dönerek ufak bir kayığa[109] atlamışlar ve Venedik Amirali Moniçego'nun kadırgalarından birine yanaşmışlardı. Bu suretle ordusunu ve müttefiklerini bırakan Macar kralı memleketine dönmek üzere yelkenleri açtırmıştı. Çanakkale'yi (Dardanel) geçerken gözleri önünde Niğbolu şövalyeleri ve üserasının resmi geçit icra ettiklerini görmek haceletini –eğer böyle bir şey duyuyorsa– hissetmiştir. Esirlerden biri şu sözleri yazıyor. "Osmanlılar bizi Gelibolu Kulesi'nden alarak deniz kenarına getirdiler Ve Macar Kralı geçerken ona hakaret ederek onunla istihza ettiler. Ve gemiden çıkıp milletini kurtarması için çağırdılar. Bunu onunla alay etmek için yapıyorlardı. Uzun zaman deniz kenarında birbirleriyle itişip boğuştular. Fakat ona bir zarar vermediler. O da oradan geçip gitti."[110]

Sigismund evvela Modon'a, oradan geriye Macaristan'a gitti. İşte yalnız Osmanlılar'ı yüz geri ettirmek değil belki ordusu üzerine gök çökecek olsa onu durdurmak için kafi süngüleri olduğuna dair atıp tutan kral

[108] Bkz. Miller, *Story of Nations Series*, sh. 290-391.

[109] Rodos şövalyeleri reisine (Gran Metrine) aitti. Froissart, sh. 317. Lakin Morosini, sh. 15 vesairleri doğrudan doğruya Monicego'nun kadırgasına gittiğini söylerler. Hammer'in Niğbolu muharebesini tasvir ederken Abbe Vertot gibi itimada gayrı istinad etmiş olması acınacak bir keyfiyettir. *Szentklaray, A dunai hajohadak törtenete*'de kadırgalara "Jean de Vienne" in kumanda ettiğini söylemektedir.

[110] Schiltberger, sh. 6

bu idi.[111] Kendisinin erkekliği mihenge vurulmuş ve mefkut bulunmuş olduğu halde orta zaman devrine hatime çeken hadiseler arasında gıptaya şayan değilse de büyük bir rol oynamış olmak için ölümden kurtulmuştu.[112]

Sigismund'un firarından sonra 'merkad-ı mukaddes'i kurtaracak olan büyük ordusu Osmanlılar önünden firar etti. İçlerinde maktul düşmeyenler ve Tuna'da boğulmayanlar Eflak'tan geçerek ricat ettiler. Froissart, Fransız, Alman, İngiliz, İskoçyalı, Bohemyalı ve Flaman salibiyyununun Karpat Dağları'ndan geçerken düçar oldukları meşak ve mezahimi muvaffakiyetle tasvir ediyor. Şövalyeler kendilerine sadece erzak temin edebiliyorlardı. Maiyetlerindeki peykler ve adamların ise elbiseleri soyulmuş ve kendilerine köylüler tarafından dayak atılmıştı. Bunlar ancak garbi Macaristan'a geldikten sonradır ki kendilerini selamette hissetmişlerdi.[113]

Niğbolu muharebesinin ferdası günü Bayezid atla karargahından çıkıp muharebe meydanını teftiş ediyordu.[114] Maktul düşen asilzadelerin cesedlerinin adi neferlerinkinden ayrı bir yere konulması için emir verilmişti. Bu suretle terki hayat etmiş olanların kim oldukları anlaşılabilecekti. Sigismund'un cesedinin bulunması için ayrıca taharriyat yapılması da emrolunmuştu. Usera arasında Macar Kralı yoktu. Onun kaçmış olması ihtimali Bayezid'in aklından geçmiyordu. Bayezid kendisinin zayiatı ne kadar ağır olduğunu ve şövalyelerin Osmanlı karakolları arasından geçerken tuttukları esirleri idam ettikleri haberini aldığı zaman hiddetini tutamadı ve bütün esirlerin katl edilmesini emretti.

Ancak Bayezid Fransız Kralı'nın torunu için büyük bir miktar fidye elde edebileceğini düşündüğü içindir ki Jean de Nevers kurtulmuştu. Jean de Nevers'in maiyetinde Pikardyalı (Picard) bir şövalye vardı ki

---

111 En eski Macar müverrihlerinden "Bonifinius" yalnız Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmak değil, belki kumandası altındaki ordusu üzerine gök çökecek olsa bunu mızrakları üzerinde tutabileceği iddiasıyla atıp tuttuğunu kaydediyor. *Decades,* II, 403.

112 "Sigismund zalim ve şehvet-perver, dönek ve hercai-meşreb, haris ve sefih, mühteris ve korkak, Bohemyalılar için gayz ve nefret mevzuu, ve ünvanı olan, Almanlarca kin ve istihfafa maruz bulunan ve bütün hükümdarlar için bir ibret ve ihtar teşkil eden bir adam idi. Arkadaşı olan XXIII. John'da, zevk-perver ve katil, Simonist ve kâfir, bütün şeytani işlerinde Sigismund'un hakiki bir refiki idi. Kont Lützow'un *John Hus and his Times* ünvanlı eserinde sh. 137-138 de İngilizce tercümesini verdiği fıkra (aslı Dr. FlajShans'ın Mister Jan Hus'udur).

113 Froissart, sh. 330-331.

114 Ta Avan'a değin ki "regracioit les dieux et les deesses selon la loy ou il creoit et que les paiens croient" Froissart, 321. Garb müverrihlerinin Osmanlılara-veya umumiyetle geniş müslüman milletleri dairesine-ait şeylerdeki cehaletleri afallatıcı bir derecede idi.

biraz Türkçe biliyordu. Onun vasıtasıyla Jean, Bayezid ile görüşebilmiş ve ağır fidye-i necatlar vermeleri şartıyla yirmidört şövalyenin hayatını kurtarmıştı. Bunlar arasında Kont d'Eu, Kont de la Marche, Sieur dukası Henri de Bar, ve Boucicaut vardı. Fakat bunların hepsi Bayezid'in yanında durup refiklerinin katliam edilmelerini seyre mecbur edilmişlerdi.

Gençliği dolayısıyla-çünkü 20 yaşından aşağı olan hiç kimse öldürülmemişti- Schiltberger'e bu müthiş katliamın tasvirini bırakmak nasip oldu: "O zaman Bavyera asilzadelerinden Senyör Hannsen Greiff'in daha başka dört kişi ile beraber aynı ip ile bağlanmış olduğunu gördüm. Vuku bulacak olan büyük intikamı görünce orada ölmek üzere bekleyen atlı ve piyade askerine yüksek sesle bağırarak şu yolda tesliyetkar sözler söyledi. "Metin olunuz çünkü kanımız bugün hristiyan dini için dökülmektedir. Biz de Allah'ın inayetiyle cennet ehli meyanına dahil olacağız." Bunun üzerine diz çöktü ve refikleri ile birlikte başı uçuruldu. Sabahtan akşama kadar kan dökülmüştü. Hükümdarın vezirleri o kadar kan döküldüğünü ve hâlâ durmadığını görünce kalkıp Hükümdar önünde dize geldiler ve ona "Cenab-ı zülcelal hürmetine" gazabından vazgeçmesini ve üzerine Allah'ın kahrını davet etmemesini çünkü artık dökülen kanın kafi olduğunu söylediler. O da buna razı oldu ve artık idamın arkası kesilmesini ve kalanların bir yere toplanmasını emretti. Bunlardan kendi alacağını aldı. Kalanları da köle edinmeleri için milletine bıraktı. O gün maktül düşen insanların adedi onbin kişi olmak üzere kabul edilmektedir.[115]

İşte son ehl-i salip seferi bu suretle hitam bulmuştur.

IX

Muharebe'nin akabinde Bayezid ordusunun bir kısmını firarileri takip için tepelere ve Mirçe'nin de cezasını vermek üzere Tuna'nın karşı yakasına gönderdi. Bu kuvvet Rovine Ovası'nda Eflaklılar tarafından hezimete uğratılarak tekrar Bulgaristan'a çekildi.[116] Başka kollar demir

[115] Schiltberger sh.5; Froissart, sh. 322-328; Boucicaut; *Relig. de St-Denis, Chroniques des 4 premiers Valois* (Luce tab'ı) sh. 326; ve Kitabiyat kısmında gösterdiğimiz daha bazı vakayinameler ve ikinci derece müellifler.

[116] *Hist. Generale,* III, 882 de, yazıları Romen tarihi için en mevsuk ve en kolay kâbil-i vusûl tarihleri veren Xénopol bu ehemmiyetsiz musademenin Bayezid'in tam bir hezimetiyle neticelendiğini ve "Sultan'ın Edirne'ye kadar koştuğunu "le Sultan court jusqu'a Adrinople!" yazmakla vatanperverliğine muhakemesinden daha fazla bir mevki bahşetmektedir. Xénopol, Niğbolu muharebesini ve Mirçe'nin muharebe esnasında ve ferdasındaki hareketini izah tecrübesinde bulunmuyor.

kapıdan geçerek yolda ehl-i salip tarafından zapdedilmiş olan kaleleri istirdat ve Styria içlerine bir akın icra etti. Her tarafta akıncılar kendileriyle birlikte ateş ve ölüm getiriyorlardı. Memleket tamamen harap edilmişti. Peterwardein yakılmış onaltıbin Avusturyalı esir edilerek Makedonya ve Anadolu içlerine sürüklenmişti.[117] Macaristan istilası Slav ve Cermen kavimleri üzerine derin bir tesir icra etti.[118] Bunlar artık merkezi Avrupa'nın müslümanlar tarafından fethine başlandığını zannettiler. 1348 ve 1349 senelerinde sari hastalık günlerindeki kamçılı ve danslı alaylar tekrar canlandı. Bir an için Venedik Senatosu bile bizzat ordusunu Macaristan'a sevk ettiğinden ve Osmanlılar'ı Adriyatik'in bir ucuna getirecek olan taarruzi harekete ibtidar etmiş olduğundan endişe ettiler. Fakat Bayezid bu muzafferiyetin kolayca elde edilmesi üzerine uzaklara gitmedi ve hadisatı tabii mecrasına terketti. Şimdilik esirlerin fidyeleri Yunanistan Yarımadası'ndaki vukuat, İstanbul meselesi ve muvaffakiyetlerle birlikte kendisine gelen sefihane eğlence emelleriyle hayli meşgul olacak derecede alakadar idi.

X

Bayezid muzafferiyetini muharebe meydanından Bursa kadısına, bilahere Edirne'den Asya müslüman hükümdarlarına bildirdi.[119] Ve namelerini teyid için Mısır Sultanı'na ve sair hükümdarlara aldığı esirlerden hediyeler gönderdi.[120]

Jean de Nevers'in şefaati berhayat kalan Fransız şövalyelerinin en mümtazlarını kurtarmıştı. Bunlar Bursa'ya getirildiler. Her ne kadar şahane bir suretle muamele görmedilerse de ava çıkmalarına müsaade edildi. Ve Bayezid'ın ihtişam ve azametini görmek fırsatına nail oldular.[121] Fakat uzun zaman birlikte tutulmadılar. Birkaç ay için Burgundy Dükalığı varisi öteki refiklerinden ayrılmıştı ve onlarla ancak Bayezid'ın müsaadesiyle konuşabiliyordu. Bunlardan bazıları da Mihaliç'e (Mikhalitch) gönderildiler. İçlerinden Grand Marşal dö Frans, Philippe

---

117 Schiltberger, sh. 6. Chalc., II, sh. 76-80 de bu akının chemmiyet-ini i'zam ediyor ve Bayezid'in Buda'ya kadar gittiğini söylüyor.

118 *Secr. Cons. Rog.* III, 134-135. *Mem. d'Olivier de la Marche* (Beaune ve d'Arbuthnot tab'ı) I, 199-200 Bayezid'in âdeta Macaristan'ı tamamen zabt etmiş olduğu anlaşılıyor.

119 Paris, Milli Kütüphane, Türkçe yazmaları, no 79, sh. 61 ve maba'di (Feridun Münşeâtı) tarihin yanlışlığı için bkz. Langles, *Acad. des. İnscription.* IV, 673-674.

120 Schiltberger, sh. 7, Mısır için intihab edilmek istiyordu. Ancak yaralı olduğu için.(seçilmedi)

121 Froissart, sh. 341; Haham Jozeph, sh. 254.

d'Artois orada öldü[122] ailesi için kederlenen ve parlak mesleğinin sonunda düşmüş olduğu bu zilletten dolayı fena halde içlenen Angeerran Dükası pek az sonra Kont d'Artois'yı mezarında takip etmişti.

Bu esnada Jacquer Helly Bayezid tarafından fidye şartlarını Burgundy Dükası'na ve esirlerin müteallıkatına bildirmek üzere Paris'e gönderilmişti. 200.000 adet altın akçe Bursa'da Bayezid'e teslim edilecekti. Froissart Paris'te ilk felakat haberleri alınır alınmaz hasıl olan hissiyatı tasvir ediyor. Hayatta kalanların rivayetlerine inanmıyorlardı. Ve bu fena haberleri getirenler asılmak ve suda boğulmaktan güçlükle kurtulmuşlardı. Kral meclisi hiç kimsenin Niğbolu ismini zikretmemesi için emir ıstar etti. Muharebeden üç ay sonra Jacques Helly bir milad-ı isa gecesi Paris'e vasıl oluncaya kadar şövalyelerin ailelerinin endişeleri sükun bulmamıştı. Ancak o zaman kimlerin fidye-i necat mukabilinde kurtulmuş oldukları anlaşıldı. Bazıları için sevinç haberleri verilirken bazıları içinde ezici darbeler hasıl oluyordu. Poitiers Muharebesi'nden beri Fransa asil aileleri bu kadar büyük bir felaket görmemişlerdi. Bütün krallık dahilinde müthiş bir feryat kopmuştu. Matem tutanların başında Burgundy Dükası vardı. Bunun üç kardeşi telef olmuştu. Oğlu'da Bayezid'ın elinde bulunuyordu.[123] Jacques Helly Fransa'da iken Marshal Boucicaut'a gidip İstanbul'dan fidye tedariki için müsaade edilmişti. 1397 büyük perhiz mevsimini orada muvaffakiyetsizlikle geçirdi.[124] Burgundy Dükası ise Bayezid'in talep ettiği azim meblağı tedarik için her çareye başvurdu. Oğlunun fidyesi için "bütün krallık üzerine büyük vergiler tarh edildi. Ve büyük bir miktar para toplanıp Türkiye'ye nakledildi. Bu büyük ve tamir edilmez bir ziya idi."[125] Uzun seneler hatırası unutulmamıştır. On sene sonra Orlean Dükasına karşı yapılan ithamlardan biri de bu idi. Düka fitye-i necat ile kurtulmasına yardım ettiği bir kimse tarafından öldürülmüştü.[126]

---

122 Froissart, sh. 345, Fasıl XVI 40'da Kont Deu'nün cesedi; "en ung sarcus rapporte en France et ensevely en l'eglise Saint-Laurenl d'Eu, et la gist moult honnourablement" Saint Laurent'deki mezar sadece bir âbidedir. Philip Galata'da bir manastırın ufak kilisesinde defn edilmişti, ki yedi sene sonra, Clavijo (varak 17 v°) gömüldüğü yeri görmüş fakat alametini bulamamıştı. Mezarı Bulladius tarafından tarif edilmektedir. Bu zat bunu 1647 de görmüştür. (Bkz. Ducas'ın Bonn tab'ı) notları, sh. 56, kezalik Mordtmann, I. ZDMG *Beitrage zur Osmanischen Epigraphik* (1911) LXV, 103.

123 Froissart, XV, 329, 332, 342 ve maba'di, 355-358; XVI, 16.

124 Godefroy, *Hist. de Baucicaut* (1620 tab'ı), I, 16; Ducas, sh. 52.

125 (Douet d'Arcq tab'ı) *Chronique d'Enguerran de Monstrelet*, I, 332-333; Froissart, XVI, 57-59.

126 Jean de Nevers Burgundy dükası ve kralın kardeşi aleyhine olan fırkanın reisi sıfatıyla Orlean dükasının katli mesuliyetini alenen kabul eylemiştir. Bu Burgundy-Armagnac

Niğbolu Muharebesi'nden bir sene sonra nihayet Midillili Gattilusio ve Osmanlılar'la ticaret eden Ceneviz ve Venedik Kıbrıs tüccarları vasıtasıyla para Bayezid'e teslim edilmiş ve şövalyeler serbest bırakılmıştı. Bu münasebetle Bayezid Kont de Nevers'e şu sözleri söylemiştir. "Jan ben iyi biliyorum ve haberim var ki siz memleketinizde büyük bir beysiniz fakat henüz gençsiniz ve istikbalde ümit ederim ki bu ilk şövalyelik teşebbüsünüzde başınıza gelen felaketin haceletini şecaatinizle istirdat edebilecek ve hakkınızdaki muahezelerden kurtulup şerefinizi kurtarmak için kuvvetlerinizi tekrar toplayıp üzerime gelip benimle muharebe edeceksiniz. Eğer ben bundan korksa idim ve buna ihtiyacım olsaydı sizi salıvermezden evvel size ve burada size refaket edenlere bir daha üzerime silahla gelmemeniz için din ve imanınız üzerine yemin ettirirdim. Fakat hayır ne sizin ve ne de burada bulunan sairlerinin üzerine böyle bir yemin tahmil etmek istemiyorum. Çünki arzu ediyorum ki vatanınıza döndüğünüz zaman ve canınız istediği vakit kuvvetlerinizi toplayıp üzerime gelesiniz beni daima sizi ve milletinizi muharebe meydanında karşılamaya hazır bulacaksınız. Ve bu size söylediğim şeyi kendisine bahsedilmesini arzu edeceğiniz herhangi bir kimseye de söyleyebilirsiniz. Çünkü ben böyle bir maksat için yani silah taşımak için ve daima benden daima önde bulunanı mağlup etmek için doğmuşumdur."[127]

Mamafih zannedilmek isteneceği gibi Froissart'ın kayd ettiği vecihle bu âli sözlerin Jean de Nevers ve refikleri tarafından "bütün hayatları müddetince daima hatırlanmış olduğu" doğru değildir. Fransız şövalyeleri Rodos'a oradan Adriyatik tarikiyle vatanlarına gitmişlerdir.

Kond de Nevers cinnet ile şecaati birbirine karıştırmadıkça ihraz edememiş olduğu bir ünvanı takındı. Hayatının sonuna kadar "Korkusuz Jan" (Jean Sans Peur) namıyla tanınıyordu. Hiçbir zaman Niğbolu mezelletini tekrar silmek arzusuyla yanmamış belki bütün hayatını Fransa'nın dahili muharebelerinde bir fırka reisi sıfatıyla imrar eylemiştir. Başladığı gibi biten şerefsiz bir hayat tarikinden sonra 1420'de Montereau Köprüsü'nde hançerle katledilmiştir ki bu kendisinin Orlean Dükası'nın katlini tahrik ettiğini alenen itiraf etmesi üzerine biraz geç vuku bulan bir intikam idi.

---

dahili muharebesine mebde teşkil etmiş ve Jeanne d'Arc zuhur ederek Fransızların milli duygularını uyandırıncaya kadar Fransa'yı İngilizler eline vedi etmiştir.

127 Froissart, XVI, 47. Fidye-i necat için ayn. yer, sh. 37-38 ve Haham Joseph, I, 254; Kezalik Boucicaut'nun *Livre des faicts* kitabı, zikri geçmiştir.

XI

1363'te Türklerin Yunanistan'da Thebes'i zaptettikleri[128] ve Tesalya'daki Patras'ın 1381'de Osmanlılar'a teslim olduğu tarihlerce kayd edilmektedir.[129] Mamafih Yunanistan'a giren ilk Osmanlı ordusu 1388'de Theodore Palaelogos'un davetiyle ve onun yerli Rumlar'a ve Frenk beylerine karşı despot sıfatıyla düçar-ı zaaf olan kudretine muzaheret için Mora'ya gitmişti. Evrenos kumandasındaki Osmanlılar gittikleri her yerde tahribat yapmışlardı ve Theodoros'a o kadar yardımları dokunmamıştı.[130] Bunlar biraz sonra Murad tarafından Kosova seferi harekatına iştirak etmek üzere çağrılmışlardı. Theodore 1391'de Savoy kontu Amedeo ve Venedikliler tarafından fena halde sıkıştırılınca tekrar Osmanlılar'a müracaat etti. Evrenos bir daha Mora'ya geldi ve sahil şehirlerinin tahrip edilmesine yardım etti.[131]

Osmanlı'ya tabi hükümdarların 1395'de Siroz'daki meşhur içtimalarından sonra Bayezid tarafından Siroz'a gelmesi emrolunan prenslerden biri olan "Theodore", Argos ve Lönenbazya'nın Osmanlılar'a feragını imzalamağa mecbur oldu. Kendisi bilahare zindana atılmış ve Bayezid bunu katl ettirmeyi düşünmüştü. Fakat şehirler Osmanlı memur-ı mahsuslarına teslim edilmezden evvel Theodore kaçmış bu ferağın batıl ve mevsuh olduğunu ilan etmişti.[132] Bayezid'in ilk irası Theodore'un arkasından bir ordu göndermek oldu. Bu teyid seferi Sigismund'un faaliyeti ve şimal hudutlarını Macarlar'a karşı müdafaa zaruretiyle tehir edilmişti.[133]

1397 baharında Bayezid Makedonya'da Karaferia'da bir camiin inşasına nezaret ederken Salona Rum Piskoposu gelip zevci Lui Fadrik(Louis Fadrique)'in vefatından sonra Salona Dükalığı'nın aşıkıyla birlikte idare eden Helena Contacuzenos resmen zina, büyücülük ve zülum davasında

---

[128] Raynaldus, Sene 1364, NO XXVIII. Jireçek, *Gesch. der. Bulg*, sh. 323 de o esnalarda Osmanlıların şarki Yunanistanda göründüklerini söyleyerek "Osmanen erschienen in Attika' denizde akınlar yapan Saruhan ve Aydın Türklerini Osmanlılarla karıştırmıştır. Thebes'e taarruz edenler de bu Türkler olmalıdır.

[129] Rodos şövalyeleri Gran Metri'nin tahlisi için Durange, VIII, 296 da Jean Ferdnand d'Heredi'a bkz.

[130] Ducas'ın sonundaki *Chron. Breve*, sh. 516.

[131] Aynı yerde. Finlay'e nazaran, IV, 233, Akova'yı zabt eylemiştir. Bkz. Muralt, II, 741, ki orada Guichenon Yazmasını zikrediyor. Durange, VIII, 39, 296.

[132] Phr., I, 16, sh. 63; 26, sh. 68; Chalc., II, sh. 67-69.

[133] Muralt, 1395 ve 1397 senelerinde aynı seferlerden bahsediyor. Bizans müverrihlerinin kendi sözlerinden anlaşıldığına göre Mora Seferi bu senelerin ya birinde veya her ikisinde olmak üzere gösterilebilecektir. Fakat *Chron. Breve*'nin 516. sayfasıyla Osmanlı müverrihlerinin 1395 seferi hakkındaki sükûtlarını mukayese ediniz.

bulundu. Piskopos ayrıca Bayezid'i Yunanistan'a davet ediyor ve bu av dolu memlekette ne mükemmel avlanacağını tasvir ediyordu.[134]

Bayezid'in doğan ile iyi spor vaadine ihtiyacı yoktu. Ve esasen hakimiyetini Yunanistan Yarımadası'na teşmil etmek Bayezid'in çoktan beri niyeti idi. Theodore'a karşı Siroz hesabını değil aynı zamanda Mora Despotu'nun Niğbolu ehl-i salibi cürmüne iştirakini öne sürebilirdi. Onun için ordusunun başına geçerek Yunanistan'ın Osmanlılar tarafından ilk defa olarak istilasına ibtidar etti. Teselya'da Yenişehir (Larissa, Pharsala) vesair birçok müstahkem mevkiler tek bir fişenk atmadan teslim oldular. Otuz seneden beri Teselya Rumları Osmanlı fethinin çaresiz olduğunu hissediyorlardı. Bayezid Termopil (Thermopylae) geçidini mukabele görmeksizin geçince Helena, derhal onu karşılamağa koştu. Prensliğini kızını ve kendisini fatihe takdim etti. Bayezid'in düşese ihtiyacı yoktu. Onu derhal serbest bıraktılar. Fakat John Contacuzenos dilber hafidesi hareme gönderildi. Apollon ibadetgahının bulunduğu Salona dükalığı Phocis, Doris, Locris dükalıklarıyla birlikte Teselya'ya ilave ve Osmanlı mülküne ilhak edilmişti.[135]

Bayezid o sırada seferden usanmıştı. Saray eğlencelerine avdet için yenilmez bir arzu duyuyordu. Askerî alakaları da gittikçe Anadolu'daki kudretini tevsi noktası etrafında toplamıştı ki bu siyasetin az zaman sonra sönmez olduğu ispat edilecekti. Fakat daha Theodore ve Mora meselesi ile meşgul olunmak ve bunlar bir neticeye bağlanmak lazım geliyordu. Ellibin kişilik bir ordu ile Yakup ve Evrenos beyleri Mora'nın istilasına memur etti.

Yakup Coron ve Modon istikametlerinde cenuba vurdu. Modon civarlarını yağma ve ihrak etti. Theodore'u Megolopolis'te bozdu ve onu Osmanlılar'a haraçgüzar olmağa mecbur etti. Bu esnada Evronos Corinth'deki papanın ücretli askerlerini yerlerinde tevkif etmiş ondan sonra Argos'u hücum ile alarak azim hayat zayiatına sebebiyet vermiş ve ondörtbin erkek esir ganimet edinmişti. Venedikliler bahren kolayca imdat kuvvetleri ve erzak gönderebildikleri için Naupliya, (Aynepoli) muhasarası terkedilmişti. Teşrin-i evvel gelince iki kumandan askerlerine hizmetlerine mükafat olmak üzere istedikleri yeri yağma etmeleri için müsaade ettiler ondan sonra Makedonya'ya çekildiler.[136]

[134] Chalc., II, sh. 67; Sadeddin, I, 192.
[135] Chalc., II, sh. 67; Sadeddin, I, 192.
[136] *Chron. Breve*, sh. 516; Phr., I, 16, sh. 62; Chalc. II, sh. 97-99.

Tarihi Argos şehrinin ahalisi Anadolu'ya nakl eylenmiş ve Mora'nın şimal-i şarki köşesine müslüman müstağmirleri yerleştirilmişti. Bu Bayezid'in Niğboludan sonraki umumi tasavvurunun bir cüz'i idi. Anadolu'daki muvaffakiyetleri ilk defa olarak gayri mahlut halis Türk unsurunun Balkan Yarımadası'na kaydırılmasına imkan vermişti. Bu müstağmirler Argos'a gelirken aynı suretle Edirne, Zağra, Filibe ve Sofya'ya da bir muhacir kütlesi gidiyordu.[137]

Osmanlı vakayinamecileri Helenizmin iki büyük şehri olan Atina ve Selanik'in zaptını da Bayezid'e atfederler. Osmanlılar'ın 1397'de Atina'yı aldıklarına dair kuyudat Osmanlı müverrihlerinden başka hiçbir yerde yoktur. Eğer bu doğru olsaydı, bu vukuat şüphesiz Venedik hazine-i evrakında da bulunacaktı. Çünkü Venedik bu sıralarda Atina ile bilhassa alakadar idi.[138] Acaba Osmanlılar Atina'ya girdiler de sonra burasını Acciajoli ailesine mi terkettiler? Argos'un da aynı sefer esnasında sukut etmiş olması bu ihtimali bir derece ref etmektedir. Atina İstanbul'un sukutuna kadar hristiyanların elinde kalmıştır.[139]

Selanik'e gelince buranın Osmanlılar tarafından Manuel'in Siroz'u istirdat teşebbüsünden sonra[140] 1387 ve 1391'de bizzat Bayezid dört sene muhasara olunarak zapt edildiğine dair menabi bulunabilir.[141] Fakat şehrin ondan sonra tekrar Bizanslılar'a nasıl geçtiği hakkında ne bir haber ne de izahat mevcut olmayışına nazaran bu kadar zengin ve o kadar şiddetle müdafaa edilen[142] bir bahri şehrin velev ki muvakkat bir zaman için olsun işgali mümkün olmasa gerektir. Çünkü Selanik 1403'de Bizanslılar tarafından Venedikliler'e satılmış ve 1430'da Osmanlılar tarafından zapt edilmemişti.[143]

Her ne kadar Bayezid'e Atina ve Selanik'in zaptı veya Mora'nın fethi şerefi verilemese de[144] onun 1397 seferi Yunanistan'ın hakimiyet boyunduruğu altına alınmasının başlangıcı idi. Mühim noktalar imparatorluk havzasına ilhak edilmiş ve Mora'da daimi bir surette tutulma temin e-

---

137 Sadeddin, I, 193.

138 Venedikliler 1395 de Atina'yı almışlar ve Antoniyo Contareno'yu vali sıfatıyla göndermişlerdir.

139 Hammer, Atina'nın 1397 deki zabtını I, 350 de ve tekrar 1456 daki zabtını da III, 51 de tasvir etmektedir.

140 Gibon ile Hammer bu hatayı Chalcocondylas'a uyarak yapmışlardır. Bkz. Berger de Xivrey, *Memb de l'Acad. des İnsc.*, cild XIX, kısım 2, sh. 29-30.

141 Sadeddin, I, 180.

142 Ducas, 13, sh. 50; Chalc., II, sh. 59: İdris.

143 Selanik'in bugün de mevcut olan duvarları top icad edilmezden evvelki zamanlarda oraya hücum edenler için ne kadar müşkilat ihdas ettiğine dair manidar bir delildir.

144 Phr., I, 17, sh. 54.

dilmişti. Mamafih bu yarımadanın bahri vaziyeti Osmanlılar'ın denizde de İtalyanlar ve Rumlar'a karşı kendilerini göstermelerine kadar tamamen fethi gayri kabili icra kılıyordu.

XII

Manuel'in Bayezid'a yaptığı bütün müsaadata rağmen[145] İstanbul'un ablukası Niğbolu seferinden evvel faal ve sıkıştırıcı bir muhasara halini almıştı. 1394'te Bayezid Edirneden muhasaraya şiddetle devam için emirler vermişti.[146] Fakat ancak 1396 baharındadır ki Bayezid şehri hücumla almak için ciddiyetle tasavvurata girmişti. Lakin Niğbolu ehl-i salib'inin gelmesi onu bu tasavvurattan vazgeçirdi. Sigismund ile müttefikleri mağlup edildikten sonra Bayezid İstanbul'a dönmüş ve şehri teslim için Manuel'e teklifte bulunmuştu.

Tuna'da hristiyan silahlarının başına gelen felaketten sersemleşen İstanbullular muvaffakiyetli bir hücum neticesinde hasıl olacak felaketten kurtulabilmek fikriyle Manuel'i bu teklife razı olması için sıkıştırıyorlardı. Fakat Manuel Fransa'dan 600 atlı ve ufak bir para gelmesi üzerine çok sevindi.

Milletinin tahrikatına tevkimatına mukavemet etti. Ve Bayezid'a hiçbir cevap vermedi.[147] En büyük oğlu John'e Rus prensi Vassili'nin kızını aldı. Kızın cihazı tamamen altun eşya idi.[148] Ayasofya'nın hazinesinin mevcut defteri yapıldı.[149] Manuel patrik vasıtasıyla Rus ve Leh hristiyanlarını Ortodoksluk makarının mukadderatıyla alakadar etmek istiyordu.[150]

Avrupa'dan mutad yardım vaadi geldi. Hikmet-i ilahiyenin lütfu tasarrufu icabıdır ki insanlar ümitlerini vakıalar üzerine değil arzuları üzerine istinad ettirirler. Manuel de tecrübenin kendisine muğfil bir serap olduğunu öğrettiği şeyden hala kuvvet ve ilham almağa devam ettiği zaman sadece insanlık zaafına uyuyordu. Henry de Lancaster yeni bir

[145] Bkz. sh. 243. Bu müsaedâtın tam ne zaman verildiği hakkında ciddi fikir ihtilafı vardır.
[146] Feridun Bey Münşeât'ında kadıların Edirne'de İstanbul muhasarası için hazırlık yapmalarını emreden bir mektup, Paris, Milli Kütüphane, Türkçe Yazmalar, no 79, sh. 60.
[147] Ducas, 14, h. 53; Canale, II; Leunclavius. *Annales*, sh. 52 bunu 1391/92 de gösteriyor.
[148] Karamzin (1819 tarihli Rusça tab'ı), V, 164.
[149] Miklositch-Müller, *Acta graeca*, DCXXXVI.
[150] Aynı eser, DXIV, DXV, DXVI.

ehl-i salip tasavvurunda idi.[151] Fakat pek az sonra gayretleri salikliği taç uğruna teveccüh etmişti. Orlean Dukası Manuel'den VI. Charles'a gelen bir mektuba mecnun kardeşi namına verdiği bir cevapta İstanbul'u bizzat kurtarmağa geleceğini vaad ediyordu. Halbuki bundan pek az sonra Bayezid'den zengin hediyeler almıştı.[152]

Venedikliler 1397'de Manuel ile Beyoğlu'ndaki Cenevizlilere "Hristiyanlığın şerefi için" ve muhakkak netice "Hristiyanlık için bir tehlike ve hicab olacağından" bahisle Bayezid'le sulha girişmemelerini musırran beyan ediyorlardı. Mamafih bu ihtarın kuvveti mektubun sonuna ilave edilen kurtarıcı bir madde ile zaafa uğruyordu. Bunda İstanbullular ve Beyoğlulular Bayezid'le musalaha akd edecek olurlarsa "Venedik'i dahil etmeleri" tavsiye ediliyor, "zira Türkler'e karşı yalnız başına kalmak Venedikliler için çok tehlikeli olacağı" söyleniyordu.[153] Her ne kadar Venedikliler İstanbul'a on kadırga ve Cenevizliler beş kadırga göndermişler ise de[154] bu cumhuriyetler Bayezid'e temellük siyasetini muntazaman takib ediyorlar ve onu kendisine karşı hissiyatları tamamen dostane olduğuna inandırmağa çalışıyorlardı.[155]

Manuel'e İstanbul'u tesellüm etmesini ihtar ettiği zaman Bayezid İzmir Körfezi'ni ve Üsküdar'da Güzelhisar denilen kaleyi bina eylemiştir.[156] Aynı tarihlerde Boğaziçinin en dar yeri olan Göksu menbaında Anadolu hisarı bina edilmişti.[157] Clavijo 1403'de Boğaziçi'nden geçtiği zaman Avrupa sahilinde tam mukabili olan bu noktada kâin harab Bizans kalesi ile taban tabana zıt bir halde bulunan bu kaleden sağlam bina edilmiş ve iyice tahkim edilmiş bir kale olmak üzere bahs ediyor.

İhtimal kendisine İstanbul'u aldığı takdirde Avrupa tarafından fiilen müessir bir müdahaleye maruz kalacağını söyleyen Ali Paşa'nın tavsiyesi

---

151 Froissart, XVL, 132-133.

152 *Religieux de St-Denis*, II, 559-562, 564.

153 *Secreta Consili'i Ragatorum*. E.III, 138, 146. Ljubic tab'ı IV.404.

154 Ayn. eser, sh. 137.

155 *Misti*, XLIV, 210, XLV 443; Belgrano, *Arch. Geun*, 1396-1464 sh. 174 ve maba'di.

156 Ducas, 14, sh. 53; Chalc., II, sh. 80; Şerefuddin, IV, 38.

157 El Guirol castello del Grecia esta despoblada ydestrudo yel dela Turquia esta poblado, Seville tab'ı, 1582, varak 17V°; Busbecq, I, 131, şöyle yazıyordu: "Biri Avrupa, öteki Asya yakasında olmak üzere iki hisar vardı. Evvelkisi İstanbul'a taarruz edilmezden çok zaman evvel Türkler elinde idi". Şüphe yok ki Busbecg yanlış haber almıştı; çünkü Rumelihisarı 1452'de inşa edilmişti. Bugün bile iyice mahfuz bir halde bulunmaktadır. Kulelerinden yalnız biri sağlam kalmış olan Anadolu hisarı 1392 ile 1397 arasında inşa edilmişti. Fakat *Manuel de l'art Musulman*, Saladın, I, 482 de Anadolu Hisarının tarihini 1420 olarak göstermekle Osmanlı tarihine ait vak'alardaki mutad isabetsizliğini göstermektedir.

ile ya himmetini Yunanistan Yarımadası ya Anadolu'da sarf etmeyi tercih ettiği için olacak, Bayezid Manuel'e ettiği tehdidi icra etmedi. Niğbolu zaferini Bizans İmparatorluğu'nu söndürmek suretiyle takip etmek istemeyişi umumiyetle bu yolda izah edilmektedir.[158] Rumlar'ın ülkesine gelince kayserlerin mirası artık O'nundu. Eline geçirmiş olduğu yerleri Avrupa'ya karşı muvaffakiyetle müdafa eylemişti. İstanbul hücum ile alınabilirdi. Filhakika şehir dahilindeki casuslardan Bayezid ahalinin teslim olmaya mütemayil olduklarını ve Osmanlılar sureta hücuma başlamış gibi göründüğü takdirde Manuel'i teslime mecbur etmeleri muhtemel olduğunu haber alıyordu. Bununla beraber Bayezid denizde hakimiyeti temin etmeden İstanbul'u elinde tutmaya gayr-i kadir olduğunu anlayarak bu teşebbüsten ictinap etmiş olmalıdır.

Bayezid'in devlet adamı sıfatıyla bu büyüklüğünü temin eden başlıca keyfiyet Venedik ile Cenovaya karşı olan muamelesidir. İtalyan cumhuriyetleri onun saltanatı zamanında kendisi Avrupa'da iken Asya ile, Asya'da iken Avrupa ile ittisalini her vakit kesebilirlerdi. Bayezid Balkan Yarımadası'nın en büyük bir kısmına ve Anadolu'nun yarısına malikti. Fakat imparatorluğunun bir tarafından, ötekisine geçen yolu tasarrufu altında bulunduramıyordu. Kendisi tahta geçeliden beri Ceneviz Fransızlar'ın tesirî altına düşmüştü. Venedik Senatosu'nda ise Osmanlılar aleyhinde kuvvetli bir his vardı ki herhangi bir dakikada açık bir husumet halinde tebellür edebilirdi.[159] Avrupa o sırada Niğbolu salibiyyunun akibeti dolayısıyla heyecana gelmişti. Bayezid İstanbul'u almanın zamanı olmadığını biliyordu.

Bundan maada şüphesiz ki Kosova ve Niğbolu'daki büyük zaferlerden ve Karaman İli'ne karşı muvaffakiyetli seferinden sonra Bayezid çadırdan saraya geçen her harp adamını istila eden sinsi nefsaniyetin tesiri altına düşmekten kurtulamadı. Buna binaen onun da masa ve harem eylencelerine karşı mukavemet edememiş olmasına hayret edilemez. Filhakika yaşının en iyi evsafına malik olan Bayezid en hicapengiz ve perde birunane sefahatlara karşı müsamahakarlıkla işr-u işrete dalmıştı. Binnetice parlak zihni ve bedeni evsafı çaresiz bir surette husufa uğramaya başladı. Ve gösterdiği misal etrafına sirayet etti. Çünkü Osmanlılar'ın dediği gibi "balık baştan kokar"dı.

[158] Phr., I, 14, sh. 16; Chalc., II, sh. 83; Ducas, 14, sh. 53.

[159] Venedik, Fransa, Macaristan ve Cenevizin Yardımıyla Osmanlılara karşı bir hareket yapmak tasavvurunda idi. Bkz. *Secr, Cons. Rog.* EIII; 137-144.

XIII

1398 Nisan'ında ve bilahare 1399 martında IX. Boniface İstanbul'un müdafası için bütün hristiyanlık aleminde vaazlar verilmesini emretmişti.[160] Fakat onun bu davetlerine karşı her taraftan kulaklar tıkanıyordu. Wenceslaus İmparatorluk'taki iktidarının sonuna yaklaşmıştı. İngiltere Kralı Richard ise tahtı için mücadele ediyordu. Floransa Visconti ile mücadelede Burgundy Dükası ile Orlean Dükası, Fransız krallığı niyabeti için münazaada idiler. Yalnız Venedik ile Ceneviz İstanbul'un taliiyle hayatî bir surette alakadar bulunuyorladı. Cenevizliler Fransa Kralı VI. Charles'ın kardeşi ve Milano dükası Giovanni ve Viskonti'nin damadı olan Dük Orlean'ın himayesi altına girdiklerinden Beyoğlu kolonisinin menafii kudretli Valois ve Visconti aileleri tarafından az çok gözetilmek lazım geliyordu. İşte Manuel ile Papa'nın davetlerine yegane cevap teşkil eden Marshal Boucicaut seferini mümkün kılan bu olmuştur.

1399 yazında onbin kişilik bir Osmanlı kuvveti Galata'daki Cenevizliler'le az çok açık bir müsademeye giriştikten sonra İstanbul'a girmeye teşebbüs etti. Müdafiler pek az idiler. Çünkü ahalinin 1453'teki nihai muhasarada olduğu gibi şehrin duvarlarından ziyade pazarlarda bulunmaları muhtemeldi. Bunlar ticari faaliyetlerini sektedar eden bir vaziyeti pek de uzatmak arzusunda değildiler. Bundan dört sene sonra İstanbul'u ziyaret etmiş olan Clavijo'ya taarruzun münhasıran Osmanlılar tarafından gösterilen maharetsizlik ve gayretsizlik dolayısıyla neticesiz kalmış olduğu söylenmiştir.[161] Filhakika kendilerine yardım için top gelinceye kadar Osmanlılar müstahkem mevkilere taarruzlarında hiç bir zaman kabiliyet gösterememişlerdir. İşte tam bu nazik zamanda Avrupa'dan imdat gelmiştir.

Boucicaut Niğbolu esirleri içinde Bayezid'e karşı çıkmayı kabul eden yegane simadır. O tahliye edildikleri zaman Bursa'daki mülakatta Bayezid'in söylemiş olduğu yakıcı sözleri unutmamıştı. 26 haziran 1399'da dört gemi ve iki zırhlı kadırga ile Aiguesmortes'den hareket etmiştir. Kumandası altındaki binikiyüz şövalye ile piyadeden müteşekkil kuvvet üç sene evvel Dijon'da Jean de Nevers etrafında toplanan gönüllülerden daha salabetli ve tecrübeli idi. Bozcaada da kendisine birçok Ceneviz ve Venedik kadırgaları da iltihak etti. Çanakkale'de onyedi Osmanlı kadırgasını mağlup ettikten sonra-ki bu Osmanlılar'a karşı tarihin

[160] *Epp.* V, 26, 99; 293-295.
[161] Seville tab'ı, 1582, varak 16 V°-17r°

kaydettiği ilk bahri muharebedir-Boucicaut "tam şehri kurtaracak bir zamanda" İstanbul'a vasıl oldu. Manuel tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Kendisine "Grand-Constable" rütbesi verildi.[162]

Birkaç hafta Boucicaut ile kumandası altında bulunanlar İzmit Körfezi ve Boğaziçi'nde Osmanlılar'a dehşet saldılar. Provencals ve İtalyanlar'la boy ölçüşemeyen Osmanlılar gizlenecek yer arıyorlardı. İzmit'e vaki olan bir taarruz neticesiz kaldı. Fakat korkusuz Marshal dahile[163] ve Marmara sahilleriyle İzmit ve Mudanya körfezlerindeki Osmanlı müstağmerelerine müteaddid akınlar yaptı. Belli başlı yegane muvaffakiyeti Boğaziçi'nde Karadeniz medhalinde Anadolu yakasında kain Riva'ya karşı olan tecavüzüdür.[164] Buradaki hisar hücum ile alınarak içindeki müstahfız kıt'a kılıçtan geçirildikten sonra Boucicaut bu akındaki maksadı elde etmişti. Şehrin ismini aldığı Riva Nehri ağzında Osmanlı kadırgaları ve ufak gemileri saklanmış bulunuyordu. Bunlar Boucicaut Haliç'te görünür görünmez oraya iltica etmişlerdi. Bütün Osmanlı gemileri ateş ile mahv edilmişti.

Silivri'de mütemadiyen Osmanlılar'la birlikte fitne kuran Andronicus'un oğlu John Palaelogos'un mevcudiyetiyle İstanbul'un maruz kaldığı tehlikenin izalesi için Manuel'e yeğeni ile barışmayı şiddetle tavsiye etti. Kendisi de gemi ile arada bir günlük mesafe bile yoktu. İstanbul'a getirmek için John'i bulmaya gitti.[165]

Boucicaut'nun Palaelogoslar arasındaki münazaaya müdahalesi askeri yardımından ziyade mühim olmuştu. Civarlarda yaptığı seferler Bayezid'a karşı büyük bir şey yapmamıştı. Hatta Boucicaut vakayinamesinin müellifi Bayezid'ın Boucicaut'nun şövalye ve gemicileriyle yaptığı

---

[162] Bu sefer hakkında verdiğim malumat Paris Milli Kütüphanesi, Fransızca yazmalar, 11432 no'lu *Livre des faicts du bon messire Jean le Maingre, dit Bouciquaut'dan* alınmıştır. Matbu nüshaları için kitabiyata bkz.

[163] Vakayinameci, bu akınlara ait olmak üzere şövalyelerin Aksaray'a kadar gittikleri gibi, pek hayret verici ifadelerde bulunuyor! Şüphesiz ki mahalli coğrafya hakkında hiçbir fikri yoktur. Zikrettiği yerlerin bir çoğunun nereleri olduğunu tayin edemedim.

[164] Ben, Riva'dan Boğaziçinde İstanbul'dan pek çok mil mesafede bulunmayan bir noktaya bir gün yürüyerek geldim. İnsan Osmanlıların tarihini kendi memleketlerinde okuduğu zaman, bunların, daha tarihlerinin ibtidasından beri fiilen imparatorluk şehrinin tam karşısında bulundukları intibaını şiddetle hissediyor.

[165] Bizans müverrihleri Boucicaut'ya o kadar ehemmiyet vermiyorlar ve bu noktada vakayinameci ile ihtilaf halinde bulunuyorlar. Phr., 15, sh. 61 de Bayezid'in sarayında bulunan Yuannis'in (John) amcası nezdine kaçtığını, çünkü kendi aleyhinde Bayezid'e iftirada bulunulmuş olduğu için canından korkmuş olduğunu söylüyor; Chalc., II, 84 ise kumandası altında 10 000 (On bin) Osmanlı'yı şehre getiren John olduğu ve Manuel'in şehri kurtarmak için onunla tahtı paylaşmağa mecbur olduğunu kayd ediyor. Muralt, II, 762, hakiki tarihi bir sene evvel gösteriyor.

kazalara kayda şayan bir ehemmiyet vermemiş olduğunu bilseydi şaşardı. Bayezid yalnız Venedik Cumhuriyetinin açıkça kendisiyle düşman bir vaziyete girmemesi ve salibiyyuna edebileceği azim ve kat'i muaveneti icra etmemesi cihetine takayyud ediyordu. Mamafih Boucicaut'-un teşebbüsatı Osmanlılar'ın denizdeki kudretsizliklerini ve hristiyan aleminin veya sadece Venedik ile Cenevizliler'in müttehit bir gayreti ile Bayezid'ın gerek Avrupa ve gerek Asya'daki faaliyetinin ne kadar kolaylıkla tahdit edilebileceğini ispat etmişti.

John müşterek imparator sıfatıyla yerine geçince Boucicaut Manuel'e kuvvetinin artık yorulmuş olduğunu ve yeni efrad bulmak üzere Fransa'ya döneceğini işar etti. Bazı müelliflere nazaran bunun sebebi Manuel'in kendi hesabına hizmette bulunan Boucicaut'nun maiyetindeki sergüzeştçilere para vermek istemediği veya veremediği idi.[166] Bu cins adamlar eğlence veya ciddî bir dâvâ için harp edenlerden değildi. Halbuki Osmanlı gemicileriyle balıkçılardan alınacak ganimet yoktu. İstanbul'dan ayrılmadan önce Boucicaut Venedik, Ceneviz ve Rodos şövalyelerinin Manuel tarafından imparatorluğunun himayesi için VI. Charles'a tazimat arz edilmesi hakkındaki fikrine muvafakatlerini temin etti. Bu şerefi Fransız Kralı'nın müşavirleri kabulden imtina ettiler. Fransız Kralı'nın vaziyeti o kadar kararsız olan tabi bir hükümdarı himaye mükellefiyetiyle bağlanmasını istemiyorlardı.

Boucicaut memleketine dönmedi, durmak dinlenmek bilmeyen cevvaliyeti bilahare Kıbrıs'ta kendine bir mahreç bulmuştu. Orada (Cenevizliler tarafından tayin edilen Fransız valisi sıfatıyla) Kıbrıslılar'ı Famagusta[167] muhasarasını refe mecbur etti. Aynı zamanda Suriye limanlarını yağmaya uğrattı. Buralarda maiyetindeki serseriler İtalyan tüccarlarına Araplar'a yaptıklarından ziyade zarar vermişlerdi.[168] Hatta kendisi şahsen en yüksek saiklerle bile olsa İstanbul'a dönmüş olsaydı maiyeti evvelce Katalonyalılar gibi İstanbullular'a faideden ziyade zarar verecekler ve kendilerine para verilmeyecek olursa müdafileri sıfatıyla kendilerine kafa tuttukları adamlara karşı açıktan açığa muhasamaya girişeceklerdi.

---

[166] Juvenal d'Ursins, *Chron. de Saint-Denis*, fakat bunlar Lacabane nazaran aynı menbadır. *Bibl.de l' Ecoledes Chartes*, II, 62.

[167] Muralt, II, 778 deki, Stella, Foglieta.

[168] Sanudo, Muratori'de, XXII, sh.794-798.

XIV

Kendisine karşı nefret ve itimatsızlık beslediği yeğeniyle tahtı paylaşmak Manuel için pek acı bir zillet idi. Bu vaziyette John'in hali "baba nasılsa oğul da öyle" sözüne masadaktı. Ve şüphesiz ki John İmparator'a kendisinin Andronicus'a daha vatansever ve daha sadık ve vefakar olduğunu kabul ettirecek bir harekette bulunmamıştı. Fakat şehirde John lehine kuvvetli bir parti vardı. Ve bunun İstanbul idaresine iştiraki artık bir "şehir imparatorluğu" haline gelmiş olan bu ülkenin siyasetine müdahale için haksızlığı ihkak davasıyla Bayezid'in gayet mahirane istimal ettiği vesileyi ortadan kaldıracaktı.

Fransa tabi bir hükümdar sıfatıyla kendisini kabulden imtina edince Manuel, Avrupa'nın müdahalesini taleb ve rica için bizzat bir seyahate çıkmağa karar verdi. Bu hususdaki şüphe ve korkularına rağmen bunun son kalan yegane selamet yolu olduğunu his ediyordu. Kendi oğulları tahta geçemeyecek kadar ufak yaşta idiler. Theodore ise Mora işlerinden başını kaldıramıyordu. Hükümeti John'un himmetine terk etmekten başka yapacak bir şey yoktu.

10 Kanunusani 1399'da Manuel Avrupa'dan son defa istimdadda bulunmak üzere bir Venedik kadırgası ile hareket etti ve İmparatoriçe ile oğullarını Theodore nezdinde bırakmak üzere Modon'de tevakkuf etti. Mora Despotu bu tasavvura muarızdı. Rodos şövalyelerinin papanın iltihakıyla imparatorluğun son vilayetini ele geçirmek için çalıştıklarını ve eğer Rumların Katolik Kilisesine karşı besledikleri nefret ve korku olmasa bu tasavvurun muvaffak olmuş olabileceğini söyledi.Ve Manuel'in babası gibi ümitsiz bir seyahate çıkmış olduğunu bildirdi. Yalnız bu değil belki imparatorluğu kendi aile ve ırkından ziyade Bayezid'e ve Osmanlılar'a dost olan John'a bırakmakla ülkeyi tamamen kaybetmek tehlikesine maruz bulunuyordu.[169]

Manuel hiçbir ihtar ve muhakeme dinlemek istemiyordu. Vaziyetinin "krala gitmezden evvel mahv olursam olurum" diyen Esther gibi olduğunu söyledi ve kendisinin kurtarıcı bir şîmesi olan bu nikbinlikle ailesiyle vedalaşarak Venedik'e hareket etti.

Avrupa'nın ihtişam hususunda kendi payitahtıyla rekabet edebilecek bu yegane şehrinde istihsali için geldiği davaya layık bir kabule mazhar oldu. Senato mutadı vecihle çok şeyler vadetti. Fakat bu sıralarda evrak-ı

[169] Chalc., II, sh.83-84; Ducass, 14, sh.53-56; Mora, Rodos ve *Panarı* rolü hakkında, Phr., I, 16, sh.63; Bosio, II, 154.

hazinelerinde mevcut muasır bir kaydın sözlerini aynen zikretmiş olmak için "*goud viarmorum potest fierî fiat arte et sagacitate*" "silah kuvvetiyle olacak meharet fen ve kiyasetle olsun" siyasetine tamamen taraftar kesilmişti.[170] Padua Viçenza ve Milano'da Manuel şahane bir suretle karşılandı. İmparator'un maiyetinin perişan kıyafetinden müteessir olan Giovanni Visconti, Konstantin'in halefi ve maiyetindekilere layık elbise ve teçhizat tedariki için para vermişti.[171]

IX. Boniface ile bir mülakat tertibi için hiçbir teşebbüs vaki olmamıştı. Manuel siyasi hayatının bu devresinde artık babası kadar kolaylıkla riyakarlık yapamıyordu. Filhakika kendisinin ortodoksluğu her türlü şüpheden azade idi. Paris'te bile şark ayini mucibince yüksek bir "mes" icrasından çekinmemiş ve ricalarının zemini olmak üzere kiliselerin ittihadı meselesinin öne sürülmesini katiyyen caiz görmemişti. 1399'da IX. Boniface Macaristan'daki mümessili Chalcedon Psikosuna İstanbul'u kurtarmak için Osmanlılar'a karşı ehl-i salip lehinde vaaz edilmesi ve ettirilmesi için uzun ve ateşli bir mektup yazdı.[172] 1400'de de endülüjansları tezyid ederek doğrudan doğruya ehl-i salip teşkilini emretmişti.[173] Fakat Bizans İmparatoru İtalya'ya geldiği zaman Boniface, Allah'ın ülkesinden ziyade Napoli ülkesiyle alakadar görülüyordu.

O zamana ait kayıtlardan anlaşılıyor ki Manuel Palaelogos'un Fransa ve İngiltere'deki karşılaşınışı Hristiyan aleminin en mağrur ve büyük bir hükümdarının arzu edebileceği derecede mükemmel idi. On sene evvel Bayezid'in sarayında emirin sofrasına buyurtula-mayacak kadar ehemmiyetsiz bir ecir olan hatta tek bir şehre hakimiyeti bile muhalefete maruz bulunan bu gölge imparator VI.Charles ve IV. Henry tarafından Konstan-tin'in haleflerine terk ettiği ülkelere hakikaten malik bulunuyormuş gibi bir muamele görmüştü. Bu bilhassa İngiltere için doğru idi. Çünkü buradan baronlar ve köylüler ehl'i saliplere rağmen hala toy ve cahil idiler. Onların nazarında şark, kendilerinin boyun eğecekleri yüksek bir medeniyete malikti. Konstantinopol isminde ve Manuel'in imparator ünvanında müphem bir azamet vardı. Belki de Manuel'in nihayet içinde mahsur kalmış bulunduğu vaziyeti anlamış olsalardı bile netice aynı olacaktı. Çünkü bu adamın kendinde mevcut kıymet ve iktidarı değil temsil ettiği 10 asırlık şan ve şerefi için tazimatta bulunuyorlardı. "Ave

[170] 10 Eylül 1400, Misti, XIV, 33.

[171] *Liver des faicts*, varak r° 53-r° 55 v° Wylie, sh.159-165. Wylie Manuel'in ziyaretlerine ait menabii gayet iyi mukabele etmiştir.

[172] Metni Theiner'in eserinde tab' edilmiştir, II, 170-172.

[173] Epp. V, 300-302; VI, 92.

İmparator" (yaşasın imparator) narası imparatorluktan sonra da yaşamıştı.

Manuel bunu takdir edemedi ve nikbinliği dolayısıyla kıymeti olan şey ile olmayan şey arasındaki farkı kavrayamıyordu. Bu suretle iki sene kadar bir müddet boş ümitler içinde sallandı durdu.

IV. Henry şahsen Manuel'in resmi vazifesiyle çok alakadar idi. Çünkü Afrika'da göğsünde salip olduğu halde müslümanlara karşı silah kullanmış ve II. Richard'ın yerine geçinceye kadar daima bir ehl-i salip başına geçmek rüyasını beslemişti. İstanbul'un maruz bulunduğu tehlikeyi anlamış ve 1401 Kanun-ı sanisinde Veste-minster'den gönderdiği bir mektupta İstanbul'un elden gitmemesi için Manuel'e yardım lüzumu hakkında Canterbury Başpiskoposu'nun nazarını tesmil etmiş ve ülkesindeki bütün kiliselerde iane toplanmasına izin vermişti.[174] Fakat Henry tahtından emin değildi. Fransa'da Burgundy ve Orlean dükaları hâlâ mecnun kralın idare edemediği iktidar mevkii için mücadele ediyorlardı.

Manuel garbi Avrupa'da iki sene bekledi, kendisi bu suretle gittikçe taahhur eden ümitlerle kalbini üzüp dururken şarkta Bayezid'in aile ırkının değilse bile şahsının hüsn-i talihini değiştirecek bir takım vakai şekil almakta idi. İşte İstanbul'a biraz nefes aldırtan bir müslüman hükümdarı olmuştur.

Manuel'in garba müteveccihen infikakinden sonra Boucicaut ehl-i salipçilerinin arkasında kalmış olan Chateau Morand komutasındaki ufak bir şövalye kuvveti İstanbul'u kurtarmıştı. Şehrin ahalisi o kadar açlık çekmiştiler ki iplerle duvarlar üzerinden sarkarak Osmanlılar'a teslim oluyorlardı. John hiçbirşey yapamıyordu. İmparatorluk hazinesinde hiç para yoktu.

Salibiyyun kendi iaşelerini Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında akınlar yapmak ve kadırgaları müsadere etmek suretiyle tedarük ediyorlardı. Sivas'ın sukutu darbesinden sonra Bayezid bütün kuvvet ve himmetini Avrupa ve Asya'daki fütühatını tahkim ve Timur bir daha Anadolu'yu istila ile tehdit ettiği takdirde kendisiyle harp etmek için büyük bir ordu teşkiline sarf etmesi lazım geldiğini anlamıştı.

---

[174] Cum Dom. Sumsus Pontifex aduertens quod perfidus ille Baysetus Princeps Turchorum, manu potenti et brachio extento in Christianum Populum maxima leritate extilit debachatus ad Exterminium Civitatis Coustantinopolitanae et ünivers tatis Populi christiani nisi eius nephanda propositio resistatur, omnes et Singulos qui pro Liberatione et Subsidione Manuelis Jmp. Cpni, Rymeret dictae civitatis suae, Manus adiutrices porrexerint... etc" Cilt III, kısım 4, sh. 195-196.

Her ne kadar muhasara pek şiddetle ileri götürülmüyorduysa da şehir teslim olmak derecelerinde idi. Sefil John, Bayezid, Timur'u mağlup ettiği takdirde şehri teslim etmek üzere bir muahede yapmıştı.[175] Patrik Matthew'un bile İstanbul alındığı takdirde mevkiini muhafaza etmesi için Bayezid'la bir itilaf yapmış olduğu farz ediliyordu. Altı sene muhasara ve kahıtlık çekmiş olan sefaletini pek canlı bir surette gösteren bir beyannamede Mathew, ahalinin günahlarından tövbe etmelerini ehemmiyetle tavsiye ediyor ve kendisinin Bayezid ile anlaştığı hakkındaki ithamı reddediyordu.[176]

Bayezid yalnız İstanbul'a karşı son darbeyi hazırlamıyordu. Mora'da da Rumlar Manuel'in ailesini bırakmış olduğu Modon'un selametinden endişede idiler.[177] 1399'dan beri Venedik Senatosu Osmanlılar'ın Arnavutluğu tedricen ele geçirmelerinden ve bunun nihayetinde Korfu'nun selametinden telaş ve endişeye düşmüşlerdi Çünkü Osmanlılar Adriyatik'te kuvvetle görülmüşlerdi.[178]

1402 baharı ibtidalarında Balkanlar'da Osmanlı faaliyetine hitam verildi ve -hristiyan müslüman askere alınabilen- bütün efrad müstacilen Anadolu'ya geçirildi. Çünkü Cengiz Han'dan daha büyük birisi garba doğru ilerliyordu.

XV

Tatarlar ilk defa demiri gördükleri ve içlerindeki en kuvvetli harp adamları bunu bükmekten aciz kaldıkları zaman bunun sathının altında bir madde olması lazım geldiğini zannetmişler onun için buna *timur* demişlerdir ki içi dolu som bir şey manasınadır.[179] Az sonra büyük başbuğlarını bu nam ile tevsim etmek adet olmuştur .Fakat ibtidai milletler arasında bile riyasetin evsafı meyanında sırf bedeni kuvvet mutlaka dahil değildi. Tatarlar arasında birçok samsunlar Timur ünvanıyla temayuz etmişlerdir. Bunlar arasında sol kolu ve sol bacağı kısmen mefluç olan

[175] Ertesi sene İstanbul'u ziyaret etmiş olan Clavijo böyle söylüyor, varak 7 v°.
[176] Miklositch – Müller, *Acta,* DCXXVI.
[177] Ki bu 20 Nisan 1402 tarihli mektupta pek bariz bir sûrette görülmektedir: *Canuc. Secr,* I, 85.
[178] *Misti,* XLV, 19-23, 25-26, 29-30, 35, 87; XLVI bunların bir çoğu Ljubic'de mevcuttur; IV, 579, 590.
[179] Knoelle, *Journal* R.A.S., (1822) XIV, 125, ZDGM, Nöldeke (1859), XIII, 186, not 6.

büyük Timur'dan başka hiç biri cihan tarihi üzerine silinmez bir damga bırakmamıştır.[180] Tariki hayatının en yüksek devresinde maiyetindeki tevaif Bağdad'a hücum ettiği zaman kendisi at üzerinde duramayacak kadar zayıf idi ve bir teskere üzerinde taşınıyordu.[181]

Timur Cengiz Han'ın halefi ve oğlu Çağatay'ın sadrazamının neslinden geldiğini iddia ediyordu. 1369'da makarrı Semerkand olmak üzere Horasan tahtına geçmişti. Otuz sene içinde Murad ile Bayezid Balkan Yarımadası'nda bir imparatorluk kazanırlarken Timur müslüman dünyasının büyük bir kısmına hakim olmuştu. Acemistan, Ermenistan, Fırat ve Dicle'nin yukarı vadileri Bahr-ı Hazar ile Karadeniz arasındaki stepler ve Volga'dan Don ve Dinyeper'e kadar Rusya, Elcezire ve Irak Mezapotamya, Hind Denizi sahilleri ve Basra Körfezi garbi ve şimali Hindistan bu fütühatı meyanında idi. Sivas'ı zapt ettikten sonra Bayezid kendisini Fırat vadilerine sevk eden ilcasını tevkife kadir olamadı. Yolu üzerinde Harput Türkmen Beyi Karayusuf vardı ki bu Timur'un vefatından sonra meşhur Karakoyunlu Hanedanı'nın müessisi olmuştur.[182]

1399'da Bayezid oğlu Süleyman'ı maiyetinde en kıymetli generallerinden birçoğu olduğu halde şarka doğru bir ileri harekete memur etti. Sivas üssül hareke oluyordu.

Timur'un Ermenistan'a olan ilk seferinde ona delalet etmiş olmak itibariyle himayesine iddiayı hak eden Kara Yusuf Tatar sarayına müracaat etti. Fakat Timur bir ihtara kalkışmadan evvel Kara Yusuf Osmanlılar tarafından ele geçirilmişti. Timur bunu işitince ilk defa olarak gazabı hassaten Bayezid'in şahsına teveccüh etti. Bayezid aleyhinde eskiden beri daha başka şikayetler de vardı. Nezdine iltica etmiş olan emirler, sarayında kaldıkları seneler zarfında ona Bayezid'ın kendilerine yaptığı haksızlıkları ve bundan mütevellit yeis ve kederlerini anlatmaktan hali kalmamışlardı. Fakat Timur başka tasavvurlar ve başka fütühatlarla meşgul idi. Bayezid'in evvelki faaliyetleri ona doğrudan doğruya dokunmuyordu.

---

[180] Toutefoiz il a la main senestre et pié senestre comme impotent et ne s'en puet aidior car il a les nerfs coppez.. dominiken rahibi, sh. 463. "Jnfirmus ut dicitur, a cingulo Infra" Moratori ut dicitur, a cingulo Infra" Moratoride, Stella, Cild XVII, sütun 1194. Bkz. Şerefuddin, I, 55, 381. İngilizcede Tamerlane muharref şekli Timurlenkden gelir, ki bunun son hecesi topallık manasınadır.

[181] Şerefuddin, II, 222.

[182] Teixera, II, 24-39, 69-70 de, Mirhandan sonra, bir cedvel ile birlikte Kara ve Akkoyunlu hanedanları hakkında mükemmel malumat vardır. Kara Yusuf'un sonraki icraatı hakkında Teixera, II, 355; de guisnes, III, 302.

Hatıratında Timur en evvel Bayezid'i daireyi hakka irca etmek istediğini kaydediyor. Kendisine bir mektup yazdım ki meali şu idi diyor. "Elhamdülillahi vahdehu vessalatu ala memlanebiye badehu ve ala alihi ecmain. Selam ve tahiyyeden sonra ey Rum Padişahı olan Yıldırım Bayezid. Malum ola ki biz Tanrı'nın şehirlerinde yeni muzaffer ve mansur padişahımız cemi-i ümera üzerine nasr ve te'yid ile ve cümle-i ibad bizim kulumuz gibidir. Pes agah ol ki Karayusuf ve Sultan Ahmet ikisi maan bizim kılıcımız havfından ve leşkerimiz heybetinden ol canibe kaçtılar. Onların her biri maddedül fesat mühsidin bilad ve muhlikül ibad olup firavn ve haman gibi guluğ ve istikbarla kafirler idiğü mahfi değildir. Öyle olsa eğer ikba edersen ol iki müdebbiri kabul etmeyip "fecasu hilalu ed diyar mazmunuyla amel edesiz ki inna firavne ve hamana ve cunudehuma kanu hatiin mezburlar ve adamları her ne diyara varalar nikbet ve şaametiyle vardığında şüphe yoktur. Haşa ki anların gibi kimesneler sizin gibi padişahın kanadı altında temekkün etmek makul ola. Size nasihat ederin ki zinhar anları sohbetinize götürmeyüp sakınasınız. Belki diyar ve biladınızdan nef'y ve men edesiz. Zinhar emrimize muhalefet etmeyisiz ki kahrımıza müstehak olmaḳ mukarrerdir. Zira bize muhalefet eden kimselerin ahvali mesmuunuz olmuştur ve bilcümle bizim gilukal asar dan hazer edesin. Kanda kaldı ki cenk ve cidal edesiz vel emru yevmeizin lillah."[183]

Bu mektuba ehemmiyet addedecek yerde Bayezid Timur'un tabi bir hükümdarı olduğunu bildiği Azerbaycan emiri Tahiriddün'e hazineleriyle birlikte Osmanlı sarayına gelip ispat'ı vücut etmesini ihtar ve emretmek suretiyle kasten ikinci bir cürm-i meşhud irtikap etti! Timur ikinci defa Bayezid'e ihtarda bulunarak ona "kibarca ve dost gibi" vazifesini hatırlattığı zaman Bayezid Timur'a gelip kendi huzurunda ispat-ı vücut etmesini ihtar ve gelmekten imtina ettiği takdirde onu haremlerinden mahrum etmekle tehdit etti. Ve Tatar fatihine kørşı olan istihfafını göstermek üzere kendi ismini daha evvel yaldızlı harflerle ve Timur'un ismini ise daha aşağısına ufak siyah hurufatla yazdırdı.[184]

Bayezid'ın Timur'a karşı muamelesinde ne için bu yolu tuttuğu anlaşılamıyor. Timur'un kudretini olduğundan aşağı tahmin etmiş olması imkansızdır. Ancak Timur'un Bayezid'e ilk ihtarında ima ettiği muhbirler ve müşavirlerin Osmanlı Emiri'ne Anadolu'ya bir Tatar istilasının vukuu

[183] Kitabtaki Langles tercümesi, sh.260, yerine Münşeât-ı Feridun, İstanbul tab'ı, 1274, sh.121 (mütercim).
[184] Ayn. Yerde, sh. 258-262; Şerefuddin, III, 262, Clavijo de Gonzales, varak r° 25-v° 16.

muhtemel olmadığını kuvvetle beyan etmiş oldukları farz edilebilir. Çünkü 1400'deki müthiş ibret dersinden sonra Bayezid iki senelik bir mühlete nail olduğu halde Timur'u teskin etmek veya bir istilaya karşı icab eden tarzda hazırlanmak için hiçbir teşebbüsatta bulunmadı. Gözü kapalı bir halde nihai mukadderatına yürüdü. Ve artık saltanatının ilk sekiz senesini Osmanlı tarihinin en parlak devresi yapan emsalsiz siyasi ve askeri maharetini kat'iyyen göstermedi.

Timur Bayezid'in kendisiyle müzakereye bile girişmek istemediğini görünce derhal sefere çıktı. Bunun üzerine Süleyman Teselya'da bulunan Bayezid'den istimdat etti.[185] Hiçbir cevap almadı. Süleyman hummalı bir istical ile kuvvetli duvarları 160 sene evvel Selçuk Sultanı Alaiddin Keykubat tarafından o kadar metin inşa edilmiş olan Sivas'ın müdafaası esbabını tekmile çalıştı.[186] Ondan sonra kemal'i cesaretle tatarları karşılamağa çıktı. Fakat kendisinin yirmibin süvari askerinin Timur'a karşı başa çıkamayacaklarını görünce, şehri taliine terkederek şimali garba çekildi.[187] Timur Sivas'ın müdafaatını zayıflatmak için 18 gün mütemadiyen taarruz mecburiyetinde kaldı. Duvarların altı kazılmış buralara odunlar yığılmış ve üzerlerine zift sürülerek ateş verilmişti. Ancak kulelerin birçoğu düştükten sonradır ki müstahfız kıt'a hayatları mahfuz kalacağı ve şehre dokunulmayacağı hakkında Timur'un verdiği vaad üzerine teslim olmuşlardı. Filhakika müslümanlar hakkında bu vaad kısmen tutulmuştu. Ve hürriyetlerini satın almak için kendilerine müsaade edildi. Mamafih şehir yağma ve ihrak edildi ve hristiyan ahalisi esirlikle satıldı. Müdafaada en ziyade şecaat ve taannüt gösteren 3-4 bin Ermeni süvarisi ise hendekler içinde diri diri yakıldı.[188]

Sivas'ın tahribi Ağustos 1400'de vuku bulmuştu.[189] Bu muzafferiyetten sonra Timur'un hareketi kendisini katiyyen Anadolu'ya

---

[185] Chalcocondylas ile Raynaldus buna "Ertuğrul" ismini vermek ve vâki olan muhasarada maktul düştüğünü söylemekle yanılmaktadırlar. Şerefuddin, III, 267'de ona "Mustafa", Schiltberger ise, sh.18, "Muhammed" ismini veriyor. Bunun "Süleyman" olduğu Osmanlı müverrihlerinin Arabşah, sh.124 ile bu hususdaki ittifaklarıyla sabittir, Clavijoda, varak r° 26 da "Müslüman Çelebi" diyor ki bu "Süleyman"dır. .

[186] Hacı Halife, *Cihannüma,* Cild 2, varak 1776.

[187] Clavijo, varak r° 26; Arabşah, sh.125.

[188] Clavijo, varak r° 26-r° 27; Arabşah, sh.125; Şerefuddin, II, 2, 257-269; Dominiken rahibi, sh.264; Schiltberger, sh.18. Schiltberger 21 gün diyor ve Tatarlar tarafından 5000 (beşbin) atlının yakıldığını ve 9000 (dokuz bin) kızın alınıp götürüldüğünü yazıyor.

[189] Muralt'ın elindeki bunca menabie rağmen Sivas'ın zabtını 1395 de göstermesinin sebebi anlaşılamıyor: *Chronoyrophie Byzantine,* II, 753, no 26. Yukarıda zikri geçen muasır müverrihler bu tarihi teşbit etmektedirler. "Jurga"nın *Notes a servir..* etc.'sindeki (I, 106, not 3) Girid mektubuna da bkz. Osmanlıların Sivas, Kayseri ve Erzincan'a asıl ne

hakimiyeti altına almak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu devirmek değil belki sadece Bayezid'e ibret dersi vermek için geldiğini farz ettirecek bir mahiyettedir. Filhakika Garba doğru yürüyüşüne devam edecek yerde Fırat taraflarına dönerek önündeki 18 ayı da Şam ve Bağdat'ın tahribiyle nihayetlenen meşhur seferlerde geçirmiştir.

XVI

Suriye ve Irak zaferlerinden pek az sonra 1401-1402 kışında Timur birkaç ay Anadolu hudutlarında tavakkuf etti. Henüz Bayezid'a taarruz fikrine düşmemişti.

Kendisini dine sokmak için çalışan bir Dominiken rahibi vasıtasıyla garbın en kudretli bir kralı zannettiği Fransız kralı VI. Charles'a bir mektup yazarak ona kendisiyle cihanı paylaşması teklifinde bulundu. Hiçbir Avrupalı böyle bir teklifi Alexander ve Napolyon'un Tilsit'te sal üzerindeki mülakatlarından evvel gözü önüne koymamıştı.[190] Ceneviz ile de aralarında hediye ve elçiler teati edildi. Ceneviz elçisi Timur'a Bayezid'ı zevale uğratmak lüzumunu işaret etmişti. Tatar elçisi Beyoğlu'na geldiği zaman onun şerefine Galata Kulesi'nde Timur'un sancağı dalgalanmıştı.[191] Hatta uzaktaki Castile Kralı'nın bile Timur'un karargahında iki sefiri vardı. Bunlar Tatarlar tarafından Ankara Muharebesi'ne şahid olmak gibi imtiyazlı bir fırsata nail olmuşlardı.[192]

Sivas'ın sukutu Bayezid'ın tariki hayatında ilk hail olmuştu. Osmanlı müverrihlerinin ifadesine inanmak lazım gelirse bu onun için ağır bir darbe idi. Fakat bu saltanatının ilk günlerinde böyle bir felaketin yapacağı gibi onu derhal askeri ve siyasi himmetler sarfına sevketmek neticesini hasıl etmemişti. Bayezid artık zihnen ve bedenen şehvetperver ve sefih olmuştur. Ve kendisindeki gurur ve itimadı nefs hissi müteazzimane iddialarını yerine getirecek iktidardan mahrum olduğu nispette artmıştı. İki büyük İslam hükümdarı arasında müzakerat tekrar başladı. Mek-

zaman taarruz ettikleri hakkında bir alay münakaşalar mevcuttur; Osmanlıların buralara Niğbolu seferinden evvel ve sonra olmak üzere iki defa sefer etmiş olmaları ihtimali vardır. Brunn Hakluyt, Schiltberger tab'ına yaptığı notlar, sh.121-122.

190 VI. Charles ile Timur arasında mübadele edilen mektuplar Fransız Hazine-i Evrakında mahfuz bulunmaktadır. Bu mektupların Türkçe metinleri, Latince tercümeleri ile birlikte, Charriere tarafından neşredilmiştir, Medhal, I, 118-119.

191 Stella, Moratoriy, XVII, 1194.

192 En la qual batalla se agaescieron Payo de Soto Mayor e Hernan Sanchez de Palaçuelos Embaxadores." Clavijo , varak r° 1, sütun 2.

tuplar Timur tarafından gittikçe daha tehditkar Bayezid tarafından ise gittikçe tezyifkar oluyordu.[193]

Timur'un küffara karşı peygamberin bir kahramanı sıfatıyla Bayezid'e karşı evvelce beslediği takdir ve kendi dininde olan bir millete karşı harbetmek hususundaki teneffür hissi son fütühatı esnasında kaybolmuştu. Şam'daki yangın Timur'un din hususundaki kayıtsızlığına bir delil olduğu gibi hristiyan Avrupa ile müzakereye girişme arzusu da buna ikinci bir delildir. Nihayet Bayezid'ın kibrini kırmağa karar vermiş olan Timur âzim ordusunu Sivas civarına getirip karargahını kurdurdu. Mamafih Bayezid'ın Tokad istikametinde harekete ittidar ettiği haberini alıncaya kadar Osmanlı arazisini istilaya henüz karar vermemişti. Bayezid'ı doğrudan doğruya vurmak keyfiyeti gayri kabili icra idi. Çünkü kendisi ile casusları tarafından Osmanlı ordusunun bulunduğu söylenen yer arasındaki sıkı ormanlık ve dağlık araziyi geçerken büyük ordusu çok müşkilata tesadüf edecekti. Kızılırmak'ı takiben Kayseri'ye kadar indi. Ordusu su cereyanlarını tutmakla memleketin hayat menbalarını kurutabilirdi. Tam hasat zamanı idi. Askerleri Kızılırmak ve kolları civarında buldukları bütün mahsulatı devşirebiliyordu. Kayseri'ye gidinceye kadar altı ve Kırşehir'e varıncaya kadar daha dört gün sürdü. Bu esnada Osmanlılar'ın piştar kolları Tokat ve Amasya'dan geriye Ankara'ya düştüler.[194] Kırşehir tarafında yaptığı bir keşif neticesinde Timur Bayezid'ın kuvveyi külliyesi Ankara'da bulunduğunu öğrendi ve ondan üç gün sonra Osmanlı ileri kollarıyla karşılaştı.

Artık hiçbir müzakere ve mükaleme olmadı. Timur Bayezid'da mutlaka ezilmesi lazım gelen bir düşman görüyordu. Kendi taliinin yıldızından ise tamamen emindi. Timur'un hakikaten kendisine karşı yürüdüğünü gördüğü zaman Bayezid düçar olduğu hayretten kendisini güç kurtarmıştı. Artık cerbezeliliği serinkanlılığı parlak muhakemeliliği kendisini terk etmişti. Askerleri sıcak yaz ortasında cebri yürüyüşle fena halde

---

193 Timur ile Bayezid'in Arabî ve Farisî lisanında muhabereleri, Feridun Bey Münşeât'ındadır. Paris Milli Kütüphanesi, Eski Türkçe yazmalar, 65-91; Langles, Notices et Extraits , IV, 674 bunların fihristine ve tarihine bakınız. Şerefuddin, III, 396-416.

194 Şerefuddin, IV, 1-6; Sivas'tan Ankara'ya kadar ki yolun tarifi için: Hacı Halife, *Cihannüma*, II, varak 1803-1804; Timur'un bu yürüyüş ve Ankara muharebesi hakkında verdiği malumat pek muhtasardır: "Je pris moimeme le chemin d'Ancouriah. Bayezid, suivi de 400.000 hommes, tant cavaliers que fantassins, vint a ma rancontre; on lirra la hatailla et je la gagnai. Ce prince vaincu fut pris par mes troupes, et amene en ma presence. Enfin ... je retournai victorieux a Samarkande". Langles tercümesi, sh.294.

yorulmuştu. Çünkü Temmuz'un son haftası idi.[195] Şu halde birkaç gün için dağlara çekilip kendini toplar ve aramayı Timur'a bırakabilirdi. bu takdirde Timur beyni kaynatan güneş altında Ankara'ya taarruz ile kuvvetini sarf etmiş olacaktı. Timur Ankara'yı zaptetmeden arkasında bırakamaz ve iaşesinin tamamlamasını beklemeden Osmanlılar'ı takip için garba hareket edemezdi. Fakat Bayezid bazen muvaffakiyetlerine emin olmaktan ziyade felaketlerini evvelden hisseden adamların yaptığı gibi sabırsızlanmış ve kendini idareden tamamen mahrum bir halde derhal muharebeye girişmek kararını vermişti. Tam Timur'un istediği de bu idi.

Bayezid'ın ikinci bir hatası da Tatar müttefiklerini ön hatta koymuş olması idi. Bunu muayyen Osmanlı tabiyesine tevfikan yapmıştı. Buna nazaran düşmanın ilk önce talimsiz bir güruha karşı kuvvetini sarf edip yıpranması ve yorgun bir halde ikinci hatta erişmiş olması temin edilirdi. Fakat bu Tatarlar'ın ırkan düşmana yakın olduklarını ve bunlar cepheye konacak olursa kolayca firar edebilecekleri keyfiyetini nazara almamıştı.[196] Üçüncü bir hata da Timur'un taarruz etmesini bekleyecek yerde taarruza geçmesiydi.[197] Çünkü Bayezid istediği vaziyeti seçmek gibi müsait bir fırsata malik bulunuyordu. Filhakika Niğbolu'dan Plevne'ye Çatalca'dan Gelibolu'ya kadar Osmanlılar harbî kabiliyetlerini en ziyade tedafuî harekette göstermişlerdir.

Bayezid'ın ordusu kendisi için bir mesele teşkil etmiyordu. Kurmuş olduğu İmparatorluk gibi bütün Anadolu ve Balkan müslümanhristiyanlarından mürekkep idi. Tatarlar müstesna olmak üzere hepsi Bayezid'e sadık ve merbuttular. Ve hep birlikte Timur'un Orta Asyalı emektar cengaverlerinden üstün değilse de onlara müsavi bir inzibat ve şecaat ile harbetmeye alışmışlardı. Sağ cenah Bayezid'ın kayınbiraderi ve dostu Stephan Lazaraviç kumandasında idi.[198] Sol cenahta ise en büyük

---

[195] Ankara muharebesinin tarihi hakkında çok şey yazılmıştır. Fakat bütün salahiyettar müellifler bunu 1402 senesi 20 Haziranı ile 28 Temmuzu arasında olmak üzere göstermekte müttefiktirler. Bkz. *Art de verifier les dates*, I, 193; Slvester de Sacy, *Memoires de l' Aca demie des İnscr*, VI, 488-495; Moranvil, *Bible. de l'Eco. de Chartes*, IV, 437-438; Eski garb müverrihlerinin bazıları da 1397 ve 1403 senelerini kayd ediyorlar. *Petits de la Croix* ise, Şerefuddin'in Fransızca'ya tercümesinde, bütün tarihlerinde on sene geridir. Bu muharebe hakkında bütün muasır tab'lar 1402 Temmuz'unun son kısmını tesbit ediyorlar. Ebu'l Mahasin, Mısır sultanı Berkok tarihinde, Bayezid ordusunun büyük bir kısmı teslimden evvel susuzluktan ölmüş olduğunu beyan etmektedir.

[196] Ankara'da Bayezid'e ihanet eden Tatarların kavmiyeti hakkında Brunn'un, Hakluyt Schiltberger tab'ında "Aktatarlar" hakkındaki notlarına bkz. sh.114-117.

[197] Dominiken rahibinin verdiği malumattan, sh.458-459, Süleyman'ın kıtaatı kılıçtan geçirilinceye kadar Bayezid'in mütearrız vaziyette bulunduğu anlaşılıyor.

[198] Şerafuddin, IV, 8-12; Dominiken rahibi, sh.458.

oğlu Süleyman Çelebi kumandasında Anadolu askerleri bulunuyordu. Emir bizzat merkezde ve yeniçerileri ile üç oğlu, Mustafa, İsa ve Musa kıtaatının ortasında idi. Oğulları arasında metanet ve muhakemesini Süleyman'ınkinden sonra ikinci derece addeddiği Mehmed'e[199] ise dündar kumandanlığı verilmişti.

Her iki taraftan da filler istihdam edilmişti. Timur'un ilk safları Osmanlı ileri kollarını teşkil eden okçuların ortasına Karajova ateşinden gülleler atıyordu. Acaba Bayezid'in umum kuvvetinin dörtte birini ve hatta daha fazlasını teşkil eden Tatar muavin kıtaatının firarı harbin neticesini daha fiilen başlamazdan evvel kat'ileştirmemiş miydi?[200] Bayezid Tatarlar'ın Timur tarafına geçmelerini men edemediğini görünce sol kola taarruza geçmesini emretti.

Onbeşbin kişi Tatar saflarını delmek için nafile cehd ettiler. Mukatele o kadar azim olmuştu ki Süleyman kuvvetlerini toplamağa muvaffak olamadı.[201] Ve bunlar kırılıp firar edince Osmanlılar'ın taarruz hareketi hitama erdi. Şimdi tedafuî bir vaziyete geçen Bayezid adım adım geriye sürülüyordu. Hattı ric'atı kesilmişti. Maiyetindeki hassa ve sair kıtalardan gelen firarilerle ufak bir tepe üzerine çekildi. Orada kahramanca harp ederek düşmanı tevkif etti.[202] Gecenin hululünden hayli vakit sonra Osmanlıları takibe gitmiş olan Timur'un esas kuvvetleri tekrar zafer meydanına döndükleri zaman Osmanlı hükümdarının tepe üzerinde cenk etmekte olduğunu gördüler. Artık Bayezid için ümid yoktu. Müdafiilerden sonuncusunun da üzerine çullanılmıştı. Yıldırım hala ağır bir harp baltasını kullanmakta devam ediyordu. Aç bir kurt koyun sürüsünü nasıl darmadağın ederse, düşmanı öyle dağıtıyordu. Müthiş baltası-

---

199 Sonradan Birinci Mehmed, birçok garb müverrihleri bunu "Giri Çelebi" lakabı (Haham Joseph'de, I, 257. Girgihbi, daha başka eski müelliflerde bir yığın muhtelif okuyuşlar) ile karşılaştırmışlar bilahare Sultan Mehmed'den ayrıca bahs ederek, onu babası yerine koymuşlardır.

200 Bu muharebe için Şerefuddin, Arabşah, Dominiken rahibi, (Bibl. de l'l Eco. des Chartes, LV, 437-468; Schiltberger, *Claviju ve Muratori XXII)* 794-797. De Marino Sanado'nun o kadar kıymeti olmayan mektuplarından istifade ettim. Ankara ve Timur hakkındaki menâbi aşağıdaki kitabiyât kısmında tasnif edilmiştir.

201 Şerefuddin, IV, 15 de bu muharebede dökülen kan Timur'un bundan evvelki zaferlerinin herhangisinde olduğundan yedi kat daha fazla idi. diyor. Dominiken rahibi, sh.459 bu muharebede Osmanlıların zayiâtını 40.000 gösteriyor.

202 Schiltberger, sh.21'de bu tepeye 1000 atlı ile ric'at etmiş olduğunu söylüyor. Hammer, Bayezid'in "Maiyyetindeki on bin yeniçeri ile bir tepenin sırtını tutarak onların başında kahramanca mukavemet ettiğini" söylemekle hata etmektedir. II, 91; Bayezid'in vefatından bir asır sonraya kadar Osmanlı ordusunda Yeniçerilerin mikdarı hiçbir zaman on bin olmamıştı. Yukarıya sh.139'a bkz. Şark müverrihlerinde bu aded hiç olmazsa on misli i'zam edilmiştir.

nın her darbesi öyle vuruyordu ki ikinci bir darbeye hacet kalmıyordu.[203] Nihayet tepe üzerine çekilmeye çalıştığı sırada bastırıldı[204] ve elleri arkasına bağlanarak Timur'un çadırına gönderildi.

Bayezid'la birlikte oğlu Musa ve içlerinden Timurtaş da dahil olduğu halde yüksek ümeradan bir çoğu esir edildiler. Mustafa ortadan kayboldu, Süleyman, Mehmet ve İsa firara muvaffak oldular.[205]

Ankara Muharebesi Osmanlı vakayinamelerinde tarihlerinin ilk üç asrı zarfında Osmanlı Hanedanı'na mensup bir hükümdarın esaretine ait bir hadise teşkil etmek itibariyle Osmanlılar'ın uğradıkları yegane kahrı hezimet olmak üzere yad ve tizkar edilmektedir. Fakat bu hadise tarihin cereyanını değiştiren meşhur muharebeler meyanına ithal olunamaz. Çünkü ne kazanan ne de kaybeden milletin mukadderatı üzerine tesir icra etmişti. Kosova ve Niğbolu gibi değildi.

XVII

Bayezid, gece yarısı Timur muharebenin yorgunluğundan sonra kendini dinlendirmek için oğlu Şahruh ile birlikte pek sevdiği satranç oyununu oynarken galibin önüne getirilmişti. Henüz müteazzım ruhiyetinden bir şey kaybetmemişti. Ve Timur'un hüsn-i teveccühünü kazanmaya da kalkışmadı. Bu zillet dakikasında olduğu kadar hiçbir zaman hükümdarca davranmamıştı. Timur esirinin tavru hareketinden o kadar mütehassis oldu ki ona rütbesine layık her türlü tazimatın gösterilmesine müsaade etti. Fakat bu alicenabane ruh çok sürmedi. Ya Bayezid'in firar teşebbüsü dolayısıyla veyahut da kendisi Osmanlı arazisi içerisine yürüyüşüne devam ettiği takdirde onun kurtulmaya çalışacağından korktuğu için Timur'un vaziyeti az zaman sonra değişti. Bayezid'in maneviyatını kırmak için onunla alay etmeye ve onu istihfaf etmeye başladı. Kendisinin geceleyin zencire vurulmasını ve yürüyüş esnasında kafesinden başka bir şey olmayan parmaklıklı bir teskere içinde taşınmasını emretti.[206] Bursa'daki haremleri kendisinden alındı. Hat-

[203] Solakzâde, sh. 63. Şerefuddin de Arabşah da Bayezid'in şahsî şecaatına şehadet etmektedirler.

[204] Osmanlı müverrihleri Bayezid'in esir oluşunu atsız kalmış olmasıyla izah ederler. Bazıları da tecrübe görmemiş bir ata binmiş olduğunu söylerler. Sonraları, Ankara muharebesi hakkında çok şeyler yazılmış ise de ben, Kosova ve Niğbolu muharebelerini tasvir ederken yaptığım gibi, sadece o zamana ait menbalar ile iktifa ettim.

[205] Mustafa'nın serencamı hiçbir zaman tavazzuh edememiştir. Dominiken Rahibine nazaran Mehmed ile İsa elbisesiz firar etmişlerdi. s.459.

[206] Alberi'nin *Rel. Ven. Ambase.* 3. seri, Cild 1, mukaddime VIII de "En mevsuk şehadetlere nazaran an'anenin yalan olmak üzere atılması lazım geldiği ve Bruun'un Schiltberger Hakluut tab'ındaki notlarında, sh.21 "Hammer'in taharriyat ve tetkikatından sonra Bayezid'in Timur tarafından demir bir kafes içinde haps edilmiş olduğuna dair hikaye-

ta Timur'un daha ileriye giderek bedbaht rakibini ata binerken ve yemek yerken binek ve ayak masası gibi kullandığı ve Bayezid'in zevcesi olan Sırp Prensesi Despina'yı ziyafet esnasında çıplak bir halde Tatar fatihine şarap sunmak suretiyle hakarete düçar olurken gözü ile görmeye mecbur olduğu kayd edilmektedir.[207]

Bu haysiyetşiken muameleden başka oğullarının da babalarının hürriyetini istirdat veya fidye ile satın almak için hiçbir teşebbüste bulunmayışları nihayet Bayezid'in maneviyetini kırdı. Dokuz ay kadar Tatar ordusunda gülünç bir halde kalmıştı. Bu esnada hareminin namusu hedk edildiğini gördü.[208] Timur'un Asyadaki Osmanlı arazisinin birinden diğe-

---

nin aslı olmadığı neticesini çıkarmak mecburiyetindeyiz." yolundaki ifadelerini kabul edemiyorum. Hammer'in II, 96-101 deki muhakeme ve istidlalleri bana katiyen kandırıcı görünmüyor. Bunlar lisani nokta-i nazardan Weil tarafından *Geschichte der Chalifen,* II, 92 de cerh edilmiştir. Tarihî nokta-i nazardan herhalde kafesten başka bir şey olmaması lazım gelen parmaklıklı teskere lehinde olduğu kadar aleyhinde de aynı derece kuvvetli delâil vardır. Eğer biri çıkıp da Timur'un esirini bu kadar haysiyetsizce bir muameleye maruz bırakmayacağını söyleyerek bu kafesin hakikatta imparatorun hürmete mensup kadınlar için istimal edilen kapalı tahterevanlardan biri olduğu iddiasını ileri sürerse, bu takdirde sade evvelkisi yerine başka bir haysiyet şiken muamele ikame etmiş olur. Bayezid seciyesinde bir adam için arslan gibi bir kafes içinde kapanmış olmak, kadın gibi bir harem tahteravanına konmuş olmak kadar tezlilkar değildir. Galibin ise ondan "korkusu" yok, belki ona karşı istihfafı vardır. Schiltberger, Clavijo ve Dominikon rahibinde demir kafes bahsi hiç yoktur. Fakat bunların sukutu bir şey ifade etmez. Bunlar asıl Ankara muharebesi hakkında mükemmel şahîdlerdir. Fakat Ankara'dan sonra Anadolu'da ne olduğu hakkında pek az veya hiçbir şey bilmiyorlardı. Ona bakılacak olursa Schiltberger'in sükutundan, Timur'un İzmir'i zabt etmemiş olduğu da istidlâl edilebilir! Şerefuddin de Bayezid'in düçar olduğu zilleti ve demir kafesi zikretmiyor. Fakat bu hikaye, o zamanın muasırı olmak üzere tanınması lazım gelen Arabşah'da mevcuttur. Salaberry'nin IV, 200-201 de dediği gibi demir kafes hikâyesi Arabşah'a Osmanlı naşir ve mütercimi Nazmîzâde tarafından idhal edilmiş ise, bu sadece müdakkik Osmanlı mütetebbilerinin zamanlarında bu hikayeye inandıklarını gösteren bir bahistir. Bir menba olmak itibarıyla nazara alınmak için, *bilâ-istisna* pek fazla muahhar olan ve hükümdarlarının düçar olduğu zillet ve hakareti mümkün olduğu kadar hafif göstermek için sebeplere malik bulunan Osmanlı müverrihleri bu rivayetin eskiden ve kendi zamanlarındaki hususiyetlerini bildiklerini, bunu tahvil ederek Bayezid"in bir kafes veya teskere içinde taşındığını ispat etmek süretiyle göstermektedirler; Sadeddin, I, 230. Âl-i Osman'ın şeref ve haysiyeti her ne pahasına olsun muhafaza etmek mecburiyetinde olan saray vakanüvisleri haricinde Osmanlılar arasındaki umumî an'anenin demir kafesin "lehinde olduğu" Sadeddin'den evvel olan Ali Muhyiddin, Migne tab'ı, sütun 597 ve Evliya Efendi, I, 29-30, II, 21-22 ile sabittir. O, bu hikayeyi Arabşah ve garb müverrihlerinde bulduğumuz gibi nakletmektedir. Spanduqino'yu takip eden Saqredo demir kafes hikayesini Osmanlı saray vak'anüvislerinin teskere rivayetine muhalif olduğu beyanıyla müdafaa ediyor ve Bayezid'in başını kafesin parmaklıklarına çarpa çarpa vefat etmiş olduğunu söylüyor, sh.25-26. Lonicerus'da, varak v° 12, kafesin bir resmi vardır. Guazzo tarafından da, varak 276 v°, zikredilmektedir.

207 Donato da Lezze, Sh. 10; Paolo Giovio; Geuffry; sh.283; Kampana varak v°8; Egnatius, sh.30; Haham Joseph, I, 256; Muratori, XXII, 791'de Sanodo; Bonincontinus, sütun, 88; Formanti; ve Timur'un tercüme-i halini yazan eski garb müellifi Perondino, 31, Sadeddin'den elli sene evvel Timur'un, Bayezid'in zevcesi Despina'ya, sofrada kendisine ve misafirlerine çıplak bir halde hizmet ettirdiğini yazıyor. Bu hikaye Ducas'da da, bab, 26 mevcuttur.

208 Perendino, sh.31, Saqredo, sh.26; Kampana, varak v° 8; Raynaldus ve Sponduqino; *Lettres d'un solitaire turc,* I, 106-107; kadınların teşhiri moğollar arasında umumiyetle

rine kolaylıkla geçtiğini gördü. Mülklerini ellerinden nez etmiş olduğu Türk emirlerinin tekrar yerlerine ik'at edildiğini gördü. Nihayet evvela Konya'ya bilahare Semerkand'a götürüleceğini duyunca beyni attı ve Akşehir'de nüzulden öldü.[209] Timur Musa'ya babasının cenazesini götürüp Bursa'ya defn etmesi için müsaade etti.[210] Çünkü o sırada Osmanlılar'a ve Anadolulara karşı alakasını kaybetmiş hayalinde yeni fütühat sahaları görmeye başlamıştı.

Bayezid Osmanlı müverrihlerinin dediği gibi "taliinin" değil rezîletlerinin ve arazisinin tevsiiyle ahalinin temsilinin adım adım beraber gitmesi "hususunda" seleflerinin tuttukları siyaseti terketmiş olmasının kurbanı olarak ölmüştür. Her halde bir Ankara vak'asının tahaddüsü zaruri değildi. Timur Osmanlı ülkesini istila için hahişkar bulunmuyordu. Bayezid onu bizzat tahrik suretiyle içeriye sokmuştur. Kendisi için Ankara gibi ibretbahş bir tecrübe ve imtihan zaruri olsaydı bile Bayezid Niğbolu'daki aynı adam olsaydı buna dayanabilir ve Tatar fırtınası atlatılabilirdi. Bir Tatar tecavüzü karşısında bulunmakla vaziyet tamamen Bayezid lehinde idi. Fakat bundan istifade edemedi. Çünkü zamanındaki insanların herhangi birine tefevvuk değilse bile onlarla rekabet edebilen fikri ve bedeni kabiliyetleri işret ve safahat hayatı ile bozulmuştu.

XVIII

Ankara muzafferiyetinden sonra tatar taifeleri Anadolu arazisini silip süpürdüler. Timur torunu Muhammed Sultanı tam Tatar süvarileri şehrin kapısına yetiştikleri zaman firara muvaffak olmuş olan Süleyman'ı takibe gönderdi. Tatarlar camileri bargirlerine ahır yaptılar. Şehir ise hazineleri ve genç kızları için yağmaya uğratıldı. Yağmadan sonra da yangın yapıldı.[211] Karaman Beyi Alaaddin oğulları serbest bırakıldı ve

---

muzafferiyetin timsali idi. "Pekin" ve Cengiz tarafından "Semerkand" yağma edildiği zaman da resmen aynı merasim yapıldı.

209 Birçok salahiyettar müellifler, zevcesinin düçar edildiği hakarete tahammül edemeyerek başını kafesinin demirlerine çarpa çarpa intihar etmiş olduğunu beyan ederler. Despina'nın bu tezlil keyfiyeti daha sonraları Osmanlı müverrihleri tarafından da o zamandan beri Âl-i Osman'ın resmen nikah etmemeleri için sebep gösterilmektedir. Yukarı, sh.191'deki notlara bkz.

210 Şerefuddin, IV, 65-67; Chalc., III, sh.162-165; Ducas, IV, sh.77-78; Phr., I, 26, sh.85, ve Osmanlı müverrihleri.

211 Dominiken Rahibi Bursa yahudilerinin Muhammed Sultan'a dinlerinin aynı olduğunu bildirmek üzere bir haham murahhaslar heyeti gönderdiklerini söylüyor. İfadesine göre Muhammed bunların şeriatları iyi olduğunu ve bütün milleti bir havrada toplamalarını söylemiş ve kendilerine hiçbir zarar gelmeyeceğini va'd etmiştir. Fakat Tatarlar şehre girince bu havranın kapılarını sıkıca mühürleyerek ateşe vermişlerdir.

Bayezid'in zevceleri ile kızları içlerinden biri müstesna olmak üzere o sırada makarrını Kütahya'da kuran Timur'a gönderildi.

Harekatından katiyyen mağlumat alamadığı Süleyman'ı aramak için Muhammed Sultan şimalde Gemlik ve İznik'e, garpte Mihaliç ile Karasi'ye asker gönderdi. Bu şehirler yağmaya uğradı. Ve ahalisi esarete alındı. Muhammed Sultan, Süleyman'ın Avrupa'ya kaçmış olduğunu haber alınca kendisine bilakayd-ü şard teslim olması için ona bir murahhas heyeti gönderildi. Hiçbir cevap almadı. Bunun üzerine Avrupa'ya geçip geçmemek meselesi Timur'a havale edildi. Bu esnada Tatarlar'ın pişdar kolları Osmanlılar'ın beşiği olan araziyi tahrip ediyorlardı. Kumandanları ise Yenişehir'de Bayezid'ın en büyük kızı ile izdivaçlarını tes'id ediyordu. Bu suretle Timur'la mağlup düşmanın aileleri birleşmiş oluyordu.[212] Muhammed Sultan, Manisa'da kışlık karargahına gitti.[213] Timur ise Kütahya'yı Şahruh'ın idaresine bırakarak Ayaslog'a hareket etti. Garbi Anadolu'yu tahrip eden kolları geri çağırdı. Ve İzmir'e karşı kuvvetlerini teksif etti. Bayezid'in yedi senede yapamadığını Timur iki hafta içinde yapmıştı.[214] İzmir taarruzu dinmek bilmez bir cevvaliyetle idame ediyor ve onu süratli bir neticeye isal için mümkün olan her tedbire başvuruluyordu. Duvarlar lağımlanmış ve deniz tarafından bir hücum icra edilmesi için su üzerine köprüler inşa edilmişti. Nihayet Tatarlar şehrin arka tarafındaki tepeyi tedviç eden kaleye kara tarafından girince Rodos şövalyeleri hemen kadırgalarına doğru harp ederek çekildiler. Ellerinde, mızrak, kılıç ve kürekler olduğu halde kayıklarını batıracak olan perişan ahali arasından kendilerine zorla yol açmışlardı. İçlerinden yalnız bin kişi kurtulabildi. Kalanlar kılıçtan geçirildiler. Timur bunların başlarından muzafferiyetinin hatırası olmak üzere ehram inşa ettirdi.[215]

Timur Ayaslog'a döndü ve şehre yaklaştığı zaman gazabını teskin etmek ümidiyle çocuklar kendisini karşılayıp şarkılar söylediler. Timur "bu gürültü nedir" diye sordu. Yaverleri bunların ne olduğunu söyleyince süvarilerin çocukların üzerinden yürümelerini emretti. Çocuklar bu suretle çiğnenerek telef edildiler.[216]

İzmir 1402 Kanuni evvelinde sukut etmişti. Timur kışın mütebaki kısmını Ayaslog'da geçirdi. Ve Karaman, Teke, Menteşe, Saruhan, Aydın, Kastamonu ve Erzincan emirlerini veya varislerini yerlerine iade etmek suretiyle Bayezid'ın Anadolu'daki icratını iptal etti. Oğullarının babalarının mirası için kavgalaşmaya hazır olduklarını görünce İsa, Musa, Mehmed'in her biri ile müzakereye girişerek bunların her birine yegane

[212] Şerefuddin, VI, 37-48; Ducas, 16, sh.66-67.
[213] Şerefuddin, I, 253.
[214] Şerefuddin, IV, 47, 52.
[215] İzmir'in zabtı hakkında malumat: Şerefuddin, IV, 47-53; Chalc., III, sh.161; Ducas, 18, sh.78; Hacı Halife, Cihannüma, varak 1949; Arabşah, II, tarihi için bkz. Acad des Inscr, M. de Ste. Croix, 2. seri, II, 566, 569.
[216] Ali Muhyiddin, Leunclavius tercümesi; Migne, *Patr. Graec.* CLIX, 596: Schiltberger, sh. 27. Isfahan zabtından sonrada böyle bir çocuk katl-i âmını rivayet etmektedir.

varis olmak emrini vermek suretiyle teşvikatta bulundu. Süleyman'a da bir ferman göndererek kendisini Avrupa'daki Osmanlı memalikinde Tatarlar'a tabi bir hükümdar olmak üzere nasp etti.[217]

Timur Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatında hakem rolünü oynamak vaziyetinden istifade ediyordu. Avrupa hükümdarları şimdi Ankara vakasından evvelkine nazaran daha fazla ehemmiyetle kendisinin teveccühünü arıyorlardı. İngiltere Kralı IV. Henry ona çok kalbî bir samimiyetle mektup yazıyor ve dinini tebdil ederek hristiyanlığın kahramanı olacağı ümidini izhar ediyordu.[218]

Venedik Senatosu'ndan Bayezid'ın Ankara'ya azimeti haberini alan Palaelogos Avrupa'dan alalecele memleketine koştu.[219] John'u Limni'ye nefyetti. İstanbul'daki Osmanlı kolonisini kovdu ve mahkemelerini kapadı.[220] Timur'a bir elçi heyeti göndererek mafevk hakimiyetini tanıdığını ve Bayezid'a vermekte olduğu vergiyi kendisine tediyeye hazır bulunduğunu bildirdi. Fakat Timur tarafından Tatar taifelerinin Avrupa tarafına geçmelerine yardım için bir donanma hazırlaması emrini alınca Manuel paniğe tutuldu. İzmir pek yakında sukut etmişti. İstanbul için böyle bir taliin mukadder olacağını hissediyordu. Vatikan ve Senato'nun derhal imdada gelmelerini istirdat için Roma ve Venedik'e bir elçi gönderdi.[221]

Mamafih Timur Anadolu ve garp seferinden yorgun düşmüştü. Kendisinin müsbet inşai bir siyaseti de yoktu. Hiçbir zaman fütühatını bir cihan imparatorluğu halinde tensik etmeyi düşünmemişti. Irkının ilk fatihleri gibi Timur da bir akıncı idi. Yıkıcılık ve zaferden yani girişmiş olduğu hususi fetihten kendisine bıkkınlık gelmişti. Bunun için İstanbul'a ve Avrupa istilasının pırıldayan imkanlarına arkasını çevirdi. Muzafferiyetinin semerelerinden istifade için Semerkand'a dönmek istiyordu. Belki de seciyesi muakkiplerinin evsafının bir in'ikası idi.

Bayezid 1403 Mart'ında Akşehir'de öldüğü zaman harekete henüz başlanmıştı. O dakikadan itibaren Timur Osmanlılar'a ait herşeyi unuttu. Konya'da kısa bir ikametten sonra Anadolu'yu terk etti. iki sene sonra Çin fethine giderken yolda hummadan öldü.[222]

---

[217] Ducass, 18, sh.79.

[218] "Would that the day mightdawn in which your Highness would profess the religion of Christ, aud stand up in power as the champion of the Christian Church against theenemies of the cross". Mamafih, Londra Hazine-i Evrakı'nda bu fıkralar okunabildiği halde üstü çizilmiştir. Anlaşılan burası Timur'a gönderilen mektubun kopyasına dahil olmamıştır. Bkz. Wylie'nin *Herry IV*, I, 316 ve not 4.

[219] *Misti*, XLVI, 47.

[220] Ducas, 18, sh. 78; Phr., I, 15, sh. 62.

[221] Phr., mezkur yerde; VII. İnnocent, Epp, I, 212-213.

[222] Wylie, I, 321. Şiltblerger'in ifadesine istinaden Timur'un 19 şubat 1405'de öldüğünü söylüyor. Fakat bu tarih Bruun'un notlarında vardır, sh.123, Schiltberger'in hikayesinde yoktur. Claviju'ya nazaran, varak r° 56 Timur'un 18 Teşrin-i evvel 1404 de; Arabşah ise sh. 248 "17 Şaban 807", ki 1405 şubatında öldüğünü söylüyor. Anadolu'yu terk ettiği tarih için Chalc., III, sh.182; Ducas, IV, sh.76; Şerefuddin, IV, 88-95.

XIX

Ankara'dan sonra Osmanlı ordusu mahvedilebilirdi. Çünkü Timur muzaffer Tatarlar'ını firarilerin ardınca sıcağı sıcağına göndermişti. Bunlar yalnız Süleyman'ı Marmara Denizi'ne ve ric'at eden orduları Boğaziçi'ne kadar takip ettiklerinden başka Çanakkale'ye giden mutad yürüyüş hattı boyunca firar etmiş olan takriben kırkbin kişilik kısmi külliyi de pek yakından takip etmişlerdi.[223] Burada Rumlar ve Latinler firarilerin karşıya geçmeleri için yardım hususunda birbirlerine karşı rekabet ettiler.[224] Osmanlılar'ın Boğaziçi'ni geçmelerine gözleriyle şahit olan bir Venedikli, Venedikliler'in kemal-i hulusla Cenevizliler'e Anadolu kıyısına yığılmış olan Osmanlıların naklinden imtina etmeyi teklif ettiklerini fakat Cenevizliler'in Osmanlılar'ı Rumlar'ın yardımıyla gizlice Avrupa tarafına aşırmaya başladıklarını yazıyordu. Ondan sonra Venedikliler de Osmanlılar'ın teveccühünü kaybetmekten korkarak yardıma başlamışlardı.[225] Bu şehadeti ertesi sene İstanbul'u ziyaret etmiş olan Clavijo'da teyid edèrek Timur'un Osmanlı ordusunu mahv için Rum vilayetlerin kendisiyle teşrik-i mesai etmemiş olmadıklarından dolayı canı sıkılmış olduğunu ilave ediyor.[226] Bu suretle Venedikliler'in ve Cenevizliler'in ellerindeki büyük fırsattan istifade etmedikleri vazıhan isbat edilmiş oluyor. Bunlar Bayezid'in vefatından sonra geçen on sene zarfında da Osmanlılar'ı Avrupadan sürmek için müşterek veya münferit bir surette hiçbir hareket yapmamışlardı. Daha Timur'un Anadoluya ne yapacağı ve hatta Avrupa'yı bile istila edip etmeyeceği belli değilken,[227] Venedikliler ve Cenevizliler babası ile idamesine o kadar itina ettikleri dostane münasebatı Süleyman ile yeniden tesis ediyorlar. Ve birbirleriyle Boğaziçi'nde harp ediyorlardı. Papa Boniface ise Sigismund'a karşı Macar tacını kazanması için Sicilya Kralı Ladislas'a olanca kuvvetiyle yardıma çalışıyordu. Halbuki Avrupa hükümdarları içinde elleri serbest bulunduğu için Balkan Yarımadası'nı muharib Osmanlı fırkalarına karşı müdafaa edebilecek yegane hükümdar bu idi.[228]

Bayezid'ın oğulları arasındaki on senelik dahili muharebeler harici âlemden hiçbir müdahale ve Balkan hristiyanları tarafından hiçbir kıyam

223 Stella, Muratory'de, XVII, 1195.
224 Sanado, Muratory'de, XXII, 791 bir göz şahidini zikrediyor.
225 Sanado tarafından aynı yerde, sh.796 zikredilen Gerardo Saqredo. Bu hareketin çılgınca ve felaket-âver bir şey olduğunu kabul ediyor.
226 "El Emperador de Constastinopola e las Genoues de la ciudad depera en lugar de tener lo que con el tamurbec avian puesto, dexaron passar los Turcos de la Grecia enla Turquia e desque fuera vencido aqueste Turco passauan ellos mismos a los Turcos consus fustes de la Turquia en la Grecia de los que verian fuyesdo, e por esta ocasion tenia mala voluntad el Tamurbec a los Christianos de que se fallaron mal los de sa tierra." Claviju, varak v° 26-p° 27.
227 "Qui s'ensuivra Die u le sache. Témir Bey tout seul scet son propos etnon aultra qui vive." Dominiken Rahibi, sh.459.
228 Epp, VII, 144-160.

bulmaksızın geçti. Bu suretle Osmanlı hanedanı aralarında tefrika olmasına rağmen baki kalmıştı. 1413'de I. Mehmed öteki kardeşlerine galebe ederek Osmanlılar'a padişah oldu. Buhran devri geçmiş ve biran için Timur tarafından inkıtaa uğratılmış olan fütühat talikine tekrar mübaşeret edilmişti.

Niğbolu Osmanlılar'ın ellerindeki memaliki Avrupa'ya karşı tutabileceklerini ispat etmişti. Ankara ise onların yerli bir ırk ve bir millet sıfatıyla Balkan Yarımadası'nda şimal-i garbi Anadolu'da hanedanlarının uğradığı felaketler tarafından zeval bulamayacak kadar sağlamca yerleşmiş olduklarını ispat etti. Filhakika tasarrufun miyarı açık ve fırtınalı bir havada elindekini tutmak kabiliyeti olduğuna nazaran Bayezid devrindeki Osmanlılar'ın Bizans İmparatorluğu'na tevarus etmiş olduklarını kim inkar edebilir?

Harita 5

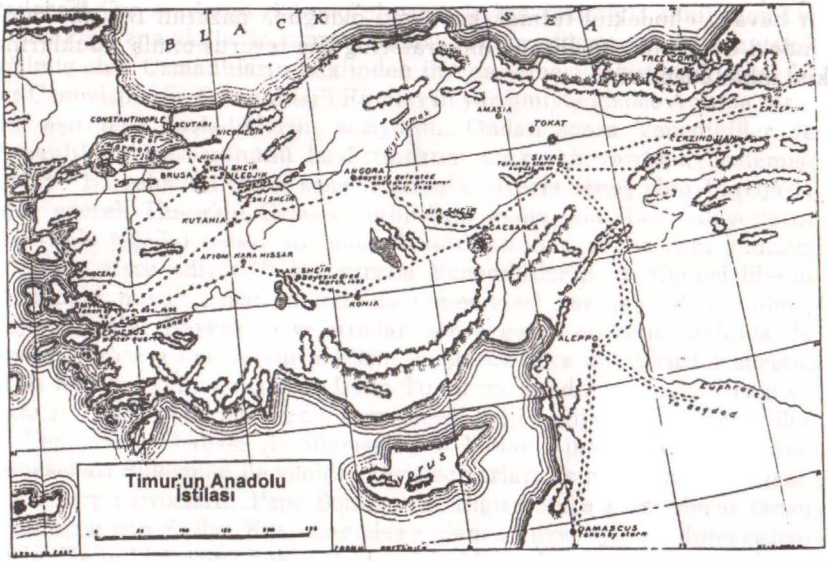

Timur'un Anadolu İstilası

LAHÎKA A

Osmanlılar ve İmparatorlukları Hakkındaki Ananevî Yanlış Fikirler

Bu kitabta Osmanlı Devleti'nin menşei ve imparatorluğun teessüsü hakkında söylediğimiz şeyler şimdiye kadar kabul olunan telakkilerden o kadar farklıdır ki, bu yeni nokta-i nazarın meşruiyetini göstermek için daha ilmî bir münakaşaya girişmek mecburiyetinde olduğumu ve bu babda Birinci Mebhas'dakinden daha fazla menâbiden tam nakiller yapmak icab ettiğini his ediyorum. Bunun için burada yalnız bu yanlış fikirlerle meşgul olacağım.

1. Osman'ın Nâmdar bir Aileden doğmuş bir Hükümdar Olduğu.

Garbi Avrupa'da bu yanlış fikrin ilk evvel ve en geniş bir mikyasda intişarından mes'ul olan Chalcocon-dylas'dır.[1]

Çünkü Osman'ı "Oğuzlar'ın reisi" olan "Düzalp"ın torununun oğlu, "babasının yerine geçmek isteyerek kısa bir zamanda Asya'da büyük bir şöhrete vasıl olan" Oğuz Alp'ın torunu, ve 1298'de donanmasıyla Mora, Eğriboz ve Şarki Yunanistan'ı tahrib eden Ertuğrul'un oğlu olarak göstermiştir.[2]

Hüseyin Hezârfen'in rivayeti de Chalcocondylas'ın-kiyle pek sıkı surette rabıtalıdır.[3]

Ali Muhyiddin[4] ve Sadeddin[5] ve Hacı Halife'ye[6] göre, Osman'ın büyük babası Horasan'da Mahan beyi veya hükümdarı Süleyman Şah olup, Cengiz Han'ın yaklaşması üzerine memleketini terke mecbur olmuş ve yedi sene Ermenistan'da yaşamıştı. Vatanına dönerken Fırat'ta boğuldu. Oğullarından

---

[1] Chalcocondylas'ın latince sütunlarda gösterilen tarihlerin hemen hepsi yanlış olup takvimi nokta-i nazardan Avrupa müverrihlerinde mevcud bir çok karışıklıkların sebebi de bunlardır. Chalc.'ın kendisinde de bir çok yanlışlıklar vardır. XIV. asrın ne Bizans ve ne de Osmanlı tarihlerini iyi bilmiyor. Fakat her halde müverrihlerin takib ettiği Latin mütercimi kadar yanlışlı değildir. Ben Chalcocondylas'ın tarihinin ilk kitabını teşkil eden 1300-1403 devrine ait metni latince tercümesiyle mukabele ettim. Burada yanlış şerhler ve mutabakatsız tercümeler çoktur. Şerhlere misal: Mesela I.cilt. 4B deki Ceythis'den sonra, "quos Tartatos nominat" I.cilt.7C'de üçüncü fıkranın başında "Orthnog ulos adhibitus, incolloquiun"; I.cilt. 10.C de "filius eius natu minimus" dan sonra "ex tribus, Orchanes nomine"; I.cilt. 12C'de "Orhanes cum regnasset annos mortemobiit" fıkrasındaki "circiter viginti duo". Çok sadakatsiz bir tercüme için I. 27 de de Latin ve Rumca metnin, A'nın sonu ile B'nin başını mukabele ediniz. I.C.28 C de "triginta septem" diye tercüme edilmiştir. Zikrettiğimiz harfler Migne tab'ının sütunlarının vaziyetine aittir.

[2] Chalcocondylas (Migne tab'ı), I. 6, sh. 22

[3] Petits dela Croine tercümesi, II, 287-289.

[4] *Annales Turcici*, Miqne'nin *Patr. Graec.* CLIX, 579.

[5] Bratutti tercümesi, I, 4

[6] *Takvimu't-tevarih*, Carli Rinaldo İtalyanca tercümesi.

ikisi, Ertuğrul ve Dündar geriye, Anadolu'ya döndüler. Selçuk Sultanın lütfuyla kendilerine Ankara civarında ve bilahare Bursa taraflarında (Bitinya hududları) bir yer verildi. "Neşrî" Ermenistan'daki ikamet müddetini 170 sene olarak gösteriyor ve Süleyman'ı 50000 (ellibin) aile (çadır halkı) reisi olmak üzere bildiriyor.[7]

Chalcocondylas, Ali ve Sadeddin'in Avrupa'da neşrinden sonra eser yazan hemen bütün Avrupa müverrihleri bu müelliflere sıkıca ittiba etmişlerdir.[8]

Şark müverrihlerinin tercüme ve neşr edilmeyenlerden evvel eserleri çıkan garb müellifleri ise ya kendilerinden evvelki garb müverrihlerini takib etmişler ve yahud Osman'ın akrabalık münasebeti[9] hakkında mübhem veya gayr-ı mevsuk malumat, ailesinin neş'eti hakkında ise tamamen başka bir rivayet nakletmişlerdir. Bunlara nazaran kendisinin, Selçuk Sultanı I. Alaeddin'in sarayında Selçuk Sultanı'nın nedimlerinden bir çoklarını öldürmüş olan bir Rum şövalyesini münferid bir mübarezede mağlub etmek suretiyle şöhret bulmuş, Zich (Cuk) isminde[10] bir çobanın oğlu olduğu farz ediliyordu.[11]

Hemen aynı rivayeti tekrar eden sairlerine nazaran ise Osman'ın babasının adı "Çoban Mecnun Delis" olub,[12] Rum şövalyesini öldürmesine mükâfaten Sultan ona Osmancık (Ottomanzich) Kalesi'ni vermiştir, ki burası çok defa "Söğüt" ile karıştırılmakta, Osman'ın isminin menşei de bu olduğu iddia edilmektedir.[13]

Bundan başka cihan nazarında Kayserler tahtını dava edişini meşru göstermek için II. Mehmed tarafından icad edildiği söylenen diğer bir rivayete nazaran, Osman vaktiyle Konya Selçukları sarayına kaçıp sonradan

---

[7] *Zeitschrift der Deutschen morgenlandischen Gesellschaft,* XIII, 9-188

[8] Tab'lar, mütercimler ve neşir tarihleri için Kitabiyat'a bakınız.

[9] Cuspianus, 12. nin zikrettiği "Ottomanus obscuroloca et pantibus agrariis natus" diyor. Sylvius Aeneas, Saguntius Episcopus Nicolaus Euboicus Andreas a Lacuna, Osman'ın aslı meçhul iken, müslüman ve hristiyan komşularını ezmek suretiyle yükseldiğini söylerler. Ab Ortelius diyor ki: *"Tam Graecis quam" Turcis repugnatibus (Pandectes, Leunclavius, 99).* Bosio, II, 37'de "Osman'ın ilk evvel Acemistan'dan çıktığını" beyan eder. Haeniger; Geuffroi, 266; Sagredo, Mauttio, 3; Cuspianus, II, 42; Lonicserus, III, varak 231-232 deki Barletius; Vanell, 356; Cervarius; Richer, 11 de hep aynı müphemiyet.

[10] De Sacy, *Notices et Exraits;* XI, 56, Kefe Cenevizlileri ile Solkat beyi Janko arasında münakid muahede metninin münakaşasında, ki orada da bu kelime mevcuddur, bunun "Şeyh" kelimesinden muharref olduğu fikrini dermeyan ediyor.

[11] Formanti, Donado De Lezze, 4; Paulo Giovio, 1541 Venedik tab'ı, 3; Verto II, 97; Haham Jozef, II, 505; Guazzo, 257 Vo; Lonicerus pandectes, Leunclavius, 99, 10; Spandugino, 182-184; Kezalik Evliya Efendi, I, 27.

[12] "Pazzo Delis, Pecoraio II" Spanduqino, 184. Leunclavius Pandectes, 103 de Alaeddin Delis'i zehirlemiştir.

[13] Formanti, Donado de Lezze, 4; Cuspianus, 48; Aynı yerde, Anares tab'ı, 6; Sansoviyo (1654 tab'ında) Spandugino, 243; Eqnatius, 28; Keza Busbecq Seyahatnamesinini İngilizce tab'ı, I, 137 ve Osmanlılardan Evliya, II, 95.

müslüman olmuş olan, Bizans İmparator Ailesi efradından İsaac Commenus isminde birinin nesli imiş.[14]

Gerek bunda ve gerek bundan sonraki yanlış telakkilerin münakaşasında, "Hammer" "Zinkeisen" ve "Jorga" nın yaptıkları gibi, eski garb müelleflerinin şehadetleri şark menbalarıyla tevafuk etmedikleri zaman bunları katiyen red etmek veya tamamen meskût geçmekte hiçbir zaman haklı değiliz. Bir defa, Chalcocondylas ile bütün Osmanlı mücverrihlerinin pek muahhar olduklarını ve beyanatlarıyla atflarını istinad ettirdikleri menbaları zikr etmediklerini, sırf hoşa gitmek için yazı yazdıklarını, hem de Osmanlı hükümdarları artık mulûkâne ailelerinin vazi menşeinin hatırlatılmasına tahammül edemeyecek kadar kudretli oldukları bir zamanda Osmanlı sarayının hoşuna gitmek zaruretinde bulundukları hatırlamalıyız. Mesela Sadeddin'in, Osmanlı saray halkından bahs ederken "arzı hâk pâyi ... " gibi tabirleri, ibtidâi ve son derece sade ve basit bir kavme âid bir hikâyede yakışık olmuyor. Garb müverrihleri de Ali ve Sadeddin'inkiler kadar eski veya yeni menbalardan istifade ettiklerini söylüyorlar. Filhakika bunlardan bazıları öyle idi.[15]

Bu müelliflerin söylediklerinin vâkıa gibi kabul edilmelerini iddia edemeyiz. Fakat bunların Osmanlı Hükümdar Ailesinin müessisi hakkında XV. asır sonuyla XVI. asır ibtidalarında cari olan kanaatın sadık bir aksi oldukları iddia edilebilir ki, bu kanaat, İstanbul'da deveran eden rivayetlerden neş'et etmiş, ve muayyen bir tarihi eser mevcud olmadığı için, son devreye kadar Osmanlılar arasında bile deveran eylemiştir.[16]

Daha sonraki garb müverrihleri, hükümdarlarının âilesinin menşei hakkındaki Osmanlı rivayetlerini intika-dî bir muayaneye tabi tutmaksızın almışlar; nasıl ki Konya Selçukileriyle olan münasebetlerini de hemen tamamen yazılı kıymetleri üzerinden kabul etmişlerdir. Fakat bir çok hususatta Osmanlı müverrihlerinin haksız olduklarını isbat etmek güç değildir.

---

[14] Bu hikayenin tamamı Formanti 2-2; Verto, II, 97x98; Spanduqino, 183 dedir. Leunclavius, *Pandectes*, 103 de Nicetas Choniates böyle bir mühtedi Komnenus'u zikir ediyor, fakat ismini İsaac olarak vermiyor.

[15] Mesela II. Murad tarafından esir edilmiş bir köle olan *Tractatus de ritibus* müellifi. Kezalik, İstanbul'da doğmuş olan ve Contacuzenos ile Notaras ailelerinin akrabası olan Spandugino. Keza Donado le Lezze. Charles Schéfer'in Spandugino tab'larının mukaddimelerine ve Donado le Lezze hakkında da Profesör Ursu'ya bakınız.

[16] İstanbul müslüman uleması arasında âlim bir şahsiyet olan ve XVIII. asırda Osmanlı İmparatorluğunun hemen her tarafını geşt ü güzar eden Evliya Efendi, mütemâdiyen Osmanlı tarihi hakkında pek batıl bir fikri olduğunu gösteren beyanatda bulunmaktadır. Bu söz meşhur Kitabiyat âlimi Hacı Halife hakkında da doğrudur. Bu zatın *Cihannüma* ünvanlı eserini Osman ve kabilesinin mehdi olan mıntıka hakkında verdiği coğrafi ve tarihî malumat hususunda noksan ve gayr-i mevsuk buldum.

Mahan emiri ve 50.000 çadır halkının reisi olup 1224 ve 1232 seneleri arasında Erzurum civarında iskan ve hükümet etmiş olan Süleyman Şah hikayesinin aslı olmadığını isbat etmek de kolaydır. Mahan ismi çok defalar "Dinaver" ve "Nihavend" şehirlerine verilen bir isimdir.[17] Fakat daha ziyade bu iki şehrin kâin bulunduğu ovaya ıtlak olunur.

1229 da Sultan Celaleddin Mogan'da Moğollar tarafından mağlub edildikten sonra, kışı Mahan Ovası'nda geçirmişti. İzzeddin isminde biri oradaki kalenin beyi idi. *Birkaç sene evvel* asi olmuştu. Fakat şimdi Celaleddin'e sâdıkane hizmet ediyordu.[18]

Celaleddin tarihinde Mahan ile veya bu havalide kâin bir yerle alakası olan Süleyman Şah hakkında katiyen bir kayd bulamıyorum. 50.000 çadır halkı ile Süleyman Şah'ın 1224 ile 1232 arasında Ermenistan'da bir rol oynadığı söyleniyor. Halbuki tam bu zamanda Harezm Sultanı Celaleddin, onun tabii hükümdarı veya düşmanı sıfatıyla, aynı mıntıkada Konya Selçuklular'ıyla harp etmekte idi! 1229 da Celaleddin Erzincan'da bulunmuş ve bütün o havaliyi tahrib etmişti.[19]

Aynı zamanda I. Alaaddin'in yeğenlerinden biri olan çok kudretli bir hükümdar, "Rükneddin" Erzurum Beyi idi ve aynı zamanda hem Celaleddin'in istila ordusu hem de Konya'daki Alaeddin ile muhasamede bulunabilecek derecede kuvvetli idi.[20]

Daha başka Arap müverrihleri ve bu devrin Selçuklu müverrihi, Muhammed en-Nesevi tarihini esas noktalarda teyid etmektedirler. Fakat bunlar da Celaleddin'in tarihini yazarken, müellif gibi ne Süleyman Şah ve ne de Ertuğrul'u hiç zikir etmiyorlardı.[21] Kezalik, XVII. asırdan evvel, o kadar çok miktarda mevcut Arapça ensab kitablarında da ne Süleyman Şah ve ne de ailesinin zikri geçmiyor.[22] Hacı Halife'nin Takvimu't Tevarih'inden mukaddem, tek bir Osmanlı ensab kitabı vardır.[23]

Garb Türkleri hakkında en salahiyatdar müellif olan, Paris Mazarine Kütüphanesi muhafızı, müteveffa Leon Câhun, bahisleri geçen bu Süleyman

---

17 Houdas, sh. 374 not, 1

18 Muhammed en-Nesevî, 374

19 Aynı yerde, 394.

20 Aynı yerde, 209, 328.

21 Şehabeddin, 230-239, 263/-2782, 289-291 Horasan, Ermenistan ve Celaleddin le Ermenistan arasındaki çatışmayı tasvir ederken Süleyman Şah veya Ertuğrul ismini veya herhalde nazara alınmış olması lazım gelen 50.000 çadır halkı gibi müdhiş bir istila hakkında hiçbir kayd yoktur. O devrin Selçuk müverrihi İbn Bibi'de de 500.000 kişi ve reisi hakkında bir söz yoktur.

22 Hacı Halife, Kitabiyata aid eserinin fihristinde, III, varak 133-135 kendisinin bildiği altıdan fazla ensab kitabından bahs eder, fakat *Takvimu't-tevarih*'inde eski Osmanlı hanedanının Şeceresi için bunlardan hiçbirini zikr etmez.

23 "İbn Ali Muhammed el-Biyevî"nin *Dürerü'l-Osman* ünvanlı eseri. Tarihi ve fihristi mukayyed değildir. Hacı Halife *"Keşfu'z-zünun"*da, Paris yazmaları, I, varak 867.

Şah ve Ertuğrul zamanında Türk kabilelerinin henüz aile rabıtaları olmadığını beyan etmektedir. Bunlar orduda birbirlerinden bir (derece üstün olmaktan başka) şekilde bir rütbe bilmiyorlardı. Miras da küçük oğul babasının arazisine tevarüs ediyor, en büyük oğul da menkul eşyasına malik oluyordu. Aile isimleri yoktu. Bugün de yoktur. O zaman Anadolu'ya gelen Türklerin de isimleri ve aileleri mevcud değildi. Bunlar uzaklara göç ediyorlar ve muayyen aile rabıtaları hasıl etmek için hizmetlerini satıyorlardı.[24]

Osmanlı Hükümdar Ailesi'nin vazi-ı menşelerine dâir daha bir şehadet vardır. Timur ile I. Bayezid'in münasebetlerinden bahs eden muhtelif müverrihler, Timur'un Bayezid'e, Osmanlı hükümdarlarının ecdadlarında padişah bulunmadığı hakkında tecavüzkar sözler sarf ettiğinden bahs ederler.[25] Bayezid bu tecavüzkâr sözlere katiyen cevab vermemiş, yalnız kendisiyle pederinin yaptıklarını ve bir Avrupa hükümdarı sıfatıyla malik bulundukları kudret hakkında, her halde mütevaziane olmayan bir tarzda tefahürle iktifâ etmişti.

Hulasa biz Osman'ın ecdadını tayin edemiyoruz. Herhalde çok muhtemeldir ki bunlar içinde meşhur bir kimse yokdu, belki de Amerikalılar'ın dedikleri gibi o "Kendi kendine yetişmiş bir adam" (a self-made man) idi.

[24] Aynı müellif, *İntroduction a l'histoire d'Asie; Turcs et Mongols.*

[25] Timur'un *"Tüzükât"*ında zikredilen, Bayezid'e gönderilmiş böyle bir mektup vardır. Kezalik Şerefuddin, III, 259-263 de zikrettiği mektup ki bunun başlarına yakın bir yerde şu sözler vardır: "Fakat sen ki hakiki aslın, *bütün cihanın bildiği* gibi, bir Türkmen gemicisine çıkar."

2. Osman'ın tarik-i hayatına Konya Sultanı III. Alaeddin'e tabi bir bey sıfatıyla başladığı, 1300 senesinde veya senelerinde sultanın vefatı üzerine Osman vesair dokuz Türk beylerinin Selçuk mirasını aralarında taksim ettikleri ve Osman'ın sair beylerden daha kuvvetli çıkarak Selçuk İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde bir imparatorluk kurduğu.

Ben bu ifadeleri, heyet-i umumiyesiyle yanlış bir telakki dediğim zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun teessüsü hakkında en mümtaz müverrihlerin reyini vermiş oldukları ve tedris kitablarıyla ansiklopedilerde de, umumi tarihlerde olduğu gibi, sorusuz sualsiz kabul edilmiş bir halde yer tutan fikre hücum ettiğimi biliyorum. Chalcocondylas'ın 1662'de neşr edilen bir Fransızca tercümesinde, Osman'ı gösteren bir gravür altında şu dört satırı buluyoruz:

De simple Capitaine endes Pays deserts,
Pres du grand saladin la Fortune m'attrie;
Et la de ses debris je fonde cet Empire,
Qui menace anjourd'huy d'engloutir l'Univers.

Bu kıt'ayı mahsus zikrediyorum. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu hakkında, her tarafda yazılı bulduğum, umumen kabul edilmiş fikri gayet veciz bir surette ifade ettiğini zann ediyorum. On sekiz ciltlik eserinde Osmanlı İmparatorluğu hakkında başka bir yerde bulunmayan zengin bir malzeme ihtiva eden ve verdiği izahatta şâyân-ı dikkat tabahhur ve itinası ve intikadi kudreti olan Hammer de Ertuğrul ve Osman ve Konya Sarayı hakkındaki masalları devam ettirmektedir. Hammer kat'iyetle beyan ediyor ki: "Selçuk İmparatorluğu ınkıraz bulmuş ve harabeleri üzerinde Osman'ınki zuhur etmişti."[26]

Creasy de Hammer'in fikrini İngilizce mütekellim milletler arasında tamim etmiştir.[27] Kezâlik bugünkü nesil içinde Osmanlı İmparatorluğu hakkında İngilizce yegane umumi tarihi yazan Lane-Poole umumi ananeyi zımnen kabul eylemiştir.[28]

Son zamanlarda âlimane eserleri sayesinde isimleri Hammer'inkine terdif edilebilecek yegane iki âlim olan Zinkesien ile Jorga, imparatorluğun ilk günlerine aid Osmanlı an'anelerini intikâdî bir surette mütalaa etmemiş olmaları itibariyle katiyyen memnuniyet bahş değillerdir.[29]

Hammer'den evvel garbi Avrupadaki yegane müverrih olan ve eserine "ilmi" denilebilen Leunclavius Osmanlı tarihinin ilk devrelerine dair en ufak

---

[26] "L'empire des Seljucides s'ecroula, et sur ses ruines surgit celui d'Osman" Hammer, I. 83.
[27] I, 7-13
[28] Story of the Nations Series'de. Bu kitap, bütün cihan müsteşrik ve meskûkât mütehassıslarının tebcil ettikleri büyük alimin ismine layık bir eser değildir.
[29] *Allgemeine Staatengeschichte*, külliyatında 15.(1840-1863) ve 37. (1908-1913) eser.

noktalar hakkında zamanında (1590) mevcut bütün şeyleri iyice münakaşa ederek intikadi bir tarzda mukayese ediyor, fakat Osmanlılarla Konya'daki Selçuk Sultanları'nın münasebatı meselesinde zuhur eden mühim insicamsızlıklar ve tezatları hemen tamamen meskût geçiyor.[30]

Cantemir ve mütercimiinde de aynı sükut görülür.[31]

Muahhar Osmanlı müverrihleri ise: "Osman'ın askeri ve siyasi hayatı iki kısma münkasım olup bunlardan evvelkinde Alaeddin'e tabi bir bey idi, sonrakinde Sultan olmuştu."[32] diyorlar.

Eseri Fransa'da büyük bir şöhret kazanmış olan bir şarklı müellif de "Osman planın tatbiki için her bir maniayı iktiham ediyordu, bu plan ise Selçuk İmparatorluğu'nun harabeleri üzerinde büyük, serbest ve müstakil bir devlet kurmaktı."[33] yolunda bir ifade de bulunuyor.

Bunlardan maada bir Alman alimine rast geldim ki Osmanlı Devleti'nin teessüsüne kısaca temas ederken Konya Selçukluları'yla olan irtibatı red ediyor veya tamamen meskut geçiyor, fakat bununla kalmayıp daha ötelere gidiyor ve şaşılacak bir surette Osman'ın Bağdad'ı feth ettiğini ve halifeye yalnız rühani sultayı bırakarak kendisine Sultan ünvanını verdiğini ve bütün müslüman dünyasına hakim olduğunu söyleyerek, Moğollar'ın Irak'ı fethleriyle Memlukler'in Mısır'ı almalarını birbirine karıştırıyor ve her ikisini Osmanlılar'a atf ediyor![34] Bu suretle, Osman'ın asil hükümdar olduğunu red etmek için elimizde meşru bir sebep varsa, onun Konya Selçukluları'yla olan irtibatını red ve cerh içinde ondan daha kuvvetli delilimiz vardır.

Alaeddin namı umumi ittifak ile yalnız kendisine verilmiş olan Alaeddin Keykubat[35] 1236'da ölmüştü.[36]

---

[30] Leunclavius, *Pandectes;* bu kitap bütün büyük kütüphanelerde bulunabilir, çünkü Migne'nin *Patrologia Graeca Latine* külliyatının 159. cildinde matbudur, 715-922.

[31] 'Cantemir tercümeleri için, Kitabiyata bkz. Romence'ye mütercimi Doktor Hodosiu, Cantemir'in muhtelif tâbi'lerinin notlarını da tercüme etmiş olduğu için eseri çok kıymetlidir.

[32] Youssouf Fehmi, *Histoire de la Turquie,* Paris, 1908, sh. 11.

[33] Halil Ganem, *Les Sultans Ottomans,* Paris, 1901, I, 24.

[34] "Osman verband sich mitder Leibwache in Bağdad, eroberte die Stadt, setzte sich auf den Thron, wodurch er der Beherscher aller Muhammedaner wurde, und liess dem Chalifen nur die nichts bedeutende geistliche Oberboheit in Bagdad; er nannte sich Sultan, d. h. Herscher und starb 729, 1328 n.ch). *Geschichte der Türken,* Prof. F. Wüstenfeld, Leibzig, 1899, sh. 15-16.

[35] Reineccius, bu ismin bütün Konya sultanları için müşterek olması lazım geldiğini zan ediyordu. Halbuki Arap ensab kitablarında ikinci Keykubad'dan başkası için görülmü yor. Leunclavius bu hususdaki mutabakatsızlıktan o kadar şaşırmıştır ki Osmanlı müverrihlerinin bu ismi bila tefrik bütün sultanlara verdikleri neticesini çıkarıyor: (Pandectes, 106). Hacı Halife, *Cihannumâ,* varak 1790, Amasya'dan bahs ederken buranın kalesi "Selçuk Sultanı Alaeddin" tarafından yeniden tamir edilmiş olduğunu söyler. İsimler ve tarihlerde müphemiyet Osmanlılara has enmuzeci bir şeydir. Hacı Halife, çok

Yerine II. Keyhüsrev veya Gıyaseddin geçmişti ki Anadolu'ya büyük Moğol istilası vuku bulduğu zaman sultan bu idi. 1243 baharında, Erzurum, Konya tarafından hiçbir muavenete mazhar olmaksızın yağmaya uğramıştı. Ancak bu vak'adan birkaç ay sonradır ki Keyhüsrev harekete geldi. Kat'i bir muharebede[37] Erzincan civarında kain Mogan'da mağlub oldu ve eşyalarını bırakarak Konya'ya firar etti. Bunun akabinde Erzincan sukut etti. Bunun üzerine Keyhüsrev Sivas'a çekildi ve bu şehirden Moğollara bir elçi heyeti göndererek itaat arz etti ve senevi dört yüzbin gümüş akçe vergi itasını taahhüt etti. Moğol orduları İzmir'e kadar ilerlediler. Kendilerine her tarafta tam bir inkıyat gösterildi. Maamafih Yarımada'nın garp tarafından feth edilen arazide yeni bir idare tesis etmek için hiçbir himmet sarf edilmemişti. Trabzon İmparatoru, Moğollar'a tabi bir hükümdar oldu.[38]

Mogan muharebesi, Selçuk İmparatorluğu'nun istiklaline mal oldu.[39] Keyhüsrev'in vefat ettiği 1246'dan sonra, Konya Selçukluları'nın vaziyeti Şehabeddin tarafından şu sözlerle tasvir olunmaktadır:

"Selçuk Ailesi'ne mensup hükümdarlar, hiçbir nüfuz ve kudrete malik olmaksızın sadece sultan namını taşıyorlardı. Bunlara, yalnız kendi şahısları, aileleri, hükümdarlık alâmetlerine müteallik işler ve zaruri ihtiyaçları için kifayet edecek bir miktar para bırakılmıştı. Nüfuz ve kudret, her şeyin itiraz görmeksizin idare eden Tatar valilerine aiddi. Hutbe Cengiz Han ailesine mensup hükümdarlar namına yapılıyor ve altın gümüş sikkeler darb ediliyordu.[40]

"Selçuk hanedanı son derece za'fa geldiği zaman... Türk ırkına mensup kitleler bu memleketlerin büyük bir kısmını ellerine geçirdiler.. Türkler Germiyan Beyi'nin faikiyetini tanımışlardı."[41]

Bundan elli sene sonra bile müellifin kendi günlerinde Osmanlı faikiyetine ait tek bir söz yoktur. XIII. asrın ikinci nısfı hakkında müracaat ettiğim bütün menbalar Şehabeddin'in sözlerini te'kid etmektedir.[42]

---

kere, arada hiçbir tertib olmaksızın, çifte isimli bir sultandan bahs eder. Ve çok defa bahs ettiği sultanın kim olduğunu tayin için bir karinede bulunamaz.

[36] Hicri sene 1240 Haziran'ında başlamış olduğu için bu asrın orta devrine mensup senelerde miladi tarihini bulmak için bir sene geri almak zarureti vardır. Ben her defa bu zarureti göstermeğe lüzum gördüm.

[37] Villani, Kitap VI, c. 32. Muratory'de XIII, sütun. 175 bu muharebeyi tasvir etmektedir. Kezalik Le Nain de Tillemont'un (Gaulle tab'ı), *Vie de Saint Louis*, III 54 bakınız.

[38] Ebu'l-Fida; Howort, III, 47.

[39] Bu, son zamanın en muktedir iki aliminin fikridir. Heyd, I, 534; Sarre, sh.41.

[40] Bu ifadenin doğruluğunu tayin için meskukata ait hiçbir kayd bulamıyor. Lane Poole, *Mohammedan Coins in the Bodleian Library*, 41 deki Budleian kolleksiyonunda 641 hicriden sonra tek bir sikke gösteriyor ve 663 hicri tarihini tayin ederek yanına bir istifham işareti ilave ediyor.

[41] Paris Milli kütüphanesi, Arapça yazmalar, 583, varak 144 r°, v°.

[42] Galib Edhem'in *Monnaies Turcomanes*'ı da bu devir esnasında Selçuk tabi hanedanının zeval bulduğuna beliğ bir surette şehadet etmektedir.

Burada Osmanlı ve Avrupalı müverrihler tarafından Ertuğrul ve Osman'ın Selçuk İmparatorluğu güneşinin gölgesinde ısınmakta olarak gösterildikleri 1246 ila 1300 devresi esnasında Konya sultanlarının sergüzeştleri hakkında toplamış olduğum vakıaların ancak pek azını arz edebilirim.

Keyhüsrev'in vefatından sonra İmparatorluk üç oğlu arasında inkısama uğramış ve bunlar göründüğüne nazaran, Moğollar'a tabi beyler sıfatıyla müştereken hüküm sürmüşlerdi. Çünkü 1249'da isimleri sikkelerde müştereken görüldüğü söyleniyor.[43]

Fetihten sonraki on sene zarfında Moğollar garbi Asya'yı istila ettiler. Sultan Rükneddin'in, Moğol generali Baysu ile birlikte Bitinya'daki[44] kışlağa gittiğini ve Baysu'nun 1257 de bütün Selçuk arazisini yağma etmek için Hulagu Han'dan emir almış olduğunu okuyoruz. 1264 de Ebu'l Fida Rum diyarından bahs ederken, burasını, Hülagu hükmü altındaki eyaletlerden biri olmak ve baş şehri Konya bulunmak üzere gösteriyor.[45]

Mısır Sultanı Baybars 1276 da Konya'yı kısa bir müddet için işgale muvaffak olmuştu.[46]

1278'de de Abaka Han küçük Ermenistan kralı "Haython"u Rum'a sultan yapmak üzere müzakerata girişmişti. 1282'de Baybars Ahmed Han'a yazdığı bir mektupta diyor ki: "Şu anda Kongortay (bir Moğol generali) size tabi olan ve size vergi veren Rum diyarındadır,[47] 1283'de Konya'da sadece zahiri bir hüküm süren Gıyaseddin, Ahmet Han tarafından hal'edilerek Erzincan'a nefy edilmiş ve yerine Mes'ud geçirilmişti. O sırada Anadolu'nun her tarafında anarşi vardı.[48]

Asıl Konya'daki Selçuk sultanlarının kitabelerini tedkik etmiş olan mümtaz Fransız müsteşriki M.Huart, Gıyaseddin'den sonra gelen iki sultanın Moğollar elinde bir oyuncaktan daha fazla bir şey olduklarına delalet edecek bir şey bulamamıştır.[49]

Burada Marco Polo'nun şehadeti bizim için pek kıymetlidir. 1271'de buradan geçerken diyor ki: "Konya, Sivas, Kayseri ve Türkmenistan'ın

---

[43] Bugün böyle bir sikke mevcut olduğundan haberim yoktur. Bunu Ebu'l-Ferec, *Chron. Syr*, 527-528'e istinaden yazıyorum.

[44] Ebu'l-Ferec, aynı yer, 542-543: Howort, III, 69.

[45] Ebu'l-Fidâ, V. 15-16, H. 662 tarihinde. Villani (Muratori; XIII); VII; C. 40, sütun 261-262. Abaka Han'ın "Turchia" dan(!) Arabları nasıl kovduğunu ve Tatarları Türkiye'ye bırakan "Ermenistan kralı" tarif ediyor.

[46] Huart, *Souvenirs de Voyage*, 164 muharebeden bahs ediyor. Fakat Konya'nın işgalini zikr etmiyor.

[47] Ebu'l Ferec, *Chroni. Arab*, 365-367; *d'Ohsson Histoire de, Mongols*, II, 570-580; Howorth. III, 295.

[48] Howort, III, 315.

[49] Konia, *Ville des Derviches tonrneurs*, 177.

"Turquemanie" sair şehirleri Tatarlar'a tabi olup onlar burada hükümlerini icra ediyorlardı.[50]"

O Türkmenler'in mahalli hükümdarlara tabi olup hiçbir merkezi hükümete merbut olmadıkları intibaını hasıl etmiştir.

Selçuklular'ın son günleri çok müphem ve karanlıktır. Mes'ud 1296'ya kadar hükümet sürmüş, ondan sonra Ahmet Han tarafından hal edilmiştir. İki sene yerine hiçbir hükümdar geçmemiştir. Feramerz'in hükümet etmiş olup olmadığı şüpheli bir keyfiyettir.[51]

Son sultanın Keykubat olduğu ve bunun dört veya on sene hükümet ettiği umumiyetle kabul edilmektedir.[52]

Mamafih, 1290 veya 1300 de Konya'da fiilen padişah sıfatıyla hüküm süren hiçbir sultan yoktu. Ne Mesud ne de Keykubad, Osman'a tımar hukuku veya istiklal beratı veremezlerdi. 1300'de inkıraz bulmuş bir Selçuk İmparatorluğu yoktu. Bu imparatorluğun, daha Osman doğmazdan evvel, isminden maada her şeyi zeval bulmuştu.

Moğol fatihleri siyasi idare tarzlarını hiçbir zaman Garbi Anadolu'ya teşmil etmemişlerdir. Fakat 1246'dan 1278'e kadar, müslüman ve hristiyan, Anadolular mütemadiyen Moğol taifelerinin tedhiş korkusu altında idiler. 1276'da Moğollar Rum'daki uzak Türk kabilelerine dikkat edemiyecek kadar, Mısır Memlukleri'yle ve büyük imparatorlukları'nın şarki kısmında zuhur eden tefrikalarla meşgul idiler. XIII. asrın son rub'u içinde Konya Selçukluları'nın statükosunda ve kabilelerin taliini değiştirecek bir tebeddül vuku bulmamıştı. Biz bunların müstakil beylikler haline gelişlerini Selçuk Sultanları'nın zevali değil, Moğol kudret ve hareketinin başka semtlere doğurulmuş olması ile izah edebiliriz.

---

[50] "İls sont souspost au Tatar de Lævant, gui y met sa seigneurie", Pauthier tab'ı, 37. Bu memleketin XIII. asırdaki teşkilatı için bkz. *Chronique d'Ernoul et de Bernad le Tresorier* (Mas-Latrie tab'ı, Paris, 1871), sh. 377, 381.

[51] Hacı Halife bu şüpheyi Mes'ud ve Keykubat aynı adam olmak üzere karıştırmak suretiyle, kemal-i safvetle hal ediyor. *Cihannüma.* Varak 1752 mükerrer.

[52] Bu nokta hakkında bir türlü katiyet istihsal edilemiyor. Rasmussen, *Annales İslamici*, sh. 34-38, son Selçuk sultanlarının takvîmi bir cedvelini yapmak isteyen XIX. asır ibtidalarına mensup bir alimin maruz olduğu karışıklığı aks ettirmektedir. Yeni zamana ait en yeni cedveller Anadolu'daki asar-ı atika taharriyatı dolayısıyla Selçuk meselesi ile alakadar olan alimlerden Huart ile Sârre'nin eserlerinde mevcuttur. Selçuklular hakkında en yeni malumat da Houtsma'nın *Encyclopaedia Biritanica*'daki makalesindedir. Profesör Houtsma'nın Leyden Selçuk metinleri külliyatının 4. cildinin mukaddimesinde vad etmiş olduğunu İbn Bibi'nin Fransızca tercümesini henüz neşr etmemiş olmasına teessüf olunur. Üç sene evvel Konya'yı herhangi bir Avrupalı âlimden daha iyi bilen Sir William Ramsay Selçuk devresine ait taharriyat yapacak bir mütetebbi için orada zengin bir malzeme mevcut olduğunu hiş ettiğini söylemişti. Konya Selçukluları tarihi henüz yazılmamıştır. Yazılması lazım gelir.

Eski garp müverrihleri arasında "Selçuk varisleri"nin adedi hakkında büyük bir fikir ihtilafı vardır. Bu adedin bir[53], üç[54], dört[55], beş[56], yedi[57] olarak gösterildiğini gördüm. Pachymeres, Bonn tab'ına itimat etmemiz caiz ise,[58] an'anevi on adedini zikreden en eski müelliftir.[59]

Selçuk İmparatorluğu Moğollar önünde sukut ettiği zaman Anadolu'da hiçbir varisi yoktu. XIII. asrın son nısfıyla XIV. asrın ilk rub'u zarfında (1250-1325) sayısız miktarda köy reisleri devlet tesisine çalışmışlardır. Bunların adedi ondan kat kat fazla idi. Orhan'ın saltanatının ibtidasında mevcut olan devletlerin cedveli ikinci bir lahikada münderictir.[60]

Osman'ın Türk komşularına hücum etmiş olduğuna dair hiçbir kayd yoktur. En mevsuk Osmanlı tarihlerinin bu hususiaki şehadetleri katidir. Orhan, babasının ülkesini katiyen şark tarafından değil, belki cenub tarafından biraz genişletmişti.

Murad'ın Anadolu'daki icraatı hayat çığırındaki en muvaffakiyetsiz kısmı idi ve hiçbir zaman daimi neticeler tevlit etmedi. XIV. asrın sonuna ait muasır menbalardan en iyisi telakki edebileceğimiz "Şerafuddin" sarahaten söylüyor ki: "Bayezid, Rum diyarının büyük bir kısmını, yani Aydın, Menteşe, Germiyan ve Karaman illerini memleketinin havzasına idhale muvaffak oldu, ki bu işi eslafı hitama erdirememişlerdi."[61]

Hal ve keyfiyet böyle olunca, Osman'ın Selçuk varisleri arasında bu şerefi iddia eden sair rakiplerine galabe eden kudretli bir şahsiyet olduğu fikrinin asırlarca müddet kadar uzun bir ömre malik olması gariptir. Eski müverrihlerden bir çoğu, Osman'ı bütün Anadolu"ya hakim göstermişlerdir.[62]

Hatta Sivas'ı aldığı bile umumiyetle kayd edilmektedir.[63] Müelliflerden biri payitahtı burası olarak göstermiştir.[64] Bir başkası ona Konya'yı zabt

---

[53] Boecler'e nazaran Osman yegane varisti. Keza Donado de Lezze, 4.

[54] Osman, Karaman ve Asam. Karaman Suriye'ye Asam Acemistan'a çekildi. Âl-i Osman bu ikisinin haleflerini mütemadiyen zecr ve tenkil eylemiştir. Geuffroi, 267. Keza Cuspianus, Il Haeniger.

[55] Spandugino, Lonicerus ve Eqnatios.

[56] Mignot, 33.

[57] *Tractatus de moribus;* Vanell, I, 351-352; Sagraedo, Cervarius; Cuspianus, 46.

[58] Müverrihler Bonn tab'ını ihtiyatla istimal etmelidirler. Bizans metinlerinin Latince tercümesinde bir çok yanlış şerhler vardır 278. sayfadaki notlara bakınız.

[59] Pachymeres, II, 589.

[60] Bu muhakemenin bir istitalesi (devamı) olan Lahika B'ye bakınız.

[61] *Vie de Timour,* III, 255.

[62] "Osman bütün Anadolu'ya mutassarrıf olup buraya Osman ili (Osmania) namını vermişti. Sonradan Anadolu Beyi namını aldı." Formanti, 4; "Osman bila müşkilat Anadolu'ya hakim oldu." Spandugino; "Osman Kapadokya, Galatya ve Bitinya'yı zabt etti." Cuspianus, 10; "Suriye ve Anadolunun hakimi olan." Donado De Lezze, 5.

[63] Formanti, Geuffroy; Donado; Cuspianus; Coviyo Paulo; Richer; Guazzo, 257 v.

[64] Haham Joseph; II, 505.

etmiş olmak imtiyazını bahş ediyor.[65] Kudüs'ten dönen hacılar tarafından[66] VI. Charles'a ve bir asır sonra da I. Frances'e bir nevi yalan yanlış haberler verilmişti.[67] Bu surette Osmanlılar'ın azim bir nüfusa malik[68] Asyalı bir millet olup Anadolu'yu feth ederek Bizans İmparatorluğu'nu[69] devirdikleri hakkındaki eski fikir zamanımıza kadar devam edip gelmiştir. Osmanlılar için de yeni zamanların en aklı başında bir müverrihi olup Osmanlı ordusunun tarihi hakkında en mebzul malumat ve sağlam hükümler veren bir zat bile, bu yanlış telakkiye taraftar olmuştur. Eserinde diyor ki: "Osmanlı İmparatorluğu sairlerinden evvel Arap ve Acem devletleriyle harp etmek mecburiyetinde bulundu" Onun için İstanbul Askeri Müzesi'nde Bizans ve Avrupa modelleri üzerine yapılmış eski Osmanlı silahlarını görünce şaşırıp kalmış olması tabiidir. O bunu bu silahların Osmanlılar tarafından istimal eylemeyip iğtinam edilmiş olduklarını, çünkü Osmanlılar'ın herhalde Acem ve Arab modellerini istimal etmiş olacaklarını söyleyerek izah etmektedir.[70]

Fakat Miralay Cevad Bey bu hususta Osmanlı mimarisi hakkında en salahiyettar iki Fransız müellifinden daha ziyade hata etmiş değildir. Saladin Osmanlı tarihi zübdesinde kârilerine şu malumatı vermektedir: "Moğollar tarafından mağlub edilen III. Alaeddin hakimiyeti Osman'a bırakmıştır... Osmanlılar Anadolu'ya girdikleri zaman... Osmanlı İmparatorluğu'nun garbına doğru tevessü ettikleri nisbette Bizans mimarisi tesirinin arttığını göreceğiz... Azar azar Türkler İstanbul'a yaklaşınca bu Bizans tesir ve nüfuzu Osmanlı sanatının inkişafında gittikçe artan büyük bir ehemmiyeti haiz olmuştur."[71]

Osmanlılar'ın menşei hakkındaki bu yanlış telakki onu şu sözleri söylemeye sevk etmiştir. "Buna binaen evvela Konya Selçuki abidelerini tedkik etmemiz elzemdir ki, bunlar, bittabi ilk Osmanlı abidelerine numune hizmetini görmüşlerdir."[72]

---

[65] Migne, 33.

[66] *Chpronique de Saint-Denis* (Soc, Hist. de France tab'ı), I, 319, 709.

[67] Evvelce Birinci Mebhas'de zikr ettiğim Richer.

[68]) "Cette nation nombreuse, Pleine de confiance dans ses forces. et brulant du desir de soumettre asa domination toute la chretiente, avait quitte les confins de Perse" *Chronique de Saint-Denis.* I.709.

[69] "Quod cum ante complures annos florens illud Orienti, İmperium everterit et in Occidentis non exigua spacia invaserit, atgue oppreserit quod religum nobis factum est, omui vi suo intolerabile jugum ditioneque redigere studet" *Domini de la Vue, Disputatio de bello turcico,* Camerarius ile birlikte ciltlenmiştir, sh. 94. Paris Milli Kütüphanesi, Matbualar, numara J, 860.

[70] Miralay Cevad bey, 192-193.

[71] H. Saladin, *Manuel de l'architecture musulmane,* 437-440.

[72] Aynı yerde 437. sh. 479 da, 130 da Osmanlıların Selçuk istihkâmlarını tahkim için mimar kullandıkları yolunda garib bir ifadede bulunuyor. Şimdiye kadarki Osmanlı inşaatını ait okuduklarımda ve müşahedelerimde böyle bir ifadeyi teyid edecek bir şey bulamadım.

Bu mukaddimattan sonra "Saladin" doğru olarak hükmünü veriyor. Fakat istinad ettiği tarihi vakıalar yanlıştır. Bunlar yanlış olmasa bile, neticesinde yanlış olduğu ispat edilebilir. Sözlerinin mecruhiyetine ait delil, en esasi iki Osmanlı binasında mevcuttur: Bunlar İznik Medresesi ile İmarethanesi'dir ki Sadeddin bunun inşası tarihini 1331 de göstermektedir.[73]

Bunların her ikisi de örneklik bir surette Bizans üslubudur. Bursa'da Selçuk tipinde bir bina vardır ki I. Mehmed zamanından evvel inşa edilmiş olduğu sabit olmuştur. (1413-1421)[74]

Bursa'nın kıymetli kadim binalarının eski şekillerini yeniden tesis etmiş olmak itibarıyla bütün cihanın minnet ve şükranını kazanmış olan Parville'e XV. asırda Osmanlı mimarisi hakkındaki eserine şu sözlerle başlıyor: "XIII. asır sonlarına doğru Selçuk İmparatorluğu zeval buldu. Harabeleri üzerinde Osman'ınki yükseldi." Bu suretle yalnız Hammer'i takip etmiyor, onun sözlerini aynen kullanıyor![75]

Tarihi nokta-i nazardan ben Bizans nüfuzunun Osmanlı mimarisinin inkişafında daha bidayetten itibaren amil olduğu iddiasında musırrım; bu hususiaki fikrim, bu mevzu hakkında salahiyetdar iki Alman mimarın mütehassisane nazarlarıyla teekküd etmektedir.[76]

Selçuk, Arab ve Acem tesirleri çok daha muahhar bir devrede girmiştir.

An'ane ve kavaninde Âl-i Osman ile Konya büyük çelebileri arasında çok sıkı bir râbıta vardır. Bu keyfiyet, Osmanlı hükümdarlarının hakimiyetlerini Rum Selçuk sultanlarından aldıkları faraziyesini tekid edecek bir nokta gibi gösterilmiştir. Ben an'anenin kuvvetini inkar etmiyorum. Buna ait daha eski kayıtlar mevcut olmadığına nazaran bu irtibat ve münasebetin mebdeleri söz götürür bir mesele olarak kalacaktır. Fakat harici menbaların şehadeti, bana bu rabıtanın I. Mehmed veya I. Murad zamanından evvel mevcudiyeti hakkındaki şüphelerime hak verdirtmektedir.

Bu Lahika'da irad edilecek daha iki delil var ki, biri Osman'ın müstakil bir hükümdar sıfatıyla ünvanı, diğeri Türk kabileleri arasında intihabi bir memnuniyet olan reislik meselesidir. Fakat bunlardan ikisi de asıl kitapta ve Orhan'a ait mebhasın not kısımlarında tedkik ve münakaşa edilmiştir.

---

[73] I, 50, Sa'deddin diyor ki: "*Medrese* Yenişehir kapısından girince sağdadır. İmaret ise Yeşil Cami yanındadır, ki burası mevcut en eski Osmanlı camii" olup 1378 tarihlidir. Yeşil Camiin imamı imaretin Osman'ın haremi Malhatun tarafından inşa edilmiş olduğunu söylemiştir. Halbuki, Sadeddin'e nazaran, Malhatun Osman'dan evvel vefat etmişti!

[74] Parvillée, sh. 6, diyor ki; Bursa'da umum halkça I. Murad'a izafe olunan Ulu Cami I. Mehmed'in saltanatı zamanına kadar ikmal edilmemişti.

[75] Parvilléc'nin mukaddimesine bakınız, keza Hammer, I, 83.

[76] W.Lübcke, Geschichte der Architektur (Altıncı tabı), I, 425; Franz Pasha, *Die Bankunst des İslam*, Handbücher der Architektur (külliyatının, 2. kısmının 3. cildi) 52; 67.

LAHİKA B

XIV. Asırda Anadolu'daki Emaretler

Osmanlı İmparatorluğu'nun **Osman zamanında (yani 1300 de) mevcut olduğu gibi** Bizans İmparatorluğu'nun enkazı üzerine (ve bu kelimenin esas manasıyla) kurulmuş olduğu ve kudret ve nüfuzunun Anadolu'da değil, Balkanlar'da kazanmış olduğu yolunda bu kitabta serd ettiğimiz iddiayı teyid için, –bir lahikanın çerçevesi dahilinde mümkün olabileceği nispette– XIV. asır zarfında Anadolu'daki sair beğliklerin saha ve kudretleri hakkında bir temhid yapmak zaruretindeyiz. Böyle bir icmal, yalnız müddeamızı ispat etmiş olmak için değil, belki kârii Osmanlı Devleti'nin inkişafını daha anlayışlı bir sûrette takibe muktedir kılacağı için fâidelidir: Çünkü coğrafî isimleri maruf olmayan bir tarihin yazılmasında da okunmasında da zaruri bir takım müşkilât vardır. Eseri yazan bunu manasız veya alâkasız bir hâle getirmek şıkları karşısındadır: Manasızdır, eğer bahs ettiği yerler ve milletlerin kim oldukları hakkında karilerini tenvîr etmezse alakasızdır. Eğer hikayesini fenni ve ansiklopedik bir takım izahat ile keserse.

Bu lâhikaya bir de harita telfik ettik. Emaretler listesindeki her ismin yanında muterize işaretleri arasında bir takım rakamlar vardır ki bunlar haritayı gösterirler. Hemen daima coğrafî hududlar müphem olduğu için her emaretin yalnız umumî vaziyeti gösterilebilir. Muayyen hudud hatları çizmek pek farazi bir şey olur. Çünkü XIV. asır zarfında bu mustakil beylikler muhtelif zamanlarda birbirleri üzerine tetabuk etmişlerdir. Bazen de hudutları tek birer köy veya kasabaya münhasır kalmıştır.

Bu lâhikayı hazırlamak hususunda zamanımızın bir çok âlimlerinden istifade ettim.[1]

Bunların eserleri çok ilhambahştır. Fakat zannediyorum ki Osman, Orhan, Murad ve Bayezid'in Asya'daki memâlikini Osmanlı

[1] *Bib de Ecoles des Chartes*; *Tresor de Chronologie*, Anadolu ile Kıbrıs arasındaki ticari münasebetlere ait mukaveleler; Lane Poole'un *Jour Royal Asiatic*. Soc, 1822, yeni seri, XIV, 773-780 de "Anadoluda Selçukilerin halefleri" ünvanlı makalesi (Lane Poole İbn Batuta ile *Şehabeddin'in* kıymetli ihbaratından haberdar değildir, tamamiyle Sadeddin'in gayrı-i mevsuk takvimi eserinin Gibb tarafından yapılan tercümesine istinad ediyor. Sadeddin'in destres olduğu menâbide Lane Poole'unkilerden iyi değildir!) Clément Huart, *'Epigraphie arabe d'Asie Mineure Revue Semitique*, 1894-1895.

İmparatorluğu'nun Anadolu'daki tedrici büyümesini tasvir maksadıyla mukayese ilk defa yapılıyor ve bu maksatla o zamana ait menabi ilk defa nazara alınıyor.

XI.den XIII. asra kadar Anadolu'nun siyasi teşkilatını, hristiyan hacıların hikayelerinden ve salibiyyunun müşahedelerinden, umumî bir şekilde, zihnen tersîm imkânına malik bulunuyoruz. XV. asrın ibtidasından bugüne kadar ki Anadolu tarihi için ise Avrupa seyyahlarının eserinde, öyle zengin malzeme var ki, bunlar verdikleri coğrafî malumat ve halkın hayatı hakkındaki müşahadeleri dolayısıyla değil, belki aynı zamanda o kadar çok defa dakikiyyet ve ihtimalden uzak bulunan şark müverrihlerinin beyanatını teyid ve cerh edecek mahiyetteki şehadetleri dolayısıyla kıymetlidirler. Halbuki XIV. asır için mevsuk Avrupa menâbii mevcud değildir.

Bu noksan, zekâları ve müşahede kuvvetleri alel'âdeden daha yüksek iki müslümanın seyahat haberleri sayesinde doldurulmuştur.

İbn Batuta Seyahatnâmesi'nin uzun zamandan beri kayıp yazma nüshasının, Cezayir'in Fransız işgâli zamanındaki keşfiyât arasında bulunması o kadar mühim oldu ki, ilmin terakkiyatı tarihinde anılacak bir hâdise mahiyetini aldı. Bunun 1843 tarihinde Fransızca'ya tercümesi ilk defa olarak XIV. asrın ilk nısfı esnasındaki bütün müslüman dünyasının siyasî ve ictimaî hayatı hakkında yüksek kıymette bir muasır menbaı herkes için kabil-i vusul bir hale getirdi. Çünkü, İbn Batuta, vatanı olan Fas'dan tâ Çin hududlarına kadar seyahat etmiş, ziyaret ettiği memleketlerin herbirinde bir müddet ikamet etmiş, ve eserini müslüman ulemasından bir zat sıfatıyla herşeye samimi bir surette alakadar ve âşina bir gözle yazmıştır. İbn Batuta Anadolu'yu 1330 ve 1340'da ziyaret etmiştir.[2]

Şehabeddin Şamlı[3] bir Arap müellifi olup 1349 da vefat etmiştir. *"Mesaliku'l Ebsâr fi Tecribeti'l Emsâr"* ünvanlı yirmi ciltlik bir eser yazmıştır.[4]

---

[2] Muralt, *Chronographie Byzantine*'nin kitabiyat kısmında, İbn Batuta'yı 1320 de göstermektedir. Bunun yanlış olduğundan şüphe edilemez, çünkü İbn Batuta Osmanlı ilini ziyaret ettiği zaman Orhan hükümdarı ve İznik zabt edilmişti. 1340'ı son hudud olmak üzere kabul ediyorum, çünkü İbn Batuta 1340'dan evvel daha müstakil iken Orhan tarafından zabt edilmiş bazı mevkilerden bahs etmektedir.

[3] Quatremere, *Notices et Extraits*, XIII, 152-153 de Şehabeddin'in Şam, Maraş veya Faslı olup olmadığı hakkında kati bir netice elde edilemiyor. Fakat ben Hacı Halife'nin *Keşfu'z-Zunûn*, Paris yazmaları, varak 1832 de, 10874 numarada bunu "Şamlı bir musannif" olmak üzere gösterdiğini gördüm.

Kendisi İbn Batuta ile muasır idi. Şehabeddin, İbn Batuta'nın yaptığı gibi, garbî Anadolu'nun bir çok beyliklerini bizzat gezip görmek fırsatına nâil olamamıştır. Fakat bu memleket hakkındaki rivayetlerini kendisine Seyrhisarlı Şeyh Haydar tarafından şifâhen verilen, gözle görülmüş şeylere müteallik haberlerle istinad ettirdiğini söylüyor.[5]

İbn Batuta ile Şihabeddin'in XIV. asrın ilk nısfında Anadolu'daki ahval hakkındaki mutabakatları o kadar umumidir ki bunların, büyük bir kısmını bu Lâhika'nın esasını teşkil eden ifadelerine hakiki bir istinadgâh kabul etmek mecburiyeti vardır.

Daha başka menâbi, Bizans müverrihleri, Katalonya-lılar vakayinâmesi müellifi, 1375 tarihli Katalon haritası,[6] Trabzon Vak'ayinâmecisi, Kıbrıslılar'la temas noktaları, Rodos şövalyeleri, İtalyan tacirleri, Osmanlılar, Moğollar ve Tatarlar'dır. Kezalik bu beyliklerin bir çoğu için halen mevçut sikkeler vardır. Cami, vakıf müesseseleri, hamam ve çeşme gibi umumî binalarda ise maatteessüf ne Türk emaretlerinin ne de Osmanlılar'ın tarihine yarayacak kitabeler mevcut değildir.[7]

Aşağı cedvelde gösterilen emaretlerden yirmi altısı Orhan'ın saltanat devrinde, 1330 ile 1350 arasında mevcud idiler. Bunlar ya İbn Batuta veya Şihabeddin tarafından ve ekseriya ikisi tarafından da, zamanlarında müstakil beylikler olmak üzere gösterilmektedirler. Sairleri Orhan'ın ahdinden ya daha evvel veya daha sonradırlar; ve içlerinde, evvelce daha evvelki emaretlere mensup olup da sonradan onlardan kopmuş olanlar vardır. Burada elif be sırasıyla gösterilen Türk emaretlerinden sonra Anadolu'daki gayr-i Türk emaretler de sıralanmıştır.

Adalya (Satalya'ya bakınız)
Adana(1)
Afyon Karahisar (Karahisar'a bkz.)
Aydın(2)
Akbara(3)
Akridor (Eğirdir)(4)
Aksaray (5)
Akşehir (6)
Alâiye (7)
Altoloogo (Ayasloğa bkz.)

[4] *Footpaths of the Eyes in the Kingdoms of Different Countries.* Paris Milli Kütüphanesi, Arapça yazmaları. 2325. Quatremere tercümesi için Kitabiyata bakınız.
[5] Aynı yerde, varak 123
[6] *Notices et Extraits,* XIV, kısım 2, sh. 77 yi karşılaştırınız.
[7] Kitabiyatta malzeme kısmının intikadına bakınız.

Ankara (8)
Ermenistan (Küçük Ermenistan'a bkz.)(44)
Erzincan: Erzincan'a bkz.
Antalya: Satalya'ya bkz.
Ayasloğ (9)
Balıkesri (10)
Birkeri (Birköy, Birgi): Aydın'a bkz.
Borlu (11)
Bursa (12)
Gezerea (13) (Kayseriye bkz.)
Kilikya: Küçük Ermenistana bkz. (44) ve (Adana (1) ya)
Davas: Tavas'a bkz.
Denizli (14)
Canik: Kavya'ya bkz.
Eğirdir: Akridor'a bkz.
Efezos: Ayasloğ'a bkz.
Erzincan (15)
Foke (16)
Germiyan: Kermiyan'a bkz.
Konya: Karaman İli'ne bkz.
Gölhisar: Gülhisar'a bkz.
Kütahya: Kermiyan'a bkz.
Lâdik (Laudikea): Denizli'ye bkz.
Larende: Karaman İli'ne bkz.
Limniya (28)
Lidya: Saruhan'a bkz.
Mağnisa: Saruhan'a bkz.
Mar'aş: (29)
Marmara: (30)
Menteşe: (31)
Milas (Foke'ye bkz.)
Miletos: Palaçya'ya bkz.
Mihaliç (32)
Nazillu (33)
İznik (34)
Palaçya (35)
Pamfilya: Teke'ye bkz.
Pergama: Karesi'ye bkz.

Saruhan (36)
Satalya (37)
Sinob (38)
Sis: Adana'ya bkz.
Sivas (39)
Solkâdir: Mar'aş'a bkz.
Tavas (40)
Teke (41)
Gülhisar (17)
Güzelhisar: Aydın'a bkz.
Halik (Halikarnasos): Foke'ye bkz.
Hamîd (18)
Yahşi (19)
İyonya: Aydın'a bkz.
Kayseriye Kezara'ya bkz.
Kandelor: Alâiye'ye bkz.
Kavbe (20)
Karaman ili (21)
Karasar (22)
Karasi (23)
Kastamonu (24)
Gerede (25)
Germasti (26)
Teologos: Ayasloğ'a bkz.
Tokad (42)
Tralles: Aydın'a bkz.
Ulubad (Lupadiyon) (43)
Küçük Ermenistan (44)
Trabzon (45)
Foça (46)
İzmir (47)
Bizans ili (48)
Kıbrıs ili (49)
Moğol ve Tatar ili (50)
Rodos ili (51)
Mısır (52)
Katalonya memaliki (53)

XIV. asırdaki bu Türk beylikleri, iki müstakil hristiyan hükümeti ve haricdeki hristiyan ve müslüman devletlerin Anadolu'daki tesirleri hakkında toplanabilecek malzeme ayrı bir kitap teşkil eder. Ben lâhikada sadece bunların herbirinin nisbî kudret ve hayatiyetleri hakkında kâfi malumat vermek arzu ediyorum. Hatırda tutmak lazımdır ki maksadım bu emaretlerin veya umum Anadolu'nun tarihini yazmak değil, belki XIV. asırdaki *Yeni İmparatorluğun payitahtı Edirne'de tesis edildiği zaman ve ondan daha otuz sene sonralarına kadar Anadolu'nun fiilen Osmanlı mülküne ne kadar zayıf bir surette ithal edilmiş bulunduğunu ispat etmektir.*

ADANA (1)

Marko Polo'nun Toros Dağları'nda Küçük Ermenistan'ın şimal hududlarında, Karaman İli'nin cenub-i şarkisinde aralarından geçtiği Türkmen kabileleri ona müstakil bir mevcudiyete malik gibi görünmüşlerdir. I. Murad devrine kadar bunların müstakil bir devletleri yoktu, belki 1373 ile 1375 aralarında Ramazanoğulları riyasetine geçmişlerdir. Memlukler'de (1375) de Ermeni Krallığı'nı mahv ettikleri zaman, Beni Ramazan Hanedanı Adana'da, Saros üzerinde, münbit Klikya Ovası'nda yerleşmişlerdir.[8]

Beni Ramazan emirleri kendilerini Karamanlılar veya Mısırlılar tarafından mass edilmekten muhafazaya muvaffak olabilmişlerdir. Karamanlılar'ın Osmanlılar tarafından tamamen hakimiyet altına alınmaları üzerine 1510 tarihlerinde Sultan Selim'e tebeiyyet arz etmişlerdi. Fakat şu şart ile ki Emîr Pîrî Paşa Adana ve Sis valisi sıfatıyla ve kayd-ı hayat şartıyla vali kalacaktı. Beni Ramazanın ünvanında Sis çok kere Adana ismine terfîk ediliyordu.

[8] Adana ve Maraş'ın ne münasebetle bu zübdeye idhal edildiği hakkında bir sual varit olacak olursa şurasını hatırlatmamız icap eder ki, bunlar, tedkik ettiğimiz Selçuk imparatorluğu ülkesinin son kısmı olmak itibarıyla meşru bir sûrette Anadolu sahasına idhal edilecek mıntıkalardır. Roma İmparatorluğu'nun V. asırdaki taksimatında Klikya Anadolu'nun sair yerleriyle beraber *Diocesis Asiana* değil *Dioceis oriens* kısmı dahilinde zikr olunuyordu. Kilikya'ya Suriye'nin bir kısmı gibi bakılması Mehmed Ali zamanına kadar devam etmiştir. İbn Haldun, *Notices et Extraits*, XIX, 1. kısım, sh. 143, Adana'dan "Suriye'nin müntehası" olmak üzere bahs eder. Halbuki Klikya "Abdulaliyy Bekrî"nin Afrika tasvirinde, (Paris, Milli Kütüphane, Arapça yazmalar, numara 2218, sh. 103 de) Suriye dahilinde gösterilmiştir. Gerek Latin ve gerek Ortodoks kiliseleri Klikya'yı kilise teşkilâtı itibariyle Antakya'ya rabt ederler. Bakınız, *Le Quiens Oriens christianus*, II sütun 869; III, sütun 1181. Fakat son zamanlarda bu mıntıka Anadolu'nun bir kısmı gibi telakki edilmeye başlanmıştır.

AYDIN (2)

Aydın, eğer hududlarını bugün aynı ismi taşıyan ve Latinler'inkiler ile bir olarak alacak olursak, İyonya'nın büyük bir kısmı ile Lidya'nın bir cüzünü ihtiva etmektedir. En büyük vüs'ati zamanında hududları içerisine "İzmir", "Ayasloğ" ve "Tralles"i alıyordu. İzmir 1344'de Saliplıler tarafından zabt edilmişti. "Güzelhisar" ve bazen "Birköy" veya "Birgi" denilen Tralles ise Orhan zamanında Aydın'ın makarrı idi. Bilâhere Ayasloğ, daha sonra "Tire" başşehir olmuştu.

Bu emaret, Osman'ın muasırlarından olan "Aydın" tarafından kurulmuş ve yerine 1330 da oğlu Mehmed geçmişti. Batuta Mehmed'i, hassaten denizde kuvvetli olan kudretli bir bey olarak görüyordu. Bunun büyük oğlu olup 1341 de yerine geçen Ömer, 1348'de İzmir'i istirdad için ettiği teşebbüsünde muvaffak olamayarak telef olmuştu. Cantacuzenos ile münasebetleri birinci mebhaste zikir edilmişti. Sülale'nin dördüncü uzvu olan İshak 1348'de emarete geçmiş ve 1390'da Bayezid tarafından hal'olunmak suretiyle beyliği hitama ermişti. İznik'te menfî II. İshak ile II. Ömer, 1403'de tekrar makamlarına geçirilmiştir. Bundan pek az sonra Aydın Sülalesi münkarız olmuştur. İzmir'de vali olan Cüneyd Bey isminde bir gasıb 1425'de katl olununcaya kadar mevki-i iktidarı elinde tutmağa muvaffak olmuştur. Ancak o zamandan sonradır ki Aydın kati olarak Osmanlılar'ın eline geçmiştir.

Sülalenin müessisi olan Aydın'ın vefatından sonra, beylik arazisinin, İzmir'in ziyaından başka, kırpılmalara maruz kaldığı zan olunabilir. Bu sülaleye mensup oğullardan Süleyman, Orhan'ın bir kızını tezvic etmiş, diğeri olan Hızır ise Ayasloğ'da müstakilen hüküm sürmüş nihayet burası da yirmi sene sonra bir müddet Rodoslular'ın eline geçmiştir. Ömer zamanında Aydın Türkleri Akdeniz'de (Ege) pek faaliyette idiler ve 1333 ile 1334 senelerinde Trakya ve Makedonya'ya mühim tecavüzlerde bulunmuşlardı. Bunlar Rumlar'la Osmanlılar'a karşı Cenevizliler ve Foçalılar'la teşrik-i mesâi ediyorlar ve o zamanlar Saruhan ve Menteşe beyleriyle müttefik bulunuyorlardı. Bizans müverrihleri ondan dolayı bunları ekseriya birbirleriyle karıştırmaktadırlar. Garb müverrihleri ise XIV. asırda bu emaretlerin yaptığı bahrî gazâları dâima Osmanlılar lehine atıf ve tefsir etmişlerdir.[9]

[9] Şihabeddin, 339-369; İbn Batuta, II, 295-310; Contacuzenos, II, 28, sh. 470-473; 25, sh. 455, III, 192; Greg. G. XVI, 60, sh. 834; Ducas 7, 29-30; 18, sh. 79; Schlumberger *Numismatique de l'Orient Latin* 481-485: Venedik'in İzmir'e karşı olan chl-i salibe iştiraki hakkında Romanin, III, 147; Beylerin tam listesi için, Karabeck, *Numismatische Zeitschrift*, Viyana 1877, IX, 207.

AKBARA (3)

1345'den biraz evvel Bergama emiri Karasi'nin oğlu DemirHan isminde biri Akbara'da hükümet sürmüştür ki burasının mevkii, Şehabeddin tarafından "Bursa ve Sinob'un cenubunda ve Keşişdağı'nın şimalinde" olmak üzere gösterilmektedir. Bu emaret anlaşılan Orhan'ın 1339-1340 seferi zamanında mahv edilmiştir.[10]

Misiya ile Firigya hududları üzerinde bir yer olup arazisinin dağlık bulunmasına mebni Germiyan İli'nin tecüvüzlerine karşı mukavemet edebilmişti.

AKRİDOR (4)

Bu şehir (bugün Eğirdir denilen) aynı isimdeki gölün Cenub ucunda ve Hamid İli emaretinin hududları dahilinde bulunuyordu. Fakat Nazilli gibi, çok defa tamamen müstakil bir mevcudiyete de malikti. Şehabeddin ve İbn Batuta ve sair muharirler buranın emirlerini Hamid İli'nden.müstakil olmak üzere zikr etmekte ve bu hükümdarları Teke ve Hamid sülalesinden olmak üzere göstermektedirler.[11]

Osmanlılar Eğirdir Gölü'nün şimal ucuna 1379'da vasıl olmuş ve 1400 tarihlerine doğru Akridor'u ilhak eylemişlerdir.

AKSARAY (5)

Burası kadim Arkelais (Archelais) olup (Caesarea) yolunda Konya'nın üç günlük şimal-i şarkisinde kâindir. İbn Batuta zamanında Anadolu'nun en güzel ve en sağlam inşa edilmiş şehirlerinden idi. Ve galiba İran'daki Moğol hükümdarına tabi, Artin isminde, -anlaşılan Ermeni- bir emir idaresinde idi. Bilâhare Aksaray Karaman İli'ne ilhak edilmiş ve Bayezid devrinde Osmanlılar buraya girinceye kadar bu ülkeye mensup bulunmuştu.

AKŞEHİR (6)

Kütahya ile Konya arasında vaki Akşehir nevbetle bazan Germiyan bazan Karaman İli'ne mensup idi. İhtimal ki o zaman bunlar Hamid İli'nin hakimiyetini tanıyorlardı. Vaziyeti onu bir hudud şehri yapıyordu.[12]

---

[10] Şchabeddin, 365.
[11] İbn Batuta, II, 267; Şchabeddin, 260 Akridor'u Hamid arasında gösteriyor.
[12] İbn Batuta, II, 285.

Bu suretle otuz sene müddet Osmanlılar'la Karamanlılar'ın değişen talilerine şikâr yapıyordu. 1377'de Murad, Hamid Bey'in mülkünün bir cüzünü satmağa mecbur ettiği zaman Akşehir'i Hamid İli'nde telakki ediyordu. Halbuki burası o zaman fiilen müstakil idi ve emirlerin şark, garb ve cenub ile olan rekabet iddialarından istifade ederek muvakkat ve istikrarî muhtariyetini muhafazaya çalışıyordu.[13]

ALÂİYE (7)

Bu şehre bazen kadim ismi olan Coracesium'dan muharref olmak üzere Kandelore derlerdi. Adalya Körfezi'nin şarkındaki müsait vaziyeti ona bir buçuk asır kadar bir müddet şarki Bahr-ı sefid (Akdeniz) ticari tarihinde mühim bir rol oynayacak kabiliyet veriyordu. İbn Batuta ve Şehabeddin zamanında hükümdarı Karaman Emiri'nin kardeşi Yusuf idi. XIV. asırda az çok Karamana ve bazen Teke'ye tabi idi. Birçok seneler Kıbrıs'a vergi veriyor ve işlerini Karaman ve Teke'den müstakillen idare ediyordu. 1444'de buranın hükümdarı Latif, Kıbrıs üzerine bir akın icra etmeği düşünmüştü.

Fakat Mısırlılar'ın Rodos önünde mağlubiyetleri üzerine bundan gözü korktu. 1460'de Latif Rodoslular vasıtasıyla Kıbrıs'la bir sulh muahedesi yapmıştır. Halefi olan Arslan Bey II. Mehmed'e karşı Kıbrıs'tan yardım görmüştür. Alaiye ancak 1472'de Osmanlı hükmü altına girmiştir.[14]

ANKARA (Angora) (8)

Ankara'nın XIV. asrın ilk nısfındaki tarihi karanlıktır. Konya Selçuk İmparatorluğu'nun parçalanması üzerine zuhur eden emaretlerinden hiç birine tabi değildi. Bütün Firigya'da, Söğüd'de Osman Bey gibi ufak köy reisleri vardı. Ankara kısa zaman için Germiyan'ı tanımış olabilir. Fakat sahipleri Karamanlılar'ın burasını ilhak için sarf ettikleri gayretlere karşı mukavemette bulunmuştur. Ankara Kalesi Murad'ın saltanatları ibtidasında zabt edilmişti. Ancak Bayezid zamanında, Germiyan ve Ka-

[13] Leonclavius, *Ann*, V, 40; Hacı Halife, *Cihannüma*, varak 1769; Sarre 21; Murad ve Bayezid'le Karamanlılar arasındaki mücadelelere bakınız. Yukarıda sh. 201-204 ve sh. 230-236.

[14] Bosio, II, 221-222, 237-238, Mas-Latrie, *Hist. de Chypre*, III, 175; 335. Karaman, Teke ve Satalya için *Bibl. de l'de Ecole des Chartes*, 2. seri, I, 326, 328, 498, 505; II, 138-141 e bkz.

raman'ın kudreti kırıldıktan sonradır ki bu şehir havalisi Osmanlılaşmıştır.[15]

AYASLOĞ (9)

Kelime hemen hemen Efezos'(Ephesus)un yerini işgal eden Ayos Teologos (Sen Jan) Rumca isminin Cenevizlilerce ismi olan Alko Loogo'(altoluogo)nun Osmanlıca muharref şeklidir. Bu şehir müellifleri epeyce zahmete sokmuştur. Burası Rumlar tarafından 1308'de orada hüküm süren ilk Türk emiri Sasan zamanında alınmıştır.[16]

Bilahare "Aydın"ın eline düşerek bu mamur emaretin başlıca ticari şehri olduğu anlaşılıyor.

Emir'in sikkeleri bir müddet burada darb edilmiş fakat sonradan, Güzelhisar (Tralles) Aydın'ın payitahtı olunca Ayasloğ Mehmed'in küçük kardeşlerinden biri ve Ömer'in amcası idaresinde hemen hemen müstakil olmuştu. 1365'de Rodos şövalyeleri besbelli İzmir'den Aydın hinterlandına ayak atmak teşebbüsünde bulunmuş olmalılar ki Ayasloğ'da da sikkeler darb ettirmişlerdir. Ondan sonraki tarihi Aydın ve Palaçya'ya (Palatchia) merbuttur. Timur İzmir'e karşı hareketine 1402 Kanun-ı evvelinde Ayasloğ'da ibtidar etmişti.[17]

BALIKESİR (10)

Şehir Bursa'nın cenub-i garbisinde ve Bergama yolu üzerindedir. Tabiatıyla Karasi Emareti'nin hududları meyanında dahil bulunması icab ederdi. Fakat İbn Batuta burasını ziyaret ettiği zaman burada Demir Han isminde müstakil bir hükümdar vardı.

Osmanlılar Balıkesri emirini hal ederek burasını ilhak etmişlerdir. Bu ilhakın tam tarihini tayin mümkün olamıyor.[18]

---

[15] Cantemir'in istidlal ettiği gibi, Cant., IV, sutun 284, 1354 de Süleyman tarafından değil. Hacı Halife, *Cihannüma*, varak 1852, 1856.

[16] Pachymeres, VII, 13 sh. 589.

[17] Schlumberger, Ayasloğ veya Efesus'un hem payitaht hem de Rodos'un mülkü olmasını nasıl telif ediyor; Wood, *Discoveries at Epheosus*, sh. 12, 183 de şövalyelerin şehri 1365'de ellerinde bulundurduklarını ispat eden sikkelere bakınız. Palaçya'da Venedik'in 1403'de burada mustakillen hüküm süren bir bey ile muahedesi için bakınız. İbn Batuta Güzel hisar veya Birgivi'nin Aydın'ın payitahtı olduğunu sarahaten söylemektedir.

[18] İbn Batuta, II, 317. Evliya Efendi, II, 19. Orhan'ın fütuhatını sıralarken Balıkesri ile Karesi'yi ayırıyorlar.

BORLU (11)

Kastamonu'nun Cenub-ı garbisinde ve Ankara'nın şimalinde kâin olup, galiba "Bolu"nun aynıdır. Burada Kastamonu ve Sinop Padişahı Süleyman'ın oğlu Ali vardı ki 1330 ile 1340 arasında müstakillen hükümet etmişti.[19]

BURSA (12)

İbn Batuta ve Şihabeddin için Bursa emareti olan Orhan'ın ülkesinin muasırlarının gözleriyle görülen, bir tasvirini asl-ı kitapta zikr etmiştik. Murad'ın saltanatının nihayetine kadar Osmanlılar'ın memaliki Osman'ın vefatından sonra Osmanlılar'ın bir emaret tesis ettikleri "Bursa" namı altında ötekilerden fark edilecek kadar ufak bir şeydi.

KAYSERİYE (13)

Anadolu'nun şarkında, Ermenistan hududlarından kâin bu mühim belde XIV. asrın ilk nısfında Moğolların idaresi altında idi. Birkaç sene müddet de Karaman'ın üstün hakimiyetini tanımıştı. Lakin Murad'ın saltanatı ile tetabuk eden otuz sene zarfında Tokat ve Sivas gibi ayrıca emirlere malik oldu. Çünkü biliyoruz ki başına gelen talihsizlikler dolayısıyla Bayezid'in Timur'la tutuştuğu zaman Burhaneddin Kayseri Emiri'nin kadısıydı ve bunun vefatı üzerine memalikini "öteki emir" ile taksim etmiştir. Kayseri 1392 ve 1398 seneleri arasında Osmanlılar'ın hakimiyeti altına düşmüştür.[20]

DENİZLİ (14)

Bu emaret Kedos "Likos" (Lycus) üzerinde "Laudike" tarafında idi ve Araplar tarafından Lâdik, Türkler tarafından "Denizli" tesmiye edilirdi. "Kadmos" ve "Hiyeropolis" tepeleri de hududları dahilinde idi. Menderes Vadisi'nin yukarı ucunda garb ve şimalden Aydın'a, cenubdan Menteşe ve Tavas'a merbuttu. XIV. asırda buranın emirinin makarrı galiba Kedus üzerinde değil Menderes üzerinde idi. Şehabeddin Ladik veya Denizli'nin bahçelerini Şam'ınkilere benzetiyordu. Onun ağzından bundan daha iyi bir sitayiş olamaz. Buranın daha sonraki tarihi hakkında hiçbir şey bil-

[19] İbn Batuta, II, 340.
[20] Şerefuddin, II, 256; Howort, III, 749.

miyoruz. 1350 tarihinde galiba Aydın ve Menteşe tarafından bel'edilmiştir.[21]

(15) ERZİNCAN

Erzincan da Erzurum gibi Orhan saltanatının ilk kısmında Moğollar'a tabi idi. Mamafih burada 1348 de hükümet süren Ayine Bey isminde biri vardı ki Hamid İli'nden iki general ile birlikte Trabzon'a hücum etmişti.[22]

1350 tarihinden sonraki on yıl zarfında burada Karaman oğlu Alaeddin namına paralar darb edilmişti. Fakat 1360 tarihlerinde de Erzincan emiri Mehmed Artin namına sikkeler basılmıştı.[23]

Bayezid fütuhatını Erzincan'dan bir gün mesafede Kemah (Kemakh) kalesine kadar ilerletmişti. Mamafih Erzincan'ı zabt etmemişti. Çünkü burada Bayezid kendisine hazinelerini hâmilen Ankara'ya gelmesini emr ve ihtar ettiği zaman hükümdarından yardım isteyen Timur'a tabi bir emir vardı. 1400 tarihlerinde hakimiyeti Erzurum'a kadar, burası da dahil olduğu halde ittisa ediyordu.[24]

(16) FOKE (Bugünkü FOÇA)

İbn Batuta bu memlekete "Milas" ismini veriyor. Filhakika İbn Batuta ve Şehabeddin zamanında burada tek bir hükümdarın idaresi altında "Foke" ve "Milas" şehirleri vardı. Milas Halikarnasos'un yeri civarında veya yerinde olduğu ve bazen "Halik" diye tesmiye olunduğu için bu emaretin tam İstanköy adası karşısındaki coğrafî vaziyeti derhal kavranabilir. Burası, bir dereceye kadar Menteşe'ye tabiydi. Bilahare Menteşe tarafından bel'edildi. Orhan 1330 tarihlerinde emir oldu. Birkaç sene sonra Şehabeddin Foke Emiri'nin elli şehir ve on bin atlıya malik olduğunu tahmin ediyordu. Foke'nin istiklâlinin son izi, mütemadiyen mücadelede bulunduğu Rodoslular tarafından mahv edilmiş ve bunlar karada temekkün etmeğe muvaffak olarak 1399'da Halik'de bir kale bina etmişlerdir.[25]

---

[21] Şehabeddin, 333, 358, 366; İbn Batuta, II, 275, 277; Reclus, *Geo, Üni,* IX, 633, 645; Baedeker Kleinasien, 2. tab', 390. mas Latri, *Tresor de chronologie,* Tingizlu ismini verdiği emaretin şimal hududlarını Marmara emaretine kadar tevsi etmekle hata etmektedir.

[22] Panaretos, 13.

[23] Lane Poole, *Mohammedan Coins in British Museum,* 21-24, 35; Aynı yerde, *Mohammedan Coins* in Bodleian Library, 12.

[24] Hacı Halife, *Cihannüma,* varak. 1119; Şerefuddin, III, 257.

[25] İbn Batuta, II, 279; Şehabeddin, 370; Bosio, II, 4.

(17) GÜLHİSAR

İbn Batuta zamanında, Akridor Emiri'nin kardeşi Mehmed Çelebi burada "Pamfilya" ve "Karya" hududu üzerinde, Satalya ve Menderes nehirleri arasında yerleşmişti.[26]

Böyle bir vaziyette müstakil bir emirin 1330 tarihlerine hatta belki daha sonralarına kadar tutunabilmesi, Teke, Menteşe, Hamid Emaretlerinin Bursa emareti gibi pek ufak bir cesamette olduklarını ve Âl-i Osman'a rakip olan bu beylerin de Osmanlılar gibi yavaş yavaş inkişaf etmiş olduklarını ispat etmektedir. Selçuk memalikinin on parçaya münkasim olduğu efsanesi (çok defa Gölhisar denilen) Gülhisar'ın, Alaiye, Tavas ve Foke'nin, –ki bunları Anadolu'nun yalnız cenub-i garbi köşesinde misaller zikr etmiş olmak için sıralıyoruz– vaziyetleri nazara alınca büsbütün barizleşir.

(18) HAMİD İLİ

Saruhan ve Aydın beyliklerine nazaran inkişafı nisbeten pek geç olan Hamid İli –herbiri bir köyden büyük olmayan- bir çok küçük devletlerin bel' ve mass edilmesiyle meydana gelmiştir. Hamid Emiri Akridor ve Nazilli'yi ilhak etmiştir. Orhan'ın saltanatının son on senesi zarfında, Hamid İli pek çabuk büyüyerek Akşehir'den Toros'un garb müntehasına kadar yayılmıştı. Burası tamamen yerli bir emaretti ve Murad devrinde Osmanlılar'a rekabet edecek kadar kuvvetli değildi. Son emiri 1381'de emaretini Murad'a teslime razı olmuş ise de memleket adım adım zabt edilmiş, nihayet Bayezid 1391'de burasını Osmanlı eyaleti yapmıştır.[27]

(19) YAHŞİ İLİ

Saruhan'ın şimal-i garbında Midilli karşısında deniz kenarındadır. Yalnız Şehabeddin tarafından, Saruhan hududlarının tesbiti sırasında zikredilmektedir.[28]

[26] İbn Batuta, II, 270.
[27] İbni Batuta, II, 267; Hammer, XVII, 98; Sarre, 21, Akridor ve Nazilli fıkralarında görürünüz.
[28] Şehabeddin, 339.

(20) KAVİYE

Burası Karadeniz sahilinde Samsun ile Sinob arasında bugün Canik denilen yerdir. Dört tane müstakil emiri mevcuttu. Bunlar, ihtimale göre, Kastamonu'nun Osmanlılar tarafından feth edildiğinden sonralara kadar istiklallerini muhafaza edebilmişlerdir.[29]

(21) KARAMAN İLİ

1386 seferinden sonralarına kadar Karaman, Anadolu'daki Osmanlıları'nkinden daha kudretli bir emaretti.

Karamanlılar Selçuklar'ın fiilen varisi idiler ve Konya'yı makar ittihaz etmişlerdir.

Osmanlılar henüz Anadolu'nun ufak bir köşesine malik bulunuyorken Karaman memaliki Fırat ve Amanos'dan Adalya Körfezi'ne, Toros Dağları'nın her iki yamacına yayılıyordu. Akdeniz tarafındaki bahri emaretler müstesna, Karaman İli ve emiri Anadolu Yarımadası'nda büyük bir kudretti. Bunların istiklali Bayezid tarafından kesr edilmemişti. Çünkü Timur'un müdahalesinden sonra evvelki şan ve şereflerini tekrar bulmuşlar ve I. Mehmed, II. Murad ve II. Mehmed'e karşı muvaffakiyetle mukavemet etmişlerdi. XIV. asrın son nısfında olduğu gibi XV. asrın ilk nısfındaki Karaman emirleri de izdivac tarikiyle Âl-i Osman'la merbutiyet kesb etmişlerdi. Osmanlı hükümdarlarına itaat arz etmekten imtina ediyorlardı.[30]

Karamaniler'in İstanbul ve Kahire'ye karşı istiklallerini muhafazaya kadir olmalarının ve bu kudreti göstermiş bulunmalarının müstenid olduğu muhtelif sebepleri zikr etmemize kitabımızın çerçevesi manidir. Ancak kitabın başka bir yerinde göstermiş olduğum vecihle, XV. asrın sonlarındadır ki Osmanlı vakayinamelerinde Karamanlılar'ın Osmanlılar'a tabi hükümdarlık ve Selçuklular'la Osmanlılar arasındaki münasebetleri efsanesi meydana gelmiştir. Buna binaen tamamen yüsuksuzdur. Anadolu'da Osmanlılar'ın zuhurunu izah eden bu rivayet ve tefsirin o kadar asırlarca müddet garp müverrihleri tarafından makbul tutulmuş olması hayrete şayandır.[31]

---

[29] Şehabeddin, 363; İbn Batuta II, 326-329; Hammer, XVII, 99.

[30] "Ledit Karaman haioit fort le Grand Turc, dont ile eust la seur" Bertrandon de la Broquiere, Schefer tab'ı, 120. Bertrandon 1443'de Konya emirinin sarayını bir Kıbrıs elçisiyle birlikte ziyaret etmişti.

[31] Osman ve Orhan zamanında, Nikolay, 148-149; Howorth, III, 428; Stritter, III, 1092'deki Bizans müverrihleri: *Atanimos, Hist. de Georgie,* I, 642; Şehabeddin, 346, 375; İbn Batuta, II, 284 (bunları Poole emirlerine veriyor): Hammer, I, 262. varak; Rasmussen,

(22) KARASAR

Karahisar'dan muharreftir. İhtimale göre de emiri-nin tabi bulunduğu Germiyan Emareti'nin cenub hududu üzerinde, Eskişehir ile Konya arasında latif manzaralı bir şehir olan bu günkü Afyon Karahisar olmalıdır. Bunun ehemmiyeti mevkii şimal-i garb ve garbiden Karaman İli'ne giren yolların mültekasında bulunmasında idi.

(23) KARESİ

Orhan ile Saruhan'ın memalikinin arasında bulunan bu emaret müessisinin ismine atfen "Karesi" tesmiye edilmişti. Payitahtı Bergama idi. Şehabeddin ile İbn Batuta arasında bu hususta ihtilaf vardır Evvelkisi Bergama'yı Balıkesri'ye tabi, ikincisi Balıkesriyi tamamen müstakil olarak gösteriyor. Osmanlı müverrihleri ise Balıkesri'yi Karesi emaretinin en şimal şehri olmak üzere göstermektedirler. Karesi emaretinin hududları, Bergama'ya yakın bulunan havali haricinde tahdid edilemiyor. Marmara denizi ile Çanakkale'nin aşağı ucundaki dahili arazide küçük küçük bir takım emaretler vardı. Karesi emiri Osmanlıların büyüyen kudretine karşı mücadele için teşekkül eden ilk ittifak heyetine dahil idi. Karesi Osmanlıların mahv ettikleri ve Orhan zamanında ilhak edilen en mühim beylikti. Bunun sebebi Osmanlı emaretine en yakın bulunması idi.[32]

(24) KASTAMONU

Bu emaret, kemal devrinde hemen tamamen kadim Romanın Paflogonya eyaletini ihtiva ediyordu. Dahildeki Kastamonu şehrinin beyi olarak başlayan Ali Ömer Bey tarafından tesis edilmiş ve oğlu Abdullah daha Osman'ın hayatında Gazi Çelebi'yi Sinop'tan çekip almıştı. Bu emaretin sülalesi bir çok tebeddüller ve sergüzeştler geçirdi. İbn Batuta zamanında hükümdar Süleyman padişah idi ki Karadeniz sahilinde Ereğli'den Trabzon'a kadar hüküm sürüyordu. Oğlu Ali, Borlu'da hükümet ediyor, Süleyman'ın yerine geçen diğer bir oğlu İbrahim Şah, Samsun'u

116; Feridun Münşeatı, Milli Kütüphane, Türkçe yazmalar, numara 79, sh. 1. Murad ve Bayezid zamanında, Münşeat-ı Feridun, aynı yerde, sh.18-20, 30, 33-34 ve bu kitapta yaptığımız atıflar. XV. asır için, Timur'un bunları yeniden yerlerine geçirmesinden itibaren, Şerafeddin, IV, 33; *Bertrandon de la Broquiere,* 118-120; Mas;Latrie, *Hist. de Chypre,* III, 3; *Bible de l'Ecole des Chartes,* 2. Seri, I, 320-510; *Sanuto Murctori'de,* XXII de, 962, meskukat için, Lane Poole, *Bodleian Collection,* 13; *British Museum,* 21-26. Karaman ilinin XV. asırdaki kudreti daha sonra neşredilecek bir ciltte tetkik edilecektir.

[32] Şehabeddin, 350, 357, 372 keza Hertzberger, 471.

Trabzon imparatorundan almağa çalışıyordu. İbrahim oğulların küçüğü idi ve Süleyman'ın yerine namzet bulunuyordu. Kastamonu'nun üçüncü sülalesi olan İsfendiyar oğulları zamanlarında emaret kudretinin kemaline erişmişti. Donanmaları denizde cevelanlar yapıyor ve Trabzon Rumlarıyla Kefe'deki Cenevizlilere çok zararlar veriyordu. Kavye (Canik) bel'edilmiş idi, Şark hududları Osmancık'ı da ihtiva ediyordu. Menteşe ve Aydın emirleri buraya iltica etmişlerdi. Ve Kastamonu emiri Bayezid'ın bunları teslimden imtinaı istilasına sebep olmuştu. Bunun üzerine Bayezid ile mülteci beyler Timur nezdine firar etmişlerdi. O da Ankara muharebesinden sonra bunları yerlerine ikad etmişti. Bayezid'in oğlu İsfendiyar, Sinop ile dahildeki yerlerin büyük bir kısmını otuz sene kadar muhafazaya muktedir oldu. Kendisi Osmanlı sultanı II. Murad'ın kayınpederi idi. Clavijo 1404'de Sinop'u ziyaret ettiği zaman, İsfendiyar'ın Osmanlılara karşı koyacak kırkbin askeri vardı. Ancak İstanbul'un sukutundan sonralarıdır ki Kastamonu nihai bir surette istiklalini kaybeylemiştir.[33]

Bu emaretin tarihi Sinop'unki ile birlikte inkişaf etmiş olduğu için bu hususta Sinop fıkrasına da bakınız.

(25) GEREDE

Burası Kastamonu ile Bolu arasında bazen "Gerdele"de denilen küçük bir emaretti ki Orhan'ın saltanatının son kısmında Osmanlılar tarafından bel' edilmiştir. İbn Batuta Bursa'dan Kastamonu'ya giderken burasını ziyaret ettiği vakit bir Osmanlı taarruzunun tehdidi altında bulunuyordu.[34]

(26) KERMASTİ

Mihaliç'in bir gün cenubunda ve Bursa'nın iki gün garbında Adreyanos Çayı üzerinde kain olan bu belde İznik'in sükutundan sonra Orhan'ın yaptığı ilk seferde feth edilmişti.[35]

(27) GERMİYAN

"Kermiyan" veya "Germiyan" ismini 1300 tarihlerinde Kütahya'da hakim olan bir Türkmen reisinden almıştır. Selçuk İmparatorluğunun inhilalinden sonra garbi Anadolu'da zuhur eden hududları belli en eski

[33] Şehabeddin, 361; İbn Batuta, II, 343-347; *Bib. de l'Ecole des chartes*, 2. Seri, I, 325; Hammer, I, 90, 309-311; Clavijo, 20 v.
[34] İbn Batuta, II, 339.
[35] Aşıkpaşazade, Vatikan yazmaları, 33.

bir emarettir. Şehabeddin yazıyor ki: "Selçuk memalikinin büyük bir kısmını Türk kabileleri ele geçirdiler. Türkler Germiyan emirinin hakimiyetini tanıyorlardı." Elan Kütahya tepesini tetvic etmekte olan kalenin Germiyan tarafından inşa edilmiş olduğu zan edilmektedir.[36]

Germiyan'ın oğlu Ali ihtimal aynı zamanda Ankara'da dahil olduğu halde bütün Firigya'ya hakim olmuştur. Orhan, Ali'ye yazdığı mektuplarda ona akran gibi muamele ediyor ve kendisine "Anadolu emiri" ünvanını veriyordu.[37]

Ali'nin kırkbin askeri ile yediyüz pare kale ve köyü vardı. Karaman emiriyle aynı kudrette ve Orhan'dan daha kuvvetli idi.

Osmanlıların Balkanlarda kazandıkları muvaffakiyetleri mucib olduğu tahavvüllerden müteessir olan büyük emaretlerden birincisi Germiyan idi. Büyük evlat Ali'nin hafidesi ve Germiyan'ın hafidezadesi Bayezid'e tezvic edilmiş ve Murad Germiyan emirini mülkünün şimal-i garbi kısmını kızına cihaz olmak üzere terke mecbur etmişti. Bayezid Karaman'a karşı ilk seferini yaptığı zaman, Germiyan'ın mütebaki kısmını ilhak etti. Emir, ve kayınbiraderi Yakub Timur nezdine kaçmışlar, ve sonra yerlerine ikad edilmişlerdir. Osmanlılar Germiyanı XV. asrın ikinci on yılı içinde mülklerine ilhak eylemişlerdir.[38]

(28) LİMNİYA

Trabzon ile Erzincan arasındaki dağlık yerlerde ufak bir emaretti. Emiri Taceddin 1379'da Trabzon imparatorunun kızını almıştı. 1386'da Taceddin on iki bin asker çıkarabilmişti. Trabzon etrafında daha bir takım küçük Türk beylikleri vardı. Fakat bunlar hakkında, bahse değecek kadar mühim şeyler bilinmiyor.[39]

(29) MARAŞ

Kilikya'da Losinyanların (Lusiqnans) sukutundan sonra burada müstakil bir emaret teessüs etmişdi ki müessisinin ismine izafeten

[36] Hacı Halife, *Cihannüma*, 617; 1807-1809. Hacı Halifenin, Kütahya'nın meşhur çini imalathanelerini zikr etmeyişi gariptir.

[37] Münşeat-ı Feridun'daki farisi mektup, *Paris Milli Kütüphane*, Türkçe yazmaları, numara 789, sh. 18.

[38] Şehabeddin, Paris yazmaları. numara 583, varak 144. r; İbn Batuta, II, 270;271; Hammer, II, 133; XVII, 98; Schefer, Bretrandon de la Broquiere tab'ı mukaddimesinde, LXI, Bayezid'in buraya karşı seferi hakkındadır., Phr.T, 26, 82; Ducas, 18-19; Chalc., II, sh. 64-66.

[39] Panaretos, 49, 52.

Solkadir (Zülkadir) emareti namını almıştı. 1515 tarihine kadar Karamanlılar, Mısırlılar ve Osmanlılar'a karşı istiklallerini muhafaza etmişlerdi. Bu tarihde son hükümdarları, Yavuz Selim ile olan bir muharebede maktul düşmüştü.[40]

(30) MARMARA

Marmara sahillerinde ve Kapıdağı ile Çanakkale arasında bir emaretti ki Katalonyalılar, Bizanslılar ve Balıkesri Türkleriyle mücadeleleri, ittifakları vardır.

Bir zaman Karesi emaretine tabi olmuş ve Bergamadan idare edilmişti. Karesi'nin ortadan kaldırılması üzerine arazisi Biga'da Katalonyalılar ve Orhan tarafından paylaşılmıştı.[41]

(31) MENTEŞE

Hamid ili gibi Menteşe'nin de teşekkülü muahhardır. Bu emarete ismini veren reis, Orhan'ın muasırı idi ve bazı kere aynı isimle anılıyordu. Aydın'ın oğlu Süleyman'ın sıhriyet tarikiyle akrabası idi. Onun sayesinde Aydın'ın Menderes cenubundaki memalikini kazanmıştı. Emaret ihtimale göre Muğla'da başlamış ve Tavas ile Foke'nin büyük bir kısmını elde edinceye kadar çok ehemmiyeti olmamıştır. Menteşe emiri Orhan'ın saltanatının son kısmında ve Murat devrinde büyük bir nüfuza malikti; ve Aydın ile Saruhan gibi Menteşe Türkleri ticaret sayesinde harici âlemle Osmanlılardan daha fazla temasta idiler. Venediklilerce "Palaçya" namıyla maruf limanları kadim Miletos (Milet) idi. Menteşe emareti Murad devrinin son günlerinde Venediklilerin Palaçya'yı zabt etmeleri üzerine inhitata uğramıştır. Bayezid'in istilası sırasında evvela Sinop'a, badehu Timur'a kaçmıştı. Emaret Timur tarafından tekrar iade edilmiş ve II. Murad devrine gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğuna kati surette idhal edilmemişti.[42]

---

[40] Hammer, V, 28.

[41] Şehabeddin, 358, 366. Denizli ile Marmara'nın birbirlerine kurbiyetinden bahs etmekle Mas Latre'nin Menderes (Sakameander) Scamander ve Menderes (Maander) çaylarını birbirine karıştırmış olması şaşılacak bir bahistir. Bu iki nehrin ikisine de Türkçe "Menderes" denmektedir.

[42] Son emiri hiçbir halef bırakmaksızın 1425 de ölmüştür. M.de Sainte Croix *Acad des inscriptions.* (Foke, Palaçye ve Tavas'a bakınız).

(32) MİHALİÇ

Burası Bursa'dan bir gün garpta ve Mudanya'dan bir gün Cenubta idi. Orhan'ın Karesi'ye seferine kadar Türk ve Bizans beyleri Mihaliç'te hükümet sürebilmişlerdir. Ondan sonra burası Osmanlı mülkü oldu.[43]

Niğbolu muharebesinden sonra alınan esirlerden bir kısmı fidye verinceye kadar Mihaliç'te tutulmuşlardı ve içlerinden en meşhur bir tanesi burada ölmüştü.[44]

(33) NAZİLLİ

Burası Denizli yanında ufak bir emaretti. 1350 tarihlerinde Hamid ili tarafından bel' edilmişti.[45]

(34) İZNİK

Şehabeddin diyor ki: "İznik, sekiz şehir, otuz kale ve sekizbin atlıdan mürekkeb bir orduya malik bir hükümdarın idaresinde bir emaret merkezi idi. Emiri Saruhan'ın kardeşi ve komşusu Ali idi." Buranın yerini bulmağa muvaffak olamadım.[46]

(35) PALAÇYA

Aydın'a nazaran Ayasloğ gibi eski Miletos olan Palaçya'de bazen müstakil, bazen de emaretin makarrı ve limanı idi. Clavijo Palaçye'yi Ayasloğ'la karıştırıyor ve Timur'un burada yayladığını (kışladığını demek istiyor) söylüyordu. Başka bir yerde Altoloogo ve Palaçya emirinin kardeşi "Alamanoğlu"nun kardeşiyle birlikte seyahat etmiş olduğundan bahs ediyor.[47]

Menteşe'nin payitahtı Muğla iken Palaçya'da şüphesiz başka bir emir vardı. Yukarıda Foke emiri diye bahsi geçen de bu olmalıydı.

Fakat bir nokta hakkında katiyet elde edilemiyor. Venedik 1345'den 1405'e kadar ve daha sonraları Palaçya ile alakadar idi ve burada bir konsolos ile vasi ticari menfaatları vardı. Osmanlıların dahil bulunmadıkları muhtelif müzakere ve muahedeler bütün XIV. asır esnasında

[43] Mordtamann, Zeitschrift d.m.G, LXV (1911), sh. 105.
[44] Yukarıda, Bayezid faslına bkz.
[45] Şehabeddin, 360.
[46] Şehabeddin, 367.
[47] Clavijo, varak 6 p, 60 v.

Palaçya'nın –hiç olmazsa Osmanlılara karşı- istiklaline ve Venediklilerin burası ile olan alakalarına şehadet etmektedir.[48]

Kıbrıs ile Rodos'da bu zamanlar Palaçya üzerinde üstün hakimiyet elde etmeğe çalıştılar.[49]

(36) SARUHAN

Saruhan, bütün XIV. asır müddetince, mahdud arazisinin delalet edeceğinden çok daha fazla ehemmiyette bir emaret idi. Bu da en ziyade hükümdarlarının yüksek evsafı ve gemicilerinin cesareti sayesinde idi. Cenubda İzmir körfezinden şimalde Midilli karşısındaki Adalar denizi (Ege) sahilinde, Aydın ile Karesi arasına, kama gibi girmiş bir vaziyette bulunuyordu. Hinterlandı tamamen gayr-ı muayyendi, Fakat bunun o kadar ehemmiyeti yoktu. Çünkü Saruhan Türkleri evvel ve ahir denizci idiler. 1329 ve 1336'da Orhan'a karşı yapılan üçlü ittifakta en mühim amil bunlardı. Osmanlıların Bergama'yı işgal etmelerinden ve Karesinin zevalinden sonra –Bayezid'in birkaç senelik istilası müstesna olmak üzere– yüz sene kadar bir müddet– Osmanlıları def ve teb'id edebilmişlerdir. Foça'daki Cenevizliler ve Bizanslılarla sık sık ittihad ve ittifak ediyorlardı. Ve gerek müslümanlara ve gerek hristiyanlara ücretli asker ve kıtaat ve erzak nakli için hizmet ediyorlardı. Alaşehrin Bizans imparatorluğuna mensup bir şehir olarak uzun zaman devam eden ömrü, bunların bütün Osman, Orhan ve Murad devirleri müddetince Rumlarla dostane münasebetlerde bulunduklarına şahiddir.[50]

Manisa bu emaretin makarrı idi. 1425 de İzmir Osmanlıların eline düşünceye kadar zeval bulmamıştı.[51]

(37) SATALYA

Cedvelde Ayaslog Aydın'dan Palaçya Menteşe'den, Sinop Kastamonu'dan nasıl ayrı gösterildiyse Satalya da Teke'den o suretle ayrı olarak gösterilmiştir. Burası kendi emirine malik ayrı ve müstakil bir beylik

---

[48] Mas-Latrie, *Bibl.de l'Ecol. des Chartes,* 5. Seri, 7. 219-231, ki Pacta Acta VI, 129 v ve *Commen,* II, 231, III, 274'ü zikr ediyor.

[49] Bollandist kolleksiyonunda, St. Pierre de Thomas.

[50] Anadolu bahri emaretlerinde Bizans paralarının geçmesi bunu ispat eder. Bkz. Makrisi, 7. Stickel, *Zeitschrift der deutschen mbargenlandischen Gesellschaft,* VIII, 837-839.

[51] Şehabeddin, 339, 360, 368-369; İbn Batuta, II, 313; *Commemor,* II, 231; Greg. XI, 2, sh. 530; XV, 5, 763; Cant., II, 29;30, sh. 480-4894; III, 96, sh. 591-596, Ducas, 18, 79; Hacı Halife, *Cihannüma,* varak 1280; Cenevizlilerle Bizanslıların münasebatı hakkında Sali, I, 256-257; Meskukat için *Selomberje,* 479-481; Lane Poole, Bodleian, 12: British Museum, 31-32.

olarak başlamış ve bitmiştir. Tarihi daha aşağıda Teke ili fıkrasında münderictir. Satalya'nın bugünkü ismi "Adalya"dır. Attaleia'dan gelir ve ismini Anadolu'nun cenub tarafındaki limana verir. Nikolay Satalya'yı kadim İssos olan "Ayas" ile karıştırmıştır.[52]

(38) SİNOP

1307'de de Sinop'da Selçuk sultanlarının son nesli olan "Gazi Çelebi" tarafından bir emaret tesis edilmişti.[53]

Müessisi 1313 de Trabzon Rumlarıyla harekatını teşrik ederek Kefe'ye hücum etmişti.

Fakat 1318'de Sinop Türklerinin hemen bütün Trabzon şehrini yaktıklarını ve 1323'de de kendi şehirlerindeki Ceneviz kolonisini katl-i âm ettilerini görüyoruz. Bundan biraz sonra da Kastamonu emiri Sinop'u feth ediyor.[54]

Saruhan Türkleri Akdeniz'de ne ise Sinop Türkleri de Karadeniz'de o idi. 1361 de Kefe'yi zabt etmelerine ramak kalmıştı.[55]

Bundan sonraki tarihleri Kastamonu ile merbuttur.

(39) SİVAS

Sivas'ın, Moğolların çekilmesiyle Osmanlıların tecavüzü arasındaki tarihi meçhuldür. Fakat buranın müstakil beylere malik olması lazım geldiği Kadı Burhaned-din'in burada hükümet sürmeye nasıl muvaffak olduğuna dair olan hikayeden istidlal olunabilir. (Kayseriye fıkrasına bkz.) Buranın evvela Osmanlılar, sonra Timur tarafından vaki olan felaketaver fethi Bayezid'in saltanatı bahsinde nakl edilmişti.

---

[52] "Aussi y est Satalie, stiuee en rivages maritimes, de Cilicice; dou a prins son nom le Goulphe de Satalie, anciennement appele İssa; et a present la lasse et en cest endroit Alexandre vainquit Daire..., Nicolay, 148. Adalya'nın Adana ile karıştırıldığını gösteren bu fıkra Bruun'a Schiltberger'in Hakluyt tab'ında sh. 123'deki not hususunda yardım etmiş olmalı.

[53] Paris, Milli Kütüphanesinde, Türkçe yazmaları, numara 62 de Armand'ın el yazısıyla derkenar edilmiş bir notu vardır ki şöyledir: "La dynastie des Seljuks de Rum finit enla personne de Kaikobad, fils de Feramorg, flis de Kari kausle 14e qui aye regne qui fut exştermine *lui et toute sa race* par Gazankhan". Bu nokta-i nazar Arman'ın zamanındaki birçok mütefikler tarafından kabul edilmişti; fakat Gazi Çelebi'nin ecdadları için iyi menbalar vardır.

[54] Fallmerayer, *Originalberichte,* II, 15, 319; Moralt'ın zikrettiği Stella, II, 533; İbn Batuta, II, 343.

[55] Matdteo Villanı, Muratori, XIV, 663.

(40) TAVAS

Burası şarken Likya ve garben Rodos karşısındaki kara üzerinde yayılan bahri bir emaretti. Eski emaretler arasında adaya malik olan yegane beylik bu idi. Buranın korsanları vaktiyle Pompe'ye karşı durmuş olanların ahfadı idi. Rodoslularla Kıbrıslılara karşı mütemadiyen mücadele ediyorlardı. Tavas, Teke, Menteşe beylikleri tarafından bel' edilmişti.[56] Fakat bu 1340 tarihinden evvel değildi.

(41) TEKE

Teke, Pamfilya ve Likya'da kudretli bir emaret haline gelmişti. Şimale doğru olan tevessüüne Toroslar ve garbdakine Alaiye ve Karaman ili mani olmuştur. Sonradan bel' ettiği Tavas ile Menteşe, Rodos, Kıbrıs kendisinin büyük rakipleri idi. Tarihi Adalya şehri etrafında cereyan eder ki, o zaman buraya Satalya denilir ve daha büyük İtalyan şehirlerinden tüccarlar bulunurdu. Adalya Teke emirlerinden 1361'de alınmıştı. Fakat 1373'de Cenevizliler Famagosta'yı tehdid ettikleri zaman, yeniden istirdad ettiler. Osmanlılar Murad devrinde, Isparta tarikiyle Torosları geçerek Teke'ye girdiler. Fakat Adalya'yı zabta muvaffak olamadılar. Burası 1450'ye kadar müstakil kaldı.[57]

(42) TOKAT

Burası bütün XIV. asır müddetince ya Moğollar elinde veya müstakil idi. Talii Kayseri'ye ve Sivas şehirlerininkinin aynıdır.

(43) ULUBAT

Bitinya ile Misiya arasındaki bu belde Osman tarafından feth edilmiş, sonradan elden çıkmıştı. Orhan'ın 1339 seferinde tekrar Osmanlıların eline geçti. Burada III. Andronicus bir akrabası veya müttefiki bulunuyordu.[58]

---

[56] Şehabeddin, 359; İbn Batuta, II, 277.

[57] Şehabeddin, 371; İbn Batuta 258-259, 265; Bustron; *Chronique de Chypre*, 296; Mas-Latrie, *Tresor*, sütun 1802; Matteo Villani, Muratorie, XIV, sütun 662; V. Urban, *Epp. Secr*, I, 161; Rasmussen, 45; Schiltberger, 19 (Adana'nın kast edildiği hususunda Bruun'un fikrini kabul ediyorum, çünkü Osmanlıların Toroslar'da Kilikya'ya Schiltberger'in tasvir ettiği vukuattan sonraki yüz seneden evvel geçmiş olduklarına inanmak için bir sebep yoktur).

[58] Mihaliç'e dair olan nota bkz.

MÜSTAKİL HRİSTİYAN DEVLETLERİ

XIV. asırda Anadolu'da iki hristiyan devleti vardı.

(44) KÜÇÜK ERMENİSTAN Anadolu ve Azerbaycan arasında, yukarı Fırat vadileriyle dağlarındaki Klasik (Büyük) Ermenistan'dan tefrik için "Küçük Ermenistan" denilen bu yer Anadolu'nun cenub-ı şarki köşesinden, Toros dağlarının cenubunda kain Klikya'nın bir kısmı idi. Konya Selçuklularına karşı muvaffakiyetle mukabele eden ve Mısırlılara karşı Mogol ve Tatarlar tarafını tutmak suretiyle bütün XIV. asır müddetince vaziyetlerini muhafaza etmiş olan Ermeni kralları sülalesini 1360 ile 1374 arasında, Mısırlılar üç defa buralara, tecavüz ederek devirmişler, Tarsus'u hudud kalesi yapmışlardır.[59]

Mamafih 1379'da Ahmed b. Ramazan Adana'da bir emaret tesis etmiş ve bu beylik XV. asrın bütün müddetince hayatta kalabilmişti. Çünkü Osmanlılar kudretlerini Kilikya'da hisettirmezden evvel Macaristan'ın bir kısmına hakim olmuşlardı.

(45) TRABZON

Yarıdamanın şimal-i şarki köşesinde, Mithridates'in Pontus kralı sıfatıyla Romalılara meydana okuduğu yerlerde kain Trabzon bu asır zarfında Osmanlılarla temasa gelememiştir. Timur tarafından da bir taarruza maruz kalmamıştır.[60]

Hinterlandındaki Türklerle Sinop Türklerine karşı kendi Rum ve Laz halkı ile karadan denizden muvaffakiyetle mukavemet etmiştir.

(46) HARİCİ DEVLETLERE TABİ ARAZİ

İzmir körfezi ağzında, şimal burnu üzerinde, kendi kendine idare olan Foça Ceneviz kolonisi vardı ki Orhan devri mebhasında bundan çok bahs etmiştik. Foça bir çok sergüzeştler geçirmiş, bütün XIV. asır müddetince bir Latin kolonisi sıfatıyla istiklalini muhafaza eylemiş iken Timur tarafından vaki olacak bir taarruzu bertaraf etmenin çaresini bulmuştu. Burası Osmanlılara, muvakkaten olsun tabi olmamıştır.

---

[59] Weill, IV, 504-624; Heyd, aynı yerde, Tarsus, Lajazzo, Adana, Alexandretta fıkraları ve Mas Latri, *Bib.de l'Ecole. des Chartes,* VI, 310-311; Le Nain de Tillemont (Gaulte tab'ı), Ili; 9; IV, 459; Ebu'l Ferec, *Chron. Syr;* m. 57. Betrandon de la Broquiere (Schéfer tab'ı) Medhal LV 90-91.

[60] Finlay, IV, 386-392; Panaretos, aynı yer.

(47) İZMİR

1344 salibiyyunu tarafından Aydın emirinin elinden alınmış ve XIV. asrın mütebaki zamanları için gerek Osmanlı ve gerek Türk emirlerinden müstakil bir hristiyan şehri olarak kalmıştır. Onu tekrar müslüman idaresine sokan Timur olmuştur. Fakat yeniden feth olunduktan sonra daha bir çok seneler Osmanlıların eline geçmemişti.

Bizanslılar Bitinya ve Mysia'dan sürüldükten sonra ALAŞEHİR'i Saruhan'ın dostluğu sayesinde, Murad devrinin sonuna kadar muhafaza edebilmişlerdi.[61]

(49) KIBRISLILAR

Bütün XIV. asır müddetince Anadolu'nun cenub kısımlarında kuvvetli bir tesir icra etmişlerdir. Gördüğümüz vecihle, Adalya'yı birkaç sene ellerinde bulundurmuşlardı. 1360'da cenubi Anadolu beylerinin aralarında birbirlerine karşı o kadar tefrika ve husumet vardı ki ve Osmanlılardan ziyade korktukları Karamanlılara karşı Kıbrıs'ın muavenetine o kadar muhtaçtılar ki bir çok seneler Kıbrıs'a haraçgüzar oldular.[62]

Kıbrıslıların Kilikya'da da alakası vardı.

Osman'ın vefatından bir sene sonra, ki 1327'de, Moğolların kudreti birkaç sene için Akdeniz'e kadar erişmişti. Bahadır Han'ın 1335'de vefatından sonra, Mogol imparatorluğu inkisama uğradı. Anadolu'da üstün hakimiyet Irak (Acemistan) sultanlarına düştü. Bu da Timur'un vuruduna kadar şarki Anadolunun en mühim bazı şehirleri için Karamanlılarla harb etti. İbn Batuta, Yarımada ortasından geçerken, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Amasya, Niğde ve Aksaray "Sultanın Şehirleri" idi.[63]

(51) RODOS

Şövalyeleri 1310 tarihine kadar Anadoluya gelmemişlerdi. Ancak bu tarihte Türkler ve Rumlardan adayı almışlar ve umumiyetle buraya iza-

---

[61] İbni Batuta, II, 214; Cant., II, 13 sh 388-390; Phr, I, 8, sh. 37; Greg., XI, 9, sh. 554; Sauli, I, 256-257. Bu kitapta Orhan faslının metnini de görünüz.

[62] Matteo Villani, Muratori, XIV, 650 de, 1360 baharına ait kısımda şöyle diyor: "E per tante guerre et divisioni de Turchi gli paesi loro erano roiti e in grande tribulazione. E per questa ragioen: Greci havieno minore perscuzione de loro. con honore e vittorie grande" Mas-Latrie, *Bibl.de l'Ecole des Chartes*, 2. seri III. 122-123. Karamanlılar 1361'de Gorhigos önünde mağlub olmuştu; o zaman kudretinin kemalinde bulunan Kıbrıs, Anadolu beylerini haraca kesecek bir mevkide bulunuyordu.

[63] İbn Batuta, II, 288, 295.

feten tesmiye olunmuşlardır. Tavas, Alaiye, Adalya, Teke, Menteşe, Foke ve Aydın ile mütemadiyen mücadele ediyorlardı. Fakat İstanbul sukûtundan sonralarına kadar Osmanlılarla katiyen temasa gelmemişlerdi. Karada 1344 tarihinde şövalyeler İzmir'in zabtına yardım ettiler. Ve altmış sene kadar burasını Türklere karşı müdafaa ettiler. 1365 tarihine doğru da bir müddet için Ayasloğ'u Aydın'ın elinden aldılar. Birçok defalar Foke ve Menteşe'de kökleştiler ve asrın sonuna doğru Halik (Halikarnasus) da bir kale bina ettiler.[64]

(52) MISIR

Memlukleri yalnız Klikya ile alakadar olup 1369'dan 1379'a kadar buralarını ellerinde tutmuşlar, belki muhtelif fırsatlarla Karaman'a da tecavüz etmişlerdi. XIII. asrın sonunda, XV. asrın başında ve tekrar XIX. asrın üçüncü on yılında İbrahim Paşa kumandasında iki defa Konya'ya kadar gelmişlerdir. I. Murad devrinde Mısırlılar Toroslara kadar Klikya kıtasına "Babu'l Mülk" derlerdi. 1418'de Konya'ya bir mısır sultanı dahil olmuştu. Osmanlı müverrihlerine nazaran, Osmanlılara tabi bir millet olan Karamanlılar I. Mehmed'e karşı ne alaka ne de korku duyuyorlardı. Aralarında dahili bir muharebe ile meşguldüler, ki bu Mısırlıların müdahalelerini celb etmişti.[65]

Eğer Konya ile Karaman ilinin sair yerleri Osmanlı idaresinde idi ise, Karaman tahtı için Mehmed ile Ali arasındaki kavgaya neden Osmanlılar müdahale etmemişti?

Nihayet, Birinci Mebhasta tarihlerinden bahs ettiğimiz **KATALONYALILAR (53)** "Büyük Kumpanya" ile birlikte Anadoluyu terk etmemişlerdi. Orhan'ın bütün devri müddetince Kapıdağ'da yerleşmiş olan bu prenslik, Marmara ve Çanakkale sahilleriyle dahil taraflarında izlerini bırakmıştır. Orhan zamanında Osmanlıların Anadolu'da hatta Bitinya'nın eşiğinde bile faaliyette bulunmadıklarına aid en bariz delil, kendisinin vefatında Katalonyalıları Biga'ya mutasarrıf bir halde bırakması idi. Hatta Murad 1363'de yeni feth ettiği Edirne'yi Sırplara karşı müdafaa için Meriç boyunda bulunmasına o kadar ihtiyaç varken, Katalonyalıları Biga'dan atmak için birkaç ay gecikmek mecburiyetinde kalmıştı.[66]

[64] Yukarıdaki İzmir, Aydın, Menteşe, Foke, Tavas fıkralarına bkz.
[65] Weil, IV, evvelki yerde.
[66] Yukarıda Sh.146'ya bakınız.

NETİCE

Şu halde **Orhan'ın emareti 1330'dan 1340 senesine kadarki on yıl içinde Anadolu'da mevcut otuzdan fazla beyliklerden yalnız biri idi.** Kendisinin ve babasının hayatı müddetince diğer daha maruf emaretler müstakil köy ve şehirleri mas ve temsil etmek suretiyle yavaş yavaş büyümüşlerdi. Her ne kadar yukarıda zikr ettiğimiz beyliklerin bir çoğunun hayatı pek süreksiz olmuş ve bazıları XIV. asır müddetince aynı araziyi muhtelif devrelerde bir misli kadar tezyid etmişler idi ise de, Aydın, Germiyan, Karaman, Saruhan , Teke gibi bir takımları da Anadolu'da Orhan veya Murad'dan daha kudretli idiler. Filhakika, Bayezid'in, daha büyük emaretlerin hayatını tamamen söndürememiş olduğu, bunların Timur tarafından yeniden ihya edilmeleri ve XIV. asrın ilk nısfı müddetince hayatlarını idame etmiş olmaları ile sabittir.

İçlerinde yalnız Karamandır ki Balkan devletlerinin siyasi hayatı söndükten uzun müddet sonralara kadar kudretli ve mamur kalmıştır ve burası hakimiyet altına alınmazdan evvel Bizans imparatorluğu fatihlerinin bir asır müddet ciddi himmetler sarf etmeleri lazım gelmiştir. **Zira Osmanlılar Torosları geçerken bir asır evvel Balkanları geçmişlerdir.**

Bu temhid şu noktaları göstermek için yazıldı:

1. Osman Selçuk memalikinin hiçbir kısmına varis düşmüyordu.

2. Selçuklular'ın an'anevi on adedden çok daha fazla miktarda varisleri vardı.

3. Osman ile Orhan devletlerini Marmara denizinin yukarı müntehası boyuyla Sakarya vadisindeki Bizans memalikinin mütebaki kısmından koparıp kestikleri arazi üzerinde kurmuşlardı. Bu, şüphesiz ki Anadolunun pek küçük bir parçası idi.

4. Balkan yarımadasının mümtaz fatihi, sadece, Anadolu'daki müteaddid hükümdarlardan biri idi. Fakat bunlar içinde en kudretlisi değildi; ve Anadolu'nun daha bir çok büyük kısımları vardı ki ne kendisi ne de halefi Bayezid buralarla katiyen temasa gelememişlerdi.

5. Ne Avrupa'daki titretici nüfuzuyla Bayezid, ne de XV. asırdaki parlak halefleri, Anadolu'da tam bir hakimiyet ve tasarruf elde edememişlerdi. Osmanlılar, Bizans imparatorluğuna varis oluşları Avrupaca bir **emr-i vaki** telakki edildiğinden çok sonralarına kadar bile Anadolu'ya hakim olmamışlardı.

Harita 6

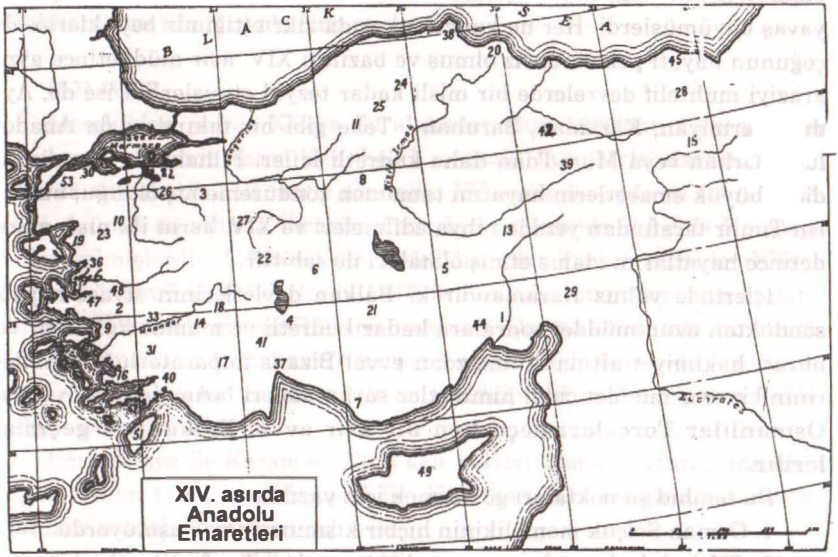

XIV. Asırda Anadolu'da Bulunan Beylikler

RAGIP HULÛSİ ÖZDEM
1893-1943

Türk Tarih Kurumu üyelerinden İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Linguistik Profesörü Ragıp Hulusi Özdem, uzun zamandan beri midesinden muztaripti. Ümitsiz bir ameliyattan sonra hayata gözlerini kapayışı onu yakından tanıyanları teessür içinde bıraktı. Zahmetli ve uzun süren bir tahsil çağından ve ondan daha çok süren araştırmalardan sonra yetişkin bir bilginin eserlerini tamamlayamadan üfulü cidden hazindir. Ragıp Hulusi ile Dil Encümeninde beraber çalışırken onun gayretine ve kanaatlerini büyük enerji ile müdafaa edişine yakından şahit olmuştum.

Ragıp Hulusi Özdem'i son senelerde en çok dil inkilabı ve Türkçenin zenginleştirilmesi konusu ilgilendiriyordu. *"Dilimizin ıslahı üzerine muhtıra"* adlı eserinde bu meseleyi ilim adesesile inceledikten sonra 15 maddelik bir teklifle doğru yolu bulup göstermeğe çalışır. Çok okuduğu ve Fransız, Macar, Osmanlı ekollerinden geçtiği için onun bazan tereddütlere düştüğü ve muhtelif cereyanların zaif taraflarını kolaylıkla keşfettiği ve sırası gelince baltaladığı da görülür. Ragıp Hulusi Özdem'i gâh "neologiz" min ateşli taraftarı gâh bir "purist" olarak karşımızda buluruz. Eserlerinde ortaya attığı ıstılah mahiyetinde yeni şekillerden hiç olmazsa bir kısmının umumî dile mal olacağını sanırız.

Ragıp Hulûsi Özdem'in kısa hal tercümesi:

1309 (1893)'de Selanik'te doğmuş, Selimiye Mektebi'nde ilk tahsilini tamamladıktan sonra idadiye geçmiş, bir sene "Selanik Mission Laique Francaise"de bulunmuş, 1328-1329 ders senesinde İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okuduktan sonra Edebiyat Fakültesi'ne geçmiş ve 29 Mart 1336'da diploma almıştır. Üniversite tarafından tetebbu için Fransa'ya gönderilen R.H.Ö. bir sene Sorbonne'da Prog. Meillet ve Prog. Vendryes'i dinledikten sonra Macaristan'da Türkolojiye daha çok önem verildiğini görerek oraya gitmiş, 3 Mayıs 1926'da Prog. Nemeth'in yanında doktora vermiştir.

Bulunduğu vazifeler şunlardır: Asarı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni Kâtipliği, Edebiyat Fakültesi Hafızı Kütüplüğü, Edebiyat Fakültesi İnzibat Memurluğu, Türk Lisanı Tarihi Müderris Muavinliği vekili, Dil Encümeni Azalığı ve Ankara Asarı Atika Müzesi Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Linguistik Profesörlüğü.

R.H.Ö. hakiki manasiyle bir Polylog idi. Arapça'dan Farsça'dan başka Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, Rusca, Macarca, Romence, Espererantoca'ya vakıftı. İspanyolca, Bulgarca, yeni Yunanca, Fince ile de meşgul olmuştu. Eski Yunanca ve Lâtince'yi lûgat yardımiyle okuyabiliyordu.

Türkçe'ye çevirdiği eserler:

W. Barthold'un *Ortaasya Türk Tarihi hakkında dersler 1927";*

Thury Józself'in *Ortaasya üzerinde tetkikler.* Millî Tetebbüler sayı 2-4 1331;

H. A. Gibbons'un *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu* 1928

F. V. Hasluck'un *Bektaşilik tetkikleri* 1928

Kendi eserleri:

C. H. P. Konferanslar serisinde *Dil İnkılâbımızın bugünkü durumu.*

Edebiyat Fakültesi Yayınlarından *Dilimizin ıslahı üzerinde muhtıra* 1941.

Tarihsel bakımdan öz türkçe yabancı sözlerin fonetik ayraçları 1939.

"Yor" lâhikası. Doktora tezi.

Tamamlanmamış eserleri:

İstanbul türkçesinin nazarî fonetiği.

Linguistik dersleri.

Dr. H. KOŞAY(*)

(*) Belleten Cilt VIII. S. 29.30.31.32 1944. s. 149

Gibbons'un

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu

Kitabına Karşı Tepkiler

Osmanlı Devletinin Kuruluşu

FUAD KÖPRÜLÜ

H. A. Gibbons'un *The Fondation of the Ottoman Empire* (1916) adlı eserinin çıkmasından sonra, müsteşrıklar arasında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu mes'elesi bir tetkik ve münâkaşa mevzûu oldu: Clément Huart, bu kitab hakkında *Journal Asiatique* ve *Journal des Savants*'da neşrettiği makalelerinde, bâzı ihtirâzî kayıtlar dermeyan etmekle beraber, umumiyetle onun neticelerini kabûl ederek, bu eser sâyesinde "Osmanlı tarihinin başlangıcını dolduran çocukca masallardan kurtulduğumuzu" iddia etti.[1] Alman türkoloğu F. Giese, yine bu eser münasebetiyle yazdığı bir makalede, Gibbons'un bâzı neticelerini kabul etmekle beraber, onun Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında esas nazariyesini şiddetle tenkiyd etti ve bu hususta bâzı yeni mülâhazalar ileri sürdü.[2] Daha sonra Rudolf Tschudi[3], W. L. Langer-R. P. Blake[4] ve nihâyet *İslâm Ansiklopedisi'nde* Osmanlı bahsisini yazan J. H. Kramers[5] bu mes'ele üzerinde biraz uğraşdılar. Bunlardan başka, uzakdan yakından bu mes'eleye temas eden bâzı noktalar hakkında da birtakım neşriyat yapıldı. Fakat, Gibbons'un kitabı müstesna olarak, bunların çoğu müsteşrıklar âleminin dar muhitinden dışarıya çıkamamış, geniş tarihçiler muhitine meçhûl kalmıştır. Mâmâfih şunu itiraf etmeliyiz ki, ne kemmiyet ne de keyfiyet itibariyle memnuniyet verici mahiyette olmayan bütün bu çalışmalara ve Clément Huart'ın nikbin hükmüne rağmen, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu muammâsı, henüz iyzah edilmekten, hattâ biraz aydınlatılmaktan çok uzaktır.

I. GİBBONS'UN NAZARİYYESİ: HULÂSA VE TENKİD

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu mes'elesi hakkında Avrupa'da türkoloğlar değil, fakat geniş tarihciler muhitinde- bu gün en çok rağbette

---

[1] *Journal Asiatique, série II, vol. IX (1917 p. 345-350; Journal des Savants,* (Avril 1917), p. 157-166.

[2] *Das Problem der Entsehung des Osmanisdien Reiches* (Zeitschrift fur Semitistik, Band II, Heft 2(1928), s. 246-271.

[3] *Vom alten Osmanischen Reich,* Tübingen, 1930.

[4] *The Rise of the Ottoman. Turks and its Historical Backgroand* (The American Historical Review, vol. XXXVII. nu. 3. April 1932, p. 468-505).

[5] *Encyclopèdie de l'İslam,* Art. *Turky. IV. Histoire (1932).*

olan görüş tarzı, H. A. Gibbons'un fikirleridir. Umumî Harb'den sonra, meselâ Fransa'da çıkmakta olan umumî tarih kolleksiyonlarında bile, bu mesele hakkında, onun dâimâ "esaslı bir me'haz" olarak kullanıldığını görüyoruz. Eserini vücude getirmek için şüphesiz büyük mesâî sarfetmiş olan bu müellif, siyasi ve askerî tarihe âit birtakım fer'î meseleleri kendisinden evvelki müverrihlerden daha ciddî bir sûrette tetkike muvaffak olmuş, hattâ, bâzı esas mesêlelerde de doğru istidlâllerde bulunmuştur: Meselâ "Osmanlı Devleti"nin ancak Balkan Yarımadası'ndaki futuhattan sonra Anadolu'daki topraklarını genişletebildiği fikri çok doğrudur; bunun gibi, meselâ Osmanlılar'ın Balkanlar'daki futuhâtının tahrib ve yağma maksadiyle yapılmış bir akın değil, plânlı bir yerleşme" olduğu mütâlâası da çok haklıdır. Fakat, bütün bunlara rağmen, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkındaki esas tezi, en basit bir tarihî tenkiyde dayanamayacak kadar çürüktür. Bunu isbat için, önce, onun bu hususdaki nazariyelerini kısaca nakledelim:

a) Osmanlı Devleti'ne adını veren Osman'ın babası Ertuğrul, Moğol istilâsı önünde Khwârezm'den kaçıp Selçuk sultanı 'Alâ'al-dîn Kaykobâd I. devrinde Anadolu'ya gelen ve memleketin garb-ı şimâlîsinde, Söğüd'de iskân edilen küçük bir aşiretin reisidir.

b) Osman ve onun küçük aşireti, çobanlıkla geçinen müşrik Türkler'di. Müslüman muhitine geldikten sonra, soydaşları olan Selçuk Türkleri gibi İslâmlığı kabul ettiler. Bu yeni rûh kendilerinde *plosélytisme* hislerini birdenbire uyandırdı. Civarlarında bulunan ve kendileriyle dostça münâsebetlerde bulundukları Hıristiyan Rumlar'ı da müslümanlığı kabûle icbar eylediler. İslâm olmadan evvel Osman'ın maiyyetinde ancak dörtyüz muharip vardı ve bunlar kendi muhitlerinde sâkin, âtıl, sulhcü bir hayat geçiriyorlardı. Fakat 1290'dan 1300'e kadar on sene zarfında, bu sayı on misli büyüdü; hudutları Bizanslılar'la temas edecek kadar genişledi ve böylece, reislerinin adını alan yeni bir ırk, Osmanlı ırkı meydana çıkdı. Bu ırk, başlangıcındanberi hâlis bir Türk ırkı değil, doğduğu yerde mevcut unsurların biribiriyle kaynaşmasından teşekkül eden karışık ve yeni bir ırkdır. Müşrik Türkler ve Hıristiyan Rumlar, İslâm dinine girmek suretiyle, bu yeni ırkı beraberce teşkil ettiler.

c) Osmanlı nüfusu az zaman zarfında büyük nisbette çoğalmışdı. Bu hadise, tabiî bir artma ile iyzah olunamaz. Şark'tan yeni gelen göçebelerin iltihakını düşünmek de yanlıştır. Çünkü Osmanlı toprakları Anadolu'nun en garbında bulunuyordu ve oraya gelebilecek insan kitleleri, o toprakların daha şarkında bulunan diğer Anadolu beylikleri tarafından

iskân ve istihdam olunabilirdi. Binaenaleyh, bu ancak, en büyük kısmı Rumlar'dan mürekkeb olan yerli unsurun karışmasiyle iyzah olanabilir.

d) Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarımadası'ndaki çabuk ve köklü yerleşmesi, yalnız yukarıki sebeplerle iyzah edilemez; bu hususta, Bizans'ın, Balkan devletlerinin ve Garb âlemi'nin o sıradaki vaziyetlerinin elbette büyük te'siri olmuştur. Fakat, bu haricî sebeplerden başka, ilk Osmanlı padişahlarının kudretli şahsiyetlerini hesaba katmak lâzımdır. Balkan Yarımadası'nda Osmanlı hâkimiyeti altına düşen Hıristiyanlar, Anadolu'daki Hıristiyanlar gibi "asırlarca Müslümanlar'la komşuluk etmiş" değillerdi. Binaenaleyh, bu yeni sâhadaki kesîf Hıristiyan kitlelerini islâmlaştırmak için, Murad I. devrinde, başka vasıtalar bulundu; harb esirlerinden islâmlığı kabûl edenler kölelikten kurtuluyordu. Fakat bu çok mahdud bir dairede kalıyor, maksadı te'min etmiyordu. Bunun için, Hıristiyan çocuklarından yeniçeri teşkil ve *devşirme* kanûnu ihdas edildi ki, bu usûl ile bunlar cebrî surette islâmlaştırılıyordu. Balkanlar'daki Rum ve Slav unsurları böylece, çocuklarını vermekten ise hep birden ihtidâyı daha faydalı buluyorlardı. Yeniçerilerin hattâ XV. asırda bile, sayıca mühim bir yekûn tutmadıkları ve ordunun esas unsurunu teşkil etmedikleri düşünülürse, bunun orduyu kuvvetlendirmek için yapılmış bir teşkilât değil, sadece bir ihtida vasıtası olduğu daha iyi anlaşılır.

II. OSMANLI KABİLESİ

Osmanlı sülâlesini kendi içinden çıkarmak itibarıyle bu devletin çekirdeğini teşkil eden unsurun, Selçuklar'la beraber Anadolu'ya gelen Türkler'in büyük ekseriyeti gibi, Oğuz yâni Türkmenler'den olduğunu eski menbalar müttefikan söylerler. Bu unsurun *Kangli* adlı diğer bir Türk zümresine mensub olduğu hakkında bâzı yeni müverrihlerde tesadüf edilen nokta-i nazar, ciddî bir esasa dayanmaz.[6]

Yalnız, bu unsurun Oğuzlar'ın hangi şubesine mensub olduğu, menbaların bâzılarında meskût geçilmekte, bâzılarında ise *Kayı* kabilesine mensub olduğu tasrih edilmektedir. Meselâ popüler mahiyetteki anonim *Tevarih-i al-i Osman*'larda ve Şükrullah'ın *Bahcat al-tevarikh*'inde, Âşık Paşazâde ve Oruç Bey tarihlerinde Osmanlı hânedanının sadece Oğuzlar'dan olduğu söylenir; halbuki Murad II. zamanında yazılan Yazıcıoğlu'nun *Selçuk-nâme*'sinde Kayılar'dan olduğu tasrih edildiği gibi,

[6] R. Grousset. *Histoire de l'Asie. Prasi 1922,* vol. I., p. 273-274; "Osmanlı devletinin kurucuları, menşe'leri Aral-Hazar mıntıkası olan Türk-Oğuz, yahut Kanglı'lardır"; vol. III, p. 423: "İşte o zaman Kanglı aşiretine mensub küçük bir baş (şef)....."

Câm-ı Cem-ayin gibi silsile-nâmelerde ve Dede Korkud hikâyeleri gibi millî hikâye ve mecmualarında, *Düstür-nâma-i Enveri* ile Ruhî, Lûtfi Paşa tarihlerinde ve nihayet, İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Behişt*'inde Kayılar'ın diğer Oğuz boyları arasında şerâfet ve asaletine ait bâzı rivayetlerle birlikte, bu fikir ileri sürülür. Son zamanlarda yazılan şark ve garb eserlerinde de ekseriyetle, Osmanlılar'ın Kayı kabilesinden oldukları kabul edilmektedir. Filhakika, bunların Oğuzlar'dan oldukları hakkında rivayet, Kayılar'dan olmalarına mugayir bir rivayet değildir; sonra, Kayı rivayeti, evvelkilerden daha eski menbalarda mevcuttur. Bunlardan bâzılarının, Oğuz an'anelerinin Anadolu'da henüz unutulmadığı bir zamanda yazılması, hattâ, Kayılar'ın şeref ve asaletine dair menkıbeler uydurulması da bunu kuvvetlendirmektedir. Osmanlı hükümdarları kendilerini Kayılar'dan addetmeseler, onların saraylarında yazılan eserlerde bu türlü menkıbeler uydurulmasına lüzum görülmeyecekti. Kayılar'ın Oğuz boyları arasındaki ehemmiyetinden dolayı, Osmanlı hükümdarlarının böyle bir iddiada bulundukları birdenbire akla gelebilir; fakat bu da doğru sayılamaz: Oğuz an'anesine göre hükümdarlar en ziyade Salur ve Kınık boylarından yetişir; Osmanlı padişahları eğer kendilerine yalandan bir şecere uydurmak isteselerdi, kendilerini onlara mensub sayarlardı. Şunu da düşünmek lâzımdır ki, bu Kayı rivayetinin tesbit edildiği Murad II. zamanında eski aşiret an'aneleri büsbütün unutulmuş değildi;[7] bilhassa göçebeler arasında yaşayan an'anevî rivayetlerle tezad teşkil edecek bir uydurma şecerenin meydana atılması manasız olurdu.

İşte bu mülahazata istinaden, devleti kuran ve ona adını veren Osman'ın ve babası Ertuğrul'un –ne kadar küçük olursa olsun- Kayılar'a mensub, ehemmiyetsiz bir aşiretin başında bulunduklarını kabul edebiliriz. Osman'ın, Ertuğrul'un asıl oğlu olmadığı, göçebe olmayan ve İslâm ehl-i sünettine bağlı bulunan yerleşik unsura mensub bulunduğu gibi, son zamanlarda ileri sürülen bâzı fikirlerin de hiçbir esası yoktur.[8] Osmanlı sülâlesinin, Türkler'in destânî ceddi Oğuz Han'a kadar çıkarılan silsile-nâmelerine gelince, bu gün bile Hazar ötesi Türkmenleri arasında hala türlü şekillerde mevcut olan bir cins rivayetler, zannolunduğu gibi

[7] Abdülkâdir, *Türk Kabile (aşiret) Hukukunun Bazı Mes'eleleri Hakkında, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, cild I, 1931, s. 105-121.

[8] J. H. Kramers, Wer was Osman? Dans Acta Orientalia, vol. VI. p. 242.

yalnız hükümdar ailesine değil, umumiyetle Kayı boyuna ait ve sırf bir menkıbevî bir kıymeti haizdir.[9]

Osmanlı devleti kuvvetlendikten sonra, hem Osmanlı hânedânının asaletini artırmak, hem de bu suretle imparatorluğun bâzı anâsırına onları daha sempatik göstermek için, türlü münasebetler daha uyduruldu: Osman'ın Kommenler soyundan getiren,[10] yahut Peygamber'e çıkaran türlü rivayetlerin, tabiî, hiçbir tarihî mahiyeti yoktur. Müsbet olarak varabildiğimiz yegâne netice, Osman'ın küçük aşiyretinin Kayılar'a mensub olmasından ibarettir.

Eskidenberi Oğuzlar'ın mühim bir şubesi olan Kayılar, Selçuklar devrinde umumî Oğuz hareketlerine iştirak ederek şarktan garba doğru gelmişlerdir. Bunlardan bir kısım Mâverâ-i Hazar Türkmenleri arasında, bir kısmı Mâzenderân'da, Azerbaycan ve Arrân (Cenubî Kafkasya)'da kalarak yerleşmişler, veya başka Türk kabileleriyle karışmışlardır. Anadolu'ya gelen kısmın muhtelif parçalara ayrılarak çok dağnık sahalarda yerleştirildiği anlaşılıyor: Şimalî Anadolu'da Erzincan ve Suşehri havalisinde, Amasya, Çorum, Kastamonu, İlgaz, Çankırı, Gerede, Bolu, Düzce civarlarında, sonra Eskişehir, Mihaliç, Orhan-eli sahasında hâlâ Kayı ismini taşıyan köyler olduğu gibi, cenubda da Kilikya havalisinde, İsparta, Burdur, Fethiye civarlarında ve daha garba doğru Denizli, Muğla, Aydın, Ödemiş taraflarında da bunların bulunduğu yine köy isimleriyle teayyün ediyor. Bu zikrettiğimiz isimler, Kayılar'ın nerelere iskân edilmiş olduğunu ve âdeta garba doğru muhaceret yollarını işaret etmektedirler. İşte; muhtelif yerlere dağılmış olan bu Kayılar'dan küçük bir kısım önce Ertuğrul'un sonra da Osman'ın maiyyetindeki bu ehemmiyetsiz aşiyret, yeni bir siyasî teşekkülün çekirdeğini teşkil etmekle beraber, teşekkül eden devletin mahiyeti üzerinde hiçbir suretle müessir olmamıştır. Rolleri, içlerinden bir devlet kurucusu çıkarmak ve başlangıçta ona istinadgâh teşkil etmek için biraz da tesadüfe bağlı ve tamamen politik olan bir avuç halkın, bundan başka bir te'sir yapmasına –meselâ, bâzen iddia olunduğu vechile, *Osmanlı lehcesi*nin esasını teşkil etmek gibi– hiçbir nokta-i nazardan imkân da yokdu. Her halde bu küçük aşiyret parçasını, o zaman Anadolu'nun garb uclarında yaşayan sair Türkler'den ve

[9] Abulgâzi Bahâdur Khan, *Shadijara-i terâkima* Türkmenler'in jenealojileri; bu eserin ehemmiyeti hk. bkz. Encyclopedie de l'İslam'daki cild IV'te Türkmen edebiyatı hk. makalemiz. "Türkmen maddesi.)

[10] Bu kere Ch. Diehl tarafından tekrar edilmiştir: La Societe Byzantine a L'e poque des Commenes. Paris, 1929. p. 44.

küçük Türk aşiyretlerinden ayırmağa, ona diğerlerinden farklı hususî vasıflar ve tes'sirler isnad etmeğe tarihî bakımdan aslâ imkân olmayacağını, kat'î surette söyleyebiliriz.

Osmanlılar'ın Kayılar'dan olduğunu ve Kayılar'ın da daha ilk Selçuklu fâtihleriyle beraber Anadolu'ya gelip dağıldıklarını bu suretle tesbit ettikten sonra, Osmanlı hânedanının ecdadının Anadolu'ya gelmeleri hakkındaki karışık, mütenakız rivayetlerin tahlil ve tenkidine geçebiriz: Yazılışları itibariyle daha eski olan menbalar, umumiyetle, Osmanlılar'ın ecdadının şarkî Anadolu'ya Selçuklar'la beraber geldiğini söylerler; daha muahhar menbalarda ise, bunların Horasan'da Mahan civarında otururlarken, Cengiz istilâsı üzerine garbe geldikleri yazılıdır. Bâzı müellifler bu iki rivayeti biribiriyle te'lif ederek, önce Horasan'a, sonra Akhlat'a ve oradan da garbe geldiklerini kaydederler. Hammer'den başlayarak Marquaradt ve Gibbons'a kadar birtakım Avrupalı müverrihler bu karışık vak'a-nüvis rivayetlerinden neticeler çıkarmağa çalışmışlardır. Bütün bunlarda, hattâ bunlara istinad eden en son garb ve şark eserlerinde; Osmanlılar'ın garbî Anadolu'ya Moğol istilâsını müteâkib geldikleri hâlâ tekrar edilip durur. Halbuki, yukarıki iyzahatımızla Osmanlı hânedanının mensub olduğu aşiretin ve Kayılar'ın, Selçuklar'ın ilk fütuhatını müteâkib Anadolu'ya gelip parça parça muhtelif sahalara ve bilhassa uc sahalarına yerleşdikleri düşünülürse, eski annalleri dolduran bütün o muhaceret hikâyelerinin tarihî bir esası olmadığı anlaşılır. Esasen bu muh'telif rivayetleri veren ilk menbaların mahiyeti düşünülür ve bu muhaceret rivayetlerinin tarihî bir tenkiydi yapılırsa, bu kanaate varmamak kâbil değildir. Bereket versin, yukarıda da söylediğimiz gibi, bütün bunlar, Osmanlı impatorluğunun kuruluşunu anlamak için esasî mahiyette mese'leler değildir.

Bütün bunlardan müsbet olarak çıkan neticeyi kısaca tesbit edelim: XIII'üncü asır sonlarında Ertuğrul ve sonra Osman, fi'lî değil, fakat nazarî olarak Konya sultanlarına ve daha sonra İlhanîler'e tabi olan uc aşiyretlerinden birinin, Kayılar'a mensub küçük bir aşiretin reisleri idiler. Frikya'nın şimal-i garbîsinde Eskişehir havalisindeki Türk-Bizans hudud sahası üzerinde yaşıyorlardı. Halbuki o sırada garbî Anadolu uclarında yaşayan ve fırsat buldukça Bizans topraklarına hücum eden, çapullar yapan, hattâ bazı istihkâmlar, kasabalar ele geçiren ve yeni siyasî ehemmiyetsiz bir aşiyretin başında bulunan Osman, böyle bir sâhada ve muhtelif rakib kuvvetler arasında nasıl ve niçin Osmanlı devleti gibi bir siyasî teşekkülün esasını kurabildi? Bunu anlayabilmek için, her

şeyden evvel, ucların dahilî hayatını, oradaki ictimaî şartları, dinî, iktisadî ve siyasî âmilleri anlamağa ihtiyaç vardır.

Selçuk İmparatorluğu zamanında, garba doğru çekilen ve Komnenler zamanında xıı'nci asrın son nısfında esaslı surette tanzim edilen bu hudut teşkilâtı[11], xıı'üncü asırda, Bitinya dağlarında yâni Küçük Asya'nın şimal-i garbi köşesinde temerküz etmişti. Muayyen topraklara mâlik ve vergiden muaf olan –İslâm menbalarında *khara'ita, yani akritler* diye zikredilen bu hudud müdafileri, Iznık İmparatorluğu zamanında vazifelerini muvaffakıyetle yaptılar. Pâyıtahtın Bizans'a nakli üzerine, uzun müddet bu müdafaa tertibâtına ehemmiyet verilmedi; bilhassa Michel Palèologue, masrafı günden güne çoğalan imparatorluk hazinesine varidat bulmak için, iradları Akritler'e ait olan arazinin mühim bir kısmını müsadere etti. İktisadî mesnetleri sarsılan Akritler, isyan ettilerse de fena halde te'dip olundular.[12] Muhtelif unsurlara mensup olan bu hudut muhafızlarından birkısmının –meselâ İmparator Vatatzes tarafından xıı'üncü asrın ilk yarısında Rumeli'den nakledilip bu hudutlara yerleştirilen onbin aileden mürekkeb Hıristiyan Koman Türkleri gibi[13] karşı tarafa iltihak ettiği tahmin olunabilir. Iznık pâyıtaht olmaktan çıktıktan sonra uclardaki Türk Beyleri'nin yavaş fakat kat'î surette garba doğru topraklarını genişletmelerinde ve Moğol tazyiki altında Selçuk hâkimiyeti zayıfladıkça Bizans hudutları üzerinde yeni siyasî teşekküllerinin kurulmasında, Bizans hudut müdafaasının zayıflamış olması büyük te'sir icra etmiş, bu işi çok kolaylaştırmıştır.

Uclardaki Türk aşiyretlerinin beyleri, şeklen Selçuk Sultanlığı'na tâbi olmakla beraber, fırsat buldukça, onu dinlememekten ve müstakil hareketlerde bulunmaktan geri durmuyorlar, vergilerini eksiriya fi'lî tehdidler altında veriyorlardı. Prensler arasındaki taht kavgalarında onlardan birinin tarafını iltizam ediyorlar, dahilî iğtişaşları artırıyorlardı. Âsîler uc beylerinin yanında bir ilticagâh buldukları gibi, her isyan hareketi de uc aşiyretleri tarafından mutlaka yardım görüyordu. Merkezî idarenin za'fı karşısında memleket dahilindeki zengin Türk tâcirlerinin kervanları da bunlar tarafından çapullara mâruz kalıyordu. Baybar'sın Kayseri işgaline kadar yâni Anadolu'da Moğol hâkimiyeti henüz fi'lî bir işgal mahiyetinde değilken bile, merkezî idareyi tanımıyan ve üzerlerine askerî kuvvetler sevkine mecburiyet hâsıl olan bu uc beyleri, İlhanî hâ-

[11] F. Chalandon, *zikredilen eser*, p. 500.
[12] A.A. Vasiliev, *Histoire de l'empire Byzantin*, vol. 11, p. 282.
[13] P. Wittek, *Das Fürstentum Mentesche*, İstanbul 1934, p. 13.

kimiyetine karşı daha muhâsım bir vazıyet aldılar ve dahilî idarenin karşılığından istifade ederek mahallî nufuzlarını kuvvetlendirdiler. Mu'in-al din Pervâne'nin idaresi zamanında –yâni Abaka'nın, Baybars istilâsının intikamını almak için Anadolu'ya gelmesinden evvel uc emaretine tâ'yin olunan Sahib Ata Oğulları'na Kütahya, Sandıklı, Gorgorom ve Akşehir *khaşş* olarak verilmişti. XIV'üncü asır başında önce Emîr Çoban, sonra oğlu İlhanî valisi Demirtaş, bu uclarda yerine göre siyasî tedbirler veya askerî te'diblerle ve uclardaki beyliklerin fi'lî mevcudiyetlerini "tâbi bir devlet" gibi kabul etmek sureti ile, nüfuzlarını te'sis edebilmişlerdir. XIV'üncü asır ortalarına ait bir menbada, İlhanîler'e tâbi olup onlara vergi veren Anadolu uc memleketleri "Karaman, Germiyan, Hamid Oğulları, İnanç Oğulları, Orhan, Umur Bey, Sinob, Kastamonu, Gerede ve Bolu" olarak gösterilmiştir.[14] Bâzı sikkeler ve kitabelerle *Masalik-al Abşar*'daki bir kayıd, İlhânî devletinin son inhitat ve sukût zamanlarında bile bu uc memleketlerinde Moğol hâkimiyetinin büsbütün ortadan kalkmadığı zannını vermekte ise de, bunun, belki de, Anadolu'da İlhanî hâkimiyetinin vârisi olan kuvvetli Eretna devleti ile hoş geçinmek için tâkib edilen bir siyasetin neticesi olması muhtemeldir.

Hıristiyan ve Müslüman unsurlar, karşılıklı iki muhasım sıfatıyle Türk-Bizans hudutları üzerinde yaşadıkları halde bile, aralarında aslâ derin bir husumet mevcud değildi. Bizans müverrihleri, daha XII'nci asrın ortasından evvel, o zaman bir hudud mıntıkası olan Beyşehri Gölü üstündeki adacıklarda oturan Rumlar'ın, Türkler'le sıkı münasebetleri sebebiyle Türk âdet ve itiyadlarını kabul ettiklerini, hattâ onlarla dostâne münasebetlere girişerek Bizans İmaparatorluğu'nun emirlerine ehemmiyet vermediklerini kaydediyorlar. F. Chalandon'un ehemmiyetini pek doğru olarak tebarüz ettirdiği bu hâdise, uclardaki Müslüman-Hıristiyan münasebetlerinin mahiyetini pek açık olarak gösteriyor. Şu son senelerde Diğenis Akritas epopesiyle *Seyyid Battâl* romanı hakkında çok mühim neşriyatta bulunan Prof. Henri Grègoire, bunların, biribirinden derin dinî uçurumlarla ayrılmış iki muhasım cemiyetin ifadesi değil, bilâkis hayat şartları biribirine çok benzeyen ve biribiriyle sıkı ve hattâ dostça daîmî temas hâlinde bulunan ictimaî zümrelerin bir mâkesi olduğunu pek haklı

[14] *Chronique de Michel le Syrien,* traduite par J.-B. Chabot, t. III, p. 222,235, 390, 391; -*Deux Historiens Armeniens,* traduits par M. Brosset, Saint Pétersbourg 19870, livraison I, p. 114; -J.Laurent, *Sur les Èmirs Danichmendites,* dans Mélanges N. Jorga, Paris 1933, p. 505; - ayni müellifin: *Byzance et les Turcs Seldjoucides,* Paris 1919, P. 74: - yine ayni müellifin: *Des Grecs aux Croisès,* Byantion, I, p. 386; -Gèographie d'Aboulfèda, *vol. I, p. XV.*

olarak göstermiştir.[15] Bunu, *Seyyid Battâl* romanının bir devamından başka birşey olmayan diğer bir Türk romanında, yâni *Dânişmendnâme*'de ve Trabzon imparatorluklariyle Akkoyunlu Türkmenleri'nin mücadelelerinden bâzı sahneleri ihtiva eden *Dede Korkut Kitabı*'nda da görmek kaabildir. Epik nev'in hususî karakterlerinden olan mücadele sahnelerine, dinî taassub hissiyatına rağmen, bütün bunlarda hiçbir derin husumet nefesleri his edilmemektedir. Gerçi xıı'-üncü ve xıv'üncü asırda hududlarda Türk ve Bizans kuvvetleri arasındaki bâzı mücadelelerin, bâzı fütuhatın her iki taraf için ağır ve kanlı olduğu malûmdur; mağlûb ordunun arkasından şehir ve kır halkının bir panik hâlinde kaçdığını gösteren kayıdlar vardır. Lâkin o devir için çok tabiî olan bütün bu gibi bâzı hâdiselere rağmen, Müslümanlar'la Hıristiyanlar'ın mütekabil vazıyetleri, muhasım uclarda dahi, yukarıda anlatdığımız mahiyette idi.

III. İSLÂMLAŞMA

Burada, sırası gelmişken, *ihtida* mes'elesinden de kısaca bahsedelim: Selçuk devrinde Anadolu'da Hıristiyanlar arasında ihtidalar elbette mevcuddu. Nitekim Selçuk ricali arasında, içlerinde hattâ Komnenler ailesi gibi yüksek Bizans aristokrasisine mensub birtakım mühtedilerin bulunduğunu biliyoruz. Bunlardan başka, âlimler, san'atkârlar, hattâ meşhur mutasavvıflar arasında, yâ kendileri yahud babaları hıristiyanlıktan dönmüş olanlar yok değildir. Uzun zaman temaslar, Müslümanlar'ın devlet idaresindeki imtiyazlı mevkıi, islâm olmayanlara mahsus bâzı tekâliften kurtulmak arzusu, hulâsa, psikolojik ve ekonomik sebepler bu hususta az çok âmil olmuştur.

Gerçi İlhâniler zamanında, bâzan Müslümanlar aleyhine dinî mahiyette tazyıkler yapıldığını, hattâ Baydu'nun Hıristiyanlar'ı fevkalâde iltizam ederek onların teşvikı ile İslâmlar aleyhinde bâzı tedbirler alındığını biliyorsak da, -dinî olmaktan ziyade siyasî maksadlarla yapılan- bu gibi hareketlerin mahdut zamanlara münhasir olduğunu unutmamalıdır. xıv'üncü asrın ikinci yarısında bile Anadolu'da henüz Müslüman olmamış bâzı Moğol ricalinin mevcudiyetini biliyorsak da, bilhassa Gazân devrinden başlayarak, Anadolu'da İslâm unsurunun tekrar eski imtiyazlı mevkıini kazandığı muhakkaktır. Ma'mafih, bütün bu Anadolu Hıristiyanlar'ı arasında ihtidânın iddia olunduğu kadar ehemmiyetli bir mik-

[15] H. Grègoire, *Autour de Digenis Akritas*, Byzantion, t. vıı, p. 293.

yasta olmadığını söyliyebiliriz, xıı'üncü asır sonlarında Anadolu Hıristiyanları'ndan alınan *cizye*nin umumî varidat arasında mühim bir mevkı tuttuğu hakkında Aksarayî'nin ifadesi de bunu te'yid ediyor.

Acaba xıv'üncü asırda garbî Anadolu'daki Türk beylikleri memleketlerinde bu ihtida mes'elesi ne nisbette idi? Birtakım büyük Bizantinistler'in ve Gibbons da dahil olmak üzere birçok tarihçilerin iddia ettikleri gibi, bilhassa Osmanlı sâhasında Rumlar'ın geniş mikyasta bir ihtidası olmuş mudur? Gibbons bu nazariyesini te'yid için Bursa ve asıl Iznık şehirlerini örnek gösteriyor; gerçi Bizans patrikhanesinin 1339-1340'da Iznık halkına hitaben neşretmiş olduğu meşhur beyannâme, burada oldukça geniş bir ihtida ameliyesinin vukûuna delâlet etmektedir. Fakat buna, ifade ettiğinden çok fazla bir şumul isnad etmemelidir. Bizans hâkimiyeti altında çok fazla kalabalık bir şehir olan Iznık'ın, fetihden kısa bir zaman sonra oradan geçen İbn Battûta'nın müşahadesine göre "çok az nüfusa mâlik" bulunması, Gibbons'un farzettiği gibi, bura halkının büyük mikyasta ihtida ederek Osmanlı topraklarına dağıldıkları suretinde tefsir olunamaz: İznık nüfusu, imparatorluk pâyıtahtının İstanbul'a naklinden sonra, o havalinin emniyetsiz bir hudud memleketi hâline gelmesi dolayısiyle, daha Osmanlı fethinden evvel çok azalmış olmalıdır. Ondan başka, eğer şehir halkı kâmilen ihtida etmiş olsalardı, Orhan, onları her halde yerlerinde bırakırdı. Bundan başka, Osmanlı devletinin hiç bir zaman "cebrî bir islâmlaştırma siyaseti" tâkib etmediği ve büyük şehirlerde toptan ihtida ameliyesinin âdeta imkânsız olduğu da gözönüne alınmalıdır.

Osmanlı menbaları –meselâ 'Âşık Paşazâde- ilk Osmanlı fütuhatı esnasında bâzı hıristiyan köylerinin –Osmanlı idaresinin adaleti sebebiyle- kâmilen Müslüman olduklarını söylerlerse de, şifahî an'anelere dayanan bu gibi rivayetlerin tarihî vusûku şübhelidir; yine aynı menba, şehirlerde ihtidadan hiç bahsetmemekte ve fethedilen yerlerdeki Hıristiyan halkın, Hıristiyan kaldıklarını da söylemektedir. İbn Battûta'nın geçişi esnasında temamen Hıristiyan halkla meskûn olan *Göynük*, Osmanlı menbalarına göre bu asır sonlarına doğru islâmlaşmış olacak ki, Yıldırım Bayezid İstanbul'da kurduğu İslâm mahallesini buradan ve *Torbalı*'dan getirttiği halk ile te'sis etmiştir. Bu rivayet doğru bile olsa, bunu umumî bir ihtida neticesi olmaktan ziyade, oraya yeni Türk unsurunun yerleşmesiyle iyzah etmek daha doğrudur. İstanbul'daki İslâm mahallesine henüz yeni Müslüman olmuş Rumlar'ın yerleştirilmesi mantıkan kolay kabul edilemez. Gibbons'un hemen islâmlaştığını iddia ettiği sâhalarda

münhasıran Rumlar'la meskûn köylerin Mehmed I., hattâ Murad II. zamanında mevcudiyeti, resmî vesikalarla sâbittir. Bütün bu deliller karşısında, ne Osmanlı ve ne de garbî Anadolu'daki diğer beylikler sâhasında, "sür'atle vukua gelmiş kitle hâlinde ihtidaların" mevcudiyetini tasavvur etmemek daha doğru ve daha ihtiyatkârdır.

Osmanlı imparatorluğunda büyük nisbette ihtidalar, Osmanlı devleti Balkanlar'a yerleşdikten sonra, yâni en ziyade XV'inci asırda Balkanlar'da olmuş ve XVI-XVII'inci asırlarda da devam etmiştir. Osmanlılar'ın "ilk siyasî teşekküllerini kurarken idare unsurlarını bulmak için mühtedî Rumlar'a muhtaç oldukları" iddiası da, bütün bu iyzahatımızdan anlaşılacağı vechile, temamen esassızdır; XIV'üncü asırdaki bütün büyük devlet adamlarının Türk oldukları, Rum dönmesi olduğu iddia edilen Evrenos *(Evren+uz)*'un da eski Türk aristokrasisine mensubiyeti, mühtedî ricalin ancak birkaç kişiden ibaret olduğu, artık bugün tarihî bir hakikattir.

Osmanlı devleti XIV'üncü asırda doğrudan doğruya Türk unsuru tarafından kurulmuştur. Devlet, XV'inci asrın ilk yarısından sonra muhtelif unsurlara hâkim büyük bir imparatorluk şeklinde inkişafa başladıktan sonradır ki, Bizans İmparatorluğu, Abbâsî İmparatorluğu gibi, idare makinesine *osmanlılaşmış* diğer unsurlar da girmiştir. İmparatorlarının mühim bir kısmı bile yabancı unsurlardan olan Bizans İmparatorluğu'nun bu mahiyeti nasıl Rum unsurunun idare kâbiliyetsizliğine bir delil olmazsa, Osmanlı İmparatorluğu'nun mümâsil vazıyeti de Türkler'in idare kâbiliyetsizliği için bir delil olarak kullanılamaz.

Aydın Oğulları devletinin kuvvetli hükümdarı Gâzi Umur Bey'in ölümünden sonra, dahilî ve haricî türlü türlü gailelerle meşgul olan Bizans, Orhan'ın yardımını daha ehemmiyetle te'mine çalıştı. Orhan, artık Bizans'ın dahilî işlerine de kuvvetle müdahale ediyordu. İşte bu münasebetlerle 1345'denberi Avrupa kıt'asına geçmekte olan Osmanlılar, nihayet, çok şiddetli bir hareket-i arz neticesinde kale divarlarının yıkılmasından istifade ederek Gelibolu'ya yerleşdiler, Anadolu'dan ve bilhassa Karesi'den birçok Türkler buraya gelip yerleşdikleri gibi, Orhan, bâzı göçebe aşiyretleri de buraya sevketti. Trakya halkının kaçabilen kısmı, Osmanlı istilâsı önünde muhaceret ediyor, boş kalan yerler Anadolu'dan gelen Türkler'le dolduruluyordu. 1359'da başlayan bu hareket, şimdiye kadar yalnız Osmanlılar'ın değil, onlardan evvel diğer sâhil emaretlerinin de yapmış oldukları gibi *geçici bir istilâ* değil, *hakikî bir yerleşme* idi ve asırlar görmüş pâyıtaht, ilk defa olarak, Osmanlı tehlikesini, kelimenin bütün şümûlü ile idrak edebildi.

Murad I. tahta çıktığı zaman, Gelibolu, ileri bir hareket üssü olmak üzere, Türkler Avrupa kıyısında kat'î surette yerleşmişler, hattâ Trakya futuhatı epeyi ilerilemişti. Orhan'ın tecrübeli kumandanları 1360-1361 seferiyle Trakya'nın strateji bakımından en mühim yerlerini ele geçirmişlerdi. Murad'ın 1389'a kadar süren saltanatı, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyetinin sarsılmaz bir şekilde yerleşmesi gayesini istihsal etmişti. **Pâyıtahtlarını Edirne'ye nakleden Osmanlılar,** Trakya'yı, Makedonya ve Bulgaristan'ı zabt ve oldukça mühim kemmiyette Türk muhacirleriyle iskân etmişler ve nihayet Kosova meydan muharebesinde Sırbistan'ı da ortadan kaldırmışlardır. Balkanlar'daki muzafferiyetlerle kuvveti artmış olan Osmanlı devleti, Murad zamanında Anadolu'da da hududlarını genişletmiş, Ankara ve havalisini, Germiyan ve Hamid Oğulları arazisinin mühim birkısmını almış, Karamanlılar'ı mağlûb etmişdi. Kat'iyetle denilebilir ki, Bayezid ı. tahta çıkdığı zaman, Osmanlı devleti Anadolu'da ve Balkanlar'da sağlam ve kuvvetli bir imparatorluk şeklinde kurulmuş bulunuyordu. Onun bir kat daha büyüttüğü ve kuvvetlendirdiği bu siyasî binanın ne kadar sarsılmaz temellere dayandığı, biri parlak bir zaferle, diğeri hükümdarın esaretiyle biten *Nigebolu ve Ankara* muharebeleri gibi iki büyük tecrübe ile sabit olmuştur.

IV. OSMANLI DEVLETİ'NİN İNKİŞAFINDAKİ ÂMİLLER

Osmanlı devletinin ilk kuruluş asrına bu umumî bakıştan sonra, bu büyük tarihî ameliyenin başlıca âmillerini kısaca sıralayabiliriz:

1. Osmanlılar'ın Türk-Bizans hududu üzerinde bulunmaları yâni coğrafî vazıyetleri.

2. Osmanlı hudutlarındaki Türk beyliklerinin bu yeni teşekküle karşı hasmâne bir harekette bulunmamaları..

Anadolu'nun umumî siyasî vaziyeti Osmanlılar'ın ilk zamanlarında serbestçe hareketlerine meydan bırakmışdı.

3. Osmanlılar'ın Asya'da kendileriyle hem-hudud Bizans topraklarını aldıktan sonra Avrupa'ya geçmelerini ve Balkanlar'da sağlam surette yerleşmelerini kolaylaştıran âmiller.

4. İlk Osmanlı hükümdarları, Anadolu'daki Bizans topraklarını zabtetmek ve orada esaslı surette yerleşmek için muhtac oldukları maddi ve mânevi kuvvetleri, garb serhadlerindeki diğer beylikler gibi, xıı'üncü asrın ikinci yarısındanberi garb hududlarına gelip birikmekte olan göçebe, köylü, şehirli Türk unsurlarından kâfî derecede te'min etmişlerdi.

Sahil beylikleri, yalnız Bizanslılar'a değil, denizci Latin kuvvetlerine karşı da devamlı bir netice te'min etmeyen mütemâdî harblerle hırpalanırken, Osmanlı Beyliği kendisini yormayan yavaş, fakat sağlam adımlarla hududlarını genişletiyor, mütemadî kuvvetini artırıyordu. Osmanlılar Gelibolu'yu zabtetmeden evvel, Hıristiyan âlemi onların mevcudiyetleriyle alâkadar bile değildi. Halbuki, bilhassa Gâzî Umur Bey'in parlak fakat neticesiz seferleri, Papa başta olmak üzre, Akdeniz Hıristiyan âlemini galeyana getirmiş ve Umur'un ölümiyle beraber İzmir'in de zabtını mucib olmuştu. Osmanlı devletinin kuruluşunda, coğrafî vazıyetinin diğer hudud beyliklerinden farklı bu hususiyeti yâni karşılarında yalnız Bizans'ı muhasım olarak bulması da hesaba katılmak lâzımdır. Yoksa, ondan evvelki âmiller, diğer sahil beyliklerinin kuruluşunda da, hemen ayni şekilde mevcuddu.

5. Osmanlılar hâriç olmak üzre, diğer sahil beyliklerinde devlet bütün ailenin müşterek malı addodulunuyor, prenslerden her biri kendine ait olan sâhada müstakil olarak hüküm sürüyordu. Gerçi ailenin en büyüğü *nazarî* olarak diğerleri üzerinde bir nevi *metbu*'luk hakkını hâizdi; fakat bunu, ancak maddî bakımdan en kuvvetli olduğu zaman tatbik edebiliyordu. Aydın Oğlu Mehmed Bey, Birgi'de hükümran olduğu zaman, küçük oğlu yanında bulunuyor, diğer oğullar ayrı yerlerde hükümran bulunuyorlar. Bunlardan hepsinin ayrı kuvvetleri vardır. Umur Bey, ilk Gelibolu seferine babasının arzusu hilâfına olarak gidiyor. Babasının ölümünden sonra, kendisinden büyük bir kardeşi bulunduğu halde, amcalarının ve kardeşleri Khıdr Bey'in ısrarı ile beylik tahtına geçiyor. İşte bu vazıyet, bütün sahil beyliklerinde sık sık dahilî rekabetler, mücadeleler tevlit ediyor ve onları zaif düşürüyor. Halbuki Osmanlı devletinde bütün kuvvet bir tek hükümdarın elindedir. Öyle görünüyor ki, Murad ı. de, muahharan oğlu Bayezid'in yapdığı gibi, hâkimiyette kendine rakib ve müddeî bırakmamak için kardeşlerini ortadan kaldırmıştır. Osmanlı devletinin xıv'üncü asırda dahilî mühim bir sarsıntıya uğramamasında *"hâkimiyetin taksim edilmemesi"* usûlü büyük bir âmil olmuştur. Bu, acaba hukukî bir tekâmül netîcesi midir, yoksa hükümdarların şahsî tecrübelerinin bir tatbikı midir, birşey söylenemez. Yalnız, bunun İslâm âmme hukuku prensiplerine uygun olduğunu kaydedelim.

6. Osmanlılar'ın, Avrupa'ya geçib Gelibolu'da yerleşivermeleri, devlet bünyesinin kuvvetlenmesinde büyük bir âmil oldu. Çünkü, boş ve zengin toprak bulup yerleşmek maksadiyle, birçok göçebe unsurlar, fakir köylüler, Rumeli'nin zengin *Tımârları*'na nâil olmak isteyen birçok Sipâhiler,

Orta Anadolu'dan, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe gibi sahil beyliklerinden Trakya'ya ve Makedonya'ya geldiler. Devletin iskân maksadıyle naklettiği kitlelerden başka, şahsî arzulariyle gelenlerin de her halde büyük bir yekûn tuttuğu tahmin olunabilir. Sahil beylikleri halkından birçokları, vaktiyle beylerinin maiyyetinde gelip geçmiş oldukları bu zengin ve güzel Rumeli sâhasını daha eskiden tanıyorlardı. Osmanlı devleti bu suretle Anadolu'daki komşularının zararına kuvvetini mütemadiyen artırıyordu. Anadolu'dan Rumeli'ye Türkler'in mühim kitleler halinde, nakilleri, xv.'inci asırda da devam edecektir.

7. Osmanlılar'ın Balkanlar'daki fütuhatı kendileri için nüfusca büyük zayiatı mucib olmadan, kolaylıkla yapılmışdı. Bu fütuhatta harble beraber zabtolunan yerlerden mebzûl ganimet ve esir alınıyordu. Ekseriyetle genç çocuklardan mürekkeb olan bu esirlerden devlet namına alınan *beşte bir* hisse, Anadolu'ya sevkedilerek Türkler arasında terbiye ediliyorlar ve orada Türkçe öğrenip İslâm olduktan sonra, askerlikte kullanılıyorlardı.

Sulh yolu ile zabtedilen yerlerdeki halk, muayyen vergilerini vermek üzre, yerlerinde bırakılıyordu. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz serserî derviş zümreleri, Hıristiyan halk arasında mütemâdî bir İslâm propagandası yapmakla meşguldüler. *Bogomil*'ler gibi ortodoks kilisesine düşman *Hérétique* zümreler arasında, islâmiyetin kolaylıkla yayıldığı tasavvur olunabilir. Aristokrasi arasında da ekonomik ve psikolojik sebeblerle ihtidalar vukû bulduğu tabiîdir. Fakat bu ihtidaların xıv'üncü asırda öyle büyük mikyasta vukûa gelmediği söylenebilir. Bunu daha sonra, xv'inci hâttâ XVI. asırlarda bilhassa Bosna'da ve Arnavutluk'da göreceğiz.

8. Yeniçeri kuvveti, hükümdarın maiyyetinde daimî bir piyade kuvveti idi. Fakat devletin en büyük askerî kuvvetini *Tımar* sahibi Sipahîler'in vücude getirdiği süvari kuvveti teşkil ediyordu. Bilhassa xıv'üncü asırda bu Yeniçeriler'in göze çarpacak bir ehemmiyetleri yokdu. *Devşirme* usûlü sistematik bir şekilde ancak xv'inci asırda Murad II. zamanında başlamıştır.

9. Zabtedilen arazinin muhtelif kıymette *Tımarlar*'a ayrılarak askerî vazife mukabilinde Sipahiler'e verilmesi, yahud daha büyük kıymette *zi'amet ve khaşş*'ların – varidatıyla mütenasib mikdarda asker tedarik etmek şartiyle – daha büyük kumandanlara verilmesi usûlü, Selçuk devleti zamanında olduğu gibi, Osmanlı devletinde de devam ediyordu. Babadan oğula kalan bu sipahilik, memlekette çok sağlam esaslara dayanan bir toprak aristokrasisi vücude getiriyordu. Vaktiyle uzun uzadıya müdafaa ve iyzah ettiğim gibi, bu usûlün Bizans'dan alınma olmayıp, büyük

Selçuk İmparatorluğu'ndan beri devam edip geldiğini yine tekrar edeyim.[16]

10. Osmanlı devleti'nin mulkî, askerî, adlî teşkilâtı, esasen Anadolu Selçukluları'nınkinin bir devamı mahiyetinde olup, kısmen İlhânîler ve biraz da Mısır Memlûkleri teşkilâtının te'sirleri altında kalmıştır. Osmanlı devleti, XIV.'üncü asırda bütün bu teşkilât için muhtaç olduğu unsurları pek az istisna ile, Türkler arasında bulmuştur. Devletin büyük ricali ve kumandanları ise-Mihal Oğulları gibi bir iki istisna ile – kâmilen yüksek Türk aristokrasisine mensubdular. Osmanlı hanedânının yükselişiyle müterâfık olarak yükselen ve onlarla beraber Osmanlı devletini kuran bu aristokrasi XIV. asırda bütün idareyi henüz ellerinde tutuyorlardı.

11. Bütün bu âmillerle ilâve olarak, ilk Osmanlı hükümdarlarının, Osman'ın, Orhan'ın, Murad'ın ve bilhassa bu sonuncunun, büyük kuruculuk meziyetlerini de gözönünde tutmak lâzımdır. Büyük ve yaratıcı ferdlerin ictimaî hayatdaki hâkim rolünü nazar-ı itibare almayan – yanlış anlaşılmış-bir *dèterminisme,* içtimaî hayatın ve tarihî tekâmülün çok mühim bir âmilini unutmuş olur.

Bütün bu iyzahlardan sonra, Osmanlı devletinin kuruluşunun mânasını, Anadolu Türklüğü'nün tarihî yürüyüşü bakımından, şu şekilde iyzah edebiliriz: Bu devlet, münkariz Selçuk Sultanlığı ile ve ona halef olan sair Anadolu beylikleriyle hiç alâkası olmayan yeni bir *uzviyet,* yeni bir *etnik ve siyasî teşekkül* değildir; bilâkis, yukarıdanberi iyzah ettiğimiz vechile, vaktiyle Anadolu Selçuk devletini, Dânişmendliler'i, Anadolu beyliklerini de kuran, Anadolu Türklüğü'nün XIII-XIV'üncü asırlardaki siyasî ve ictimaî tekâmülünden doğan yeni bir *synthèse,* yeni bir *tarihî terkip*'dir.[17]

---

[16] *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseseleri Üzerine Te'siri.- Türk Hukuk ve İktisad Mecmuası,* cild I, 1931, s. 165-313. Bu eserin vardığı neticelerin kısa bir hulâsası, Fransızca olarak şu başlık altında neşredilmiştir: *Les İnstitutions Byzantines ont-elles joué un rôle dans la formation des İnstitutions Ottomanes?* (VII e Congrès International des Sciences Historiques. Varşova kongresine takdim edilmiş olan tebliğler hulâsası, 1933.t.I.p.297-302).

M. Guilland, tezimden, ancak bu hulâsanın çabucak kıraati neticesinde haberdar olduğu içindir ki, *Annales d'Histoire Economique et Sociael* (Juillet 1934, p. 426: *İnstitutions Byzantines, İnstitutions Musulmanes?*)'da, Bizans te'sirleri mes'elesini "menfî olarak hallettiğimi, fakat bunu, tarihçiye yakışan tarafsızlık ve serin kanlılıkla yapmadığımı" yazabilmiştir. Esas eserimde, Bizans'ın bilhassa Emeviler ve Abbasiler devirlerinde İslâm müesseselerine te'sirlerini, müsbet mu'talar olarak kaydettim. Türkler'e gelince, bu te'sirin onlar üzerinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra değil, daha evvel âmil olduğunu meydana koyduğumu sanıyorum. (İslâm müesseseleri=Osmanlı müesseseleri) muadeletine gelince, bunun bütün mes'uliyetini, tabii, M. Guilland'a bırakıyorum.

[17] Köprülü Fuad, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ank. 1991, TTK. yayını, 4. Baskı.

FUAD KÖPRÜLÜ

H.A. GIBBONS'UN ESERİ ÜZERİNE VE P. WITTEK'İN "OSMANLILAR'IN KAYI'LARDAN OLMADIĞI" NAZARİYESİ; VE BU NAZARİYENİN TENKIYDİ.

Osmanlı vak'anüvisleri tarafından ortaya atılarak XIX-XX. asırlarda bütün Şark ve Garp tarihcileri tarafından hemen umumiyetle kabûl edilen, ve fakat son yıllarda tarafımızdan ileri sürülen kuvvetli tenkıydlerden sonra, salâhiyetli ilim adamlarınca, "bir masaldan ibarat olduğu" kat'i surette anlaşılan *"XIII. asırda Kayı'ların Horâsân'dan Anadolu'ya muhaceretleri"* nazariyesinin, Z. V. T. tarafından tekrar' canlandırılmak istendiğini, lâkin bunun, hiçbir ciddi delile dayanmadığını uzun uzun gösterdik. Şimdi de, mekalemizi tamamlamak için, osmanlı tarihcilerinin adetâ resmî bir mahiyet almış olan-bu an'aneci nazariyesi ile taban tabana zıt diğer bir nazariyeyi, yâni Dr. Paul Wittek'in şu son yıllarda hararetle müdafaa ettiği *"Osmanlı sülâlesinin Kayı'lardan olmadığı"* nazariyesini tahlil ve tenkıyd etmek istiyoruz.

Osmanlı devleti'nin ilk kuruluş safhalarına ait ve tarihî olmaktan ziyade *menkabevî* mahiyeti haiz rivayetlere, masallara, uydurma jenealojilere, ve bunlar arasında XIII. asırdaki Kayı muhacereti hikâyesine pek haklı olarak inanmayan bu kıymetli tarihci, osmanlı sülâlesinin Kayı boyuna mensub olduğunu da kabûl etmemektedir. Osman Gâzî'nin nesebini --bâzan Kayı Han vasıtasiyle Oğuz Han'a kadar çıkaran muhtelif silsilenâme'lerin tetkıyk ve mukayesesi neticesinde, "bunların tamamen uydurma olduğu" neticesine varan P.Wittek'e göre, Osmanlılar'ın Kayı'lardan olduğu iddiası, iptida Murad II. devrinde başlayan bir nevi romantik ceryanın te'siriyle, XV. asır Osmanlı tarihcileri tarafından uydurulmuş, ve bu muahhar an'ane osmanlı sarayında muhafaza edilerek, bu hükümdarın bâzı sikkelerine Kayı damğası vurulmuş, hattâ bâzı silahların üzerine de aynı damga konulmuştur; Fâtih devrinde bu Oğuz an'anesi o kadar moda olmuştu ki, onun torunlarına Oğuz isimleri konmuş, hattâ Sultan Cem, *Mekke*'de rastladığı Hasan b. Mahmûd Bayatî adlı bir müellife, Oğuz an'anelerini ihtiva etmek üzere *Câm-ı Cem Âyin* adlı küçük bir eser yazdırmıştı.[18] İşte bütün bu mutaleaları yürüten aziz

[18] P. Wittek, Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum, Byzantion XI(1936), S. 303-304; yine onun, De la dèfaite d'Ankara à la prise de Constantinople, Revue des études

arkadaşım, benim, Osman'ın jenealojisi ve XIII. asırdaki muhaceret masalı gibi rivayetleri, pek haklı olarak, kökünden yıkıp temizlediğim hâlde, devleti teşkil eden ilk çekirdek olarak bir Kayı kabiylesini kabûl etmemi, hayretle karşılamaktadır.[19] Osmanlılar'ın jenealojilerindeki tezadları göz önüne alan ve en eski osmanlı vekayinâmesi adettiği *İskendernâme*'nin Osmanlılar'a ait faslında bu *Kayı* an'anesine hiç yer verilmemesine büyük bir ehemmiyet isnad eden P. Wittek, bu devletin, herhangi bir kabiyle teşekkülü tarafından değil, doğrudan doğruya "hudutlardaki Gâziler tarafından kurulduğunu" söylemekte, ve işte bu nazariyesini müdafaa için ayrıca uzun tafsiylâta girişmektedir.

Osmanlı imparatorluğu'nun menşe'leri hakkındaki tetkıyklerimin neticelerini, çok kaıs fakat toplu ve vâzıh bir şekilde, gösteren kitabımda, bu hudut Gâzîleri'nden ve onların bu hususiaki mühim rollerinden de bahsettiğim için, şimdilik, alâkalıların oraya müracaatlarını tavsiye ile iktifa edeceğim. Bu mühim mes'elenin, yalnız Osmanlılar devrindeki değil, bütün Ortaçağ boyunca tekmil islâm-türk memleketlerindeki tezahürlerini bütün sebepleri ve netîceleriyle göstcrecek ve bununla sıkı sıkıya bağlı sair birçok mes'eleleri de aydınlatabilecek geniş bir tetkıykımı yakında çıkarmak ümidinde olduğum için, şimdilik bu hususta hiçbir tenkıyde girişecek değilim yalnız, *Osmanlı devletinin kuruluşu* gibi çok karışık bir hâdiseyi, benim, her türlü âmillere lâyık oldukları ehemmiyeti vermek suretiyle iyzaha çalışmama mukabil, arkadaşımın tek cepheli bir iyzah ile iktifa etmesinin doğru olmadığını, ve umumiyetle bütün bu gibi *unilatèral* iyzahların, mahiyetleri itibariyle çok muğlak olan *tarihî réalite*'leri ister ister istemez tahrif ettiğini tekrarlamaktan kendimi alamıyacağım. Bu küçük mukaddimeden sonra, şimdi, doğrudan doğruya P. Wittek'in bana tevcih ettiği tenkıydin tahliline, yâni Osmanlılar'ı *Kayı*'lara mensup telâkkıy etmemdeki birtakım sebeplerin iyzahına geçebilirim.

---

islamiques, 1938, I, S. 28, Not. 1(türkçe tercümesi: Belleten, C. VII, N. 27, S. 557-579); yine onun, The Rise of the Ottoman Empire, R.A.S. Monographs, Vol. XXIII, London 1938, S. 10-11.

[19] P. Wittek, benim Kayı menşei fikrine taraftar olmamı, "uydurma silsilenâme'lere inanmaktan değil, fakat sâdece, toponimi tetkıyklerinin netîcelerine kıymet vermekten" ileri geldiğini düşünmemiştir. Bundan başka, herhangi bir yanlış telâkkıye meydana vermemek için, bu menşe mes'elesinin, "osmanlı devletinin kuruluşu ve siyasî tekâmülü üzerinde hiçbir te'siri olmadığını" ehemmiyetle kaydetmiştim. Kendi yazılarında, "Anadolu'ya gelen Oğuz kabiylelerinin gâziler teşkilâtına kuvvetli unsurlar verdiğini" kabûl eden P.W., Osman'ın herhangi bir küçük oymağın reisi olduğunu da mı kabûl etmiyor? Bu nokta onun yazılarında vâzıh olarak tesbit edilmiş değildir.

Yalnız, bundan daha evvel, şu ceheti bilhassa tasrih etmeliyim ki, beni bu neticeye götüren düşünceler, *sonradan uydurulmuş jenealojilere inanmak* gibi basit ve iptidaî bir mülâhaza değildir; Osmanlılar'ın ilk devirleri hakkındaki bir yığın menkabevî rivayetlere aslâ tarihî bir mahiyet isnad edilemeyeceğini, o zamana kadar umumiyetle hâkim olan müşterek kanaatlara rağmen, ilk defa ileri süren bir adamın, böyle bir mülahazaya kapılamayacağı pek tabiîdir. Nitekim ben de, bir zamanlar P. Wittek'in yukarıda hulâsa ettiğim düşüncelerinden farksız mülâhazalara dayanarak, "osmanlı sultanları'nın *Kayı*'lardan olmadığı, ve bunun, sonraki müellifler tarafından hususî bir maksatla uydurulduğu" mutaleasında idim; ve daha 1925 yılında bu fikrimi kısaca ortaya atmıştım.[20] Şimdi burada, 1934'de Paris Üniversitesi'nde verdiğim konferanslarda bu fikirden vaz geçmemin sebeplerini etrafiyle iyzah ederken, sevgili arkadaşımın tenkıydlerine de cevap vermiş olacağım. Gerçi o konferansları ihtiva eden küçük kitabımda, bu fikrin dayandığı delillerden de çok kısa bir surette bahis edilmişti; lâkin bu zarurî kısaltılış, bu mes'eleyi galiba biraz müphem ve şüpheli bırakmış olacak ki, P. Wittek'i iknâ edememiştir. Şimdi ileri süreceğim delillerin ve mülâhazaların, kıymetli arkadaşımı belki inandırabileceğini tahmin ediyorum.

Daha şair Ahmedî'den başlayarak Osmanlılar hakkında yazılmış olan birtakım *vekâyinâmeler*, bunların sadece *Oğuz*'lardan olduğunu söylerler. İskendernâme'de, anonim Târih-i âl-i Osman'ların birçoğunda, *Behcet'ül Tevârîh*'te, 'Âşıkpazade tarihi'nde Oruc bey tarihi'nde, hep bu rivayet mevcuttur; yâni, bunların Oğuzlar'ın hangi boyuna mensup oldukları tasrih edilmez. Halbuki, Murad II. devrinde yazılan Yazıcıoğlu Ali'nin Selçukname'sinde, Edirneli Rûhî tarihi'nde, Lutfi Paşa tarihi'nde, ve nihayet İdris Bitlisi'nin Heşt-Behişt'inde, osmanlı hânedânının ve bunların maiyyetindeki kabiylenin Kayı'lardan olduğu tasrih olunur; Dede Korkut Kitabı'nın Osmanlılar devrinde tesbit edilmiş nushasında da, Osmanlılar'ın Kayı'lardan olduğu, yukarıki vekâyinâmelerde olduğu gibi, bu kabiylenin şerâfet ve asâletine ait bâzı rivayetlerle birlikte, ileri sürülür. Sultan Cem'in emriyle tertip olunan *Saltuknâme* romanında ise, Osmanlılar'ın Oğuz'lardan olup Bayezîd Han ve Korkut Ata neslinden geldikleri

[20] "Tarih ve etnoloji sâhasında *Kayı*'ların hemen yegâne ehemmiyeti sebebi, osmanlı imparatorluğu müessislerinin bunlardan olması, daha doğrusu, muahhar müverrihler tarafından, sultanlar sülâlesinin, bir maksad-ı mahsusla, bu boya isnat edilmesi dolayısiyledir." *(Oğuz etnolojisine dair tarihî notlar, S. 5)*

tasrih edilir.[21] İdrîs'in eserinden sonra, osmanlı kronikçileri arasında, bu Kayı an'anesi âdetâ resmî bir mahiyet almış, sonraki Şark ve Garb tarihçileri tarafından da, yukarıda gösterdiğimiz gibi, hemen ve Garb tarihçileri tarafından da, yukarıda gösterdiğimiz gibi, hemen umumiyetle kabûl edilmiştir. Bu meşhur rivayetlerin dışında, Osmanlılar'ın alelâde bir gemici'nin, yahut, şöhretli bir korsan'ın neslinden gelmiş oldukları,[22] Osmanlılar'ın *Cuk (Çığ)* adlı zengin ve kahraman bir çoban'ın nesli olduğu,[23]

---

[21] Saltuknâme hakkında bakınız: M. Fuad Köprülü, Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları, Belleten, N. 27, S. 430-441. Burada, vekayinâmelerden tamamiyle farklı surette, Osmanlılar'ın ceddi olarak Bayezîd Han ve Korkut Ata'nın gösterilmesi, bence, bunun bir Türkmen rivayetine dayandığını açıkca anlatmaktadır. *Bayezid* isminin herhâlde bir istinsah yanlışı olduğunu zannediyorum: ? Bayazîd şekli, ? Bayat, ? Bayındur, yahut ? Yazır, hattâ ? Kayı şekillerinden birinin bozulmuşu olabilir. Oğuz hikâyelerinin büyük rivayetcisi Korkut'a gelince, bunun "Osmanlı'ların ceddi" olduğuna dair, başka hiçbir rivayet yoktur. Yalnız, birtakım Şecere-i Terâkime nushalarında (meselâ basılmış nushada ve Tumansky tercümesine esas olan nushada) bunun Kayı'lardan olduğu tasrih edilmektedir. Buna göre, *Saltuknâme* muharririnin, belki buna benzer yazılı bir rivayetten istifade ettiği ve Osmanlıları *Kayı*'lardan saydığı meydana çıkabilir ki, bu an'anenin saray muhitinde çok kuvvetle yaşadığı bir devirde yazılan bir eser için, bu, pek tabiîdir; buna göre, Bayezîd'in *Kayı*'dan bozulmuş olması iycap eder. Hâlbuki Reşîdeddîn'in Oğuzlar'a ait parçasında, Korkut'un Bayat'lardan olduğu tasrih edilmektedir:

[22] Timur, Yıldırım Bayezîd'i tehdit ve tahkir maksadiyle gönderdiği bir mektupda, onun "gemici bir Türkmen neslinden geldiği keyfiyetinin kendisince mâlûm olduğunu, ve bütün Mısır, Suriye, Anadolu halkının da bunu bildiği" ifade eder (Şerefeddîn Ali Yezdî, Zafarnâme, Bibli. Indica, Calcutta 1888, II, S 259). Sırf hakaret maksadını güden bu ifadenin tarihî bir ehemmiyet ve kıymeti olamıyacağı, pek tabiîdir. Bizanslı tarihci Chalcocondilas, Osman'ı, "1298 de donanması ile Mora, Eğriboz ve Şarki-Yunanistan'ı tehdit eden Oğuz reisi Ertuğrul'un" oğlu ve "1310 daki Rodos seferinin kahramanı" gibi göstermiş ise de, XVIII. asırda Hezârfen hüseyin'in de tekrarladığı bu rivayetin esassızlığını H.A.Gibbons daha yıllarca evvel meydana koymuştu (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, türkce tercümesi, İstanbul 1928, S. 30-31, 238-239). M.H.Yinanç'ın Düsturnâme medhalindeki haklı tenkıydleri de, bu ilk osmanlı beylerinin denizcilikleri hakkında – bir zamanlar Lebeau ve Muralt gibi ciddî müelliflerin eserlerine de girmiş olan-masallar üzerinde artık hiçbir münakaşaya yer kalmadığını göstermektedir.

[23] Gibbons, aynı eser, S. 239. Burada, bu rivayeti kaydeden bütün kaynaklar gösterilmiştir. Burada Cuk kelimesinin bir kabiyle adı olması ihtimâli de düşünülemez. J. Marquart, Komanlar hakkındaki eserinde böyle bir kabiylenin mevcudiyetine inanmış ise de (S.135), bu faraziyenin doğruluğu meydana çıksa bile, bununla Osman arasında uzak yakın bir münasebet te'sisi, imkânsızdır. Osmanlı sülâlesi'nin "bir çobanın çocukları olduğu" rivayeti, öyle anlaşılıyor ki, Safeviler sarayında yaşamıştır. Şah İsmail'in oğlu Sam Mirzâ, Tuhfe-i Sâmî adlı şairler tezkeresinde, Selim ve Kanunî Süleyman'dan bahsederken, Osman'ın adını Delü Osman diye yazar. Onun rivayetine göre, Osman, zengin koyun sürülerine malikti; ve sofra kurup fakirleri doyururdu. Maksadını soranlara "saltanat hazırlığı yapdığını" söylerdi. Bunu duyan Padişah, eğlenmek maksadiyle, onu huzuruna çağırttı, ve bunun aslı olup olmadığını sordu. Osman, maksadını hiç saklamıyarak, "yanına kâfi bir kuvvet toplarsa, hudutdaki düşman memleketlerini Padişah'ın ülkesine katacağını" söyledi. Padişah bu fikri tasvib etti; ve zindandan çıkarttığı 200 kişiyi onun maiyyetine verdi. Bu sırada hudutdaki kâfir vilâyetinin hâkimi, iyi bir tesadüf eseri olarak, vilâyetinin başka bir ucuna gitmişti. Bunu fırsat bilen Osman,

yahut, Dâvûd adlı zengin bir kabiyle reisinin maiyyetinde *Cenubî-Rusya* bozkırlarından deniz yoliyle *Anadolu*'ya geldikleri ve Osman'ın onun oğlu olduğu[24] tarzında bâzı rivayetlere XVI. asır İslâm kaynaklarında tesadüf

orayı zabtetti; ve yavaş yavaş o vilâyet kâfirlerini hükmü altına aldı; istiklâl kazandı. Ölünce, yerine oğlu ? Ertuğrul geçti. Şöhreti her tarafa yayıldı. Bu sırada Padişah ölünce, oğlu olmadığı ve padişahlığa lâyık başka kimse bulunmadığı için, emirler, söz birliğiyle, onu padişah yaptılar (hususî kütüphanemizdeki 989 tarihli yazmadan; bu eserin Vahîd Dastgardî tarafından 1314 hicrî-şemsîde bir tek fena yazma nushaya göre Tahran'da yapılan neşrinde, bu mâlûmat mevcut değildir; ve Delü Osman yerine Kara Osman yazılıdır). Çok eski *çoban hükümdar* motifini ihtiva eden ve Kara Osman'ı Ertuğrul'un babası olarak gösteren bu masalın, tarihî bir ehemmiyeti olamayacağını söylemeğe lüzum yoktur; ancak, kabiyle an'anelerinin çok kuvvetli olduğu Safevîler sarayında, rakıybleri olan Osmanlılar'ı "zengin sürülere malik bir çoban-bey'in torunları" olarak gösteren bu türlü bir rivayetin mevcudiyeti, dikkate lâyıktır. Bu rivayetin, esas îtibariyle, Safevîler devrinde *İran*'a gelen bâzı kızılbaş Türkmen kabiyleleri tarafından getirilmiş olması, uzak bir ihtimâl sayılamaz. Tarihî *réalité*'ye büsbütün yabancı olmayan bir rivayet, şimdiye kadar hiçbir araştırıcının dikkatini çekmediği için, bunun üzerinde biraz durmak lüzumunu hissettim.

[24] Osmanlılar'ın menşei ve Anadolu'ya muhacereti hakkında şimdiye kadar her nedense mutahassısların dikkatini çekmemiş olan bu rivayetten, kısaca, bahsetmek isterim. *Habib'üs-Siyer* gibi, XVI. asırdanberi Şark'ta ve XIX. asırda Garb'ta müsteşrıklar arasında büyük rağbet kazanmış bir eserde mevcut olduğu hâlde hiç göze çarpmıyan ve rivayeti, müellif, "yazılı bir kaynaktan değil, *Rûm* memleketinden gelen ve oraların ahvâlini bilen kimselerden" öğrendiğini kaydediyor. Rivayetin hulâsası şudur: Anadolu selçuklu sultanları'nın sonuncusu olan 'Alâedîn Keykobâd zamanında, Kıpçak sahrâsında yaşayan *Türkmenler*'den Dâvûd adlı birinin maiyetinde bulunan 10,000 çadır halkı, herhangi bir birsebeple, *Kefe* yoliyle yâni denizden Anadolu'ya geçerek münasip bir yerde yerleştiler. İki sene sonra o taraflardan geçen hükümdar, bunları görerek, kim olduklarını öğrenmek istedi. Zeki ve talâkatli bir adam olan Dâvûd, Sultan'ın adâletini ve gariplere yâni yabancılara karşı gösterdiği lutuf ve keremleri duyarak Kıpçak bozkırlarından buraya geldiklerini, ve onun sayesinde rahat rahat yaşadıklarını söyledi; ve, "hükümdar kendilerine misafir olmak lutfunu esirgemezse, bu ziyaretin kendileri için büsbütün uğurlu olacağını, kendilerinin de kulluk şartlarını yerine getirmeğe çalışacakların" ilâve etti. Dâvûd'un bu sözlerinden hoşlanan Hükümdar, oraya indi. Dâvûd ile kabiylenin ileri gelenleri, sözbirliği ederek, usûlden olduğu üzere, Sultan'a ziyafetler çektiler ve türlü türlü kıymetli hediyeler verdiler (arap atları, iyi cins develer ve katırlar, güzel köleler, kıymetli kumaşlar ve birçok para.) Dâvûd, bu köleler arasında oğlu Osman'ı da hükümdar hizmetine verdi. Osman'ın necâbet ve kahramanlık parlayan yüzünde onun büyük istikba'lini okuyan hükümdar; kendisine takdim olunan hediyelerin hepsini Osman'a verdi; ve Dâvûd ile kabiylesinin, o sıralarda frenk kâfirlerinin elinde bulunan Bursa ve Edirne (Iznık?) hudutlarında oturmalarını ve oraları imar edüp ziraatle meşgul olmalarını emretti. Osman, Sultan'ın verdiklerini kabîylenin gençlerine dağıtarak hepsini silâhlandırdı. Birkaç defa kâfir memleketlerine muvaffakiyetli akınlar yaptı. Sultan ile sulh hâlinde bulunan frenk serdarları, bundan Sultan'a şikâyet ettiler. Hiddetlenen hükümdar, Osman'ı yanına getirmek için bir elçi yolladı. Osman bu sırada avda bulunuyordu. Bu vaziyetten evvel bu taraflara gelmemesini bildirdi. Osman, sırf din uğrunda yaptığı bu *gazâ*'lardan dolayı islâm padişâhinin hiddetlenmesinin sebebini anlayamadı; ve padişahın yanına gidip mes'eleyi anlatmak niyeti ile, babasının yanına geldi. Bu sırada ikinci bir elçi gelerek, hükümdar'ın, "Osman'ı oğlu yerinde tuttuğunu, ve iltifatlarına mazhar olmak üzere hemen yanına gelmesini", bildiren bir emir getirdi. ikinci emrin gelmesinde, Sultan'ın akıllı ve dindar zevcesi müessir olmuştu. Hükümdar,

olunduğu gibi, osmanlı sülâlesinin *Komnen* hânedânına mensup mühtedi bir prensip çocukları olduğu[25] tarzında, türlü türlü maksatlarla uydurulmuş birtakım hıristiyan rivayetleri de yok değildir. Bütün bunlara ilâve olarak, *Bezm-ü – Rezm* müellifinin, Osmanlılar hakkında moğol sıfatını kullandığını da söyleyelim.[26]

Biz, bütün bu rivayetler arasında, osmanlı kronikçileri tarafından ileri sürülen rivayeti, yâni Osmanlılar'ın *Oğuz*'lardan olduğu rivayetini, tarihî vâkıalara en uygun buluyoruz. Muhtelif Oğuz kabiyleleri arasında *Kayı* boyunu "Osmanlılar'ın ceddi" olarak gösteren ikinci rivayete gelince, birinci rivayetle tezad teşkil etmeyen ve sadece onu tamamlayan ve tavzih

---

yanına gelen Osman'a iltifatlarda bulunarak onu evlendirdi; ve memleketine döneceği zaman, hazineye girerek her ne beğenirse almasını emretti. Osman, kıymetli şeylerden hiçbirine el sürmiyerek, bâzı zarurî eşya ile bir *kılıç* aldı. Bundan memnun olan ve Osman'da bir padişâh olmak istidâdını gören Sultan, ona bir *sancak* verdi ki, bunun sahibi – Anadolu'daki urf ve an'aneye göre – 50.000 kişiye hüküm ederdi. Geri dönen Osman, gazâlarına başlayarak, Iznık ve sair bâzı kaleleri aldı; Bursa'yı muhasara ettiği sırada, Sultan öldü; oğlu olmadığı için bütün emirleri Osman'ın yanına geldiler ve hep birden onu sultan yaptılar (*Habîb'üs-Siyer*, Hind Basması, 1847, Cilt III, Cüz 3, S. 54-55).

Osmanlı devletinin kuruluşunda kabiyle gençleri'nden mürekkep gâziler'in rölünü tebarüz ettiren bu tarihî destan'da, Osman'ın mensup olduğu kabiylenin Cenubi – Rusya bozkırlarından gelmiş gösterilmesi, tarihî bir hakikat olmamakla beraber, birtakım tarihî vak'aların destanî bir ifadesidir. Çünkü, XIII. asırda *Cenubî-rusya* limanları ile *Anadolu* arasında çok sıkı ve daimî münasebetler bulunduğu, ve türlü türlü iycaplarla zaman zaman bir taraftan diğer tarafa oldukça kalabalık insan kütlelerinin gittiği mâlûmdur. Meselâ, Moğol istiylâsı karşısında, zengin bir ticaret merkezi olan *Sogdak*'tan birçok halkın-*göçebe* değil, *şehirli* ve zengin halkın-bütün menkul servetleriyle Anadolu'ya geçtiğini İbn al-Asîr 618 yılı vak'aları arasında bilhassa kaydeder (ilkönce M.Defrémery ve D'Ohsson bu kayda dikkat etmişlerdir). Bütün bunlarla beraber, Osmanlılar hakkındaki yukarıdaki rivayetin tarihî bir mahiyeti olamiyacağı meydandadır.

[25] Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, türkçe tercüme, S. 239.

[26] Bezm-ü-Rezm S. 382. Burada Osman-oğlu'nun yâni osmanlı hükümdarının cahil ve basit bir moğol olduğunu söyleyen müellifin bir ifadesi, mecazî bir mânâda tefsir olunmak iycap eder. Hamîsi olan Kâzî Burhâneddîn'e yaranmak için, hemen bütün Anadolu beyleri aleyhinde ağır bir lisan kullanan, ve bilhassa Osmanlılar'a karşı garazkârlığı açıkça görülen iranlı müellif, bununla, Osmanlılar'ın aslen moğol olduklarını iddia etmek istememiş, ve sadece onların "basit ve cahil insanlar olduğunu" anlatmak, ve daha ziyade *tribal* menşe'lerini tebârüz ettirmek arzusuna düşmüştür. O sırada Anadolu'da birtakım Türkmen ve Moğol aşiyretlerinin yaşadığı, ve bunların başında umumiyetle birtakım basit ve cahil kabiyle reisleri bulunduğu, başka vesikaları göz önüne almasak bile, Astarâbâdî'nin bu mühim eserinden açıkça anlaşılmaktadır. O, Osman-oğlu'nu "ilim ve hikmetten mahrum, sade bir Moğol" saymakla, Sivas Sultanı'na nisbetle onu bir aşiyret beyi derecesine indirmek istemiştir. İlhanlılar'ın ortadan kalkmasından sonra, *Moğol* tâbirinin ne kadar îtibardan düştüğüne, bu da bir misâldir. Müellifin bu maksadını nedense anlamayan Kilisli Rif'at bey'in, bütün nüshalarda kat'î surette *Moğol ?* şeklinde yazılmış ve hattâ harekelenmiş olan bu kelimeyi, arapça "kahraman" mânâsına gelen *migvel* tarzında okumak istemesi, tamamiyle yanlış ve mânâsızdır; herhâlde *Astarâbâd*'lı müellifin, Osmanlı hükümdarlarını – daha J. marquart'tan asırlarca evvel – moğol addettiğini sanmak, onun bu mecazî ifadesini anlamamak olur.

eden bu rivayeti, kat'î surette çürütüp atabilmek için hiçbir delile malik değiliz. Benim vaktiyle düşünmüş olduğum gibi, P. Wittek de osmanlı hükümdarlarının kendilerini *Kayı*'lara mensup göstermelerinin sebebini, "Oğuz boyları arasında bulunan en şerefli mevkii hâiz olmalarına" isnad ediyor. Hakikaten, *Oğuzlar*'ın *tribal* an'anelerine göre, XI. asırdanberi, kabiyle *hiérarchie*'sinde bunların birinci mevkii işgal ettikleri, Mahmûd Kâşgarî'nin ve daha sonra Reşîdeddîn'in ifadelerinden anlaşılmaktadır: Mahmûd'un listesinde bunların *Kınık*'lardan sonra zikredilmeleri, açıkça anlaşılıyor ki, bu müellifin selçuklu hânedânı'na karşı gösterdiği zarurî bir hürmet neticesidir; ve hakikatte, Oğuzlar'ın Sağ kol kabiylelerinin başında *Kayı*'lar gelmektedir. Bunlara sair Oğuz kabiylelerinin üstünde bir yer veren bu eski an'aneyi göz önünde tutan P. Wittek, "âhır zamanda hâkanlığın *Kayı*'lara geçeceği" hakkında *Dede Korkut Kitabı*'nın başlangıcında mevcut rivayeti bile ***eski bir an'ane*** olarak kabûl ediyor.[27] Hâlbuki bu fıkrayı, bu kitapdaki rivayetleri Osmanlılar devrinde toplayan meşhûl toplayıcının bir ilâvesi gibi kabûl etmek, bence, daha doğrudur. Her ne olursa olsun, P. Wittek'in bu mülâhazalarına karşı, "Osmanlılar'ın *Kayı*'lardan olması" nazariyesini şu dellillerle müdafaa edebiliriz:

I. Oğuz an'anesinde, *Kayı*'ların birinci mevkii işgal ettikleri muhakkaktır. P. Wittek'in bu hususta ileri sürdüğü delillere ilâve olarak, eski Türkmen menkabelerini ihtiva eden Şecere-i Terâkime'de, bu boya mensup birçok-tabiî, menkabevî – hükümdarlar'dan bahis edildiğini de söylileyebiliriz.[28] Lâkin bütün bunlara rağmen, yine Oğuz an'anesi'nde, "hükümdarların, *Kayı*'lardan başka birtakım boylardan da yetişdikleri" telâkkıysinin mevcudiyetini, Reşîdeddîn'in ifadesinden anladığımız gibi,[29]

---

[27] P. Wittek, Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum, S. 303, Not 1. Oğuz an'anesine ait sair kaynaklarda tesadüf edilmeyen bu kehânet'e yalnız burada tesadüf edilmesi, osmanlı devrinde tesbit edilmiş olan bu rivayetin, sırf hânedâna hoş görünmek için uydurulmuş olduğunu açıkça anlatmaktadır. Biz bu rivayeti, sonradan, XV. asırda Edirneli Rûhî'nin tarihinde buluyoruz ki, bunun da *Dede Korkut Kitabı*'ndan alınmış olması pek tabiîdir: "Korkut Ata'dan nakil ederler ki demiş imiş ki: hanlık Oğuz Han vasiyeti mucibince âhir *Kay Han* evlâdına düşse gerektir." Rûhî' tarihi'nden istifade ettiğini aşağıda da söylemiş olduğumuz Müneccimbaşı(S.295, not3) da bu rivayeti nakletmektedir: "Türkmen kabâili beyninde Korkut Ata nam bir ehl-i hâl aziz vardı; birgün buyurdu ki: saltanat âkıbet Oğuz Han'ın vasiyeti üzere oğlu *Kay Han* evlâdına nakledip ilâ-âhır'üzzaman berdevâm olur." (C.III. S. 267). Reşîdeddîn'de ve Ab'ul Gâzî'de bulunmayan bu rivayetin, sonradan Osmanlılar zamanında uydurulmuş olduğuna, bunlar da ayrıca birer delil teşkil edebilir.

[28] Tumansky tercümesine ve basılmış metne bakınız.

[29] Reşîdeddîn'in şu ifadesi ..... ? yâni, "Oğuz padişahlarının, başta *Kayı* olmak üzere, *Begdili, Avşar, İmur, Yazır* kabiylelerinden yetiştiği" iddiası, "tarihi hakikatten ziyade an'aneye dayanan" bir rivayet gibi telakkıy olunabilir. Selçukluları yetiştiren *Kınık*

yine Şecere-i Terâkime'deki birtakım menkabevî türk hanları arasında meselâ Şalur'lardan yetişenleri de görüyoruz. Eğer osmanlı padişahları, kendilerine, devletin kuruluşundan bir asır sonra, yalandan bir *silsilenâme* uydurmak isteselerdi, yalnız Anadolu'da değil bütün *Yakın-Şark* türk ve islâm dünyasında *Sultanlar sülâlesi* olarak telâkkıy edilen Selçuklu hânedânını yetiştirmiş bulunan *Kınık* kabiylesine mensup olduklarını iddia etmezler mi idi?[30] Bundan başka, Oğuz'ların menkabevî cedleri Oğuz Han'a kadar çıkarılan ve göçebe türkmen kabiyleri arasında –meselâ *Hazar-ötesi*'sindeki Türkmenler'de –asırlarca türlü türlü şekillerde devam eden bu *silsilenâme*'lerin, zannolunduğu gibi sadece hükümdar ailesine değil, bütün bir kabiyleye ait olduğu da aslâ unutulmamalıdır. Demek oluyor ki, osmanlı sülâlesi'nin Kayı Han'a çıkarılan jenealojisi, yalnız bu hânedâna değil, onu mensup olduğu *Kayı* kabiylesine aittir. Eğer Osmanlılar bunu hiç yoktan uydurmuş olsalardı, o sırada *Anadolu*'da buna inanmıyacaklardı. Çünkü XV. asır başlarında *Anadolu*'da, henüz kabiyle an'anelerini saklıyan göçebe kabiyleler pek çoktu; ve bunlardan yerleşik hayata geçüp köyler kuranlar, hattâ şehirlerde ve kasabalarda yerleşmiş olanlar, arasında da kabiyle an'aneleri henüz canlı idi: Sivas Sultanı Kâzî Burhâneddin, kaç nesilden beri şehir hayatına geçmiş bir aileye mensup olmasına rağmen, dedelerinin *Salur*'lardan olduğunu pek iyi biliyordu.[31] Bütün bu şartlar dairesinde, eğer bir kabiyle an'anesine dayanmamış olsa, Osmanlılar'ın *Kayı*'lara mensubiyet dâvâsında bulunmalarına hiç imkân olmadığı gibi, böyle bir imkân mevcut olduğu kabûl edilse bile, bu takdirde de meselâ *Kınık*'lar gibi – saltanatlarını daha fazla meşrû gösterecek – bir kabiyleyi seçmemelerine bir sebep yoktu.

---

kabiylesinden bahsettiği gibi, yukarıdaki ifadesinden sonra *Salgur*'lardan da bahseden Reşîdeddîn'in bu *tenâkuz*'unu, yukarda (S.270, Not 1) da söylemiş olduğumuz gibi, başka suretle iyzah, imkânsızdır. Daha sonra, *Baharlu* kabiylesinin Baranlı şûbesinden Kara-Koyunlu, ve *Bayındır* kabiylesinden de Ak-Koyunlu sülâlelerinin çıkması, bu gibi an'anelerin fi'lî hiçbir kıymeti olmadığını açıkça göstermektedir. Herhâlde, Osmanlılar'ın, kendilerini –hiç aslı ve esası olmadan-*Kayı*'lara isnad etmeleri için, ortada hiçbir sebep ve zarûret muhakkaktır.

[30] Selçuklu sultanları'nın, bütün Oğuz kabiyleleri üzerinde *hâkimiyet* iddia ettiklerini, daha Tuğrul Bey zamanından başlayarak, gördüğümüz gibi, Oğuz kabiylelerinin de –hattâ Sancar'a karşı muvaffakiyetli bir isyan yaparak onu esir ettikleri esnada bile-bu hâkimiyeti, nazarî bile olsa, kabûl ettiklerini, ve bunun mahiyetini yukarıda söylemiştik (S. 272 ve sonrası).

[31] 'Aziz b. Ardşîr-i Astarâbâdî, *Bezm-ü Rezm, İstanbul 1928*, S. 42-43.

II. Osmanlılar'ın, devletin kuruluşundan hemen bir asır sonra, kendilerini *Kayı*'lara çıkaran bir silsilenâme uydurmalarının sebepleri ne olabilir? Bu hususta şunlar hatıra gelmektedir: (1) Hâkimiyetleri altındaki sâhalarda yaşayan Oğuz kabiyleleri üzerindeki saltanatlarının kabiyle an'anelerine uygun olduğunu göstermek. (2) Osmanlı hudutları dışındaki Oğuz kabiyleleri arasında kendilerine karşı bir sevgi yaratmak. (3) Bütün bu gibi amelî menfaat düşüncelerinin üstünde, o esnada osmanlı sarayında ve yüksek sınıflar arasında moda olan edebî ve fikrî ceryanların te'siri ile, kendilerini böyle asîl bir kabiyleye mensup saydırmak. Bu ihtimâllerden hangisi veya hangileri te'sir etmiş olursa olsun, hemen hemen muhakkak olan bir şey varsa, o da XV. asır başında Anadolu'da *tribal* mahiyette urf ve an'anelerin canlılığı'dır. Bu devirde osmanlı sarayında eski Oğuz an'anelerine ait eserlere kıymet verilmesi yâni bir millî romantizm'in uyanması da, ancak bu suretle iyzah olunabilir. Muhtelif unsurlara mensup ve kemmiyetçe çokluk hıristiyan tebeaya malik olan osmanlı devleti'nin siyasî bünyesi, bir taraftan-eski *gulâm yâni memlûk* sisteminin, demoğrafik vaziyete ve iktisadî iycaplara büyük mehâretle uydurulmuş bir şekli olan *–devşirme* usûlünün tatbiykı, diğer taraftan da, hıristiyanlıktan dönme kölelerin en yüksek mevkilere geçirilerek eski Türk beyzâdeleri'nin yerlerini tutmaları sayesinde, muhtelif unsurlara dayanan *mutlakıyetçi bir monarşi* şeklini almağa başladığı bir sırada, eski Oğuz an'anelerini canlandıran millî bir romantizm'in inkişafı, birdenbire çok garip görünebilir. Lâkin, hakikatte, bunu pek tabiî bulmak lâzımdır: Ankara hezîmetinden ve şehzâdeler kavgasından sonra, tıpkı babası gibi *merkeziyetçi devlet* sistemini kuvvetlendirmeğe çalışan murad II., bunun tatbiykatından memnun kalmayan türk halkına ve aşiyret beylerine bir nevi ta'vîz olmak üzere, menşe'i daha XIV. asır sonlarına çıkan bir romantizm hareketini himaye ediyordu. Yazıcıoğlu'nun *İbn Bîbî tarihî*'nden tercüme ettiği parçalar arasına, Oğuz an'anesine ait olarak-kısmen Râvendî'den, kısmen de Reşîdeddîn'den aldığı-birtakım şeyleri koyması, ve ayrıca, selçuklular'ın büyük ricalinden bâzılarının *Kayı*'lardan olduğunu tasrih etmesi,[32] bâzı sikkeler üzerine *Kayı tamgaşı*

[32] T. Houtsma tarafından neşir edilen *Recueil de textes relatifs à l'histoire des Seldjoucides*, I-IV, (Leide, 1886-1902) külliyatının üçüncüsü olarak çıkarılan metne bakınız. Burada, meselâ büyük emir Hüsameddin Çoban Bey gibi bâzı mühim şahsiyetlerin *Kayı*'lardan olduğunun tasrih edilmesi, Selçuklu ordusunda bahsedilirken buna dahil birtakım kabiyle kuvvetlerinin mevcudiyetinin söylenmesi, bâzı sâhalarda bâzı kabiylelerin bulunduğuna dair kayıtlara tesadüf olunması, acaba müellifin uydurduğu şeyler midir? Buna esas olan *İbn – Bîbî*'de *Agaçeri ve Çepni*'ler hakkındaki pek mahdut birkaç kayıt

konulması, hep bu temayülün bir netîcesidir. Bu an'anenin, osmanlı tarihçileri arasında olduğu gibi, osmanlı sarayı'nda da devam ettiği, XVI. asırda hükümdarlara mahsus hayvanlara *Kayı tamgası* vurulduğu hakkında şehnâmeci Lokman'da tesadüf ettiğimiz bir kayıttan pek iyi anlaşılıyor.[33]

III. XV. asır başlarında osmanlı sarayı'nda kuvvetle mevcut olduğunu gördüğümüz bu *Kayı an'anesi,* ister tarihî bir esasa dayansın ister dayanmasın, bize şu hakikati gösteriyor: bu devirde Anadolu Türkleri arasında ve göçebe Türkmenler'de, Oğuz an'aneleri henüz kuvvetini muhafaza ederek yaşamaktadır. Göçebe Türkmenler arasında bu gibi an'anelerin ve menkabevî mahiyette birtakım rivayetlerin ve jenealojilerin nasıl devam ettiği, eserlerini yazmak için bu ağız rivayetlerinden istifade etmiş olan Abu'l-Gâzî'nin sarih ifadelerinden açıkça anlaşıldığı gibi, türk etnoğrafyası hakkındaki bilgilerimiz de bunu te'yit etmektedir. XV. asır başlarında, *Anadolu*'nun coğrafî bakımdan bu hayat şekline uygun sâhalarında, göçebe – daha doğrusu yarı göçebe – Türkmen kabiylelerinin ne kadar çok ve kuvvetli olduklarını, tarihî kaynaklar sayesinde, pek iyi bildiğimiz gibi, bunlar arasında *tribal* urflerin devam ettiğine ait delillere de malik bulunuyoruz: Abdülkadir İnan'ın bu hususdaki güzel bir tetkıyki, bu mühim mes'eleyi oldukça aydınlatmıştı.[34]

Buna ilâve olarak, kabiyle *jenealoji*'lerinin unutulmadığını gösteren birtakım deliller daha gösterebiliriz: osmanlı müverrihi Edirneli Rûhî'in -sonradan Müneccimbaşı tarafından biraz ilâve suretiyle nakledilen- bir fıkrasına göre, Sultan Gıyâseddîn Keyhusrev, 675 de Hatîr-oğlu fitnesini bastırdıktan sonra, uc beylerinin sadâkatini te'min maksadiyle, onlardan rehîneler almış; bu arada Ertuğrul da Osman'ın oğullarından birini Sultan'a yollamış; bir müddet *Kahta* kalesinde hapis edilen bu çocuk, sonra oradan çıkarılmış ve kendisine *Pıgı* nahiyesi tımar suretiyle verilmiş; Yıldırım Bayezîd *Malatya*'ya geldiği zaman, bunun torunlarından Halil

bir tarafa bırakılırsa, ne *tribal* an'anelerin, ne de kabiyle isimlerinin bulunmadığı mâlûmdur. Bu vaziyet karşısında, yeni vesîkalarla te'yit edilinceye kadar, bu ilâveler hakkında şüpheli davranmak zarurîdir. Mamafi, asıl *İbn-Bibî* metninde de, Anadolu Selçukluları'nın ordularında "Oğuz kabiyleleri'nin bulunduğunu" gösteren mühim kayıtlara tesadüf edilmektedir (S: 285). Yazıcıoğlu'nun, bu eseri tercüme ederken, *Anadolu*'ya ait sair bâzı kaynaklardan dahi istifade etmiş olması imkânsız değildir.

[33] Eski Top-Kapı sarayı kütüphanesindeki meşhur *Lünernâme* nüshasında. Kabiyle tamgalarının bu işte dahi kullanıldığı hakkında Mahmûd Kâşgarî'nin ifadesi ve umumiyetle türk etnografyası hakkındaki mâlûmatımız, bununla yeniden te'yit edilmiş oluyor.

[34] *Orun ve Ülüs mes'elesi,* Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası, C. I, İstanbul 1931, S. 121-131.

(haylî), Bayat ve Ahmed beyler gelüp "akraba olduklarını" bildirmişler ve hükümdarın ihsanlarına mazhar olmuşlar.[35] İkinci bir delil daha: osmanlı müverrihi Sükrüllâh (H. 852) de Murad II. tarafından sefir sıfatiyle *Kara-Koyunlu* hükümdarı Mîrza Cihanşâh'a gönderildiği zaman, bu hükümdar, osmanlı padişahiyle akraba olduğunu söylemiş, ve iddiasını te'yit için, maiyetindeki (Tarih hevan) yâni tarih okuyucusu Mevlânâ İsmâîl'i çağırtmış, ve oğuz şeceresine ait uygur alfabesiyle yazılı bir *Oğuz tarihî* getirterek ona okutmuştu.[36] Yukarıda söylediğimiz gibi, Kâzî Burhâneddîn'in *Salur*'lardan olduğunu unutmaması, sonra, 'Âşıkpaşazâde'nin – hiç şüphesiz, ağız rivayetlerine dayanarak-*Kilikya* türkmen kabiylelerinin, Osmanlılar'ın menkabevî ceddi Süleyman Şâh'ın ölümünden sonra, başka kabiylelerden ayrılarak *Çukurova*'ya geldikleri, ve o zaman Yüregir'in bunların başında bulunarak diğerlerine kışlaklar tahsis ettiği hakkındaki ifadesi[37] de, bu fikrimizi te'yit etmektedir. Jenealojik kabiyle an'anelerinin, yalnız kabiyle ihtiyarları değil hattâ o kabiyleden yetişmiş hükümdarlar arasında bile, bu kadar canlı ve ehemmiyetli olduğu bir asırda, osmanlı padişahları'nın, mensup olmadıkları bir kabiyleye ait yalan bir *silsilenâme* tertip ettirmelerine imkân olamıyacağı, ve hattâ buna lüzum da olmadığı, meydandadır. Çünkü, bütün Oğuz kabiyleleri, zikrettiğimiz misâllerden anlaşılacağı gibi, yalnız kendilerinin değil diğer kabiylelerin *silsilenâme*'lerini de pek iyi bilmekte idiler. Oğuzlar'a mensup oldukları umumiyetle kabûl edilen Osmanlılar'ın XV. asırda *Kayı* an'anesine ehemmiyet vermeleri, bunun birdenbire uydurulmuş olduğuna değil, olsa olsa, eski zamanlardanberi mevcut bir ana"nenin tekrar canlandırıldığına delil olabilir.

---

[35] Edirneli Rûhî ve eseri hakkında J. H. Mordtmann'ın şu mühim mekalesine bakınız: *Rûhî Edrenewî*, Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, Band II, Heft 1-2, Hannover 1925, S. 129-136.

[36] Bu mühim fıkrayı, iptida *İlk Mutasavvıflar*'da –(Nuruosmaniye kütüphanesi, No. 3059) daki farsca *Behcet'ül Tevârîh*'den iktibas ederek – neşir etmiş idim (S. 278). Bu eserin 1939 da çıkan türkçe tercümesinde, bu parçanın çevrilişinde küçük bir yanlışlık vardır. Doğrusu, yukarıda yazdığımız şekildedir. XIV.XV. asırlarda birçok türk saraylarında "hükümdarlara tarih okuyan ve onların devrine ait vak'aları zaptceden" hususî me'murlar bulunduğunu biliyoruz. *Cihanşâh*'ın kuvvetli bir edebî kültür sahibi olduğunu düşünürsek, kendi sülâlesinin ve umumiyetle Oğuzlar'ın millî an'anelerine ve tarihlerine alâka göstermesinin sebebini daha iyi anlarız. Bu münasebetle, Timur'un maiyyetinde, hükümdarın vak'alarını *uygur yazısı* ile zabta me'mur *bahsî*'ler (bu kelime hakkında *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki mekalemize bakımız) bulunduğu hakkında Şerefeddin Yezdî'nin ifadesini hatırlatalım.

[37] 'Âşıkpaşazâde Tarihi, 'Âlî Bey neşri, İstanbul 1332, S. 225.

IV. elimizde "Osmanlılar'ın hangi kabiyleye mensup olduklarına" ait XIV. asırda mevcut rivayetleri tesbit eden eski tarihî" eserler bulunmadığı için, *"Kayı an'anesi'*nin XV. asırda birdenbire ortaya çıktığı" tarzında bir mutalea ileri sürmek, aslâ doğru değildir. Yalnız Ahmedî'nin meşhur eserine dayanarak, XV. asırdan evvel böyle bir an'anenin bulunmadığını kestirip atmak, elimizde XIV. asıra ait sair kaynakların bulunmaması-yahut henüz, ele geçmemesi-dolayısiyle, ilmî ihtiyata tamamiyle aykırı ve indî bir hareket olur. Bundan başka, biraz evvel anlattığımız veçhile, *Anadolu*'da o sıralarda yaşadığı muhakkak olan jenealojik an'anelere zıt düşecek böyle uydurma bir şecere tertibi de, her bakımdan, imkânsız ve mânâsızdı. P. Wittek, belki de Ahmedî'den başlayarak muhtelif osmanlı kroniklerinde *Kayı*'lar yerine sadece *Oğuzlar*'dan bahsedilmesini, kuvvetli bir delil gibi kullanmak istiyor. Hâlbuki, yukarıda kısaca işaret ettiğimiz gibi, bu da doğru değildir: Osmanlılar'ın Oğuzlar'dan olduğunu yazan tarihcilerin bu ifadesi, hiçbir suretle, bunların *Kayı*'lardan olmadığını göstermez. Herhâlde,şurasını da unutmamak lâzımdır ki, *"Kayı menşei"* rivayetinin çok kuvvet kazanmış olduğu XV. asırda bile, birtakım kronikciler bu rivâyeti kayda lüzum görmeyerek, sâdece "Osmanlılar'ın Oğuzlar'dan olduğunu" söylemekle iktifa eylemişler, hattâ *Düstürnâme*'de olduğu gibi, muhaceret mes'elesi hakkında da, türlü efsanelerle karışık garip rivâyetler kaydetmişlerdir. Sultan Cem'in emri ile vüçude gelen iki mühim eserden birinde, yâni *Câm-ı Cem-Âyin*'de bu Kayınâmesi zikredildiği hâlde, *Saltuknâme*'de büsbütün başka bir rivayete yer verilmiştir.[38] Eğer osmanlı hükûmdarları, kendileri için yalan bir şecere uydursalardı, "hiç olmazsa saraya mensup tarihcilerde aynı rivayetin mevcut olması" iycap ederdi. Demek oluyor ki, Murad II. veya Fâtih devirlerinde *resmî bir silsilenâme* uydurulduğu ihtimali, hemen hemen vârit değildir. İşte gerek bu mülâhazalar gerek toponimi tetkıyklerinin verdiği sârih netîceler karşısında, Osmanlılar'ın, *Kayı* âşiyretinin uclarda yaşayan küçük bir parçasına mensup olduğu, çok kuvvetli bir ihtimalle, söylenebilir.

V. Yalnız "kaynakların filolojik tenkıydi"ne değil "Horâsân'dan Bizans hudutları'na kadar bütün *Yakın-Şark*'ın XI. XIV. asırlardaki her türlü hayat şartlarını göz önünde tutan tarihî bir anlayış"a ve *toponimi*'ye dayanarak yaptığımız objektif tetkıyklerin neticesi, işte bundan ibarettir. Yalnız, bu tetkıykimize son vermeden evvel, P. Wittek'in kısaca ortaya atıp üzerinde fazla durmadığı çok mühim diğer bir mes'eleye de temas

[38] Yukarıda verilen iyzahatı hatırlayınız.

etmek istiyorum: bu kıymetli tarihci, yalnız "osmanlılar'ın *Kayı*'lardan olmadığı" iddiasını ileri sürmekle kalmayarak, "osmanlı devletinin ilk çekirdeğini bir Oğuz kabiylesinin – yahut bir kabiyle parçasının – teşkil etmiş olduğu" hakkındaki fikrimi de tenkıyd ediyor; onun bu hususta dayandığı iki delilden birincisi, birbirine aykırı osmanlı *jenealoji*'lerinin XV. asırda uydurulmuş olması, ikincisi de, Ahmedî'de yalnız *hudut gâzîleri*'nden ve osmanlılar'ın da bunlara mensup olmalarından bahsedilerek, herhangi bir *tribal menşe*'e delâlet edecek başka hiçbir kaydın bulunmamasıdır.

P. Wittek'in bu mutaleasını tahlil ve tenkıyde girişmeden evvel bilhassa şunu söylemeliyim ki, Ertuğrul'un ve sonra Osman'ın maiyetinde Bizans uclarında yaşayan küçük ve zayif bir âşiyret parçasının osmanlı devleti için *ilk çekirdeği* teşkil ettiğini ifade ederken, bunun, sonradan, kurulan devletin siyasî bünyesi üzerinde hiçbir suretle müessir olmadığını, yâni, osmanlı devletinin, daha siyasî tekâmülünün ilk safhalarında bile, *tribal* bir mahiyet arzetmediğini açıkca söylemiştim; ve bu küçük kabiyle parçasının rolünü, içlerinden bir devlet kurucusu çıkarmak ve başlangıçta ona bir destek teşkil etmek gibi, biraz da tesadüfe bağlı bir şey" olarak tavsif etmiştim. Hattâ, *Kayı*'ları Moğol sanan J. Marquart'ın, *Osmanlılar'ın psikolojisi* hakkında bundan düşmanca neticeler çıkarmasını, ve J. Nemeth'in de bâzı filolojik istidlâllerde bulunmasını, şiddetle tenkıyd etmiştim.[39] Bundan başka, Osmanlılar'ın etnik menşei ve muhaceretleri mes'elelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu anlamak için esas mâhiyette mes'eleler olmadığını" bilhassa tasrih ederek, bunu anlayabilmek için herşeyden evvel "uclar'ın dahilî hayatını, oradaki içtimaî şartları, dinî, iktisadî ve siyasî âmilleri öğrenmeğe ihtiyaç olduğunu" söylemiş, ve böylece, o zamana kadar tetkıyk edilmek şöyle dursun hattâ birer *problem* olarak açıkça ortaya konmamış mes'eleleri de iyzah etmiştim.[40] Osman'ı "hudutlarda yaşaşan küçük bir aşiyretin reisi" olarak kabûl ederken, kabiyleler arasında birbirinden farklı şekillerde mevcut menkabevî jenealojilerin ve rivayetlerin, sonraki osmanlı kronikcilerinin ellerinde aldığı şekillere, pek tabiî, tarihî bir mahiyet isnad etmiş olamazdım. O hâlde, beni bu kanaate sevkeden asıl sebepler ne idi? Kitabımın çok dar çerçevesi içinde, sair birçok mes'eleler gibi, ayrıca iyzaha imkân bulamadığım ve sadece neticelerini anlamakla iktifa ettiğim bu düşünceleri, şimdi burada sırası gelmiş iken – yine kısaca – iyzah edeyim:

---

[39] Fuad Köprülü *Anadolu'da İslâmiyet, S. 81.*

[40] Fuad Köprülü, *Les Origines de l'Empire ottoman*, S. 85

Kitabımda, Osman'ın Ertuğrul'un "asıl oğlu" olmayıp "göçebe olmayan ve sünnî islam akıydelerine bağlı bulunan yerleşik unsura mensup bir şahsiyet olduğunu" ileri süren bâzı garip fikirlerin tamamiyle esassızlığını söylerken de[41], bu gibi düşüncelerin neden ileri geldiğini tahlile imkân bulamamıştım. Bir devlet kurmak için *yerleşik* bir unsurun *göçebe* bir unsurdan daha elverişli bir vaziyette olduğunu, ve esasen osmanlı devletinin, daha başlangıcından beri, *tribal* bir mahiyet göstermediğini göz önüne alan bâzı tarihciler, bu devletin kuruluşu *muammâ*'sına böyle bir *hal çaresi* bulmak istemişlerdi. P. Wittek de "osmanlı devletinin *tribal* menş'eden gelmediğini" iddia ederken, belki aynı düşünceye kapılmış olmalıdır. Lâkin, ne bu tarihî mülâhazanın, ne de ilk kaynakların mahiyeti hakkında filolojik tenkıyd'lerden çıkan neticelerin, benim ileri sürdüğüm fikri çürütmeğe kâfi gelmediğini, şimdi ortaya koyacağım bâzı deliller ve mülâhazalar, çok açık bir surette gösterecektir.

Bütün XV. asır osmanlı kroniklerinin, Osmanlılar'ın menşeini *yarı göçebe* küçük bir Oğuz kabiylesine isnad ettiklerini düşünür ve Ortaçağ'da kurulan birçok türk ve moğol devletlerinin *tribal* menşei hakkındaki kat'î bilgilerimizi de göz önüne alırsak, bunu reddetmek için hiçbir sebep bulunmadığını derhâl anlarız; Büyük Selçuklu imparatorluğu'ndan başlayarak, Artukoğulları, *Fars*'daki *Salur* (Salgur) devleti, Cengiz imparatorluğu, buna en mühim misâllerdir; *Anadolu*'da da, yine uclarda yaşayan bir *Avşar* şûbesi tarafından teşkil edilen ve uzun zamanlar Anadolu Beylikleri'nin en kuvvetlisi olan Karamanoğulları da, diğer bir misâl olarak, gösterebiliriz. Bu siyasî teşekküllerden bâzıları, *hukukî* bakımdan, ilk devirlerinde gösterdikleri *tribal* mahiyeti sonradan terk ettikleri hâlde, bâzıları, inkırazlarına kadar, bu karakteri muhafaza etmişlerdir. Bunlardan her birinin siyasî tekâmülleri üzerindemüessir olan muhtelif tarihî âmiller gözden geçirilirse, bu ayrılıkların sebepleri ve netîceleri kolayca anlaşılır. Osmanlılar'a gelince, bunların ilk zamanlarda yarı göçebe hayatı sürdükleri, yâni yaylak ve kışlakları olduğu, '*Âşıkpaşazâde*'nin *Bilecik* fethi hakkında verdiği tafsilâttan pek iyi istidlâl olunmaktadır.[42] Ancak, hemen ilâve edeyim ki, bu rivayetin *tarihî* olmaktan ziyade *menkabevî* bir mahiyeti olduğunu, hattâ, bunun esasını teşkil eden "herhangi bir kaleye hiyle ile asker sokarak, bir baskın netîcesinde orayı zaptetme" motifinin,

[41] J.H. Kramers, *Wer War Osman?*, Acta Orientalia, Vol, VI. 1927, S. 242-254.

[42] 'Âşıkpaşazâde Tarihi, 'Âli Bey neşri, S. 15-16. Osmanlılar'ın menşe'leri hakkındaki türlü türlü rivayetlerden, bunların yarı göçebe hayatı geçirmekte oldukları, pek açık olarak anlaşılmaktadır.

Şark'ta ve Garp'ta türlü türlü şekilleri *(variante)* bulunan ve XVII. asır islâm müelliflerine kadar birçok kroniklerde tesadüf olunan çok eski ve çok yayılmış bir *masal mevzûu* olduğunu bilmez değilim.[43] Bununla beraber, XIV. asır osmanlı an'anelerini çok iyi bildiği muhakkak olan *'Âşıkpaşazâde*'nin büyük bir safvetle anlattığı bu *masal*'dan, "Osman Gâzî'nin, *yarı göçebe* hayatı süren küçük bir aşiyretin başında bulunduğu" netîcesini çıkarmak, hiç de hatâlı bir istidlâl sayılamaz.

İşte ben Osman Gâzî'yi sair birtakım küçük uç beyleri gibi "Bizans hudutlarında yaşayan ehemmiyetsiz bir *Kayı* oymağının beyi" olarak kabûl ederken, bütün bu gibi delillere istinat ediyordum. Lâkin, vaktiyle de ısrarla söylemiş olduğu gibi, devletin kuruluşunda, bunun hemen hiçbir te'siri olmamış, ve *Osmanlı Beyliği*'nin siyasî tekâmülünde, hattâ lik safhalarda bile, hiçbir *tribal te'siri* kendini göstermemiştir. İşte bundan dolayıdır ki, imparatorluğun kuruluşundaki maddî ve mânevî her türlü âmilleri birer birer tetkıyk ederken, bu büyük hâdisede hiçbir rolü olmayan, bu *tribal menşe* mes'elesinin ehemmiyetsizliğini açıkca tebarüz ettirmekten hiç çekinmemiştim. Bu küçük tetkıykın neşrinden sonra, *Osmanlı imparatorluğu*'nun etknik menşei hususunda hâlâ ihtilâf mevzûu olan birtakım mes'elelerin ve birtakım hayâlî nazariyelerin *mahiyetleri ve tarihî değerleri* artık tamamiyle aydınlanmıştır ümidindeyim.

Son bir mutalea daha: Osmanlılar'ın mensup oldukları Oğuz kabiylesinin "Moğol istiylâsı önünde XIII. asırda *Horâsân*'dan *Anadolu*'ya muhacereti" hakkındaki eski menkabevî rivayete tarihî bir mahiyet isnad ederek, bunu Hwârizmşâhlar devletinin son yıkılma safhalariyle alâkalı bulan bâzı garp müelliflerinin, Osmanlılar'ı-Hwarizmşâhlar ordusunda çok ehemmiyetli bir unsur olan – *Kanglı* kabiylesine mensup saymalarının, hiçbir tarihî esasa dayanmadığını ayrıca iyzaha hiç lüzum görmiyorum. Çünki, Osmanlılar'ın menşei hakkında eski kroniklerde zikredilen türlü türlü rivayetler arasında böyle bir şeye hiç tesadüf edilmediği gibi, osmanlı tarihinin ciddî mütehassısları arasında da hiçbir zaman böyle bir iddiada bulunan olmamış, hattâ H. A. Gibbons "Osmanlılar'ın Hwârizmşahlar'la münasebetleri hakkında tarihî kaynaklarda hiçbir kayda tesadüf edilmediğini" daha yıllarca evvel, pek haklı olarak söylemiştir.[44]

---

[43] Tarihî bir mes'ele olmaktan ziyade, eski bir destan motifi olarak dikkate lâyık olan bu mevzû hakkında ayrı bir küçük tetkıyk neşredeceğim için, burada bunun üzerinde durmaya lüzum görmedim.

[44] H. A. Gibbons, *Osmanlı imparatorluğunun Kuruluşu*, türkçe tercümesi, S. 241. Osmanlılar'ı, *Kanglı* kabiylesine mensup saymak isteyenlerin, nasıl çocukca bir istidlâl netîce-

BU TETKIYKLERDEN ELDE EDİLEN NETİYCELER

Osmanlılar'ın etnik menşe'leri ve osmanlı devletinin ilk kuruluş safhaları ile uğraşan mütehassısların dışında, umumiyetle okuyucular için oldukça uzun ve yorucu bir mahiyet alan, ve arasıra, mevzu ile yakından alâkalı olmasına rağmen şimdiye kadar hiç düşünülmemiş birtakım esaslı *tarihî mes'eleler*'e de temas etmek mecburiyetinde kalan, bu yazımızı bitirirken, bütün bu tahlillerden, tenkıydlerden, münakaşalardan elde edilen müsbet netiyceleri, bir defa daha umumî surette hulâsa etmeyi faydalı buluyoruz. Vardığımız başlıca netiyceler, şimdilik şunlardır:

1) Osmanlı sülâlesi, Oğuzlar'ın *Kayı* boyuna mensup küçük bir aşiyret parçasının başında bulunan Osman tarafından kurulmuştur; ve bunu red etmek için *(P. Wittek nazariyesi)* ortada hiçbir tarihî sebep yoktur. Bu *Kayı*'ların, XI. asırda türk âleminin şark uclarında yaşayan Moğol cinsinden *Kay*'larla aynı etnik zümreye mensup olması iddiası *(Marquart nazariyesi)* tamamiyle esassız olduğu gibi, bu *Kay*'ların XII. asırda Kara-Hıtaylar'ın hâkimiyetleri esnasında *Mâverâünnehir*'e gelerek sonradan Horâsân'a geçtikleri, ve Osmanlılar'ın mensup bulundukları *Kayı*'ların işte bunlar olduğu iddiası da *(Z.V. Togan nazariyesi)* hiçbir esasa dayanmaz.

2) *Kayı*'lar, Anadolu'nun ilk fethi sıralarından başlıyarak, sair birtakım Oğuz boylarıyla beraber buraya gelmişler, ve kendilerine mensup

---

sinde bu iddiayı ileri sürdüklerini yukarıda söyledim. Hâlbuki, Gibbons'un yaptığı gibi basit bir tenkıyd, yâni Nasawî'nin fransızcaya tercüme edilmiş olan *Celâleddin Hwârizmşâh tarihî*'nin tetkıyki bile, Hwârizmşâh'larla Osmanlılar arasında hiçbir alâka bulunmadığını isbat edebilirdi (bu hususta yukarıda verdiğimiz iyzahata bakınız.(Osmanlıları *Kang*'lardan saymak isteyenler, şark dillerini bilmedikleri için osmanlı tarihi hakkında asıl kaynaklardan istifade edemeyen, ve ancak "mahdut ve ekseriyetle yanlış" tercümeler üzerinde çalışan – meselâ Léon Cahun gibi – alelâde müelliflerdir. Son yıllarda bu iddianın, mütehassıs bir tarihçi değil fakat çok zeki ve iltikatçı bir muharrir olan René, Grousset tarafından ileri sürüldüğünü gördük *(Histoire de l'Asie,* Paris 1920, Vol. I, S. 273-274; Vol. III, S. 423). Ferdinand Lot gibi büyük bir Ortaçağ mütehassısının – meselâ *İslâm Ansiklopedisi* yahut benim *Osmanlı İmparatorluğunun Menş'eleri* gibi en yeni ve en sağlam me'hazler meydanda dururken – kendisine tamamiyle yabancı olan bu mes'elede R. Grousset'ye aldanarak aynı yanlışlığı tekrarlaması, çok gariptir *(les İnvasians Barbares,* Paris 1937, Vol. II, S. 121). F. Grenard, "Osmanlılar'ın *Kayığ*lardan olduğu", benim adı geçen kitabıma dayanarak söylemekle beraber, yine bu eski an'aneden büsbütün ayrılamayarak, *Kayığ*'ları "Hwârizmşâhlar'a mensup" saymakta devam etmiştir *(Grandeur et décadence de l'Asie,* Paris 1939, S. 39) ki, bunun yanlışlığı yukarıda gösterilmiştir.

olan Artuk-oğulları devletinin kuruluşunda mühim bir rol oynamışlardır. Bunların, sonradan, *Anadolunun* cenub-şarkî sâhalarına ve bilhassa merkez ve şimâl-garbî sâhalarına gelip yavaş yavaş yerleştikleri anlaşılıyor. *Horâsân*'da bunların çok ehemmiyetsiz bâzı oymakları kalmış, ve küçük bir grup da *Şimalî-Azerbaycan*'da yerleşmiştir. XVI. asırda *Anadolu*'da henüz yarı göçebe hayatı süren küçük bir *Kayı* oymağına tesadüf edilmesi, bunların o asra kadar hemen umumiyetle toprağa yerleşmiş olduklarına, açık bir delildir.

3) *Kayı*'ların, XIII. asrın ilk on yıllarında, büyük Moğol istiylâsı önünde *Horâsân*'dan kaçarak *Anadolu*'ya geldikleri rivayeti (*an'aneci nazariye),* osmanlı kronikcilerinin uydurdukları bir masaldan ibarettir. Türlü türlü şekilleri bulunan bir rivayette, Selçuklular devrindeki ilk Oğuz muhaceretleri'nin hâtırasını saklayan izlere de tesadüf olunuyor.

4) Osman'ın maiyyetinde *Anadolu*'nun türk-bizans uclarında yaşayan küçük *Kayı* oymağının, XIV. asır başlarında henüz yarı göçebe hayatı sürdüğü muhakkaktır. Bu bakımdan, Osman'ı "şehirli unsurlara mensup" saymak isteyen görüş tarzının hiçbir tarihî esasa dayanmadığını söyliyebiliriz.

5) Kuruluşunda maddî ve mânevî ne gibi kuvvetlerin ne türlü şartlar dairesinde âmil olduğunu, *Osmanlı imparatorluğunun menşeleri* adlı eserimizde, gösterdiğimiz Osmanlı Devleti'nin bu kuruluş hâdisesinde, bu küçük etknik çekirdeğin hiçbir rol oynayamaması, pek tabiîdir; ve işte bundan dolayıdır ki, osmanlı devleti, siyasî tekâmülünün ilk safhalarında bile, aslâ *tribal* bir mahiyet göstermemiştir.(*)

Ankara – 16 Eylül 1943

* Belleten, cilt VII, Say. 28. s. '219-303)- 1943.

TAKVİMÎ CEDVELLER (Kronoloji)

Kronolojik Tablo

I. Rivayete Dayalı Devirde Yaklaşık Tarihler

II. Osmanlı Tarihinin Ilk Asrında Önemli Olaylar

III. Ilk Dört Hükümdar Devrinde Osmanlı Ilerleyişi

IV. Mukayeseli Hükümdarlar Tablosu

V. Bizans Tarihinde XIV. Asır

VI. 1303-1400 Yılları Arasında Venedik, Ceneviz ve Doğu Akdeniz Münasebetleri

VII. XIV. Asırda Papalar ve Müslüman Tehdidi

I. Rivayete Dayalı Devir

1209 --- Süleyman Şah'ın 50.000 göçebe Türk ailesiyle Erzincan yakınlarında yerleşmesi.

1224 --- Süleyman Şah'ın Fırat Nehri'nde boğulması, iki oğlu Ertuğrul ve Dündar'ın Ankara yakınlarına yerleşmesi.

1230 -40 --- Ertuğrul'un Kütahya'nın kuzeybatısında Karasu vadisinde yerleşmesi.

1259 --- Osman'ın Söğüt'te doğması.

1289 --- Ertuğrul'un ölümü

1290 --- Osman'ın amcası Dündar'ı öldürmesi.

1290-99 --- Topraklarını batıya doğru genişleten Osman'ın bir beylik kurarak Yenişehir'de yerleşmesi.

II. Osmanlı Tarihinin Ilk Asrında Önemli Olaylar

1299 --- Karasu vadisindeki Türk beyi Osman'ın Bursa - Iznik arasındaki Yenişehir'i payitaht yapması.

1301 --- Osman'ın Izmit yakınlarında Bapheon'da Bizans kuvvetlerini yenmesi.

1308 --- Marmara Denizi'ndeki Kalolimni adasının alınması, Akhisar ve Tricoccea'nın zaptı.

1317 --- Bursa muhasarasının başlaması.

1327 --- Bursa'nın teslim olması. Osman bu haberi Yenişehir'de ölüm döşeğinde alır.

1329 --- Andronicus kumandasındaki Bizans ordusunun Maltepe'de mağlubiyeti. İznik'in teslim olması.

1333 --- Orhan'ın kardeşi ve veziri Süleyman Paşa'nın ölümü. Bahadır Han'ın ölümü Moğol tehlikesini kaldırır.

1337 veya 1338 --- Izmit'in teslim olması

1338 --- Ortadan kaldırılan ilk Türk beyliği olan Karesi'nin Orhan'ın devletine ilhakı.

1338 --- Osmanlılar'ın Haydarpaşa'da boğaza ulaşması.

1343 --- Imparatoriçe Anna'nın Cantacuzenos'a karşı yardım etmesi için Orhan'a teklifler sunması.

1345 --- Orhan'ın Cantacuzenos'la ittifak teklifini kabul etmesi.

Ilk Osmanlıların Cantacuzenos için Anna'ya karşı savaşmak üzere Avrupa yakasına geçmesi.

1346 --- Orhan'ın Bulgar çarının torunu, Osmanlı yardımı ile Istanbul'u muhasara eden Cantacuzenos'un kızı Theodora ile evlenmesi.

1348 --- Kara Ölüm (veba salgını)'ün Avrupa'yı harap etmesi.

1349 --- Cantacuzenos'un Orhan'ı tekrar yardıma çağırması. Selanik'in Sırpların eline geçmesine mani olmak için yirmibin atlı gönderilir.

1351 --- Orhan'la Cenevizliler arasındaki ilk andlaşma.

1353 --- Orhan'ın büyük oğlu Süleyman Paşa'nın, Cantacuzenos'un Osmanlılara üçüncü defa müracaatı üzerine Trakya'ya ordusunu geçirmesi, Edirne'nin zaptına yardım etmesi, Dimetoka'da Sırpları yenmesi. Bu yardım üzerine Çanakkale'nin Avrupa kıyısında bir kale, muhtemelen Çimpe, Orhan'a verilir.

1354 --- Gelibolu surlarını tahrip eden bir deprem üzerine Süleyman Paşa'nın şehri ele geçirmesi. Orhan Gelibolu'yu geri vermeyi

reddederek Cantacuzenos'la ittifakı bozar ve Istanbul yönüne doğru Çanakkale'de ilerlemeyi emreder.

1357 --- Dimetoka ve Çorlu'nun ilk defa olarak Osmanlılar tarafından fethedilmesi.

1358 --- Süleyman Paşa'nın Bolayır'da attan düşerek ölümü.

1359 --- Orhan'ın ölümü, Murad'ın tahta çıkması.

1360-61 --- Trakya'nın fethi

1361 --- Avrupa'da ikinci ciddi Kara Ölüm (veba) salgını.

1362 --- Murad'ın yeniçeri ordusunu kurması.

1362 (1363) --- V. John Palaeologos'un bir andlaşma ile Murad'ın Trakya'daki fetihlerini tanıması ve Anadolu'daki Türk beylerine karşı askeri yardım vaadi.

1363 --- Sırp ve Macar haçlılarının Maritza kenarında mağlup edilmesi.

1365 --- Dubrovnik'in haraç karşılığı Osmanlılarla ticari anlaşma yapması.

1366 --- Edirne'nin Osmanlı Imparatorluğu'nun ilk başkenti oluşu. Amadeo'nun haçlı seferi: Gelibolu'yu zapteder, fakat tekrar terk eder.

1369 --- Bulgar Sisman'ın Bizans Imparatoru gibi Murad'a tabi hale gelmesi.

1371 --- Samakov muharebesi ile Sofya ovasının Osmanlı kontrolüne girmesi. Cernomen muharebesi ile Makedonya'nın Osmanlı fethine açılması.

1372 --- Makedonya'da Islam yerleşmesi. Drama, Kavala, Serez ve Veles'deki yerleşimlerin Osmanlılara Balkan yarımadasında üstünlük sağlaması.

1373 --- Batı'dan yardım alamayan John Palaeologos'un Osmanlı'ya tabiiyeti kabul etmesi.

1374 --- Manuel'in Serez'i ele geçirme teşebbüsü üzerine Osmanlıların Selanik'i muhasarası.

1379 --- John ve Manuel'in IV. Andronicus'u Istanbul'dan çıkarmak ve Bizans'ın Asya'daki son kalesini teslim almak için Alaşehir

(Philadelpia) muhasarasında Osmanlı'ya altın ve asker haracını artırmaları.

1384 --- Osmanlılar'ın Janina muhasarasında Thomas'a yardım etmeleri.

1385 --- Osmanlıların Arnavutluk'u ilk işgali.

Savra muharebesinde Balsa'nın mağlubiyeti.

Sofya'nın Osmanlılar tarafından fethi.

1386 --- Osmanlıların Croia ve Scutari'yi zaptı, bu kaleleri Zenta prensine iadesi.

Niş'in düşmesiyle Sırp Lazar'ın Osmanlı tabiiyetine girmesi.

1387 --- Ceneviz'in Murad'la resmi andlaşma yapması.

Rum, Sırp ve Bulgar askerlerinin de katıldığı ordusuyla Murad'ın Karamanoğlu Alaaddin'i Konya'da mağlup etmesi. Kayda değer bir netice almadan geri döner.

1388 --- Venedik'in Murad'la ticari andlaşma akdetmesi.

1388 --- Osmanlıların Sırp ve Boşnaklara Plochnik'de yenilerek Bosna işgaline mani olunması.

Osmanlılara karşı Sırp, Boşnak, Bulgar, Leh ve Arnavut ittifakının kurulması.

Franklara karşı mücadele etmek üzere, Theodore Palaeologos'un daveti üzerine ilk Osmanlı ordusunun Yunanistan'a girmesi.

1389 --- Osmanlıların Kosova'da Sırp istiklalini ortadan kaldırması. Murad harp meydanında öldürülür, tahta Bayezid geçer ve kardeşi Yakub'u boğdurur.

BAYEZID (1389-1403)

1387 --- Bayezid'in, Lazar'ın oğlu Stephan'ın kızkardeşi Despina ile evlenerek Sırplarla ittifak kurması.

1390 --- Chios, Negropont ve Attika adalarına ilk Osmanlı deniz seferi.

Macaristan içlerine ilk Osmanlı akını.

1391 --- Karaman'ın ikinci işgali. Konya muhasarasından sonra Alaaddin Karaman'ın kuzeybatısını kaybeder.

Osmanlıların birinci Istanbul kuşatması.

1392 --- Sigismund'a karşı yapılan seferde Bulgaristan'da muharebe. Timurtaş'ın Karamanoğluna yenildiğini duyan Bayezid orduyu Asya'ya geçirerek Akdağ'da Alaaddin'i mağlup eder. Artık Anadolu'da hakim güç Osmanlılardır.

1394 --- Osmanlılar ilk defa Adriatik'de Boyana ağzında görülürler.

1395 --- Bayezid'in Osmanlı tabilerini Serez'de sarayında toplaması.

Osmanlıların Istanbul muhasarasının etkili olmaya başlaması.

1396 --- Macar Sigismund'la işbirliği yapan batılı haçlı şövalyelerin Niğbolu'da mağlubiyeti.

Lehistan'daki Osmanlı akıncıları Rovin'de mağlup edilir, fakat Macaristan'a yapılan akınlarda Petervaradin yakılarak onaltı bin esir alınır.

1397 --- Osmanlıların Yunanistan'ı ilk işgali. Peloponnes'de Argaos saldırı ile alınır.

Mega opolis'deki mağlubiyetten sonra Theodore Osmanlıya tabi hale gelir.

1397-99 --- Anadolu'dan müslüman halkın Balkan yarımadasına göçü.

1398 --- Osmanlı ve Sırplar'ın Bosna'ya tahripkar akınlar yapması.

1400 --- Timur'un Sivas'ı zaptederek yakması.

1402 --- Timur'un Bayezid'i Ankara'da yenerek esir alması, Anadolu'yu geçerek Bursa'yı işgali, Izmir'i Hristiyanlardan alması.

1403 --- Timur'un Semerkand'a geri çekilmesi.

Beyezid, yürüyüş esnasında Akşehir'de ölür. Oğulları taht mücadelesine girişir.

III. Ilk Dört Hükümdar Zamanında Osmanlı Fetihlerinin Inkişafı

Osman (1299-1326)

1299 --- Söğüt'te mahalli bir aşiret reisi olan Osman'ın fetihlerini Karasu vadisinden Yenişehir'e genişletmesi.

1308 --- Marmara Denizi'ndeki Kalolimni adasının Osmanlıların ilk deniz fethi.

İzmit ovası girişindeki Akhisar ve Iznik ve İzmit arasındaki ulaşımı sağlayan Tricoccea'nın zaptı.

1308-16 --- İzmit Körfezi ile Karadeniz arasındaki yarımadada, Boğaza kadar hakimiyetin sağlanması.

1317 --- Bursa kapılarında kulelerin inşası.

1326 --- Bursa'nın teslimi.

Orhan (1326-1359)

1329 --- Iznik'in fethi.

1330-38 --- Üsküdar'a kadar Izmit Körfezi kıyılarının fethi.

1334-38 --- Karesi Beyliği'nin fethi.

1337-38 --- Izmit'i fethi.

1339 --- Mihalıç, Ulubad ve Kirmastı'yı ele geçirmesi.

1353 --- Cantacuzenos'un Çanakkale'nin Avrupa kıyısındaki kaleyi terki.

1354 --- Gelibolu'nun fethi.

1354-58 --- Osmanlıların Rodosto'ya kadar Marmara Denizi'nin Avrupa yakasındaki kıyılarını işgali. Dimetoka zaptedilir, Çorlu'nun alınmasıyla Istanbul'un Edirne ile irtibatı kesilir.

Murad (1359-1389)

1360 --- Ankara'yı zaptederek Eskişehir ile Ankara arasında mahalli beylerin istiklalini bastırması.

1360-61 --- Edirne de dahil olmak üzere Maritza nehrinden Karadeniz'e kadar Trakya'yı fethetmesi.

1361--- Lalaşahin'in Filibe'yi fethi.

1362 --- Yeniçeri bölüklerinin kuruluşu.

1362 veya 1363 --- V. John Palaeologos'un bir andlaşma ile Murad'ın Trakya'daki fetihlerini tanıması ve Anadolu'daki Türk beylerine karşı askeri yardım vaadi.

1366-69 --- Rodop dağlarına kadar Maritza vadisinin ve Bulgaristan'ın fethi.

1370-71 --- Rodop ile Rilo'da kale ve geçitlerin alınması.

1371-72 --- Vardar nehrine kadar Makedonya'nın fethi.

1376 --- Bayezid'in Germiyan beyinin kızı ile evlenmesinin kararlaştırılması üzerine Kütahya da dahil Germiyan topraklarının bir kısmının ilhakı.

1377 ---Hamid beyininTeke, Karaman ve Germiyan arasındaki toprakları Murad'a satması. Akşehir'in elde edilmesi Osmanlıları Karaman hududuna getirir.

1378 --- Alanya ve Antalya hariç Teke'nin fethi.

1380 --- Vardar'ın batısında Makedonya'nın fethi. Prilep ve Manastır Osmanlıların hudud kaleleri haline gelir.

1385 --- Ohri'nin fethi.

Sofya ovası ile Struma nehrinin yukarı vadisinin fethi.

1386 --- Morava ve Nisava vadilerinin fethi, Niş'in zaptı.

1388 --- Kuzey Bulgaristan'ın fethi Sisman'ı daha da tahkir edici bir tabi statüsüne sokar. Osmanlılar Shuman (Şumnu) ve Niğbolu kalelerini ellerinde tutarlar.

Bayezid (1389-1403)

1391 --- Osmanlıların Akdeniz'deki ilk limanı Antalya'nın fethi.

Karamanlılar'ın Akşehir ve Aksaray'ı terki.

1393 --- Tuna'ya kadar Bulgaristan'ın Osmanlı toprağı olması.

1393-95 --- Samsun, Kayseri ile Sivas'ın fethi ve Kastamonu beyliğinin ilhakı.

1397 --- Teselya, Doris, Loris ve Peloponnes'in kuzeydoğu ucunun fethi.

1398-99 ---Arnavutluk ve kısmen Epir'in tedricen fethi.

IV. Mukayeseli Hükümdarlar Tarihi
Bizans Imparatorluğu[1]

Palaeologlar

II. Andronicus (Yaşlı) 1282-1328.

IX. Michael (2. imparator) 1295-1320.

III. Andronicus (Genç) 1328-1341.

V. John 1341-1391. Üç oğlu:

IV. Andronicus (2. imparator), 1355 -?

II. Manuel 1391-1425.

Mora despotu **Theodore**, 1359 -

IV. Andronicus'un oğlu:

VII. John (2. imparator) 1399-1403.

Cantacuzenler

VI. John, imparator naibi, 1341-1347. 2. Imparator, 1347-1355.

Kızlarından ikisi Orhan ve V. John'la evlenmiş, oğlu:

Matthew, 2. Imparator, 1355-1356.

Macaristan

Büyük Louis, 1342-1382 (Polonya Kralı, 1370-1382)

Iki kızından **Hedwig'e** Polonya tacı düşmüş, Hristiyan adı ile **V. Ladislas** olarak Polonya Kralı olan Litvanyalı Jagello ile evlenmiştir. **Mary**'ye Macar tacı düşmüştür, 1382-1392. Mary 1386'da Lüksemburg'lu Sigismund'la evlenmiştir.

Sigismund Mary'nin ölümünden sonra önce Macaristan'ın tek hakimi, daha sonra Kutsal Roma Imparatoru olmuştur.

[1] Bizans Imparatorlarının isimlerinden sonra gelen rakamlar ihtilaflıdır. Bu hususta evrensel bir mutabakat yoktur. Bazı tarihçiler aynı isimdeki hükümdarları sayarken (John I. Palaeologos ve John II. Palaeologos gibi), diğerleri imparatorluk sırasını bir bütün olarak sayıya dahil ederler (John V. Palaeologos, John VI. Cantacuzenos, John VII. Palaeologos gibi). Ben ikinci usulü takip ettim.

Kutsal Roma Imparatorluğu

Lüksemburg Hanedanı

IV. Charles (Bohemya Kralı olarak I. Charles) 1355-1378. Iki oğlu:

Wenceslaus, babasının ölümü üzerine imparatorluk tahtına çıkmış, 1400'de tahttan indirilmiştir.

Sigismund, 1410'da imparator seçilen Macar Kralı.

Fransa

Philippe IV, 1285-1314, ve iki oğlu

X. Louis, V. Philippe ve **IV. Charles**, Cepetianların sonuncusu, 1314-1328.

VI. Philippe Valois, 1328-1364.

Jean, 1350-1364.

V. Charles, 1365-1380.

VI. Charles, 1380-1422.

Bayezid'in saltanatı esnasında, Kral Jean'in oğlu ve Jean de Nevers'in babası Philippe de Bourgogne ve V. Charles'ın ikinci oğlu Louis d'Orléans, deli yeğenleri VI. Charles'in kontrolü için birbirleriyle mücadele ediyorlardı.

İngiltere

I. Edward, 1270-1307.

II. Edward, 1307-1327.

III. Edward, 1327-1377. (1339'da Fransa kralı başlığına bakınız)

III Richard, 1377-1399 (1399'da tahttan indirilerek yerine geçen:)

IV Henry (Lancaster).

V. Bizans Tarihinde XIV. Asır

1300 --- Menteşe beyinin Rodos'u işgali.

1301 --- Bapheon'da Osmanlılara karşı ilk Bizans mağlubiyeti.

1302 --- IX Michael'in Anadolu'daki ücretli Slav askerlerinin başına geçmesi. Askerler Avrupa'ya dönmek için baskı yaparlar.

Roger de Flor sekiz bin Katalan'la Istanbul'a gelerek Andronicus'un yeğeni ile evlenir.

1303 --- Katalanların Sakız adasını yağmalamaları.

1305 --- Gazan Han'ın ölümünün Anadolu'ya bir Moğol akını bekleyen Bizanslıları hayal kırıklığına uğratması. Katalanlar Karaman beyini Denizli muhasarasını kaldırmaya zorlarlar, fakar Rumlar ve Slav askerlerle kavga ederler. Roger Andronicus'dan zorla Sezar ünvanını alır ve daha sonra Edirne'de IX. Michael tarafından öldürülür.

1306-1309 --- Gelibolu'da büyük Katalan bölüğünün devlet kurması.

1310 --- Katalanların Yunanistan'a giderek Atina'da askeri bir demokrasi kurmaları.

Kudüs Saint Jean şövalyelerinin Rodos'u zaptı.

1311 --- Menteşe beyinin Rodos'u kurtarma teşebbüsünün akim kalması.

1311-1314 --- Türk akıncısı Halil'in Trakya Chernosene'de imparator'a karşı koyması, ve nihayet Sırp yardımıyla yenilmesi.

1317 --- Bursa, Iznik ve Izmit'in tehdit edilmeye başlaması.

1326 --- Bursa'nın düşmesi. Istanbul'dan Dimetoka'ya düğün seyahati için giden III. Andronicus'un yolda akıncı Türkler tarafından yaralanır.

1327-28 --- II. Andronicus'un kendisini devirmeye teşebbüs etmesi üzerine, dedesinin Sırpları çağırması. Genç Andronicus Serez'de dedesinin ve Sırpların ordusunu kuşatarak Selanik'i zapteder. Yaşlı Andronicus Bulgarları çağırır, fakat genç Andronicus yardım yetişmeden Istanbul'a girerek dedesini devirmeye muvaffak olur.

1329 --- III. Andronicus'un, Iznik'i kurtarmak isterken Orhan'a mağlup olması. Iznik teslim olur.

III. Andronicus'un Foça'da Aydın ve Saruhan beylerini Orhan'a taarruza tahrik etmesi.

1333 --- Saruhan Türkleri'nin Makedonya'ya bir akın tartip etmesi. Bu esnada Marmara denizi'ne giren gemileri Rodosto'yu zaptederler.

1334 --- Andronicus'un Türklerin eline geçen Selanik'i kurtarmak için ordu sevketmeye zorlanması.

1336 --- Andronicus'un Foça'da Cenevizlileri kuşatmasında Türk beylerinden yardım istemesi.

1337 veya 1338 --- Izmit ve Anadolu'nun kuzeybatı köşesindeki son Bizans topraklarının Osmanlılar tarafından fethi.

1340 --- Stephan Dushan'ın Vardar'ı geçerek Serez'i alması ve tüm Roma Imparatorluğu'nun sahibi olarak tac giymesi.

1341 --- III. Andronicus'un ölümü üzerine Cantacuzenos'un Dimetoka'da tac giymesi.

1342 --- Cantacuzenos'la III.Andronicus'un oğlu ve dul karısı arasında iç savaş çıkması. Bu mücadele esnasında her iki taraf da Sırplar, Bulgarlar ve Osmanlılardan yardım isterler.

1345 --- Cantacuzenos'un Orhan'dan yardım alarak karşılığında kızını Osmanlı sultanıyla evlendirmesi.

1347 --- Dushan'ın kendisini İstanbul imparatoru ilan etmesi.

John Cantacuzenos'la John Palaeologos Bizans tahtını paylaşırlar.

Kara Ölüm (veba salgını) Istanbul'a ulaşır.

1349 --- Cantacuzenos'un Selanik'i Sırplardan kurtarmak için Osmanlıları tekrar Avrupa'ya çağırması.

1349-1353 --- Palaeologlarla Cantacuzenoslar arasında iç savaş. Palaeolog Tenedos'a kaçar.

1353 --- Palaeologlara karşı Cantacuzenos'ları destekleyen Osmanlıların Gelibolu ve Trakya'yı işgal etmeleri.

1354 --- Osmanlılara karşı Papadan, Venedik'den, Bulgaristan'dan ve Sırbistan'dan boş yere yardım isteyen Cantacuzenos Istanbul'da bir halk ihtilali ile devrilerek keşiş olur.

John Palaeolog'un sürgünden çağrılır.

1355 --- Istanbul'a saldırmayı planlayan Dushan'ın yolda ölmesi.

1354-58 --- Palaeðloglar'ın nihayet Cantacuzenos'un oğlu Matthew'a boyun eğdirmeleri.

1358 --- Osmanlılar Trakya'da ilerlerken Orhan kumandasında, V. John'un Foça'yı muhasarası.

1361 --- Edirne ve Filibe'nin Osmanlılarca fethi.

1363 --- V. John'un Murad'la tabiiyet andlaşması yapması.

1366 --- V. John'un, Macar Louis'in yardımını temin etmek için Budin'e seyahati. Dönüş yolunda Bulgar Sisman'a esir edilir.

1373 --- Roma seyahatinin ve batılı prenslere müracaatlarından hiçbir netice alamayacağını gören V. John'un, Murad'a tabiiyeti kabul ederek Murad'ın ordusunda sefere katılmayı ve oğlu Manuel'i rehin vermeyi vadetmesi.

Trakya ve Makedonya'nın fiilen kaybedilmesiyle Bizans Imparatorluğu'nun sadece Istanbul şehir devleti haline gelmesi.

1374 --- Andronicus'la Murad'ın oğlunun babalarına karşı hazırladıkları ihtilal neticesi V. John'un kendi oğlunu Anemas kulesine kapatmayı kabul etmesi.

1375-1389 --- Venedik, Ceneviz ve Osmanlıların mühim rol oynadıkları ve John, Manuel ve Andronicus arasındaki iç savaş. John ve Manuel, Bizans'ın Anadolu'daki son toprağı Alaşehir (Philadelpia)'i vererek Osmanlı yardımını satın alırlar.

1391 --- Osmanlı ordusunda hizmet etmekte olan Manuel, eğer imparator John Istanbul surları üzerinde yeniden inşa ettiği kuleleri yıkmazsa gözlerinin kör edilmesiyle tehdit edilir. John itaat eder ve kısa zaman sonra ölür. Babasının ölümünü öğrenen Manuel'in Bursa'dan kaçması Osmanlıların birinci Istanbul muhasarası ile sonuçlanır.

1396 --- Bayezid'in bir saldırı ile Istanbul'u alma planının, haçlıların Macaristan'a gelmesi ile engellenmesi.

1397 --- Niğbolu'dan sonra Istanbul muhasarasının tekrarlanması.

1399 --- Bouicaut'nun haçlı seferinin Bizanslılara muvakkaten yardımının dokunması.

1400-1402 --- Yeğeni John'la sulh yapan Manuel'in Italya'ya giderek iki sene boş yere batılı prenslerden yardım istemesi.

1401 --- Eğer Bayezid Timur'a galip gelirse, John'un Istanbul'u bırakacağına dair andlaşma yapması.

1402 --- Bayezid'in Ankara'da mağlubiyeti üzerine Manuel'in Istanbul'a dönmesi.

John Limni'ye sürgüne gönderilerek Istanbul'daki Osmanlılar çıkarılır. Teklifler Timur'a yapılır.

1403 --- Manuel'in Emir Süleyman'ı Bayezid'in varisi olarak kabul edip onunla andlaşmayı yenilemesi.

VI. 1300'den 1403'e Kadar Venedik, Ceneviz ve Doğu Akdeniz Münasebetleri

1328 --- Negropont'daki Venedik hakimiyetinin Türk korsanlarca tehdit edilmesi.

1344 --- Izmir'in zaptında Venedik'in Kıbrıs ve Rodos'a yardım etmesi.

1345-50 --- Dushan'ın Istanbul'u almak için Venedik'le sürekli müzakere etmesi.

1351-53 --- Venedik-Ceneviz harbi. Lojera muharebesinde Ceneviz'in deniz gücü kırılır. Orhan Cenevizlilere yardım eder.

1355 --- Venedik daha önce davranmazsa Bizans'ın mutlaka Osmanlılar tarafından yağma edileceğine dair senatoda Matteo Venier ve Marine Faleri'nin ihtarı.

1361 --- Venedik senatosunun V. John'a, Murad'a karşı ittifak teklifi. Murad'ın Trakya'daki hızlı ilerleyişi karşısında teklifini geri alır.

1370-71 --- Venedik ve Yunanistan'ın, Kıbrıs'ta iktisadi üstünlük mücadelesine girmeleri.

1375 --- V. John'un Tenedos'u Venediklilere vermesi. Istanbul'daki iktisadi imtiyazlar için Venedik ve Ceneviz ihtilafa düşerler.

1379-81 --- Venedik ve Ceneviz'in, Tenedos ve Bizans taht mücadelesi meselesi üzerine harbetmeleri. Turin Barışı ile Tenedos kalesinin yıkılması ve IV. Andronicus'un V. John'un varisi olması üzerinde anlaşılır.

1386 --- Ceneviz'in Bizansla andlaşma yapması.

1387 --- Osmanlı ile ticari andlaşma imzalaması.

1388 --- Venedik'in Osmanlı ile ticari andlaşma imzalaması.

1389 --- Venedik ve Ceneviz'in Bayezid'le andlaşmaları yenilemeleri.

1393 --- Venedik'in Osmanlı'ya karşı Macar Sigismund'la ittifakı kararlaştırması.

1396 --- Niğbolu haçlı seferinde Venedik'in isteksiz davranması.

1397 --- Venedik'in Beyoğlu'ndaki Cenevizlileri Osmanlı ile andlaşma yapmamaya zorlaması ve Ceneviz'le Bizans'a yardım etmek üzere anlaşması.

1401 --- Venedik ve Ceneviz'in Doğu Akdeniz'de üstünlük için tekrar deniz harbi yapmaları.

1402 --- Ankara muharebesinden sonra Timur'dan kaçan Osmanlılara Avrupa yakasına geçmeleri için hem Venedik, hem de Cenevizlilerin yardım etmesi. Bayezid'in varisi olarak Emir Süleyman'i kabul edip onunla andlaşmaları yenilemeleri.

VII. 14. Asırda Papalar ve Müslüman Tehdidi

1306 --- V. Clement'in Venediklileri Istanbul'un yeniden alınması hususunda Charles de Valois ile işbirliği yapmaya teşvik etmesi.

1307 --- V. Clement'in Napolili II. Charles'ı Istanbul'u almaya zorlaması, fakat Mısırlılara karşı Kıbrıs ve Kilikya Ermenilerini desteklemek için bir haçlı seferi yapılması projesi ile menfaatini değiştirmesi.

1309 --- Papalık sarayının Roma'dan Avignon'a taşınması.

1310 --- V. Clement'in Saint Jean Şövalyelerini Rumları ve Türkleri Rodos'dan çıkarmaya teşvik etmesi.

1327 --- XXII. John'un Türklere karşı Bizans'a yardım etmesi için kendisine müracaat eden II. Andronicus'a kulak asmaması.

1333 --- III. Andronicus tarafından benzer başarısız bir teşebbüsün yapılması.

1334 --- Türklere karşı tertiplenen haçlı seferindeki papalık gayretlerinin Izmir'in alınmasıyla neticelenmesi.

1347 --- Latin Imparatorları mirasçısı Marquis de Montferrat'ın VI. Clement ile Istanbul'un alınması anlaşması yapması.

Aynı tarihlerde, Osmanlılara karşı batılı prenslerin birleşmesi için Cantacuzenos'dan Roma'ya müracaatlar gelmektedir.

1349, 1350, 1353 --- Cantacuzenos'un, VI. Clement ve VI. Innocent'a üç teklif daha yapması.

1352 --- Alaşehir (Philadelpia) halkının Roma topluluğuna dönmeye söz vererek Papa'dan yardım istemesi.

1363 --- Kutsal Cuma'da V. Urban'ın birçok Occident prensine geçiş izni vermesi.

1366 --- Urban'ın zorlamasıyla Savoy'lu Amadeo'nun Osmanlı'ya karşı bir haçlı seferi için yola çıkması. V. John'u Bulgarlardan kurtarmak için çaba sarfeder, fakat Roma Katolik Kilisesi'ne dönmeyi reddetmeleri üzerine Bizanslıları terkeder. Urban kiliseler birleşinceye kadar haçlı seferini durdurması için Macar Louis'e mektup yazar.

V. Urban Italyan Cumhuriyetlerinin Müslümanlarla ticaretini yasaklar.

1369 --- Imparator V. John'un Roma'da Ortodox Kilisesi'nin hatalarından dolayı özür dilemesi üzerine Papa'dan, Hristiyan prenslerin yardımına geleceğine dair mektuplar alması.

1371 --- XI. Gregory'nin kutsal topraklardaki son Hristiyanları kurtarmak üzere Ceneviz'le işbirliği yapmaları için Hristiyan milletlere müracaat etmesi.

1372 --- XI. Gregory'nin Macar Louis'e, Avrupa içlerine daha fazla ilerlemeden Osmanlılara karşı direnmeye zorlaması ve Macaristan, Polonya ve Dalmaçya'ya bir haçlı seferi için hazırlık yapılmasını istemesi.

1373 --- V. John'un son elçisini kabul eden XI. Gregory'nin, gözyaşları içinde Bizans Imparatoru'nun halkını küfürden dönderip Roma Katolik Kilisesi'ne katılmalarını sağladığı takdirde Istanbul'u kurtaracağını söylemesi.

1378 ---Büyük Hizipleşme.

1388 ---VI. Urban'ın Istanbul'un müdafaası için silahlı iki kadırga göndermesi, fakat bir haçlı seferine muvaffak olamaması.

1391 --- IX. Boniface'ın Balkan yarımadasındaki Latin ve Rum Hristiyanları tahrik etmesi.

1398 ve 1399 --- IX Boniface'ın Istanbul'un müdafaası için bütün Hristiyan dünyasında bir haçlı seferi tertiplenmesini emretmesi.

1399 --- Istanbul'un yardımına sadece Boudicaut'ın gitmesi.

1402 --- Izmir'in Timur'a kaptırılması.

1403 --- Timur'un Anadolu'dan çekilmesinden sonra Bayezid'in oğulları arasındaki taht mücadelesinden Papalar XIII. Benedict ve IX. Boniface arasındaki rekabet dolayısıyla faydalanılamaması.

1363 --- Kutsal Cuma'da V. Urban'ın birçok Occident prensine geçiş izni vermesi.

1366 --- Urban'ın zorlamasıyla Savoy'lu Amadeo'nun Osmanlı'ya karşı bir haçlı seferi için yola çıkması. V. John'u Bulgarlardan kurtarmak için çaba sarfeder, fakat Roma Katolik Kilisesi'ne dönmeyi reddetmeleri üzerine Bizanslıları terkeder. Urban kiliseler birleşinceye kadar haçlı seferini durdurması için Macar Louis'e mektup yazar.

V. Urban Italyan Cumhuriyetlerinin Müslümanlarla ticaretini yasaklar.

1369 --- Imparator V. John'un Roma'da Ortodox Kilisesi'nin hatalarından dolayı özür dilemesi üzerine Papa'dan, Hristiyan prenslerin yardımına geleceğine dair mektuplar alması.

1371 --- XI. Gregory'nin kutsal topraklardaki son Hristiyanları kurtarmak üzere Ceneviz'le işbirliği yapmaları için Hristiyan milletlere müracaat etmesi.

1372 --- XI. Gregory'nin Macar Louis'e, Avrupa içlerine daha fazla ilerlemeden Osmanlılara karşı direnmeye zorlaması ve Macaristan, Polonya ve Dalmaçya'ya bir haçlı seferi için hazırlık yapılmasını istemesi.

1373 --- V. John'un son elçisini kabul eden XI. Gregory'nin, gözyaşları içinde Bizans Imparatoru'nun halkını küfürden dönderip Roma Katolik Kilisesi'ne katılmalarını sağladığı takdirde Istanbul'u kurtaracağını söylemesi.

1378 ---Büyük Hizipleşme.

1388 ---VI. Urban'ın Istanbul'un müdafaası için silahlı iki kadırga göndermesi, fakat bir haçlı seferine muvaffak olamaması.

1391 --- IX. Boniface'ın Balkan yarımadasındaki Latin ve Rum Hristiyanları tahrik etmesi.

1398 ve 1399 --- IX Boniface'ın Istanbul'un müdafaası için bütün Hristiyan dünyasında bir haçlı seferi tertiplenmesini emretmesi.

1399 --- Istanbul'un yardımına sadece Boudicaut'ın gitmesi.

1402 --- Izmir'in Timur'a kaptırılması.

1403 --- Timur'un Anadolu'dan çekilmesinden sonra Bayezid'in oğulları arasındaki taht mücadelesinden Papalar XIII. Benedict ve IX. Boniface arasındaki rekabet dolayısıyla faydalanılamaması.

KİTABİYAT

I. TASNİFLİ KİTABİYAT

İZAHAT

Tasnifli kitabiyat sadece yazar isimlerini ihtiva etmektedir. Tasnifi takiben kitap isimleri alfabetik sıra halinde yazar adları ile teferruatlar olarak verilmiştir.Tashihler ve ilaveler için müteşekkir olacağım. Bu kitabiyatın hazırlanmasında büyük ölçüde Paris Bibliothéque Nationale'den faydalanılmıştır. Mamafih tam bir kataloğun olmamasının eksikliği duyulmuştur. Şark ve Slav isimlerinin imlasında tam bir usul takip edilmediğinden tarafımdan yapılan değişik kullanımlar, verilen yazar isimlerini kütüphane kataloglarından bulmak isteyen okuyucuyu şaşırtacaktır. Aynı kitabın farklı baskılarında yapılan değişiklikler müstesna olmak üzere, yazarın kendisinin veya yayıncının imlasını kullandım. "G" harfi için Bibliothéque Nationale'in genel kataloğuna uygun imlayı tercih ettim. "G" nin dışındakiler için bir norm yoktur.

Basılı Kitaplar

Apponyi; Auboyneau; Boecler; Chevalier; Dherbelot de Molainville; Eichhorn; Fabricius; Fevret; Fitzclarence; Fraehn; Franke; Hadji Khalfa; Halle; Houtsma et al.; Oesterly; Omont; Pogodin; Potthast; Welter; Zenker

Elyazması Kitaplar (MSS)

Ahlwardt; Ali Hilmi; Apponyi; Auboyneau; Blochet; Browne; Cusa; De Goeje; De Jong; Derenbourg; Dorn; Dozy; Fevret; Flugel; Hadji Khalfa; Karamianz; Lampros; Pertsch; Rieu; Rosen ; Schéfer; Slane; Smirnow; Sprenger; Welter.

Numizmatlar.

Blau; Djevdet; Engel; Friedlander; Ghalib; Karabacek; Lane-Poole; Lavoix; Makrisi; Pinder; Schlumberger; Serrure; Stickel.

Vakanüvisler.

Aladdin Ali; Arabantinos; Assemanus; Hadji Khalfa; Knaus; Loeb; Mas Latrie; Mullach; Müller; Muralt; Rasmussen Strzygowski; Wustenfeld; Chronicon Breve (Ducas'da).

Muasır Kayıt Mecmuaları

OSMANLI: Feridun Bey Münşeatı,

Bu belgelerin aslına uygunluğu kesin olarak tespit edilememiştir.

BİZANS: Dieterich; Miklositch; Muller Predelli; Sathas.

MACAR, SLAV ve DUBROVNİKLİ: Danidc; Fejér; Gelcic; Jorga; Ljubic; Makusev; Miklositch, Miltitz; Muller; Noradounghian; Racki; Safarlik (Schaffarik); Sathas; Thalloczy; Theiner; Wenzel. *(Ayrıca Kossova ve* Niğbolu başlığına bakınız.)

VENEDİKLİ: Alberi; Brown; Fejér; Jorga p Ljubic; Makusev; Miklositch; Minotto; Müller; Noiret; Noradounghian; Predelli; Racki; Romanin; Rymer; Safarik; Sathas; Testa; Thomas.

PAPALIĞA AİT (Avignon ve Roma): Baluze; Bosqluet; Dudik; Jorga; Romanin; Theiner; Werunski.

Papalar, yayınlanan mecmualar, kayıtlar ve mektuplar o kadar çok sayıdadır ki bunları buraya alamadım. Okuyucu Chevalier'in *Repertoire des sources historiques du Moyen Âge* adlı eserinde en yeni ve tam kitabiyatı bulacaktır.

CENEVİZ (Beyoğlu Kolonisi dahil): Belgrano; Jorga; Miklositch; Müller; Noradounghian; Olivieri; Predelli; Testa.

DİĞER İTALYAN ŞEHİRLERİ: Jorga; Muller.

FRANSA: Boislisle; Bongars; Bouchon; Charriere; Delaville Leroulx; Dorez; Garnier; Jorga; Kunstmann; Leuridan ; Lot; Molinier; Moranville; Potansque; Raimboult; Ronciere; Tarbe.

İNGİLİZ: Rymer.

Muasır Kaynaklar

BİZANS: Cantacuzenos; Nicephoros Gragoras; Pachymeresi Panaretos (Trabzon için).
KATALAN: Moncada; Muntaner. *(Ayrıca Bakınız: Frenzel.)*
FRANSIZ: Enguerran de Monstrelet; Eustache des Champs Froissart; Gilles; Marche; Nangis; Ursins; Wavrin; Anon. Cronicorum Karoli Sexti; Chronique du duc Loys de Bourbon Chronique du religieux de Saint-Denis; Chronique des quatr´premiers Valois; Livre des faicts de Jean le Maingre, dit Bouciquaut; Relation de la Croisade de Nicopolis (serviteur de Gui de Blois). *(Şu müelliflер adıyla bakınız:* Bellaguet; Géraud Godefroy; Kervyn de Lettenhove; Lacabane; Lemaitre.)
İBRANİ: Joseph ben Joshua.
MORA: Chronique de Morée; Breve Chronicon (Bkz. Ducas'a).
ŞARK: Aboulpharadji; Hayton.
RUMEN: Urechi.
SAVOY: Anon. Anciennes Chroniques.
SIRP: Abbey of Tronosho; Chronicle of Pek.
VENEDİKLİ: Bonincontrius; Caroldo; Guazzo; Villani (3).

Venedik Arşivleri (Tarih ve Klavuz)
Alberi; Baschet; Cecchetti; Mas Latrie; Toderini.
XIV. Asır arşivleri Alfabetik kitabiyatta sıralanmıştır.

Seyyah ve Coğrafyacılar.

Anadolu: *Abulfeda;* Ainsworth; Baedeker; *Belon*; Bergeron; *Bertrandon de la Broquiere*; Bruun; Busbecq; Chardin; Cholet; Cuinet; Edrisi; Evlia Tchelebi; Fresne Canaye; Ghillebert de Launoy; Hadji Kalfa; Hellert; Houzeau; Huart; Huber; Ibn Batutah; Macarius; Mandeville; Marco Polo; Michelant; Mostras; Naumann; Nicolay; Ortellius; Ramsay; Rennell; Sarre; Schiltberger; Seff; Shehabeddin; Sidi Ali Ibn Hussein; Tavernier; Tchihatcheff; Texeira; Texcier; Tremeaux; Vivien de St. Martin.
Ibn Batutah zamanının en iyi otoritesidir.
İstanbul ve Balkan Yarımadası: *Abulfeda*; Baedeker; Belgrano; *Belon*; *Bergeron*; Boué; Bruun; Busbecq, *Clavijo*; Hadji Khalfa; Hammer; Hellert; Huber; Jirecek; Macarius; Manutio; Miklositch; Mostras; Nicolay; Olivieri; Ortellius; Sathas; *Schiltberger*; Sefert; Sidi Ali Ibn Hussein; Tafel; Tozer.
Clavijo İstanbul için Bayezid döneminin en iyi otoritesidir.
Sadece atıfta bulunduğum ve konuyla alakalı olarak önemli gördüklerimi sıraladım. Bununla beraber, pek çok diğerlerine müracaat edilmesi faydalı olabilir.
Bakınız: *Potthast, Bibliothec Historica Medii Aevi, ii.* 1734-5.

Selçuklu Tarihçileri.
Ahmed Ibn Yusuf; Houtsma (editor); Ibn-Bibi; Mirkhond (Mirkhwand).
Erken Dönem Arap, Fars ve Ermeni Tarihçileri.
Ahmed Ibn Yusuf; Ahmed Ibn Yahia; Hayton; Ibn al Tiktaka; Ibn Khaldun; Khondemir; Makrisi; Mirkhond (Mirkhwand); Mohammed-en-Nesawi; Reshideddin; Texeira; *Anon. Derbend Namé.*
Osmanlı Tarihçileri
Abdul Aziz; Ahmed Jaudat; Alaeddin Ali (Ibn Kadi Said);Ali (Mustafa Ibn Ahmed); Ashik-pasha-zade (Ahmed Ibn Yahia); Atha; Ayas Pasha; Djelaleddin, Mustapha; Djemaleddin; Djemaleddin-al-Kifty; Djevad bey, Ahmed; Fehmi; Feridun Münşeatı; Geropoldi, Antonio (terc.); Hadji.Khalfa; Hezarfenn, Hussein, Ibn Ali Mohammed Al Biwy Idris, Mevlana (of Bitlis); Kheirullah; Kourbaddinmakky, Mohammed Ferid

bey; Moukhlis Abderrahman; Mustafa Nedim; Neshri; Nichandjipasha Mehmet; Said; Seadeddin Tahir-Zade; Anon. Mirati't-tarih.

XIV. Asra ait aslına uygun Osmanlı kayıtları yoktur. Hadiselere en yakın yazarlar, Aşıkpaşazade, İdris, Neşri ve Muhlis Abdurrahman'dır. Bir otorite olarak en büyük şöhrete sahip olan Sadeddin'dir.

1600'den Önceki Osmanlı Tarihi İçin Batılı Yazarlar

Adelman; Aenaeus Sylvius; Alhard; Aretinus (Leonardo Bruni); Augustinus Caelius; Aventinus; Bertellus; Boecler; Bongars Busbequius; Cambini; Camerarius; Campana; Cervarius, Chytraeus; Clavijo; Corregiaio; Cousin (Cognatus); Crusius; Cuspianus; Donado da Lezze; Drechsler; Egnatius; Foglietta; Foscarini; Geuffraeus; Giorgievitz; Giovio; Gycaud (ed.); Hoeniger; Konstantynowicz; Lonicerus; Menavino; Montalbanus; Pfeiffr; Podesta; Postellus; Ramus; Reusner; Richer; Sabellicus; Sansovino; Schiltberger; Secundinus; Spandugino; Traut; Anon. *Series Imp. Turc. and Tractatus de ritu et moribus Turc.*

Batılı kitapların birçoğu Latince'dir, fakat yazarlar Rum, İtalyan, Fransız, Alman, İspanyol, Avusturyalı, ve Polonyalı'dır. Bunların da ekseriyeti Osmanlı tarihçileri kadar eskidir.

Clavijo ve Schiltberger Bayezid devri için muasır görgü şahitleridir. Konstantynowicz'in kitabı II. Murad devrinde bir yeniçerinin hatıraları olmak iddiasındadır.

Busbequius, Donado da Lezze, Geuffraeus, Giorgievitz, Menavino, Spandugino, ve *Tractatus de ritu*'nun yazarı bilgileri ilk elden, Türkiye'deki hayatlarından almışlardır.

Genel Batılı Osmanlı Tarihçileri (XVII ve XVIII. Asırlar).

Cantemir (bir Rumen); De la Porte; Du Verdier; Febvre; Formanti; Gibbon; Knolles; Mignot; Ohsson; Petits de la Croix; Ricaut; Sagredo; Schulz; Servi; Vanel.

Genel Batılı Osmanlı Tarihçileri (XIX Asır)

Castellan; Collas; Creasy; Draseke; Ebeling; Errante; Fehmi (bir Turk); Ganem (a Syrian); Hammer; Hertzberg; Jonquiere; Jorga; Jouannin; La Garde de Dieu; Lamartine; Lane-Poole; Lavallee ; Ludemann; Rambaud; Salaberry, de Wirth; Wustenfeld; Zinkeisen.

Hammer ve Zinkeisen XIX. Asrın yetkin tarihini yazmışlardır. Bükreş Üniversitesi'nden Profesör Jorga'nın kıymetli tarihi XX. asırda Osmanlı hakimiyetindeki Balkan ülkeleri tarihine ilmin en önemli katkısıdır. Fakat bu üç otorite tarihçiden hiçbiri Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devrine gereken önemi vermemişlerdir. Draseke ve Rambaud sadece XIV. Asrın yeniden yapılanmasına temas etmişlerdir

Moğol ve Tatar Tarihi.

Aboul-Ghazi-Bahadour; Bonaparte; Bretschneider; Cahun; Chavannes; Dorn; Erdmann; Guignes; Hammer; Hirth; Howorth; Khondemir; Mohammed en Newasi; Reshideddin; Vambery; Wolfi.

Bizans İmparatorluğu, Frank İtalya Yunanistanı

Ameilhon; Arabantinos; Berger de Xivrey; Bizans Tarihçileri (Alfabetik Kitabiyata bakınız) ; Curtius; Djelal; Ducange; Finlay; Florinsky; Gibbon; Gregorovius; Hammer; Hase; Hertzberg ; Hody ; Hopf; Kampouroglou; Karamzin; Lampros; Ludemann; Migne; Miller; Moncada; Moniferratos; Mullach; Muller; Muntaner; Niebuhr; Paparregopoulos; Parisot; Rodd ; Sathas; Stritter; Tafel; Tozer. (Bakınız: Balkan Yarımadası Slavları.)

Bizanslı Yazarlar Koleksiyonu.

Bonn (Niebuhr); Migne; Paris (Louvre) ve Venedik.

Rumen Tarihçi ve Vakanüvisleri

Cantemir; Costin; Hasdeu; Miller; Picot; Ureci; Xénopol. Costin ve Urechi hadiselere yakındır.

Balkan Yarımadası Slavları

Borchgrave; Danicic; Dlugosz, Drinov; Engel; Florinsky;
Guérin-Songeon; Jirecek; Kallay; Kanitz; Konstantynowicz; Miller; Orbini; Pray; Pucic; Raic; Ranke; Safarik (Schaffarik); Thalloczy.(Bakınız Kosova ve Niğbolu). Muasır yazar yok.

Macaristan (Sigismund vakanüvisleri dahil)

Acsady; Aschbach; Beckmann; Bonfinius; Engel; Fessler; Furnhaber; Fvaknoi; Kern; Kupelwieser; Levec; Maelath; Maurer; Por; Pray; Sambucus; Schoenherr; Schwandtner; Szalay; Szentklaray; Szilagyi; Theiner; Thurcoz; Vambery; Wenzel. *(Bkz.* Kossova *ve* Nicopolis.)

Venedik

Agostini; Barbaro; Bembo; Berchet; Bonincontrius; Caresino; Caroldo; Cicogna; Dandolo; Daru ; Guazzo; Hazlitt; Hodgson; Mas Latrie; Romanin; Sanuto; Sismondi; Villani; Anon. *Cronica Dolfina.*

Ceneviz

Belgrano; Canale; Giustiniani; Sauli; Sismondi; Stella.

Diğer İtalyan Şehirleri

Cambiano; Datta; Gattaro; Guichenon; Muller; Sismondi; Anon. *Anciennes Chroniques de Savoye ve Monumenta Pisana*

İtalyan yazarları kolleksiyonu

Muratori;Tartini

Rodos:

Bosio,Caoursin;Vertot

Kıbrıs:

Bustron;Macairas;Mas Latrie:

Papalık arşivleri:

Guide to Brom

Türklere karşı Haçlılar ve Papalık Münasebetleri:

Baluze;Bernino;Boislisle;Bongars;Bosio;Bosquet;Caoursin;Cribellus;Datta;Belaville Leroulx;Dozy; Draseke; Eubel; Jorga; Kunstmann; Lardito; Lot; Le Quien; Mas Latrie; Mezieres; Loniier; Paris, Petrarca, Postansque; Raimboult; Raynaldus; Sanudo; Stewart; Theiner; Thomas; Torez; Wylie.

Kosova

Avril; Mijatovitch; Novakovitch; Pawitch.

Niğbolu

Brauner; Froissart; Kiss, Koehler; Rez; Schiltberger; Szentklaray; *Anon. Relation*..par un serviteur de Guide Blois.

Timur'a Dair:

Abdurrezzah; Arabshah; Clavijo; Hayton; Hussein Abu Halib, Langes; Mexia; Mezdob; Maranville; Nazmi Zade; Perondino; Seherefeddin; Silvestre de Say; White; Annon.; Dominician Friar ve *Memoirs of Tamerime.*
Arapşah,Clavijo,Şerafeddin Dominikan Friar'ın muasır olmaları muhtemeldir.(Büyük ihtimalle)

Resim ve Mimari

Celal;Franz; Karabacek; Kuhnel; Lavoix; Migeon; Parvillee; Saladin.

Edebiyat, Lisanlar ve Şark etnolojisi;

Alberi; Aristo; Dethier; Dieterici; Donner, Duufresne; Fejer; Huart; Jacob; Koelle; Kurumbacher; Kunos; ilencorn; Miklositch; Moradtmann, Mullach; Nemeth; Pavitch; Remusat; Toderini; Vamberi (Bkz. Ayrıca Kossova ve Nicopolis)

Kara Ölüm(Veba):

Covino;Hecker
Covino o devirde yaşamıştır.

II. ALFABETİK KİTABİYAT

ABDERREZZAH. *Hist. de Schah-Roch, des autres enfants de Tamerlan et des princes leurs descendants.*Mütercimi; A. Galland. Bibl. Nat., fonds fr. 608b5.Aynı,diğer versiyonlar, 6088-9.

ABDUL AZIZ. *Razoat-ul-Ebrar.*Kuruluşdan Sultan İbrahim'e kadar Osmanlı tarihi. Türkçe. Yayınlanmadı ve tercüme edilmedi.

ABOULFEDA. 1. Geographie d'Aboulfeda, trad. de l'arabe en français, et accomp. par notes, par M. Reinaud et M. Stanislas Guyard. Paris, Impr. Nat., 1848-83. 3 vols. 4to.
In his Dict. Btbl., under no. 3472, fol. 552-3, Hacı Halife Aboulfeda'nın kaynaklarının listesini veriyor.

2. Aboulfedae Annales Mt4slemici, arabice et latine, opera et studiis Jo. Jacobi Reiskii. Leipzig, 1754, 4to. Copenhagen, 1789-94. 5 vols. 4to (ed. J. G. C. Adler). Pocock yazmaları, J. Gagnier, tarafından Latince'ye tercüme edilmiştir. Oxford, 1722

ABOUL-GHAZI-BAHADOUR-KHAN.(Ebul Gazi Bahadır Han)

Histoire des Mongols et des Tartares, ed. et trad. par Baron Desmaisons. Petrograd, 1871-4. 2 vols. 8vo. Latince tercüme; C. M. Fraehn,Tatarca metinle birlikte. Kasan, 1825, folio. Fransızca tercüme. Leyden, 1726, 12mo.Almanca tercüme. Gottingen, 1780, 8vo, by Dr. Dan. Gottlieb Messerschmid İngilizce tercüme.Col. Miles, London,838.8vo.

ABOULPHARADJI, GREGORIUS. 1. *Syriac Chronicle,* Latince'ye tercüme Brulls and Kersch tarafından Leipzig, 1789. 2 vols. 4to.Bu baskının içinde 1286'dan 1297'ye kadar Konya Selçuklularının sonu için kıymetli bilgiler ihtiva eden anonim bir eser vardır,
2. Yazar, eserini Edward Pocock Oxford, 166S72. 2 tarafından yayınlanan Bodlein yazmasından Arapça'ya tercüme etmiştir.
vols. 4to. Latinceden Almanca'ya tercüme; Leipzig, 1783-5. 2 vols. 8vo.

ABOUL YOUSSOUF IBN TAGHRY. *Elmanhal essafy.* MS., Bibl. Nat., Paris, fonds arabe, 748.
Ch. Schefer tarafından Bayezid ve Mısır Sultanı Barkuk arasında rabıta kurmakta kullanılmıştır.

ABUL FALLAH FUMENI. Bkz. Dorn.

ADELMAN or ADELMANSFELDEN. *De origine, ordine et rnilttari disciplina magni Turcae.*Tarih ve yer yok. Fol.

ADLER, J. G. C. Abdulfeda'nın editörü.

AEHRENFELD, MOSIG VON. *Safarik,* P. J.'nin Almanca mütercimi.

AENAEAS, SYLVIUS (Pope Pius II). *Opera quae extant omnia.* Basel, Çeşitli baskılar. Fol.

AGOSTINI, GIOVANNI. *Istoria degli scrittori veneziani.* Venice, 1752-4. 2 vols. 4to.

AHLWARDT, WILHELM. *Verzeichnis der arabischen Handschriften der k. Bibliothek zu Berlin.* Berlin, 1887-94. 6 vols. to. Ayrıca Ibn al Tiktaki and Ahmed Ibn Yahia.

AHMED IBN YUSUF (ABUL ABBAS). Dünya Tarihinin Karamanlı, Selçuklu ve Osmanlıları anlatan 45-53. Fasılları, *Annales Islamismi'de,* Rasmussen tarafından tercüme edilmiştir. sayfa. 61-134.

AHMED IBN MOUSA (AL KHAYALI). *Religion ou theologie des Turcs.* Trad. anon. 2nd ed. Brussels, 1704, 12mo.

AHMED IBN YAHIA. Bkz: Ashik-pasha-zade.

AHMED IBN YAHIA (AL BALADOURI). Arapça metin: Petermann MS. no. 633, of Berlin, W. Ahlwardt tarafından basılmış ve yayınlanmıştır. Leipzig, 1883, 8vo.'den.

AHMED JAUDAT. *Considerations sur l'historire ottomane.* Bibl. de l'Ecole des lang. viv. orientales, 2e serie, vol. ix. Paris, 1886, 8vo.

AHMED MOHAMMED, Sheik. Ed. Arabshah'ın Calcutta baskısı.

AINSWORTH, W. F. *Travels and Researches in Asia Minor.* London 1842. 2 vols. 8vo.

ALADDIN ALI IBN KADI SAID. *Abridged Chronology of Ottoman Hist.* tercüme edilmemiştir. Bkz: Hadji Khalfa, Dict. Bibl., no. 7754, fol. 1326.

ALBERI, EUGENIO. *Relazioni degli Ambasciatori veneti al senato nel secolo XVI,* raccolte et pubbl. da Eugenio Alberi. Florence, 1839-63. 15 vols. 8vo.

Ottoman Empire, 3cilt., 1840, 1844, 1855. Bizim devrimize kadar gitmez, fakat 1. Cildin girişinde Türkçe kelimelere ait mükemmel bir lugatçe vardır.

ALHARD, HERMANN KUMMEN. De zmperio turcico discursus academicus. Ed. tertia, Hanover, 1689.
Bu kitap Paris Bibliothéque National'da yanlışlıkla Drechsler'in Reiske baskısına ciltlenmiş, ve başlık sayfasında sehven Andrea Bosio'ya maledilmiştir.

ALI (MUSTAFA IBN AHMED) or MUHIEDDIN. Kunhu'l-Akhbar. Fatih Sultan Mehmed devrine kadar Osmanlı Tarihi. Metin İstanbul'da tarihsiz olarak basılmıştır. İmparator Ferdinand'a Beck tarafından 1551'de getirilen elyazmasından Almanca tercüme Johannes Gaudier tarafından yapılmıştır. Latince tercüme Leunclavius ve J. B. Podesta.
İtalyanca tercüme Geropoldi, Venice, 1686. Bu 4 isme bakınız.

Bibl. Orientalis adlı eserinde Zenker, Leipzig, 1846-61, Leunclavius'dan sehven Sadeddin'in tercümesi olarak bahsediyor, ve Jorga'yı da yanıltıyor.
Bkz: *Gesch. d. osm. Reiches,* i. 150, note 1 (Gotha, 1908).

ALI BEN SEEMSEDDIN. Bkz:Dorn

ALI cfl. HILMI AL DAGHESTANI. Kahire Hidiv Kütüphanesi'nde Osmanlıca ve Farsça katalog , 1888. 2 cilt. 8vo.

A. MEILEON, H. P. *Histoire du Bas-Ernpire.* Cont. by LEBEAU, CHAS. Tomes xviii-xxi. Paris, 1835-6. 4 vols. fol. Tomes xxii-xxix. Paris, 1781-1817. 8 vols. 12mo.

APPONYI, Graf ALEX. *Ungarn betreffende, im Ausland gedruckte Bucher und Flugschriften,* gesammelt und beschrieben. Vols. i ve ii, 1720'ye kadar. Munich, 1903. 125 nüsha basılmıştır.

ARABANTINOS, PANAGIOTIS. Χρονογραφια της 'Ηπειρον Athens, 1856-7. 2 vols. 8vo.

ARABSHAH, AHMED. *Portrait du Gran Tamerlan avec la suite de son histoire.* Trad. de l'arabe par Pierre Vattier. Paris, 1658, 4to. Arabic te2ct, ed. Jacob Golius, Leyden, 1636, 4to. Also from collation of four MSS. by Sheik Ahmed Mohammed, Calcutta, 1812, 8vo. 2nd ed., 1818, la. 8vo. Latince tercüme. S. H. Alanger tarafından Leovardiae, 1767-72. 3 vols. sm. Ato.
Slane in *Notices et Extraits,* Ire partie, vol. xix, introd. bccxviii, warns against trans. of Manger'in tercümesi. Arabic reprint. Türkçe tercümesi Nazmi Zade tarafından, *Tarikh Timuri ghiurgian.* Constantinople, 1729, 4to.

ARBAUMONT, D'. Ed., Beaune ile birlikte Olivier- de la Marche'ın editörü.

ARCQ, DOUEL D'. Enguerran de Monstrelet'in editörü.

ARETINUS (LEONARDO BRUNI). *Libellus de temporibus suis.* Venice, 1475, 4to. 2nd ed., 1485.

ARISTOV. *Bemerkungen uber die ethnischen Bestandteile der turkcischen Stamme und Volkerschaften.* Petrograd, 1897.

ARMAIN, M. Fransızca'ya Hacı Halife'nin *Cihannüma*'sını elyazmasından tercüme etmiştir.

ARNOLD OF LUBECK, HELMOLDUS'un tarihini devam ettirmiştir..

ARNOLD, T. W. *Encyclopedie de l'Islam* editörü. Bkz: Houtsma et al.

ASCHBACH, JOSEPH. *Geschichte Kaiser Sigmunds.* Hamburg, 183845. 4 vols. 8vo.

ASHIK-PASHA-ZADE, AHMED IBN YAHIA. Tarikhi-Ashik-pasha-zade. Vatican yazması. Derviş Ahmed Orhan'ın imamı Yahşi ibn İlyas'ın kitabına atıfta bulunmaktadır. 1. Bayezid'ın saltanatında yazmıştır. Bu, XIV. Asır için mevcut bir Osmanlı kaynağına en yakın yaklaşımdır. Ayrıca bkz: Hammer.

ASSEMANI, J. S. *Kalendaria ecclesiae universae . . . ecclesiarum orientis et occidentis.* Rome, 1755. 6 vols. to.

AUBOYNEAU, G. (in collab. with Fevret, A.). *Essai de Bibliographie pour servir a l'histoire de l'Empire Ottoman: livres turcs, livres imprimes a Constantinople, et livres etrangers a la Turquie, mais pouvant servir a son histoire.* Paris, 1911, fol., la. 8vo. Kapsamlı bir Osmanlı bibliyografyası olması planlanan bu çalışmanın sadece *Religuon, Moeurs et Coutumes* hakkındaki ilk fasikülü görünmektedir. M. Auboyneau 1911'de ölmüştür. M. Fevres halen Fransız ordusunda silah altına alındığından çalışmayı sürdürmeyi düşünüp düşünmediğini öğrenemedim.

AUGUSTINUS CAELIUS (CURIO). *Sarracenicae historiae libri tres.... Frankfort,* 1596, fol.

AVENTINUS, IOHANNES. *Liber in quo causae miseriarum, quibus Christiana resp. premitur, indicantur, Turcicaeque saevitisie reprimendae ratio d.eclaratur.* In Lonicerus, vol. i.

AVRIL, ADOLPHE DE. *La Bataille de Kossova,* Paris, 1868, 12mo.

AYAZ PAŞA.*Hist. des princes de la dynastie ottomane, precedee d'un abrege de l'hist. des Selj. Et des souverains du pays de Karaman...*

Schefer kollekslyonu, XVII.yy. elyazmaları no 1021

BAEÇA,GASPAR DE. Paulo Giovio'nun Clavijo'dan alıntıladığı Timur kayıtları İspanyolca'ya çeviren

BAEDEKER,KARL,*Konstantinopel,Balkanstaaten,Kleinasien,Archipel,und Cypern.* Mit 18 Karten,50 Planen und 15 Grundrissen. 2. Baskı . Leipzig 1914, 12mo.

BAIOCENSIS,PETRUS. *Chronicon(*1350-1392) .Basel 1512, fol.

BALUZE,ETIENNE.*Vitae paparum Avinionensium ab 1305 ad 1394.* Paris. 2 cilt 4to 2.cilt belgeleri içerir.

BARBARO,.FRANCESCO. Osmanlılar'dan önce İstanbul'u zapta çalışan Venedikliler hakkında. Bkz. Agostini,2. Cilt 107-108

BARONİUS,CAESAR.*For Annales Eccl.,* Bkz.Raynaldus.

*BASCHET,ARMAND. 1.*Les Archives de Venice.*Paris ,1857,la .8*

vo. Genişletilmiş baskısı, Paris 1870.8cilt.

2.Histoire de la Chancellerie secrète*(de Venise). Paris,1870,8 vo*

BASSET,R. *İslam Ansiklopedisi* editörü.Bkz. Houtsma

BASSIANATO,FRANCISCO. Paulo Giovio'yu Latince'ye tercüme eden.

BEALET. *An Oriental Biographical Dictionary.* Genişletilmiş ve düzeltilmiş yeni baskı H.Keene,Londra 1894, 8cilt

BEAUNE.*Les Memories d'Olivier de la Marche*'ın d'Arbaumont la birlikte editörü.

BECKMAN,G.*Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen,* 1392-1437. Gotha 1902,8cilt.

BEKKER ,IMMANUEL.Chalcocondylas ve Pachymeres'in Bonn baskısının editörü.

BELFOUR,F.C.Macarius'u İngilizce'ye çeviren.

BELGRANO, L.T. *Documenti riguardanti la colonia di Pera* , s. 97-336, 931-1004, Pera (Beyoğlu) haritası ve gravürlerin eklendiği lahika.
Atti della Societa ligure di Storia patria'nın 13. Cildi, Cenova, 1877-1884.

BELLAGUET.*Chron du Religieux de Saint-Denis*'in editörü.

BELLI,COSTI. Ricaut'u İtalyanca'ya çeviren.

BELON, PIERRE. *Les observations de plusieurs singularitez et choses ...en Gréce,Asie,...*etc. redigees en 3 livres. Paris ,1553.Kitabın ikinci bölümünde 'Les moeurs et façons de vivre en Gréce et en Turquie.' vardır.

BEMBO,Cardinal PIETRO. *Historiae* Venetiae *libri* XII editörü

Aldine.Venedik,1551.Diğer birçok baskılar İtalyanca'ya tercüme edilmiştir.

BERCHET, GUGLIELMO. *La repubblica di Venezia e la Persia.* 2 ciltlik .*Bolletino consolare*'den özetler.Floransa,1865.

Marino Sanuto'nun the *Younger's Diarii* eserinin de editörü.

NOUSAN BERGER DE XIVREY. *M'em. de lAcad. des Inscriptions,*19.cilt,2 bölüm,1 301.sayfalar. Paris.1853.

BERGERON, PIERRE, ed. *Voyayes faits principalement en Asie dans les xlIe, XIsIe, XIYe et XVe siecles.* The Hague, 1735. 2 vols. 4to.

Benjamin de Tudelle, Jean de Plan-Carpin, Pere Aseelin, Guillaume de Rubruquius, Marco Polo, Hayton, Jean de Mandeville, &c.

BERNINO, DOMENICO. *Memorie historiche de cio che hanno operato li sumnmi ponteJEci nelle guerre contro i Surchi fino all' anno* 1684. Rome, 1685, 8vo.
1362. V, Urban'dan başlıyor.

BERTELLUS, PETRUS. *Irnperatorurn Osmanidarum Historia.* Vicenza, 1699.
' Paulus Iovius ne comparandus quidem ad hunc.' Boecler, p. 103.

BERTRANDON DE LA BROQUIERE. *Le voyaye d'outremer,* 1422—33, ed. par C. Schefer. Paris, 1892, la. 8vo.

BLAU, O. *Die orientalischen Munzen des Musexums der k. hist.arch. Gesellschaft zu Odessa.* Odessa, 1876, 4to.

BLOCHET, E. Cat. des MSS. *orientaux Schefer.* Paris, 1900. Cat. des MSS. *orientaux Decourdemarche,* Paris, 1909.

BOECLER, Jo. HENRY. *Commentarius Historico-Politicus de Rebus Turcicis....* Buda, 1717, 16mo.

Bibliyografyada 1704'e kadar Türkiye hakkında 317 kitap listesi veriyor.

BOISLISLE, DE. ' *Projet de Croisade du premier duc de Bourbon.*' In *Bulletin de la Soc. d'hist. de France* for 1872.

BOJNICIC, IVAN: Klaic'in Almanca tercümesini yapan.

BONAPARTE, Prince ROLAND. *Documents de l'epoque mongole des 13eet 14e siecles.* (Documanlar taşbaskısı.) Paris, 1895, la. fol

BONER, JEROME. Bonfinius'un Almanca tercümesi.

BONFINIUS, ANTONIUS. *Rerum Hungaricarurn Decades Quatqlor (373— 1aZ95).* Basel, 1568, fol. Hanover, 1606, fol. Almanca tercüme ;Jerome Boner, Basel, 1545, Iol.

BONGARS, JACQUES (editor). *Gesta Dei per Francos, sive orientaliurn expeditionum historia* 1095'0. Hanover, 1611. 2 vols. fol.

BONINCONTRIUS, LAURENTIUS. *Annales ab 1360 ad 1458. In Muratori,* xXi. 1-162. Milan, 1732, fol.

BORCHGRAVE, éMILE DE. ' *L'emp. gtienne Douchan de Serbie et la peninsule balkanique au Xne siecle.*' In *Bulletin de l'Acad. royale de Belgique,* 8e serie, Viii. 264-92, 416-45. Brussels, 1884, 8vo.

BOSIO, IACOMO. *Dell' istoria della . . . religione . . . e militia di S. Giovanni Gierosolimitano.* Rome, 1594-1602. 3 vols. fol. diğer baskılar, Roma, 1621; Rome ve Napoli 1629-34; Cilt. iii, Rome, 1676, ve Napoli, 1695. Cilt. ii, 1292'den 1522'ye kadar.

BOSQUET, FRANCOIS. *Pontificum Romanoruqrb Avgniensiun historia ab 1305 ad 1394.* Paris, 1632, 8vo. (Arşivlenmiştir)

BOUCHE-LECLERQ, A. Fransızca'ya tercüme Curtius.

BOUCICAUT, MARECEAL DE Bkz. Anon., *livre des faicts.*

BOUE, AMI. 1. *Turquie d'Europe.* Paris, 1840. 4 vols. 8vo2. *Recueil d'itineraires dans la Turquie d'Europe.* Vienna 1854. 2 vols. 8vo.

BRATUTTI, VICENTE. Saadettin'i İtalyancaya tercüme etti.

BRAUNER, ALOIS. *Die Schlacht bei Nicopolis.* Breslau, 1876, 8vo.

BRETSCHNEIDER, E. 1. *Notes on Chinese Mediaeval Travellers to the Twest. Shanghai,* 1875, 8vo.

2. Mediaeval *Researches from Eastern Asiatic Sources(* Doğu Asya kaynaklarından Ortaçağ Araştırmaları, XIII. asırdan XVII. Asra kadar orta ve batı Asya tarihi ve coğrafyasına dair bilgilerden parçalar . (Trubner'in Şark Serisinde) London, 1888. 2 vols. 8vo.

BRIOT. Ricaut'nun Fransızca mütercimi .

BROM, GISBERT. Vatikan Arşivleri Rehberi.*(Guide aux Archives du Vatican)* 2. baskı. Rome, 1911, la. 8vo.

BROWN, RAWDON L. Venedik arşiv ve koleksiyonlarında ve diğer Kuzey İtalya kütüphanelerinde Devlet Kayıtları Takvimi. London, 1864. Vols. i (1202-1509), xx, la. 8vo.

BROWNE, E. G. *Cambridye Oriental* MSS. Cat., Cambridge, 1900. *Handlist of Gibb (col. of Turkish Books,* ibid., 1906.

BRUNS, R. J. Kersch'le birlikte Abulfaradj'ın Latince tercümesi.

BRUUN, PHILPIP. 1. *Constantinople, ses sanctuaires et ses reliques au comm. du xye siecle.* Extraits du voyage de Clavijo. İspanyolca'dan tercüme; Odessa, 1883, 8vo.
2. ' Geogr. Bemerkungen zu Schiltbergers Reisen.' *In Sizungsberichte der k. Bayer. Akad. der Wiss.*, 1869, Munich, vol. ii.
İngilizce'ye çevrilmiş ve gözden geçirilmiş bu notlar Telfer'in Schiltberger tercümesinde verilmiştir.

BUCHON, J. A. C. Froissart'ın editörü; Ducange; ve anon., *Liore des faicts de Bouciquaut.* Muntaner'in Fransızca tercümesi.

BURY, J. B. Gibbon'un editörü.

BUSBECQ, OGIER GHISELEN DE. 1. A. G. *Busbequii omnia quae extant.* Leyden, 1633, fol.
2. *Epistolae Turcicae.* Amsterdam, Elzevir, 1660, 12mo.
3. *Life and Letters of,* ed. by C. T. Forster and F. H. B. Danniell. London, 1881. 2 vols. 8vo.
4. *De re militari adversus Turcas instituenda consilium.* In Folieta, pp. 25-76.

BUSTRON, FLORIO. *Cronica* (1191—1489). Kıbrıs adası kronolojisi. İtalyanca Editörü; Comte de Mas Latrie, *Melanges historiques,* v. 1-532. Paris, 1886, 8vo. Ayrıca Sathas, Bibl. *graeca mediiaevi,* vol. ii. Venice, 1873, la. 8vo.

CABASILAS, S. Martin Crusius'ün. editorü.

CAHUN, LEON. *Introduction a l'histoire de l'Asie: Turcs et Mongols.* Paris, 1896, 8vo.

CAMBIANO, GIUSEPPE. ' *Historico discorso.*' *In Mon. Hist. Patria Scriptorum,* i. 930-1421. 1560'a kadar Piedmont'un Doğu Akdeniz'le münasebetleri için mükemmeldir.

CAMBINI, ANDREA. *Comxmentario della origine de' Turchi et imperio della casa ottomanna.* Florence, 1527, 12mo (2nd ed. s. l., 1537). Ayrıca Sansovino'da yayınlandı, pp. 141-81.

CAMERARIUS, JOACHIMUS. *De rebus turcicIs commentarii dun accuratissimi, afilfis . . . collecti ac editi.* Frankfort, 1598, fol.

CAMPANA, CESARE. *Compendio historico . . . con qln sommario dell'origine de' Turchi, e vite di tutti i prencipi di casa ottomanna . .*Venice, 1597, 8vo.

CANALE, MICHEL GIUSEPPE. *Nubova istoria della repubblica di Genova.* Florence, 1858-64. 4 vols. 16mo.

CANTACUZENOS, JOHN. Bkz: Bizans tarihçileri başlığı,

CANTEMIR, DEMETRIUS. *Istoria imperiului Ottomanu.* Joseph Hodosiu tarafından Latince'den Rumence'ye tercüme. Bucharest, 1876. 2 vols. la. 8vo. N. Tindal tarafından elyazması aslından İngilizce'ye tercüme, London, 1734, 2 vols. Wto. Fransızca tercüme., Paris, 1734; Almanca, Hamburg, 1735.

CAOURSIN, GUILLAUME. *Historia-... von Rhodis....* Strassburg, 1513, Opera'sında da bulunur. Ulm, 1496, Anonim İngilizce tercümesi : *History of Turkish Wars with Rhodians, Venetians, &c....* başlığı altında Will Caoursin ve bir Türk olan Khodja Afendy (Hoca Efendi) tarafından yazılan İng. Tercüme, 1683, 8vo.CARESINO, RAPHAEL. Muratori, cilt xii'de Dandolo'nun Kroniğine devam etmiştir.

CARLI, GIO. RINALDO. Hadji Khalfa'nın kronolojik tablolarının İtalyanca tercümesi.

CAROLDO, GIOVANNI GIACOMO. *Chronique venetienne.* Bibl. Nat., Paris, MS. anc. fonds, 9959-63. 1362-4 yıllarına ait özetler Bibl. de l'Ecole des Chartes (1873), xxxiv. 68-72'de basılmıştır.

CASTELLAN, A. L. *Moeurs, usages, costumes des Othomans et abrege de leur histoire.* Paris, 1812. 6 vols., 18mo.

CECCHETTI, B. T. Toderini ile müştereken.

CERVARIUS, LUDOVICUS. *De Turcarum Origine,* Moribus et Rebus Gestis commentarifi. Florence, 1590, 8vo.

CHALCOCONDYLAS, LAONICUS. Rumca –Latince baskıları için kitabiyatın sonundaki Bizans tarihine bkz. Fransızca tercüme Blaise de Vigenaire. Paris, 1662. 2 vols. Latince tercüme C. Clauser tarafından.
Birçok yerlerinde Latince tercümeyi hatalı buldum. (Bkz: A Lahikası, ilk dipnot)

CHAMPS, EUSTACHE DES. Oeuvres inedites de . . ., ed. by Tarbe. Paris, 1849, 8vo (vol. i).

CHARDIN, JEAN. Voyaye en Perse et autres lieux de l'Orient. Amsterdam, 1711. 10 vols. 12mo.

CHARRIERE, ERNEST. *Negociations de la France dans le levant, ou Correspondances, memoires et actes diplomatiques des ambass de France a Constanttnople, . . . Venise, Rayuse, Ac.* Paris, 18W60. 4-vols. 4to.

CHAUVIN, VICTOR. Dozy'nin Essay on Islam eserinin Fransızca mütercimi .

CHAVANNES, EDOUARD. *Documents sur les Tou-kioue occidentaux.* Ortaasya Türk kavimlerinin yerleşimlerini gösteren harita ile birlikte,Petrograd, 1903, 4to.

CHAZAUD, P. P. *duc Loys de Bourbon Chronique*'lerinin editorü

CHEVALIER, ULYSSE. *Repertoire des sources historiques du mayen Age.* (Nouvelle edition, augmentee.) Paris, 1905-7. 2 vols. la. 8vo.
En kapsamlı referans, XIV. Asır Papalar kitabıyatındadır.

CHOLET, COMTE ARMAND-PIERRE. *Voyage en Turquie d' Asie.* Haritalı. Paris, 1892, 8vo.

CHYTRAEUS, DAVID. 1. *Historta ecclesiarum in Graecia.* Franefort 1583, fol.
2. *Narratio belli cyprii inter Venetos et Turcas.* In Foglietta, pp. 96-111.

CICOGNA, E. A. *Storia dei Dogi d i Venezia.* 3rd ed. Venice, 1867. 2 vols. fol.

CLAUSER, C. Chalcocondylas'n Latince tercümesi.

CLAVIJO, RUY GONZALES DE. 1. *Historia del gran Tamerlan, c itinerario y enarracion del Vtage de la Embazada que GBonzalez Ic hizo, por mandada del muy poderoso Senor Rey Don Henrique cI Tercero de Castilla.* Seville, 1582, fol. Madrid, 1782, 4 Hakluyt serisinde, Clements R. Markham tarafından İng. Tercüme, London, 1859, Rusça'ya tercüme L. Sreznavski, Petrograd tarafından(), 1881, 8vo.
2. 1403'de İstanbul'u tasvir eden yukardakilerden özetler Philip Bruun tarafından notlarla Fransızcaya tercüme edilmiştir.

COGNATUS. Bkz: Cousin

COLLAS, LOUIS. *Histoire de l'Empire Ottoman.* Paris, 1862, 16mo. 1880, 1898'de tekrar yayınlandı. E. Driault,4.baskıyı gözden geçirdi Paris, 1913, 32mo.

COLOTENDI. Texeira'nın Fransızca tercümesi..

CORREGIAIO, Don MARCO U. *Della vera maniera del vincere il Turco.* Padova, 1571, 12mo.

COURNAND, Abbe. Toderini'nin Fransızca tercümesi.

COUSIN, GILBERT. *Gilberti Cognati Chronicon Sultanorum et principum Turciae serie continua usque ad Solymannum magnum.* Frankfort, 1558, 8vo. Best consulted in vol. i, pp. 399 f., of Opera in 3 tomos digesta, Ba5el.

COVINO, SYMON DE. Bibl. Nat., Paris, hISS., fonds latin 8369—70: Daha çok bir şiir şeklinde 1348'de Kara Ölüm (veba)'ün Parisli bir doktor tarafından kayıtları.

CREASY, Sir EDWARD S.Osmanlı Türkleri Tarihi.New ed. London, 1877, 12mo.
Von Hammer'in bu özetinin hiçbir tarihi kıymeti yoktur. Ama yine de Creasy'nin kendisi tarafından hazırlanan II. Mehmed Kanunnamesi hakkındaki bölümü övgüye değer.

CRIBELLUS, LEODRISIUS. De expeditione Pii papae II in Turecls libri duo. In Muratori, xxiii. 21-80.
Gizli arşivlerdeki yazmadan

CRUSIUS, MARTIN. *Turco-Graeciae libri octo* . . . quibus Graecorum status sub imperio Turcico in politia et ecclesia . . . describitur ... Edidit S. Cabasilas. Basel, 1584, fol. 1. kitap 1391'den 1378'e kadar İstanbul'un siyasi tarihini ihtiva eder.

CUINET, VITAL. *La Turquie d Asie.* Paris, 1890—5. 4 vols. la. 8X-o.

CURTIUS, ERNEST. *Griechische Geschichte.* 6thed. Berlin, 1887-9, 3 vols. 8vo. 5. Baskının Fransızca tercümesini yapan A. Bouche-Leclereq, Paris,
1883-4. 5 vols. 8vo. Yunanca tercüme S. P. Lampros tarafından, Athens, 1898-1901. (Βιβλιοθηκη Μαρασλη.) 6 vols. 8vo.
En son cilt bütün baskılarında zamanımızı kapsar.

CUSA, S. *Ex codicumn orient. qui in R. Bibl. Panormi asservantur catalogo.* Panorma, 1878, 8vo.

CUSPIANUS, JOHANNES. 1. *De Turcarum origine, religione et tyrannide* Leyden, 1654, 12mo (1st ed., Antwerp, 1541, fol.).

2. *Oratio protreptica: qua Christiani ad bellum Turcicum, excitantur.* 1527. In Camerarius, fol. ed. of Frankfort, 1598.

CZINAR, M. Index to Fejer's Codex Diplomaticus.

DANDOLO, ANDREA. *Cronica.* (En eski zamanlardan 1339'a kadar Venedik tarihi. 1382'e kadar Raphael Caresino tarafından devam ettirilmiştir. Muratori'de, xii. 1-524.

DANICIC, GJURO. *Rjecik iz knizevernich starina srpskich* (Dictionary of the minor Old Servian Chronicles). Belgrade, 1863-4. 3 vols. 8vo.

DANIELL, F. H. B. Busbecq'in basılış ve tercümesinde Forster'le birlikte.

DARU, PIERRE ANTOINE. *Histoire de Venise.* Paris, 1819. 7 vols. 8vo.

DATTA, P. *Spedizione in Oriente di Amadeo VI* conte di Savoia. Turin, 1826, 8vo.

DAVY, Major WILLIAM. Prof.White'ın Farsça Timur'un Hatıraları baskısının İngilizce mütercimi .

DAWSON Nicolay'ın seyahatlerinin İng. Tercümesi

DEFREMERY, CHARLES. Mirkhond'un Harezm Sultanları Tarihi'ni yayıncısı; Khondemir'i ve Ibn Batutah'yı Fransızcaya tercüme eden.

DE GOEJE, M. J., and DE JONG, P. *Catalogus codicum orient.* Bibl. *Acad. Lugduno-Batavae.* Leyden, 1865. 3 vols. 8vo.

DE LA PORTE, Abbe (?). *Tableau de l'Emp. ottoman,* ou on trouve tout ce qui concerne la religion, la milice, le gouv. civil, et les grandes charges et dignites de l'limpire. Frankfort, 1757, 12mo.

DELAVILLE LEROULX, J. *La France en Orient au XIV. siecle* Paris,1868. 2 vols.8vo. II.Cilt ' pieces justificatives 've kıymetli kitabiyatı kapsar..

DEPPING, J.-B. *Histoire du commerce entre le levant et l'Europe depuis les Croisades jusqu'a la fondation d'Amerique.* Paris,1830. 2 vols.8vo.

DERENBOURGE, HARTWIG. *Les manuscrits arabes de Escuriai* Paris, 1884. (tamamlanmamıştır.)

DESCHAMPS, EUSTACHE. (*Oeuvres inedites d Eustache Deschamps* Ed. par P. Tarbe. Reims, 1849, 2 vols.8vo.

Cilt i. 164-6 Niğbolu muharebesi hakkında önemli türküler ihtiva eder.

DESMAISONS, Baron. Abul-Ghazi'yi Fransızca'ya tercüme eden ve yayınlayan.

DETHIER, P.-A. (Mordtmann ile birlikte). *Epigraphie vonByzans und Konstantinopel* (1453'e kadar). Vienna, 1864,4to.

DHERBELOT DE MOLAINVILLE. *Bibliotheqube orientale.* Paris, 1697, fol.

DIETERICH, KARL. *Byzantinische Quellen zur Lander- und Völkerkunde* (5.-16. Jhd.). LeipZig, 1912. 2 vols. 4to.

Seçmeler, Almanca'ya tercüme edildi. En azından bizim sahamızda iyi seçilmediğinden ciddi talebe için kıymeti azdır.

DIETERICI, FRIEDRICH HEINRICH. *Chrestomathie ottomane*, precedec de tableaux grammaticaux et suivie d'un glossaire turco-franveais. Berlin, 1854,8vo.

DIEZ, H. F. VON. Seydi Ali'nin Almanca tercümesi.

DJELAL, ESSAD. *Constantinople de Byzance a Stamboul:* traduit du turc par l'auteur. Paris, 1909, la. 8vo.

Erken Osmanlı ve Bizans devirleri için tarihi ve arkeolojik bakımdan çok yetersiz. Fakat 2. kısımda fetih sonrası Osmanlı mimarisi için ilginç bir çalışma vardır.

DJELALEDDIN, MUSTAPHA *Les Turcs anciens et modernes.* Constantinople, 1869,8vo.

DJEMALEDDIN. *Osmanli Tarikh.* Osmanlı tarihçilerini de sıralayan bir Osmanlı tarihi. İstanbul, 1896,8vo.

DJEMALEDDIN-AL-KIFTY. MS. 1245'e kadar Konya'da Selçuk tarihini anlatan el-yazması., no. 155.

DJEVAD bey, AHMED (Albay). *Etat militaire ottoman, depuis la fondation de l'Emp. jusqu'a nos jours . . .* Fransızca'ya tercüme Georges Macrides. Bulunan tek cilt *Le Corps des Janissaires depuis sa creation jusqu'a sa suppression.* İstanbul, 1882, 8vo. 311 resim ve çizim ihtiva eden albümle birlikte.

Albay Cevad, Osmanlı Harbiye Nezaretinde en eski vesikaları kullanan tek yazardır.

DJEVDET, Effendi. *Coup d'ceil sur les monnaies musulmane-*' Barbier de Meynard'in Türkçe'den tercümesi; *Journal asiatique* for 1862, P. 83.

DJUVARA, T. J. *Cent projets de partage de la Turquie,* 1281-1913.

DLUGOSZ, JOHANN. *Historiae polonicae libri* XII. Ed. by J. G. Krauss, erken Polonyalı yazarlardan özetler ihtiva eden ve Latincesi de olan ilave bir kitapla. Leipzig, 1711-12. 2 vols. fol

DOCHEZ, LOIIIS. Fransızca tercümesi Hammer'in özetidir. .

DOMENICHI, LUDOVICO. Giorgievitz'in İtalyanca tercümesi.

DONADO DA LEZZE. *Historia turchesca.* (1300 1514.)

Dr. I. Ursu tarafından Rumence notlarla birlikte basılmıştır. Bucharest, 1909, 8vo.

Bu iki yazmanın birleşimidir. Bibl. Nat., fonds ital. 1238, and Arch. Nat. lRr., Aff. etrangeres, Turquie, no. 2, fol. 410-517.

DONNER, O. *Sur l'origine de l'alphabet turc.* In the SuomalaisUgrilaisen Seuran Aikakanskirja (Journal of the Finno-Ougrian Society), xiv. Helsingfors, 1896, 8vo.

DOREZ, LEON. Morosi'nin *Cronica'*sının Fransızca mütercimi ve Sanudo the Elder'in bölümlerinin, Ronciere birlikte editörü.

DORN, B. 1. *Muhammedanische Quellen zur Geschichte der sudlichen Kustenlander des Kaspischen Meeres.* Shireddin, Ali ben Shemseddin ve Abul Fallah Fumeni, notlarla tercüme eden, Dr. Dorn. 3.cilt.Türk, Arap ve İran yazarlarının kısa Han hikayclerini ihtiva eder. Petrograd ve Leipzig, 185s8. 4 vols. 8vo.

2. *Die Sammlung von morgenl.* HSS. zu St. Petersburg. (Kazan yazmaları dahil.) Petrograd, 1866, 8vo.

DOZY, REINHART P. A. 1. *Essai sur l'hist. de l'Islamisme.* Felemenkçe'den tercüme Victor Chauvin. Leyden, 1879, 8vo

2. *Cat. Cod. orient. Bibl. Acad. lugd. Batav.* Leyden, 1851-77. 6 vols. 8vo.

DRAESEKE, J. 1. 'Michel VII's attempt to reunite the Churches.' ('Michel VII.nin kiliseleri birleştirme teşebbüsü) *Zeitschrift fur wissensch.* Theologie, 1891.

2. 'Der Uebergang der Osmanen nach Europa im XIV. Jahrhundert.' In *Neues Jahrbuch fur das klassische Altertum,* xxxi, p. 7, fol.

DRECHSLER, WOLFGANG. *Chronicon Saracenicum et Turcicum.* Reiskius ve Bosio tarafından ilavelerle, Leipzig, 1689, 8vo. Orijinal Kronik Sansovino, i. 207-17 ve Augustinus Caelius, 73-90'da basılmıştır.

DRINOV, M. S. Bulgarların menşei ve tarihlerinin başlangıcı. Bulgarca. Philippopolis, 1839, 8vo.

DUCANGE, CHARLES. 1. *Historia Byzantina.* Paris, 1680, fol. Ibid., ed. par Buchon, Paris, 1826. 2 vols. 8vo.

2. *Histoire de Constantinople sous les emp. français.* Paris, 1659, fol.

DUCAS, JOHANNES. Bkz. BizansTarihçileri.

DUDIK, B. *Auszüge aus papstlichen Reyesten fur Oesterreichs Geschichte, von 1308-1604. In Archiv für Oest.*'Gesch., xv, 185 f.

DUFRESNE, C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis* Paris, 1682, 2 vols. fol. Leyden, 1688. 2 vols. fol.

DU PONT, Mlle. Wavrin's *Chronique d'li Engleterre*'nin editörü.

DU VERDIER, GILBERT SAULNIER. *Histoire generale des Turcs.* Sultanların portreleri ile. Paris, 1653-. 2 vols. 12mo; 3rd ed. 1662. Paris, 1665. 3 vols. 12mo. Lyon, 1682. 3 vols. 12mo. 1647'den 1662'ye kadar ilavelerle İtalyanca'ya tercüme Ferdinando Servi tarafından. Venedik, 1662, 4to.

EBELING, FRIED. WILHELM. *Geschichte des Osmanischen Retihes in Europa.* Leipzig, 1854, 8vo.

ECKHARDT, FRANZ. Thalloczy, L'nin Almanca tercümesini yapan..

EDRISI, MOHAMMED (Şerif). *Geographie,* traduite par A. Jaubert, Paris, 1836-40. 2 vols. 4to. Latinceye tercüme Gabriel Sionita ve John Hesronita. Paris, 1619, 4to.
Arabça başlığı: 'The jewels touching the division of the countries. '(Durar-ı münteşire ve Gurar-ı münteşire) Hadji Khalfa, no. 12734, fol. 2142-3, Bu çalışmanın Sicilyalı Roger için yapıldığını söylüyor.

EGNATIUS, Jo. BAPTISTA. *De origine Turcarum.* Paris, 1339, 12mo.

EICIIHORN, J. G. *Repertoriurn fur biblische und morgenlandische Litteratur.* Leipzig, 1777-86. 9 vols. 8vo.

ENGEL, ARTHUR (Raymond Serrure ile birlikte). *Traite de numismatique du moyen age.* Paris, 1891-1905. 3 cilt.., 8.bölüm. 3.Cilt Balkan Devletlerinin bugünkü (1916) paralarını ihtiva eder;s. 1399-1427. Bizans. İmp. Ve Trabzon s. 1408-9, ve Anadolu Beylikleri paraları; s. 1421-2.

ENGEL, JOHANN CHRISTIAN VON. 1. *Geschicte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenlander.* . Halle, 1797-1804. 5 vols. 4to. I. Geschichte des alten Pannoniens und der Bulgarey (1797). II. Staatskunde und Gesch. von Dalmatien, Croatien und Slawonien (1798). III. Gesch. von Servien und Bosnien (1801). IV. Gesch. der Moldau und Walachey (2 vols., 1804).
2. *Geschichte des Freystaates Ragusa.* Vienna, 1807, 8vo.

ENGUERRAN DE MONSTRELET. *Chronique.* Ed. by Douel d Arcq. (Vol. i.) Paris, 1857, 8vo.

ERDMANN, FRANZ VON. *Temudschin der unerschutterliche.* Cengiz Han'ın hayatı. Leipzig, 1862, 8vo.
Cengiz Han'ın tahta çıkışında Asyalı kavimlere dair bilgiler veren, Erdmann'ın daha önce tercüme olarak yayınladığı (Kazan, 1841) kitabın, Resheddin'in tercümesini ihtiva eden 172-184. sayfaları.

ERRANTE, VINCENZO. Storia dell' Impero osmano. Rome, 1889=3. 2 vols. 16mo.

EUBEL, C:ONRAD. *Hierarchia Catholica Medii Aevi, sive Summorum 7!ontificum, . . . cardinalium, ecclesiarum antistitum series, ab anno 1198 ad annum 1431 perducta.* Regensburg, 1898, 1901. 2 T018. 4to.

EUSTACHE DESCHAMPS. (Euvres tnedttes. Vol. i. Tarbe tarafından basılmıştır, Paris, 1849, 8vo.

EVLIYA ÇELEBI. 1. *Müntehabat.* Seyahatlerinden İstanbul'la ilgili özetler. Bulak (Kahire), 1848, 8vo.
2. *Seyahatname.* İstanbul, çeşitli baskıları. Avrupa, Asya ve Afrika'ya yapılan seyahatler. Tercümesi; Joseph von Hammer. London, 1834-50. 2 vols. 4to.

FABRICIUS, J. A. *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis.* Hamburg, 1734-46. 6 vols. 8vo. Florence, 1856. 6 vols. 8vo. (Mansi'nin 1754 Padua baskısı'ndan)

FALLMERAYER, JAKOB P. Michel Panaretos'un editörü.

FEBVRE, MICHELE. *Teatro della Turchia,* dove si rappresentano i disordini di essa, il genio, la natura et i costumi di 14 nazioni che l' habitano . . . Milan, 1681, 4to. Venice, 1684, 4to. Yazarın Fransızca tercümesi, Paris, 1682, 4to.

FEHMI, YOUSSOUF. *Histoire de la Turquie.* Paris, 1909, 8vo.

FEJER, GYORGY. 1. *Codex diplomaticus ecclesiasticus et civilis Hungariae.* Buda, 1829-44. 43 vols. 8vo. Chron. Tablolar K. Knaus tarafından, Buda, 1862, 8vo. Index by M. Czinar, Buda, 1866, 8vo.
2. *Croatiae ac Slavoniae cum regno Huny. nexus et relationes. - Buda,* 1839, 8vo.
3. A Kunok eredete. (The Cumani.) Pest, 1850, 8vo.
4. Pray'in *Commentarii*'sinin editorü

FERIDUN, *Münşeat-ı Feridun,* Osmanlı Sultanlarının mektup ve cevaplarından müteşekkil mecmua. Paris, Türkçe Elyazmaları, Bibl. Nat., 79. İstanbul baskısı, 1847, 2 vols. fol.

Muhtevasıyla birlikte Mektupların listesi için bkz: Langles, in *Notices et Extraits,* v. 668-9.

FESSLER, IGNAZ AURELIUS. *Geschichte von Ungarn.* Macarca'dan Almanca'ya tercüme Ernest Klein. 2nd ed., Leipzig, 1867-83. 5 vols. 8vo. (Vol. ii contains 1301-1457.) Publ. 1869.

FEVRET, A. Osmanlı Tarihi için Tezkire yazanları G. Auboyneau ile birlikte hazırlayan.

FINLAY, GEORGE. *History of Greece from the Conquest by the Romans to 1864.* Edited by H. F. Tozer. Oxford, 1877. 7 vols. 8vo. (iv. Cilt ortaçağ Yunanistan ve Trabzon Rum imparatorluğuna dairdir).

FIORINI, VITTORIO. Muratori'nin yeni baskısının editörü.

FIRNHABER, :FRIEDRICH. Beitrage zur Geschichte Ungarns. In the *Archiv zlir Kunde osterreichischer Geschichtsquellen,* 1849.

FITZCLARENCE, GEORGE (A. Sprenger'in yardımıyla). *Kitab Fihrist al-Koutoub.* (Arapça, Farsça ve Türkçe harp sanatı ve tarihine dair kitaplar kataloğu) S. l., c. 1840, 8vo.

FLORINSKY, P. T. 1. *Joujnie Slaviane i Visantia vo vloroi tchetverti XIV veka.* (XIV. Asrın ikinci çeyreğinde Güney Slavları ve Bizans) 2nd ed. Petrograd, 1882. 2 vols. 8vo.

2. Genç Andronicus ve John Cantacuzenos (Rusça). Journal of the Ministry of Public Instruction, Petrograd. July 1879.

FLÜGEL, GUSTAV. 1. *Die arab., pers. und turc. Handschriften der k.-k. Hof bibl. zuwien.* Vienna, 1865-7. 3 vols. 8vo.

2. Hacı Halife'nin biyografik lugatının Latince tercümesi.

FOGLIETTA, UBERTO. 1. *De causis magnitudinis Imperii Turcici.* Leipzig, 1594, 12mo. (1. baskı Roma, 1574.)

2. *Historia Genuensium libri XII.* Genoa, 1585, 4to.

FORMANTI, NERIOLAVA. *Raccolta delle historie delle vite deql imperatori ottomani sino a Mehemet IV regnante* . . . Venice, 1684, 4to.

FORSTER, C. T. Daniell'le birlikte Busbecq'in mütercim ve editörü.

FOSCARINI, LUDOVICO. Agostini, i. 65-107'de Türkler aleyhine yazılar.

FRACASSETTI, J. Petrarch'ın Mektupları'nın Editörü. Senilium'um İtalyanca tercümesi.

FRAEHN, C. 1. *Indicatioś bibl. relatives . . . a la lit historicogeograph. des Arabes, des Persans et des Turcs.* Petrograd, 1845, · 8vo (paralel sütunlar halinde Rusça ve Fransızca).

2. Fraehn Abul-Ghazi'nin ilk editörü idi.

FRANCK, SEBASTIAN. Anonim *Tractatus de ritu et moribus Turcarum'un* Almanca mütercimi.

FRANKE, O. *Beitrage aus chinesischen Quellen zur Kentnis der Türktolker und Skythen Zentralasiens.* In AbhandlunCen der R. preuss. Akad. der Wissenschaften. Berlin, 1904, 4to.

FRANZ pasha, JULIUS. *Die Baukunst des Islam.* 3rd vol. of 3rd part of the *Handbuch der Architektur.* Darmstadt, 1887, la . 8vo.

FRENZEL, C. Ramon Muntaner. Berlin, 1852, 8vo. Halle, 18.D4, la. 8vo.

FRESNE-CANAYE. Voyage du levant (Doğu'ya Seyahat). H. Hauser tarafından basılmıştır, Paris, 1897, 4to.

FRIEDLANDER, JULIUS (Pinder'le birlikte). *Beitrage zur alteren Jlunzkunde.* Berlin, 1851.

FROISSART. *Chroniques.* 1. J. A. C. Buchon, ed. Paris, 1835. 3 vols. 8vo.

2. Luce, S., ed. up to 1377. Paris, 1869-82. S vols. 8vo Gaston Raynaud tarafından devam edilmiş ve tamamlanmıştır. Paris, 1884-99. 3 vols. 8vo.

3. Kervyn de Lettenhove, ed. Bruxelles, 1870-77. 25 vols. 8vo. Vol. xv (1871), 1393-6; vol. xvi (1872), 1397-1B).

GAGNIER, J. Abulfeda'nın Pocock nüshasından Latince mütercimi.

GALLAND, ANTOINE. Seadeddin ve Abderrezzah'ın Mirkhond'un Cengiz Han Tarihi'nin Bibl. Nat., Paris, elyazmalarının ayrı ayrı mütercimi

GANEM, HALIL. *Les Sultans ottomans.* Paris, 1901. 2 vols. 8vo.

GARNIER, J. *Chambre de comptes de Bourgogne,* in 'InventaireSommaire des archives departementales Cote-d'Or, arch. CiV.' Dijon, 1878.

GATARO, ANDREA. *Historia Padovuana,* 1311—1506. Muratori'de, xvii. 1-944.

GAUDIER, JOHANNES. Ali Muhieddin'in Almanca mütercimi.

GELCIC, JOSEPH. 1. *Monumenta Ragusina.* Libri reformationum tomus V (1301-36). In *Mon. spect. hist. Slavorum merid,* vol. XXiX. Agram, 1897, 4to.
2. Thalloczy ile birlikte, *Relat. Ragus. cum regno Hung.*

GERAUD, HERCULE, Ed. *Chronique latine de Guillaume de Nangis* de 1113a 1300. Paris, 1843, 8VO.

GEROPOLDI, ANTONIO. *Bilancia historico-politica dell impero ottomano,* &c. Venice, 1686, 4to. Contains: Annali de' Sultani Osmanidi scritti dal Gran Cancellier ALI: portati da C/poli all' imp. Ferdinando I' anno 1551 da Girolamo Bek da Leopoldstorf: Per ordine di Cesare tradotti in tedesco da Giovanni Gaudier Interprete Cesareo, in Latino da Giovanni Leunclavio, etc. Corretti poi, e confrontati con nuovi MSS. dall' Auttore.
Bu Ali Muhieddin'dir. Bkz: yukarda Ali (Mustafa Ibn Ahmed), ve not ve Zenker

GEUFFRAEUS, ANTONIUS (or GEUFFROY). (Kudüs Saint Jean Şövalyelerinden). *Briefve description de la court du Grant Turc et uns sommaire du regne des Othmans* . . . Paris, 1543, 4to. (Spandugino'nun Schefer baskısından tekrar)
Latince tercüme W. Godelevoeus *Historia Belli Cyprii'de* ve Petro Bizara'da, *Bellum Pannonicum,* Basel,1573,1578,1596. Almanca tercüme Nicolaus H. von Tauber, Basel, aynı tarihler. İng. tercüme R. Grafton, London, 1546. İtalyanca tercüme, Florence, 1551.

GHALIB, ISMAIL. Imperial Museum: *Catalogue of old Moslem coins.* (Meskukat Katalogu) (Turkçe), İstanbul, 1894, 8vo.

GHILLEBERT DE LANNOY. (*Oeuvres de , Voyageur, diplomate et moraliste* . . . recueillies et publiees par Ch. Potvin. Notes geogr. et carte par J.-C. Houzeau. Louvain, 1878, 8vo.

GIBBON, EDWARD. *Decline and Fall of the Roman Empire.* Ed. J. B. Bury. London, 1896-1900. 7 vols. 8vo.

GIORGIEVITZ, BARTOLOMEO. 1. *Prophetia de maometani et altre cose turchesche.* Tercüme L. Domenichi. Florence, 1548, 12mo.
2. Pilgrimage to Jerusalem, Italyanca tercüme Lonicerus'da, vol. i.
3. *De origine imperii Turcarum eorumque administ. et disciplina.* Wittenberg, 1560, fol. Tekrar basımı 1562. Ayrıca Lonicerus'da, vol. i. Felemenkçe'ye tercüme, 1544. (baskılar için, bkz: Hauser ed. of Fresne Canaye, p. 318.)

GIOVIO, PAOLO. 1. *Commentario delle cose de' Turchi.* . . İmparator V. Charles'a hitaben Roma, 1535; Venice, 1540; Sansovino'da, s. 226-45.
2. *Origo Turcici imperii, vitae oqnnium Turc. imperatorum, ordo ac disciplina Turcarum militiae exactissime conscripta.* Ex Italico Latinus factus Francisco Bassianate interprete. Paris, 1539, 12mo.
3. *Vida del Gran Tamerlan.* İspanyolca tercüme Gaspar de Baeca, Clavijo'da.

GIUSTINIANI, AGOSTINO. *Annali della repubblica di Genova.* Genoa, 1537, fol. Yeni baskı, Genoa, 1855.2 vols. 8vo.

GODEFROY, THEODORE. Jean d'Ursins ve *Le Livre des faits de Boucicaut*'nun editörü.

GODELEVOEUS, W. Geuffraeus'un Latince mütercimi.

GOESANUS. Bkz: Ramus, Johannes.

GOLIUS, JACOB. Arabshah metninin Elzevir baskısının editörü.

GONZALES. Bkz: Clavijo.

GREGORAS, NICEPHOROS Bkz: Bizans Tarihçileri.

GREGOROVIUS, FERDINAND. *Geschichte der Stadt Athen iow Muel alter, von der Zeit Justinian's bis zur turk. Eroberung.* Stuttgart 1889.
2 vols. la. 8vo. Yunanca'ya tercüme: Lampros S. P.nin notlarıyla Rumcaya tercüme Athens, 1904. 2 vols. 8vo. (In B@Aó0e7Kel Mava<:rAn7.)

GREIFFENHAG, ANDRS: BIULLER. Hayton'un Latince mütercimi

GRIGORIEFF. :Khondemir.'in Fransızca mütercimi

GUAZZO, MARCO. *Cronica.* Venice, 1553, fol.

GUERIN-SONGEON. *Histoire de la Bulgarie depuis ses ortgines jusqu c nos jours* (485-1913). Paris, 1913, 8vo.

GUICHENON, S. *Histoirc genealogique de la royale maison de Savoye* (999-1643). Lyons, 1660, 3 vols. 4to.

GUIGNES, JOSEPH DE. *Histoire generale des Huns, des Turcs et des Mongols.* Paris, 1756-8. 5 vols. 4to.

GUYARD, STANISLAS. Abulfeda'nın Fransızca tercümesinde Reinaud ile birlikte.

GYCAUD, B. *la. Genealogie du Grand-Turc, . . . avec l'origine des princes*'in yayıncısı, Liyon 1570.

HADJI KHALFA, MUSTAFA IBN ABDALLAH, KATIB ÇELEBI.

1. *Cihannüma* (dünyanın aynası). Evrensel bir coğrafya kitabı, Avrupa'yı kapsamaz. 19 Arapça kaynak kullanmakla birlikte başlıca kaynağı Abulfeda'dır. Türkçe baskısı İst. 1732. Latince elyazması tercüme Mathias Norberg, Lund, İsveç. (bkz. Toderini, iii. 135). Fransızca elyazması tercüme, genişletilmiş indeks ve Hacı Halifenin hayatı ve eserleri hakkında şaheser takdimle, M. Armain, Bibl. Nat., Paris, no. 888-9.

2. *Rumeli und Bosna* başlığı ile Hammer tarafından tercüme edilen Vielma, 1812, Balkan yarımadası Coğrafyası.

3. *Keşfü'z-zünun an esami'i-l kütübi ve'l-fünun* (Kitap ve fen isimlerine dair şüpheleri izale etme.) 13.494 başlık ihtiva eden ve 25.614 esere atıfta bulunan Arapça kitabi lugat. Latince tercümeleri Viyana, Paris, Berlin yazma nüshalarından Gustavus Flugel. London, 1835-42. 3 vols. 4to. Bibl. Nat., Paris nüshasından Fransızca tercüme Petits de la Croix. M. de la Croix eserinden 'traduit, recueilly et redige avec grand traxail, et grande assiduite et exactitude' şeklinde bahsediyor. Arapça ve Fransızca metin paralel sütunlardadır.

4. *Tuhfetü'-l Kibar fi Esfari'l-Bihar.* Osmanlı Deniz muharebeleri tarihi. İstanbul, 1729. Bu baskının Fransızca tercümesi La Rocque'nin Leyden kütüphanesindedir. Yazma no: 1599. Adı: Histoire des conquetes des Ottomans sur les Chretiens tant dans la mer Noire que dans la mer Mediterrinee avec les noms des places et les circonstances des victoires.' 1.bölümün mütercimi James Mitchell. London, 1831, 4to.

5. *Takvimi-Tevarih.* Türkçe, Farsça ve Arapça kronolojik tarih. İst. 1733. İtalyanca tercüme Rinaldo Carli, Venice, 1697, 4to.

Reiske'yi takip eden Zenker, Carli'nin tercümesini yanlış ve güvenilmez bulur. Fakat Toderini iii. 145'de Carli'yi hararetle savunur.

Hacı Halife, Dict. Bibl., no. 3474, fol. 553'de "bu eser tarihin ayağa kalkışıdır" diyerek nasıl derlediğini anlatır.

HALLE, J. *Hungarica et Turcica . . . betregendeBucher und HSS., &c.* Kat. XXXV. Munich, 1907.1550'den önce 169 başlıkta listelendi.

HAMMER, JOSEPH VON. 1. *Geschichte des Osmanischen Reichs.* Pest, 1827-34. 10 vols. 8vo.Yazar ile birlikte Fransızca'ya tercümesi Hellert, Paris,1843,18 cilt,8vo.Fransızca'ya özet tercümesi Dochez,Paris,1844,3 cilt.

Ayrıca İtalyanca'ya tercümesi Antonelli,Venedik,1829.İngilizce özeti Creasy.

2. Hacı Halife'nin Balkanlar coğrafyası *Rumeli und Bosna* adıyla tercümesi

3. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nin İngilizce tercümesi.

4. *Geschichte der Goldenen Horde.* Buda-Pest, 1840.

5. *De byzantinae historiae ultimis scriptoribus ex historia Osmanica elucidandis. In Comnentationes* of Kon.
Akademie der Wiss., Gottingen, 1823-7.

6. Study on Ahmed-ibn-Yahia-ibn-Ashik pasha, in *Journ. asiatique,* vol. iv.

HARTMANN, R. *Encyclopedie de l'Islam*'ın Editörü. Bkz. Houtsma

HASDEU. *Istoria critica a rominilor.* Bucharest, 1875, 8vo.

HASE, C. B.Bkz. Manuel II Palaeologos.

HAUSER, H. Fresne-Canaye'nin Seyahatlerinin editörü..

HAYTON, FRERE JEHAN. 1. *Le Livre des merveilles et des royaumes.* Illuminated MS. Bibl. Nat., fonds fr., no. 2810 reserve.Yazarın kendisinden hikayesini dinleyen Nicolas Salcon tarafından Fransızca bir tercüme. . . cousin du Roy Darrnenie, par le cornmandement du Pape. La prerniere partie contient la sit. des royaulmes dorient environ 1300. Paris,1475,4to. Ayrıca Bergeron.

2. Historia Tartarorunz. In MS. Leyden, fonds latin, no. 66; Oxford, cod. Ashmol., no. 342.

HAZLITT, WM. C. *The Venetian Republic.* Yeni Baskısı; London, 1900. 2 vols. 8vo.

HECKER, J. F. K. *Der schwarze Tod im 14ten Jahrhundert.* Berlin, 1832.

HELLERT, J. J. Hammer'i Fransızca'ya tercüme edip basan tercümeye bir de atlas eklemiştir.

HELMOLDUS OF BUZOVIA. *Chronica Slavorum, seu Annales.* Yayınlayan Reiner Reineccius. :Frankfort, 1581, fol.

Ilk iki kitap hariç tümünü yazan Lubeckli Arnold Kutsal Roma İmparatorluğu ile ilişkide olan orta Avrupa Slavları hk. Helmoldus'un kroniği 1150'de sona erer.

HERTZBERG, GUSTAV FERDINAND. *Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reicnes bis gegen Ende des 16ten Jahrhunderts.* Berlin, 1883, 8vo.

HESRONITA, JOHN. Gabriel Sionita ile birlikte İdrisi'yi Latince'ye tercüme eden.

HEYD, WILHELM. 1. *Beitrage zur Geschichte des Levantehandels im 14. Jahrh.,* in Festschrift zur 4. Sacular- Feier der Universitat zu Tubingen.

2. *Geschichte des Levantehandels im Mittelalter,* Stuttgart. 1879. 2 vols. 8vo. Fransızca tercüme Furcy-Raynaud, Paris, 18 6. 2 vols. la. 8vo.

HEZARFEN, HUSEYIN. *Kanunname.* 1673 tarihli.. I. L. O. St. Petersburg yazma koleksiyonu, no. 10. Fransızca tercüme Petits de la Croix, ' Etat general de l'Emp. ott., par un solitaire Turc ' başlığı ile. Paris, 1695. 3 vols. 12mo.

Petits de la Croix yazar olarak vermiyor, fakat M. de la Croix'in Hacı Halife'nin biyografik lugatında yazma indeksinde kendi elyazısıyla Hezarfen için 'solitaire Turc' ibaresini buldum. Bibl. Nat., Paris, in vol. iii. fol. 186.

HIRTH, F. *China and the Roman Orient* (Çin ve Doğu Roma): Eski Çin kayıtlarında tasvir edildiği üzere antik ve ortaçağdaki ilişkilere dair bir araştırma. Leipzig ve Munich, 1885, 8vo.

HODGSON, FRANCIS C. XIII ve XIV. Asırlarda Venedik. London, 1910, 12mo.

HODOSIU, JOSEPH. Cantemir'in Rumence mütercimi.

HODY, H. *De Graecis illustribus.* London, 1742.

HOENIGER, NICHOLAUS VON KOENIGSHOFEN. *Der türckischen Historien und wahrhagten Geschichten, Thaten, Handtlungen, Krieg, Schlachten, Sieg, Belager?unyen und Eroberung zu wasser und zu Landt aller Staetten, etc.... bis auff das Jahr 1578.* Basel, 1578, - fol.

Tarihte XVI. Asır için, fakat Osmanlılar ve menşeleri hk. Alman fikriyatını aksettirir. Yazar, hz. Muhammed için "eyn Engel des Teufels" tabirini kullanıyor.

HOLMES, GEORGE. Rynwer'in 3. Baskısını editörü.

HOPF, K. 1. *Griechenland im Mittelalter und der Neuzeit.* Parts 85 and 86 of Ersch and Gruber's *Allgemeine Encyklopadie.* Leipzig, 1870. 2 vols. 4to.

Bir ilim harikası, fakat kötü baskısı ve indeksinin yokluğu ile kıymeti mütenakısdır.

2. *les Giobstiniani, dynastes de Chios.* Fransızca tercüme E. A. Vlasto. Paris, 1888, 12mo.

HOUDAS, O. Mohammed-en-Nesawi'yi tercüme eden ve yayınlayan.

HOUTSMA, TH. 1. Ibn Bibi dahil Selçuk metinlerinin editörü.

2. Encycl. Britan'ya Selçuklular maddesinin yazarı. Yeni baskısında çok az değiştirildiğinden 9. Baskısına müracaat daha tatminkardır.

3. Basset, Arnold ve Hartmann'la birlikte yeni *Encyclopedie de l'Islam'*ın editörü.

HOUTSMA, BASSETT, ARNOLD, HARTMANN, Editörler. *Encyclopedie de l'Islam.* Dictionnaire geographique, ethnographique et biographique des peuples musulmans, publie avec le concours des principaux orientalistes, par Th. Houtsma, R. Bassett, T. W. Arnold et R. Hartmann. Leyden, 4to. Vol. i (A-v) appeared in 1913.

HOUZEAU, J.-C. Ghillebert de Lannoy'un seyahatinin coğrafi notve haritaları.

HOWORTH, HENRY H. IX'dan XIX. Asra kadar Moğolların tarihi *(History of the Mongols from the 9th to the 19th Century).* London, 1876-88. 4 vols. 8vo. Indeks yoktur.

HUART, CLEMENT. 1. Konia: *La ville des Derviches Tourneurs.* Paris, 1897, 8vo.

2. Paper on *'Epigraphie arabe d'Asie Mineure'*, in the *Revue semitique*, Paris, 1895, 8vo.

HUBER, Major R. Idari taksimat ve askeri yollarla birlikte Osmanlı İmparatorluğu haritası. İstanbul, 1901.

HUSSEIN (un solitaire Turc). Bkz: Hezarfenn.

HUSSEIN ABU HALIB. Timur'un hatıra ve hayat hikayesini ihtiva ediyor zannedilen Yemen'de bulunan Türkçe ve Moğol yazmalarının Farsça mütercimi. Bkz: Anonim başlığı

IBN AL TIKTAKA. *History of the Islamic Empire*(Arapça). Yayınlayan W. Ahlwardt. Gotha, 1860, 8vo.

IBN ALI MOHAMMED AL-BIWY. *Dourar-al-Othman.* 'The precious pearls touching the source and origin of the Ottoman House.' Hadji Khalfa, in Dict. Bibl., fol. 867.
Hacı Halife, altmışdan fazla Arapça şecereden bahsettiği halde, Osmanlılara dair verdiği yeğane şeceredir.

IBN BATOUTAH (ABU ABDULLAH). Arapça Seyahatname. Fransızca'ya tercüme edip yayınlayan C. Defremery ve B. R. Sanguinetti. Paris, 1853-9. 4 vols. 4to.
Cilt. ii, 1854, s. 255-353, Anadolu'ya seyahati verir.

IBN BIBI (NASREDDIN YAHIA). *Seljuk-Name.* Farsça aslı kayıptır. Aslından Farsça bir özeti Bibl. Nat., Paris, Schefer yazmaları no. 1185'dedir. Th. Houtsma tarafından, *"Recueil de Textes relatifs a l'hist. des Selj"*, vol. iv, Leyden, 1892, 8vo yayınlandı. Bu elyazmalarının pekçok kısmını M. Schefer Fransızca'ya tercüme etti. Bibl. *L' ecole des langues viv. Orientales*, serie 3, vol. V Paris, 1889. 8 vo. Leyden, Warner yazmaları no. 419'da yer alan Türkçe tercümesi yukarda zikredilen *Recueil'*de Houtsma tarafından yayınlandı. M. Houtsma Fransızca'ya tercüme için söz verdiği halde hiçbir zaman gerçekleşmedi.
Bu, Nöldeke'nin *Zeitschrift der D. M. G* (1859) XIII. 176'da bahsettiği II. Murad'ın saltanatında bir Osmanlı tarihçisinin isimsiz bir eseridir. Filhakika bu sadece bir tercümedir, ve bir Osmanlı tarafından yazılmamıştır.

IBN HALDUN. *Dünya tarihi* (*Universal History*). The Prolegomena (Mukaddime), Arapça metin Quatremere tarafından *Notices et Extraixs*'de yayınlandı, VO1. 2cvi (1858), tercüme Baron de Slane vol. xvii (1859)'de. Almanca kısaltılmış tercüme Thornberg, Nova acta Rey. Soc.'da, vol. xii, Leipzıg, 1844.

IDRIS, Mevlana (İdris-i Bitlisi). *Hesht-Bihisht* (Heşt Behişt). Sekiz Cennet. Mevcut en eski iki Osmanlı tarihlerinden biri. II. Bayezid için 1500'de Farsça yazılmıştır. Tercümesi yoktur ve tam yazmaları nadirdir. Fakat buna ulaşan, sadece İdris'in kayıt ve fikirlerine değil, onun harika tahayyülesine de vakıf olur. Hoca Sadeddin Tacü't-Tevarih'de İdris'i verimli bir şekilde kendine maletmekle kalmamış, gerçekten edebi tercümesiyle yeniden vücut vermiştir.

JACOB, GEORG. *Türkische Biblothek.* Halk Hikayeleri. Berlin, 1904-5. 3 vols. 8vo.

JAUBERT, A. M. Mirkhon'un *Cengiz Han*'ının yayıncısı ve İdris'in Coğrafya'sının Fransızca'ya mütercimi.

JIRECEK, CONST. JOSEPH. 1. *Geschichte der Bulgaren.* Prague, 1876, 8vo.
2. *Die Heerstrasse von Belgrad nacht Konstantinopel, und die Balkanpasse.* Prague, 1877, 8vo.

JONQUIERE, vte A. DE LA. *Histoire de l'Empire ottoman.* Paris, 1881, 8vo. Mükemmel harita ilaveli, genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni baskı. Paris, 1914. 2 vols. 8vo.

JORGA, N. 1. *Notes et Extraits pour servir a l'hist. des croisades au XVe siecle.* Paris, 1899-1902. 3 vols. 8vo. I. Comptes de la colonie de Pera. Documents pol. des Arch. de Venise et G8nes jusqu'a 1436. II. Archives de Vienne, du Vatican, de Naples, Florence et Raguse jusqu'a 1453. (hIostly Ragusa.) III. Venise et G6nes de 1436 a 1453. Traites, . .. projets et exhortations,— opuscules jusqu'a 1453.
2. *Philippe de Mezieres et la croisade pu XVIe siecle.* Fascic.110, 2e serie, Bibl. de l'Ecole des Chartes, vol. xviii. Paris, 1896, 8vo.
3. *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt.* Gotha, 1908-13. 5 vols. 8vo. In Allgemeine Staatengeschichte, I, 37 Werke. (Vol. i up to 1451.)

JOSEPH BEN JOSHUA, Haham (Sephardic). Chronicles (İbranice). Venedik, 1554; Amsterdam, 1730. İngilizce tercüme C. H. F. Biallobotzky. London, 1835-6.2 vols. 8vo.

JOUANNIN, J. M. *La Turquie.* Jules Van Gaver'le birlikte. Paris, 1840, 8vo. (Coll. Univers pittoresque.)

JOURDAIN, A. L. M. Mirkhond'un Fransızca mütercimi.

JOVIUS, PAULUS. Bkz: Giovio, Paolo.

KALLAY, BENJAMIN VON. *Geschichte der Serben von den dltesten Zeiten bis 1815.* Almanca tercüme J. H. Schwicker. BudaPest, Vienna, ve Leipzig, 1878-9. 2 vols. 8vo. (Einleitung ' bis zum Ende des 18. Jahrh.', i. 1-173.)

KAMPOUROGLOU, D. G. Ιστορια των Αθηναιων Τουρκοκ ρατια. Vol. i. Athens, 1899.

KANITZ, FELIX. *Das Konigreich Serbien und das Serbienvolk von der Romerzeit bis zur Gegenwart.* (Monographien der Balkanstaaten, vol. i.) Leipzig, 1904, 4to.

KARABACEK, J. *Das angebliche Bilderverbot des Islams.* Vienna, 1876.

KARAMIANZ, N. *Verzeichnis der arabischen* Hss. der K. Bibl. zu Berlin. Berlin, 1888, 4to.

KASEM BEY, MIRZA A. *Derbend Name*'nin mütercim ve yayıncısı.

KATONA, ST. *Historia critica Regum Hungariae.* Buda-Pest ve Klausenburg, 1779-1817. 42 vols. 8vo.

KEEN, Mrs. A. von Ranke'nin *Serbien*'ını İngilizce'ye tercüme eden.

KEENE, H. Beale'nin *Oriental Biographical Dictionary*'sini gözden geçirerek yayınlayan.

KERN, TH. VON. Anonim. *Chronik aus Kaiser Sigmunds Zeit*'ın yayıncısı.

KERSCH. Abulfaradj'ın Bruns'la Latince mütercimi.

KERVYN DE LETTENHOVE. Froissart'ın mütekamil baskısının editörü.

KHALFIN, IBRAHIM. Anonim Timur'un hatıralarının Türkçe mütecimi.

KHEIRULLAH. Kuruluşdan I. Ahmed'e kadar Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. İstanbul 1854. 2 vols. 8vo.

KHONDEMIR. *Habib Essher.* Farsça Moğol Tarihi. Fransızca tercüme Grigorieff. Petrograd, 1834, 8vo. Ayrıca kısmen tercüme Ch. Defremery in Journal Asiatique, Paris, 1852, no. 2.

KISS, K. A' *Nikapolyiulkoset.* Macar Akademisi Tezi. Buda,

KLEIN, ERNEST. S Fessler'in Almanca mütercimi.

KNAUS, F. Chronological Tables for Fejer. (Fejer için kronolojik tablo).

KNOELLE, S. W. ' On Tartar and Turk.' (Türkler ve Tatarlar Hk) *Journal of Royal Asiatic Society*'de, New Series, xiv. 125-59. London, 1882, 8vo.

KNOLLES, RICHARD. Hristiyan prenslerin kendilerine karşı seferleriyle birlikte Osmanlı hanedanının yükselişine kadar Türklerin Genel Tarihi. Osmanlı sultan ve imparatorlarının hayatı ve fetihleri ile birlikte. 5. Baskı 1621'den 1638'e kadar. 30 portre. London, 1638. 2 vols. fol.

KOEHLER, G. *Die Schlachten von Nikopoli und Warna.* Breslau, 1882, 8vo. 2 plan ile birlikte

KOLLAR, A. Hoca Sadeddin'in Latince mütercimi.

KONSTANTYNOWICZ, MICHAIL. *Panietniki Janezari* (Memoiis, of a Janissary) (Bir yeniçerinin hatıraları). Warsaw, 1828.
Fransızca tercüme Theodore d'Oksza. Fakat the Bibl. Nat., Paris'de bu tercümenin hiçbir nüshasını bulamadım.

KOUTBADDINMAKKY. Osmanlı fetihleri tarihi. Arapça manzum. Türkçe tercüme Mevlana Mustafa ibn Mohammed Khosreu-zade.
Ayrıntılı izahat Hadji Khalfa'de, no. 1795, fol. 3:X.

KRAUSS, J. G. Dlugosz'a devam edip yayınlayan.

KRUMBACHER, KARL. *Geschichte der byzantinischen* Literatur (527— 1@53). 2. baskı. Munich, 1897, 4to. (9th vol. of *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft.*)

KUHNEL, ERNST. Zur Geschichte der byzantinischen und turkischen Kunst.' In Baedeker's *Konstantinopel und Kleinasien,* 2. Aufl., 1914, pp. xliii-lxiv.

KUNOS, IGNACE. < Chansons populaires turques. Latin alfabesiyle Türkçe metin. *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft* (1899), liii. 233-55.

KUNSTMANN *Studien uber Marino Sanqxdo den Alteren.* Munich, 1855, 4to.

KUPELWIESER, L. *Die Kampfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohacz.* Vienna, 1895, 8vo.

LACABANE, LEON. Bkz:, s Croniques de S. Denis,' BlDl. de l'Ecole des Charles'de (1840-1), ii. 62.

LA CROIX. Bkz: Petits de la Croix.

LA GARDE DE DIEU, L. DE. *Histoire de l'Islamissie et de I Empire ottoman,* Brussels, 1892, 8vo.

Bu yazar Osmanlı tarihine dair hakikatlere ulaşmakda hiçbir zahmete katlanmamıştır. Bu nedenle modern bir çalışmada mazeret gösterilemeyecek hatalarla doludur.

LAMARTINE, A. DE. *Histoire de la Turqiue.* Paris, 1855. 8 vols. 8vo.

LAMPROS, SPIRIDON P. 1. *Catalogue illustre de la collection de portraits des Empereurs de Byzance.* Athens, 1911 8vo.

2. Yunanca tercüme Gregorovius' *Geschichte der Stadt Athen zm Mittelalter.*

3. (Athos Dağı hk. Yunanca yazmalar kataloğu) *Catalog?4e of the Greek MSS. on Mt. Athos.* Cambridge, 1895, 1900. 2 vols. 4to.

4. Curtius'un Yunanca tercümesi: *Griechische Geschtchte.*

LANE-POOLE, STANLEY. 1. (Şarki Meskukat Kataloğu) *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum,* vol. viii. *The Coins of the Turks.* London, 1883, 8vo.

2. The Mohammedan Dynasties. London, 189t 8vo.

Bu kitap Anadolu Selçukluları'nın varisleri hk. genişletilmiş bir yazıyı ihtiva eder vol. xiv, New Series, of the *Journal of the Royal Asiatic* Soc., pp. 773-80. London, 1X82, 8vo.

3. *Catalogue of the Bodleian library Mohaneenedan Coins.* Oxford, 1888, 4to.

LANGLES, L. 1.Anonim Timur hatıralarının Fransızca mütercimi.

2. Feridun Bey Münşeatı'ndaki başlıkların sıralanıp tercümesi.

LANZ, K. FR. W. Muntaner'in *Cronica*'sının Almanca mütercimi.

LARDITO, J. B. *Historia del estado presente del iqnperio otomano, con un coznpendio de los progresos de la liga Sagrada contra los Turcos.* Salamanca, 1690, 4to.

LA ROQUE. Hacı Halife'nin Deniz Harpleri (*Maritime Wars*), Leyden Kütüphanesi'ndeki yazma nüshasından Fransızca mütercimi.

LAVALLEE, THEOPHILE. *Histoire de la Turquie.* Paris, 1859. 2 vols. 8vo.

LAVOIX, HENRI. 1. *Cat. des Monnaies usulanes de la Bibl. Wat.* (iii. Cildi tamamlayan M. P. Casanova.) Paris, 1887-92. 3 vols. 4to.

2. ' Les Arts musulmans.' In the *Gazette des Beaqxx-Arts,* Paris, 1875.

LE BAS, PH. *Asie Mineure depuis les temps les plus anciens jusqt4'a la bataille d'Ancyre,* 1402. Paris, 1863, 8vo.

Bu Texier'in *L' Untsers Np Ittoresque* serisindeki çalışmasının ilk kısmıdır.

LEBEAU, CHAS. Bkz: Ameilhon, H. P.

LEBEUF, Abbe. Philippe de Mezieres hk. bir yazıda P. Paris ile birlikte.

LEFEVRE-PONTALIS. Morosini'nin Fransızca tercümesine mukaddime ve değerlendirme yazan.

LEMAITRE, HENRI, ed. Gilles le Muisit. Paris, 1905, 8vo.

LE QUIEN, MICHEL. Oriens Christianus. Paris, 1740. 3 vols. fol.

LE ROULX. Bkz: Delaville Leroulx.

LEUNCLAVIUS, JOHANNES (Johann Lewenklau) . 1. *L' Annales Sultanorurn othmanidorunz a Turcis sua lingua scripti Hieronymi Beck a leopoldstorf Marci fil. studio et diligentia C/poli advecti 15*

Divo Ferd. Caes. opt. max. D. D. jussuque Caes. a Joanne Gaudier dicto Spiegel, interprete turcico, germanice translati. Joan. Leunclavius . . . latine redditos illustravit et auxit usque ad annum 1588. Cum omnium memorabilium toto opere contentorum accuratissime elaborati.... Frankfort, 1596, fol.

Yanlış olarak bilindiği üzere Sadeddin'in değil, Ali'nin bir tercümesi.

2. *Pandectes historiae turcicae, &c.* Notes in same volume with 1.

1 ve 2, Migne'nin Patrologia Graeca, Paris, 1866, s.572-922'de 159. Ciltte tekrar basıldı.

3. *Historiae Musulmanae Turcorurn de xnon?bmentis ipsorunx exscriptae libri XVIII.* Frankfort, 1591, fol.
Von Hammer, abidevi eserinde tarihinin ilk kısmı için Leunclavius'a önceki diğer yazarlara olduğundan çok daha fazla mütcşckkirdir.

LEURIDAN, E. *Les chatelains de Lille.* Paris, 1873.

LEVEC, FR. *Die Einfalle der Tibr7cen in Krain und Istrien.* Laybach, 1891, 8vo.

LILIENCRON, R. VON. *Die historischen Volkslieder der Deutschen vom* 13. bis 16. Jahrh. Leipzig, 1865-6. 2 vols., la. 8vo.
Niğbolu mağlubiyeti şarkıları için.

LJUBIC, SIME. *Monmenta spectantia adU hist. Slavoruw meridionalium.* Agram, 8vo. Vol. iv (1358-1403), 1874. Vol. v (140S 11), 1875. V. cilt 1301-97 devrine dair ek vesikalar ihtiva eder.

LOEB, ISIDORE. *Tables du calendrier juf depuis l'ere chretjqu'au XXXe siecle.* Paris, 1886, 4to.

LONGNON, JEAN. Anonim Chronique de Moree yayıncısı.

LONICERUS, PHILIPPUS. *Chronicorum Turcicorum, in quibus Surcorum origo, principes, imperatores, bella, praelia, caedes, victoriae, rexque militaris ratio ... exponuntur....* Frankfort, 1578, fol. Ibid., 1584. 2 vols. 8vo.
Giorgievitz'in (Aventinus, et al.) tekrar baskısını ihtiva eder.

LOT, H. 1. ' Projets de croisade sous Ch. le Bel et sous Philippe de Valois.' Bibl. de *l'Ecole des Chartes,* 4e serie (1859), v. 503-9.
2. ' Essai d'intervention de Ch. le- Bel en faveur des Chretiens d'Orient.' Ibid. (1875), xxxvi. 588-600.

LUCE, SIMEON. Froissart'ın, ve *Chronique des qlatre premiers Valois* editörü.

LUDEMANN, W. VON. *Geschichte Griechenlands und der Turkei.* Dresden, 1827. 4 vols. 12mo.

MACAIRAS, LEONCE. *Kıbrıs Chronicle,* Yunanca metin ile birlikte Fransızca tercüme E. Miller ve C. Sathas. Paris, 1881-2. 2 vols., la. 8vo. Sadece metni Sathas yayınladı, Bibl. graeca medii aevi, vol. ii. Venice, 1873. (1193'den 1458'e kadar)

MACARIUS, Antioch Patriği. Seyahatler. Arapça'dan İngilizce'ye tercüme F. C. Belfour. London, 1829-36. 2 vols. 4to.

MACRIDES, GEORGES. Albay Cevad Bey'in Fransızca mütercimi (Col; Djevad bey)

MAELATH, Count J. *Geschichte der Magyaren.* Regensburg, 1852-3. 5 vols. 8vo.

MAKRISI, ABU MOHAMMED. 1. *Hist. des Sultans mameluks.*
Tarihi ve coğrafi notlar eşliğinde Fransızca tercüme E. Blochet. *Revue de l'Orient* latin, vols. vi-xi.) Paris, 1908, 8vo.'da yer alan yazılardan.
2. Çele'bi Mehmed'in meskukatı hk. risale. (1415 – 1420). Arapça metinle birlikte Latince tercüme O. G. Tychsen. Rostock, 1797. Fransızca tercüme A. I. Silvestre de Sacy, Paris, 1797, 12mo.

MAKUSEV, W. 1. *Italjanskie archiwy t chranjaschtschiessja w nich materialy alja slavanskoi istorii.* (İtalyan arşivleri, kronikleri ve Slav tarihi için ordaki vesikalar) Moscow, 1870-72, 4 vols. 8vo. (Vols. xvi-xix of *Sapiski zmperat. akad. nauk.*)
2. Monumenta hist. Slav. merid.'e katkıda bulunan.

MANAVINO. Lonicerus'un İtalyanca mütercimi.

MANDEVILLE, Sir JOHN. *Voiage and travel, which treateth of the way to Jerusalem, &c.,* 1322-56. In Wright, J., *Early Travels in Palestine,* pp. 127-282.Fransızca versiyonu için Bkz.Bergeron.

MANGER, SAMUEL HENRY. Arabshah'ın Latince mütercimi

MANUTIO, ANTONIO (?, \. *Viaggi fatti da Venezia alla Tana . . . et in C/poli; con la descrittione . . . di Citta, Luboghi,* etc. Contains, fol. 120-58, Libri tre delle cose de' Turchi. Venice, 1543, 12mo.

MARCHE, OLIVIER DE LA. *Memoires.* Beaune ve d'Arbaumont tarafından yayınlanmıştır. Vol. i. Paris, 1883, 8vo

MARCO POLO. *Le Livre de Marco Polo, citoyen de Venise . . . redige en francais sous sa dictee en 1298.* M. G. Pauthier notlarıyla birlikte basılmıştır. Paris, 1865. 2 vols., la.

8vo. H. Yale tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiş ve basılmıştır. London, 1875. 2 vols. 8vo.
Wm. Marsden' tarafından eski İngilizce tercümesi en son olarak Everyman's Library 'de tekrar yayınlanmıştır.

MARKHAM, CLEMENTS R. Clavijo'nun İngilizce mütercimi.

MARSDEN, WILLIAM. Marco Polo'nun İngilizce mütercimi.

MAS LATRIE, Comte RENE DE. 1. *Histoire de Chypre sous les Lusignans.* Paris, 1852-61. 3 vols. 8vo.
2. Florio Bustron'nun Cronica'nın editörü 1191-1489. (Italyanca.) In *Melanges historiques,* v. 1-532. Paris, 1886, la. 8vo.
3. *Le Tresor de chronologie, d'histoire et de geographie pour l'etude et l'emploi des documents du moyen age.* Paris, 1889, la. fol.
4. XIV.yy.da Anadolu ve Kıbrıs arasındaki ticari ilişkilere dair çeşitli sözleşme metinleri Bibl. de *l'Ecole des Chartes*'de.
Anadolu Beyliklerine dair araştırmalarım için 3 ve 4.bendteki yardımları için Comte de Mas Latrie'ye teşekkür ederim.
5. ' Liste des princes et seigneurs de divers pays, dressees pour l'expedition des lettres de la chancellerie du doge de Venise au XIVe siecle,' in *Bibl. de l'Ecole des Chartes,* vol. 26, pp. 43 fol.

MAURER, CASPAR. *Ungarische Chronica oder Beschreibung von allen ungarischen christlichen Konigen, wie auch Kriegs-Emporungen, Schlachten, etc.... ntit den Turoken (139s166;1)....* Nurnberg, 1664, 12mo.

MENAVINO, GIOVANNI ANT. I cinque libri delle leggi, religione e vita dei Turchi e della corte e d'alcune guerre del gran Turco. Florence, 1518 ve 1551. Venice, 1548 Ayrıca Sansovino'da i. 107-36. Almanca'ya tercüme;Heinrich Muller. Frankfort, 1563, fol.
Menavino, köle, olarak II. Bayezid'in sarayında yetiştirilmiştir.

MESSERSCHMID, D. G. Abul-Ghazi'nin Almanca müt.

MEXIA, PEDRO. *Petri Messiae von Sibilia vilualtige beschreibung, Christenlicher und Heidnischer Keyseren, Kunigen, weltweiser Manneren gedachtnuszwirdige Historien, lobliche geschicht. . .* Basel, 1564, fol. Mexia'nın *Historia imperial'i* Lucas Zollikofer tarafından Almanca'ya tercüme edilmiştir.. Mexia'nın Timur kayıtları Clavijo'nun Seville baskısında tekrar yayınlanmıştır.

MEZIERES, PHILIPPE DE. *Epistre lamentable et consolatotre sur le fait de la desconfiture* (Niğbolu)Kervyn de Lettenhove'nin Froissart ,XVI.Cilt.444-523. baskısının içinde.
Bkz. Wylie'nin *History of Henry IV.(IV.Henri Tarihi)cilt.*
Iv .s.323-326.cnin içinde Lahika BB'ye.Ayrıca 1873 için *Bibl. De l'Ecole des Chartes.*ve *Académie des Inscriptions,* Cilt.XVI, s.491; cilt.XVII.s.219.ve A.Molinier ve P.Paris.
*Commemoriali Cilt.VII.*fol.47 v0. Içinde 22 Haziran 1365'de Venedik vatandaşlığı'nın verilmesinin kaydı vardır.

MICHELANT, HENRI (Gaston Raynaud ile birlikte). *Itineraires a Jerusalem, et descriptions de la Terre Sainte, re'dige's en francais aux xle, xIze et xIsse siecles.* Geneva, 1882, 8vo. (Archites de l'Orient latin, serie geogr., vol. iii.)

MIGEON, GASTON. Manuel de l'Art musulman(Müslüman el sanatları): II. *Les Arts plastiques et industriels.* Paris, 1907, 8vo.

MIGNE, J.-P. *Patrologiae Graecae cursus completus.* Bizans tarihçileri, Ali Muhıddin ve Leunclavius'u kapsar.

MIGNOT, Abbe. *Histoire de l'Empire ottoman depuis ses origines jusqu'a la paix de Belgrade en 1740.* Paris, 1771. 3 vols. 12mo.

MIJATOVITCH, ELODIE LAWTON. Kossova: an attempt to bring Servian national songs at the battle of Kossova into one poem.(Kosova mağlubiyeti milli şarkılarını manzum olarak derleme denemesidir) London, 1881, 12mo.
Bu tercüme Pavitch'in genel çizgisini izler.

MIKLOSITCH, FRANZ. 1. *Monumenta Serbica.* Vienna, 1858.
2. Muller'le birlikte. *Acta et diplomata Graeca res Graecas Italicasque illustrantia.* Vienna, 186S70. 4 vols.

3.Muller'lebirlikte. *Acta patriarchatus Constantinopolitani, 1315-1402.* Vienna, 1860-62. 2 vols. 8vo. ii of No. 2 above.)

4. *Bildung der slavischen Personen: Bildung der Ortsnamen aus Personennamen.* Vienna, 1858, 4to.

MILES, Colonel. Abul Ghazi'nin İngilizce mütercimi.

MILLER, E.. Sathas'la birlikte,Macairas'un Kroniklerinin mütercimi ve yayıncısı

MILLER, WILLIAM. 1. *The Balkans: Rumnania, Bulgaria, Serva, and Montenegro.* (Story of Nations ' serisinde.) London, 1896, 8vo.

2. *The Latins in the Levant: a History of Frankish Greece (120s 1666).* London, 1908, 8vo.

MINOTTO, A. S. *Acta et diplomata ex tabulario Veneto usque ad medium seculum XV. summatim reyesta.* Venice, 1870-74. 3 vols. 8vo.

MIRKOND veya MIRKHWAND. 1.Cengiz Han'ın Hayatı. Farsça metin Am. Jaubert tarafından basıldı; Paris, 1841, 4to Galland 'ın üç değişik Fransızca tercümesi Bibl. Nat., Paris, in MS. fonds fr., 6080-83'dadır.

2. İranlı müslüman (Türkler)ın Tarihi Jourdain tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir.(The History of the Ismaelians of Persia)

3. Selçuklu Tarihi'nin bir Latince tercümesi;Giessen, 1837 (History of the Seljucides)

4. Harezm Sultanları Tarihi farsça metni baskısı; Defremery, Paris, 184S, 8vo

MITCHELL, JAMES. Hacı Halife'nin Deniz Savaşları (*Maritime Wvars*)'nın ilk bölümünün İngilizce mütercimi.

MOHAMMED FERID bey. Arapça Osmanlı Devleti Tarihi (Hist. of Ott. Emp)2.baskı Kahire, 1896, 8vo.

MOUAMMED-EN-NEsAwI. *Histoire du Sultan Djelaleddin, prince du Kharezm.* Arapça metin O. Houdas tarafından tercüme edilmiş ve basılmıştır; Paris, 1891-5. 2 vols. la. 8vo.

MOLINIER, A *Archives de l'Orient* latin,de. P. de Mezieres; bir elyazma i. 335-64 (Paris, 1883),veya ayrıca Genea, 1881, 8vo.

MONCADA, JUAN DE. *Expedicion de los Catalanes y Aragones contra Turcos y Griegos.* Madrid, 1885, la. 8vo. Barcelona, 1842, la. 8vo. *Tesoro de autores illustres,* vol. Iii'de, ve *Biblioteca de Autores Espanoles,* vol. xxi.

MONIFERRATOS, ANTONIOS. Διπλοματικαι Ευργειαι Μανουηλ β Παλαιολον εν Ενρωπη και Ασια. Athens, 1913, 8vo.

MONSTRELET.Bkz; Enguerran de Monstrelet.

MONTALBANUS, JOHANNES BAPTISTA. *De Turcarum moribus commentarius.* Leyden, 1643, 32mo. Ibid., 1654, 16mo

Bu çalışma Cuspianus'un *De origine*'nden yüzyıl daha önce basılmıştır...

MORANVILLE, HENRI. Memoires sur Tamerlan et sa Cour. *Bibl. de l'Ecole des Chartes,* lv. 433-64. Paris, 1894.

Timur'un mektubunu VI. Charles'a getirmiş olan Dominican Friar'ın Hatıralarının tekrar basımı; MSS. in Bibl. Nat., fonds fr. 5624 and 12201.Bu mektubun metni A. I. Silvestre de Sacy tarafından bir değerlendirme yazısı ile birlikte *Acad. des Inscriptions* (1822), vi. 47. s. 522.'de yayınlanmıştır.Dominician Friar,Clavijo ve Schiltberger'le beraber, Ankara Savaşına dair devrinin en kıymetli vesikalarını verir.

MORDTMANN, J. H. 1. ' Beitrage zur osmanischen Epigraphik. I: Inschrift von Mihalitsch.' ZDMG. (1911), lxv. 101-6.

2.. P.-A. Dethier'le birlikte in *Epigraphie von Byzanz und Konstantinopol.*

MOREL-FATIO, A. *Chronique de Morée aux XIII. et XIV. siécles.* Fransızca metinle birlikte,. Paris, 1911, 8vo.

MORIS, M. Seydi Ali'nin Diez tarafından Almanca. anlatımının Fransızca tercümesi.

MOSTRAS, C. *Dictionnaire geographique de l'Empire ottoman.* St. Petersburg, 1873, la. 8vo.

MOUKHLIS ABDERRAEMAN. *Enis oul Moussamirin.*

Edirne civarında Osmanlıların ilk akınlarına dair. Bertrandon de la Broquiere'in bu eserden alıntıları Schefer el yazmaları p. 170, n. 3,

MULLACH, A. *Conjecturen.* Berlin, 1852. (Ducas'ın tashihini yapan.)

MULLER, G. *Docubmenti sulle relazioni delle cittd toscane coll' Oriente cristiano e coi Turchifino all' anno 1531.* Florence, 1879, 4to.

MULLER, JOSEPH. 1. ' Byzantinische Analekten,' pp. 336-419, in vol. ix of the *Sitzqbngsberichte der k.-k. Akademie der Wissenschaften* hist.-phil. Kl., Vienna, 1852, la. 8vo.

2. s tIber einige byzantinische Urkunden von 1324-1405.' vol. vii of *Sitzunysberichte,*'da &c.

3. Miklositch ile birlikte *Acta eet dipl.Graeca,&c.*

4., Miklositch ile birlikte. *Acta patriarchatus C / politani*

MUNTANER, RAMON. *Cronica o descripcio dels fets e hazanayes del: inclyt rey Don Jaime,* etc. Katalanca'dan Fransızca'ya tercüme ; Buchon. Paris, 1827. 2 vols. 8vo.Almanca'ya tercüme;Bibl.desl?0 Vereins, vol. viii. Stuttgart, 1844, 8vo.Almanca bir başka tercüme; K. Fr. W. Lanz, Leipzig, 1842. 2 vols. la. 8vo.Ayrıca bkz. FRENZEL.

MURALT, EDOUARD DE. *Essai de Chronographie byzantine (1057—]453).* Basel ve Geneva, 1871-3. 2 vols. 8vo.

Bu çalışmada araştırma ve ilim hazinesi vardır. Mamafih Kitabiyatta önemli referansları teyit etmede büyük müşkülata düşülür. Muralt, Arapşah'la Şerefeddin'i birbirine karıştırır,Ibn Batutah'ı 1320'ye Şehabeddin'i 1331'e koyar.

MURATORI, LUDOVICO ANTONIO, editor. *Rerum Italcarum Scriptoree.* Milan, 1732-51. 28 vols., la. fol. (Floransalı yazarlar için Tartini'ye bkz.)

Muratori'nin Tartini'yi de kapsayan yeni bir baskısı Vittorio Fiorini'nin idaresinde Roma'da çalışan İtalyan akademisyenleri tarafından henüz tamamlanmıştır.

MUSTAFA IBN MOHAMMED KHOSREU-ZADE Hüsrevzade) (Mevlana)..

Kutbeddin Mekki'nin Türkçe mütercimi.

NANGIS, GUILLAUME DE. *Chronique latine de 1113 a 1300.* Paris, 1843, 8vo.

NAUMANN, EDMUND. *Vom goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat.* Munich and Leipzig, 1893, 8vo.

NAZMI ZADE. Arabshah'ın Türkçe mütercimi.

NEDIM. Munedjem-Bachi. IV.Mehmed'e kadar Osmanlı tarihi 3 cilt.

NEMETH, JULIUS. ' Die turkisch-mongolische Hypothese.' In *Zeitschrift d. deutschen morgenl.* Ges. (1912), lxvi.549-76.

Nazariyeye muhaliftir.

NESHRI.(Neşri) The Vienna Codex, -Hist. Osm. 15, Th. Noldeke tarafından kısmen tercüme;ZDMG., vols. xiii and xv (1859 ve 1861). xiii. 176-218. sayfalar Osman'ın ölümüne kadar ki Osmanlı hanedanını ve tarihini ihtiva eder.

xv. 333-80. sayfaları I.Bayezid(Yıldırım)'i anlatır Neshri'nin çoğunu Jozse Thury, *Torok Magyarkori Tortenelmi Ernlekek,* series 3, vols. i ve ii'de tercüme etmiştir.Budapeşte 1893.

NICEPHOROS GREGORAS. bkz Bizanslı tarihçilere

NİŞANCI pasha, MEHMET (küçük). 1560'a kadar *Muhtasar Osmanlı İmparatorluğu tarihi. (Brief Hist. of Ott. Emp.)* MS. Col. I. L. O., Petrograd.

NICOLAY, NICOLAS DE. *Les qubatre Livres des navigations et peregrinations orientales.* Lyon, 1567, fol.Almanca tercüme;

Nurnberg,1572; İtalyanca tercüme.Antwerp, 1576;., Aynı yerdeVenice. 1580;İngilizce tercüme;Dawson, London, 1585;

Dutch, c. 1590.

NIEBUHR, B. G. *Corpus Script. Hist. Byzantinae'*nin editörü.

NIKIOU, JEAN DE. *Chronique,* trad. fran,caise du texte ethiopien, par H. Zotenberg. Notices et Extraits, vol. xxiv, lre partie, pp.34S 587.

NOIRET, HIPPOLYTE. *Documents inddits pour servir a l'hist. de la domination venetienne en Crete de 1380 ald85, tires des Arch. ven.* Paris, 1892, 8vo.

NOLDEKE, TH. Neshri'nin cüzlerinin Almanca mütercimi.

NORADOUNGHIAN, GABRIEL. *Recueil d'actes internationaux de la Sublime Porte avec les Puissances etrangeres.* Tome i, 1300-178u. Paris, 1879, 8vo.

Türkiye'de XVII.yy.'dan önceki devlet arşivi yoktur. Kitapda 1307'den 1534 'de kadar arşiv yerine ancak diğer kitaplardan istifade edilmiştir. Editör Osmanlı tarihine kaynak kullanmadığından 1535'e kadarki derlemelerinin kıymeti yoktur.

NORBERG, MATTHIAS.Hacı Halife'nin *Cihannuma*'sının Latince mütercimi.

NOVAKOVITCH, STOJAN. *Kosova, Srbske narodne pjesme o boju na Kosova.* Belgrade, 1871, 8vo;ayrıca; Agram, 1872, ve Belgrade, 1876.

Kosova savaşı hikayelerine dair halk şarkılarından örnekler vermektedir..

OESTERLY, HERMANN. *Wegweiser durch die Literatur der Urkundensammlungen.* Berlin, 1882. 2 vols. la. 8vo.

OHSSON, IGNACE MOURADJA D . 1. Tableau general de I Empire ottoman. Paris, 1788-1824. 7 vols. 8vo.

Bu çalışma Fransız ihtilalinde yazarın ölümü ile yarım kalmış, d'Ohsson'nun notlarıyla oğlu Charles tarafından tamamlanmıştır. Cilt. v-vii, 1824'de.

2. *Histoire des Mongols depuis Ghengiz Khan jusqu'a Timour Bey.* Amsterdam, 1852. 4 vols. 8vo.

OKSZA, THEODORE D'. KonstantynoWiCZ'in Fransızca mütercimi ve editörü .

OLIVIERI, A. *Carte e chronache manoscritte per la storia gerwovese esistenti nella bibl. della R. Universita ligure.* Genoa, 1855, 8vo.

OMONT, HENRI. *Documents sur l'imprimerie a Constantinople au XVIIIe siecle.* In the *Revue des Bibliotheques,* Paris, JulySeptember, 1895.

ORBINI, DOM MAURO. Il Regno degli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni. Pesaro, 1601, fol.

ORTELLIUS, ABRAHAMUS. 1. Synonymia Geographica.... Antwerp, 1578, 4to.

2. *Theatrum orbis terrarum.* Antwerp, 1579, la. fol.

3. *Thesaurus geographicus . . . nomina, &c.* Antwerp, 1587, fol.

PACHYMERES.Bkz. Bizans tarihçileri.

PAGANO, C. *Delle imprese e del dominio dei Genovesi nella Grecia.* Genoa, 1846, 8vo.

PALAEOLOGOS, MANUEL. *Dialogi XXVI cum Persa quodam de Christianae religionis veritate.* Bibl. Nat., Paris, fonds grec, no.1253.

(J. B. Hase Notices et Extraits,cilt viii, 2e partie, 309-82.sayfalarda ilk iki diyalogun Rumca metin ve latince tercümesi ile birlikte bu yazmanın ilginç tenkidi yorumlarını veriyor.. Diyalog muhtemelen 1390 yılında müslüman bir alimle Ankara savaşında Osmanlı Ordusu'nda hizmet eden Manuel Palaeologos arasında geçmektedir. Anlattıkları I.Bayezıd'in Sarayının tasvirini Bizans hanedanının tahkirini dünyaya anlatan müstesna bir örnektir.

Diğer eserleri için bkz. Migne,*Patrologia Graeca*,CLVI. s.82-580

PANARETOS, MICHAIL. Πει των τυσ Τραπεξουντος βαοιλεων των Μεαλων. (Trabzon Rum Imparatorluğunun 1204 – 1386 kronik kayıtları,1424'de kadar devam eden ekle.) J. F. Tafel, the *Opuscula* of Eusthasius of Thessalonikas pp. 362-70, Frankfort, 1832, 4to'da yayınladı.Ayrıca Fallmerayer, Abhandlung der k. Bayerischen Akad. der Wissenschaften, Munich, 1844, 8vo'da mevcut.

PAPARREGOPOULOS, K. Ιστορια τον Ελληνικου εθνους απο των αρχαιοτατων χρονων μεχρι των νεωτερων. Athens, 1865—74. 5 vols. 8vo. P. Karolides,4. baskıyı gözden geçirerek yayınladı. Athens, 1903.

PARIS, P. (Abbe Lebeuf ile birlikte.) ' La Vie et les Voyages de Philippe de Mezieres.' *Mem . de l'Academie des Inscriptions,* nouv. serie, vol. xv, lre partie, pp. 359-98.

PARISOT, VAL. *Cantacuzene, homme d'etat et historien, Ou examen critique comparatif des Memoires ' de J. C. et des sources contet poraines.* Paris, 1845, 8vo.

PARVILLEE. *Architecture et decoration turques au XVC siécle.* Önsözü Viollet-le-Duc birlikte. Paris, 1874, la. fol.

Ahmed Vefik Paşa'nın emri altında Bursa'nın harika eserlerinin restore eden Parvillee'dir.

PAUTHIER, M. G. Marco Polo editörü.

PAVITCH, A. *Narodne Pjesme o boju na Kosova,* 1389. In Mem. Of the Acad. of Sciences and Arts of Agram. Agram, 1877, 8vo.

Manzum bir hikaye ile birleştirilen Kosova ile ilgili şarkıların takip ettiği Sırp milli şarkıları üzerine tenkidi bir yazı.

PERONDINO, PIETRO (Pratense). *Magni Tamerlanis Scytharum imperatoris vita.* Florence, 1553, fol.; Basel, 1556, fol.

PERTSCH, WILHELM. *Verzeichniss der turkischen Hss. der k. Bibl. zu Berlin.* Berlin, 1899.

PETITS DE LA CROIX. 1. *Abrege de l'hist. ottomane.* Paris, 1768. 2 vols. 12mo.

2. Hüseyin Hezarfen'in Fransızca mütercimi.

3. Haci Halife'nin *Dictionnaire bibliographique* başlığı altındaki lugatinin Fransızca. mütercimi. Bibl. Nat., Paris.

4. Sherefeddin'n *Timur Tarihi*'nin Fransızca. mütercimi

PETRARCA, FRANCESCO. *Epistolae de rebusfamiliaribus et variae* . . . Stud. et cura J. Fracassetti. Florence, 1859-63. 3 vols. 8vo. İtalyanca mütercim; *Senilium,* Florence, 1869-70. 2 vols. 12mo.

PFEIFFER, DAVID. *Imperatores Turcici, libellus de Vita, Progressu et rebus gestis principum* . . . Basel, before 1550, 12mo. Reprinted under title Imperatores *Ottomannici,* Basel and Wittenberg, 1587, 8vo.

Manzum Osmanlı Sultanları Methiyesi.

PHRANTZES, GEORGE.Bkz.Bizans Tarihçileri

PICOT, GMILE. 1 Urechi'nin *Rumanian chronicle* Romence vakayinamc) Fransızca mütercimi ve editörü .

2. *Genealogie de la famille Brankovitch,* in Columna lui Traianu, new series, 4th year, Jan.-Feb. 1883, pp. 64 f. Bucharest, 8vo.

PIGEONNEAU, HENRI. *Histoire du commerce de la France.* Vol. i. Paris, 1885, 8vo.

PINDER, M Friedlander 'le birlikte numismatic çalışma.

POCOCK, EDWARD. Ebul Ferec' in İngilizce mütercimi ve editörü.

PODESTA, Jo. BAPTISTA. 1. *De gestis Tamerlanis*'ın Türkçe'den tercümesi.

2. *Translatae Turcicae Chronicae.* Pars prima, continens originem Ottomanicae stirpis, undecimque eiusdem stirpis Imperatorum gesta, iuxta traditionem Turcarum. Omnia a praenominato authore ex originali Turcico in Latinam, Italicam et Germanicam linguam translata. Nurnberg, 1672, fol. Sadece Latince'ye tercüme.

Ali'nin değişik clyazmalarından tercüme. Bratutti'nin Sadeddin tercümesi düzeltmeler, ilaveler ve değişiklikler için kullanılmıştır.

POGODIN, P. *Ubersicht der Quellen zur Geschichte der Belagerung von Byzanz durch die Ti4rken.* Journal of the Ministry of Public Instruction, St. Petersburg, August 1889.

POLO, M ARCO.Bkz. Marco Polo.

POR, A. (G. Schonherr'la birlikte.) Szilagyi'nin *A Magyar Nemzet Tortenete.* (History of the Hungarian Nation.)'de 1301-1429 dönemini kapsayan cilt. Budapest, 1895, la. 8vo

POSSINUS, PETRUS, S. J. *Pachymeres'e notlar.* (düşen)

POSTANSQUE, A. *De libro secretorum fidelium crucis.* (Marino Sanudo için.) Montpellier, 1854, 8vo.

POSTELLUS, GUILLAUME. 1. *De la Republique des Turez . . . exposant la maniere de lever et nourir ceulx dont on en guerre se serft, avec son origine, estatz, Revenu et Domeyne, en brief.* Dedie a Frangois Premier. Bibl. Nat., Paris, MS. fonds fr., no. 6073. (Yazılışı c. 1520.)baskısı: Poitiers, 1560, 8vo.

2. *De originibus Gentium Orientaliuqn, maxime Turcarum. Basel,* 1540, 8vo.

Bu Latince metin , l'den farklıdır, bu yüzden ayrı çalışma olarak aldım.

POTTHAST, A. *Bibliotheca Historica Medii Aevi.* Berlin, 1896. 2 vols. 4to.

Cilt. ii. 1647-1735 yıllarını kapsayan bir fikir verir.(Fakat yeterli değil) *Quellen kunde für die Geschichte der ecuropaischen Staten wahrend des Mittelalters.*

POTVIN, CHARLES. Ghillebert de Lannoy'un editörü.

PRAY, GEORGE. 1. *Annales regum Hungariae, ab an. 997 ad an. 1864 deducti.* Vienna, 175F74. 5 vols. 8vo. (Vol. ii, 1301-1457.)

2. *Commentarii historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae, cum regno Hungariae nexu.*
Vesikalarla yayınlayan; G. Fejer. Buda, 1837, 8vo.

PREDELLI, RICCARDO . 1. (Thomas'la birlikte). *Diplomatartum Veneto-Levanttnum, stse acta et diplomaa res Venetas s Gt que levanZinas ttl?rantta a 1300 ad 145d.* Venice,1884;'1899. 2 vols. 4to.
2. Editorü: *Libri commemoriali della republwa di Venezia -reyesti.* Vols. 1-3 (1081-1375), in *Monumenti storici della dep?lt. Veneta,* series I, Venice, 1876, 8vo.

PUCIC, MEDO. *Spomenitzi Srbski od 1395 do 1423.* Belgrade, 1859.

QUATREMERE, ETIENNE. Shehabeddin Makrisi ve Reshideddin'in Fransızca mütercimi., (tamamlanmadı). Prolegomena of Ibn Khaldun (Mukaddime) yayıncısı.

RACKI, FRANCIS. *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia.* Agram, 1877.

RAIC. *Hist. variorum Slavorum, imprimis Bulgarorum, Chrobatorum et Serborum.* Buda, 1823.

RAIMBOULT, MAURICE. Les dessous d'un traite d'alliance en 1350.' *Bulletin historique et philologique,* Paris, 1902.
İki belgeye dikkat: 1. Mas Latrie'nin, Hist. de Chypre, ii. 217)' de Commemorzalt, cilt. iv ve v.den sonra yayınlanan Papa, Venedik Rodos, Kıbrıs arasındaki andlaşma projesi'nin Latince metni.
2.Arch. des Bouches-du-Rhone, Fonds de Malte, liasse 86.'daki elyazmasından bu andlaşmanın imzalanmasındaki güçlükleri ayrıntıları ile ortaya koyan yayınlanmamış Provencal mektup metni.

RAMBAUD, ALFRED. L'Europe du Sud-Est: Fin de l'Empire grec.— Fondation de l'Empire ottoman (1282-1481).' In Lavisse et Rambaud, *Histoire generalé,* iii. 789-868. Paris, 1894, la. 8vo.

RAMSAY, Sir W. M. *Historical Geography of Asia* Minor,(Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası).5 harita ile birlikte. London, 1890, la. 8vo.

RAMUS, JOHANNES (GOESANUS). *De Rebus Turcicis libri tres.* Louvain, 1553, 12mo. 3 kitabın ilki Secundinus tarafından.

RANKE, LEOPOLD VON. *History of Servia and the Servian Revolution.* mütercimi:Mrs. A. :Keen. I,ondon, 1858, 16mo.
1.kısım XIV.yy.daki Bizans ve Sırp ilişkilerine ışık tutan bir özet ihtiva eder.

RASMUSSEN, JANUS LASSEN. *Annales islamismi, sive tabulae synchronistochronologicae Chaliforum et regum orientis et occidentis.* Copenhagen, 1825, sm. 4to.S. 61-134 arasında Ahmed ben Yussuf'un *Historia Turcarum, Karamanorum, Selgiukudarum, Aitae Minoris, &c.* tercümesini ihtiva eder.

RAYNALDUS, ODERICIJS. *Annales ecclesiastici . . . Baronii . . . ab anno 1198.* Tomes Cilt XXI. Rome, 1646-77. 9 vols. fol. Lucca, 1746-56. 15 vols. fol.
Annales'ın birçok tercüme, kısaltma ve baskıları vardır. Ben bu çalışmaya atıflarımı yıl olarak verdim ki herhangibir baskısına müracaat edilebilsin.

RAYNAUD, GASTON. Froissart'ın ve Michelant'la birlikte, Jerusalem Itineraries (Kudüs Seyahati) yayıncısı.

RAYNAUD, FURCY. Heyd'in *Levantehandelsgeschichte'*sinin Fransızca tercümesi.

REINAUD, J. T. Abulfeda'nın Fransızca mütercimi.

REINECCIUS, REINER. Helmoldus ve Arnold of Lubeck yayıncısı.

REISKE, Jo. JACOB. Abulfeda ve Hacı Halife'nin Takvimü't-Tevarih'inin Latince mütercimi; Drechsler'in yayıncısı.

REMUSAT, ABEL. *Recherches sur les langues tartares.* Paris, 1820, 4to.

RENNELL, J. Treatise of the Comparative Geography of Tfestern Asia (Batı Asya'nın Mukayeseli Coğrafyası). cilt i. Asia Minor (Anadolu). London, 1831, 8vo.

RESHIDEDDIN, FADHL ALLAH. *Djami ut Tevarikh* (Camiü't-tevarih). İran Moğolları tarihi. İlk kısmını Fransızca tercüme Quatremere Paris, 1836, la.* fol. Cengiz Han'ın tahta geçişinde menşelerine dair kayıtlarla birlikte çeşitli Asya kavimleri hk. Almanca tercüme Erdmann Kasan, 1841. Almanca tercümede Erdmann, Timur'un hayatı

kısmını s.172-184, kelimesi kelimesine almıştır. Abul Ghazi'nin önceki kısmı Reshid'in özetidir.

REUSNER, NICHOLAS. *Epistolarum Turcicarum variorum et diversorum authorum libri XI* V. Frankfort, 1598-9. 4 vols. 4to.
' in quibus Epistolae de rebus Turcicis summorum pontificum, imperatorum, regum, principum . . . ad nostra tempora leguntur.'

REZ, PETER VON. Liliencron'da Niğbolu mağlubiyetine ağıt..

RICAUT, PAUL. A *History of the Present State of the Ottoman Ernpire containing the Political maxims of the lRurks, their religion, &c.* (Türklerin siyasi ve dini düsturları ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu mevcut durumunun tarihi). 5th ed. London, 1682, fol. 6th ed., ibid., 1693. 2 vols. 8vo. Fransızca tercüme Briot. Amsterdam, 1678, 16mo; 1696, sm. 8vo, 16 gravürle birlikte. Italyanca tercüme Costi Belli. 2nd ed. Venice, 1673, 4to.

RICHER, CHRISTOPHER. *De rebus Turcarum ad Franciscum Galloruw regem Christianissimum.* Paris, 1540, 8vo. (Liber I. De origine Turcarum et Ottomanni imperio. Liber III. De Tamerlanis et Parthi rebus gestis.)

RICOLDUS. Anon. *De ritu et moribus Turcarum*'a notlarıma bkz.

RIEU, (D. P. H. 1. (*cataloque of Persian MSS. in British Museum.* London, 1879-83. 3 vols.
2. Yukarıya ek. London, 1895.
3. *Catalogue of Surkish MSS. tn the British Museum.* London, 1888. (Türkçe yazmalar kataloğu).

RODD, Sir RENNELL. *The Princes of Achaia and the Chronicles of Morea: a Study of Greece in the Middle Ages.* London, 1907. 2 vols. 8vo.
Mükemmel bir ortaçağ Yunanistan'ı haritası.

ROMANIN,SAMUELE. *Storia documentata di Venezia.* Venice, 1853-61. 10 vols. 8vo.
Venedik'in 14. asırda Türkler'e karşı Hristiyan birliği teşebbüsleri için iii. ve iv. ciltler.

RONCIERE. Marinc Sanudo'nın kısımlarının Dorez'le birlikte yayıncısı.

ROSEN, Baron VICTOR. 1. *Notices sommaires des MSS. arabes du musee asiatique.* Petrograd, 1881.
2. *Remarques sur les MSS. orientaux de la col. de SIarsigli ,a Bologna.* Paris, 1884, 4to.

RYMER, THOMAS. *Foedera, conventiones, literae . . . acta publica inter reges Angliae et alios . . . ab 1101 . . . ad nostra . . . tempora.* Editio tertia. Elyazma aslından gözden geçirilmiş. George Holmes, Tower of London . London, 1739-45. 12 vols., la. fol.

SABELLICUS, ANTONIUS. Lonicerus'da, fol. 105—12.

SAFARIK, IVAN. 1. *Elenchus actorum spectantium ad historiam Serborum et reliquorum Slavorum meridionalium . . . cl1uae in archivo Fenetiarum reperiuntur.* Belgrade, 1858, 4to.
Notlar Servian'da, fakat Latince tercüme ile birlikte.
2. *Acta archivii Feneti spectantia ad historzam Serborum* Belgrade, 1860.

SAPARİK, PAUL JOSEPH. *Slovanske Starozitnosti.* Prague, 1837, 4to Slawische Alterthuıner başlığı ile tercüme Moses von Aehrenfeld, Heinrich Wuttke'nin notları ile birlikte.

SAGREDO, GIOVANNI. *Memoirte istoriche de monarchi ottomani.* Venice, 1676, fol.; 1688, 4to .
Osmanlı kaynaklarına aşina olduğu halde bilerek çağdaşı Bizans yazarlarını tercih eden modern yazarların ilki.

SAGUNDINO, NICHOLAS. Bkz: Secundinus.

SAID. *Gülşen-i Maarif.* Kuruluşundan 1774'e kadar Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. 2cilt.

SALABERRY, DE. *Hist. de l Emp. ott. depuis sa fondation jusqu'a . . . 1792.* Avec des pieces justificatives. Paris, 1813. 4 vols. 8vo.

SALADIN, H. Manuel d'Art musulman (Müslüman El Sanatları). Vol. i. L'architecture. Paris, 1907, 8vo.

SALCON, NICOLAS. : Hayton'un Fransızca mütercimi.

SAMBUCUS, JOANNES (of Tirnovo). *Reyes Ungartae ab anno 401-1567 versibus descripti.* Bonfinius'da. fol. 891-6.

SANGINETTI, B. R. Ibn Batuta'nın Ch. Defremery'le birlikte Fransızca mütercimi.

SANSOVINO, FRANCESCO. 1. *Gli annali turcheschi o vero vata de' principi della casa athomana.* n.İlk baskı; Venice, 1568, to.
Alıntılarım;Venice, 1573, 4to.
2. *Historia universale dell' origine et imperio de' Turchi nella quale si contengono la origine, etc., de' Turchi.* Venice, 1654. 2 vols., la. 8vo.
Osmanlı İmparatorluğu hk.yazan muhtelif yazarlar kolleksiyonu.

SANUTO, MARINO (TORSELLO). 1.Fransız Kralının Haçlı Seferleri Hatıraları 1321 yılında.. (Fransızca yazılmış) Bongars, *Gesta Dei per Francos,* ii. 5..
2. Dorez ve Ronciere tarafından yayınlanan mektuplar; Bibl. de *l'Ecole des CAlartes* (1895), lvi. 3X44.
Secreta fidelium crucis. Bongars'da, vol. ii. Ayrıca bkz: Kunstmann'ın çalışması, Postansque tezi.Haçlı Seferleri ile ilgili 1306 – 1321 arasında 4 kitap yazılmıştır. III.kitap Aubrey Stewart tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Palestine Pilgrims' Text Society, vol. xil, London, 1896, 8vo. ,

SANUTO, MARINO (THE YOUNGER). 1. *Vite de' Duchi di Venezia.* (1421-93.) Muratori'de, xxii. 399-1252.
2. *Diarii.* Yayınlayan Gugl. Berchet. Venice, 1877-1900. 56 vols. 4to.
Burada genç Sanuto'nun eserini verdim, çünkü genellikle büyük olanla sık sık karıştırılmaktadır.

SARRE, FRIEDRICH. *Reise in Kleinasien, Sommer 1895.*
Forschungen zur seldjukischen Kunst und Geographie des Landes. 76 Tafeln. Harita Kiepert tarafından. Berlin, 1896, la. 8vo.

SATHAS, C. N. 1. *Documents inedits relatifs a l'hist. de la Grece au moyen age (1400-1500).* Paris, 188s1. 2 vols. 4to. XV. asırda Marmara Denizi, Girit ve Ege Denizi haritaları. I. contains Canc. Secreta, 1402 - 1500 arası 208 vesika; II. Misti. 1400 – 1412 arası 549 vesika.
2. Τουρκοκρατουμενη Ελλας. Athens, 1869.
3. Macarias'ın Kıbrıs Kronik'inin Miller'le birlikte mütercim ve yayıncısı..
4. *Bibliotheca graeca medii aevi.* 6 vols. I-III, Venice, 1872-3 IV-VI, Paris, 1874-7.

SAULI, LUIGI. Della colonia Genovesi in Galata. Turin, 1831. 2 vols. 8vo.
Bu ciltlerdeki değerli bilgiler tarihsiz ve indekssizdir.

SCHAFFARIK, JANKO. Bkz: Safarik, Ivan.

SCHEFER, CHARLES. Ibn Bibi'nin kısımlarının Fransızca mütercimi. Geuffraeus, Spandugino, Bertrandon de la Broquiere'in şerhlerle yayıncısı. Doğu Elyazmaları koleksiyonu son zamanlarda, Bibliotheque Nationale'ı zenginleştirmiştir. 1903'de H. Welter tarafından Paris'de yayınlanan kütüphanesinin kataloğu, bibliography of Oriental history, geography, and philology (doğu tarihi, coğrafyası ve filolojisi)'ne bir ilavedir.

SCHILTBERGER, JOHANNES. *Gefangenschaft in der Turckey.* Frankfort, 1557, 4to. En iyi Alman baskısı: K. Fr. Neumann tarafından *Reisen des Johannes Schiltberger* başlığı altında. Munich, 1859, 8vo. Hammer, Münih yazmasının evvelki baskısını kullanmıştır. Reise in den Orient, Munich, 1813.)İngilizce tercüme J. Buchan Telfer, R.N., Prof. P. Bruun of Odessa notları ile Hakluyt Society tarafından *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger* başlığı ile basıldı. London, 1879, 8vo,

SCHLUMBERGER, G. *Nuzmismatique de l'Orient latin.* Paris, 1878, 4to.

SCMITT, JOHN, Editor. The chronicle of Morea. To χρονικον τον. (Kopenhag ve Paris yazma nüshasından.) London, 1904, 8vo.

SCHONHERR, G. XV. asrı kapsayan Macar tarihinde son otorite Por, A ile birlikte s. 478-490: Monnaies d'Imitation a ldgendes latincs frappees par les princes ou emirs turcomans du Saroukhan, d'Aldin, et de Mcntesche.

SCHULZ, C. G. *Geschichte des osmanischen Reichs. Leipzig,* 1772, 8vo.

SCHWANDTNER, J. G., editor. *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini.* Tomus i. Vienna, 1746, fol.

SCHWICKER, J. H. Kallay'ın Almanca mütercimi.

SEADEDDIN, MOHAMMED BEN HASSAN (KHODJA EFFENDI). *TajulTevarikh.* (Tacü't-Tevarih-Tarihlerin Tacı). İstanbul, 1862. 2 vols. 4to. Eseri, menşeinden itibaren Osmanlı hanedanını kapsayan en meşhur Osmanlı tarihçisi. aşağıdaki tercümeleri vardır:

1. BRATUTTI, VICENZO. *Cronica dell' origine e progressi della casa ottornana, composta da Saidino Turco.* Parte prima, OsmanMohammed I, Vienna, 1649, 12mo. Parte secunda, Murad II and Mohammed II, Madrid, 1652.
Hammer bu tercümeyi kullanır.

2. KOLLAR, A. F. *Seadeddini annales Turcici usque ad Murad 11.*
Turcice et Latine cura Ad. Fr. Kollar a Kerestan. Vienna, 1755 fol.

3. SEAMAN, WM. Hoca Efendi'den tercüme edilen *Sultan Orhan'ın saltanatı.* London, 1652, 8vo.

4. Türklerin Rodoslular, Venedikliler, Mısırlılar, İranlılar ve diğer milletlerle harplerinin tarihi. Will Caoursin and Khodja Afendy, a Turk. London, 1683, 8vo.
Bu, Caoursin'in anonim Historia Rhodi ve Sadeddin'in II. Mehmed'in Rodos muhasarası hikayesinin tercümesidir.

5. GALLAND, ANTOINE. *Histoire ottomane, ecrite par Saadud-din Mehemed Hassan, plus connu chez les Turcs sous le nom de Cogia Efendi, rnise en frangois par Antoine Galland, Professeur et lecteur royal en langue arabe.* Bibl. Nat., Paris, fonds turc, 64. cilt i'de II.Murad'a kadar olan tercüme yoktur. cilt. ii Bibl. Nat'de fonds fr., 6074 başlığı altında. fonds fr., 6075 başlığı altındaki üçüncü bir cilt Bayezid II ve Selim I devrini kapsar.
Zinkeisen bu tercümeyi kullanır. Fakat Jorga , i. 150, n. 1'de Zinkeisen'in bu tercümenin tamamına ulaştığına inanmakta haklıdır. Çünkü bu XVIII. asra kadar yokdu. Jorga'nı yorumunun tamamı kafa karıştırıcıdır. Sadeddin'i Neşri ile karıştırır ve Zenker'in Leunclaviue'un Annali'sinin Sadeddin'in tercümesi olduğu yanlışını tekrarlar.

6. II. Mehmed'in İstanbul'u zaptının hikayesinin Fransızca tercümesi Garcin de Tassy, Paris, 1826, ve Michaud, Bibl. des Croisades, vol. iii; İngilizce tercüme Gibb, Glasgow, 1879; Almanca tercüme Krause, Die Eroberqbngen von Konstantinopel iln Xlll . und XV. Jahrhundert, Halle, 1870, 8vo.

SEAMAN, WILLIAM. Sadeddin'in kısmen İngilizce mütercimi.

SECUNDINUS, NICOLAUS. *Liber de familia Atumanar ad Eneam, Senarurn episcopum.* Fol. 13S41 ofMS. Latin 414 ofK. Bibl., Munich. Johannes Ramus'da Liber I olarak yayınlandı. Acnaeas Sylvius'a, daha sonra Papa II. Pius'a Napoli'den yazılan bu mektup, Osmanlı'lara dair ilk batı kaynaklarındandır. 1553'dc basılan ' De rebus Turcicis ' adlı sayfa başlığında, Secundinus "vetustissimo autore" diye nitelendirilmektedir.

SEFERT, M. *La Dalmatie, y compris . . . Patras, Athenes.* Manuel de voyageur avec 88 gravures et 32 cartes et plans. Guide illustre Hartleben, no. 64. Vienna and Leipzig, 1912, 12mo.

SEIFF, J. *Reisen in der asiatischen Turkei.* Leipzig, 1875.

SERVI, FERDINANDO. *Compendium Historiae Turcicae.* Venice,1689. Bu, Du Verdier'in önce Latince, sonra İtalyanca tercümesidir. Bazı kitabiyatçılar bunu orijinal bir eser telakki ederler.

SHEHABEDDIN, ABUL ABBAS AEMED. *Mesaliki'l-ebsar Memaliki'l-ebsar.* Anadolu'yu ihtiva eden bazı kısımlar Quatremere tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir, Notices et Extraits, xiii. 152-384, from MS. in Bibl. Nat., Paris, fonds arabe, no. 2325.
Quatremere'in Şahabeddin'in Şam, Maraş veya Fas'lı mı olduğuna dair mütalaasında, ona tereddütsüz ' ecrivain de Damas '. "Şamlı" diyen Hacı Halife'yi atlamıştır, Lex. Bibl., no. 10874, fol. 1832.

SHEREFEDDIN ALI (YEZDI). *Zafer Name.* Fakat Bibl. Nat., Paris'deki yazmada Kitab-ı Fetihname-i Timur olarak geçer. (kendi katibi tarafından Timur'un hayatı) Türkçe'ye tercüme Muhammed bin el-Acemi. Fransızca tercüme Petits de la Croix, *Historie de Timourbec, connu sous le nom dqb Gran Tamerlan, empereqzr des Mongols et Tartares.* Paris, 1722. 4 vols. 12mo. İndeksi yok. Aynısının bir diğer baskısı Delft, 1723. 4 vols. 8vo.

Muralt, *Chrongoraphze byzantine* adlı eserinin kitabıyatında Shercfeddin'le Arabshah'ı aynı kişi zannederek hataya düşer.

SHIREDDIN. Bkz: Dorn.

SIDAROUSS, S. *Les Patriarcats dans l'Empire Ottoman et specialement en Egypte.* Paris, 1907, la. 8vo.

SIDI ALI IBN HUSSEIN (Seydi Ali İbn-i Hüseyin) (Katib Rumi).
Mir'at-ı Memalik. Seyahat hikayeleri. Diez'in Almanca tercümesi, Seydi Ali Reis'in hayatı ve zamanına dair ilave ile Fransızca tercüme Moris, Paris,1827,8vo.

SILVESTRE DE SACY, A. I. Makrisi'nin *Numismatics*'inin Fransızca mütercimi. Dominican Friar'ın mektubunun yayıncısı. Moranville; Henri de'nin altındaki nota bkz.

SIONITA, GABRIEL. John Hesronita ile birlikte İdrisi'nin Latince mütercimi.

SISMONDI, J. C. L. SISMONDE DE. *Histoire des republiques italiennes du moyen age.* Paris, 1809. 8 vols. 12mo. New ed., Paris, 1840 10 vols. 8vo.

SLANE, G. DE. 1. *Catalogue des bibliotheques de Constantinople.* MS. Bibl. Nat., Paris, fonds arabe, no. 4474'de.
2. *Cat. des MSS. arabes de la Bibl. Nat.,* Paris. 2 vols., 1883 and 1895. Still in MS.
3. Ibn Haldun'un *Mukaddime*'sinin Fransızca mütercimi.

SMIRNOW, W. D; Collections scientifiques de l'Inst. desw orientales du Ministere des aff. etrang. Vol. viii, *Manuscrits turcs.* Petrograd, 1897, 8vo.

SOLAKZADE. Başlangıcından II.Süleyman'a kadar Osmanlı İmparatorluğu Tarihi.(Hist. Ott. Emp. from beginning to Soleiman II,) Cilt: 1.

SPANDUGINO, TEODORO. *I commentari di Teo. Spandugino Cantacusino, gentil'huomo Constantinopolitano. Costumi e leggi de' Turchi: origine de' Prencipi Turchi.* Lucca, 1550. :Elorence, 1551. Ayrıca Sansovino, s. 107-36, 182-206. Önceki Fransızca elyazması tercümeyi yayınlayan; Charles Schefer, *Petit traicte de l'origine des Turcqz.* Paris, 1896, 8vo.
Kitabiyatta verdiği mükemmel bilgilere rağmen, Schefer'i kronikler üzerine yorumları hayal kırıklığına uğratıyor ve kronoloji düzensiz.

SPIEGEL. Bkz.Jo. Gaudier.

SPRENGER, A. Bkz.Fitzolarence, George.

SREZNAVSKI, L. Clavijo'nun Rusça mütercimi .

STELLA, GIORGIO. *Annales Genuenses.* (1298—1409.) Frater Johannes tarafından 1435'e kadar devam edildi. Muratori, xvii. 947-1318.

STEWART, AUBREY. Marino Sanuto (Torsello).nun *Secreta filelium crucis*'un cüzlerinin İngilizce mütercimi.

STEWART, CHARLES. Anonim Timur hatıralarının İngilizce mütercimi

STRITTER, J. G. *Memoriae populorum, olim ad Danubium, Pontum Euxinum, paludem Maeotidem, Caucasum, mare Caspium et inde magis ad septentriones incolentium, e scriptoribus Byzantinis erutae et digestae.* Petrograd, 1779. 4 vols. 4to.
XIII. ve XIV. asır Bizans yazarlarına atıfta bulunan bir çok yazar Stritter'e müracaat ederek ondan alıntılar yapmıştır.

STRZYGOWSKI, JOSEF. *Die Calendarbilder des Chronograpnen vom Jahre 354, mit 30 Tafeln.* Berlin, 1888, 4to.

SZALAY, LADISLAS. *Geschichte Ungarns.* Macarca'dan tercüme Heinrich Wogerer. Buda-Pest, 1866-9. 3 vols. 8vo.

SZILAGYI, ALEXANDER. *A Magyar Nemzet Tortenete*'nin yayıncısı.

TAFEL, G. L. F. 1. *De Via Egnatia.* Tubingen, 1842.
2. *Symbola critica ad geographiam Byzantinam spectantia.* K. Bayer. Akademie, vol. v.
3. Panaretos'un yayıncısı.
4. *Urkunden zur alteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig.* Vienna, 1856. (Thomas, G. M. ile birlikte)

TAHIR-ZADE, AHMED AGA. *Tarih-i Aga.* İstanbul, 1876. 5 vols. 8vo. Kuruluşundan itibaren Umumi Osmanlı Tarihi.

TARBE, P. Eustache Deschamps'ın yayıncısı.

TARTINI, J. M., ed. *Rerum Italicarum Scriptores.* Florence, 17ffi70. 2 vols. la. fol. (Muratori'ye ilave: codices of Laurentinian Library.) Yeni baskı, Roma, 1909, V. Fiorini et al., yeni Muratori'nin xxvi ve xxvii. ciltleri

TAUBER, NICHOLAS VON. Geuffraeus'un Almanca mütercimi.

TAVERNIER, JEAN-BAPTISTE. *Les six voyages . . . qu'il a faits en Turquie, en Perse et aux Indes, pend,ant quarante ans. Nouvelle ed., reveue et corrigee:* Paris, 1713. 5 vols. 12mo.

TCHIHATCHEFF, P. DE. *Asie Mineure: description physiquestatistique et archeol.* Avec atlas de 28 cartes. Paris, 1853-6. 2 vols. 8vo.

TELFER, J. B. Schiltberger'in İngilizce mütercimi.

TEXEIRA. *Voyayes de Texeira, ou l'Histoire des Rois des Perses.* Trad. de l'espagnol par Colotendi (d'apres Barbier). Paris. 1681. 2 vols. 12mo. Texeira, Mirkhond'u takip eder.

TEXIER, CHARLES. *Asie Mineure: description geogr., hist. et archeol.* aris, 1862, 8vo. ' L'Univers illustre ' serisinde. Evvelki ve daha geniş bir baskısı Paris, 1839-49. 3 vols. fol., 241 resim ve haritalarla.

THALLOCZY. (Gelcic'le birlikte.) 1. *Diplomata relationum reipublicae Ragusinae cum regno Hungariae.* Buda-Pesth, 1887.

2. *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter* ubersetzt von Dr. Franz Eckhardt. Munich, 1914, 8vo.

THEINER, AUGUSTUS.1. *Monumenta vetera historiam Hungariae sacram illustrantia.* Maximam partem nondum edita. Ex tabulariis vaticanis deprompta, collecta ac serie chronol. disposita. Ab Honorio III. ad Clementem VII. (1216-1526). Bome, 18a9-60. 2 vols. fol.

2. *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia.* Rome and Agram, 1863, 1875. 2 vols. 8vo. dönemimiz için Papa mektuplarını ihtiva eder.

THOMAS, A. *Les lettres a la cour des papes . . .* 1290-]423. Rome, 1884, 8vo. Also in *Melanges d'archeologie et d'histoire,* s-ols. ii and iv.

THOMAS, G. M. 1. Tafel'le işbirliği ile *Urlcunden zur alteren Handels- und Staat.sgeschichte* derlemesi.

2. Predelli ile birlikte *Diplomatarium Veneto-levantinum.*

THORNBERG. Ibn Khaldun'un Latince mütercimi.

THUROCZ, JOHANN. *Illustrissima Hungariae regum chronica.* Schwandtner'de, i. 39-291.

THURY, JOSEF. Neshri'nin Macarca mütercimi.

TINDAL, N. Cantemir'in İngilizce mütercimi.

TODERINI, Abbe JEAN-BAPTISTE. *De la litterature des Turcs.* Trad. de l'italien en frangais par l'abbe Cournand. Paris, 1789. 3 vols. 8vo.

Toderini 1779'dan 1785'e kadar İstanbul'da Venedik Balyosu (elçi) papazı idi. Tarihi hususlarda Cantemir'i yakından takip eder. Osmanlı tarihçileri içinde öyle görünüyor ki sadece Hacı Halife ve Sadeddin'i biliyor.

TODERINI, T. (B. Cecchetti ile birlikte). II R. *Archivio di Venezia.* Venice, 1873, 8vo.

TOZER, H. F. 1. *The Church and the Eastern Empire.* (Kilise ve Doğu İmparatorluğu) London, 1888. 4to.

Finlay'in 1877 baskısının editörü.

TRAUT, VEIT. *Turkischer Kayser Ankurnft Krieg und SBieg wider die Christen biss auf den Zwelfften yetzt Reyierenden Tyrannen Sotnannum.* With 15 woodOuts. Augsburg, 1545, fO1.

TUDELLE, BENJAMIN DE. Bergeron'da.

TYCHSEN, O. G. Makrisi'nin Latince mütercimi.

URECHI, GREGOIRE. *Chronique de Moldavie, depuis le du XIVe siecle jusqu'a 1594.* Texte roumain en Caracteres slavons. Traduction par Emile Picot. *Ecole des langues viv.* orientales, vol. ix. Paris, 1879, 8vo.

URSINS, JEAN-J. DES. *Histoire de Charles* VI. Yayınlayan Clwodefror.Paris, 1614, 4to.

URSU, I. Donado da Lezze'yi Rumence notlarla yayınlayan.

VAMBERY, HERMANN. 1. *Alt-osmanische Sprachstudien.* Leyden, 1901, 8vo.

2. *Hungary.* ' Story of Nations ' series. London, 1898, 8+ro.

3. *Geschichte Bocharas oder Transoxaniens.* Stuttgart, 1872.¶

VANEL. *Abrege nouveau de l'histoire gen. des Turcs . . . depuis leur etablissement jusgus'a present. Avec les Portraits des Empereurs ottomans tirez sur les meilleu,rs originaux.* Paris, 1689. 3 vols. 12mo.

VAN GAVER, JULES. Jouannin'le birlikte VATTIER, PIERRE. ArabShah'ın Fransızca mütercimi .

VERTOT, Abbe. *Histotre des chevaliers de Saint-Jean.* Amsterdam, 1732. 7 vols.12mo.

VIGENAIRE, BLAISE DE. Chalcocondylas'ın Fransızca mütercimi.

VILLANI, GIOVANNI. *Historia universalis* (in Italian). 5 ratori, xiii.1-1002 . Villani 1348 veba salgınında öldü.

VILLANI, MATTEO, ve oğlu FILIPPO. *Historia ab 1348 ad 1365. Umumi tarih*in bir devamı. (Ayrıca Italyanca.) Muratori, xiv. 1-770.
I.Murad'ın Avrupa'daki ilk fetihlerinin en kıymetli muasır kaydı.

VIVIEN DE SAINT-MARTIN, LOUIS. *Description historique et geogr de l'Asie Mineure.* Paris, 1852. 2 vols. 8vo.

VLASTO, E.-A. Sakızlı Giustiniani ailesine dair Hopf'un kısmen Fransızca'ya mütercimi.

VULLERS, J. L Mirkhond'un Latince mütercimi.

WAVRIN, JEAN DE. *Les Chronicques d' Engleterre.* Yayınlayan: Mlle. du Pont. Paris, 1858-63. 2 vols. 8vo.

WENZEL, G. *Monumenta Hungariae historica.* Buda-Pest, 1876, 8vo. WERUNSKI, E. *Excerpta ex registris Clementis VI et Innocentii FI* . . (1342 -1360 arası541 vesika). Innocentii1885, 8vo.

WHITE, JOSEPH. Clarendon Press Editörü (1783) Timur'un hatıralarının Farsça metni.

WIRTH, A. *Geschichte der Turken.* 2nd ed. Stuttgart, 1913, 12mo.

WOGERER, H. Szalay'ın Almanca mütercimi.

WOLFF. *Geschichte der Mongolen.* Breslau, 1872.

WRIGHT, J. Mandeville'nin yayıncısı.

WUSTENFELD, FERDINAND. 1. *Vergleichungs-Tabellen der Muhammedanischen und christlichen Zeitrechnung, nach dem ersten Tage jedes muham. Monats berechnet und amp Auftrage und auf Kosten der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft.* Leipzig, 1854, 4to.
Bu tekrar basılmıştır:Mas Latrie's Tresor de Chronologie, &c., s. 549v;22.
2. *Geschichzte der Tibrken mit besonderer Berücksichtigung des vermeintlichen Anrechts derselben auf den Besitz von Griechenland.* Leipzig, 1899, 8vo.
Tabellen gibi bir kitabın yazarına yakışmayan hatalar ve yanlış yöne sevkeden ifadelerle dolu bir kitap.

WUTTKE, HEINRICH. P. J. Safars'in Almanca tercümesinin yayıncısı.

WYLIE, H. *History of England under Henry IV.* London, 188S98. 4 vols. 12mo.

XENOPOL, A. D. *Histoire des Roumains.* Paris, 1896. 2 vols. la. 8vo. Bu, yazarın kendisi tarafından kısaltılmış ve gözden geçirilmiş tercümedir: *Istoria Rominilor din Dacia traiana.* Jassy, 188S93. 6 vols. 8vo.

YAHYA, NASREDDIN. Bkz: Ibn Bibi.

YALE, H. Marco Polo'nun İngilizce mütercimi.

ZAGORSKY, VLADIMIR. *Francois Racki et la renaissance scientifique et politique de la Croatie.* Paris, 1909, 8vo. s. 178-181 Osmanlı fetihleri sırasında Boşnak-Sırp-Hırvat münasebetlerinin sırlarını ortaya çıkarır.

ZENKER, J. TH. *Bibltotheca Orientalis.* Leipzig, 1848—61. 2 vols. 4to. cilt i: Matbaanın icadından 1840'a kadar Arapça, Farsça ve Türkçe kitapları ihtiva eder. cilt ii: Öncekinin 1860'a kadar olanların devamı ve Hristiyan Doğu kitaplarına dairdir .
Gelişigüzel surette derlenmiştir. bir hayli noksandır. En önemli çalışmalar atlanmıştır. tercümelerde Sadeddin Ali ile karıştırılmıştır.

ZINKEISEN, JOHANN WILHELM. *Geschichte des Osmani, schen Reichs in Europa.* Gotha, 1840-63. 7 vols. 8vo. In Allgemeine Staatengeschichte, I, 15 Werke. Vol. i up to 1453.
Jorga'nın son çalışması aynı seri no: 37'dedir.

ZOLLIKOFER, LUCAS. Pedro Mexia'nın Almanca mütercimi.

ZOTENBERG, H. Jean of Nikiou'nun Fransızca mütercimi.

ANONİM

Acta patriarchatus Constantinopolilgani (1315-1402). Miklositch ve Muller'de, Acta et diplomata, cilt. i.

Anciennes Chroniques de Savoye. Cols. 1-382 Monumenta Historiae Patriae: Scriptores, cilt. i'de.

Amadeo'nun Levant seferinin muasır kayıtları.

Chronik aus Kaiser Sigmunds Zeit (||26-]J3X). Edited by Th. von Kern, in Die Chroniken der d,eutschen Stadte, Nurnberg, i. 34b 414. Leipzig, 1862, 8vo. la Chronique du duc Loys de Bourbon. Ed. by P. P. Chazaud, Paris, 1876, 8vo.

Chronique de Moree. Edited for Soc. Hist. France by Jean de Longnon. Paris, 1911, 8vo. Ayrıca bkz. Rodd, Sir Rennell, Schmitt, John, and Morel-Fatio, A.

Chronique du religieux de Saint-Denis. Edited by Bellaguet, in Coll. des Doc. inedits sur l'hist. de France, XVII, tome ii. 504. Paris, 1839-52. 6 vols. 4to.

Niğbolu seferi ii. 425-30, 483-532.

Chronique des quatre premiers Valois. (1327-93.) Luce tarafından basılmıştır. Paris, 1861, 8vo.

Cronica Dolfina. Bibl. Marc., Venice, MS. ital., class 7, no. 794.

Derbend Name. Türkçe metinle birlikte İngilizce tercüme: Mirza A. Kazem bey. St. Petersburg, 1851, 4to.

Dominican Friar'ın Timur kayıtları.Bkz: Moranville, Henri, ve Silvestre de Sacy, A. I.

Επιρωτικα (Epirotica). Historia Epiri a Michaele Nepote Duce conscripta. Six fragments, forming pp. 207-79, in Historia et Politica Patriarchica Constantinopoleos. (In Corpus Script. Byz.) Bonn, 1849, 8vo.

La Genealogie du Grand-Turc (Lyon ed.). Bkz: Gyeaud.

Livre des faicts du bon messire Jean le Maingre, dit Bouciquaut. Bibl. Nat., fonds fr., no. 11432.Editörü ve yayınlayan: Th. Godefroy MS., Paris, 1620, 4to.Yeni baskıları: Collection Petitot, VI ve VII; Michaud et Poujoulat, II; ve Buchon, Choix de chroniques (Pantheon litteraire), III. Paris, 1853.

Timur'un hatıraları. Çağatay Türkçesi ile bir tercüme-i hal olduğu farzedilen ve Yemen'de bulunan bir yazma.

1. Farsça tercüme: Abu Halib Hussein. Metnin editörü Professor White, Major Davy'nin İngilizce tercümesi ile yayıncısı Clarendon Press, Oxford, 1783. İkinci bir İngilizce tercümesi, Mulfuzat Timury adıyla, (autobiographical memoirs of the Moghul emp. Timur), Charles Stewart. London, 1830, 4to.

2. Farsça'dan Fransızca'ya tercüme L. Langles, Instituts politiques et militaires de Tamerlan, ecrit par luimeme adıyla. Paris, 1787, 8vo.

Mtra-ari tarikh Osmani. (Osmanlı Tarihi.) İstanbul, 1876, 8vo.

Monumenta Pisana. Muratori'de, xv. 973-1088.

Relation de la Croisade de Nicopolis par un serviteur de Gut de Blois. Duc d'Arenbourg kütüphanesindeki İki yazma Kervyn de Lettenhove tarafından Froissart, xv. 439-508; xvi. 413-43 baskısında yayınlanmıştır.

Series Imperatorum Turcicorum. Foglietta, de Originibus.'da

Tractatus de ritu et moribus Turcarum. Cologne, c. 1488; Wittenberg, Martin Luther'in önsözüyle, 1530; Almanca tercüme Sebastian Franck, 1530; Franck tercümesinin genişletilmiş baskısı Berlin, 1590. Tractatus de ritu, moribus et multipliacatione nequitiae Turcarum, Paris, 1514, 8vo. Başlığı altında aynı çalışma.

Murad II yanındaki Hristiyan bir esir tarafından. Rambaud, Hist. gen., iii. 867, Ricoldus'a atfettiği Paris, 1509 baskısını zikrediyor, fakat bu ismi diğer baskılarda bulamadım.

SIRP KRONİKLERİ:

Abbey Tronosha kronikleri.Pek kronikleri Mijatovitch tarafından iktibas edilmiştir.

BİZANS TARİHÇİLERİ :

1. Historzae byzantinae scriptores. Louvre ed. Paris, 16451711. 38 vols. fol. Venice, 1727-33. 23 vols.
2. Corpus scrtptorunz historiae byzantinae. Yayınlayan:Niebuh Bonn, 1828-78. 49 vols. 8vo.
3. Patrologia Graeca. Yayınlayan:Migne. Paris,1857-66, 161 vols 4to.

XIV.asra dair yazan yazarlar:

1. Pachymeres (1258-1308). Bonn, 1835. 2vols. 8vo. Rom 1660.
2. Nicephorus Gregoras (1204-1351). Bonn, 1855. Paris, 1702, 2 vols.
3. Johannes VI Cantacuzenos (1320-57). Bonn, 1828-32. 3 vols. 8vo. Paris, 1645. Migne, ciii-civ.
4. Manuel I Palaeologos (1388-1407). Migne, clvi. 82-582.
5. Chalcocondylas, Laonicus (1298-1462). Bonn, 1843. Paris, 1650. Migne, vol. clix.
6. Ducas, Johannes (1341-1462). Bonn, 1834. Migne, clvii. 750-1166. Paris, 1649. Chronicon Breve Ducas'a ilaveli.
7. Phrantzes, George (1259-1477). Bonn, 1838. Migne, vol. clvi. Vienna, 1796.
8. Panaretos, Michail (1204-1386). Trabzon İçin.. Bkz:Cataloğun altındaki baskılara.
9. Historia Epirotica. Bonn, 1849. (In vol. xxiii.)

VENEDİK ARŞİVLERİ

Kitabımda atıfta bulunulan orijinal yazmalar:

I. Commemoriali. Çeşitli faaliyetlerin bir tanskripsiyonu, bulls,· &c., 1295-1787. 33 vols. la. fol. Vols. i-ix, 1295-1405. i, 1295-8. ii, 1309-16. iii, 1317-26. iv, 1325-43. v, 1342-52. vi, 135S8. vii, 1358-62. viii, 1362-76. viii (2), 1376-97. ix, 1395-1405. The Commemorzali Riccardo Predelli tarafından basıldı. Ayrıca Bkz: Thomas.

II. Misti (Deliberationes mistae). ' Continentes res telrestres et maritimas.' 1293-1440. İlk 14 cilt (1293-1331) 1574 veya 1577'de yakıldı, fakat indeksleri Rubricarii'de muhafaza edilmiştir. 60 vols. fol. xv-xs2cii, 1332-67; xxxiii-xli, 1368-88; xlii-xlix, 1389-1413. Rubricarii. Misti'nin indeksleri. 4 vols. i, 1293-1368 (32 registers); ii, 1368-89 (9 registers); iii, 13891413 (9 registers).

III. Secreti (Deliberationes secretae). Dış ilişkiler için. 13451401. Harflerle numaralanmış. 19 vols., A'dan S'ye sadece dördü kalmıştır. A ve B, 1345-50; R (şimdi E deniliyor), Mart 1388-97; ve L, Mayıs 1373-Şubat. 1376. Bu kayıtların kaybı derinden hissediliyor, özellikle Nisan 1397'den Şubat 1400'e kadar olan S.

IV. Patti. 883'den 1496'ya kadar 7 andlaşma kaydı.

V. liber Albus. 1348'Levant'la Andlaşmalar, imtiyazlar ve, &ac.,

VI. Lizbri Secretorum Consilii Rogatorum, ' Cons. Rog. 'adı verilen. 10 Nisan 1401'den 26 Şubat 1476'ya kadar olan Secreti'nin devamı. Bu ciltler Arapça numaralandırılmıştır, harfle değil.

1. numaralı olanın Timur'un Anadolu seferini ve Bayezid'in düşüşünü ihtiva eden 27 kayıt mevcuttur. Tasnifli kitabiyatta Venedik kayıtlarından yayınlanan vesikalar gruplanmıştır.

İNDEKS

A

Acem · 67, 97, 228, 229
Acemler · 179
Adalya · 130, 155, 233, 239, 244, 251, 252, 254
Adana · 62, 233, 234, 235, 236, 251, 252, 253
Afyonkarahisar · 10
Akbara · 57, 233, 238
Akçay · 157, 158
Akdeniz · 2, 24, 27, 28, 29, 35, 36, 55, 64, 70, 73, 83, 88, 125, 130, 132, 155, 166, 169, 170, 172, 237, 239, 244, 251, 254, 274, 296, 302, 308, 309, 321
Akhisar · 37, 297, 301
Akkoyunlu · 202, 270
Aksaray · 14, 156, 157, 196, 233, 238, 254, 302
Akşehir · 130, 134, 156, 211, 213, 233, 239, 243, 269, 300, 302
Alaaddin Keykubat · 15
Alaaddin paşa (Orhan'ın kardeşi) · 60
Alanya
Alaiya · 302
Alaşehir · 11, 27, 28, 31, 87, 127, 298, 307, 309
Ali Paşa (Bayezid'in sadrazamı) 141, 142, 166, 167, 193
Alisur · 31
Amadeus of Savoy · 36
Amasya · 206, 223, 254, 266
Anadolu · 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 40, 41, 46, 55, 57, 64, 65, 66, 67, 79, 88, 93, 96, 98, 100, 101, 102, 103, 115, 123, 129, 130, 131, 134, 136, 137, 149, 151, 152, 154, 156, 157, 158, 159, 162, 164, 165, 179, 183, 186, 190, 191, 193, 194, 196, 200, 201, 203, 204, 205, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 236, 238, 241, 243, 244, 246, 247, 250, 251, 253, 254, 255, 257, 258, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 298, 300, 301, 305, 306, 307, 310, 313, 325, 330, 332, 334, 339, 342, 347
Anadolu hisarı · 193
Ankara · 10, 14, 17, 57, 101, 129, 134, 137, 153, 156, 159, 183, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 218, 234, 239, 241, 242, 246, 247, 259, 273, 277, 285, 293, 296, 300, 301, 307, 309, 335, 337
Araplar · 130, 179, 197, 241
Arnavutluk (Albania) · 64, 73, 112, 122, 131, 132, 135, 139, 140, 143, 171, 275, 299, 302
Asya · 10, 12, 13, 21, 25, 29, 31, 36, 37, 39, 42, 43, 54, 55, 76, 83, 103, 104, 127, 130, 137, 141, 142, 152, 154, 155, 158, 164, 171, 179, 186, 193, 194, 197, 200, 217, 225, 232, 268, 273, 298, 300, 320, 325, 339
Atina · 32, 80, 168, 191, 305
Attika · 122, 189, 299
Attila · 44
Avrupa · 4, 6, 12, 13, 16, 24, 25, 26, 27, 29, 33, 42, 59, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 77, 79, 81, 83, 84, 86, 89, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 108, 110, 112, 113, 118, 123, 128, 129, 131, 137, 141, 143, 152, 156, 159, 161, 162, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 186, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 200, 206, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 221, 228, 232, 257, 262, 272, 273, 274, 297, 298, 301, 305, 306, 309, 310, 325, 328, 329, 345
Ayaslog · 234, 235, 237, 240, 249, 255
Aydın · 54, 55, 71, 76, 122, 131, 154, 155, 159, 189, 212, 227, 233, 234, 235, 237, 240, 241, 243, 246, 248, 249, 250, 254, 255, 257, 266, 272, 274, 275, 305

B

Bağdat · 205
Balıkesir · 240
Balkanlar · 7, 12, 24, 25, 35, 63, 68, 72, 79, 84, 85, 87, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 103, 104, 110, 114, 115, 117, 118, 120, 122, 132, 133, 134, 137, 141, 143, 148, 149, 154, 160, 162, 163, 172, 174, 183, 191, 194, 202, 207, 214, 215, 257, 263, 264, 298, 300, 310, 313, 314, 315, 325, 328
Balkan hristiyanları · 85, 214
Balkan yarımadası · 328
Balsa · 131, 139, 143, 299
Bapheon · Bkz. (Koyunhisar).
Bayezid · 1, 6, 7, 25, 27, 60, 65, 98, 99, 108, 114, 126, 127, 129, 132, 137, 145, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 221, 227, 232, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 257, 271, 273, 274, 280, 299, 300, 302, 304, 307, 308, 309, 310, 313, 314, 317, 318, 330, 334, 336, 342, 347
Belgrad · 134, 330
Bergama · 56, 57, 238, 240, 245, 250
Beyoğlu · 80, 81, 107, 134, 135, 164, 165, 193, 195, 205, 309, 312, 319
Beyşehri Gölü · 269
Biga · 102, 248, 255
Bilecik · 10, 11, 18, 27, 90, 290
Birgi · 234, 237, 274
Bitinya · 15, 49, 52, 66, 84, 95, 218, 225, 227, 252, 254, 255, 268
Bizans · 2, 6, 11, 12, 15, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 39, 40, 43, 47, 49, 53, 54, 57, 58, 61, 66, 70, 71, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 87, 88, 89, 90, 92, 97, 100, 102, 103, 104, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 142, 146, 148, 150, 164, 167, 172, 189, 193, 194, 196, 199, 215, 217, 219, 227, 228, 229, 231, 233, 235, 237, 244, 249, 250, 257, 264, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 288, 289, 291, 296, 297, 298, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 314, 321, 323, 325, 326, 327, 334, 337, 338, 339, 340, 343
Bizans mimarisi · 228
Bizanslılar · 11, 16, 31, 33, 35, 49, 51, 55, 63, 70, 85, 87, 88, 93, 94, 100, 106, 108, 114, 119, 125, 127, 138, 166, 191, 248, 254, 263, 274
Bogomile · 77
Boğaziçi · 26, 37, 54, 127, 193, 196, 200, 214
Boğdan · 123, 160
Bolu · 241, 246, 266, 269
Borlu · 234, 245
Bosna · 64, 101, 122, 139, 140, 141, 143, 153, 159, 167, 275, 299, 300, 328
Boucicaut · 2, 105, 176, 177, 185, 187, 188, 195, 196, 197, 200, 327
Buda · 106, 177, 186, 320, 325, 328, 331, 339, 343, 344, 345
Bulgaristan · 33, 72, 73, 76, 105, 106, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 131, 133, 139, 142, 143, 156, 161, 162, 163, 165, 178, 185, 273, 300, 301, 302, 306
Bulgarlar · 14, 22, 48, 51, 64, 72, 76, 82, 85, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 107, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 129, 131, 133, 138, 156, 162, 163, 306
Bunarhisar · 94, 115
Burdur · 266
Burgaz · 107, 117
Burhaneddin (Kadı, Sivas emiri) · 158, 159, 241
Bursa · 2, 10, 11, 13, 18, 25, 26, 27, 35, 37, 38, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 52, 54, 56, 58, 66, 70, 95, 101, 103, 104, 115, 126, 129, 133, 151, 154, 156, 157, 160, 165, 186, 187, 195, 209, 211, 218, 229, 234, 238, 240, 241, 243, 246, 249, 271, 281, 296, 297, 300, 301, 305, 307, 337

C

Callisetus · 84

Cantacuzenos · 39, 40, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 117, 146, 237, 297, 298, 301, 303, 306, 309, 313, 326, 347
- Helena 194,
- İrene 78, 80, 89
- John 94, 310, 332
- Matthew 84, 85, 206, 307, 311
- Theodora 79, 80 81, 93, 299
Cattaro · 110, 139
Ceneviz · 74, 79, 83, 90, 125, 134, 135, 136, 165, 171, 172, 188, 194, 195, 197, 205, 251, 253, 296, 299, 307, 308, 309, 310, 315
Cenevizliler · 33, 36, 37, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 105, 112, 126, 127, 128, 134, 135, 169, 172, 193, 195, 197, 214, 237, 250, 252, 297
Cengiz Han · 22, 34, 44, 201, 202, 218, 224, 326, 330, 335, 339
Cermen · 159, 186
Charles · 30, 34, 61, 68, 114, 128, 147, 160, 168, 173, 174, 193, 195, 197, 199, 205, 219, 228, 304, 309, 327, 332, 335, 337, 343, 344, 346
- of Durazzo 160, 168, 171
- Thopia 131
Constantine · 40
Croia · 132, 299

Ç

Çağatay · 17, 202, 346
Çanakkale · 84, 102, 106, 126, 183, 195, 214, 245, 248, 255, 297, 298, 301
Çankırı · 266
Çehistan · 161
Çekirge · 39
Çermen · 102, 120, 121, 139, 143
Çorlu · 87, 93, 94, 134, 298, 301
Çorum · 266

D

Despina · 152, 210, 211, 299
Dobrotich · 141
Doğu Roma İmparatorluğu · 11
Domaniç · 18
Dragash · 167
Drama · 121, 131, 133, 298
Durazzo · 160, 168, 171
Dursun · 56
Dushan · 11, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 81, 82, 106, 119, 120, 121, 122, 144, 153, 167, 306, 308
Düzce · 266

E

Edebâlı · 20, 21, 23
Edirne · 32, 50, 65, 76, 77, 82, 83, 85, 87, 93, 94, 100, 101, 104, 105, 108, 115, 120, 122, 131, 133, 134, 142, 156, 172, 185, 186, 191, 192, 236, 255, 273, 281, 297, 298, 301, 305, 307, 335
Eflak · 101, 117, 122, 141, 156, 160, 178, 180, 183, 184
Ege · 2, 29, 64, 70, 73, 83, 126, 132, 155, 166, 170, 237, 250, 341
Eğirdir · 233, 234, 238
ehl-i salip · 11, 102, 105, 106, 108, 110, 113, 116, 129, 134, 136, 151, 168, 169, 171, 172, 175, 185, 186, 193, 199, 200
Emir · 58, 177, 208, 240, 247, 308, 309
Enos · 94, 102
Ephesus · 154, 240
Ermenistan · 11, 13, 14, 34, 158, 179, 202, 218, 220, 225, 234, 235, 236, 241, 253
Ertuğrul · 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 46, 59, 204, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 263, 265, 266, 267, 280, 281, 286, 289, 290, 296
Erzincan · 17, 23, 204, 212, 220, 224, 225, 234, 242, 247, 254, 266, 296
Erzurum · 17, 220, 224, 242, 254
Eskibaba · 94
Eskişehir · 10, 11, 18, 20, 26, 27, 38, 245, 266, 267, 301

Evrenos · 39, 63, 93, 94, 118, 121, 142, 189, 190, 272
- Osman'ın Generali 42, 279
- Murad'ın Generali 94, 121, 194
- of Yanitza 19, 147, 193

F

Famagusta · 197
Firigya · 11, 238, 239, 247
Foça · 55, 56, 71, 89, 235, 250, 253, 305, 306
Fransa · 1, 2, 34, 68, 70, 78, 88, 108, 111, 112, 147, 158, 168, 173, 174, 176, 181, 187, 188, 192, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 223, 259, 263, 304
Fransızlar · 104, 179, 182, 194

G

Gazan Han · 22, 30, 305
Gelibolu · 31, 32, 33, 82, 83, 84, 85, 87, 93, 106, 183, 207, 272, 273, 274, 297, 298, 301, 305, 306
George Kastriota · 140
Gerede · 235, 266, 269
Germiyan · 25, 55, 57, 129, 130, 137, 156, 224, 227, 234, 238, 239, 245, 246, 247, 257, 269, 273, 302
Girit · 109, 128, 170, 341
Gorgorom · 269
Göynük · 271
Gülhisar · 234, 235, 243
Gümülcine · 94
Güney Slavları · 326
Güzelhisar · 193, 235, 237, 240

H

Hacı İlbey · 102, 103
Haçlılar · 315
Hamid · 137, 238, 239, 242, 243, 248, 249, 269, 273, 302
Harezm · 14, 17, 220, 323, 335
Harezmliler · 14
Harput · 158, 202
Hayrettin · 121, 125, 131
Hedwig · 160, 303
Henry IV · 177, 178, 192, 199, 200, 213, 304, 334, 345
Hereke · 54
Hırvatisvan · 153
Horasan · 17, 21, 25, 202, 217, 220, 267

I

Irak · 12, 66, 169, 202, 205, 223, 254
Isfahan · 212
İbn Batuta · 39, 57, 58, 68, 231, 232, 233, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 250, 251, 252, 254
İnönü · 10, 17
İspanyollar · 99
İsparta · 266
İstanbul · 2, 4, 10, 11, 12, 15, 20, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 61, 65, 66, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 93, 95, 100, 104, 107, 109, 111, 113, 119, 120, 123, 125, 126, 127, 130, 134, 152, 154, 158, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 174, 176, 179, 186, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 213, 214, 219, 228, 244, 246, 255, 259, 260, 268, 271, 280, 284, 286, 287, 306, 313, 317, 319, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 330, 331, 342, 343, 344, 346
İtalya · 37, 79, 80, 104, 171, 175, 199, 314, 320
İtalyanlar · 12, 88, 99, 110, 192, 196
İtburnu · 27
İyonya · 235, 237
İzmir · 10, 66, 71, 76, 154, 193, 210, 212, 213, 224, 235, 237, 238, 240, 250, 253, 255, 274
İzmit · 10, 11, 35, 37, 38, 40, 46, 47, 48, 51, 54, 58, 70, 75, 78, 85, 196
İznik · 10, 11, 13, 15, 26, 27, 28, 35, 37, 38, 40, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 70, 75, 89, 90, 93, 154, 212, 229, 232, 234, 237, 246, 249, 297

J

Jagello · 160, 303
Janina · 131, 299
Jean de Nevers · 176, 180, 184, 186, 187, 188, 195, 304

K

Kanglı · 264, 291
Kapudağ · 30, 101
Kara Ali · 38
Kara Halil · 60, 93
Kara Yusuf 208, 241
Karacahisar · 18, 27, 38
Karakoyunlu · 202
Karaman · 25, 54, 124, 130, 137, 138, 140, 156, 157, 158, 159, 164, 194, 211, 212, 227, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 247, 252, 255, 257, 269, 299, 302, 305, 318
Karamanlılar · 137, 138, 156, 158, 164, 183, 236, 239, 240, 244, 248, 254, 255, 273, 302
Karaser · 235
Karasu · 10, 19, 26, 27, 296, 300
Karesi · 56, 58, 235, 240, 245, 248, 249, 250, 272, 275, 297, 301
Karlofça · 159
Katalanlar · 305
Kavala · 121, 298
Kaviya · 57
Kayı · 264, 266, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293
Kayseri · 14, 158, 204, 206, 225, 241, 252, 254, 268, 302
Kefe · 136, 218, 246, 251, 281
Kermasti· 246
Kıbrıs · 34, 36, 70, 108, 112, 135, 158, 169, 188, 197, 231, 235, 239, 244, 250, 252, 254, 308, 309, 315, 321, 333, 334, 339, 341
Kırkkilise · 94
Kırşehir · 206
Kızılırmak · 158, 206
Kilikya · 11, 13, 234, 236, 248, 252, 253, 254, 266, 287, 309
Konya · 5, 10, 11, 12, 14, 15, 20, 22, 23, 25, 136, 137, 138, 156, 157, 211, 213, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 234, 238, 239, 244, 245, 253, 255, 267, 299, 317, 323
Korfu · 201
Kosova · 60, 115, 138, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 162, 163, 169, 182, 189, 194, 209, 273, 299, 315, 316, 334, 337, 338
Köse Mihal · 63
Köstendil · 116, 118, 143
Kütahya · 11, 18, 27, 28, 57, 129, 130, 137, 138, 157, 212, 234, 239, 246, 247, 269, 296, 302

L

Lala Şahin · 93, 102, 104, 118
Larende · 157, 234
Latinler · 93, 214, 237
Lazar · 122, 134, 137, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 150, 152, 153, 299
Lefke · 10
Limniya· 247
Louis (Macaristan Kralı) · 174, 189, 224, 303, 304, 307, 310
Lüleburgaz · 87, 94

M

Macaristan · 88, 101, 102, 113, 123, 129, 151, 154, 159, 160, 161, 163, 168, 169, 172, 174, 175, 176, 178, 183, 184, 186, 194, 199, 253, 259, 299, 300, 303, 307, 310, 315
Macarlar · 93, 113, 117, 123, 128, 129, 147, 151, 152, 153, 156, 160, 162, 178, 182, 189
Mahan · 217, 220, 267
Makedonya · 32, 33, 47, 50, 55, 64, 65, 72, 74, 76, 78, 79, 82, 83, 86, 92, 96, 98, 101, 105, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 128, 129, 132, 154, 162, 163, 167, 168, 186, 189, 190, 237, 273, 275, 298, 302, 305, 307
Makedonyalı · 100, 142
Malhatun · 20, 21, 23, 229

Maltepe · 51, 297
Manastır · 86, 113, 121, 131, 163, 302
Manisa · 28, 212, 250
Maraş · 247
Maritza · 298, 301
Marko Polo · 236
Marmara · 10, 12, 18, 26, 28, 33, 35, 38, 56, 57, 58, 83, 84, 87, 88, 101, 106, 196, 214, 234, 242, 245, 248, 255, 257, 297, 300, 301, 305, 341
Mary · 303
Matthew · 66, 81, 201, 303, 306
Maveraünnehir · 21
Megalopolis · 300
Mehmet · 55, 56, 65, 98, 150, 154, 157, 161, 209, 314
- Mehmet I 57, 154, 163, 215
- Mehmet II 66, 99, 150
- Bey (Saruhan emiri) 56
- Karaman Beyi 158
Memlukler · 223, 236
Menteşe · 36, 131, 155, 159, 212, 227, 234, 237, 241, 242, 243, 246, 248, 249, 250, 252, 254, 255, 275, 304, 305
Mezieres · 316, 330, 332, 335, 337
Mısır · 13, 23, 40, 61, 66, 98, 136, 151, 169, 179, 186, 207, 223, 225, 226, 235, 276, 280, 317
Michael Asan · 51
Mikhalitch · 186
Mircea · 160, 178, 183
Modon · 183, 190, 198, 201
Moğollar · 12, 23, 30, 34, 55, 61, 64, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 233, 242, 252
Mora · 122, 141, 142, 156, 166, 189, 190, 191, 198, 201, 217, 280, 303
Mudanya · 11, 38, 196, 249
Muğla · 248, 249, 266
mukaddes roma · 161
Murad · V, 7, 60, 65, 67, 81, 83, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 160, 161, 162, 164, 169, 173, 177, 189, 202, 219, 227, 229, 232, 236, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 252, 254, 255, 257, 264, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 287, 288, 298, 299, 301, 302, 307, 308, 314, 330, 342, 345, 346
Musalla · 118
Mytilene · 170

N

Nagy · 159
Naupliya · 190
Nazilli · 238, 243
Nicomedia · 10
Niğbolu · 106, 142, 153, 159, 161, 163, 165, 167, 169, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 190, 192, 194, 195, 205, 207, 209, 211, 215, 249, 300, 302, 307, 309, 312, 315, 316, 323, 333, 334, 340, 346
nikah · (osmanlı sultanlarının) 152, 211
Nilüfer · 21
Niş · 122, 131, 133, 134, 139, 140, 152, 153, 299, 302

O

Oğuz Han · 265, 277, 283, 284
Orhan · 6, 7, 15, 18, 38, 39, 42, 45, 46, 47, 48, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 97, 105, 125, 135, 137, 148, 156, 227, 230, 232, 233, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 257, 266, 269, 271, 272, 273, 276, 297, 298, 301, 303, 305, 306, 308, 318, 342
Orsova · 178
ortodoks · 54, 111, 153, 275
Ortodoks · 74, 75, 110, 120, 148, 163, 236
Osman · 1, 4, 6, 7, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 53, 55, 57, 58, 59, 67, 70, 90, 93, 95, 97, 133, 137, 148, 210, 211, 217,

218, 219, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 237, 239, 241, 243, 244, 245, 250, 252, 254, 257, 263, 264, 265, 266, 267, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 296, 297, 300, 336
Osmancık · 27, 218, 246
Osmanlı · 1,2, 4, 9, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 33, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 47, 49, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 74, 76, 78, 80, 81, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 103, 104, 105, 109, 110, 114, 115, 117, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 165, 166, 167, 173, 176, 178, 180, 181, 182, 184, 189, 190, 191, 193, 195, 196, 197, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 227, 228, 229, 231, 232, 236, 239, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 254, 255, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 282, 285, 289, 291, 292, 293, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 306, 307, 308, 309, 310, 313, 314, 316, 317, 318, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 330, 331, 332, 335, 336, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346
Osmanlı mimarisi · 323
Osmanlı ordusu · 159
Osmanlılar · 2, 6, 12, 13, 15, 16, 24, 25, 27, 28, 37, 38, 49, 51, 52, 53, 54, 57, 60, 61, 65, 66, 67, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 223, 228, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 246, 247, 248, 251, 252, 253, 255, 257, 263, 265, 267, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 297, 298, 299, 300, 302, 306, 308, 319, 329

Ö

Ödemiş · 266

P

Palaçya · 234, 240, 248, 249, 250
Palaeologos · 298, 299, 301, 303, 306, 328, 337, 347
-Andronicus II 28, 29 30, 33 35, 39, 49, 50, 52, 55, 70, 305, 307, 311
- Andorincus III 30, 31, 34, 40, 49, 50, 51, 52, 56, 70, 71, 75, 76; 106, 123, 127 151, 164, 253, 299, 308, 311
- Andronicus IV 111, 124, 127, 128, 1343, 166, 1986, 198, 300, 305, 307
Palaeologos John VII 11, 123, 124, 164, 166, 196, 198, 300
- Manucl II 112, 123, 125, 126, 127, 128, 164, 167, 168, 171, 172, 1981, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 213, 300, 305, 309, 310
- Michael IX 28, 29, 32, 33, 35, 348
- Theodore 76, 77, 78 89, 299

Papalar · 136, 296, 309, 310, 312, 322
- Gregory X 109
- Boniface VIII 35, 136,
- Clement V 34, 311
- Clement VI 78, 311
- Urban V 101, 106, 107, 108, 109, 113, 136, 312
- Gregory XI 112, 113, 126, 312
- Urban VI 148, 167, 311
- Boniface XI 167, 168
papalık · 34, 70, 111, 114, 136, 167, 168, 172, 309
Paris · 5, 16, 17, 22, 27, 34, 46, 52, 58, 66, 70, 79, 83, 88, 94, 124, 133, 151, 156, 164, 169, 175, 178, 186, 187, 192, 196, 199, 206, 221, 223, 224, 226, 228, 233, 236, 247, 251, 266, 269, 279, 292, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347
Paşa · 1, 27, 56, 60, 68, 87, 88, 89, 92, 104, 120, 125, 130, 131, 166, 236, 255, 265, 279, 297, 298, 337
Petrarch · 79, 80, 109, 326
Philippe · 34, 35, 36, 88, 132, 136, 169, 176, 181, 186, 304, 330, 332, 333, 337
- d'Artois 176, 180, 187
Philippopolis · 324
Plochnik · 140, 141, 143, 299
Polonyalı · 314, 324
Popova · 118
Prens adaları · 10
Prilep · 131, 302
Priştine · 76, 152

R

Ragusa · 74, 325, 330
Rilo · 118, 162, 301
Riva · 196
Rodop Dağları · 76, 132
Rodos · 35, 36, 37, 70, 71, 108, 154, 155, 171, 177, 182, 183, 188, 189, 197, 198, 212, 233, 235, 239, 240, 250, 252, 280, 304, 305, 308, 309, 315, 339, 342
Rodosto · 56, 301, 305
Roger de Flor · 30, 32, 305
Roma · 2, 10, 12, 22, 54, 73, 74, 87, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 123, 126, 134, 151, 154, 167, 168, 174, 175, 183, 213, 236, 303, 304, 306, 307, 309, 310, 312, 320, 326, 327, 329, 336, 344
Romanya · 171
Rum · 11, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 23, 27, 28, 31, 39, 41, 44, 54, 55, 57, 59, 61, 63, 67, 74, 80, 81, 84, 94, 97, 101, 104, 105, 110, 111, 112, 114, 115, 120, 125, 137, 141, 148, 162, 163, 189, 203, 214, 218, 225, 226, 227, 229, 251, 253, 264, 272, 299, 310, 314, 326, 337

S

Sakarya · 10, 26, 27, 31, 37, 257
Sakız · 35, 36, 135, 155, 170, 171, 305
Salona · 189, 190
Samakov · 118, 132, 298
Samsun · 159, 163, 244, 245, 302
Sandıklı · 269
saray · 40, 88, 94, 129, 166, 210, 219, 280
Saruhan · 25, 54, 55, 71, 122, 131, 155, 159, 189, 212, 234, 235, 237, 243, 245, 248, 249, 250, 251, 254, 257, 275, 305
Savoy · 36, 76, 105, 107, 189, 310
Savra · 132, 299
Scutari · 299
Selanik · 33, 50, 56, 66, 76, 81, 83, 100, 112, 120, 125, 127, 134, 151, 191, 259, 297, 298, 305, 306
Selçuklular · 220, 226, 244, 257, 293, 329
Serres · 50, 72
Seyyid · 269
Sırplar · 2, 33, 64, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 82, 85, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 129, 133, 138, 139, 141, 142, 144, 145, 147, 152, 153, 156, 182, 300, 306
Sigusmund · 153, 156
Silistre · 160, 163

Silivri · 82, 115, 196
Sinop · 159, 241, 245, 246, 248, 250, 251, 253
Siroz · 119, 120, 121, 125, 131, 133, 143, 166, 167, 189, 190, 191
Sis · 235, 236
Sisman · 106, 107, 115, 116, 117, 118, 141, 142, 162, 163, 298, 302, 307
Sivas · 14, 27, 158, 159, 200, 202, 204, 205, 206, 224, 225, 227, 235, 241, 251, 252, 254, 282, 284, 300, 302
Sofya · 118, 131, 132, 133, 134, 142, 191, 298, 299, 302
Sozopolis · 77, 107, 117
Söğüt · 10, 11, 18, 19, 20, 27, 53, 95, 218, 296, 300
Stephan Dushan · 71, 74, 119
Stracimir · 116, 117, 168
Suriye · 13, 61, 66, 169, 179, 197, 205, 227, 236, 280
Suşehri · 266
Süleyman (Paşa) · 17, 21, 27, 54, 60, 75, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 92, 93, 97, 98, 130, 147, 162, 202, 204, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 217, 220, 221, 237, 240, 241, 245, 248, 280, 287, 296, 297, 298, 308, 309, 343
- Süleyman Paşa 87
Süleyman Şah · 17, 21, 220

Ş

Şahruh 209, 212
Şehabeddin · 17, 22, 34, 46, 57, 58, 220, 224, 231, 232, 233, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 336
şövalye · 180, 184, 195, 196, 200
Şumnu · 142, 302

T

Tarsus · 179, 253
Tatarlar · 61, 123, 201, 204, 205, 207, 208, 211, 212, 213, 214, 226, 233, 253, 331
Tavas · 234, 235, 241, 243, 248, 252, 254, 255
Tenedos · 82, 84, 126, 128, 306, 308
Teselya · 32, 73, 122, 190, 204, 302
Thomas · 131, 250, 299, 312, 316, 339, 343, 347
Tırnova · 116, 117, 142, 162, 163
Timur · 7, 44, 55, 61, 71, 105, 152, 154, 158, 159, 166, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 221, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 253, 254, 257, 280, 287, 300, 307, 308, 309, 310, 316, 318, 323, 330, 331, 332, 334, 335, 338, 339, 342, 343, 345, 346, 347
Timurtaş · 55, 117, 131, 137, 156, 157, 209, 300
Tokat · 159, 206, 241
Toros Dağları · 156, 236, 244
Trabzon · 11, 134, 151, 224, 233, 235, 242, 245, 247, 251, 253, 270, 313, 325, 326, 337, 347
Trakya · 14, 29, 32, 33, 47, 50, 55, 64, 65, 76, 79, 81, 82, 83, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 128, 129, 142, 162, 165, 237, 272, 273, 275, 297, 298, 301, 305, 306, 307, 308
Tuğra · 105
Tuna Nehri · 117
Turin · 308, 323, 341
Türk · 1, 2, 15, 17, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 38, 41, 46, 48, 51, 55, 56, 58, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 70, 76, 80, 81, 83, 88, 97, 101, 103, 104, 126, 130, 137, 164, 191, 211, 221, 222, 224, 226, 227, 230, 233, 236, 240, 247, 249, 254, 259, 260, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 276, 285, 286, 296, 297, 298, 301, 305, 306, 308, 321, 322, 324
Türkler · 13, 17, 21, 22, 24, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 38, 40, 46, 52, 55, 62, 66, 67, 70, 76, 82, 85, 88, 95, 111, 122, 126, 127, 130, 134, 155, 170, 173, 189, 193, 224, 228, 241, 247, 254, 263, 264, 265, 266, 269, 272, 273, 275, 276, 305, 326, 331, 335, 340
Türkmen · 39, 56, 58, 202, 221, 236, 246, 266, 280, 281, 282, 283, 286
Tvrtko · 139, 140, 144, 147, 153, 167

U

Ulubat· 252
Urosh · 72, 101, 120

Ü

Üsküdar · 51, 54, 78, 89, 127, 193, 301
Üsküp · 82, 153

V

Vardar 71, 75, 82, 116, 118, 121, 122, 131, 132, 140, 304
Valona 34, 176, 199
Valoice 34, 174, 195, 306, 311
Varna 107, 142
Veba (Kara Ölüm) 79, 80, 299, 300, 308
Venedikliler 34, 73, 76, 80, 82, 93, 106, 140, 112, 123, 126, 132, 128, 171, 172, 189, 190, 214, 249, 251, 310, 321, 344
Visconti, Giovanni Galeazzo 128, 195, 199
Vuc Brancovitch 145
Viza 27
Vafeun 37
Vize 115
Vukasin 120, 139, 143

W

Wenceslaus 174, 195, 306
Widin 116, 117, 163, 178

Y

Yakup (Bayezid'in Kardeşi) 59, 190 (Bayczid'in Gencrali) 150
Yahudiler 115
Yanboli 108
Yanya 48
Yanina 119
Yafa 179
Yahşi 236, 244, 320
Yenişehir 26, 27, 190, 212, 298, 299, 302
Yeniçeriler 66, 68, 98, 99, 143, 160, 208, 265, 275
Yunanistan 64, 70, 122, 141, 155, 168, 186, 190, 91, 301, 302
Yusuf (Kara) (bkz. Kara Yusuf)
Yarhisar 28
Yukarı Sırbistan 122, 139

U

Uglesa 116, 194

Z

Zafer 24, 28, 33, 73, 103, 118, 130, 140, 144, 145, 151, 161, 172, 180, 1892, 194, 205, 208, 213, 273
Zenta 72, 132, 143, 301
Zara 73

İlk baskısı iki ayda tükenen
Yeni baskısı 10 yıldır beklenen

TÜRK İÇTİHATLAR ANSİKLOPEDİSİ

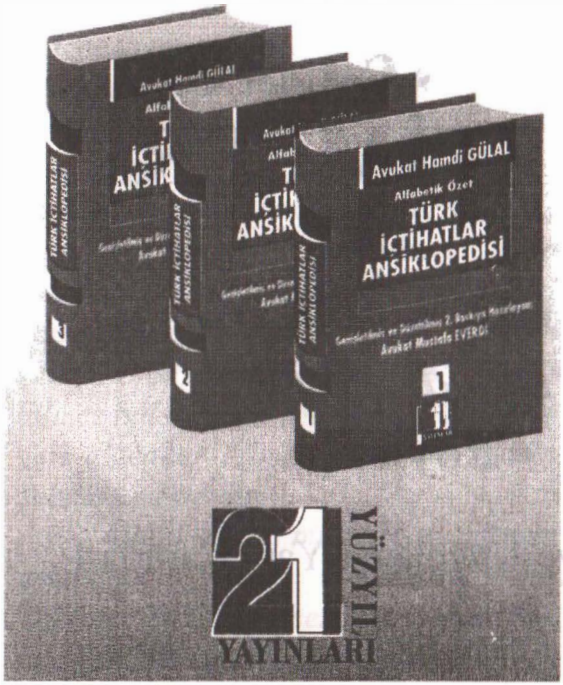

21. Yüzyıl Yayınları: Bu eser, bir çok kaynaklarda dağınık olarak bulunan yargıtay içtihatlarının emsal niteliği taşıyanlarını, konularına göre alfabetik olarak tasnif edip bir boşluğu doldurmaktadır. Hukukçuların ve hukukla ilgili herkesin bu konudaki ihtiyacını karşılamak amacıyla yayınlanmaktadır. Eserde daha çok Yargıtay İçithadı Birleştirme ve Genel Kurul Kararlarının tasnifine önem verilmiş olmakla birlikte, Yargıtay Dairelerinin Kararları, Danıştay Kararları, Yüksek Askeri İdare Mahkemesi ve Askeri Yargıtay ile Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarına da yer verilmiştir. Hukuk uygulamasını kolaylaştırmayı ve Türk Hukukuna değerli eserler kazandırmayı amaçlayan yayınevimiz bu eserle uygulamanın yanısıra, ilmî araştırmalarda son derece önem taşıyan karar temininde harcanan zamanı en aza indirmekte ve yargıtayın belli bir konudaki tutumunu sağlıklı bir şekilde takip etme imkanı vermektedir. *Bu eser başvuru kaynağınız olacaktır.*

Dr. Veysel K. Bilgiç

YEREL YÖNETİMLER

- *İl Özel idareleri*
- *Belediyeler*
- *Köyler*

Teorik Çerçeve-Uygulama-Yapı Kararları

21. Yüzyıl Yayınları Hukuk Serisi'nden hazırlanan bu eser yakında çıkıyor.

ERDEMLİ TOPLUM YOLUNDA

Erdemli olmak; erdemli bireylerden oluşan bir toplum yolunda olmak sivil itaatsizliğin en eylemli biçimidir. Nasıl olsa gücü sağlayan araçlar, belili bir azınlığın elinde toplanmaktadır, halkın kaybedecek birşeyi yoktur. Sadece onur ve izzetini koruma şuuru yeterlidir.

Milletin iktidarı, kişeler iktidar hesaplarını bozabilir ancak Türkiye'nin bekasının omurgasıdır. Çünkü meşruiyet, sadece bugünü değil, dünü yarını kapsayan bir zaman diliminde sağlanır. Kişileri, insan ömrünü hatta ideolojileri aşan bir süresi vardır.

Bugün milletimizin gerçek değerleri, ileri gelenler için unutturulmuştur. İzzet ve şeref için yaşamak, gün geçtikçe zor hatta imkansız hale gelmektedir. Gücün verdiği sarhoşlukla yukardan bakanlar; millet kim, meşruiyet ne, umursamazlığı içindedirler. Milletin mensupları arasındaki mekan ve zamanla sınırlı olmayan gizli iletişimin `derin millet'in gücü olduğunu bilmez haldedirler. Millet kendisinden alınanları ve aşırılanları geri alacaktır. Çünkü kaybolan, gücün meşruiyeti ve büyüyen zulmün anlamıdır.

Millet adına, millet için `egemen' olanlar, taahhütlerine aykırılığı yönetme üslubuna dönüştürmüşlerdir. Erdemli Toplum Yolunda eserinde yazar `değerlerin' bir toplumda egemen olmasının yolunu tartışmaktadır.

Prof. Dr. Necmettin Tozlu'nun Eğitim ve Erdem hakkındaki düşünceleri 21. Yüzyıl Yayınları Çağdaş Türk Düşüncesi Serisinden, basılıyor.

SEÇİM MEVZUATI

- Anayasa
- Siyasi Partiler
- 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hk. Kanun
- 2839 Sayılı Miletvekili Seçim Kanunu
- 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hk. Kanun
- Yüksek Seçim Kurulu Örnek Kararları